

Prin întuneric

Povestiri grafice despre Holocaust

Dans la nuit

Histoires illustrées de l'Holocauste

In the darkness

Graphic stories about the Holocaust

Cartea profesorului / Le livre du professeur/ The teacher's book

Editura *urostampa*

2025

Material realizat de elevii și profesorii Liceului Teoretic „Iulia Hasdeu” Lugoj

Coordonatori: Suciu Horațiu, Suciu Monica

Textele au fost traduse sub coordonarea profesorilor:

Ionescu Cristiana, Maria Miculescu, Monica Suciu

Desenele au fost realizate de elevii:

Andreea Gabriela Szücs, Adela Luiza Olariu, Flavius Doran, Bogdan Andrei Deiac, Aime Daiana Mureșan, Flavia Elena Grijincu, Orsalya Kristina Talyai, Anita Giulia Micșa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Prin întineric : povestiri grafice despre Holocaust : cartea profesorului = Dans la nuit : histoires illustrées de l'Holocauste : le livre du professeur = In the darkness : graphic stories about the Holocaust : the teacher's book / coord.: Suciu Horațiu, Suciu Monica. - Timișoara : Eurostampa, 2025
ISBN 978-606-32-1571-1

I. Suciu, Horațiu (coord.)

II. Suciu, Monica (coord.)

94

323.1

Editură acreditată C. N. C. S. pe domeniile:
FILOLOGIE, ISTORIE ȘI STUDII CULTURALE,
ARTE VIZUALE, MUZICĂ.

Editura Eurostampa
Timișoara, Bd. Revoluției din 1989 nr. 26
Tel.: 0256-204816
edituraeurostampa@gmail.com
www.eurostampa.ro
Tipărit la Eurostampa

Material realizat în cadrul proiectului

Facts not Fiction

**Coordonatorul
proiectului**

EuroClio

Inspiring History and Citizenship Educators

**Partenerii
proiectului**

**TERRA
FORMING**

www.terraforming.org

Institutul Intercultural
Timisoara

**A r o l s e n
A r c h i v e s**

International Center
on Nazi Persecution

**Co-funded by
the European Union**

Introducere

Între 1930 și 1940 șeful statului român a fost regele Carol al II-lea. În această perioadă, viața politică din România a fost cuprinsă de violență, în special datorită acțiunilor membrilor Legiunii Arhanghelui Mihail, un partid care schimbat numele în Garda de Fier și, din 1934, în Partidul Totul pentru Țară.

Sub conducerea regelui Carol al II-lea, în 1938, guvernul Goga-Cuza adoptă primele legi antisemite din perioada interbelică. Guvernele următoare au continuat să ia noi măsuri împotriva populației evreiești. În 1938, regele Carol al II-lea, introduce un regim dictatorial, iar autoritățile folosesc, la rândul lor, violența împotriva adversarilor politici.

În contextul izbucnirii celui de la Al Doilea Război Mondial, în 1940, România e forțată să cedeze teritorii către U.R.S.S., Ungaria și Bulgaria, iar regele Carol al II-lea e forțat să abdice.

Datorită pierderilor din vara anului 1940, generalul Ion Antonescu este numit în funcția de prim-ministru. Încercând să se apropie de Germania hitleristă, Ion Antonescu aduce la guvernare, alături de el, mișcarea legionară cunoscută pentru legăturile strânse cu naziștii germani. Pe 14 septembrie 1940, România e proclamată „Stat Național Legionar”. Ion Antonescu se proclamă „Conducător al statului”, iar Horia Sima, conducătorul Legiunii, devine vicepreședinte al Consiliului de Miniștri.

Odată cu instaurarea regimului Antonescu situația evreilor din România se degradează. Imediat ce preiau puterea, la sfârșitul anului 1940, legionarii încep confiscarea averilor deținute de evrei. Pentru asta, ei se folosesc de teroare și violență, amenințări și șantaj.

În ianuarie 1941, Ion Antonescu renunță la alianța politică cu Mișcarea Legionară și, până în 1944, conduce România cu ajutorul armatei, instaurând un regim de dictatură militară. Legile antisemite se înmulțesc. Evreii sunt obligați să presteze muncă obligatorie, le sunt confiscate locuințele și proprietățile, le este interzis să intre în anumite magazine și sunt eliminați din școli și grădinițe.

În 22 iunie 1941, România se alătură Germaniei naziste în atacul împotriva U.R.S.S.-ului, implicându-se în cel de Al Doilea Război Mondial. În toamna anului 1941, Ion Antonescu hotărăște să profite de situație și să deporteze evreii din Bucovina și Basarabia în Transnistria, regiunea dintre Nistru și Bug. În următorii ani, mii de evrei au murit sau au fost uciși în această regiune. Alături de evrei, au suferit și romii, un număr mare fiind deportați în Transnistria.

Poveștile care urmează să le citiți arată modul în care măsurile antisemite din România anilor 1938-1944, au afectat viața populației evreiești. Toate se bazează pe mărturiile victimelor și pe documente din epocă, creatorii lor fiind preocupați de respectarea adevărului istoric.

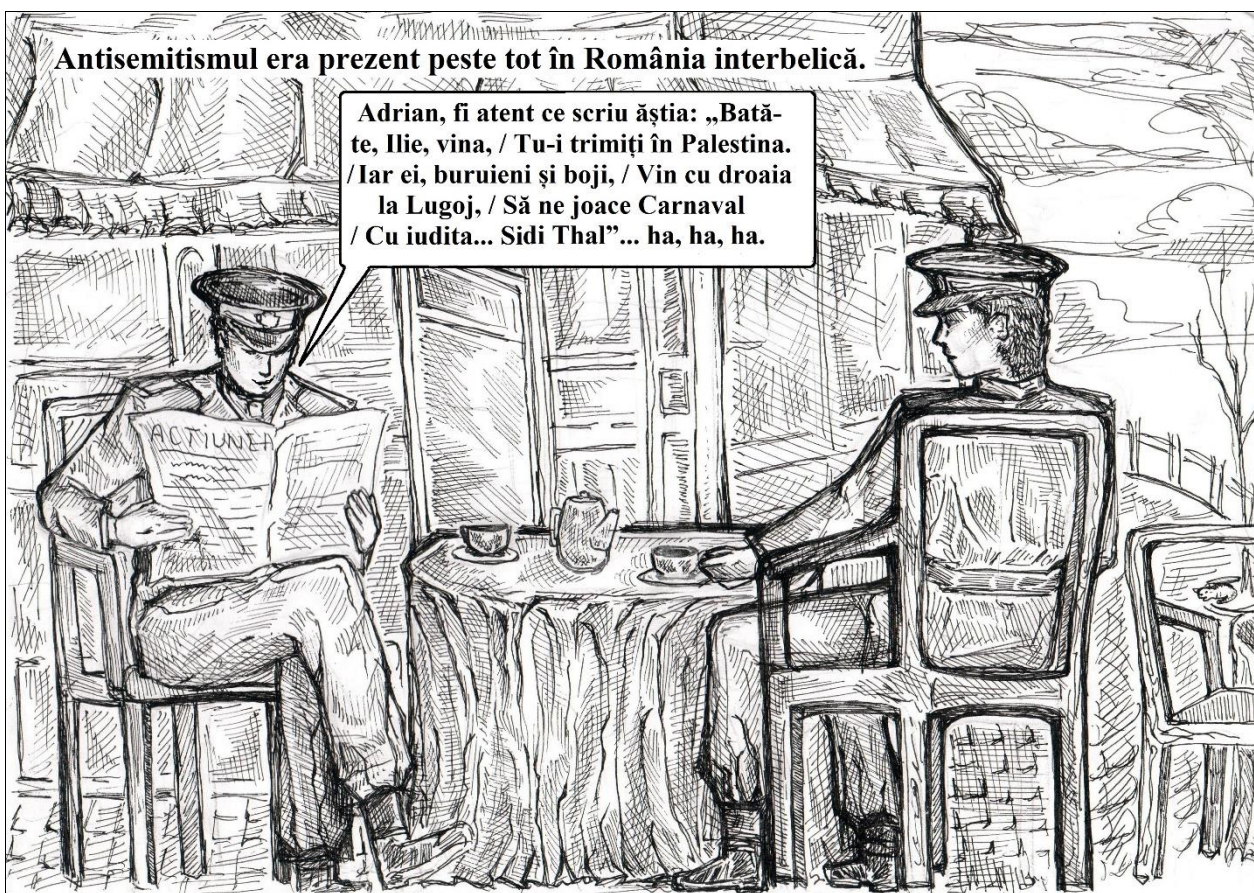
1. Căderea

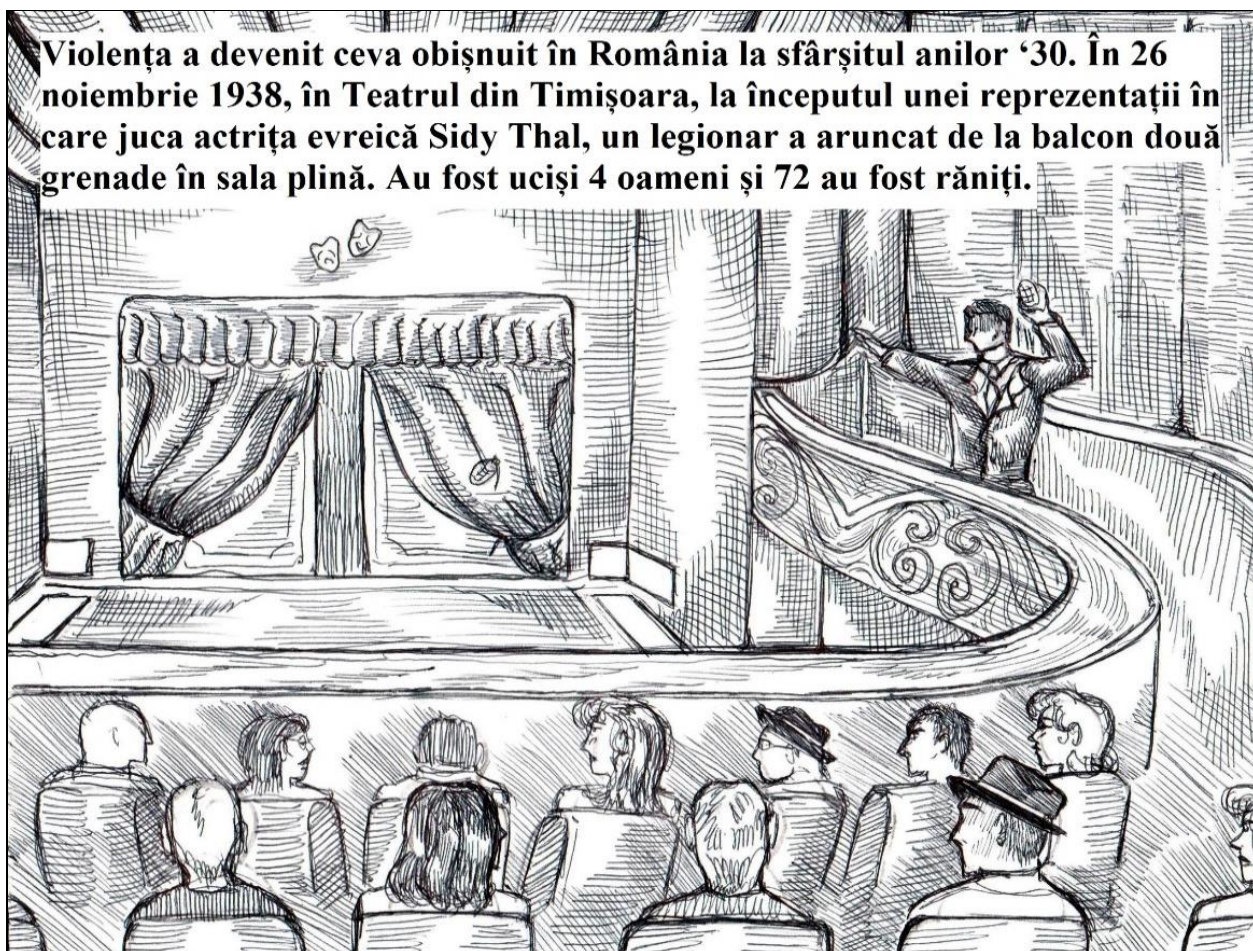
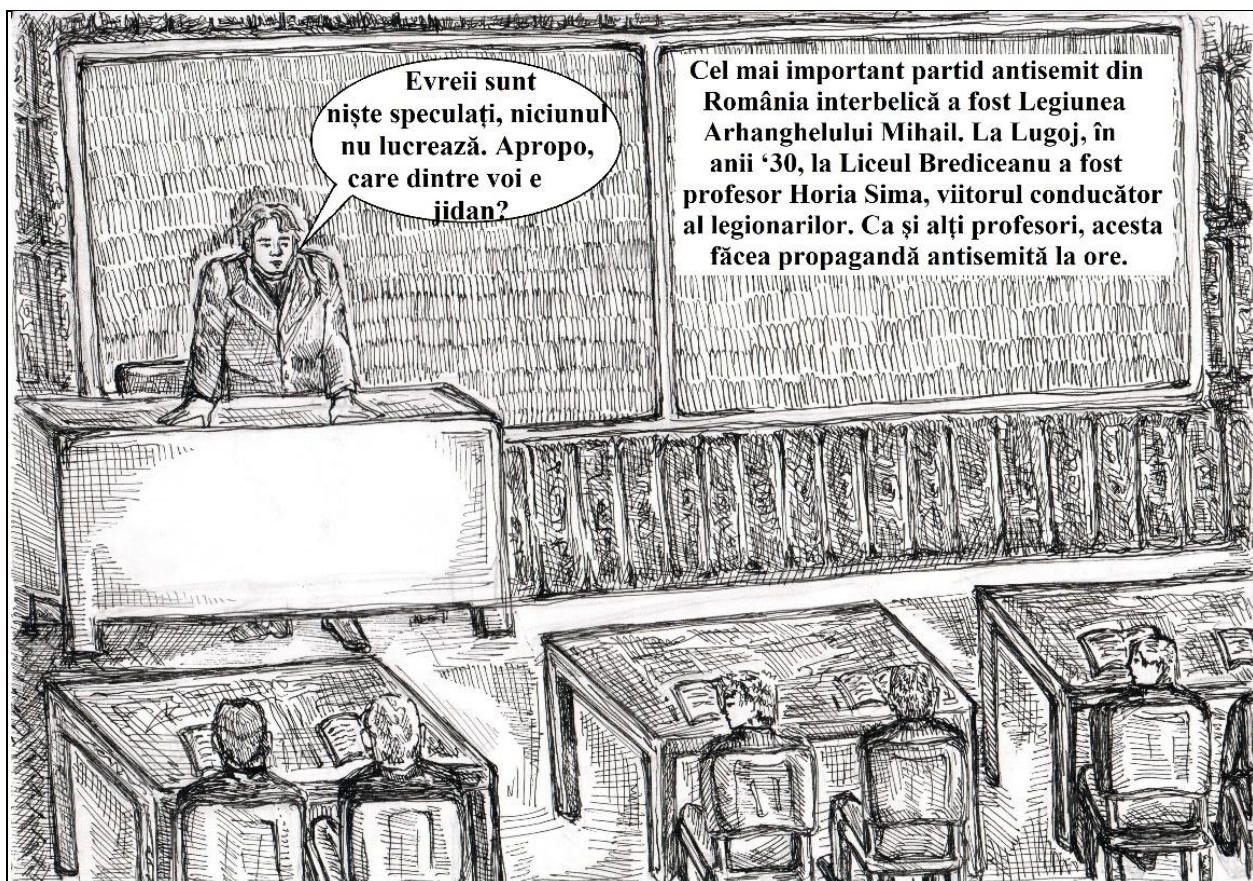
Ceea ce urmează s-a întâmplat la Lugoj, capitala județului Severin, în anii '30-'40. Povestitorul e Adrian Dumitru, un ofițer al armatei române care își făcea serviciul militar în acest oraș din Banat. Îndrăgostit de Elli, o fată cu origini evreiești din Târgul Mureș, el nu acceptă antisemitismul atât de prezent în România acelei perioade.

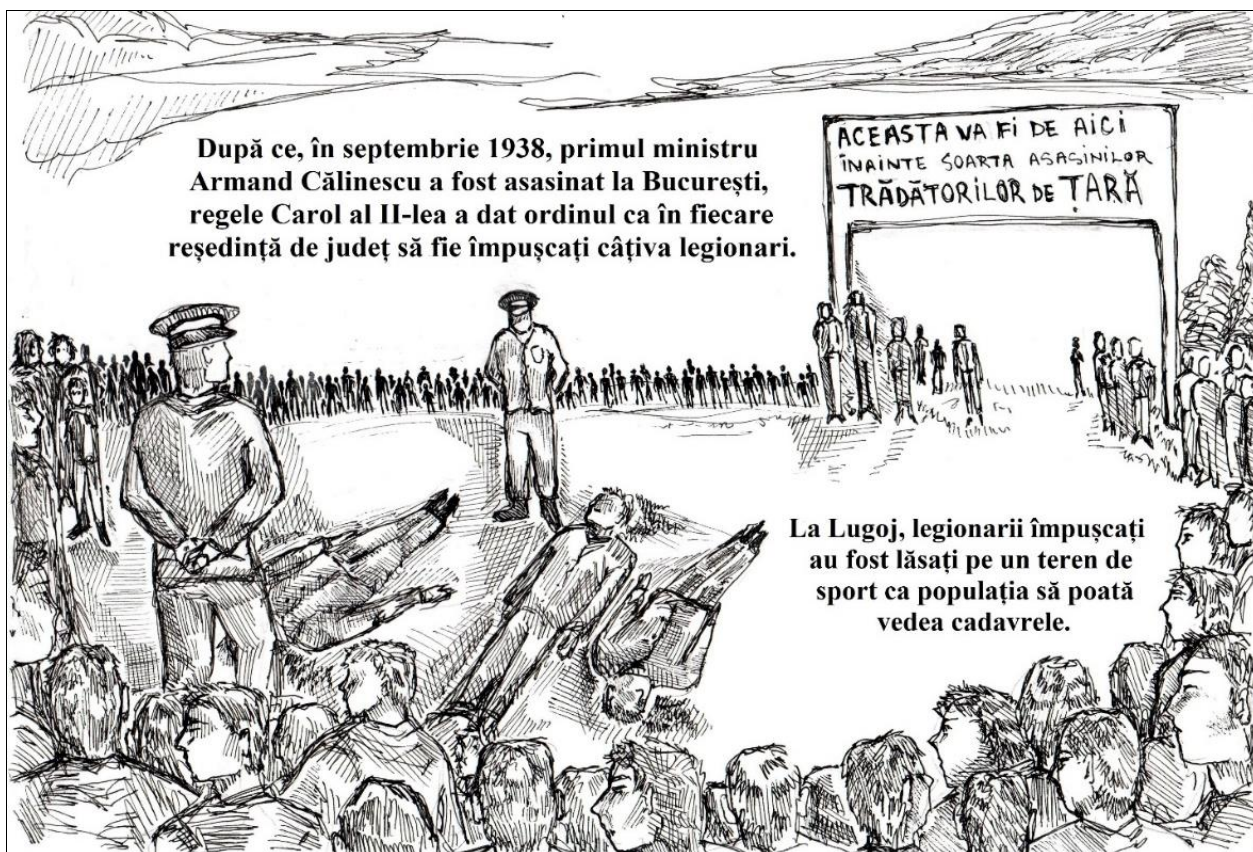

Antisemitismul era prezent peste tot în România interbelică.

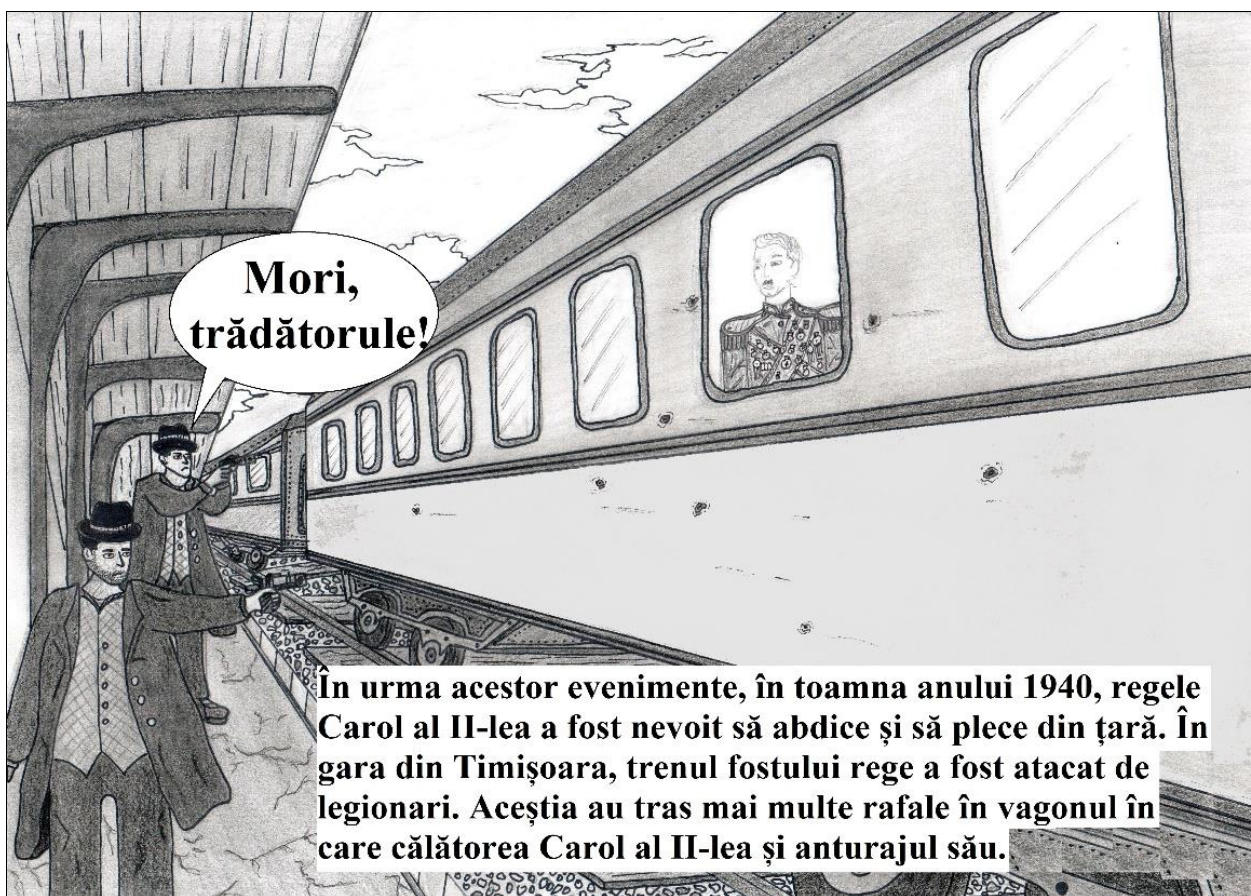
Adrian, fi atent ce scriu ăștia: „Bătăte, Ilie, vina, / Tu-i trimiți în Palestina. / Iar ei, buruieni și boji, / Vin cu droaia la Lugoj, / Să ne joace Carnaval / Cu iudita... Sidi Thal”... ha, ha, ha.

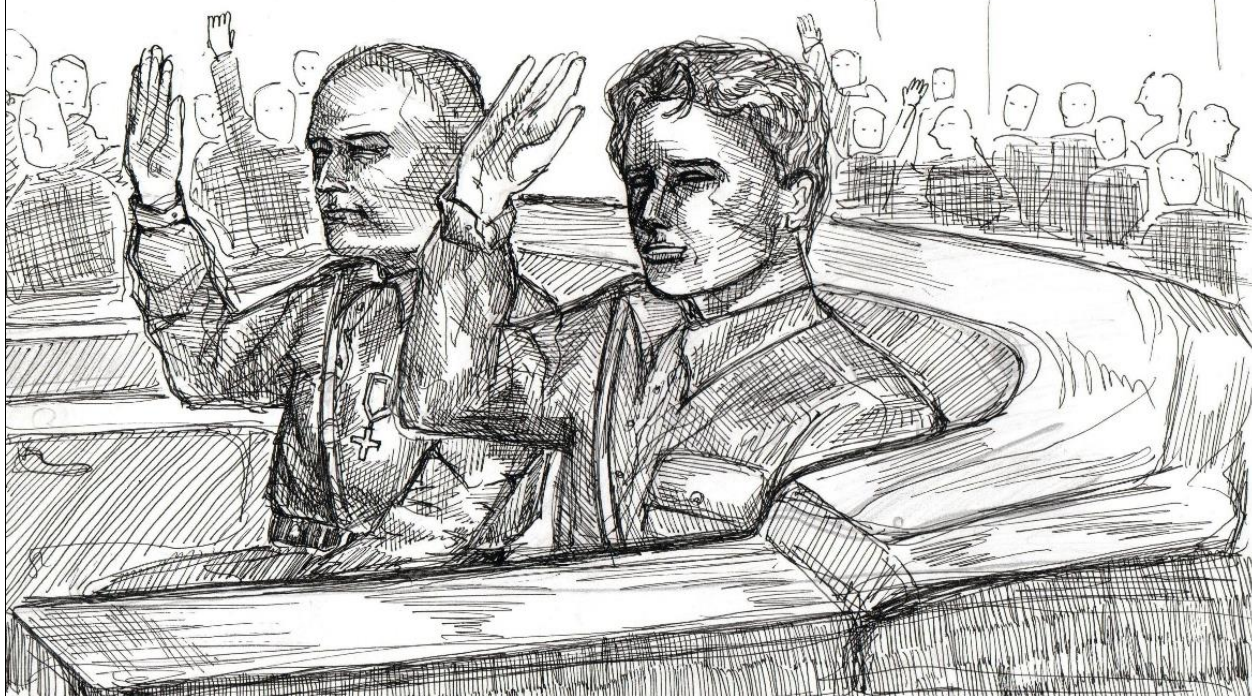

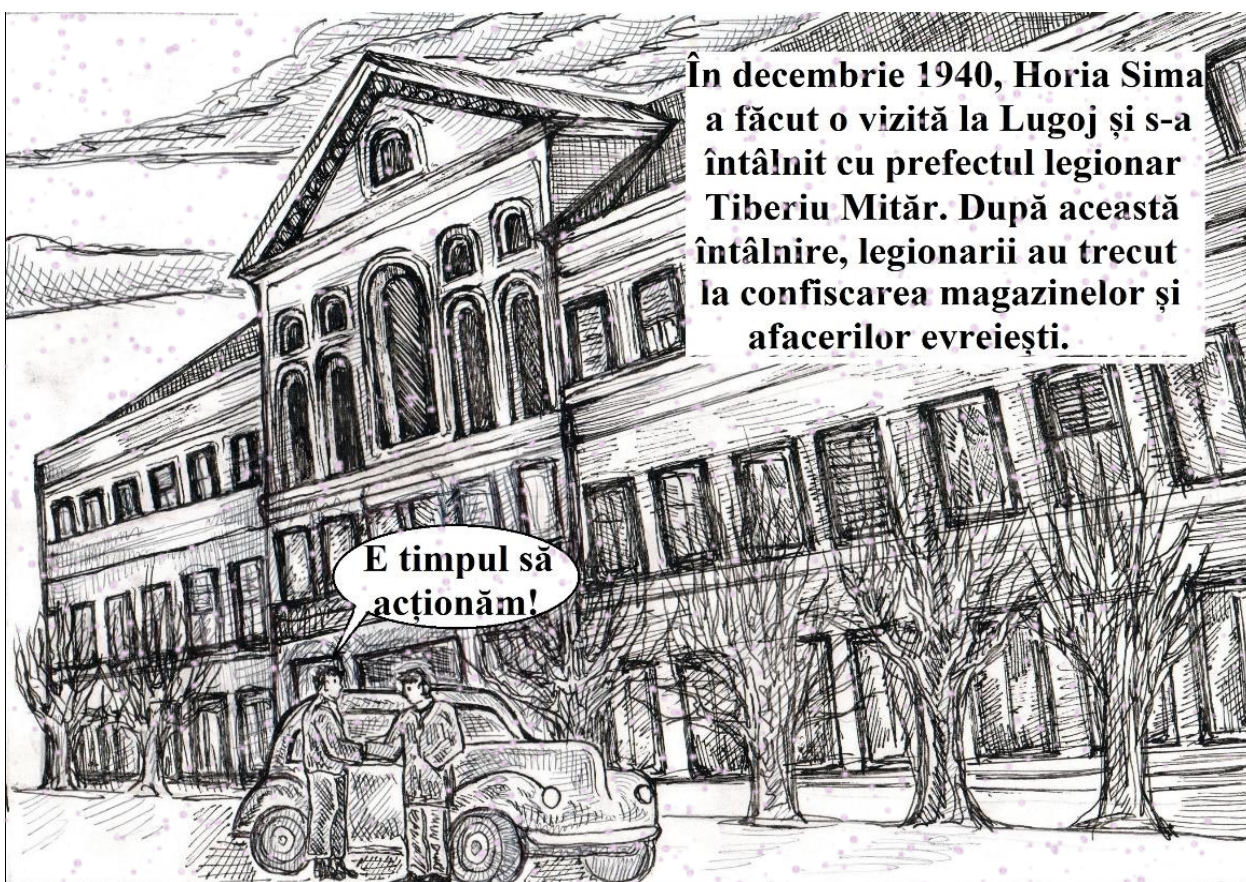
În 1940, în contextul celui de Al Doilea Război Mondial, România a fost nevoită să cedeze fără luptă Basarabia și N Bucovinei către U.R.S.S. și NV Transilvaniei către Ungaria.

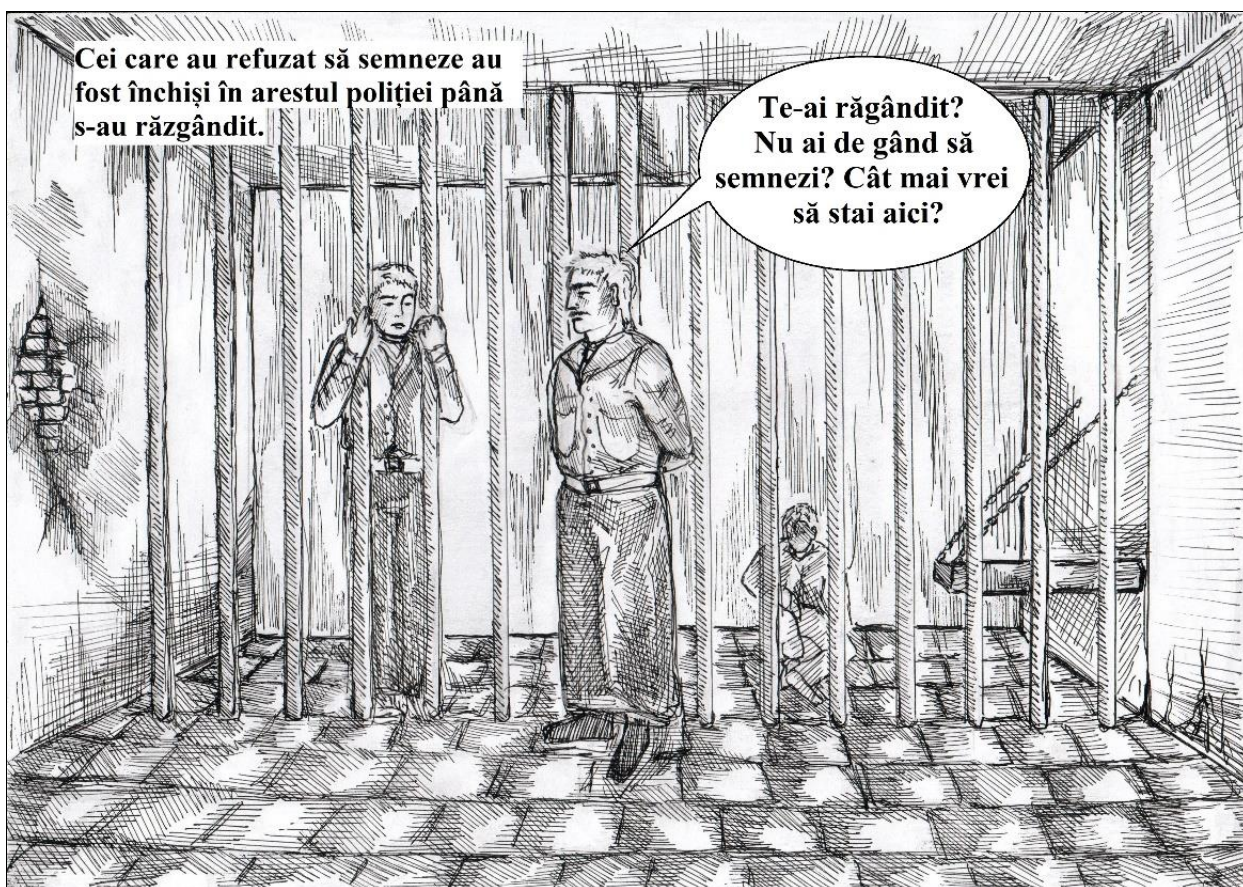
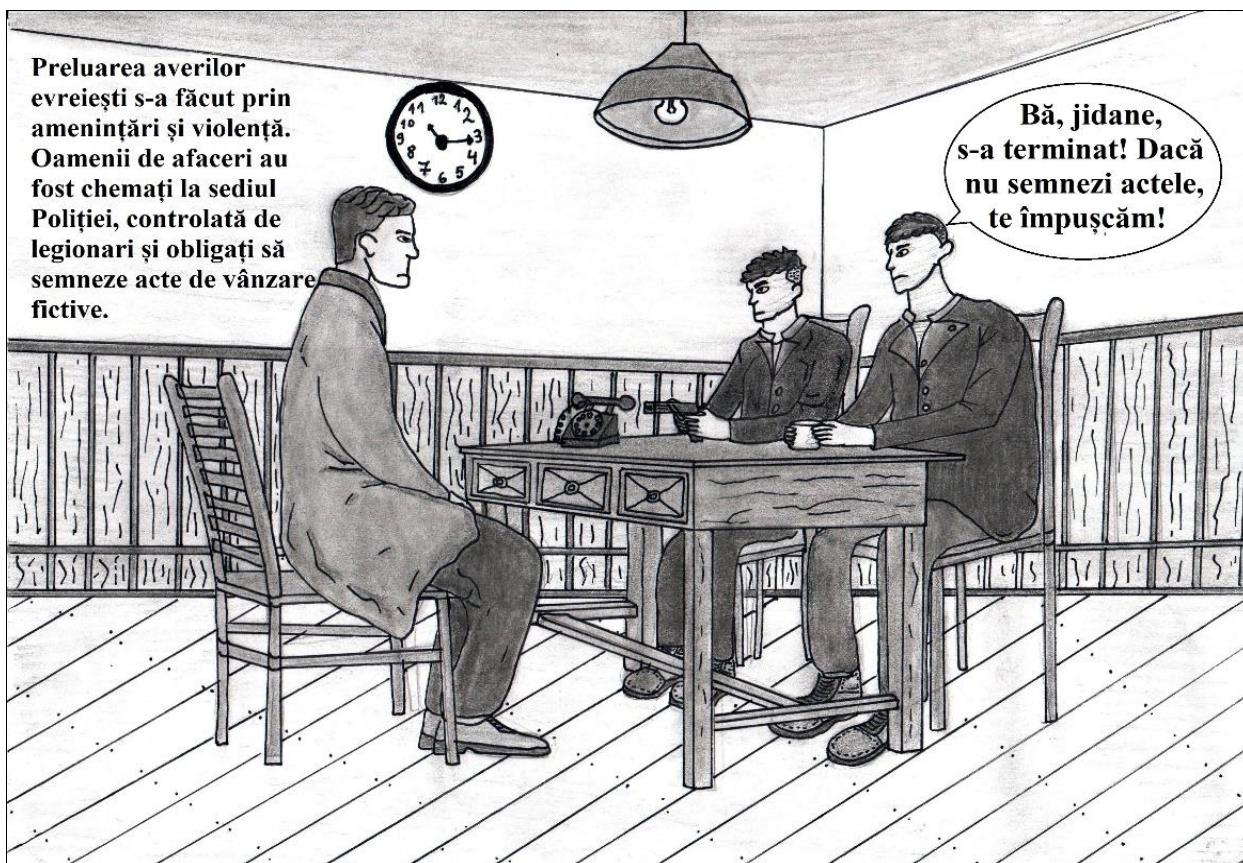

După abdicarea regelui Carol al II-lea, în septembrie 1940, conducerea României a fost preluată de generalul Ion Antonescu și de legionarii conduși de Horia Sima. Legionarii erau antisemiți, partidul lor fiind apropiat de Partidul Nazist din Germania.

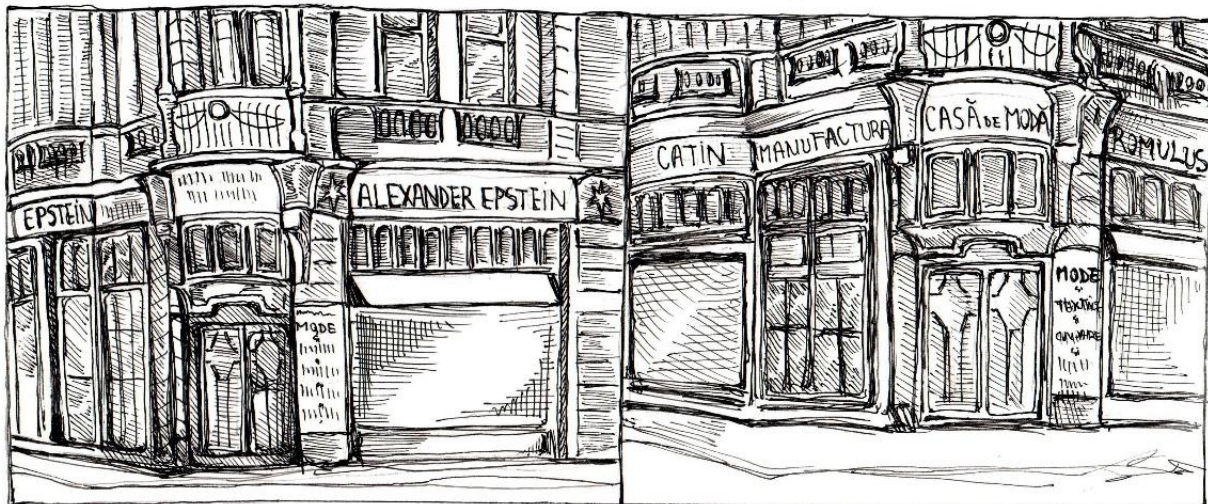

În decembrie 1940, Horia Sima a făcut o vizită la Lugoj și s-a întâlnit cu prefectul legionar Tiberiu Mităr. După această întâlnire, legionarii au trecut la confiscarea magazinelor și afacerilor evreiești.

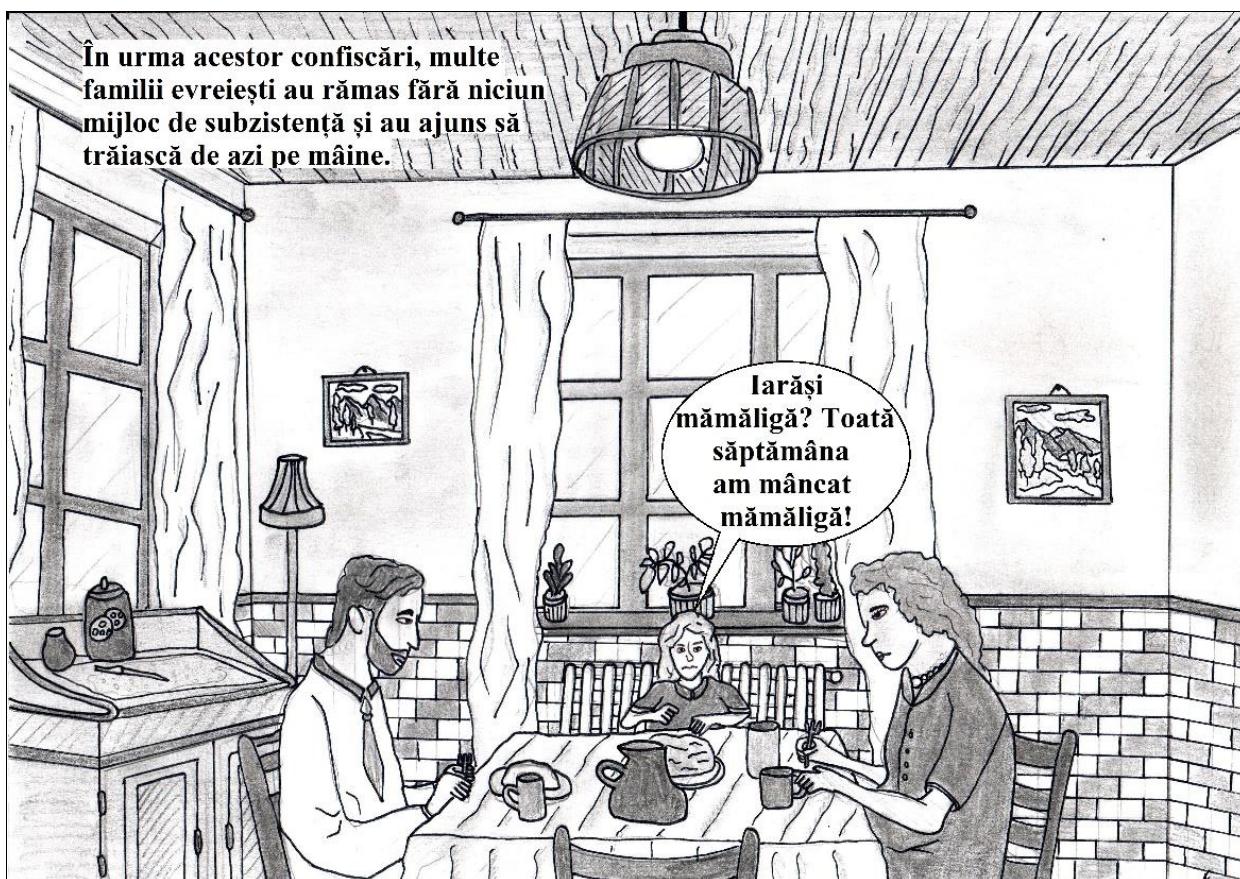

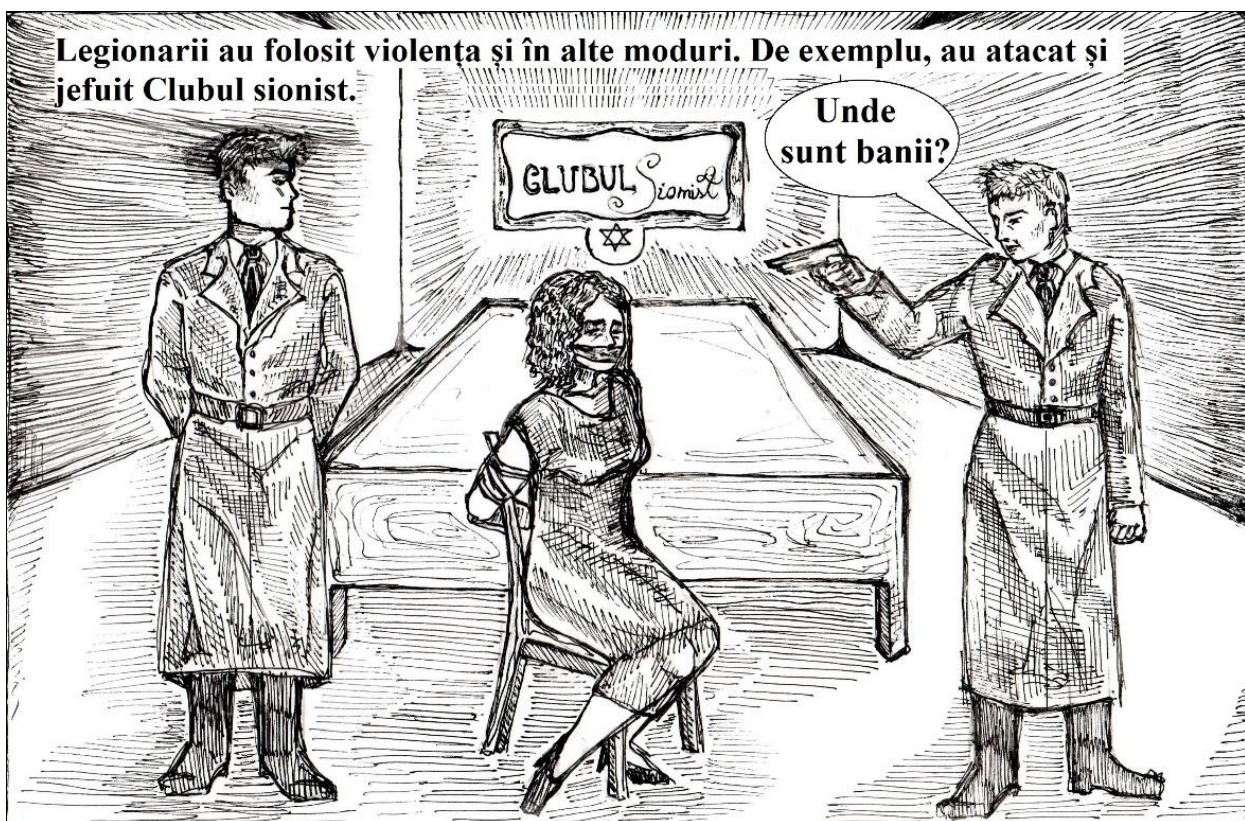
Astfel afacerile și magazinele evreiești și-au schimbat proprietarii. Noi proprietari erau tineri controlați de legionari.

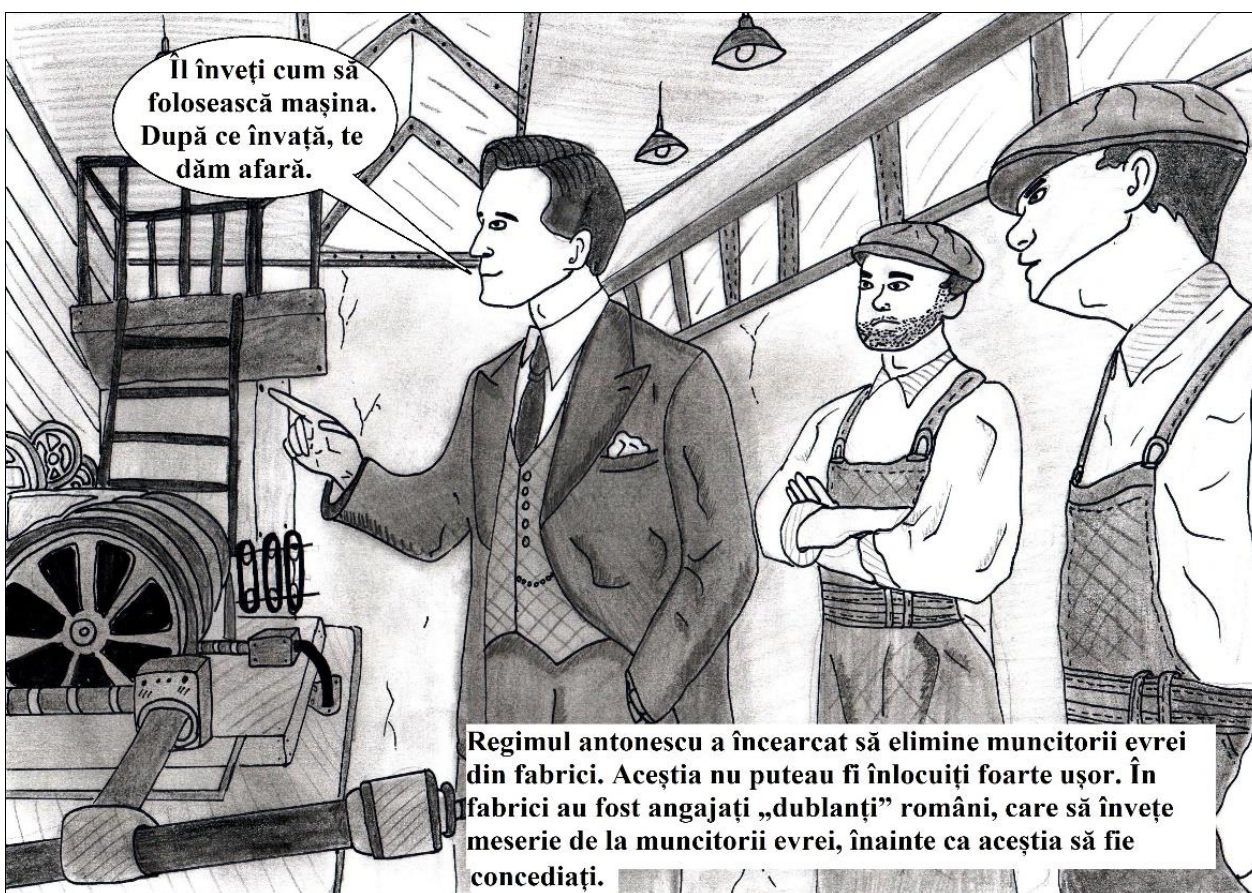

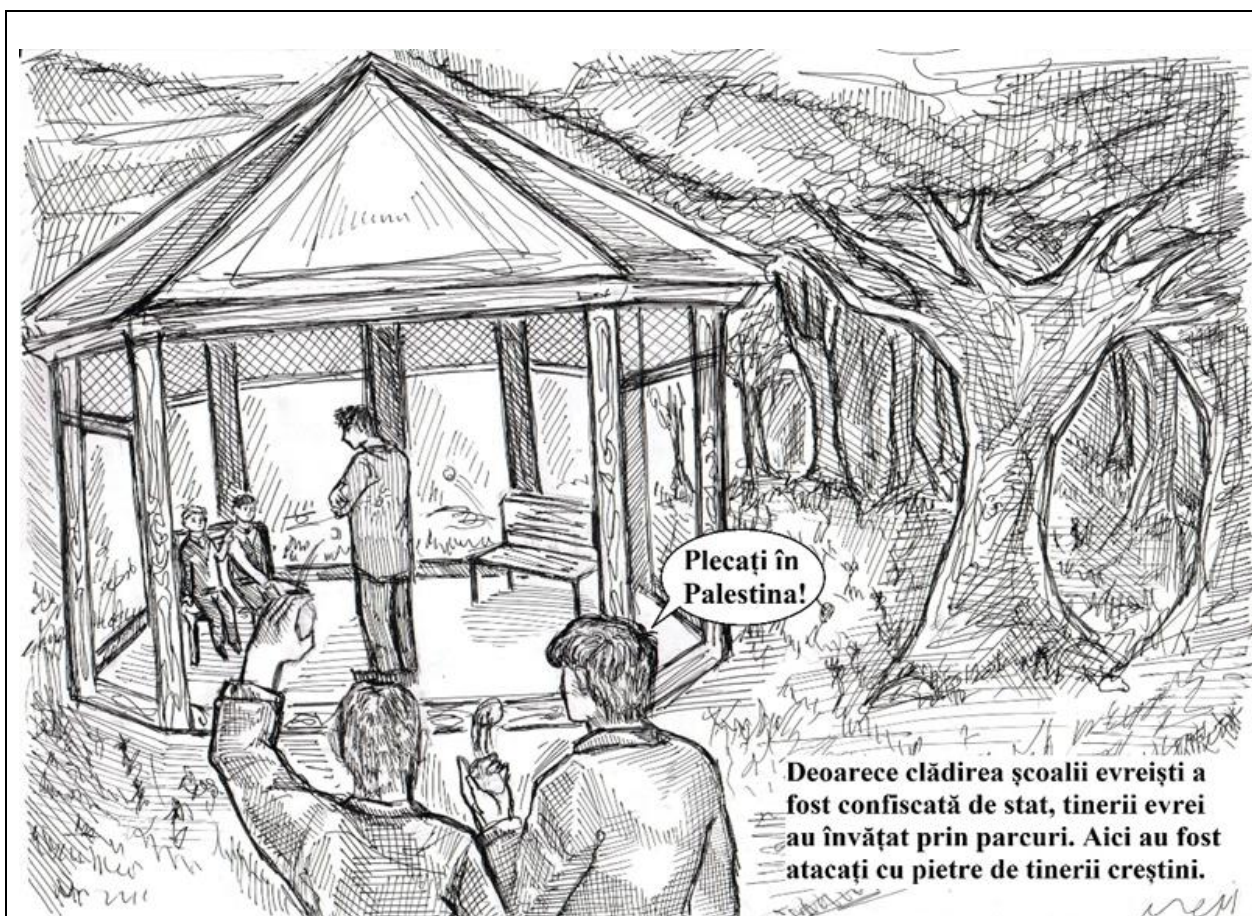
Magazinul lui Alexander Epstein a fost preluat de Romulus Catin.

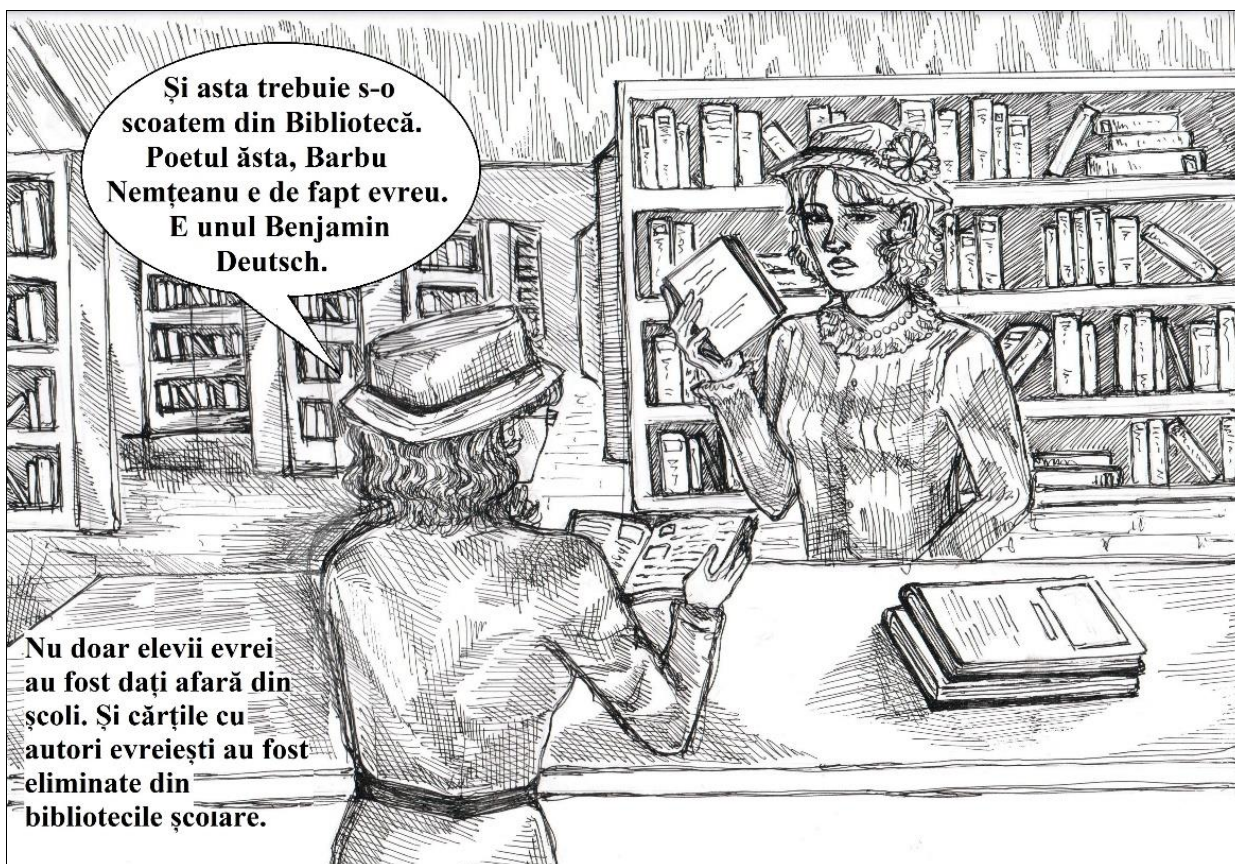
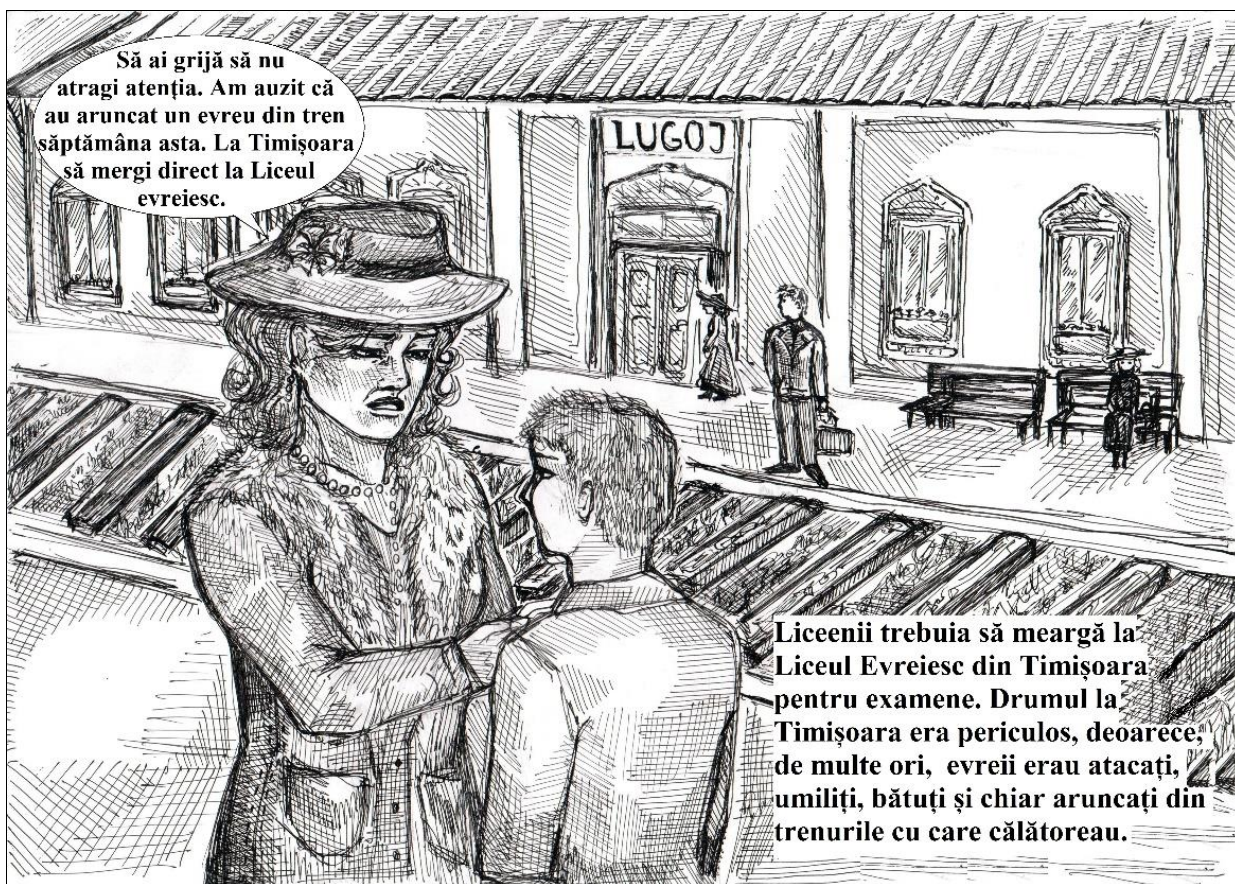
În urma acestor confiscări, multe familii evreiești au rămas fără niciun mijloc de subzistență și au ajuns să trăiască de azi pe mâine.

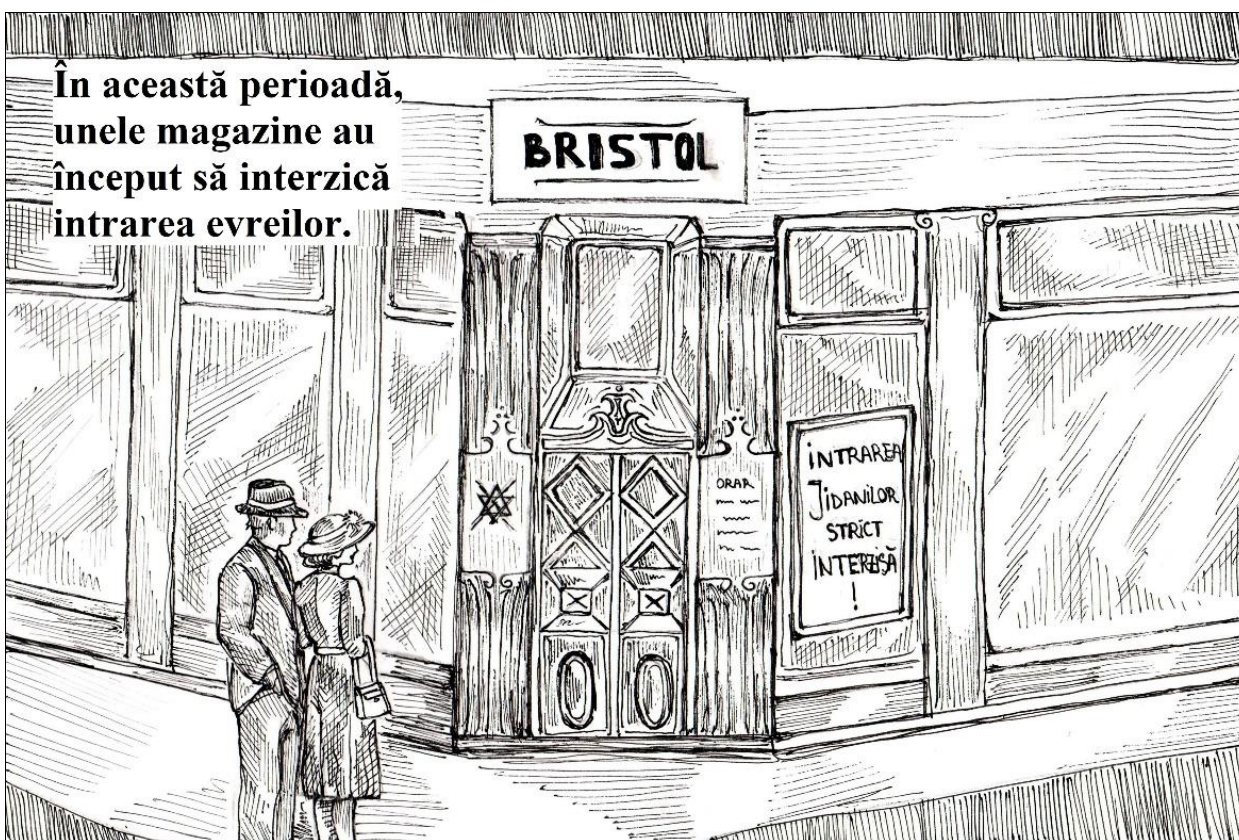

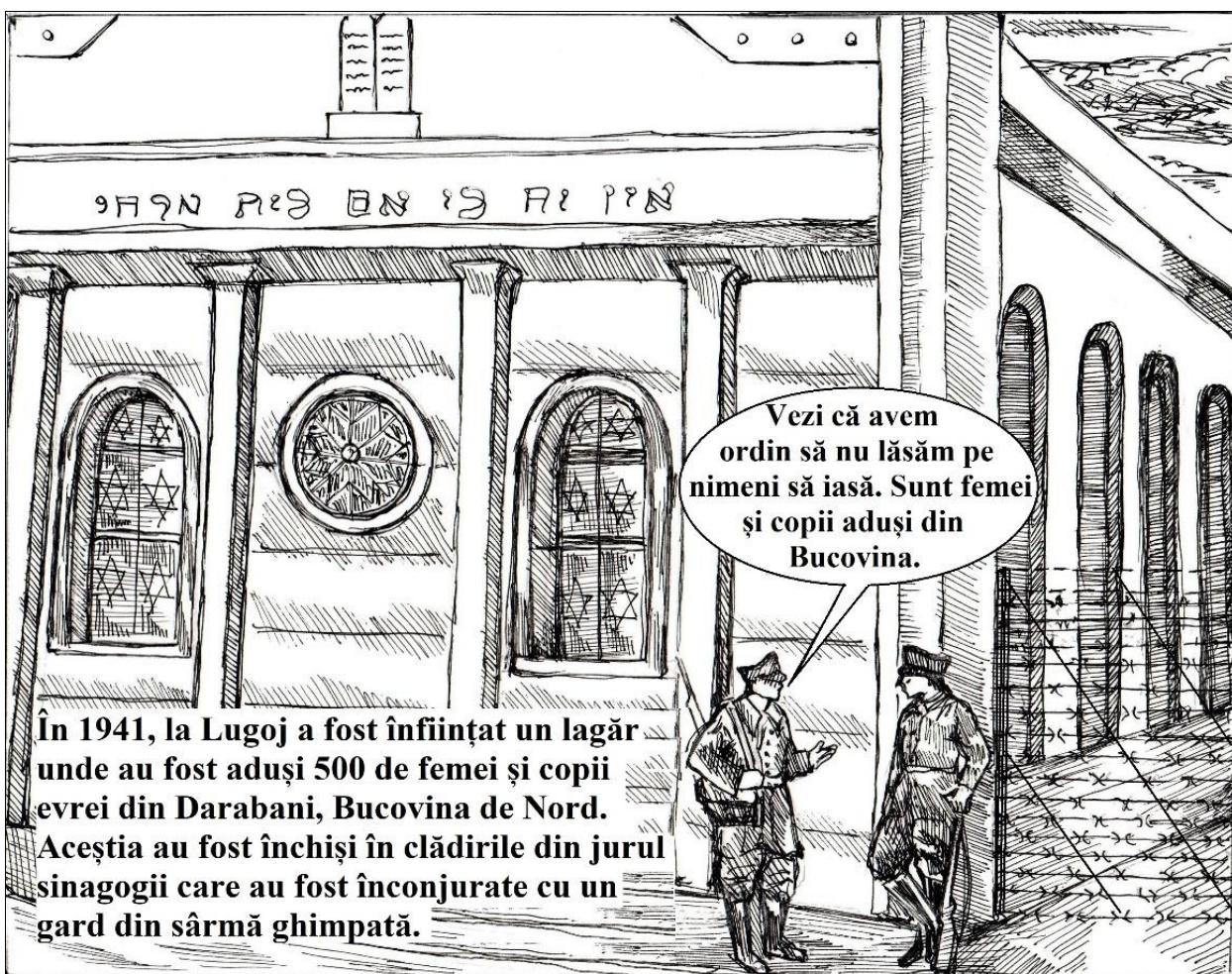
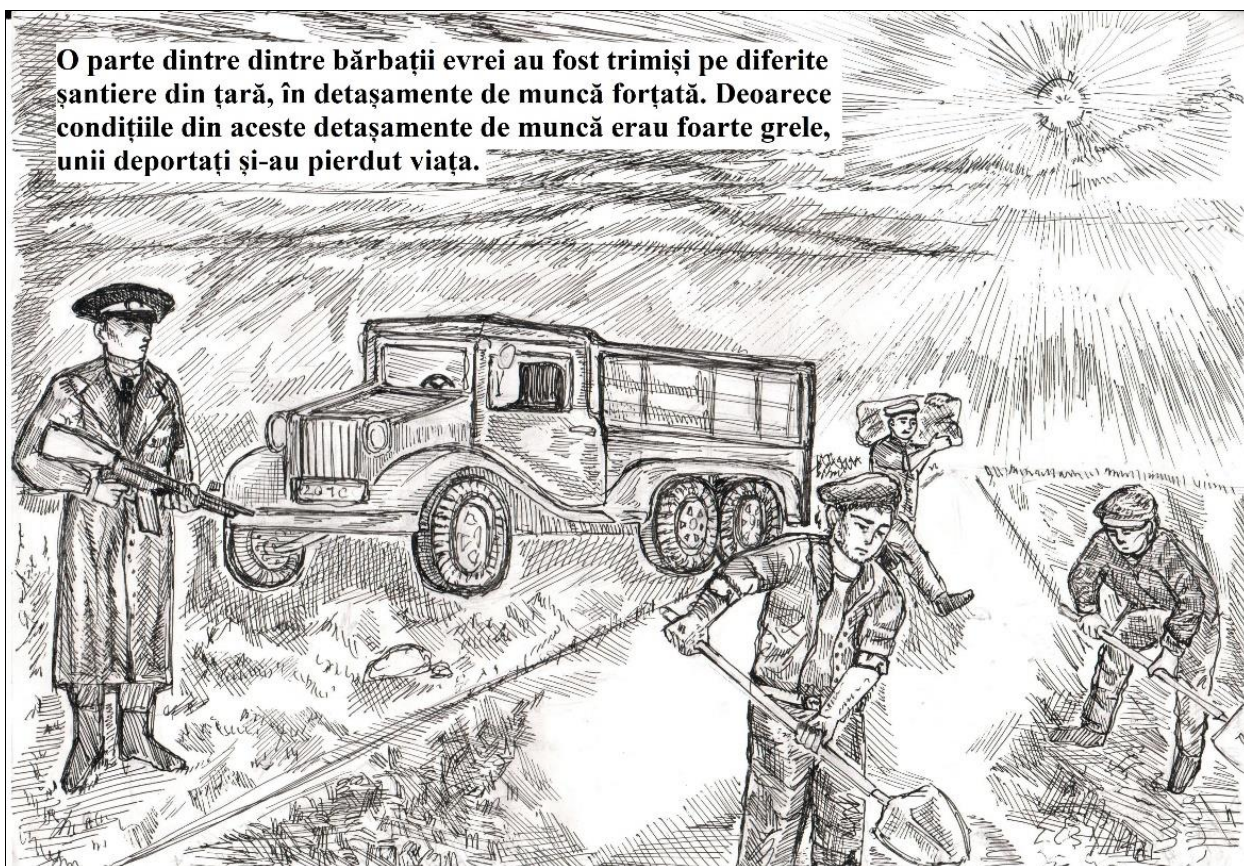

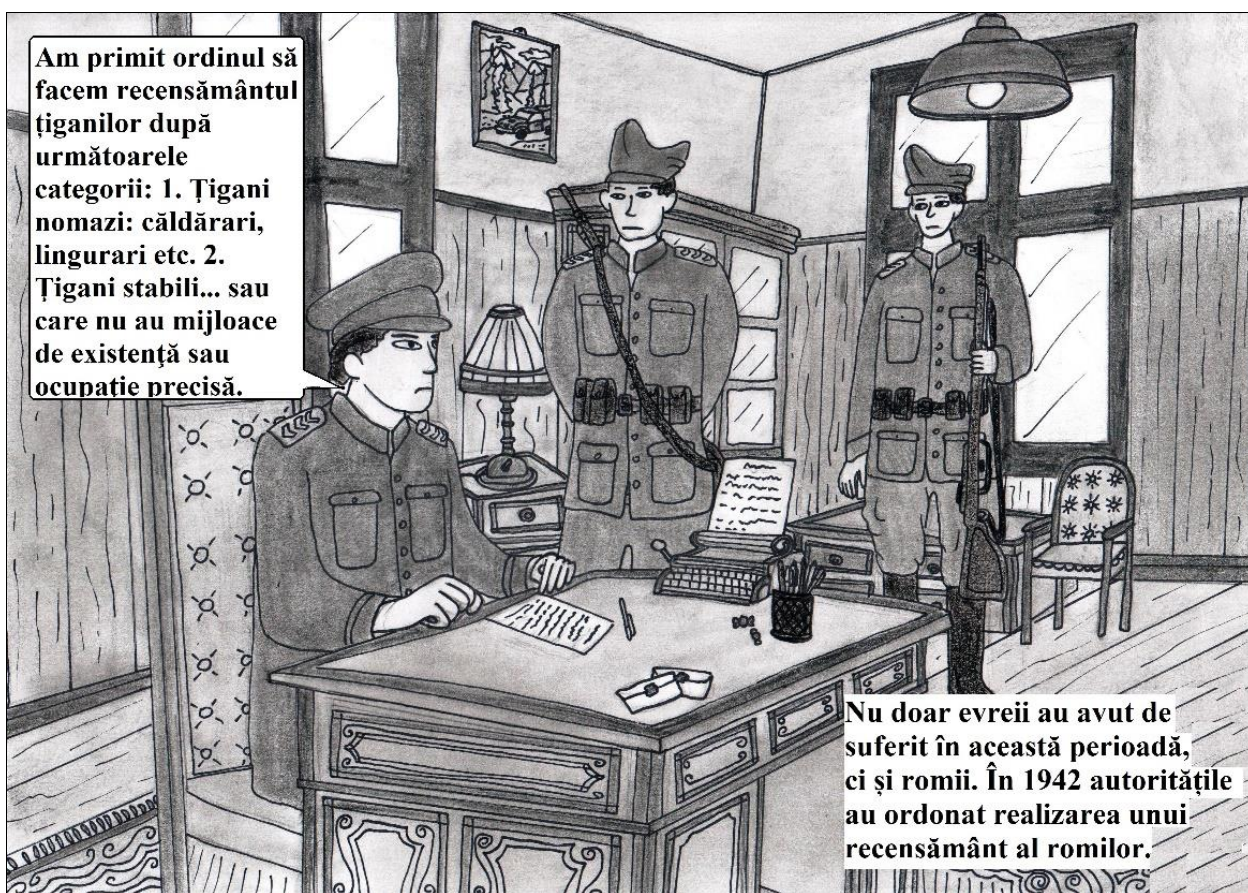

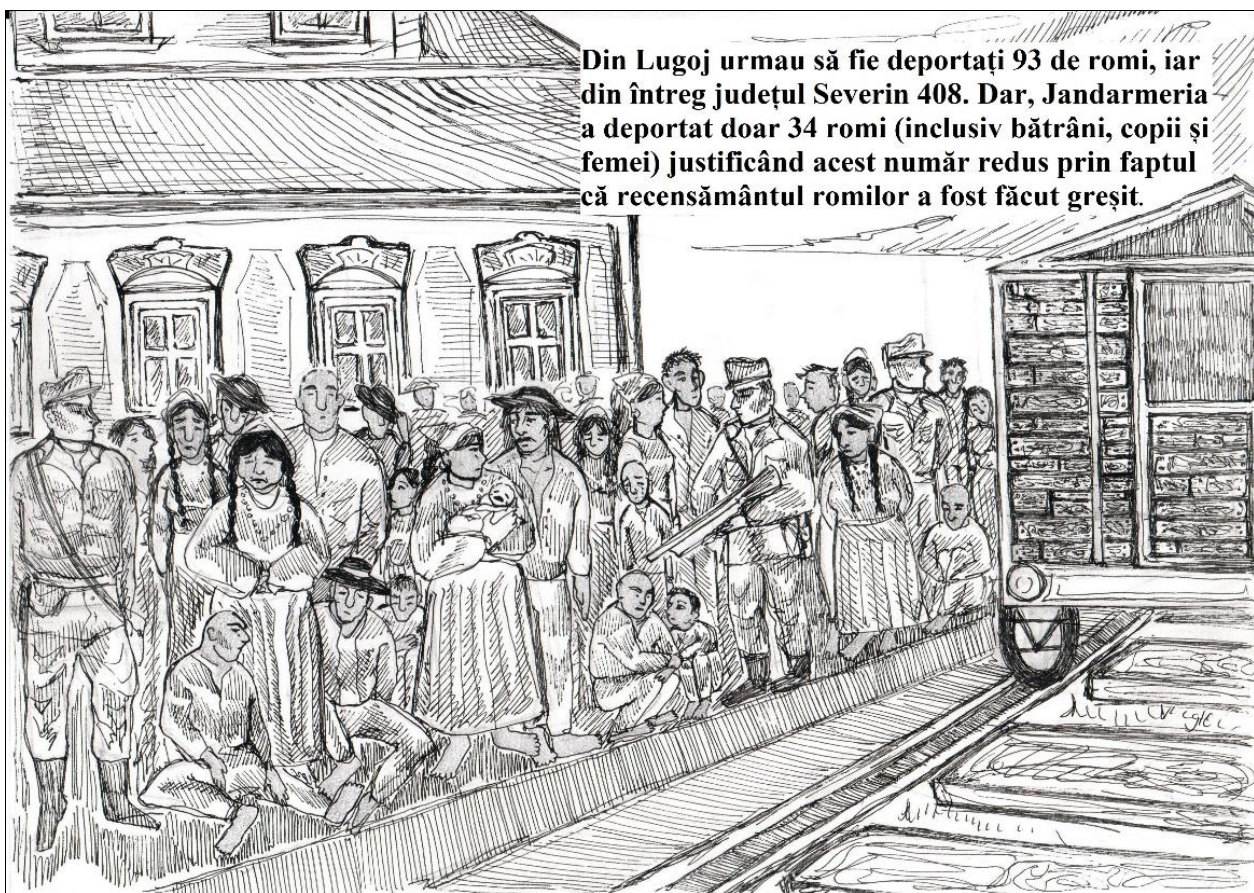

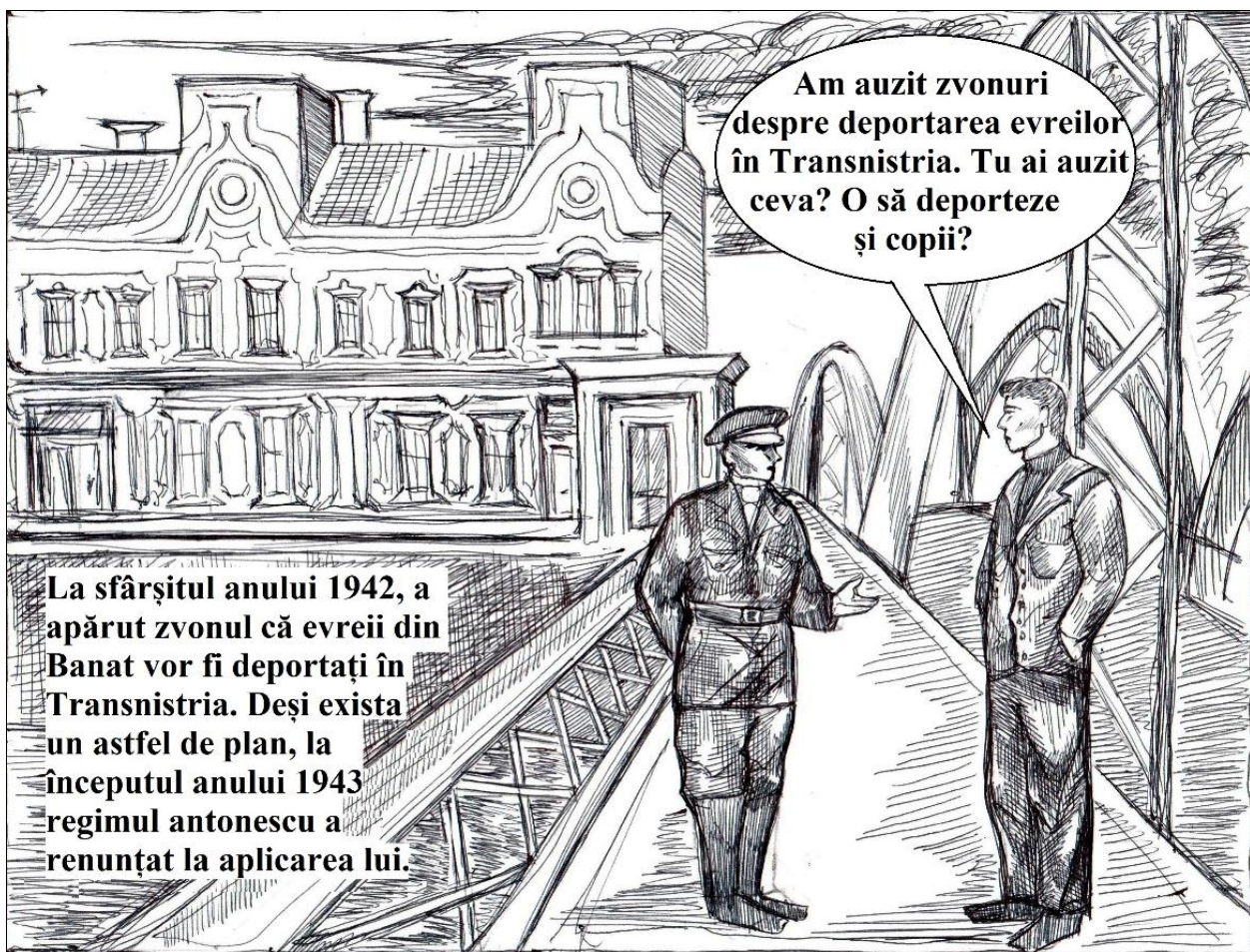
O parte dintre bărbații evrei au fost trimiși pe diferite șantiere din țară, în detașamente de muncă forțată. Deoarece condițiile din aceste detașamente de muncă erau foarte grele, unii deportați și-au pierdut viața.

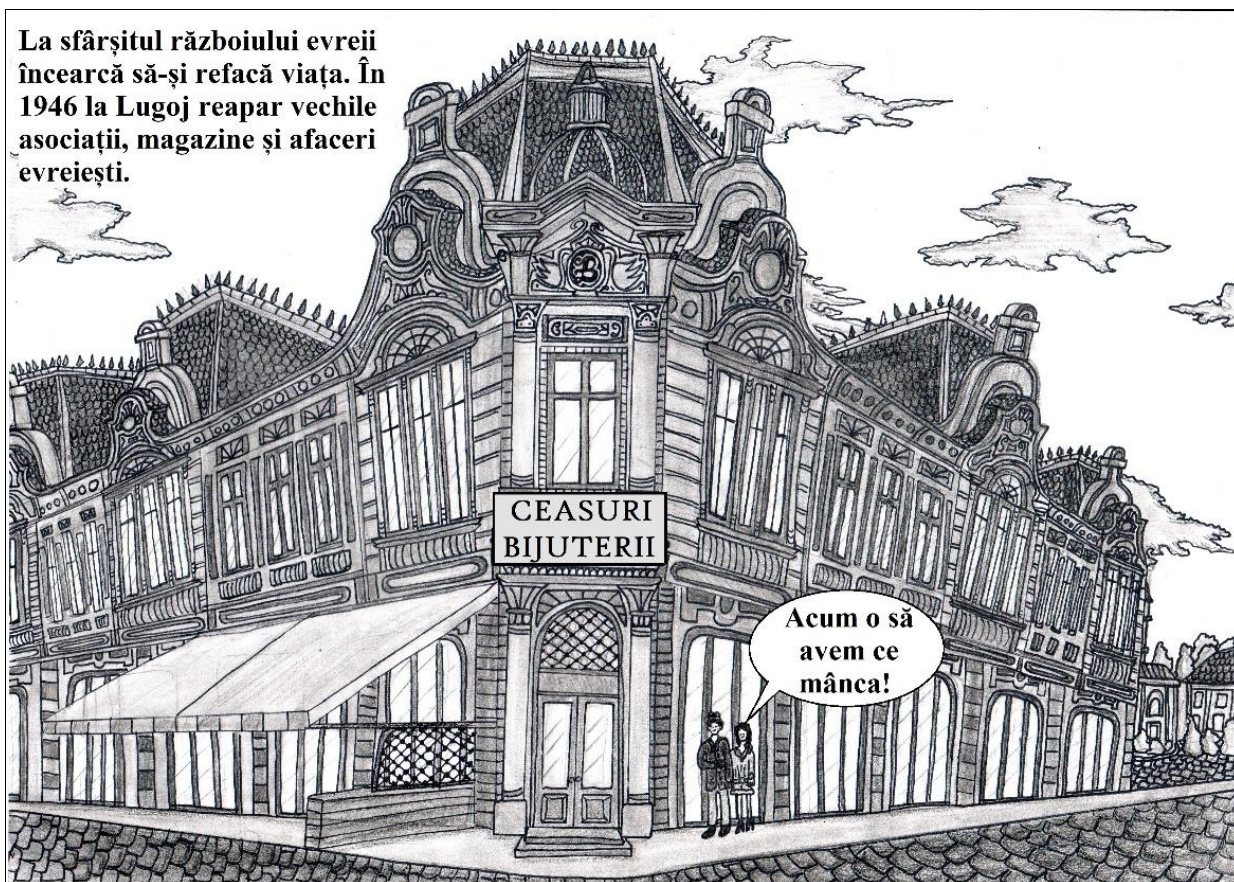
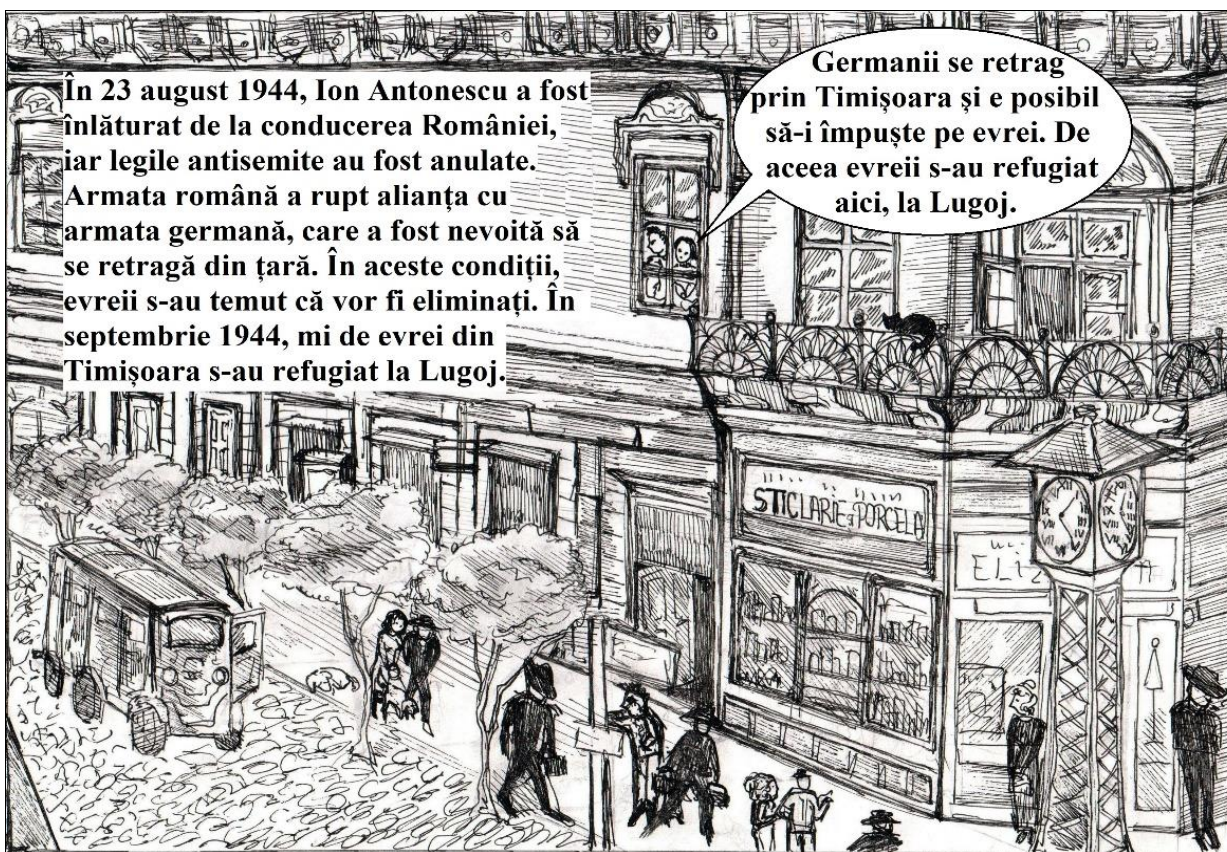

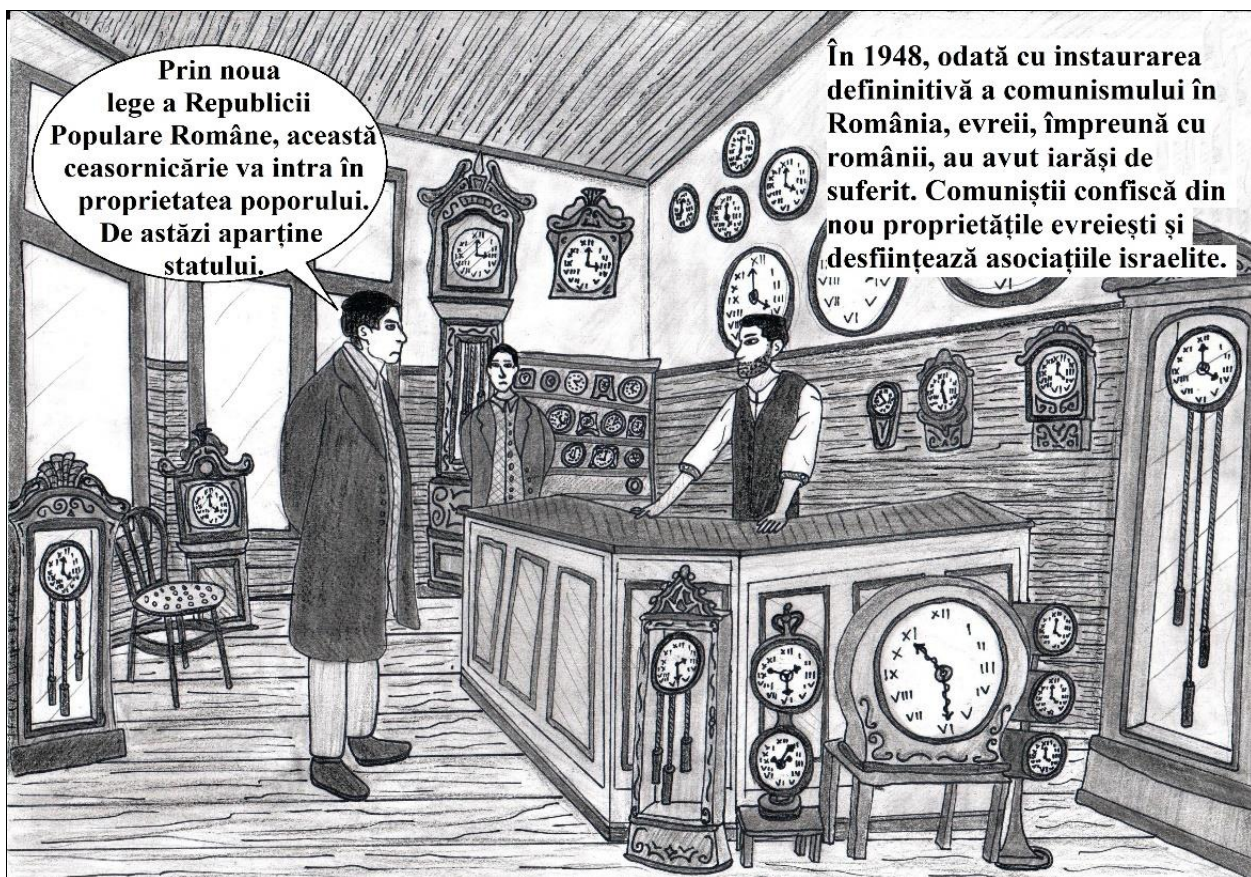
În 1941, la Lugoj a fost înființat un lagăr unde au fost aduși 500 de femei și copii evrei din Darabani, Bucovina de Nord. Aceștia au fost închiși în clădirile din jurul sinagogii care au fost înconjurate cu un gard din sârmă ghimpată.

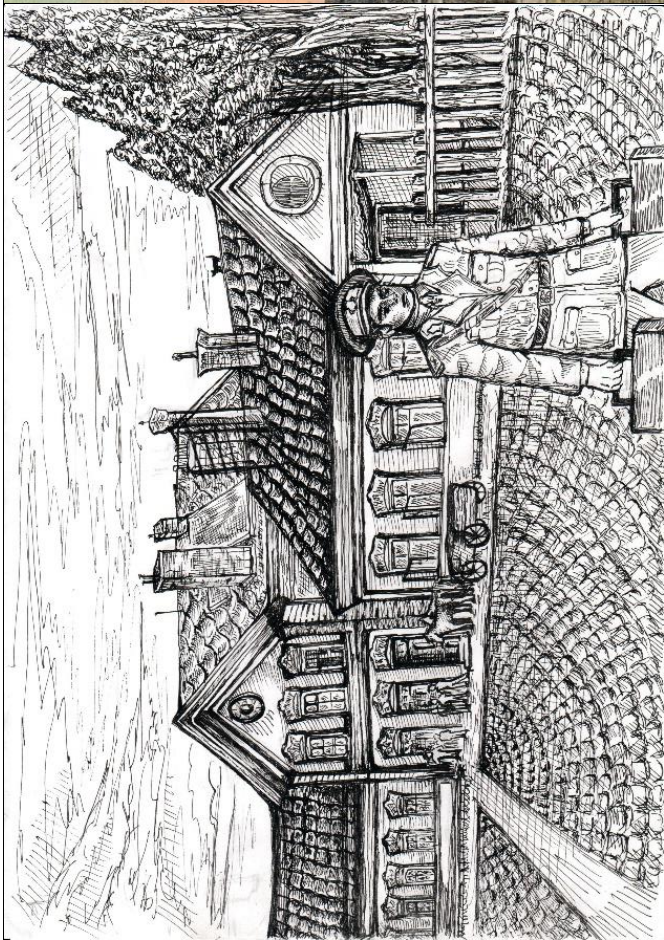
Facts not fiction

În perioada septembrie 2024 - decembrie 2025, elevii Liceului Teoretic „Iulia Hasdeu” din Lugoj s-au implicat în proiectul Facts not Fiction, proiect la care participă școli din mai multe țări din Europa și coordonat de EuroClio - European Association of History Educators și de Institutul Intercultural din Timișoara.

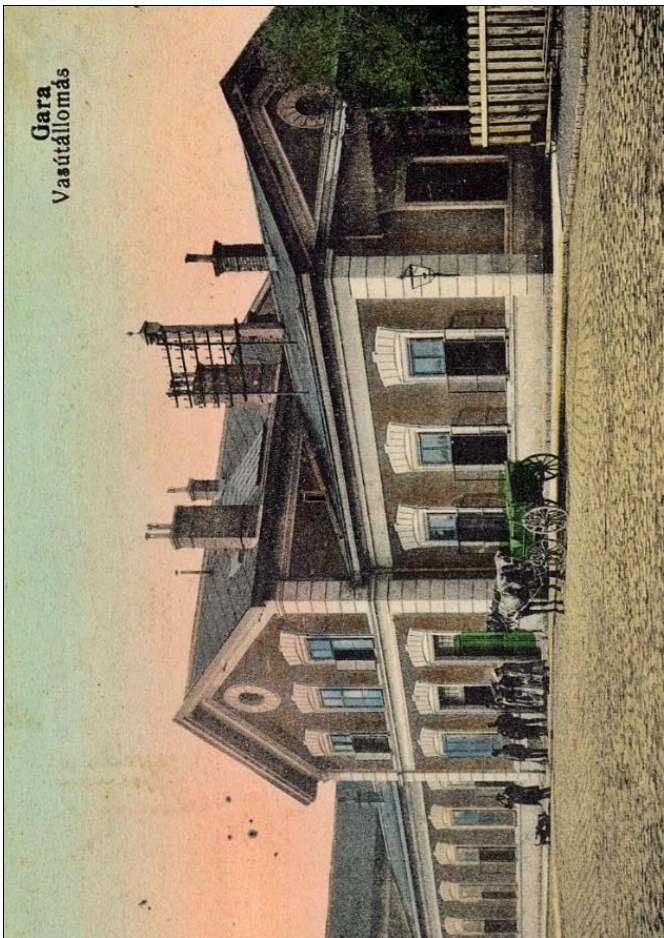
Produsul final al acestui proiect este realizat după un lung proces de învățare și cercetare. Poveștile din această volum fost create pornind de la documente vizuale și scrise autentice. Pentru coordonatorii și autorii proiectului, veridicitatea a reprezentat una din principalele preocupări în timpul procesului de creație.

Considerând că istoria înseamnă fapte nu ficțiune, fiecare desen din acest roman grafic a fost realizat pornind de la elemente reale: mărturii orale, jurnale, articole și știri din mass-media, imagini vechi etc. Dorind să spună povestea suferințelor evreilor și romilor din România anilor 1938-1944, elevii implicați în proiect au căutat să respecte adevărul istoric, conștienți fiind că perioadele întunecate din istoria omenirii nu pot fi înțelese și cunoscute decât prin respectarea conceptului facts not fiction.

Iată câteva exemple legate de modul în care realizatorii proiectului au aplicat principiile enunțate.

Sosirea ofițerului Adrian Dumitru la Lugoj

Gara
Vasútállomás

Gara din Lugoj la începutul secolului al XX-lea

După Ilie Rădulescu...

...Sidi Thal

Bătă-te, Ilie, vîna,
 Tu-i trimiți în Palestina.
 Iar ei, buruieni și boji,
 Vin cu droaia la Lugoj,
 Să ne joace Carnaval
 Cu iudita... Sidi Thal
 Și cu unul, Ben Aly,
 Cine dracul or mai fi?!
 ...Iar tu fruncea de Lugoj,
 N'avuși pentru ei răbojl...

Și Tefner Adolf

Pe Tefner Adolf vi-l trimit
 Un Adolf Hitler, ca plocon,
 Căci omul ăsta, pasă-mi-te,
 S'a săturat de-așa... Sionl...

Iarăși Sidi

Sidi, ai cântat pe scenă
 Cu atîta foc și pară,
 Și cu-atîta fără jenă,
 De urlau cînil pe-afară!

Epigramele antisemite publicate în ziarul
 Acțiunea¹ în 1936

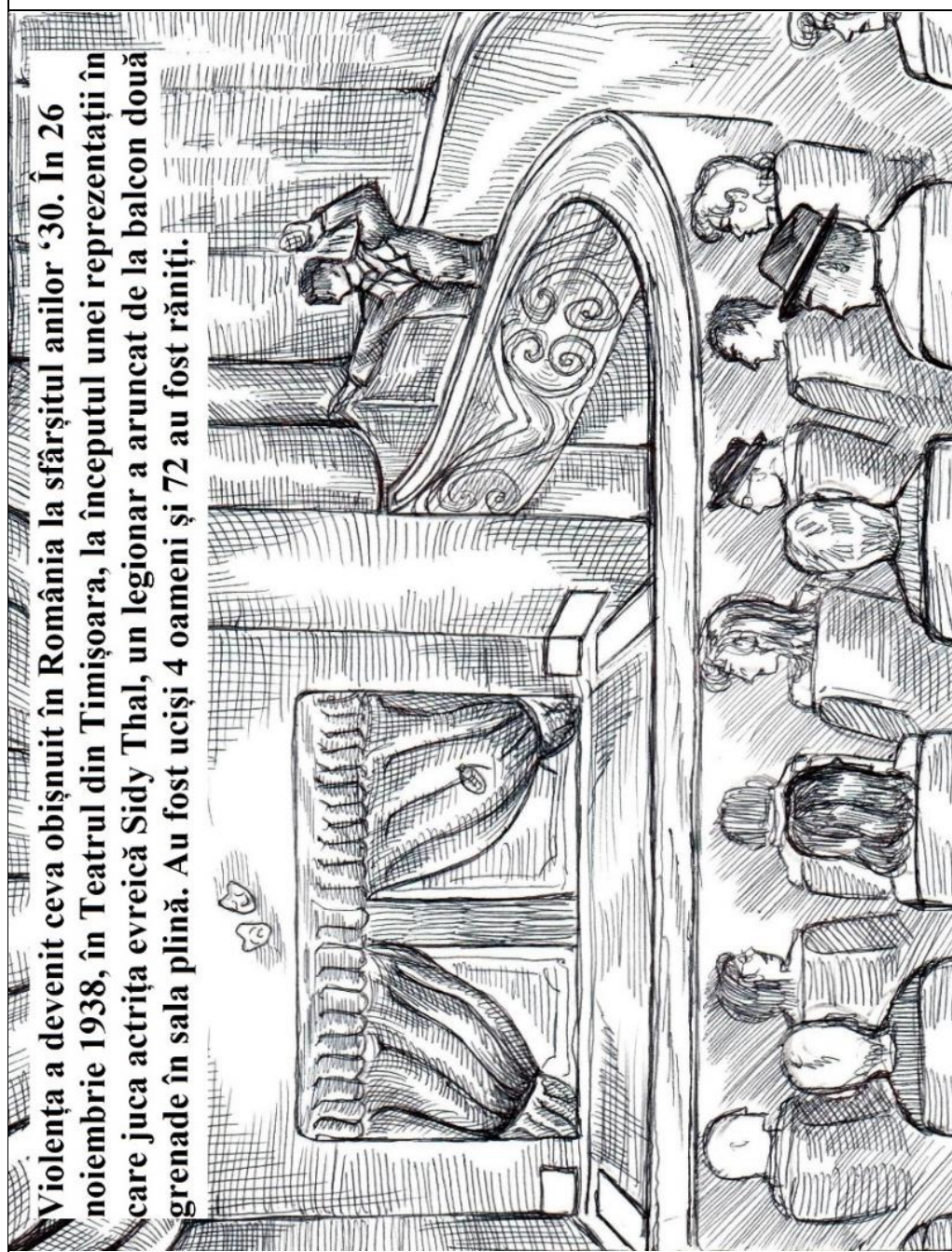
Ofițeri români citind epigramele antisemite din ziarul lugojean Acțiunea

¹ *Acțiunea*, Lugoj, anul III, nr. 12, 22 martie 1936

	Tobias Schwager își amintește că la Lugoj, la „liceul Brediceanu a fost profesor Horia Sima, care mergea din clasă-n clasă și făcea propagandă antievreiască și șovină”². Ladislau Bloch arată că „în școală, la liceul din Lugoj, în 1934-’35-’36 până în ’39 antisemitismul era în floare... unii profesori făceau aluzie la faptul că evreii nu lucrează, că evreii sunt numai speculanți. La fel spuneau și unii elevi...”³.
Profesorul Horia Sima și elevii Liceului Coriolan Brediceanu din Lugoj	Mărturii publicate în cartea <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

² *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, volum coordonat de Smaranda Vulur, editura Polirom, Iași, 2002, p. 356

³ *Ibidem*, p. 364

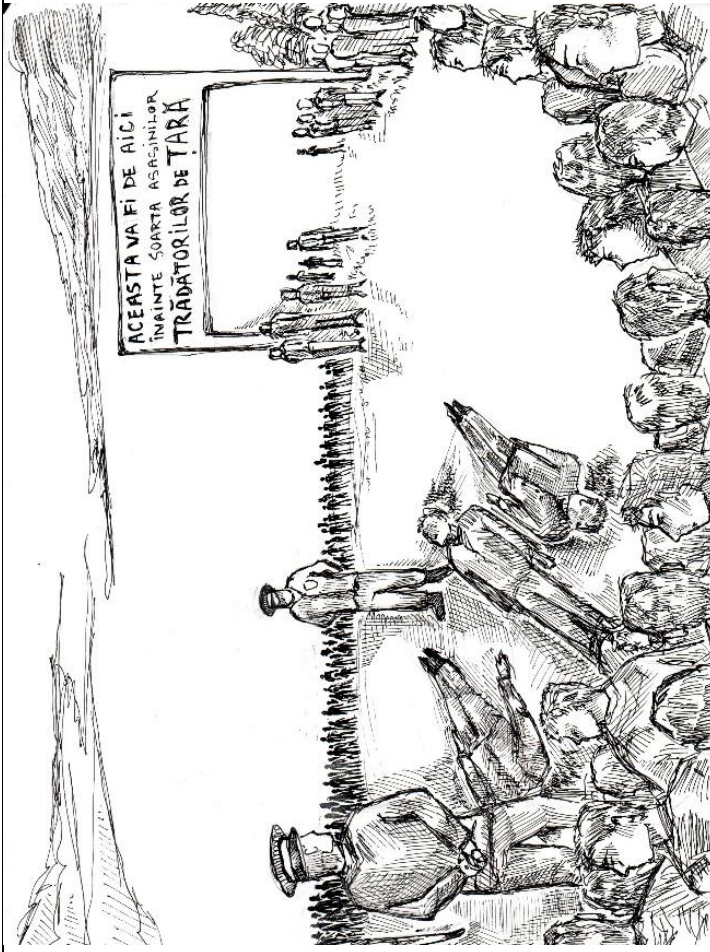
Violența a devenit ceva obișnuit în România la sfârșitul anilor '30. În 26 noiembrie 1938, în Teatrul din Timișoara, la începutul unei reprezentații în care juca actrița evreică Sidy Thal, un legionar a aruncat de la balcon două grenade în sala plină. Au fost uciși 4 oameni și 72 au fost răniți.

Nicolae Brânzeu scrie în jurnalul său: „30 Noiembrie 1938 / După atentatele de la mai multe sinagogi din țară (Reșița, Alba Iulia etc.), sâmbătă, în 26 seara, la o reprezentație a Teatrului Evreiesc din Timișoara (trupa de la Cernăuți), s-au aruncat din galerie două bombe. Sunt trei sau patru morți și vreo 20 de răniți. S-a produs panică, lumea năvălind spre ieșiri, în întuneric. S-a întâmplat atunci când s-au stins luminile și a apărut pe scenă Sidy Thal, vestita cântăreață!”⁴.

Atentatul antisemit de la Teatrul din Timișoara din 26 noiembrie 1938

Fragment din cartea *Jurnalul unui preot bătrân*

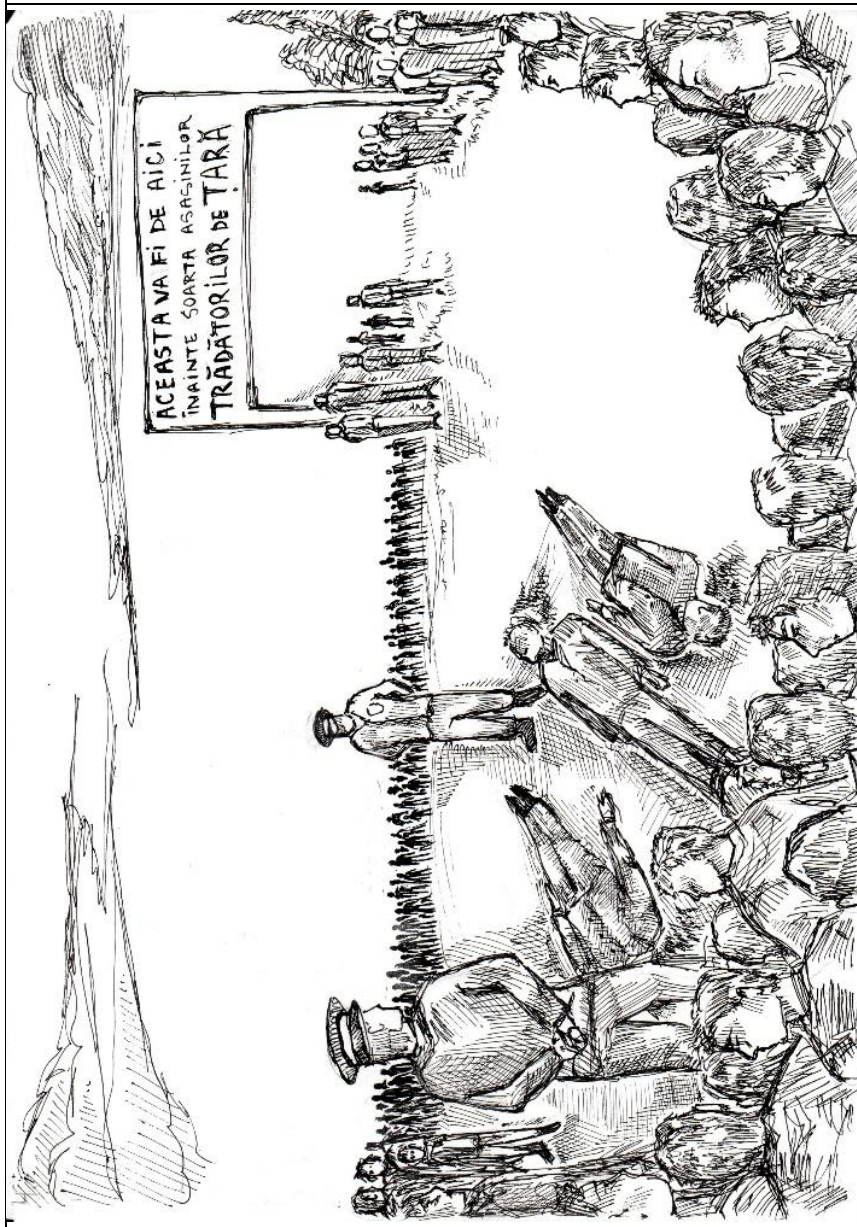
⁴ Nicolae Brânzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011, p. 327

Execuția publică a legionarilor din septembrie 1939

Execuția publică a legionarilor din septembrie 1939, prezentată în mass-media vremii

Execuția publică a legionarilor din septembrie 1939

Nicolae Brînzeu notează în jurnal său: „24 Septembrie 1939 / Joi în 21 s-a auzit la radio că a fost asasinat primul-ministru Călinescu. În noaptea aceea au împușcat în fiecare județ câte 3-5 legionari. În Lugoj au adus un țăran din Herendești (Nicolae Sârbu) și l-au împușcat pe terenul sportiv. O zi întreagă i-au ținut pe cei împușcați la vedere publică, cu inscripția: „Așa vor păți toți asasinii, trădători de țară”⁵.

Nicolae Itul, care era elev la Lugoj, povestește: „pe 22 septembrie 1939, când au împușcat legionari... Eu am văzut pe unul, Sârbu, în Lugoj... ne-au dus cu școala să-l vedem. Era în cămașă și izmană țărănească albe, pătruns tot de sânge și cu o tablă la cap: „Așa vor pății trădătorii de țară!”⁶.

Fragmente din cărțile Jurnalul unui preot bătrân și Țara, Legiunea, Căpitanul: mișcarea legionară în documentele de istorie orală

⁵ Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, p. 356

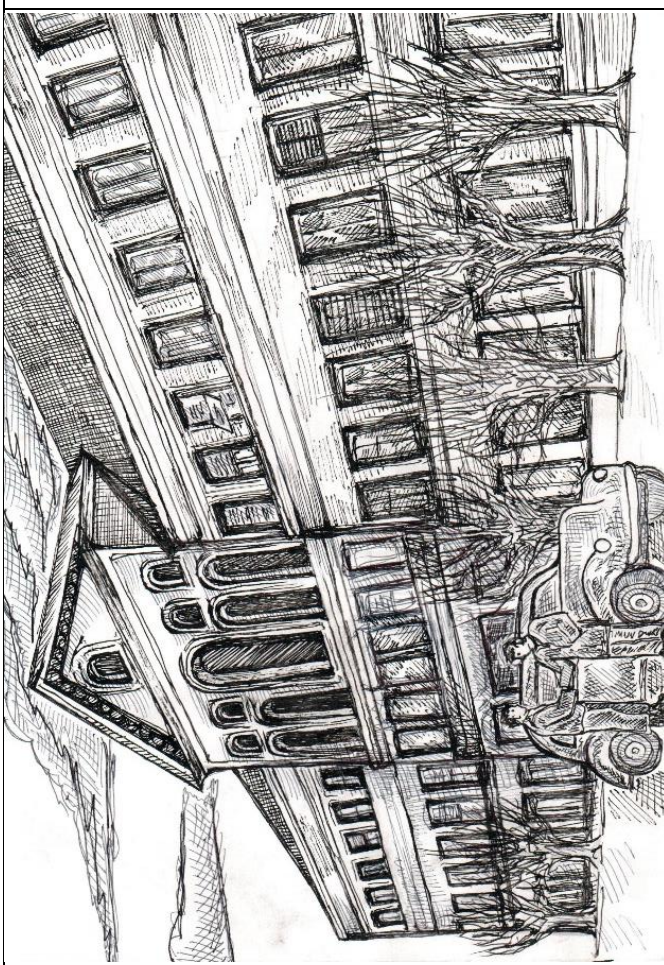
⁶ Mariana Conovici, Silvia Iliescu, Octavian Silvestru, *Țara, Legiunea, Căpitanul: mișcarea legionară în documentele de istorie orală*, Editura Humanitas, București, 2008, p. 69

Ion Antonescu și Horia Sima în septembrie 1940

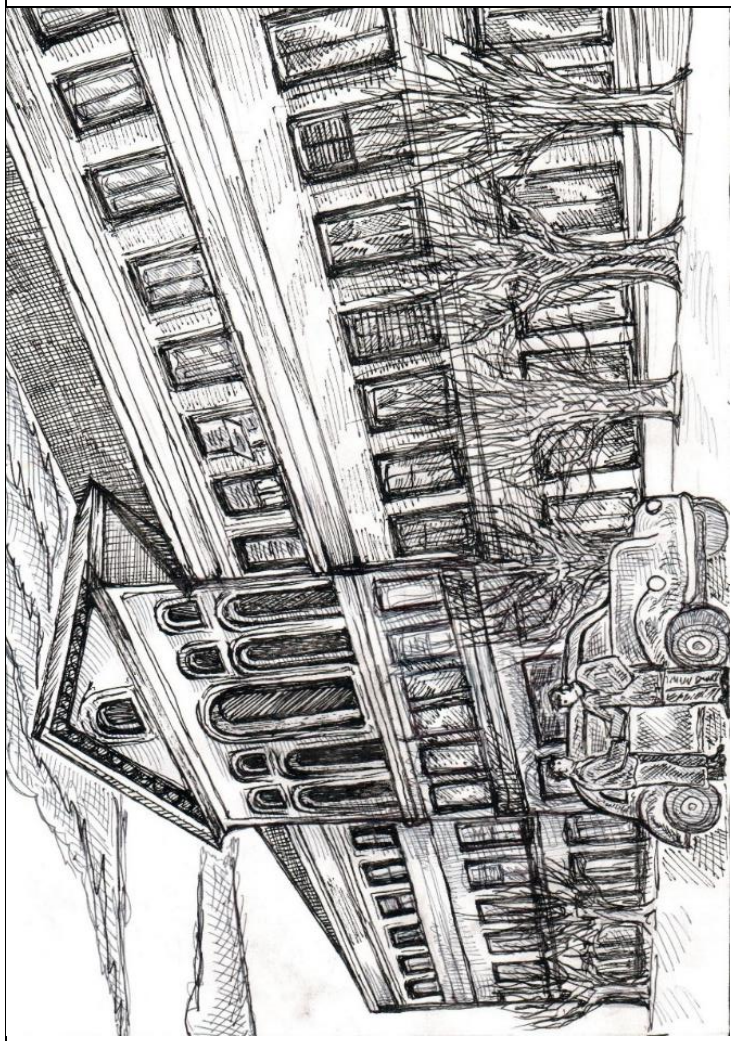
Ion Antonescu și Horia Sima în septembrie 1940

**Întâlnirea dintre Horia Sima și prefectul județului Severin din
decembrie 1940**

Prefectura județului Severin în perioada interbelică

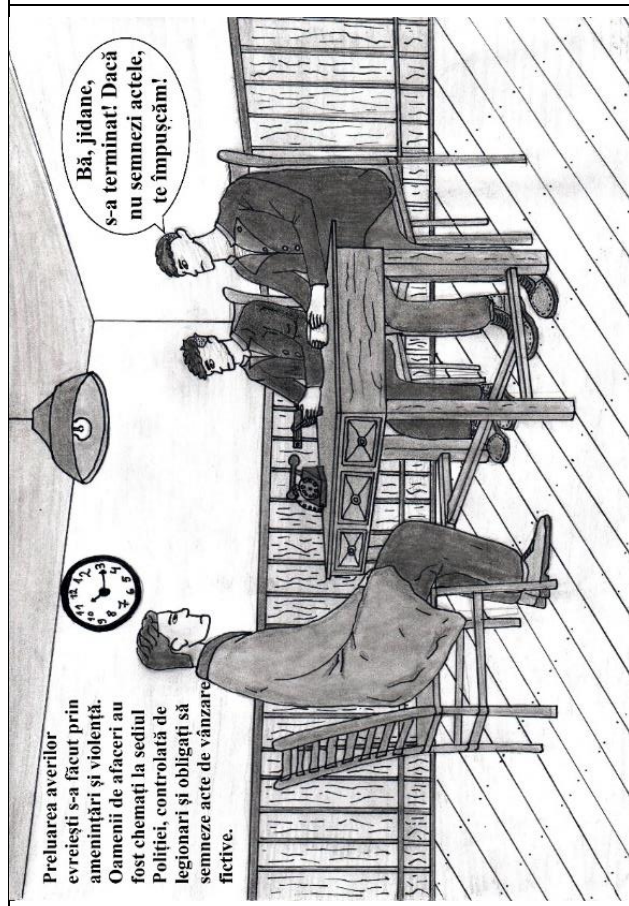

Întâlnirea dintre Horia Sima și prefectul județului Severin din decembrie 1940

dl prof. Horia Sima, vicepreședintele Consiliului de miniștri și șeful Mișcării Legionare împreună cu d-na a sosit incognito Sâmbătă la Lugoj, venind dela Timișoara, unde a luat contact cu șefii organizației Legionare. — La Lugoj a fost întâmpinat de dl prefect Tiberiu Mităr, și împreună au făcut o vizită d-lui primar al orașului Vale-riu Străinu, care e suferind în pat. După vizita făcută d-lui primar, au vizitat Sediul Legionar, fiind deplin satisfăcut de cele constatate acolo. In aceeaș seară, dl prof. Horia Sima, împreună cu d-na, au părăsit cu automobilul Lugojul, plecând spre Caransebeș.

Articol publicat în ziarul *Răsunsetul*⁷ (1 ianuarie 1941)

⁷ *Răsunsetul*, Lugoj, anul XX, nr. 1, 1 ianuarie 1941

Preluarea averilor evreieşti s-a făcut prin ameninţări şi violenţă. Oamenii de afaceri au fost chemaţi la sediul Poliţiei, controlată de legionari şi obligaţi să semneze acte de vânzare fictive.

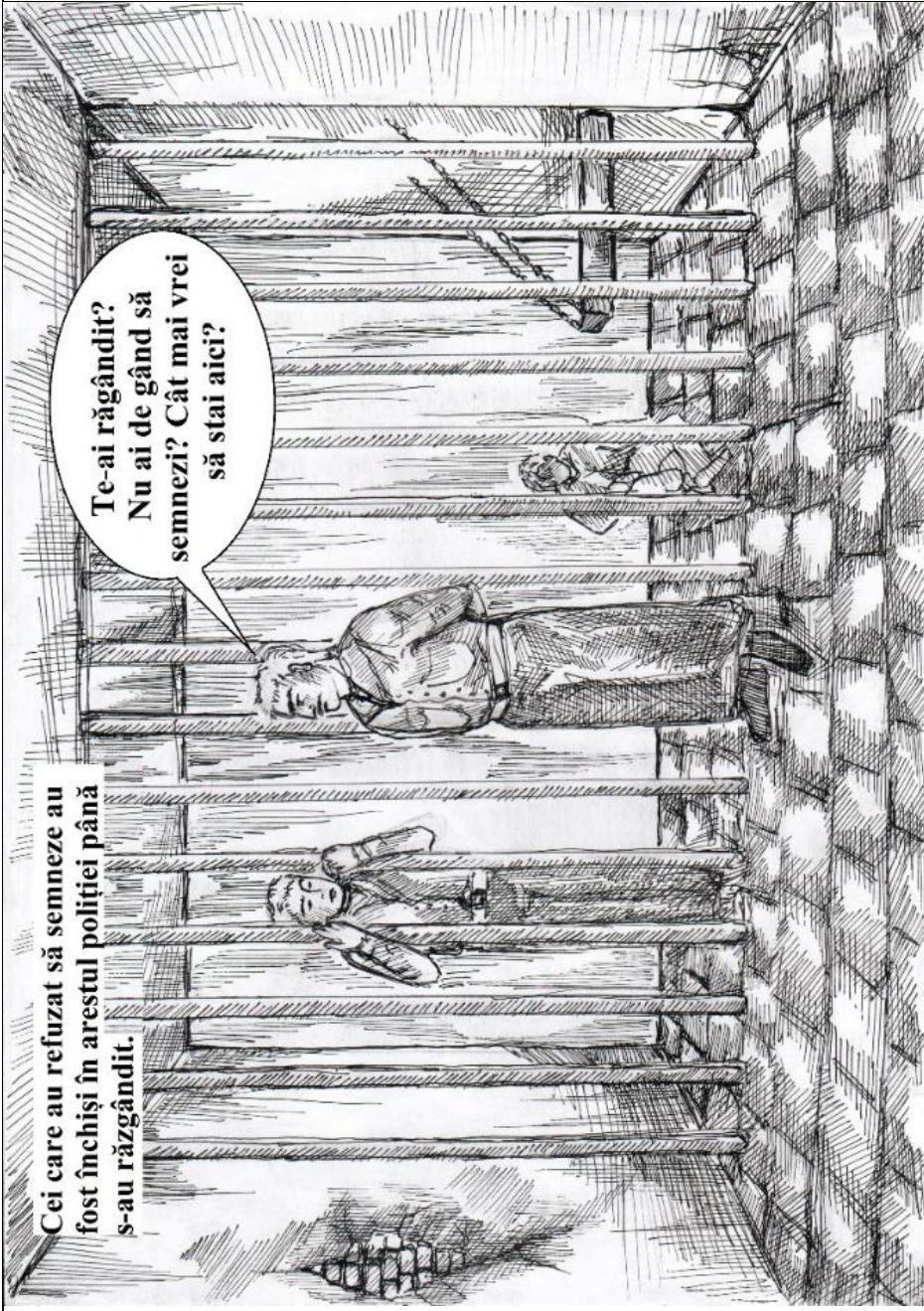
Preluarea afacerilor evreieşti la Lugoj la începutul anului 1940

238. 27 Decembrie 1940.

Două zile după o vizită făcută la Lugoj de către Horia Sima, vicepreşedintele Consiliului de Miniştrii, apare o schimbare importantă în conducerea autorităţilor locale. Chestorul poliţiei Dr. Neamţu, este înlocuit prin legionarul Jura, în vârstă de 24 ani. Explicaţia acestei numiri au avut-o evreii din Lugoj a doua zi când comercianţii evrei s-au pomenit chemaţi la poliţie unde chestorul, asistat de alţi 2 legionari cu revolvere întinse, i-au constrâns a semna acte de vânzare a întreprinderilor pe preţ de 25% din valoarea mărfurilor, plătibil eşalonat în 18 luni, într'un cont blocat la Banca Caraşană. Cei ce au schiţat gesturi de rezistenţă, au fost conduşi în arestul poliţiei cu ameninţarea că vor sta acolo până vor semna, astfel că în cele din urmă toţi cei ce se aflau atunci acolo au cedat şi au semnat. A doua zi „cumpărători” în majoritate băieţi între 20—25 de ani, măcelari, plugari, calfe de bărbieri şi femei fără ocupaţie, s'au prezentat şi au luat în primire întreprinderile.

Fragment din *Cartea Neagră - Suferinţele evreilor din România 1940-1944*⁸

⁸ Matatias Carp, *Cartea Neagră - Suferinţele evreilor din România 1940-1944*, Atelierele Grafice Socec&Co., S.A.R., Bucureşti, 1946, p. 190

Cei care au refuzat să semneze au fost închiși în arestul poliției până s-au răzgândit. Te-ai răzgândit? Nu ai de gând să semnezi? Cât mai vrei să stai aici?	Nicolae Brînzeu scrie în jurnalul său: „30 Decembrie 1940 / Toate prăvăliile evreiești au fost preluate de români, plătindu-li-se – se spune – 25% din inventar, în 4 rate, restul merge la ajutorul legionar. Dintre fabrici, unele le-au acaparat și la noi germanii (Lengyel, Moara și Țesătoria.)”⁹.
Preluarea afacerilor evreiești la Lugoj la începutul anului 1940	Fragment din cartea <i>Jurnalul unui preot bătrân</i>

⁹ Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, p. 406

În urma acțiunilor legionarilor, magazinul lui Alexander Epstein a fost preluat de Romolus F. Catin

telului „Dacia”, tradiționala Serată de Săn-Văsi (Revelion).

Hotărâri de-ale Consiliului de Miniștri. Consiliul de Miniștri ținut Vineri trecută, a hotărât între altele, să se facă o nouă numărătoare a populației, să se cultive toate locurile virane din orașe și sate, cărora proprietarii lor nu le dau nicio întrebuințare, să se ia măsuri pentru o cât mai întinsă cultură a sticlei de zătar și să se înființeze școli pentru formarea de buni meseriași români, zidari, lemnari, tâmplari, dulgheri și așa mai departe.

A murit Gr. Iulian. Vineri în 20 Dec. crt. a încetat din viață în Capitală Grigore Iulian, în vârstă de 58 ani. Defunctul a fost un vechiu luptător țărănist alături de Ion Mihalache. Pe vremea guvernării național-fărăniste a fost ministru de Justiție.

Un nou cinematograful în Lugoj. Primăria orașului Lugoj având aproape în tot decursul anului sala teatrului Traian Grozavescu, neîntrebuințată, a hotărât înființarea unui cinematograful.

AVIZ!

Subsemnatul, am onoarea a aduce la cunoștință On. Public din Lugoj și jur, că am preluat, prin cumpărare, stocul de mărfuri a fostei firme

Alexandru Epstein
„La Steaua Verde” din Lugoj

Tot în același local mi-am deschis o prăvălie sub firma

ROMULUS F. CATIN

„La Steaua Verde”

unde veți găsi în permanență tot felul de articole de mode, textile, covoare și mărunțișuri. — Cu stimă

Romulus F. Catin

1—4

Adresa de mulțumire

Mulțumesc tuturor Domnilor geți de instituții și clienților mei pentru sprijinul acordat anul acesta, unui român, rugând a mi-l acorda și pe viitor, dorindu-le un

AN NOU FERICIT!

Marinescu Vasile

proprietar de mașină de tăiat lemne

Cu ocaziunea
Noului an
1941
Miercuri
1
Ianuarie

prezintă On. cliențelor, prietenilor și cunoșcilor cele mai călduroase urări de fericire și prosperitate

Ioan Chita, Lugoj
Magazin de textile, rețecășe și mărunțișuri

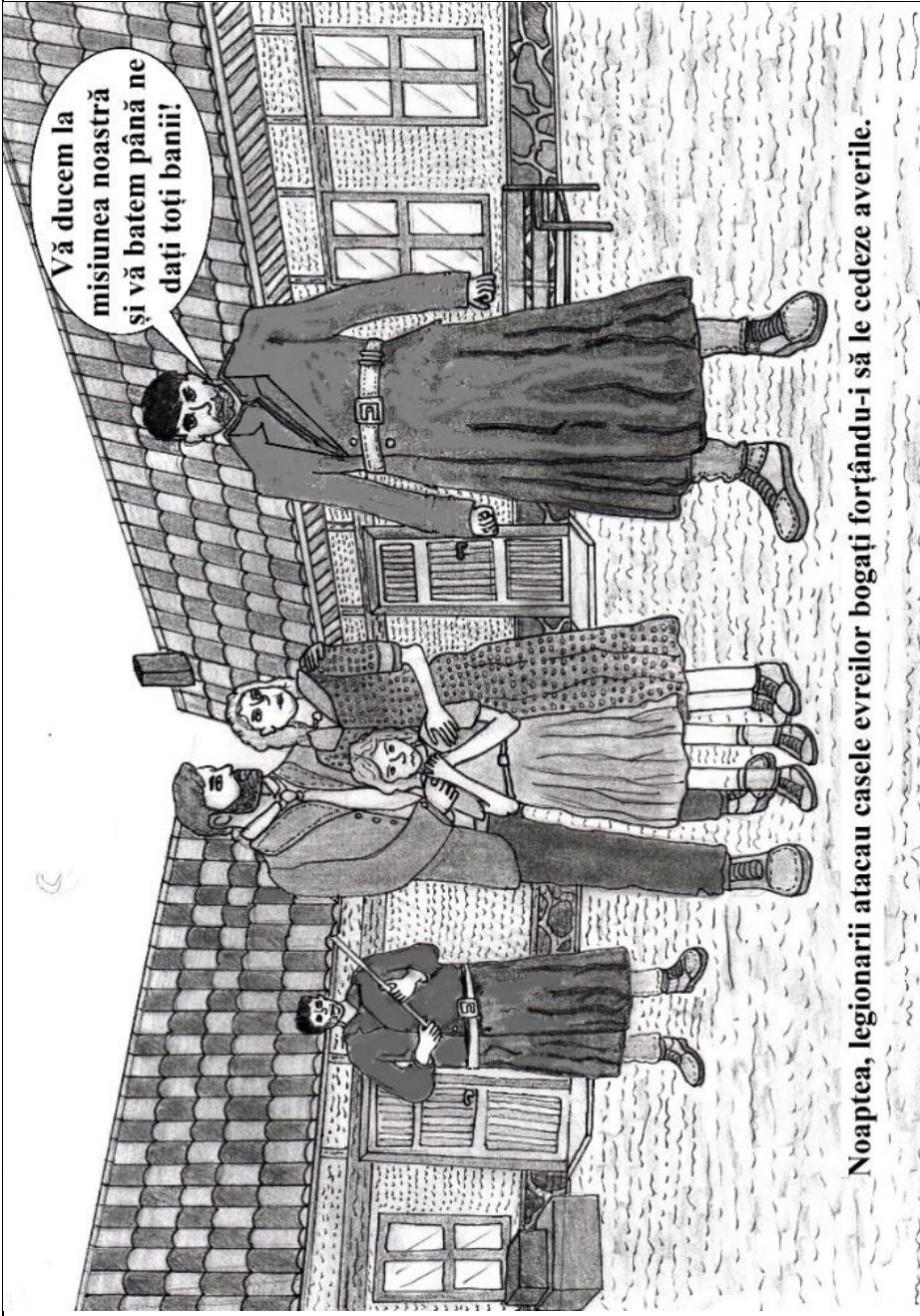
Romulus F. Catin își face reclamă în ziarul *Răsănetul* (1941), anunțând că a cumpărat magazinul de la Alexandru Epstin

În urma acestor confiscări, multe familii evreiești au rămas fără niciun mijloc de subzistență și au ajuns să trăiască de azi pe mâine. 	Gheorghe Reisz povestește că: „tata era comerciant, avea... prăvălie de coloniale și delicate... însă odată cu rebeliunea legionară a fost dat afară din prăvălie, așa că pot să spun, că de azi pe mâine am rămas fără suport material... noi am rămas fără nici un bun în casă, încât zile în șir am mâncat mămăligă... regimul Antonescu ne obliga să dăm și niște ajutoare armatei române, asta însemnând haine, pantofi, șosete, lenjerie, așternuturi de pat... Sora mea, a fost dată afară din liceu... și s-a apucat un pic de croitorie la o femeie”¹⁰.
Evreii au fost lipsiți de mijloace de subzistență	Mărturii publicate în cartea <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

¹⁰ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 356-359

Legionarii au folosit violența și în alte moduri. De exemplu, au atacat și jefuit Clubul sionist. 	Judith Lugoian povestește că: „au venit legionarii și doi-trei au intrat în Clubul Sionist din Lugoj și au luat banii care erau acolo și pe mama mea au legat-o de un scaun și i-au băgat un căluș în gură...”¹¹.
Legionarii s-au folosit de violență pentru a pune mâna pe bunurile populației evreiești	Mărturie publicată în cartea <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

¹¹ *Ibidem*, p. 371

 Noaptea, legionarii atacau casele evreilor bogăți forțându-i să le cedeze averile.	T. Schwager povestește că „vineri seara mama aprindea lumânări... dar mai târziu nu o mai făcea, fiindcă orice trecător vedea și și-ar fi dat seama că suntem evrei... am încercat să ne ascundem, pentru că am avut o situație îngrozitoare pe vremea legionarilor. Într-o noapte auzisem că ei intră în strada noastră cântând un cântec legionar. Mărșăluiau în miezul nopții... Noi am tremurat de groază... au intrat (însă la familia Bachtel), i-au scos, i-au dus la misiunea lor și i-au bătut până au leșinat...”¹². Judith Lazarovici își amintește că „au fost percheziții noaptea, ne-au luat cărțile, care găseau ei că nu trebuia să fie, luau cărțile pe care voiau ei să le ia...”¹³.	Mărturii publicate în cartea <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>
--	--	---

¹² *Ibidem*, p. 368

¹³ *Ibidem*, p. 372

Copii evrei au fost eliminați din școli și grădinițe

Iosif Singer povestește: „am fost întâi la o grădiniță orășenească... La unsprăzece, doisprăzece educatoarea, plângând, mi-a spus: Jozsi, trebuie să pleci acasă, n-ai voie să stai la grădinița românească. Și, cu geanta aceea din metal am plecat de la grădiniță spre casă, eram copil mic, în jur de 5 ani, plângând... Comunitatea a organizat pe urmă o grădiniță evreiască într-o casă particulară...”¹⁴.

Leo Schleisinger menționează că: „am fost dat afară din școală, am făcut prima clasă de liceu la Timișoara la Liceul Evreiesc și am mers de două sau de trei ori pe an să dau examene... Mama mea, de obicei, venea cu mine, trebuia autorizație specială de călătorie pentru evrei”¹⁵.

Mărturie publicată în cartea *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*

¹⁴ *Ibidem*, p. 329

¹⁵ *Ibidem*, p. 351

Copii evrei au ajuns să învețe în parcuri și case particulare, fiind amenințați de elevii creștini

Iosif Singer își amintește că „școala fiind evacuată nu s-a dat în schimb nici o clădire... am ajuns să învățăm în parc. În parc se arunca cu pietre în jurul nostru; atunci am continuat să învățăm într-o curte a unei familii evreiești a profesorului Pick, într-un foisor... rețin o excursie în care am plecat cu colegii evrei de la școala evreiască din Lugoj într-un loc pitoresc al Timișului, când am fost agresați și s-a strigat după noi”¹⁶.

Gheorghe Reisz scrie că: „cei care ne făceau rău erau copii mai mari de la școlile germane din oraș”¹⁷.

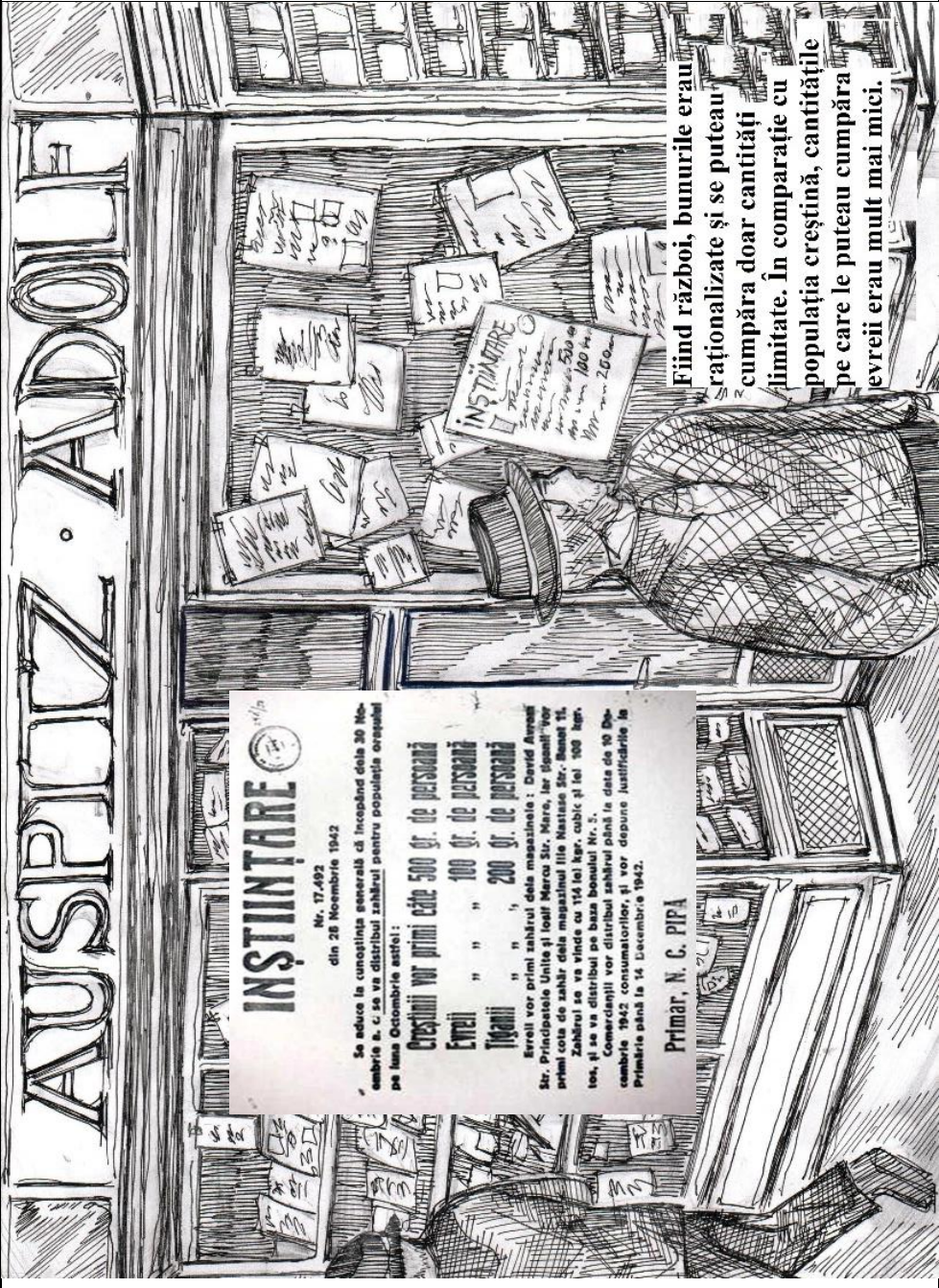
Mărturii publicate în cartea *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*

¹⁶ *Ibidem*, p. 329

¹⁷ *Ibidem*, p. 349

	Proces verbal al Consiliului profesoral al Liceului de fete Iulia Hașdeu din Lugoj: „azi, 4 Dec, 1942, conform ord. Min. Cult. Naț. Of. Educ. Naț. Nr. 42-1942 comunicat nouă prin buletinul Nr. 47 ord. 27.694-1942 subsemnatele profesoare ale Liceului de fete, Iulia Hașdeu din Lugoj, ne-am întrunit în conferință pentru a tria cărțile bibliotecii școlare și am constatat că există cărți de autori evrei și anume Barbu Nemțeanu fost Benjamin Deutsch care l-am scos imediat din bibliotecă. În urma acestor constatări am încheiat prezentul proces-verbal”¹⁸.
Cărțile autorilor evrei au fost eliminate din biblioteci	Proces verbal al Consiliului profesoral al Liceului de fete Iulia Hașdeu din Lugoj (1942)

¹⁸ Registrul de procese verbale al consiliului profesoral, Liceului de fete Iulia Hașdeu din Lugoj, 1942

Pavel Bidermann menționează că „evreii primeau numai cu porția anumite alimente cum e uleiul și zahărul”¹⁹.

Iosif Singer își amintește „niște restricții, evreii n-aveau voie să se ducă la piață decât după ora doisprezece, când nu mai găseai nimic... nouă ne dădeau numai 100 de grame de mălai, pâine sau scria afară că nu servim evrei”²⁰.

În comparație cu creștinii, evreii aveau voie să cumpere cantități minuscule de alimente

Mărturii publicate în cartea
Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)

¹⁹ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 380
²⁰ *Ibidem*, p. 336

Accesul evreilor a fost interzis în anumite localuri din Lugoj

Judith Lugoian povește că „au fost prăvălii pe care scria în nemțește: Evreii n-au ce căuta”²¹.

Tobias Schwager arată că „cafeneaua Bristol a unui evreu... a fost naționalizată de către Consiliul de Patronaj... Și era scris: Intrarea câinilor și jidanilor strict interzisă. Dar au fost și anumite magazine unde s-a scris acest lucru, magazinele unor nemți”²².

Mărturii publicate în cartea
Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)

²¹ *Ibidem*, p. 359
²² *Ibidem*, p. 364

«Evreilor le-au fost confiscate locuințele, ei fiind obligați să se mute cu chirie.

Acest club nu mai există. Trebuie să vă mutați de aici.

Unde să ne mutăm?

Locuințele evreilor au fost confiscate

Judith Lugoian își amintește că „în cinci zile a trebuit să părăsim casa și ni s-a luat tot, căci n-a mai fost voie să existe acel club sionist. Mama a găsit apoi o locuință... unde am stat doi ani, după care a trebuit să plecăm, căci i-a plăcut cuiva locuința și în două, trei zile a trebuit să plecăm... au fost familii și familii, căci a fost de exemplu familia Wanek, o familie de nemți care ne-au terorizat pentru că eram evrei”²³.

Gheorghe Reisz menționează că „regimul Antonescu ne obliga să dăm și niște ajutoare armatei române, asta însemnând haine, pantofi, șosete, lenjerie, așternuturi de pat...”²⁴.

Mărturii publicate în cartea
Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)

²³ Ibidem, p. 351

²⁴ Ibidem, p. 356-359

Evreii au fost obligați de regimentul antonescu să predea haine, pantofi, șosete, lenjerie, așternuturi de pat pentru armata română. De asemenea, de la populația evreiască au fost confiscate aparatele de radio.

Fi atent!
Acum evreii trebuie să dea
și ciorapi pentru armată.
Vai de țara asta!

Răsunetul (14 noiembrie 1943): „În Monitorul Oficial a apărut Decretul lege pentru creierea de stocuri de îmbrăcăminte, încălțăminte de interes social. Prin acest Decret lege evreii sunt obligați să contribuie cu articole de îmbrăcăminte și încălțăminte în raport cu veniturile lor. Efectele ce vor preda (cămăși, ismene, ciorapi, batiste, flanele, ciorapi, pălării, pături de lână pentru învelit, paltoane, ghete, cearșafuri etc.) vor trebui să fie în bună stare. Paltonul și costumul de haine trebuie să fie de lână, iar pălăria de fetru. Încălțăminte să fie confecționată din piele și talpă”²⁵.

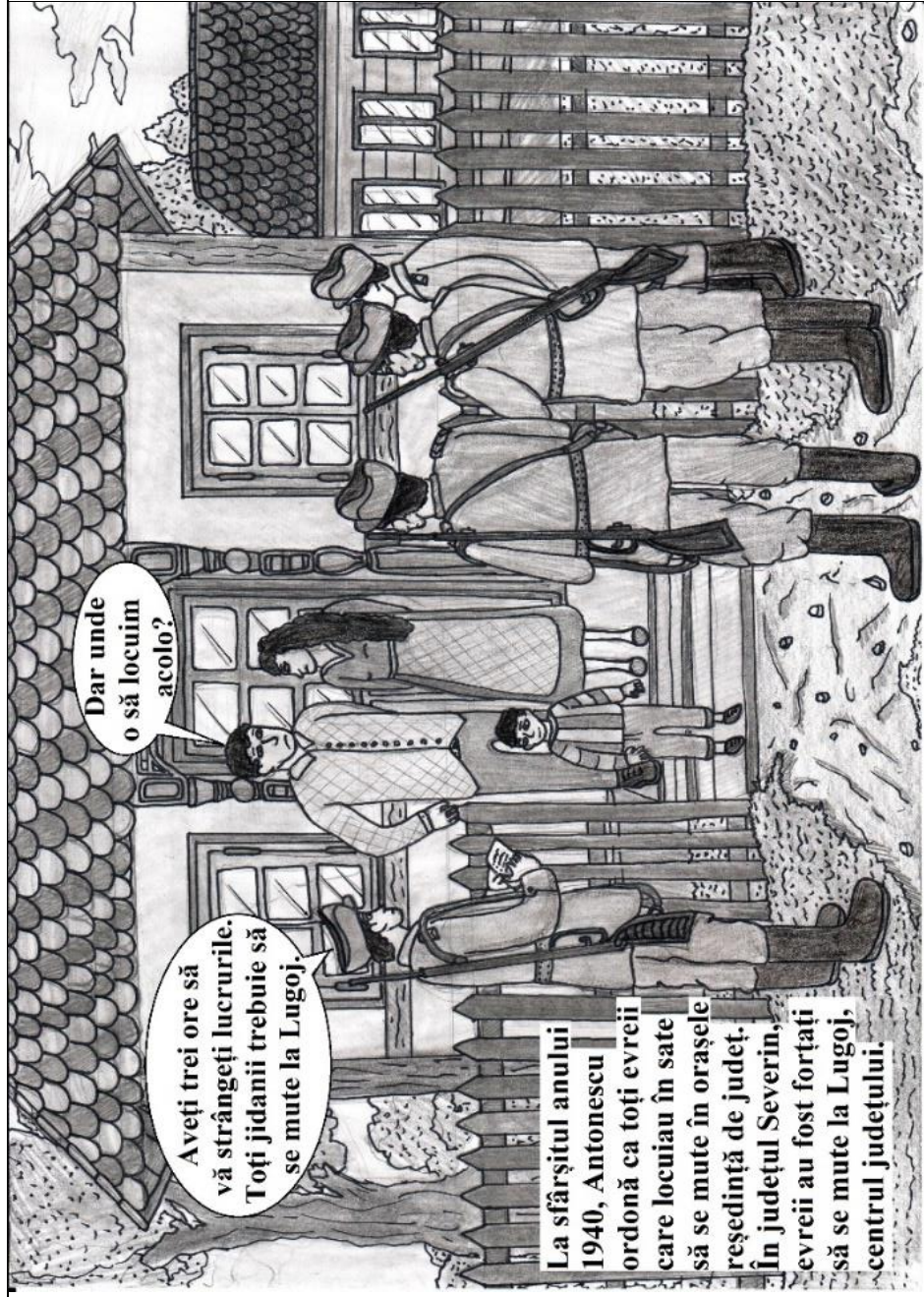
Răsunetul (14 noiembrie 1943): „Se confiscă, fără liberare de dovadă, toate aparatele de radio ale evreilor din Lugoj”²⁶.

Evreii au fost obligați să ofere articole de îmbrăcăminte armatei române și, de asemenea, le-au fost confiscate aparatele de radio

Articol publicat în ziarul *Răsunetul* (1943)

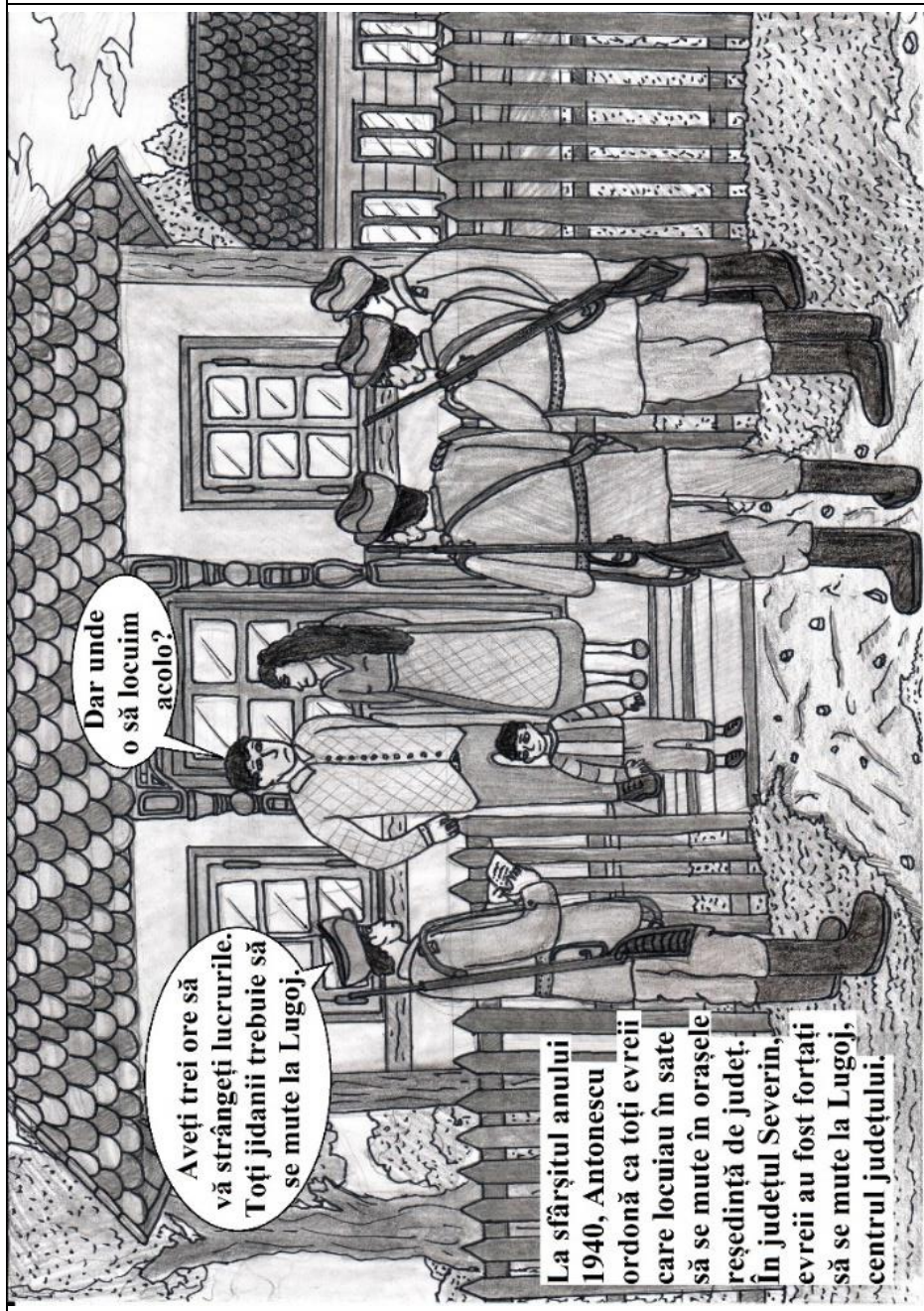
²⁵ *Răsunetul*, anul XXII, nr. 45, 14 noiembrie 1943, p. 4

²⁶ *Ibidem*

 Aveți trei ore să vă strângeți lucrurile. Toți jidanii trebuie să se mute la Lugoj. Dar unde o să locuim acolo? La sfârșitul anului 1940, Antonescu ordonă ca toți evreii care locuiau în sate să se mute în orașele reședință de județ. În județul Severin, evreii au fost forțați să se mute la Lugoj, centrul județului.	Gabriela Stern menționează că „din Băile Herculane... am fost evacuați la Lugoj, cu domiciliu forțat, (pentru) doi ani și opt luni... Jandarmii... ne-au spus să mergem acasă și să ne pregătim două paturi și schimburi... ne-au spus că vom fi cazați la Neumann, un bijutier”²⁷. Marcel Spitzer își amintește că „la Leucușești... (tata) era singurul evreu din sat... legionarii ne-au evacuat... Atunci ne-or dus la Lugoj la Chestura poliției. Și-au stat, asta a fost în toamna lui '40, și am stat până în '45 cu domiciliu forțat... din toate comunele județului evreii au fost aduși la raion... și pe urmă a trebuit mereu să ne prezentăm la control, că suntem aici, că n-am fugit, că n-am plecat”²⁸.
Evreii au fost obligați să se mute în orașele reședință de județ. La lugoj au fost mutați toți evreii din județul Severin pentru a fi controlați mai ușor	Mărturii publicate în cartea <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

²⁷ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 105

²⁸ *Ibidem*, p. 372

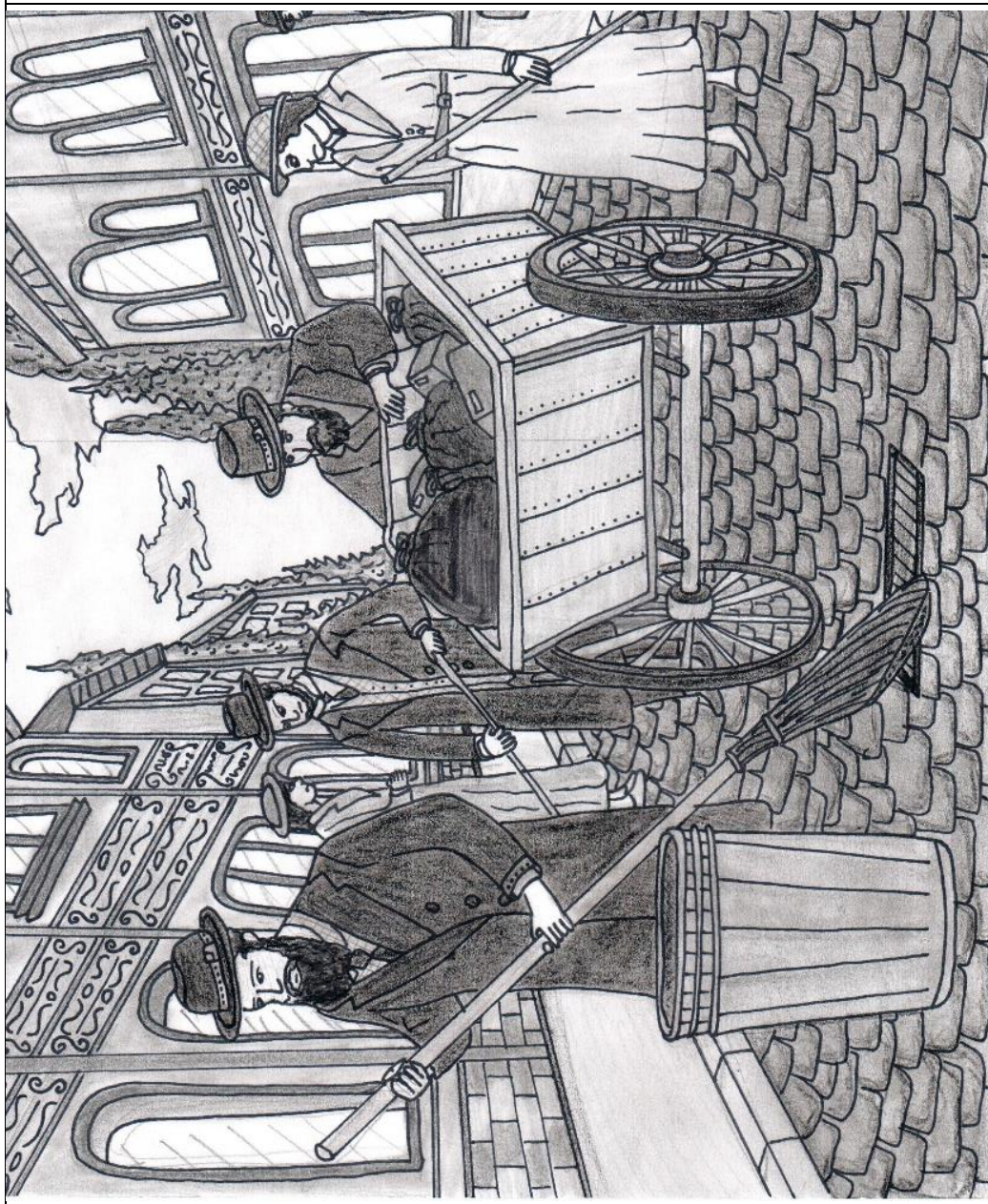

Mărioara Molnar povestește că „noi locuiam în centru (Oțelul Roșu) și ne-au spus că în ziua aceea trebuia să părăsim localitatea... După trei ore a trebuit să plecăm... ne-au dus la gară și într-un beau-vagon ne-au dus la Caransebeș, unde am stat șapte-zece zile. De-acolo, într-o dimineață, ne-au spus: La gară cu voi! și ne-au dus la Lugoj... La Lugoj ne-or dus la școală, lângă sinagogă, unde s-or făcut dormitoare pentru cei evacuați, căci nu erau numai cei din Oțelu, ci și din satele și comunele din împrejurimi... Au fost aduși evreii de la Făget și din toate împrejurimile. Până când s-a terminat războiul fiecare a încercat să-și găsească o locuință undeva în Lugoj căci nu am rămas la școală”²⁹.

Evreii au fost obligați să se mute în orașele reședință de județ. La Lugoj au fost mutați toți evreii din județul Severin pentru a fi controlați mai ușor

Mărturii publicate în cartea *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*

²⁹ *Ibidem*, p. 412

Evreii au fost nevoiți să facă muncă obligatorie, fiind puși în subordinea autorităților locale

Herman Deutsch povestește că atunci „când am împlinit vârsta de 18 ani, în ‘44, ne-au chemat pe toți la muncă obligatorie... Ne puneau la săpat șanțuri, la săpat adăposturi în parcuri, curățat zăpada pe străzi. Oamenii treceau pe lângă noi și parcă scuipau pe stradă când vedeau că noi lopătam zăpada în oraș... Unii, care erau mai vârstnici, i-au dus la Piața Olt. Și tatăl meu, ca ofițer a fost dus acolo. Unii au stat trei-patru ani acolo”³⁰.

Ladislau Bloch arată că „împlinind vârsta de 18 ani, în 1942, am fost mobilizat pe loc, lucrând, până în iunie 1943 la primăria orașului Lugoj, la muncă obligatorie. Acolo încărcam lemne într-un camion. Dar am lucrat cu sila și la repararea drumurilor din Lugoj. Am lucrat apoi și ca grădinar la grădina spitalului Lugoj”³¹.

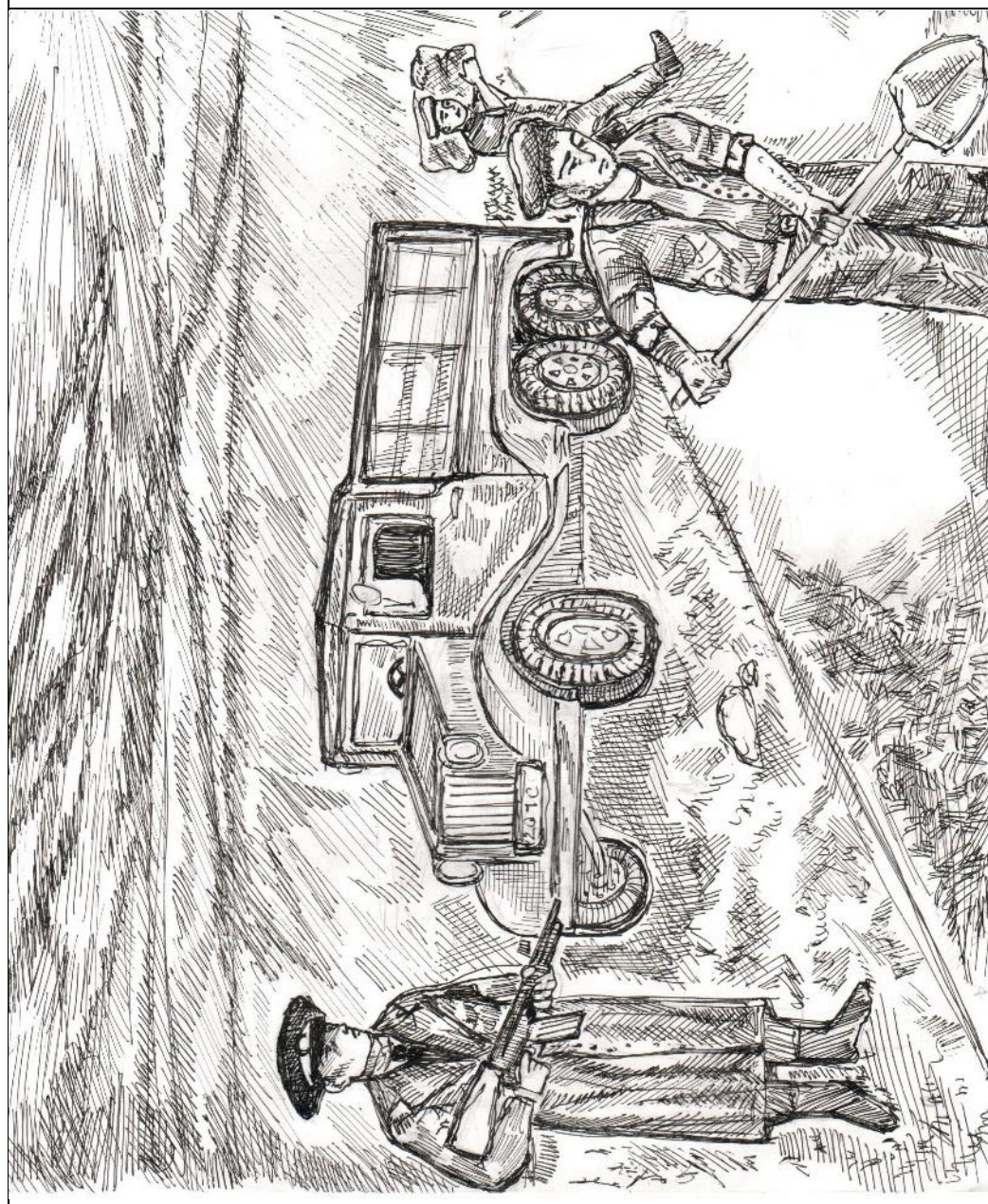
Marcel Spitzer își amintește: „mama a fost la cazarmă și-o spălat pe jos și geamurile”³².

Mărturii publicate în cartea *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*

³⁰ *Ibidem*, p. 386

³¹ *Ibidem*, p. 386

³² *Ibidem*, p. 372

Bărbații evrei au fost trimiși în detașamente de muncă forțată în diferite locuri din țară.

Marcel Spitzer își amintește: „am fost șase luni, am lucrat pe linia Arad-Brad la calea ferată. Am lucrat cu budacu și lopata... A fost un detașament de muncă de vreo patruzeci-cincizeci de persoane. Și tatăl meu a fost la Piatra-Olt, la muncă obligatorie”³³.

Ladislau Bloch arată că „în iunie 1943 am fost trimiși la Predeal, la un detașament de muncă ce făcea... un drum între Predeal și Timișul de Sus”³⁴.

Leo Schlesinger vorbește despre experiența tatălui său care „a fost luat la muncă obligatorie... a fost dus la Piatra-Olt, la Baldovinești, știu că s-a eliberat lângă Galați”³⁵.

Gabriela Stern povestește că „în Lugoj, soțul meu a măturat mai întâi străzile, după care a fost mutat la Piatra-Olt, apoi la Filiași... aici s-a îmbolnăvit de malarie și mai târziu a murit”³⁶.

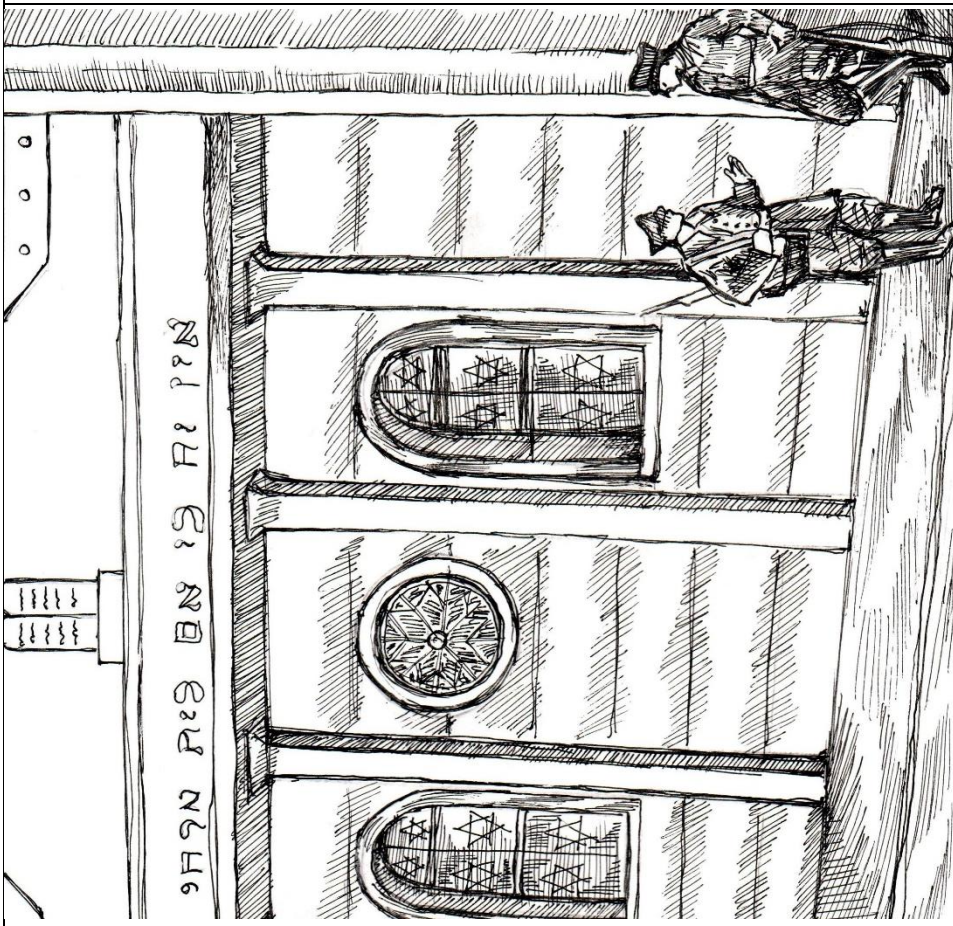
Mărturii publicate în cartea *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*.

³³ *Ibidem*, p. 372

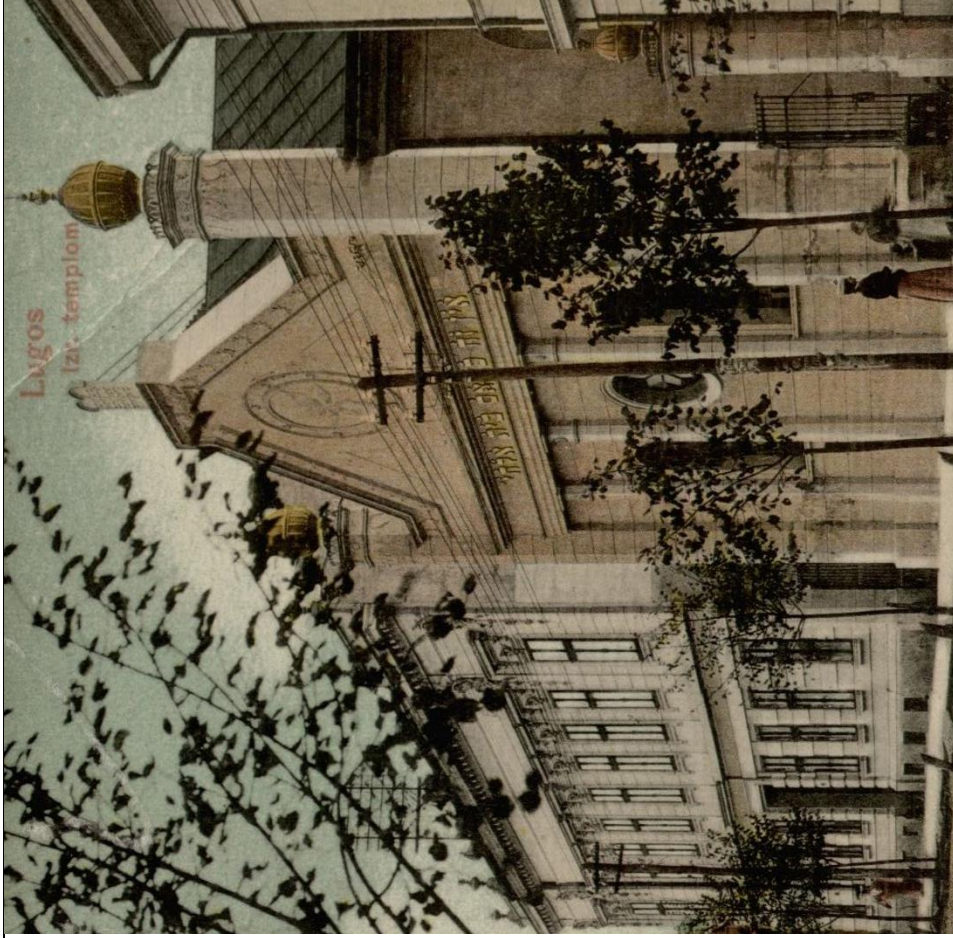
³⁴ *Ibidem*, p. 386

³⁵ *Ibidem*, p. 398

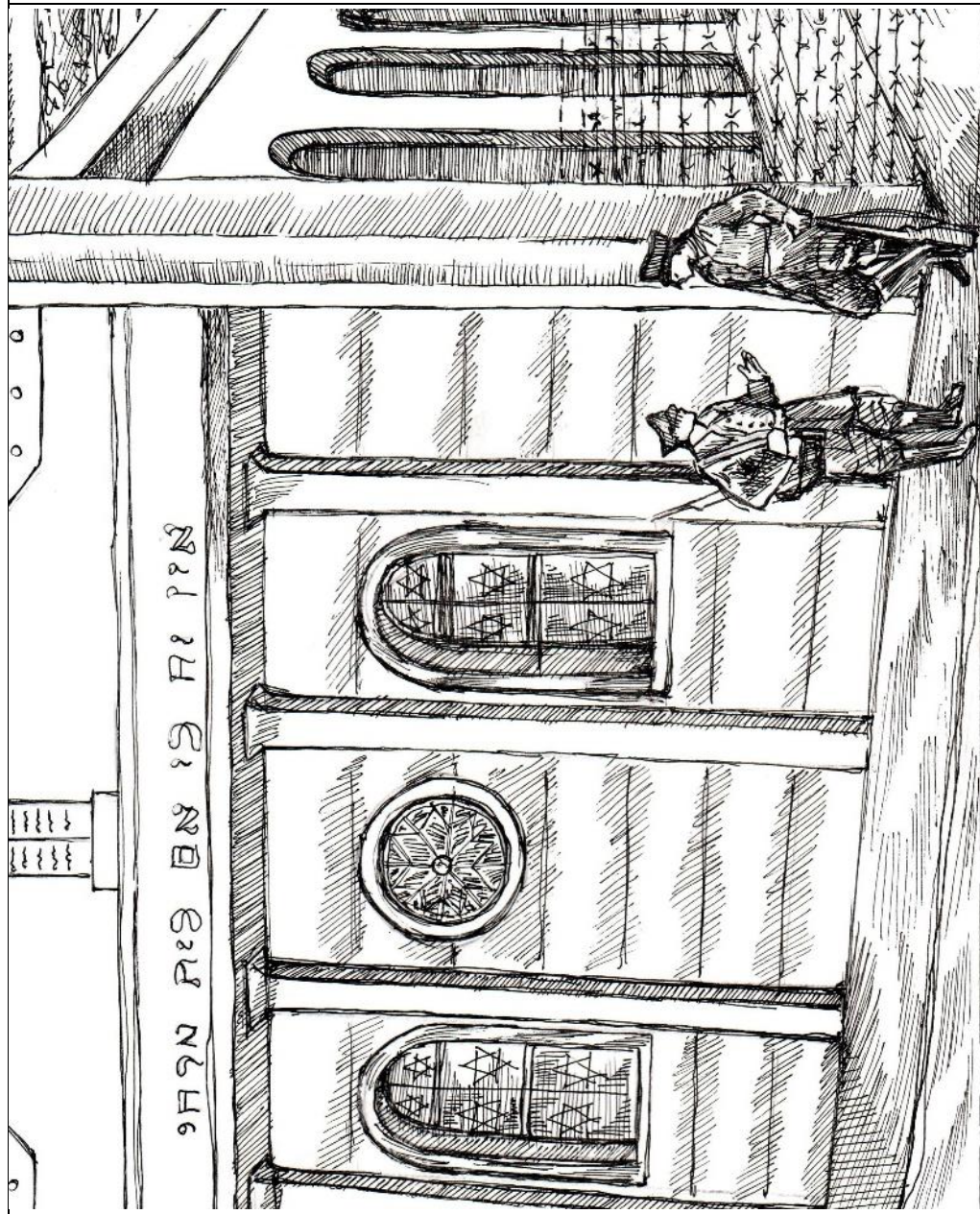
³⁶ *Ibidem*, p. 352

Sinagoga din Lugoj.

Sinagoga din Lugoj.

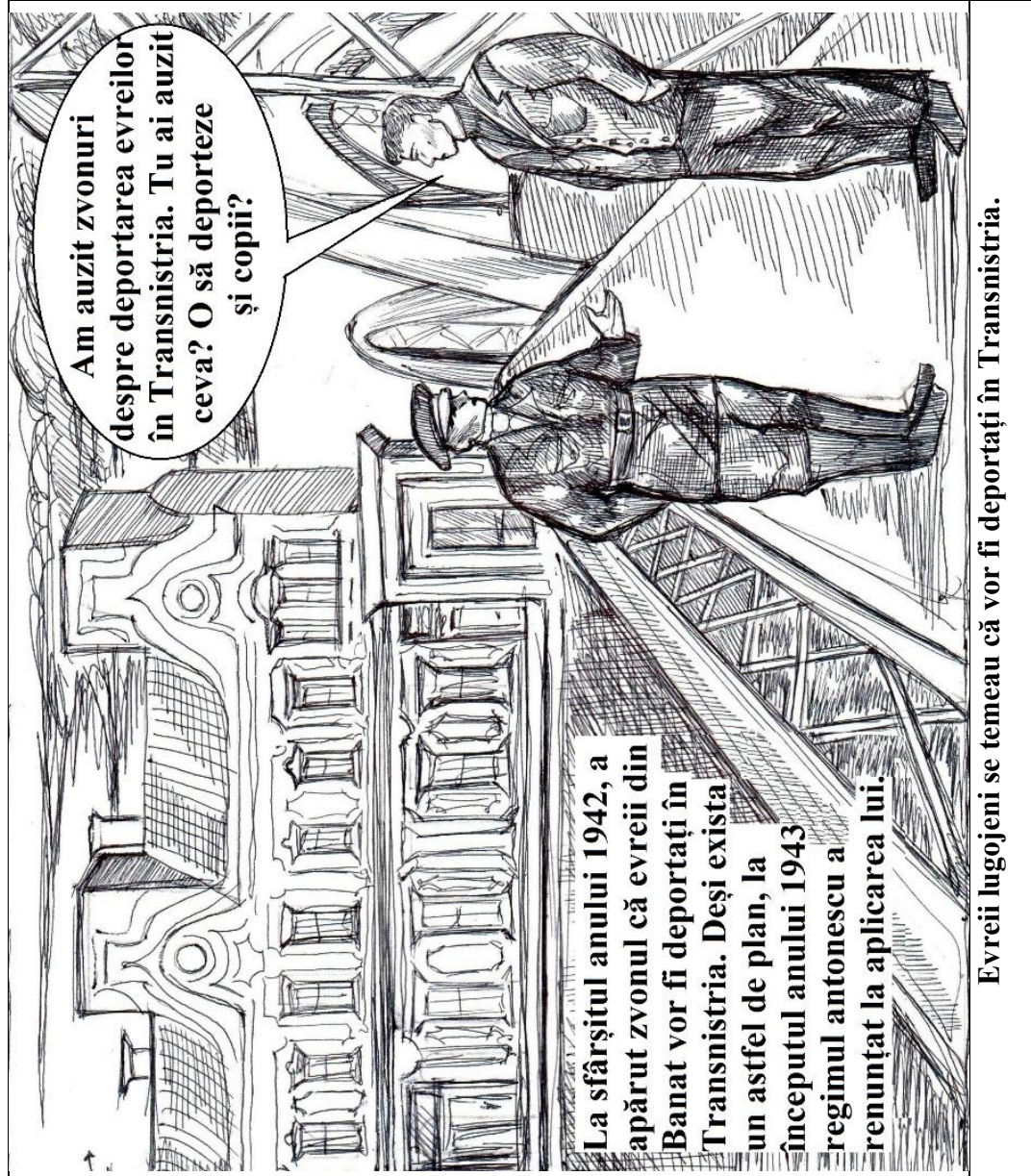
La Lugoj, în curtea Sinagogii a fost organizat un lagăr pentru femeile și copii evrei aduși din Darabani (Bucovina). În 7 august 1941, în lagărul de la Lugoj erau închise 499 persoane (261 de femei și 238 de copii)³⁸.

Tobias Schwager povestește că „sinagoga a fost încercuită cu-n fel de sârmă ghimpată... în curtea Comunității a fost organizat un lagăr pentru evrei, în special (pentru) femeile și copii aduși din Darabani... s-a transformat într-un lagăr unde nu s-a putut intra, nu s-a putut ieși... sinagoga mică și abatorul ritual au fost desființate pentru a se putea construi o bucătărie a celor deportați... (ei erau) întreținuți de comunitate (cea din Lugoj)... bărbații lor erau duși la muncă forțată...”³⁷.

Mărturie publicată în cartea *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*.

³⁷ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 365

³⁸ *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945, vol. III: Camps and Ghettos under European Regimes Aligned with Nazi Germany*, p. 705

Nicolae Brînzeu scrie în *Jurnalul* său: „26 August 1942 / Azi am fost cu Mili la Timișoara, cu mașina Episcopiei. Prietenul Roth... Ei sunt foarte îngrijorați de amenințarea cu Transnistria. Se spune astfel că dacă îi duce pe evreii din Banat (pe care autoritățile românești i-au și abandonat, ca fiind maghiarofili - ceea ce nici nu contravine realității!)...”³⁹.

Nicolae Brînzeu scrie în *Jurnalul* său: „5 Octombrie 1942 / Am fost la Timișoara, pentru a vorbi în unele chestii de „românizare”, după dorința lui Lulu. Îmi scrisese și prietenul din copilărie, Alexandru Solomon, să-l vizitez. Acesta, ca și ceilalți evrei, e preocupat de grija transportării în Transnistria. Nu știe ce soluție să găsească pentru copii”⁴⁰.

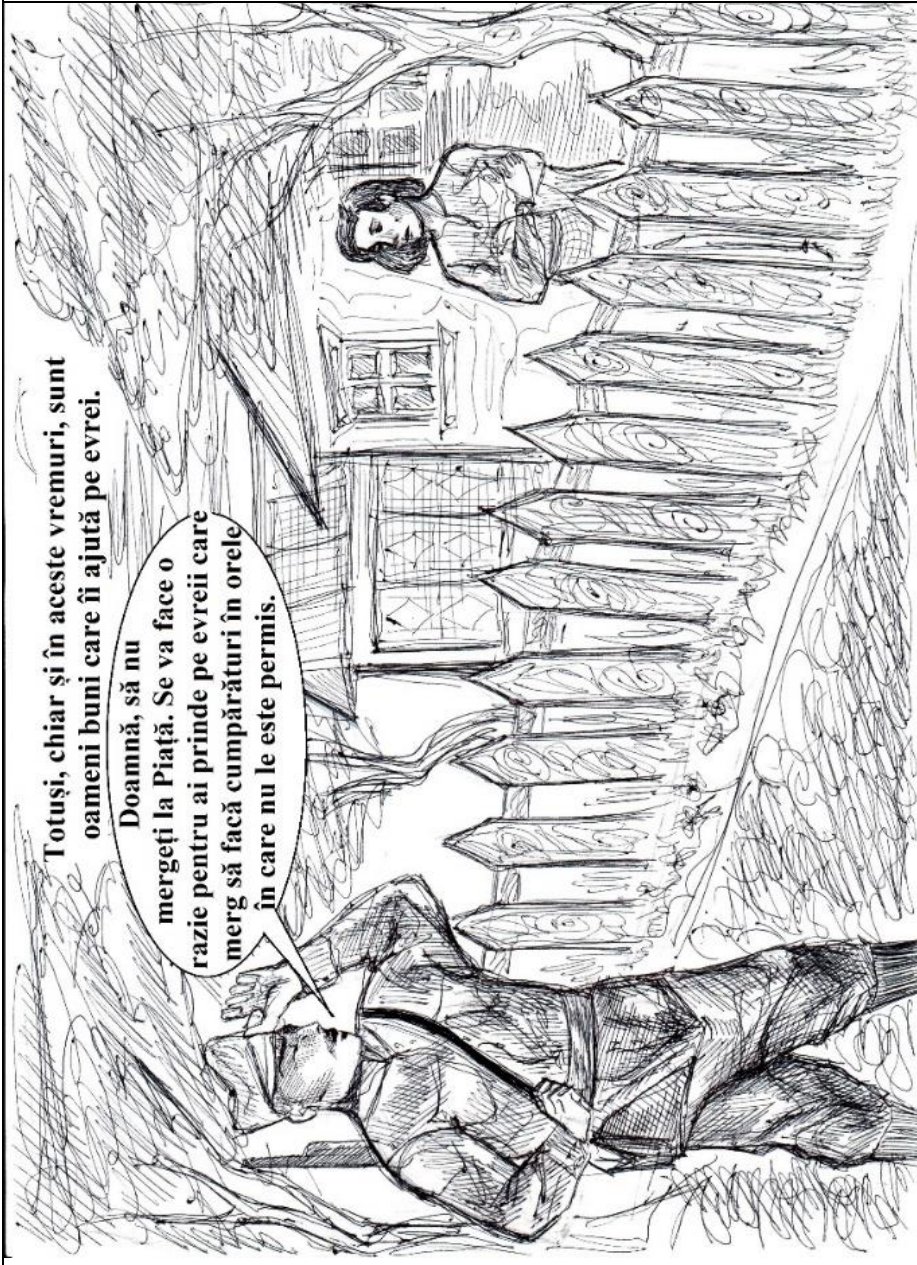
Nicolae Brînzeu scrie în *Jurnalul* său: „6 Februarie 1943 / Într-o adresă oficială, prin care Ministerul face atență Biserica să nu mai boteze pe evrei, se citează o rezoluție a marelui, din data de 23.XII.1942, în care se spune că în două luni toți evreii să fie duși în Transnistria. Guvernatorul va răspunde de viața lor”⁴¹.

Fragment din cartea *Jurnalul unui preot bătrân*.

³⁹ Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, p. 459

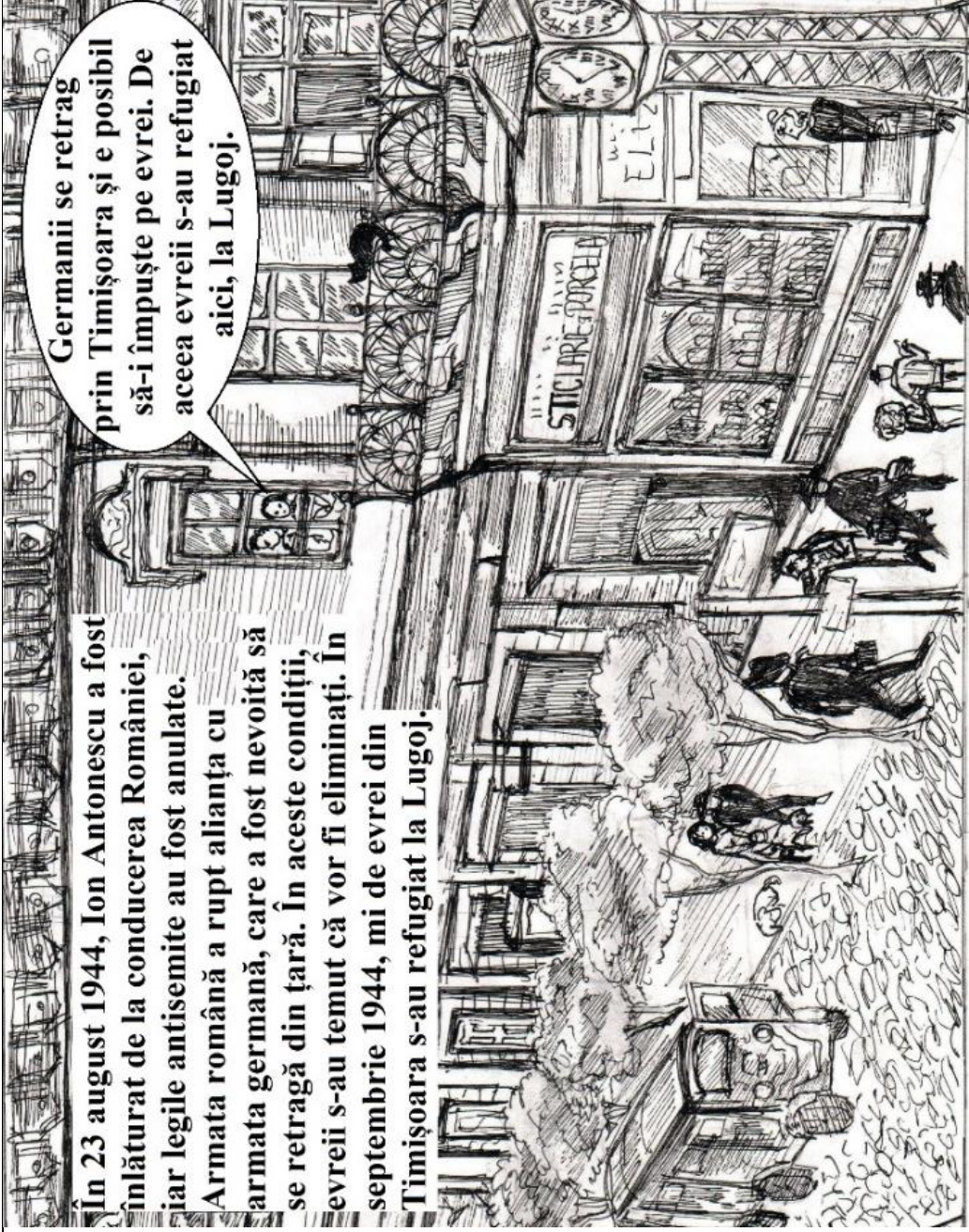
⁴⁰ *Ibidem*, p. 461

⁴¹ *Ibidem*, p. 471

Totuși, chiar și în aceste vremuri, sunt oameni buni care îi ajută pe evrei. Doamnă, să nu mergeți la Piață. Se va face o razie pentru ai prinde pe evreii care merg să facă cumpărături în orele în care nu le este permis. 	Judith Lugoian își amintește că: „în Lugoj, era un șef al miliției, Popescu... și o anunța pe mama: Fiți atentă c-o să fie razie la o piață și să nu vă duceți dimineața... Lucrurile noastre de valoare, fiindcă în timpul perchezițiilor se luau lucrurile de valoare, au stat la o familie germană”⁴². Leo Schleisinger scrie că „(de la un) prieten... care a fost ofițer în Jandarmeria Română... când au fost persecuțiile legionare... am fost scoși din casă, o foarte mică perioadă,... în care perioada ne-am mutat în casa (pe care) fostul ofițer ne-a pus-o la dispoziție pe baza prieteniei”⁴³.
În ciuda situației generale, au fost numeroși creștini care i-au ajutat pe evrei	Mărturie publicată în cartea <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

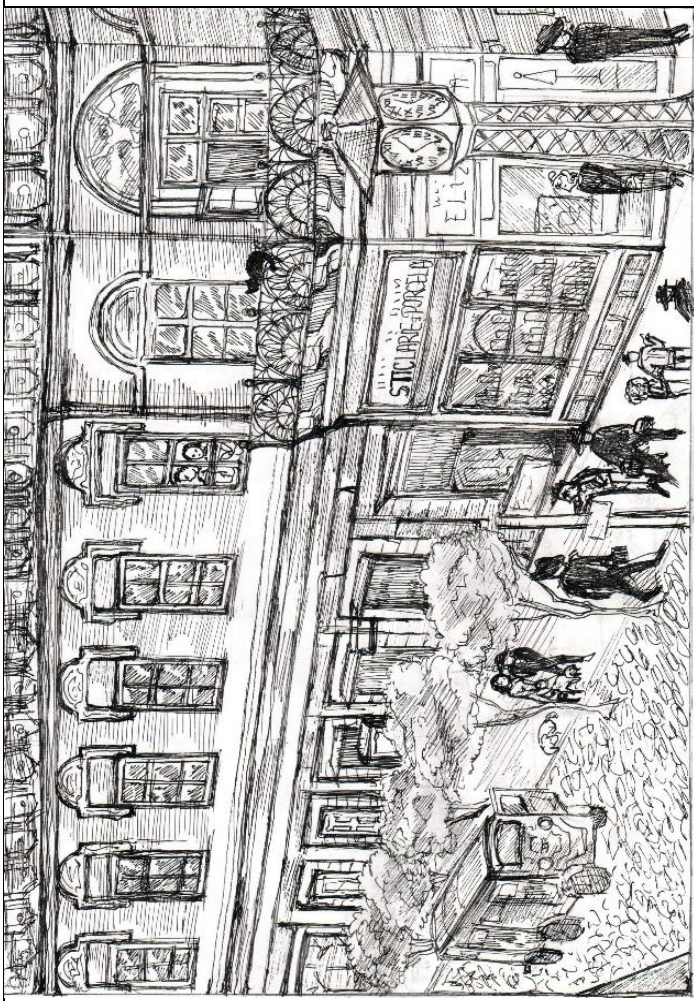
⁴² *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 356

⁴³ *Ibidem*, p. 382

 În 23 august 1944, Ion Antonescu a fost înlăturat de la conducerea României, iar legile antisemite au fost anulate. Armata română a rupt alianța cu armata germană, care a fost nevoită să se retragă din țară. În aceste condiții, evreii s-au temut că vor fi eliminați. În septembrie 1944, mi de evrei din Timișoara s-au refugiat la Lugoj.	Nicolae Brînzeu scrie în Jurnalul său: „11 Septembrie 1944 / Astă-seară primesc știrea că la Timișoara germanii au fost învinși: s-au făcut 8.000 de prizonieri și multă pradă de război. Dacă e așa, e semn că ei nu mai luptă. Au sosit la Lugoj primii reprezentanți ai armatei roșii... Panica de azi se datorează în bună parte nemților și evreilor. Mulți au venit aici de la Timișoara”⁴⁴. Nicolae Brînzeu scrie în Jurnalul său: „13 Septembrie 1944 / Ulterior aflu că la 11 Septembrie, la Timișoara, s-a mișcat și populația germană... au fost înarmați din vreme. Despre acestea au fost informați evreii și de aceea 1.500 de evrei au fugit la Lugoj. Și azi sunt străzile pline de ei! Iată pentru ce nu l-am găsit pe Roth acasă”⁴⁵.
La sfârșitul războiului evreii din Timișoara se tem că vor fi executați de armata germană în retragere și se refugiază la Lugoj	Fragment din cartea <i>Jurnalul unui preot bătrân</i>

⁴⁴ Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, p. 531

⁴⁵ *Ibidem*, p. 532

Imagine emblematică din Lugojul interbelic

Imagine emblematică din Lugojul interbelic

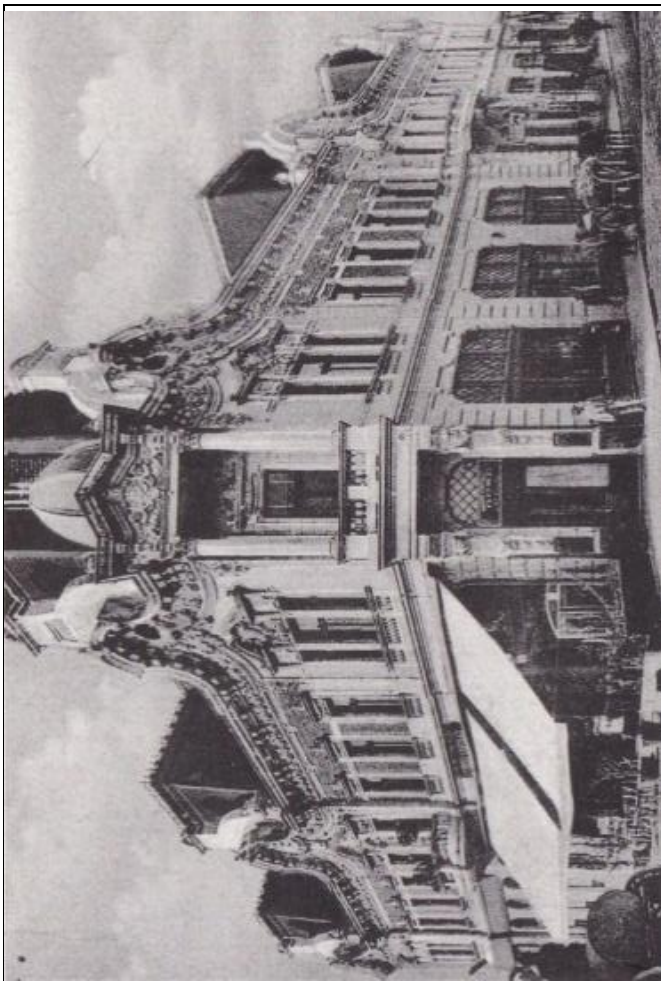
	Judith Lugojan își amintește: „tăticul, în 1946 și-a deschis o ceasornicărie-bijuterie... nu s-a bucurat de ea, că au venit și s-au luat prăvăliile; le-au naționalizat”⁴⁶.
După război evreii din Banat încearcă să-și reia afacerile, dar regimul comunist intervine brutal confiscând din nou tot ce aveau	Mărturie publicată în cartea <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

⁴⁶ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 357

La sfârșitul războiului evreii încearcă să-și refacă viața. În 1946 la Lugoj reapar vechile asociații, magazine și afaceri evreiești.

Clădire emblematică din Lugojul interbelic

Clădire emblematică din Lugojul interbelic

Posibile activități didactice

Pe baza acestui material pot fi realizate numeroase activități didactice. Iată ce sugerăm:

A. Într-o activitate de 50 de minute elevii vor învăța despre modul în care legislația și măsurile antisemite au afectat viața evreilor și romilor din România, în perioada 1938-1944. Elevii vor putea să descopere modul în care, în această perioadă, au fost încălcate drepturile omului prin măsurile luate de autoritățile statului român.

1. Într-o primă fază, elevii sunt împărțiți pe grupe. Fiecare grupă trebuie să parcurgă materialul grafic și pe baza lui să răspundă unor cerințe.

2. **Grupa I** trebuie să descopere principalele evenimente politice interne și externe la care face materialul (din perioada 1938-1950).

Grupa a II-a trebuie să descopere manifestări antisemite și acțiuni violente din Banat, din perioada de dinainte de război, temerile evreilor bănățeni din timpul și de la sfârșitul războiului și motivele emigrării din România de după 1945.

Grupa a III-a trebuie să descopere măsurile luate împotriva evreilor lugojeni de către legionari, în perioada septembrie 1940 - ianuarie 1941, cât timp au fost la guvernare alături de Ion Antonescu.

Grupa a IV-a trebuie să descopere măsurile luate împotriva evreilor lugojeni de către regimul de dictatură al generalului Ion Antonescu, în perioada 1941-1944.

Grupa a V-a trebuie să descopere măsurile luate împotriva romilor lugojeni de către regimul de dictatură al generalului Ion Antonescu, în perioada 1941-1944.

Grupa a VI-a trebuie să descrie ce au simțit evreii în perioada 1940-1944, în urma măsurilor antisemite luate de regimul de dictatură al generalului Ion Antonescu.

3. Fiecare grupă realizează un afiș (pe o coală de flip-chart) pe care prezintă răspunsurile la cerințele la care au ajuns după parcurgerea materialului. Profesorul supraveghează și coordonează munca fiecărei grupe.

4. Un reprezentant din fiecare grupă prezintă în fața întregii clase concluziile fiecărei grupe. Elevii din clasă pun întrebări, în timp ce profesorul coordonator dirijează învățarea și trage concluziile finale.

B. Într-o activitate de 50 de minute elevii (13-18 ani) vor învăța despre modul în care legislația antisemită din perioada 1938-1944 a afectat viața populației de origine evreiască din Banat.

1. Elevii sunt împărțiți în opt grupe și fiecare grupă primește o fișă cu fragmente din următoarele publicații:

Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi), volum coordonat de Smaranda Vultur, Editura Polirom, Iași, 2002

Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011

Matatias Carp, *Cartea Neagră - Suferințele evreilor din România 1940-1944*, Atelierele Grafice Socec&Co., S.A.R., București, 1946

Mariana Conovici, Silvia Iliescu, Octavian Silvestru, *Țara, Legiunea, Căpitanul: mișcarea legionară în documentele de istorie orală*, Editura Humanitas, București, 2008

Răsunetul, anul XXII, nr. 45, 14 noiembrie 1943

Fișa 1

Nicolae Brînzeu scrie în jurnalul său: „30 Noiembrie 1938 / După atentatele de la mai multe sinagogi din țară (Reșița, Alba Iulia etc.), sâmbătă, în 26 seara, la o reprezentație a Teatrului Evreiesc din Timișoara (trupa de la Cernăuți), s-au aruncat din galerie două bombe. Sunt trei sau patru morți și vreo 20 de răniți. S-a produs panică, lumea năvălind spre ieșiri, în întuneric. S-a întâmplat atunci când s-au stins luminile și a apărut pe scenă Sidy Thal, vestita cântăreață!”

Nicolae Brînzeu notează în jurnal său: „24 Septembrie 1939 / Joi în 21 s-a auzit la radio că a fost asasinat primul-ministru Călinescu. În noaptea aceea au împuşcat în fiecare judeţ câte 3-5 legionari. În Lugoj au adus un ţaran din Herendeşti (Nicolae Sârbu) şi l-au împuşcat pe terenul sportiv. O zi întreagă i-au ţinut pe cei împuşcaţi la vedere publică, cu inscripţia: „Aşa vor păţi toţi asasinii, trădători de ţară”.

Nicolae Itul, care era elev la Lugoj, povesteşte că „pe 22 septembrie 1939, când au împuşcat legionari... Eu am văzut pe unul, Sârbu, în Lugoj... ne-au dus cu şcoala să-l vedem. Era în cămaşă şi izmană ţărănească albe, pătruns tot de sânge şi cu o tablă la cap: „Aşa vor păţii trădătorii de ţară!””.

Tobias Schwager îşi aminteşte că la Lugoj, la „liceul Brediceanu a fost profesor Horia Sima, care mergea din clasă-n clasă şi făcea propagandă antievreiască şi şovină”.

Ladislau Bloch arată că „în şcoală, la liceul din Lugoj, în 1934-’35-’36 până în ’39 antisemitismul era în floare... unii profesori făceau aluzie la faptul că evreii nu lucrează, că evreii sunt numai speculanţi. La fel spuneau şi unii elevi...”.

Fişa 2

Matatias Carp arată că: „Două zile după o vizită făcută la Lugoj de către Horia Sima, vicepreşedintele Consiliului de Miniştrii, apare o schimbare importantă în conducerea autorităţilor locale. Chestorul poliţiei Dr. Neamţu, este înlocuit prin legionarul Jura, în vârstă de 24 de ani. Explicaţia acestei numiri au avut-o evreii din Lugoj a doua zi când, s-au pomenit chemaţi la poliţie unde chestorul, asistat de alţi 2 legionari cu revolvere întinse, i-au constrâns a semna acte de vânzare a întreprinderilor pe preţ de 25% din valoarea mărfurilor, plătibili eşalonat în 18 luni, într-un cont blocat la Banca Caraşană. Cei ce au schiţat gesturi de rezistenţă, au fost donduşi în arestul poliţiei cu ameninţarea că vor sta acolo până vor semna, astfel că în cele din urmă toţi cei ce se aflau atunci acolo au cedat şi au semnat. A doua zi, „cumpărătorii”, în majoritate băieţi între 20-25 de ani, măcelari, plugari, calfe de bărbieri şi femei fără ocupaţie, s-au prezentat şi au luat în primire întreprinderile”.

Nicolae Brînzeu scrie în jurnalul său: „30 Decembrie 1940 / Toate prăvăliile evreieşti au fost preluate de români, plătindu-li-se – se spune – 25% din inventar, în 4 rate, restul merge la ajutorul legionar. Dintre fabrici, unele le-au acaparat şi la noi germanii (Lengyel, Moara şi Ţesătoria!)”.

Gheorghe Reisz povesteşte că: „tata era comerciant, avea... prăvălie de coloniale şi delicatose... însă odată cu rebeliunea legionară a fost dat afară din prăvălie, aşa că pot să spun, că de azi pe mâine am rămas fără suport material... noi am rămas fără nici un bun în casă, încât zile în şir am mâncat mămligă... regimul Antonescu ne obliga să dăm şi nişte ajutoare armatei române, asta însemnând haine, pantofi, şosete, lenjerie, aşternuturi de pat...”.

Răsunetul (14 noiembrie 1943): „În Monitorul Oficial a apărut Decretul lege pentru creierea de stocuri de îmbrăcăminte, încălţăminte de interes social. Prin acest Decret lege evreii sunt obligaţi să contribuie cu articole de îmbrăcăminte şi încălţăminte în raport cu veniturile lor. Efectele ce vor preda (cămăşi, ismene, ciorapi, batiste, flanele, ciorapi, pălării, pături de lână pentru învelit, paltoane, ghete, cearşafuri etc.) vor trebui să fie în bună stare. Paltonul şi costumul de haine trebuie să fie de lână, iar pălăria de fetru. Încălţăminte să fie confecţionată din piele şi talpă”.

Răsunetul (14 noiembrie 1943): „se confiscă, fără liberare de dovadă, toate aparatele de radio ale evreilor din Lugoj”.

Fișa 3

Nicolae Brînzeu scrie în *Jurnalul* său: „26 August 1942 / Azi am fost cu Mili la Timișoara, cu mașina Episcopiei. Prietenul Roth... Ei sunt foarte îngrijorați de amenințarea cu Transnistria. Se spune astfel că dacă îi duce pe evreii din Banat (pe care autoritățile românești i-au și abandonat, ca fiind maghiarofili - ceea ce nici nu contravine realității!)...”.

Nicolae Brînzeu scrie în *Jurnalul* său: „5 Octombrie 1942 / Am fost la Timișoara, pentru a vorbi în unele chestii de „românizare”, după dorința lui Lulu. Îmi scrisese și prietenul din copilărie, Alexandru Solomon, să-l vizitez. Acesta, ca și ceilalți evrei, e preocupat de grija transportării în Transnistria. Nu știe ce soluție să găsească pentru copii”.

Nicolae Brînzeu scrie în *Jurnalul* său: 6 Februarie 1943 / Într-o adresă oficială, prin care Ministerul face atență Biserica să nu mai boteze pe evrei, se citează o rezoluție a mareșalului, din data de 23.XII.1942, în care se spune că în două luni toți evreii să fie duși în Transnistria. Guvernatorul va răspunde de viața lor”.

Nicolae Brînzeu scrie în *Jurnalul* său: „11 Septembrie 1944 / Astă-seară primesc știrea că la Timișoara germanii au fost învinși: s-au făcut 8.000 de prizonieri și multă pradă de război. Dacă e așa, e semn că ei nu mai luptă. Au sosit la Lugoj primii reprezentanți ai armatei roșii... Panica de azi se datorează în bună parte nemților și evreilor. Mulți au venit aici de la Timișoara”.

Nicolae Brînzeu scrie în *Jurnalul* său: „13 Septembrie 1944 / Ulterior aflu că la 11 Septembrie, la Timișoara, s-a mișcat și populația germană... au fost înarmați din vreme. Despre acestea au fost informați evreii și de aceea 1.500 de evrei au fugit la Lugoj. Și azi sunt străzile pline de ei! Iată pentru ce nu l-am găsit pe Roth acasă”.

Fișa 4

Judith Lugojan povestește că „au venit legionarii și doi-trei au intrat în Clubul Sionist din Lugoj și au luat banii care erau acolo și pe mama mea au legat-o de un scaun și i-au băgat un căluș în gură...”.

T. Schwager povestește că „vineri seara mama aprindea lumânări... dar mai târziu nu o mai făcea, fiindcă orice trecător vedea și și-ar fi dat seama că suntem evrei... am încercat să ne ascundem, pentru că am avut o situație îngrozitoare pe vremea legionarilor. Într-o noapte auzisem că ei intră în strada noastră cântând un cântec legionar. Mărșăluiau în miezul nopții... Noi am tremurat de groază... au intrat (însă la familia Bachtel), i-au scos, i-au dus la misiunea lor și i-au bătut până au leșinat...”.

Judith Lazarovici își amintește că „au fost percheziții noaptea, (legionarii) ne-au luat cărțile, care găseau ei că nu trebuia să fie, luau cărțile pe care voiau ei să le ia...”.

Judith Lugojan își amintește că „în cinci zile a trebuit să părăsim casa și ni s-a luat tot, căci n-a mai fost voie să existe acel club sionist. Mama a găsit apoi o locuință... unde am stat doi ani, după care a trebuit să plecăm, căci i-a plăcut cuiva locuința și în două, trei zile a trebuit să plecăm... au fost familii și familii, căci a fost de exemplu familia Wanek, o familie de nemți care ne-au terorizat pentru că eram evrei”.

Fișa 5

Iosif Singer își amintește „niște restricții, evreii n-aveau voie să se ducă la piață decât după ora doisprezece, când nu mai găseai nimic... nouă ne dădeau numai 100 de grame de mălai, pâine sau scria afară că nu servim evrei”.

Pavel Bidermann menționează că „evreii primeau numai cu porția anumite alimente cum e uleiul și zahărul”.

Judith Lugoian povezește că „au fost prăvălii pe care scria în nemțește: Evreii n-au ce căuta”.

Tobias Schwager arată că „cafeneaua Bristol a unui evreu... a fost naționalizată de către Consiliul de Patronaj... Și era scris: Intrarea câinilor și jidanilor strict interzisă. Dar au fost și anumite magazine unde s-a scris acest lucru, magazinele unor nemți”.

Judith Lugoian își amintește că: „în Lugoj, era un șef al miliției, Popescu... și o anunța pe mama: Fiți atentă c-o să fie razie la o piață și să nu vă duceți dimineața... Lucrurile noastre de valoare, fiindcă în timpul perchezițiilor se luau lucrurile de valoare, au stat la o familie germană”.

Leo Schleisinger scrie că „(de la un) prieten... care a fost ofițer în Jandarmeria Română... când au fost persecuțiile legionare... am fost scoși din casă, o foarte mică perioadă... în care perioada ne-am mutat în casa (pe care) fostul ofițer ne-a pus-o la dispoziție pe baza prieteniei”.

Fișa 6

Iosif Singer povestește: „am fost întâi la o grădiniță orășănească... La unsprăzece, doisprăzece educatoarea, plângând, mi-a spus: Jozsi, trebuie să pleci acasă, n-ai voie să stai la grădinița românească. Și, cu geanta aceea din metal am plecat de la grădiniță spre casă, eram copil mic, în jur de 5 ani, plângând... Comunitatea a organizat pe urmă o grădiniță evreiască într-o casă particulară...”.

Leo Schleisinger menționează că: „am fost dat afară din școală, am făcut prima clasă de liceu la Timișoara la Liceul Evreiesc și am mers de două sau de trei ori pe an să dau examene... Mama mea, de obicei, venea cu mine, trebuia autorizație specială de călătorie pentru evrei”.

Iosif Singer își amintește că „școala fiind evacuată nu s-a dat în schimb nici o clădire... am ajuns să învățăm în parc. În parc se arunca cu pietre în jurul nostru; atunci am continuat să învățăm într-o curte a unei familii evreiești a profesorului Pick, într-un foișor... rețin o excursie în care am plecat cu colegii evrei de la școala evreiască din Lugoj într-un loc pitoresc al Timișului, când am fost agresați și s-a strigat după noi”.

Gheorghe Reisz scrie că: „cei care ne făceau rău erau copiii mai mari de la școlile germane din oraș... sora mea, a fost dată afară din liceu... și s-a apucat un pic de croitorie la o femeie”.

Fișa 7

Tobias Schwager povestește că „sinagoga a fost încercuită cu-n fel de sârmă ghimpată... în curtea Comunității a fost organizat un lagăr pentru evrei, în special (pentru) femeile și copiii aduși din Darabani... s-a transformat într-un lagăr unde nu s-a putut intra, nu s-a putut ieși... sinagoga mică și abatorul ritual au fost desființate pentru a se putea construi o bucătărie a celor deportați... (ei erau) întreținuți de comunitate (cea din Lugoj)... bărbații lor erau duși la muncă forțată...”.

Gabriela Stern menționează că „din Baile Herculane... am fost evacuați la Lugoj, cu domiciliu forțat, (pentru) doi ani și opt luni... Jandarmii... ne-au spus să mergem acasă și să ne pregătim două paturi și schimburi... ne-au spus că vom fi cazați la Neumann, un bijutier”.

Marcel Spitzer își amintește că „la Leucușești... (tata) era singurul evreu din sat... legionarii ne-au evacuat... Atunci ne-or dus la Lugoj la Chestura poliției. Și-au stat, asta a fost în toamna lui '40, și am stat până în '45 cu domiciliu forțat... din toate comunele județului evreii au fost aduși la raion... și pe urmă a trebuit mereu să ne prezentăm la control, că suntem aici, că n-am fugit, că n-am plecat”.

Mărioara Molnar povestește că „noi locuiam în centru (Oțelul Roșu) și ne-au spus că în ziua aceea trebuia să părăsim localitatea... După trei ore a trebuit să plecăm... ne-au dus la gară și într-un beau-vagon ne-au dus la Caransebeș, unde am stat șapte-zece zile. De-acolo, într-o

dimineată, ne-au spus: La gară cu voi! și ne-au dus la Lugoj... La Lugoj ne-or dus la școală, lângă sinagogă, unde s-or făcut dormitoare pentru cei evacuați, căci nu erau numai cei din Oțelu, ci și din satele și comunele din împrejurimi... Au fost aduși evreii de la Făget și din toate împrejurimile. Până când s-a terminat războiul fiecare a încercat să-și găsească o locuință undeva în Lugoj căci nu am rămas la școală”.

Fișa 8

Herman Deutsch povestește că atunci „când am împlinit vârsta de 18 ani, în ‘44, ne-au chemat pe toți la muncă obligatorie... Ne puneau la săpat șanțuri, la săpat adăposturi în parcuri, curățat zăpada pe străzi. Oamenii treceau pe lângă noi și parcă scuipau pe stradă când vedeau că noi lopătam zăpada în oraș... Unii, care erau mai vârstnici, i-au dus la Piatra Olt. Și tatăl meu, ca ofițer a fost dus acolo. Unii au stat trei-patru ani acolo”.

Ladislau Bloch arată că „împlinind vârsta de 18 ani, în 1942, am fost mobilizat pe loc, lucrând, până în iunie 1943 la primăria orașului Lugoj, la muncă obligatorie. Acolo încărcam lemne într-un camion. Dar am lucrat cu sila și la repararea drumurilor din Lugoj. Am lucrat apoi și ca grădinar la grădina spitalului Lugoj... în iunie 1943 am fost trimiși la Predeal, la un detașament de muncă ce făcea... un drum între Predeal și Timișul de Sus”.

Marcel Spitzer își amintește: „mama a fost la cazarmă și-o spălat pe jos și geamurile... am fost șase luni, am lucrat pe linia Arad-Brad la calea ferată. Am lucrat cu budacu și lopata... A fost un detașament de muncă de vreo patruzeci-cincizeci de persoane. Și tatăl meu a fost la Piatra-Olt, la muncă obligatorie”.

Leo Schlesinger vorbește despre experiența tatălui său care „a fost luat la muncă obligatorie... a fost dus la Piatra-Olt, la Baldovinești, știu că s-a eliberat lângă Galați”.

Gabriela Stern povestește că „în Lugoj, soțul meu a măturat mai întâi străzile, după care a fost mutat la Piatra-Olt, apoi la Filiași... aici s-a îmbolnăvit de malarie și mai târziu a murit”.

2. După parcurgerea fișelor, fiecare grupă trebuie să realizeze un raport în care să prezinte informațiile descoperite, respectiv:

- Grupa 1 – violențe și acțiuni antisemite în anii ‘30
- Grupa 2 – confiscarea averilor evreiești de către legionari și măsuri ale guvernului Antonsecu prin care evreii sunt obligați să ajute armata română
- Grupa 3 – temerile evreilor din Banat în perioada 1940-1944
- Grupa 4 – comportamentul leginarilor față de evrei
- Grupa 5 – atitudini diverse față de evrei
- Grupa 6 – copii evrei în perioada 1941-1944
- Grupa 7 – relocarea, evacuarea forțată, deportarea
- Grupa 8 – munca obligatorie.

3. După realizarea raportului, fiecare grupă caută în materialul grafic trei imagini care să reflecte informațiile din fișe.

4. Un reprezentant din fiecare grupă prezintă în fața întregii clase concluziile fiecărei grupe. Elevii din clasă pun întrebări, în timp ce profesorul coordonator dirijează învățarea și trage concluziile finale.

1. La Chute

Introduction

Entre 1930 et 1940, le chef de l'État roumain était le roi Carol II. Durant cette période, la vie politique roumaine est marquée par la violence, principalement en raison des actions des membres de la Légion de l'Archange Michel, un parti qui changea de nom pour devenir la Garde de fer et, à partir de 1934, le parti „Tout pour le pays”.

En 1938, sous la direction du roi Carol II, le gouvernement Goga-Cuza adopta les premières lois antisémites de l'entre-deux-guerres. Les gouvernements suivants continuèrent à prendre de nouvelles mesures contre la population juive. Cette même année, le roi Carol II instaura un régime dictatorial et les autorités eurent également recours à la violence contre les opposants politiques.

Avec le déclenchement de la Seconde Guerre mondiale en 1940, la Roumanie fut contrainte de céder des territoires à l'URSS, à la Hongrie et à la Bulgarie, et le roi Carol II dut abdiquer.

En raison des pertes subies au cours de l'été 1940, le général Ion Antonescu fut nommé Premier Ministre. Dans une tentative de rapprochement avec l'Allemagne hitlérienne, Ion Antonescu fit entrer au gouvernement le mouvement légionnaire, connu pour ses liens étroits avec les nazis allemands. Le 14 septembre 1940, la Roumanie fut proclamée „État national légionnaire”. Ion Antonescu se proclama „dirigeant de l'État” et Horia Sima, le chef de la Légion, devint vice-président du Conseil des ministres.

Avec l'instauration du régime d'Antonescu, la situation des Juifs en Roumanie se détériora. Dès leur prise de pouvoir à la fin de l'année 1940, les légionnaires commencèrent à confisquer les biens des Juifs, recourant à la terreur, la violence, les menaces et le chantage.

En janvier 1941, Ion Antonescu rompit son alliance politique avec le mouvement légionnaire et, jusqu'en 1944, dirigea la Roumanie avec l'aide de l'armée, instaurant une dictature militaire. Les lois antisémites se multiplièrent. Les Juifs furent astreints au travail obligatoire, leurs maisons et leurs biens confisqués, certains magasins leur furent interdits, et ils furent expulsés des écoles et des jardins d'enfants.

Le 22 juin 1941, la Roumanie se joignit à l'Allemagne nazie dans son attaque contre l'URSS, s'engageant ainsi dans la Seconde Guerre mondiale. À l'automne 1941, Ion Antonescu décida de profiter de la situation et ordonna la déportation des Juifs de Bucovine et de Bessarabie vers la Transnistrie, une région située entre le Nistru et le Bug. Dans les années qui suivirent, des milliers de Juifs moururent ou furent tués dans cette région. Outre les Juifs, les Roms souffrirent également, un grand nombre d'entre eux étant déportés en Transnistrie.

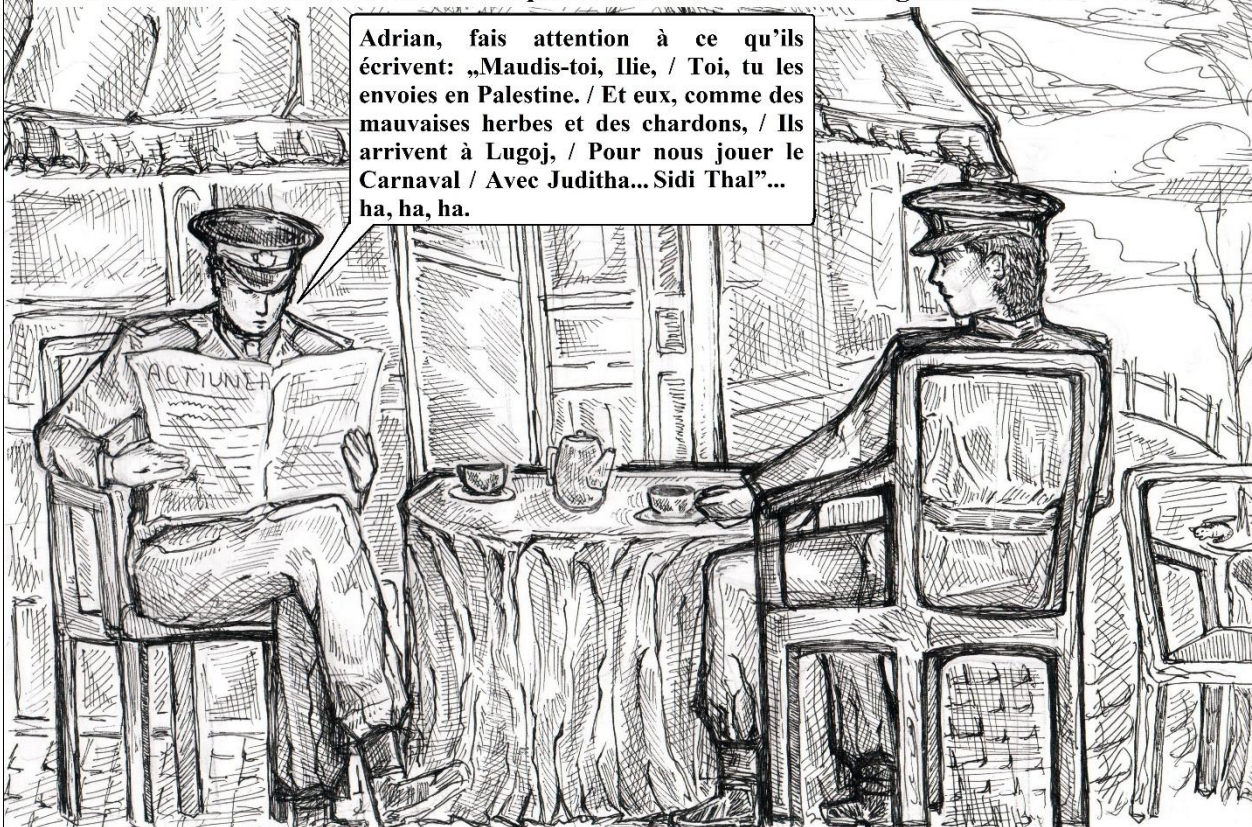
Les histoires que vous allez lire montrent comment les mesures antisémites prises en Roumanie entre 1938 et 1944 ont affecté la vie de la population juive. Elles sont toutes basées sur des témoignages de victimes et des documents de l'époque, et leurs auteurs ont veillé à respecter la vérité historique.

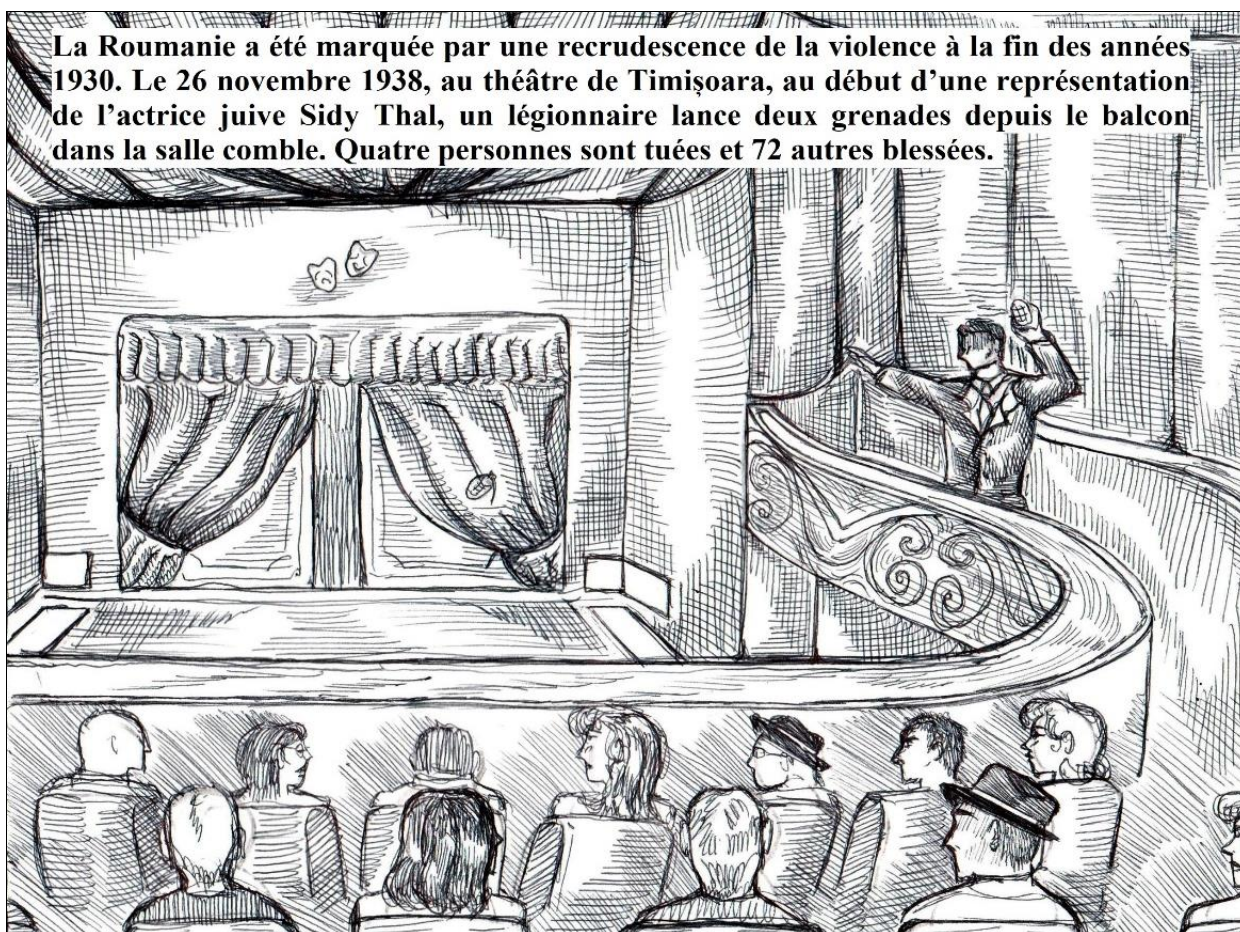
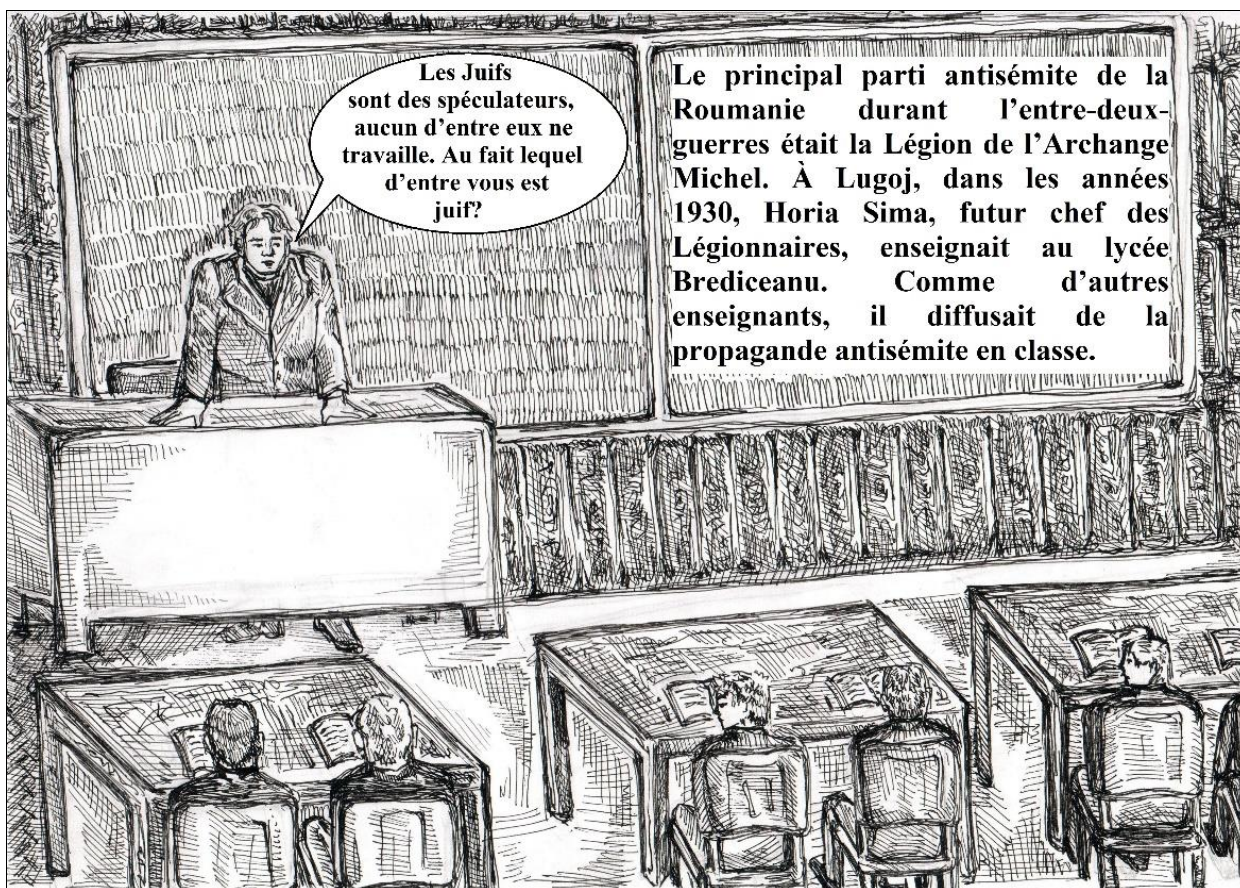
Les faits suivants se sont produits à Lugoj, capitale du comté de Severin, dans les années '30-'40. Le narrateur est Adrian Dumitru, un officier de l'armée romaine qui effectuait son service militaire dans cette ville du Banat. Amoureux d'Elli, une jeune fille d'origine juive de Târgu-Mures, il n'accepte pas l'antisémitisme si répandu dans la Roumanie de l'époque.

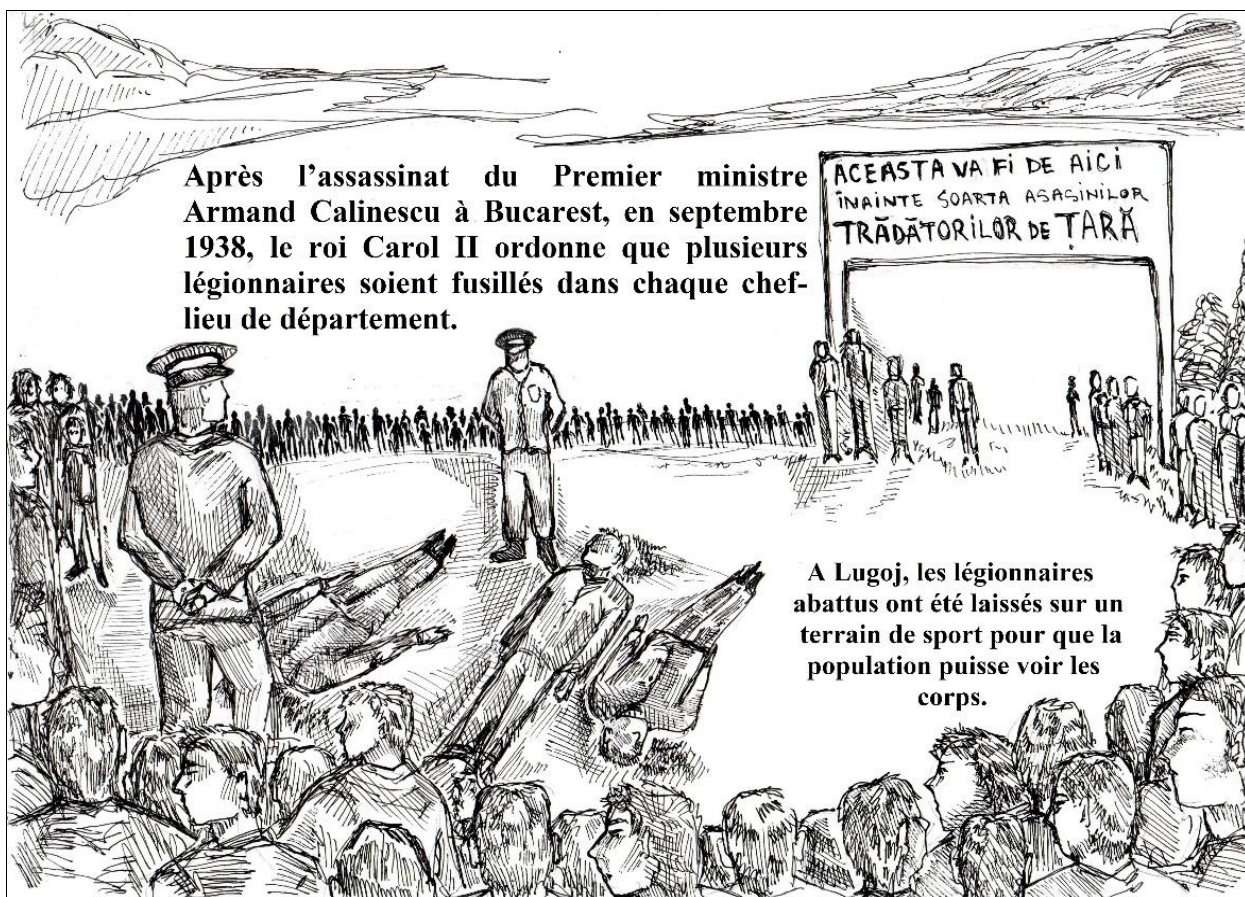

L'antisémitisme était une réalité fréquente durant l'entre-deux-guerres.

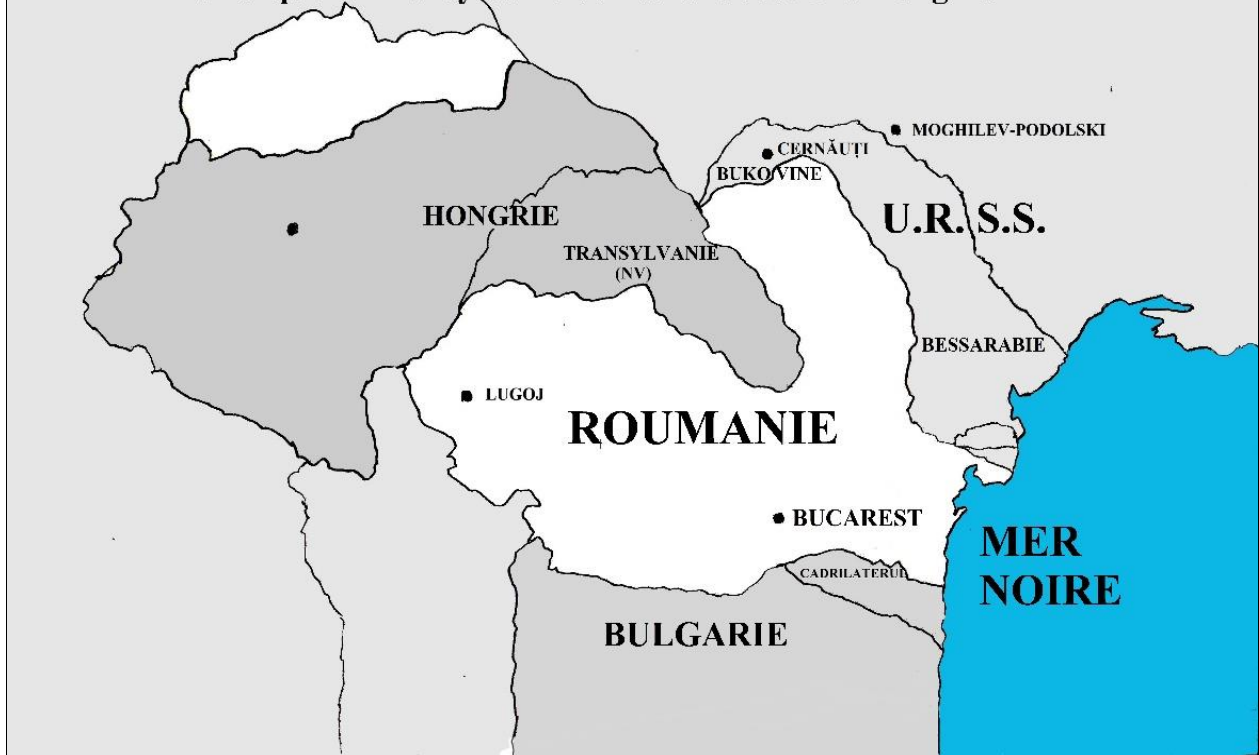
Adrian, fais attention à ce qu'ils écrivent: „Maudis-toi, Ilie, / Toi, tu les envoies en Palestine. / Et eux, comme des mauvaises herbes et des chardons, / Ils arrivent à Lugoj, / Pour nous jouer le Carnaval / Avec Juditha... Sidi Thal”...
ha, ha, ha.

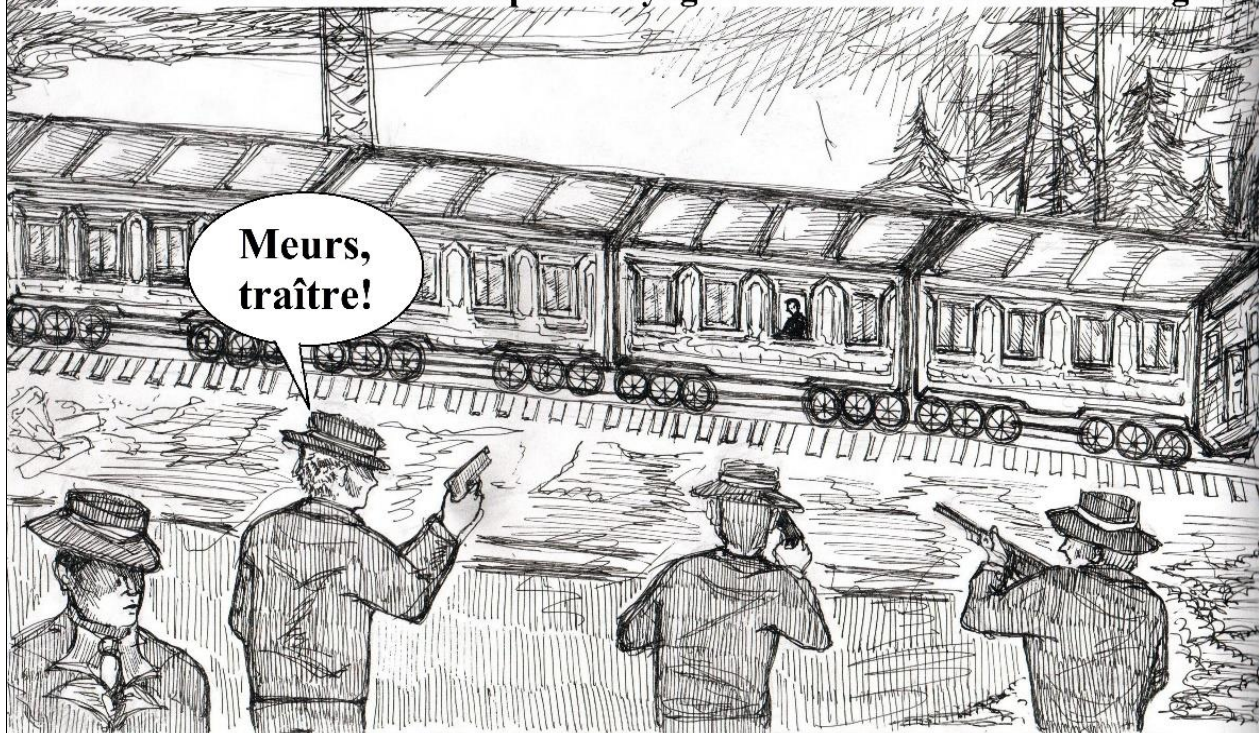

En 1940, dans le contexte de la Seconde Guerre mondiale, la Roumanie a cédé, sans combat, la Bessarabie et la Bucovine du Nord à l'URSS ainsi que la Transylvanie du Nord-Ouest à la Hongrie.

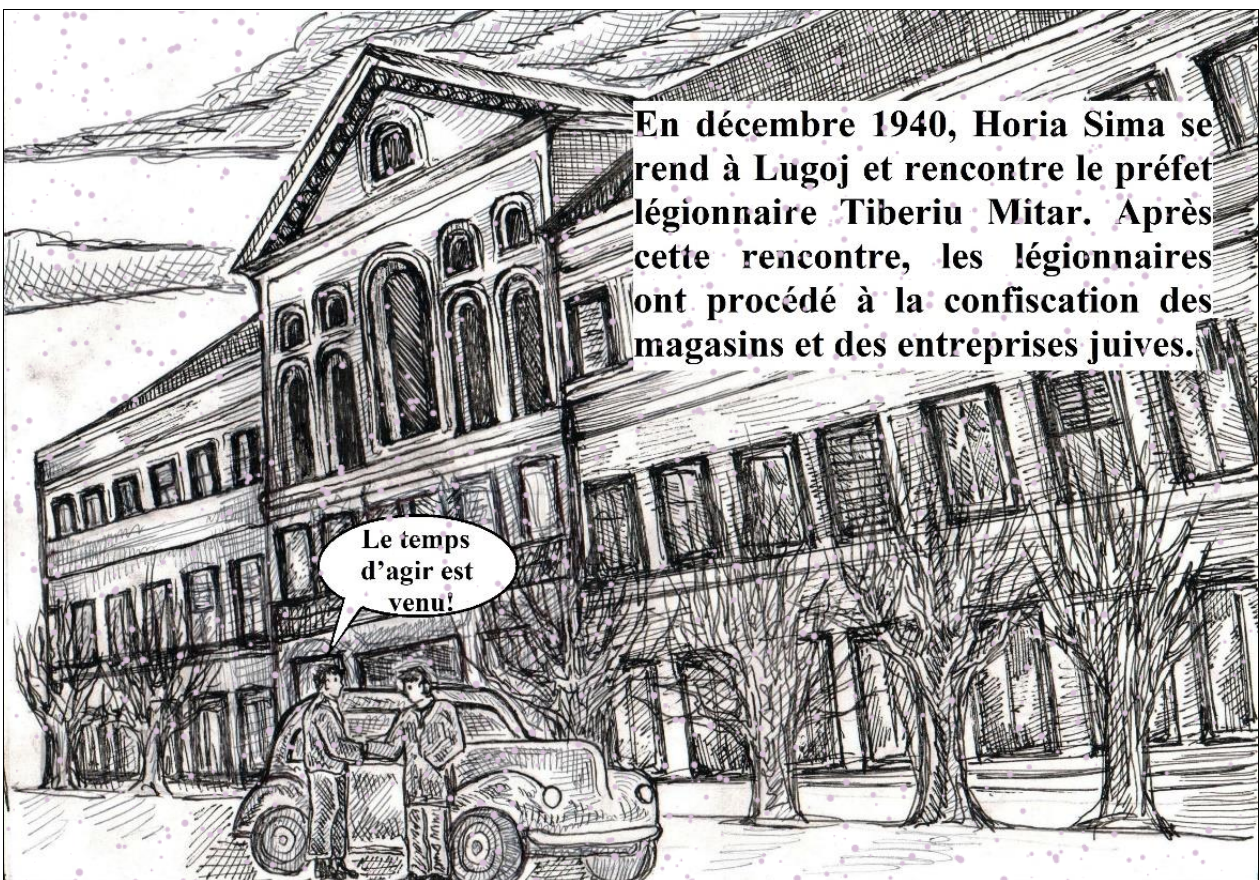
L'automne 1940, suite à ces événements, le roi Carol II fut contraint d'abdiquer et de quitter le pays. Dans la gare de Timișoara, l'ancien train du roi a été attaqué par des légionnaires. Ils tirèrent plusieurs salves sur la voiture dans laquelle voyageaient Carol II et son entourage.

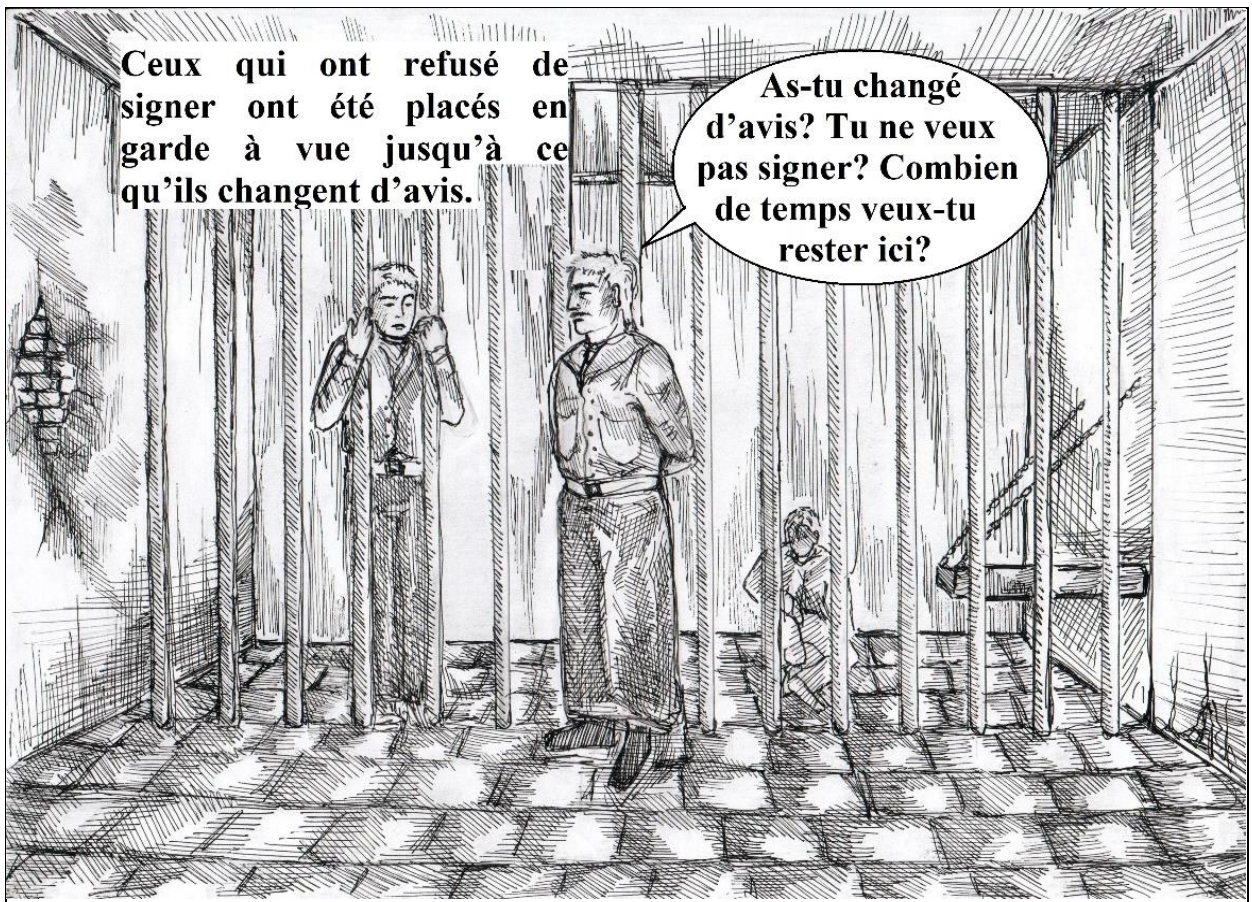
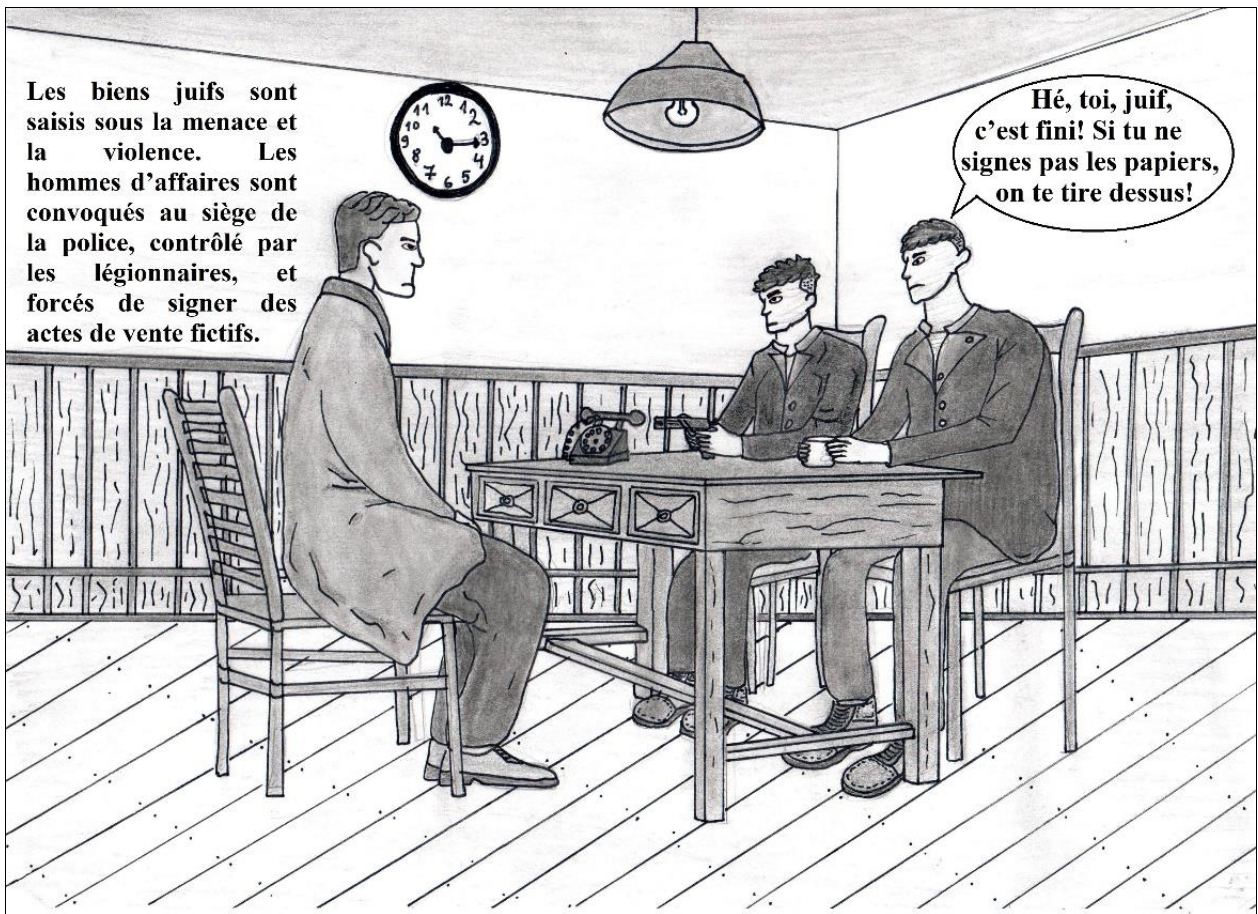

Après l'abdication du roi Carol II en septembre 1940, le général Ion Antonescu et les légionnaires, sous la direction de Horia Sima, prennent le pouvoir en Roumanie. Ces derniers, ouvertement antisémites, sont idéologiquement proches du parti nazi en Allemagne.

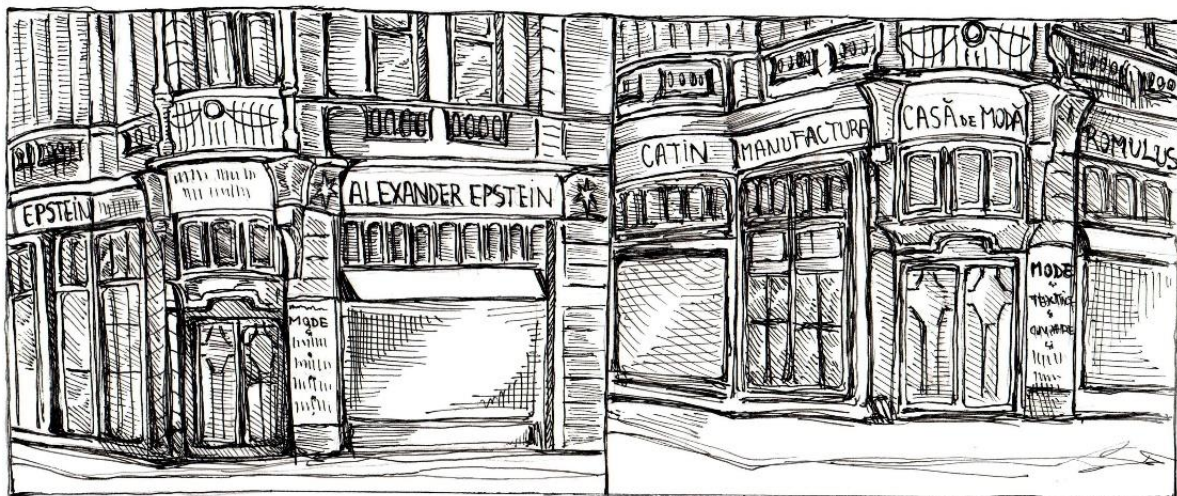

En décembre 1940, Horia Sima se rend à Lugoj et rencontre le préfet légionnaire Tiberiu Mitar. Après cette rencontre, les légionnaires ont procédé à la confiscation des magasins et des entreprises juives.

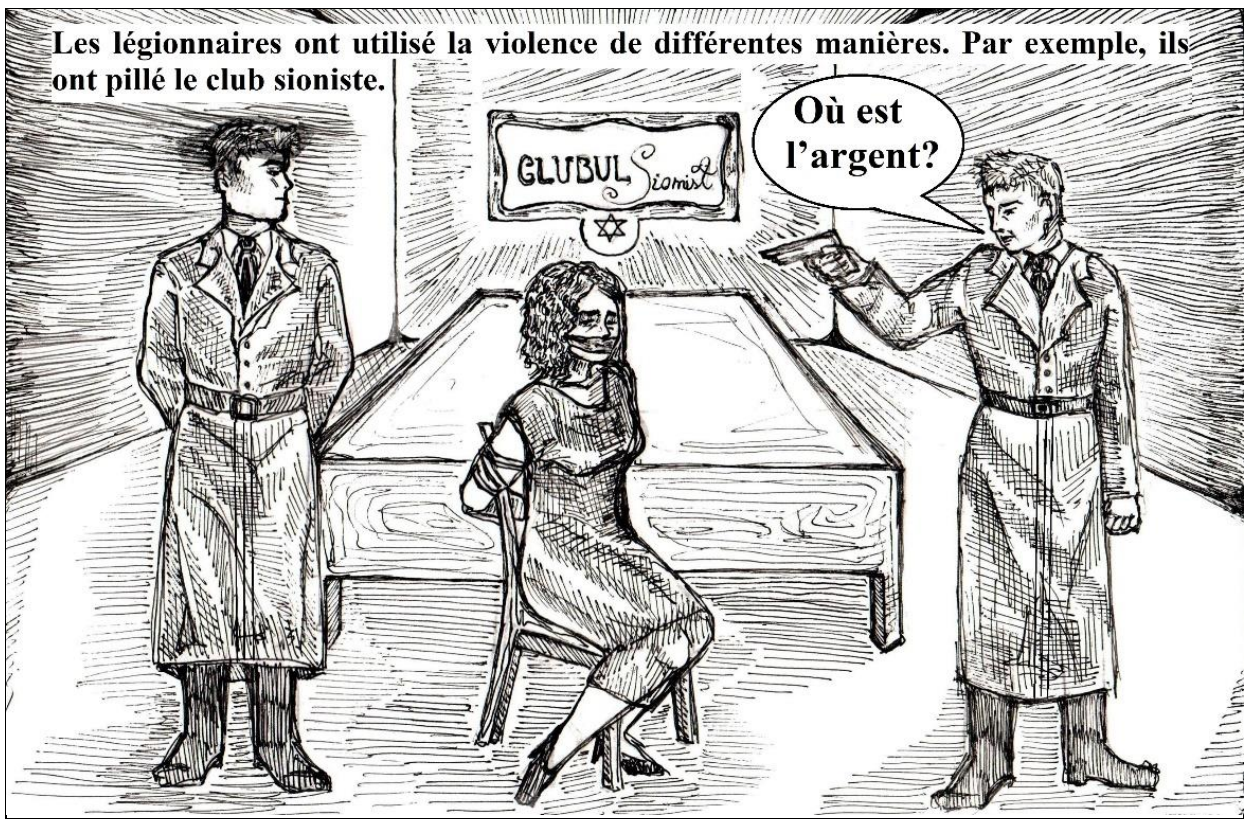

Les entreprises et les magasins juifs changent donc de propriétaires. Les nouveaux propriétaires sont des jeunes hommes contrôlés par des légionnaires.

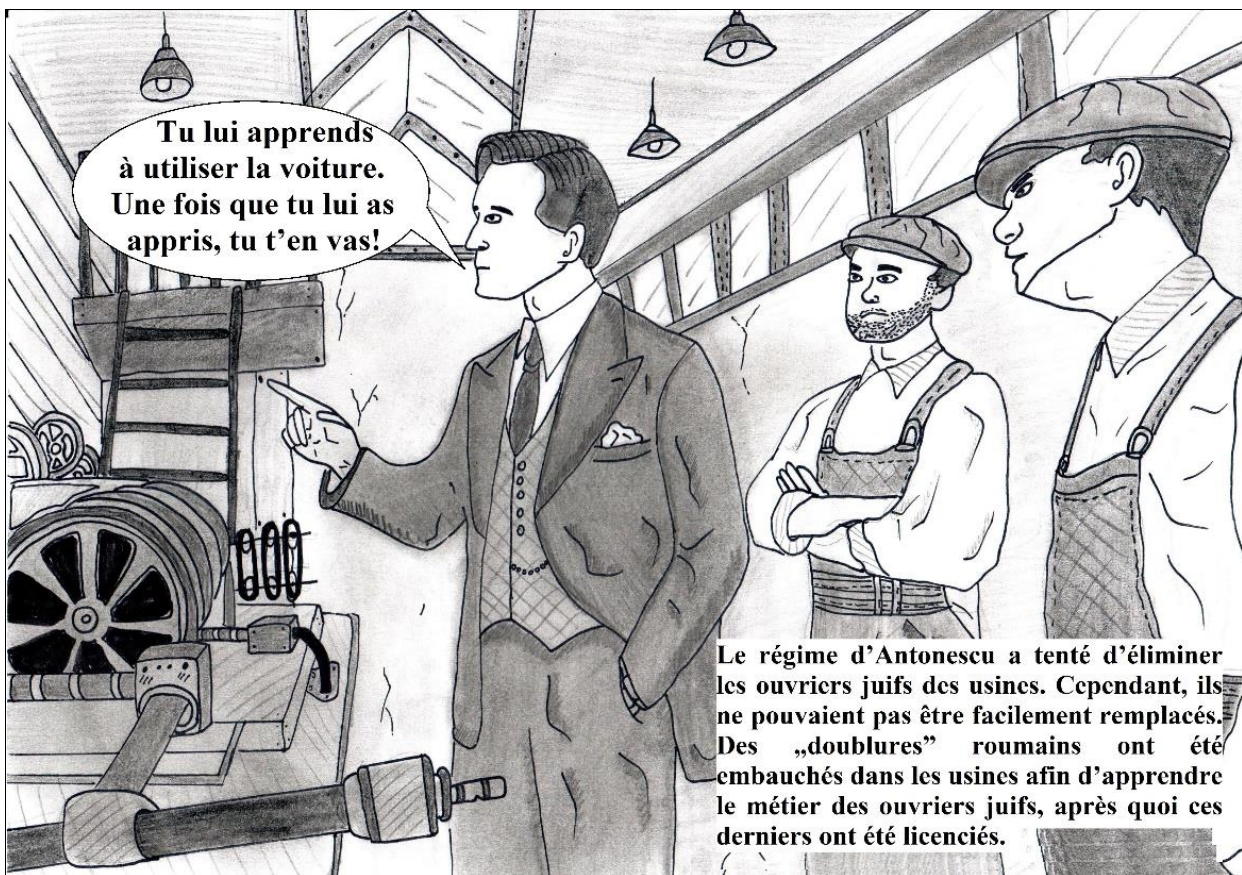

Le magasin d'Alexander Epstein a été repris par Romolus Catin.

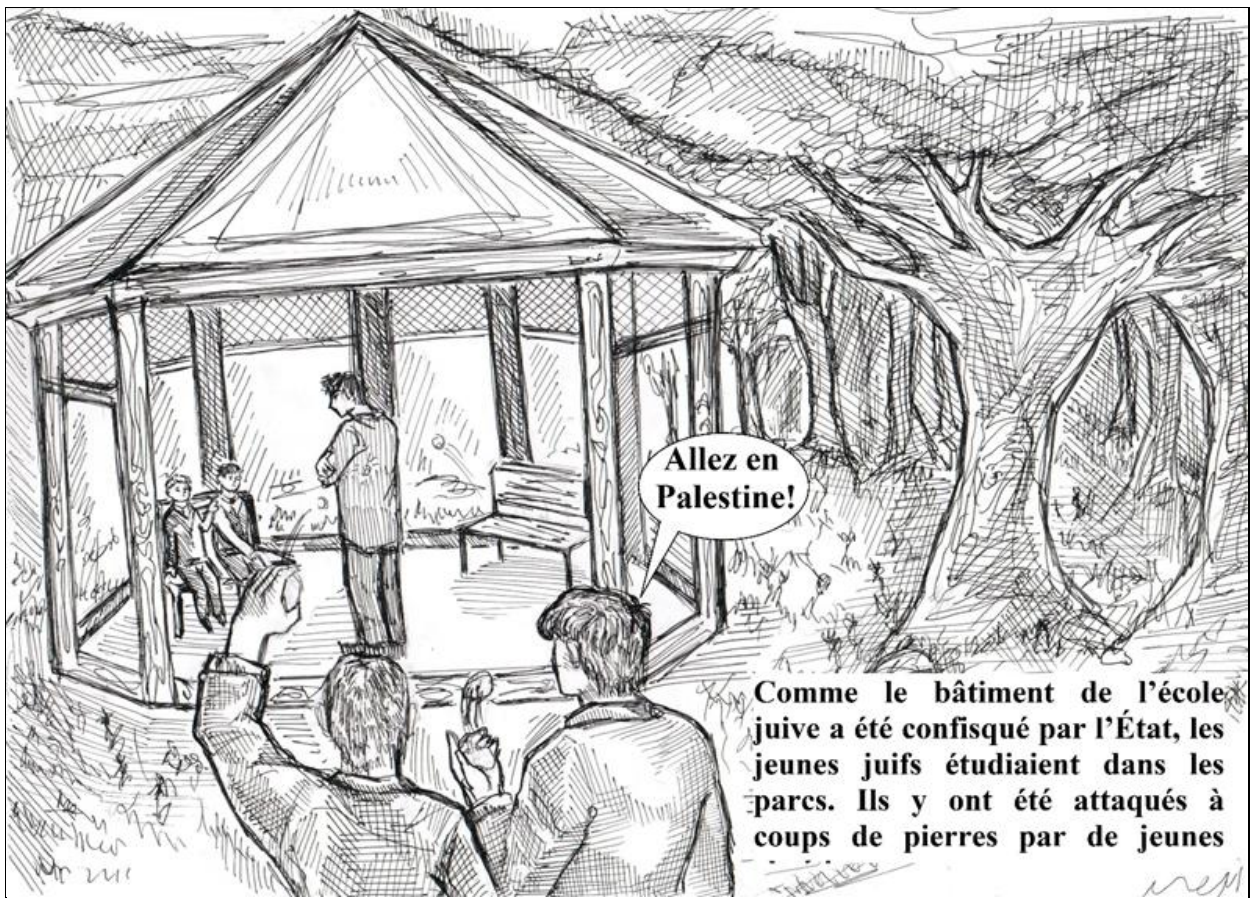

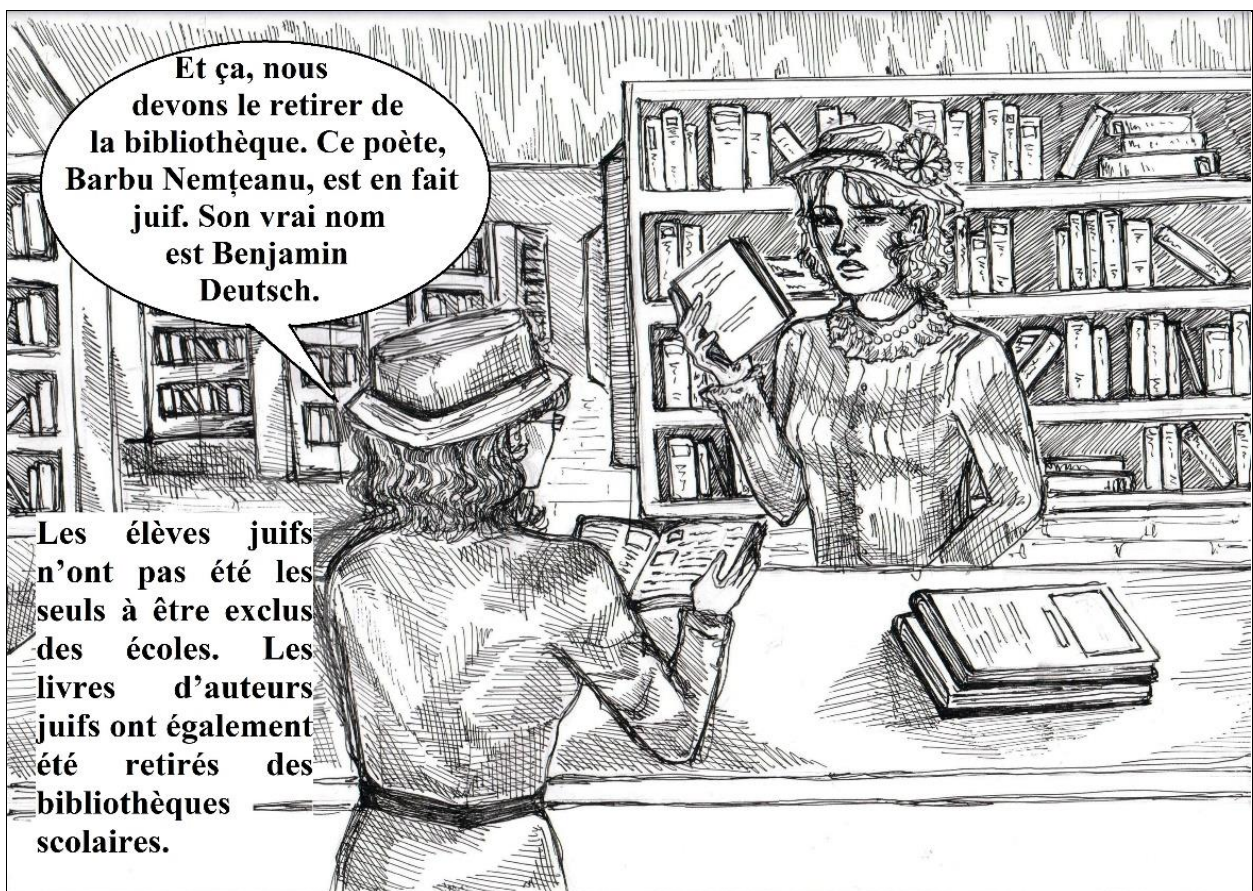
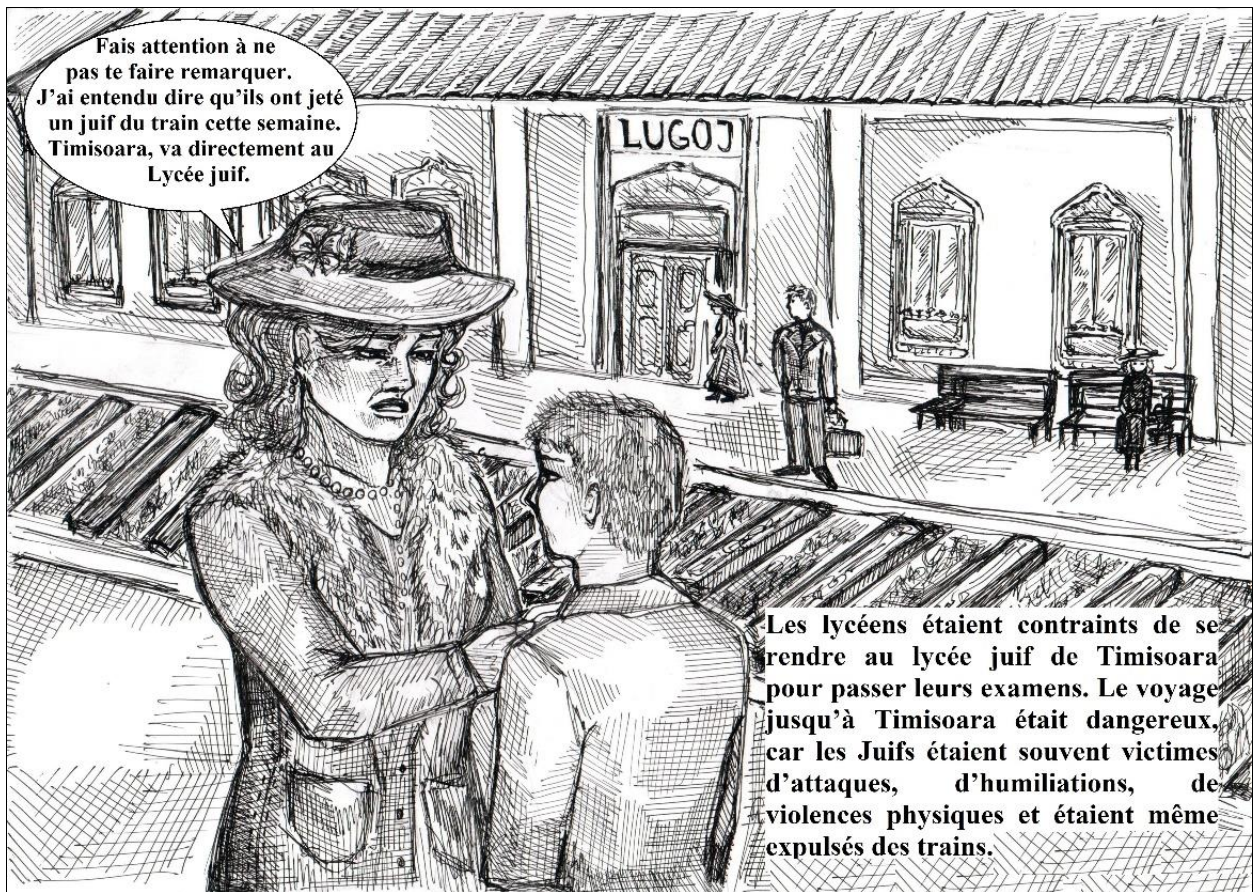

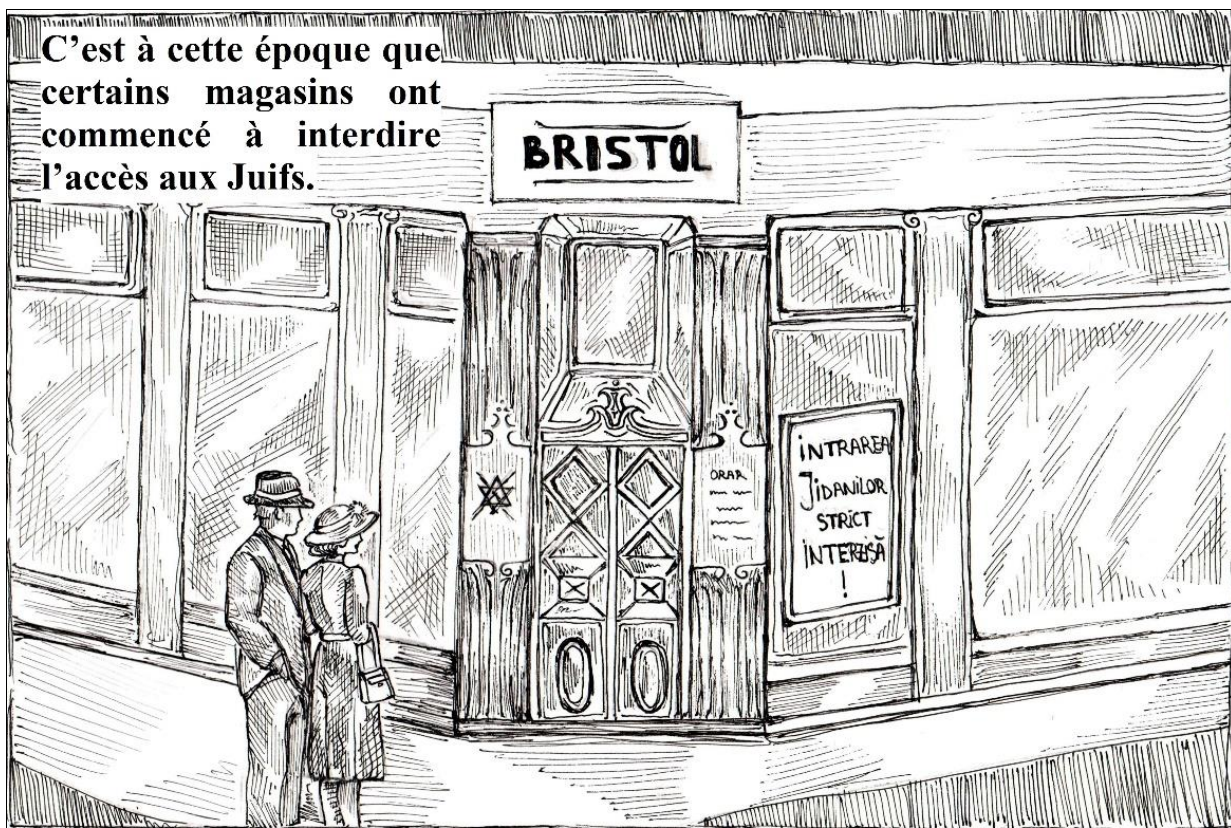
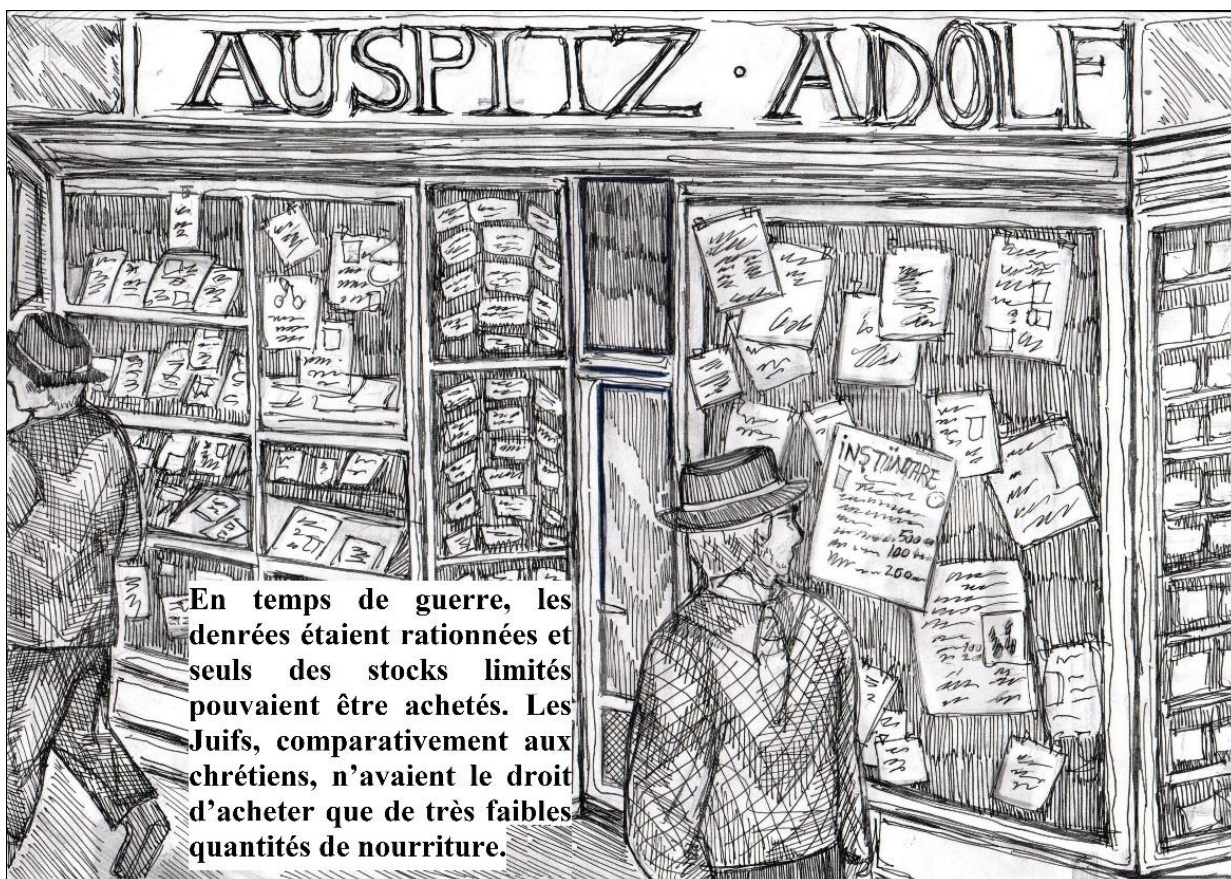
En janvier 1941, le gouvernement légionnaire a été évincé par Ion Antonescu. Toutefois, les mesures antisémites ont continué. Par le biais de la soi-disant roumanisation, le gouvernement roumain a confisqué les banques, les usines et les terres appartenant aux juifs.

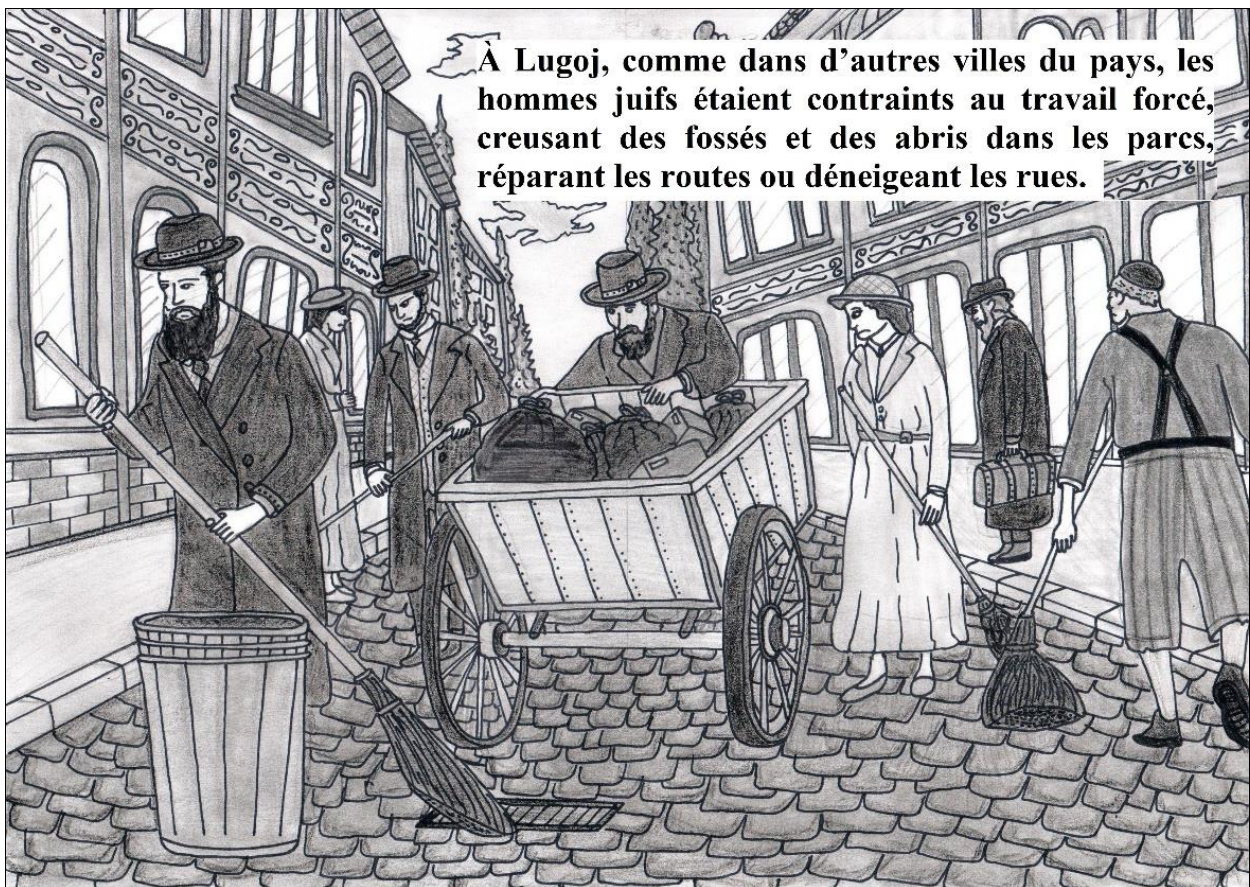
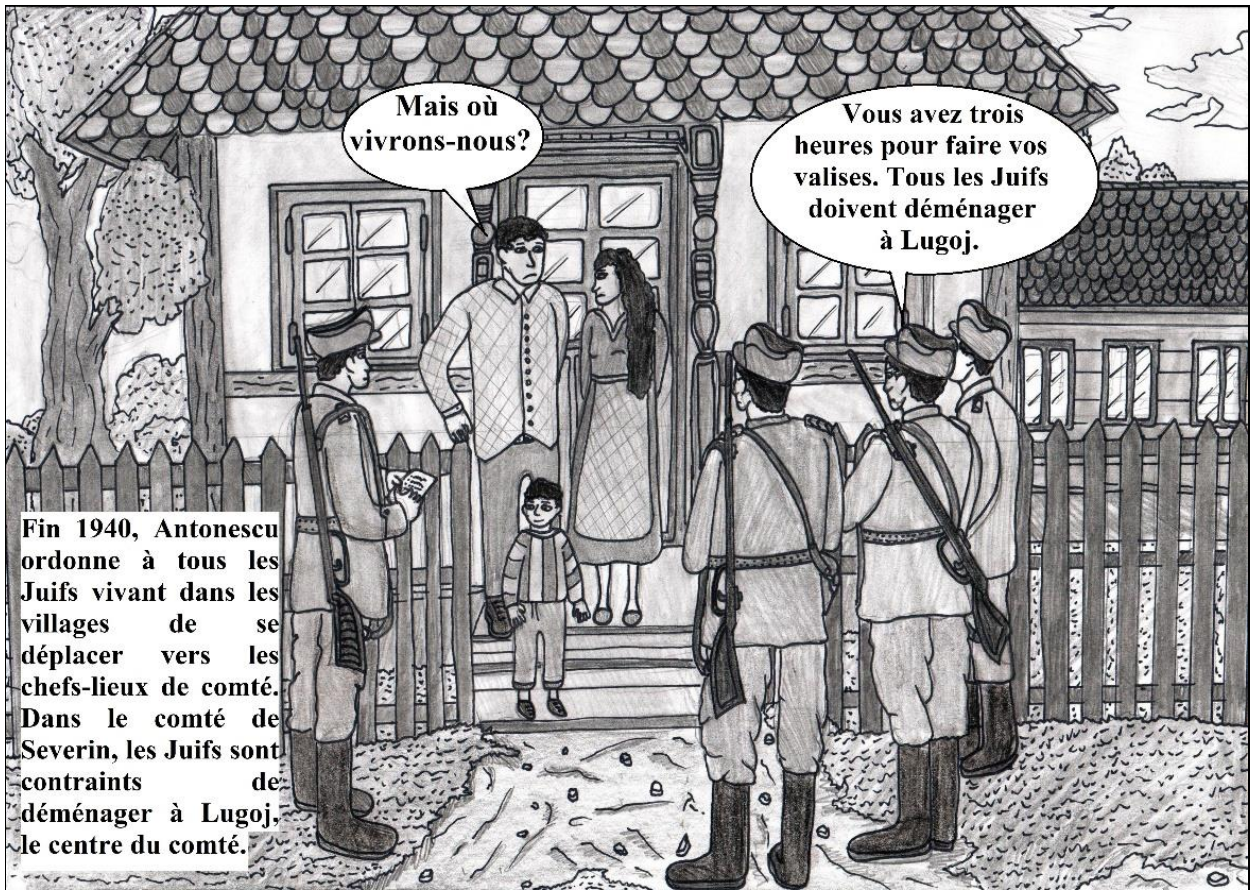
Le régime d'Antonescu a tenté d'éliminer les ouvriers juifs des usines. Cependant, ils ne pouvaient pas être facilement remplacés. Des „doublures” roumains ont été embauchés dans les usines afin d'apprendre le métier des ouvriers juifs, après quoi ces derniers ont été licenciés.

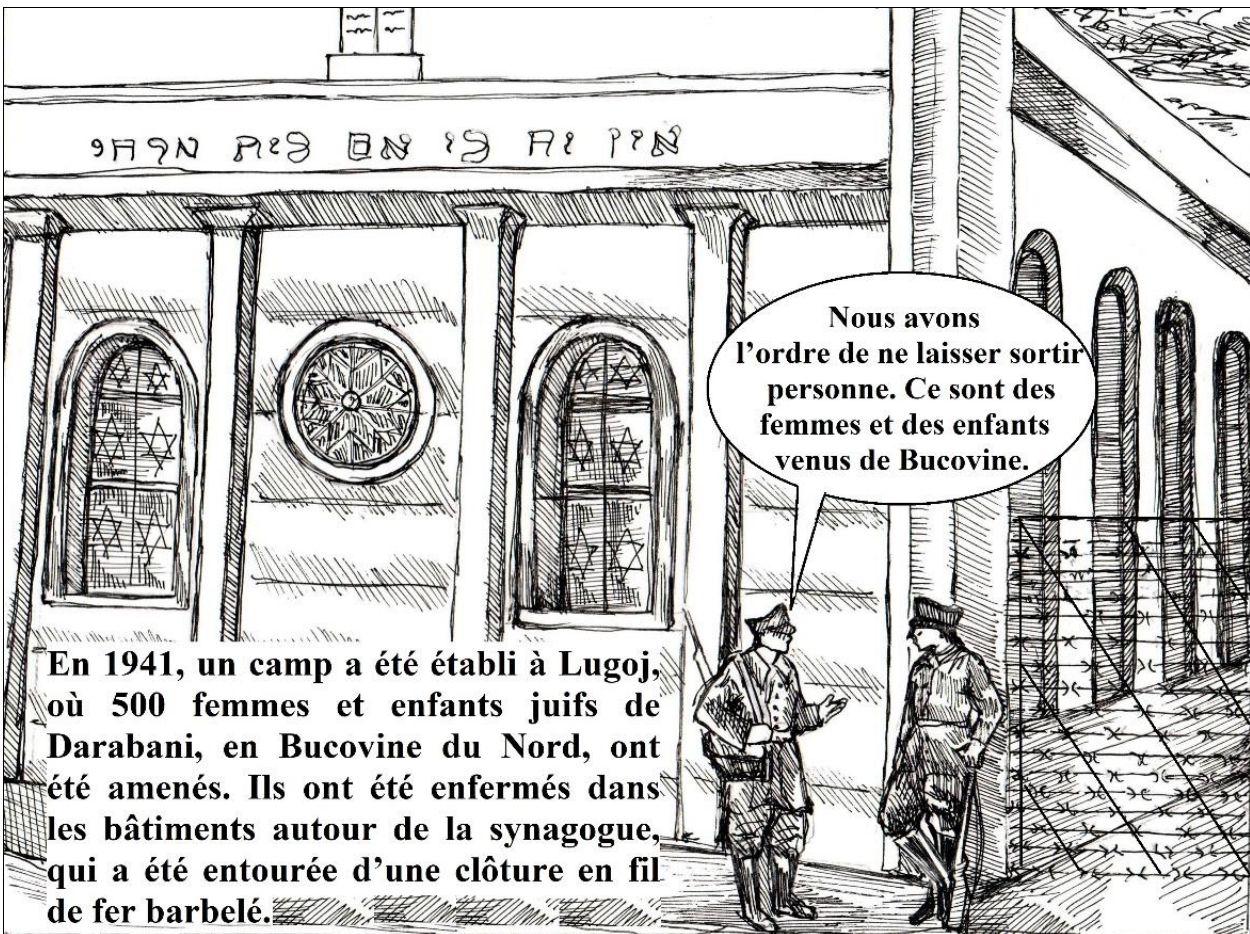

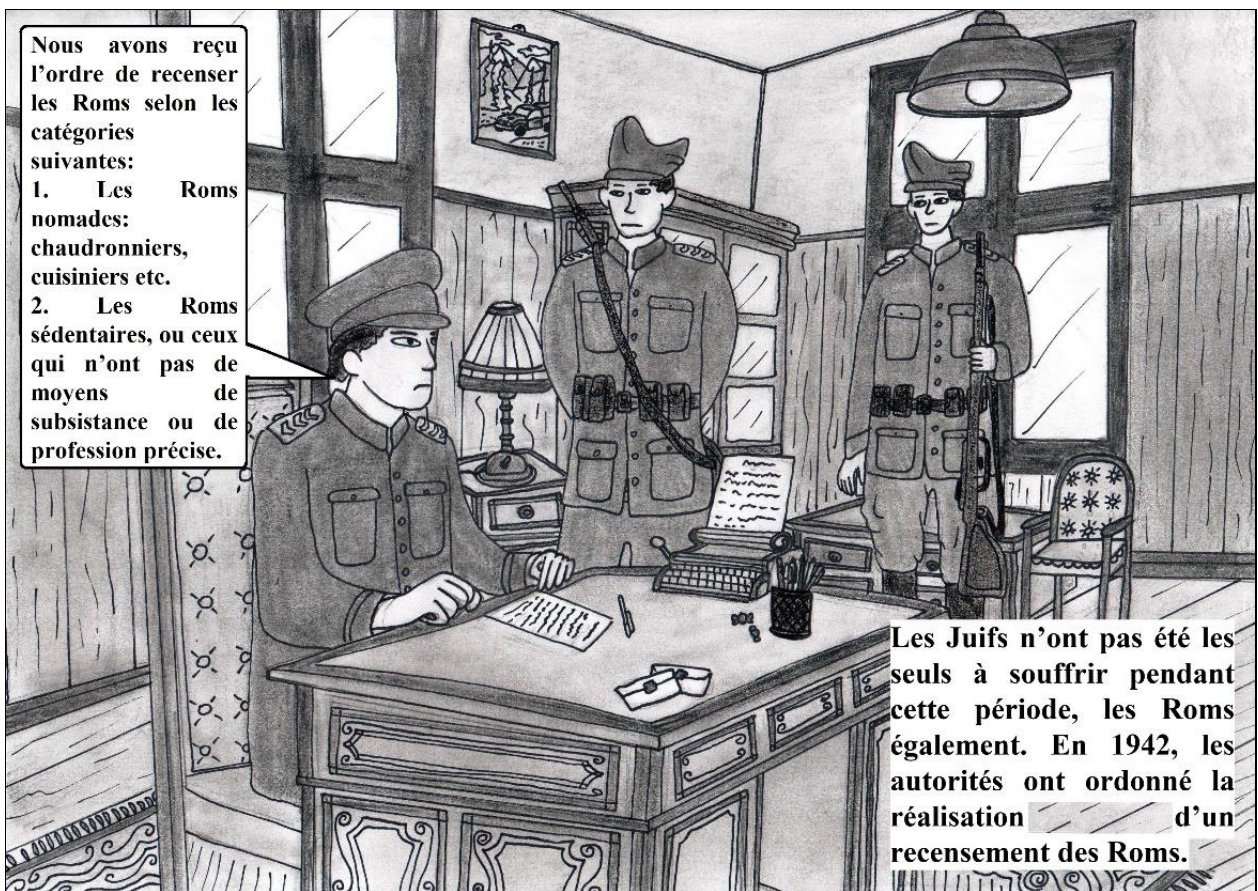

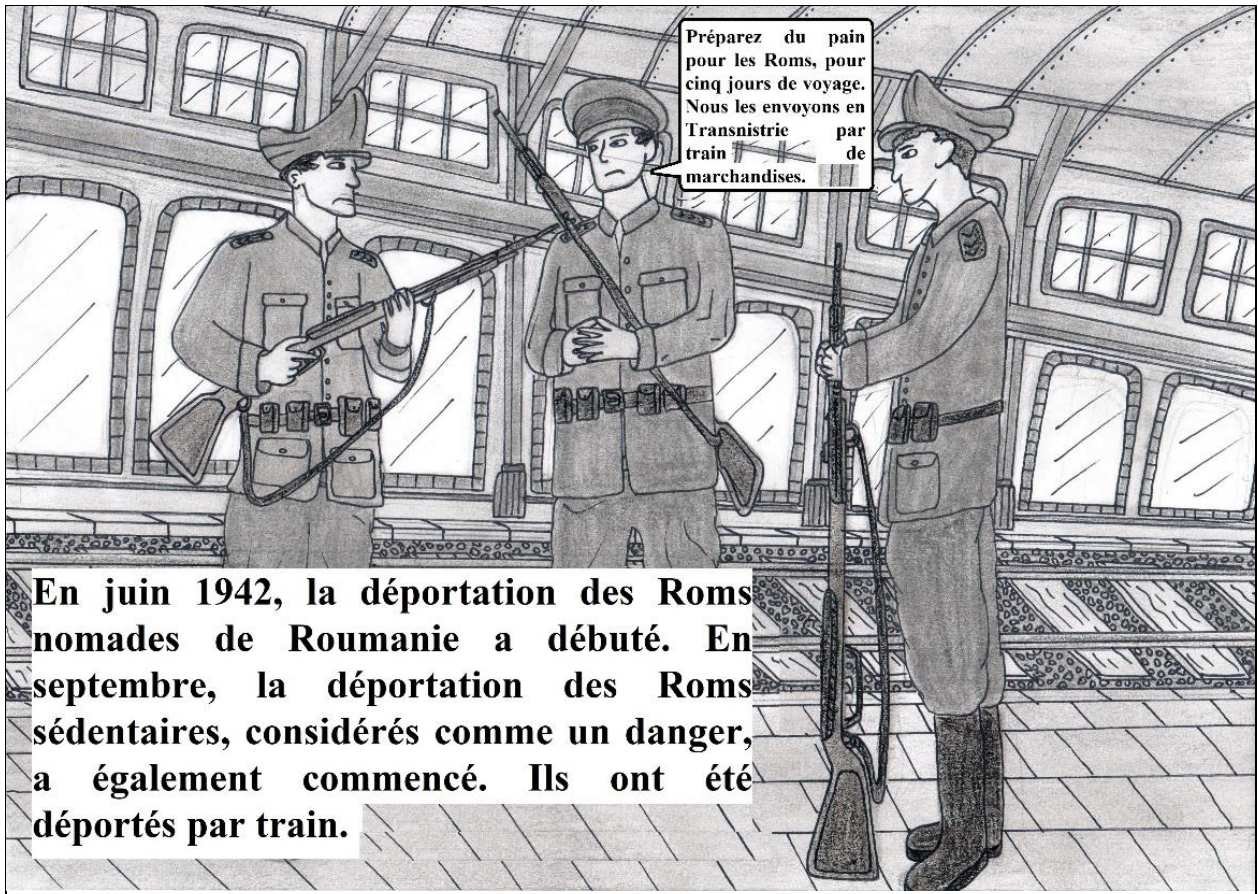

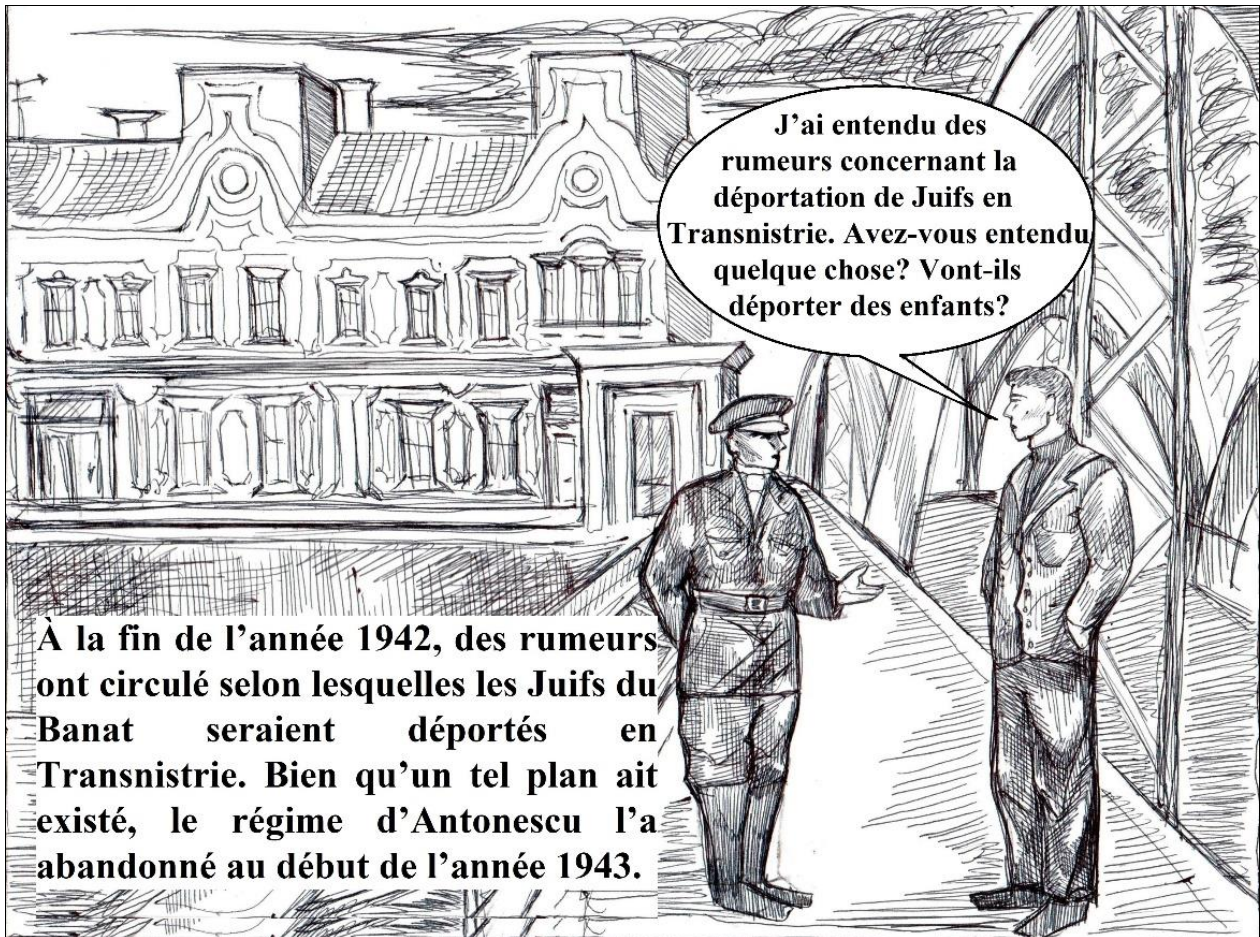
Une partie des hommes juifs a été envoyée sur divers chantiers à travers le pays, dans des détachements de travail forcé. En raison des conditions extrêmement difficiles dans ces camps, certains déportés ont perdu la vie.

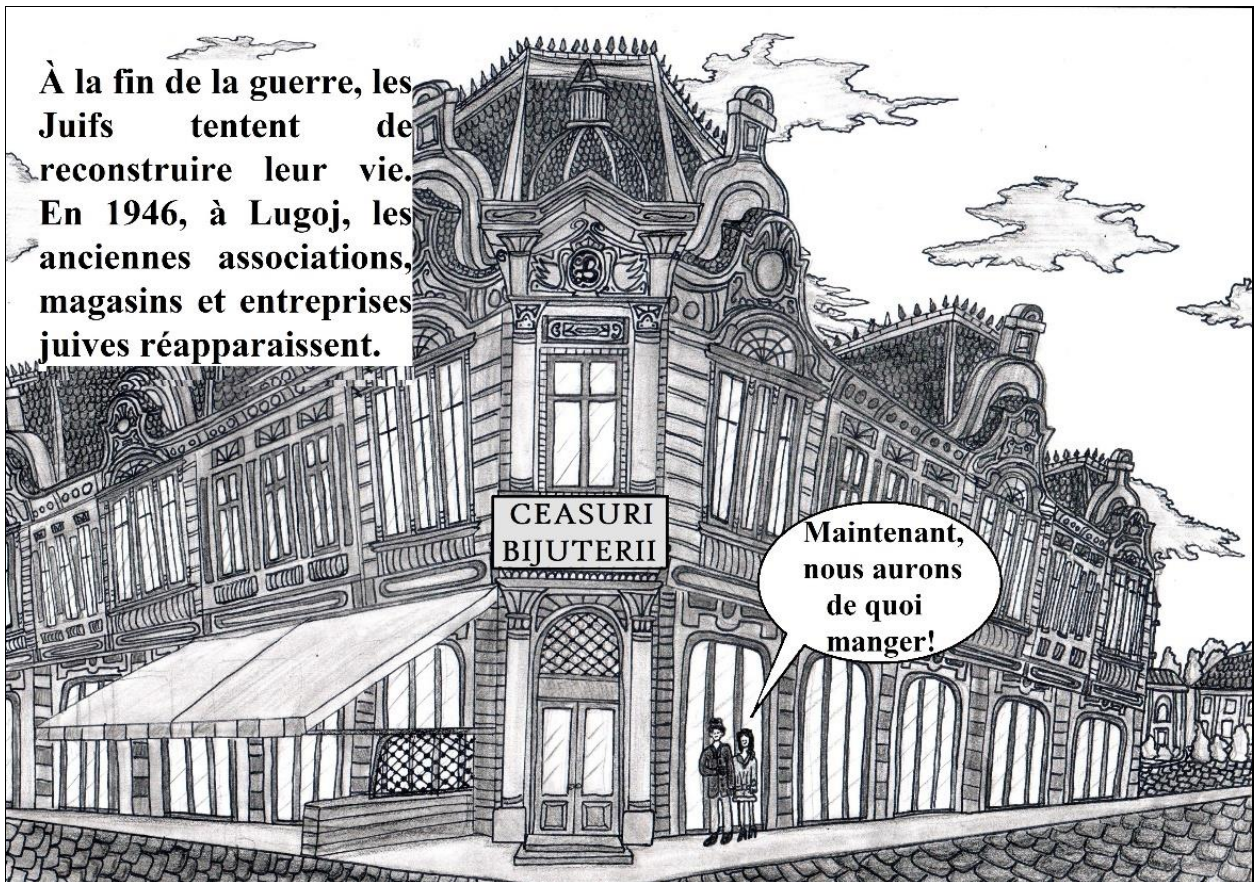
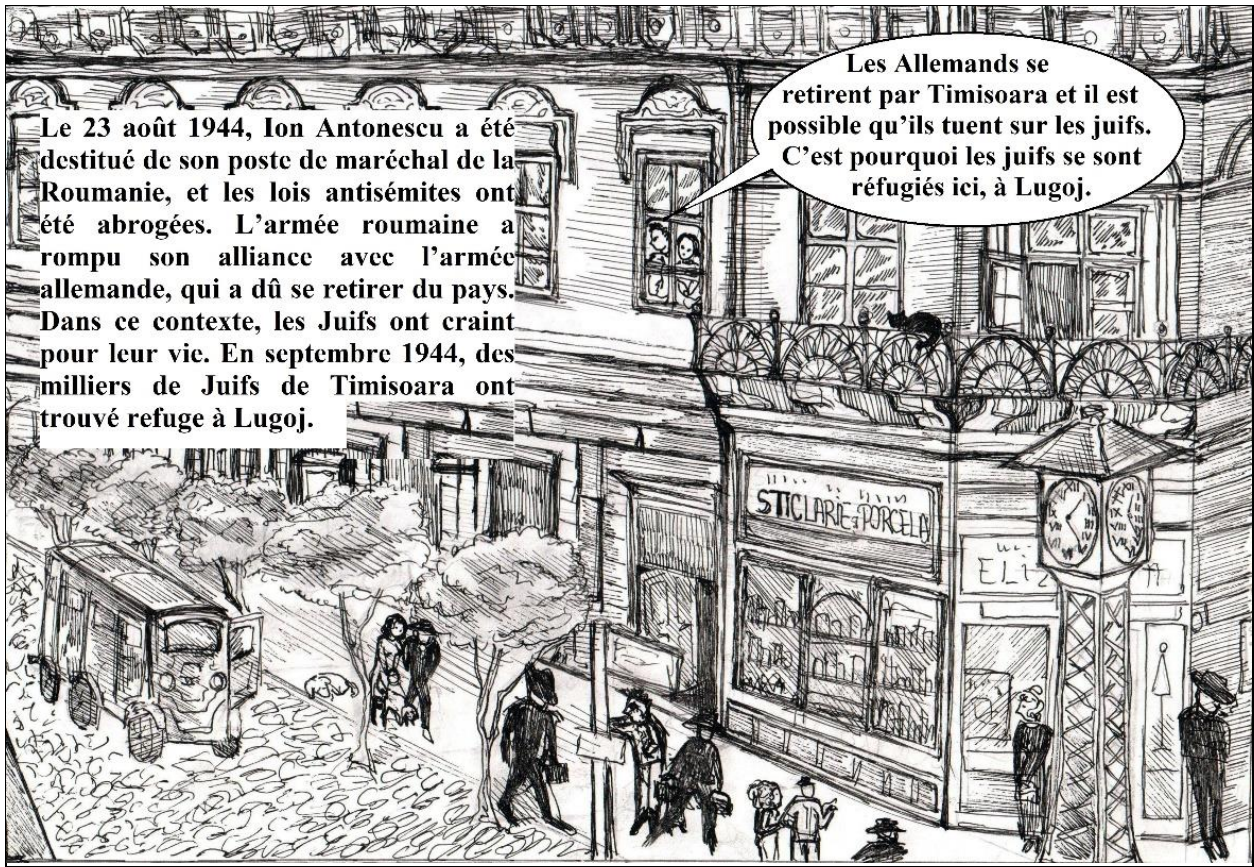

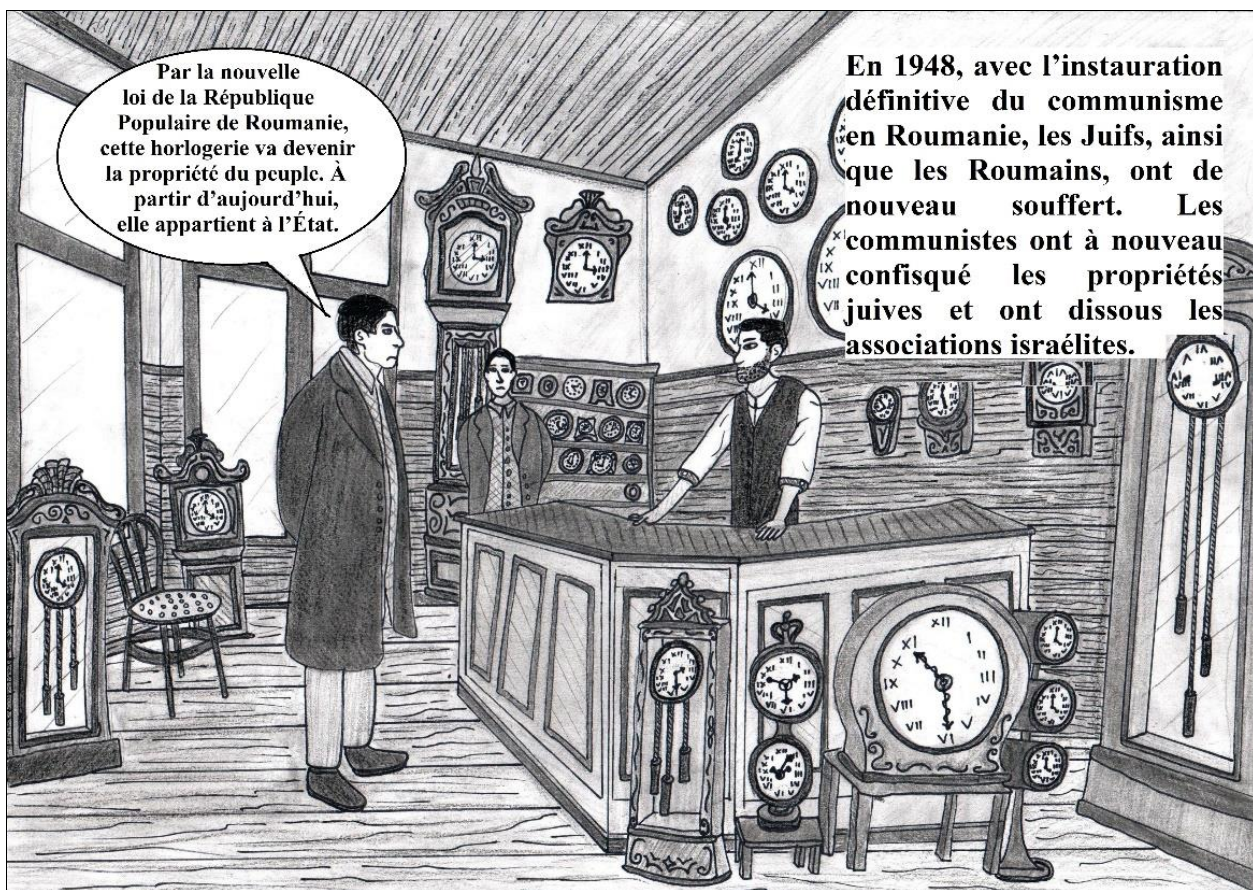
En 1941, un camp a été établi à Lugoï, où 500 femmes et enfants juifs de Darabani, en Bucovine du Nord, ont été amenés. Ils ont été enfermés dans les bâtiments autour de la synagogue, qui a été entourée d'une clôture en fil de fer barbelé.

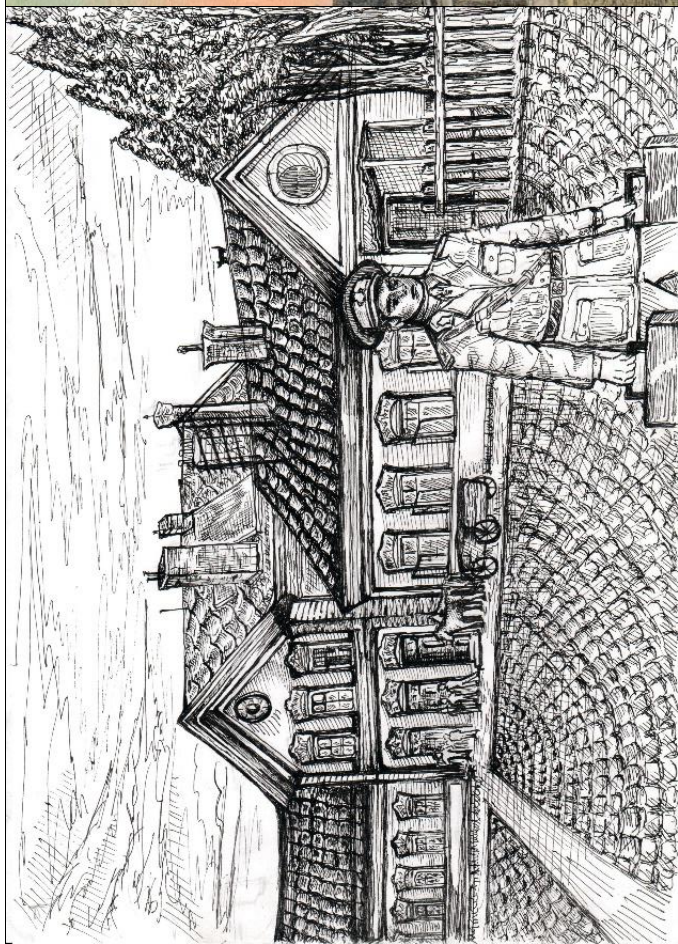
Faits, pas fiction

Entre septembre 2024 et décembre 2025, les élèves du Lycée Théorique „Julia Hasdeu” de Lugoj ont participé au projet *Faits, pas fiction*, auquel prennent part des écoles de plusieurs pays européens. Ce projet est coordonné par EuroClio – l’Association européenne des enseignants d’histoire – et par l’Institut Interculturel de Timisoara.

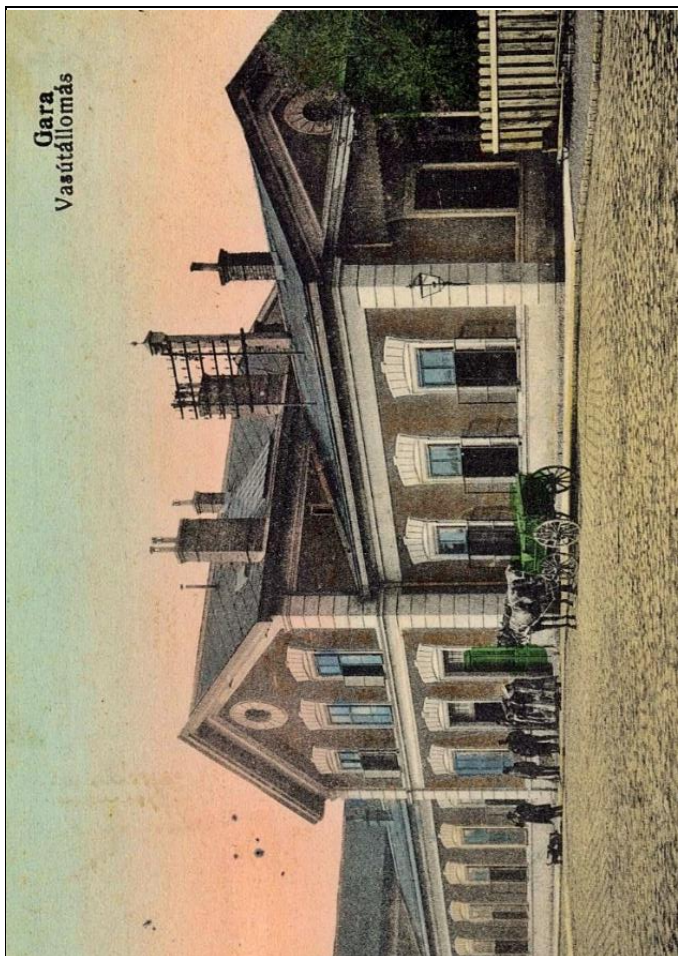
Le produit final de ce projet est le fruit d’un long processus d’apprentissage et de recherche. Les récits de ce volume ont été créés à partir de documents visuels et écrits authentiques. Pour les coordinateurs et les auteurs du projet, la véracité a été l’une des principales préoccupations tout au long du processus de création.

Considérant que l’histoire repose sur des faits et non sur la fiction, chaque illustration de ce roman graphique a été réalisée à partir d’éléments réels: témoignages oraux, journaux, articles et reportages médiatiques, images d’époque, etc. Souhaitant raconter les souffrances des Juifs et des Roms en Roumanie entre 1938 et 1944, les élèves impliqués dans le projet ont veillé à respecter la vérité historique, conscients que les périodes sombres de l’histoire de l’humanité ne peuvent être comprises et connues qu’en s’appuyant sur le principe *facts not fiction*.

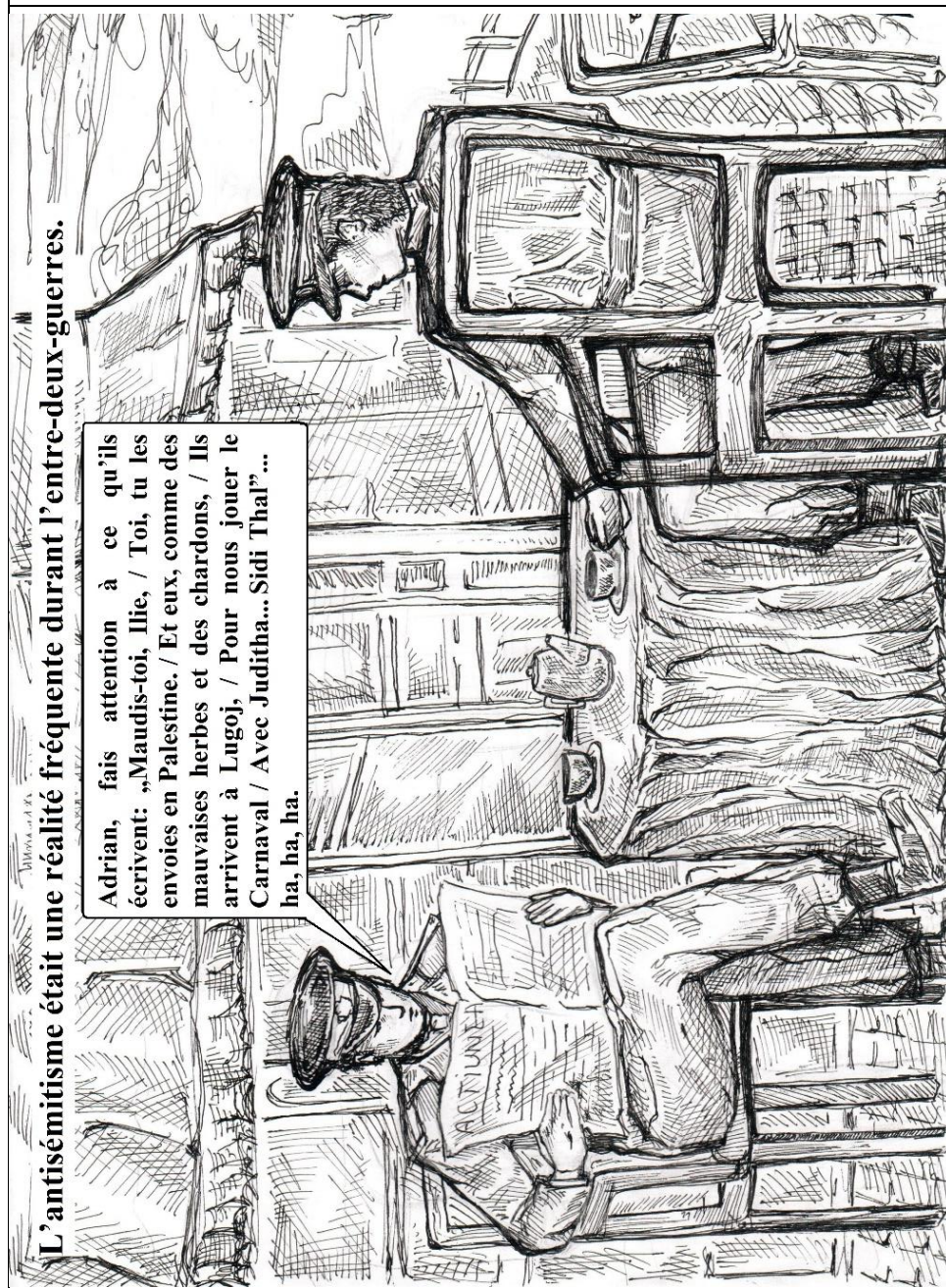
Voici quelques exemples illustrant la manière dont les créateurs du projet ont appliqué ces principes.

L'arrivée de l'officier Adrian Dumitru à Lugoj

La gare de Lugoj au début du XXe siècle

După Ilie Rădulescu...

...Sidi Thal

Bată-te, Ilie, vina,
Tu-i trimiți în Palestina.
Iar ei, buruieni și boji,
Vin cu droaia la Lugoj,
Să ne joace Carnaval
Cu iudita... Sidi Thal
Și cu unul, Ben Aly,
Cine dracul or mai fi?!
...Iar tu fruncea de Lugoj,
N'avuși pentru ei răboji!...

Și Tefner Adolf

Pe Tefner Adolf vi-l trimit
Un Adolf Hitler, ca plocon,
Căci omul ăsta, pasă-mi-te,
S'a săturat de-așa... Sion!...

Iarăși Sidi

Sidi, ai cântat pe scenă
Cu atâta foc și pară,
Și cu-atâta fără jenă,
De urlau cânil pe-afară!

Des officiers roumains lisant les épiigrammes antisémites dans le journal lugojan *Acțiunea*

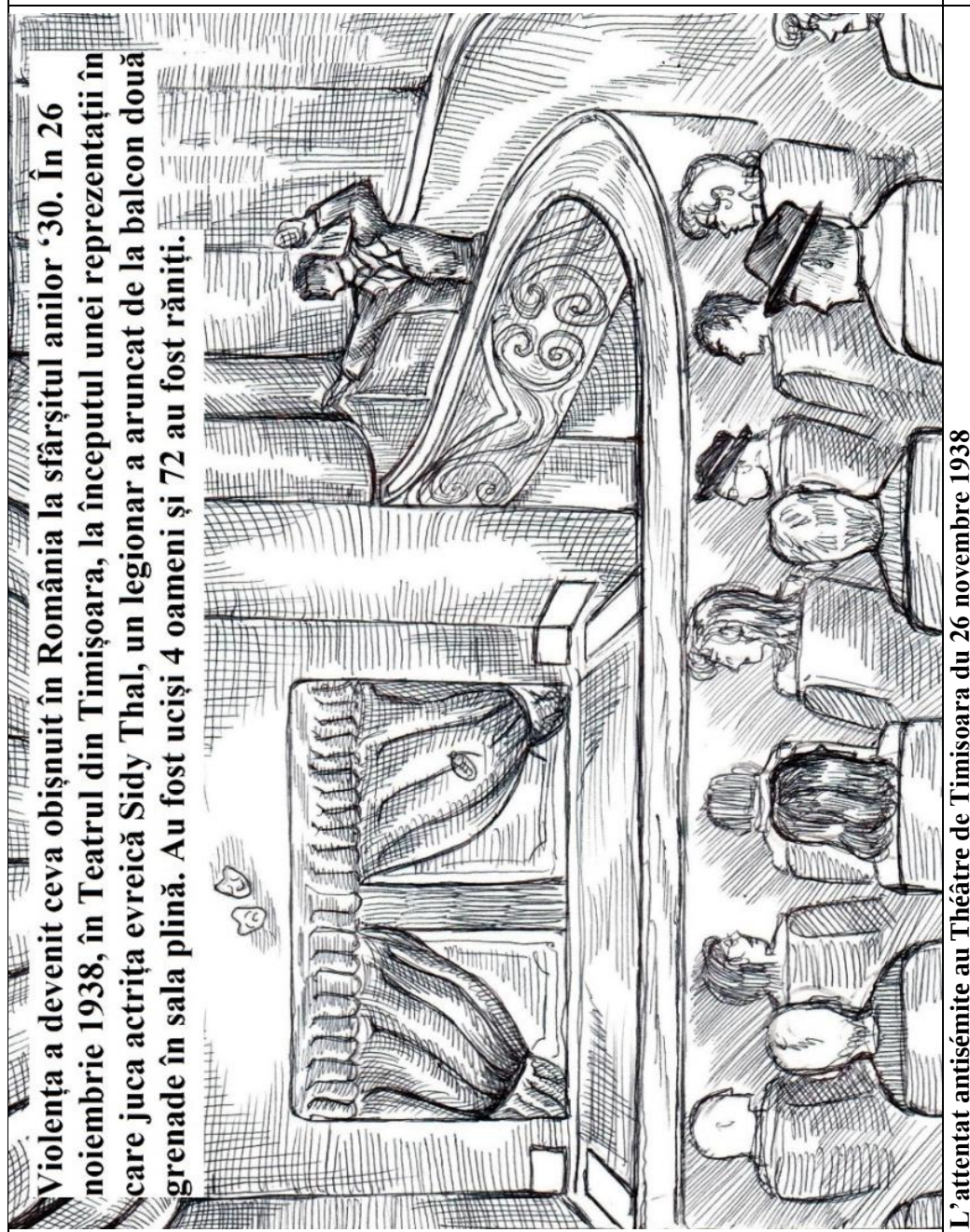
Les épiigrammes antisémites publiées
dans le journal *Acțiunea*¹ en 1936

¹ *Acțiunea*, Lugoj, anul III, nr. 12, 22 martie 1936

	Tobias Schwager se souvient qu’à Lugoj, „au lycée Brediceanu, il y avait le professeur Horia Sima, qui circulait de classe en classe pour faire de la propagande antisémite et nationaliste”². Ladislau Bloch indique que „à l’école, au lycée de Lugoj, en 1934-35-36 jusqu’en 1939, l’antisémitisme était en plein essor... certains professeurs faisaient allusion au fait que les Juifs ne travaillaient pas, que les Juifs n’étaient que des spéculateurs. C’est ce que disaient aussi certains élèves”³.
Le professeur Horia Sima et les élèves du Lycée Coriolan Brediceanu de Lugoj	Témoignages publiés dans le livre <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

² *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, volum coordonat de Smaranda Vultur, editura Polirom, Iași, 2002, p. 356

³ *Ibidem*

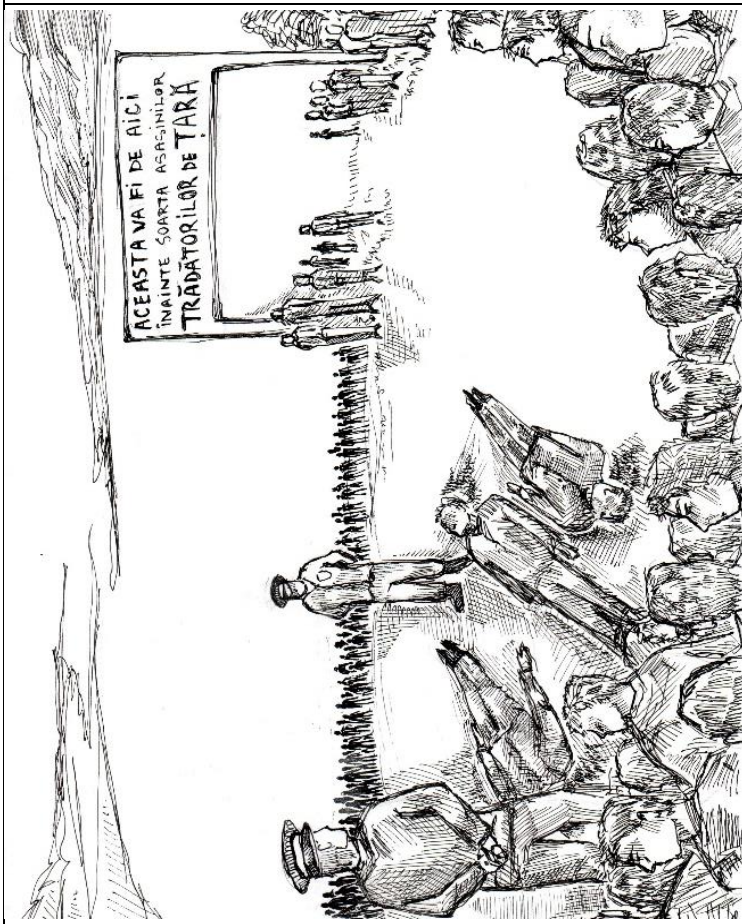
Violenta a devenit ceva obișnuit în România la sfârșitul anilor '30. În 26 noiembrie 1938, în Teatrul din Timișoara, la începutul unei reprezentații în care juca actrița evreică Sidy Thal, un legionar a aruncat de la balcon două grenade în sala plină. Au fost uciși 4 oameni și 72 au fost răniți.

L'attentat antisémite au Théâtre de Timișoara du 26 novembre 1938

Nicolae Brînzeu écrit dans son journal: „30 novembre 1938 / Après les attentats contre plusieurs synagogues dans le pays (Resita, Alba Iulia, etc.), samedi, le 26 au soir, lors d'une représentation du Théâtre Juif de Timisoara (la troupe de Cernauti), deux bombes ont été lancées depuis le balcon. Il y a trois ou quatre morts et une vingtaine de blessés. Cela a causé une panique, les gens se précipitant vers les sorties, dans l'obscurité. Cela s'est produit lorsque les lumières se sont éteintes et que Sidy Thal, la célèbre chanteuse, est apparue sur scène!”⁴.

Extrait du livre *Jurnalul unui preot bătrân*

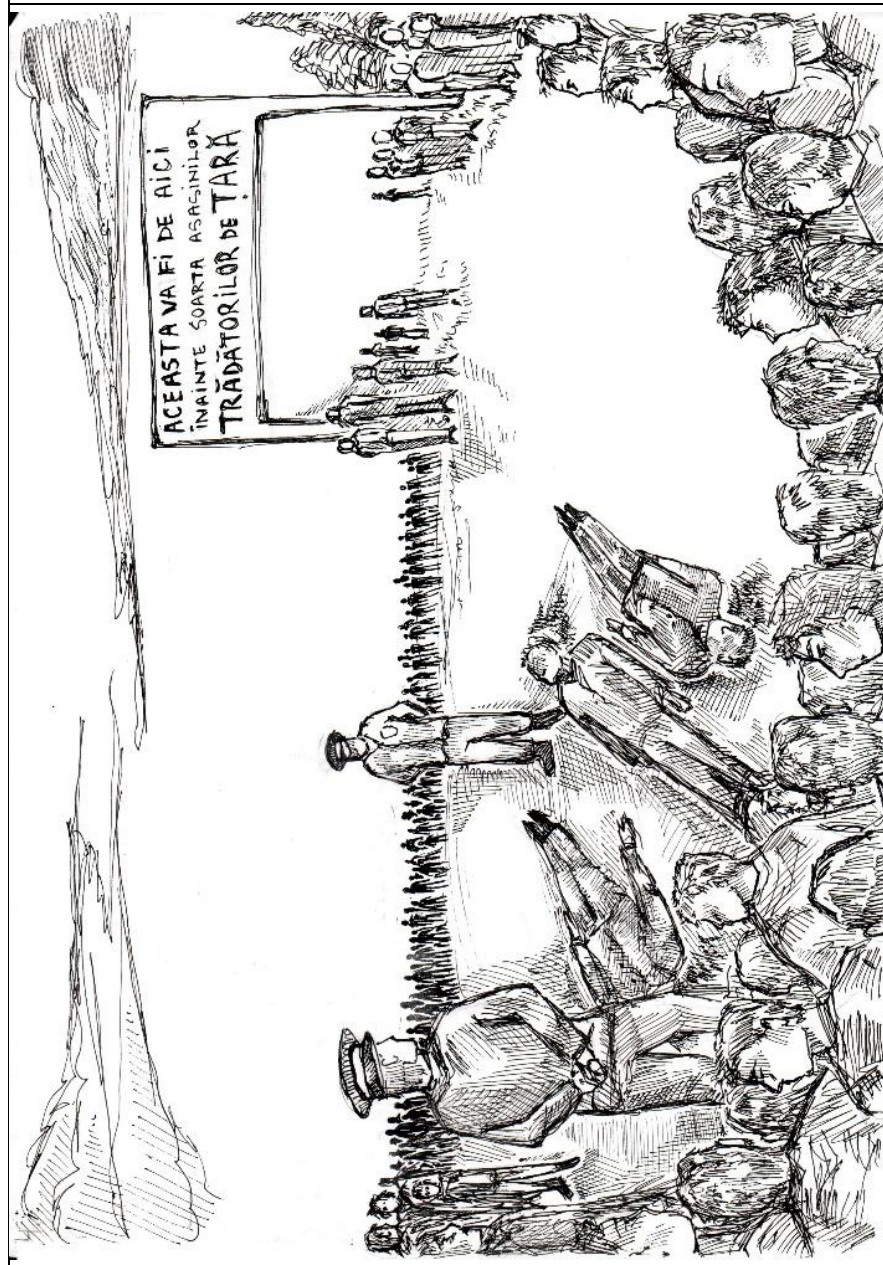
⁴ Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011, p. 327

L'exécution publique des légionnaires de septembre 1939

L'exécution publique des légionnaires de septembre 1939, présentée dans les médias de l'époque

L'exécution publique des légionnaires de septembre 1939

Nicolae Brînzeu note dans son journal: „24 septembre 1939 / Jeudi, le 21, on a entendu à la radio que le Premier ministre Calinescu avait été assassiné. Cette nuit-là, ils ont tiré sur 3 à 5 légionnaires dans chaque département. À Lugoj, ils ont amené un paysan de Herendești (Nicolae Sârbu) et l'ont exécuté sur le terrain de sport. Ils ont exposé les corps des exécutés toute la journée, avec l'inscription: „C'est ainsi que finiront tous les assassins, traîtres à la patrie”⁵.

Nicolae Itul, qui était élève à Lugoj, raconte: „Le 22 septembre 1939, lorsqu'ils ont exécuté les légionnaires... J'ai vu l'un d'eux, Sârbu, à Lugoj... ils nous ont emmenés à l'école pour le voir. Il était en chemise et pantalon paysan blancs, entièrement imbibé de sang, avec une plaque sur la tête: „C'est ainsi que finiront les traîtres à la patrie!”⁶.

Extraits des livres *Jurnalul unui preot bătrân* et *Țara, Legiunea, Căpitanul: mișcarea legionară în documentele de istorie orală*

⁵ Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, p. 356

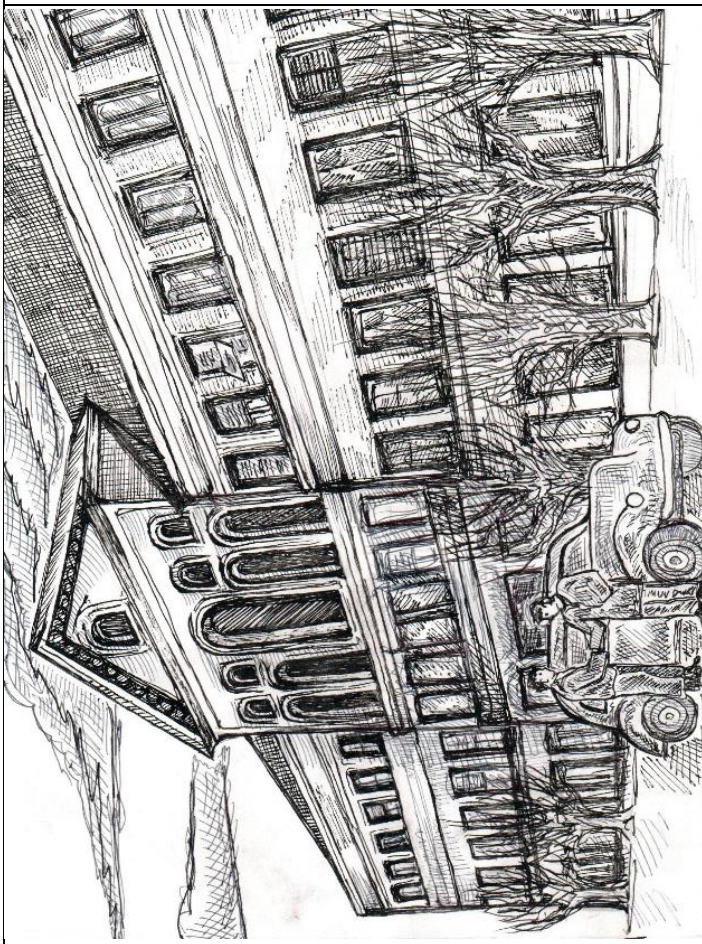
⁶ Mariana Conovici, Silvia Iliescu, Octavian Silvestru, *Țara, Legiunea, Căpitanul: mișcarea legionară în documentele de istorie orală*, Edition Humanitas, Bucarest, 2008, p. 69

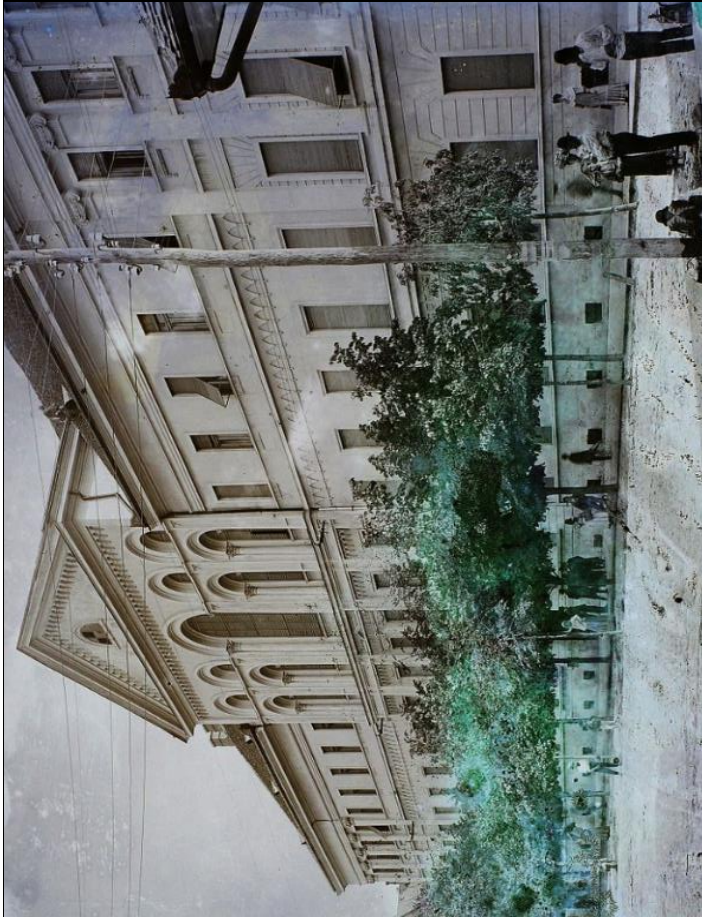
Ion Antonescu et Horia Sima en septembre 1940

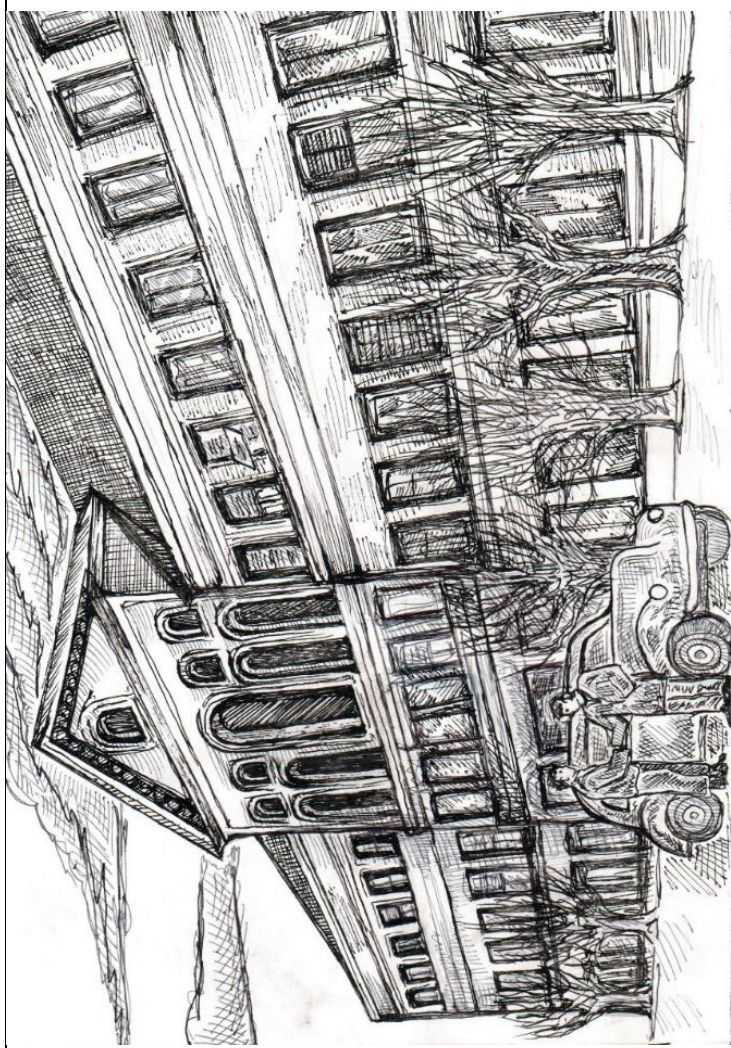
Ion Antonescu et Horia Sima en septembre 1940

La rencontre entre Horia Sima et le préfet du comté de Severin en décembre 1940

La préfecture du département de Severin pendant la période de l'entre-deux-guerres

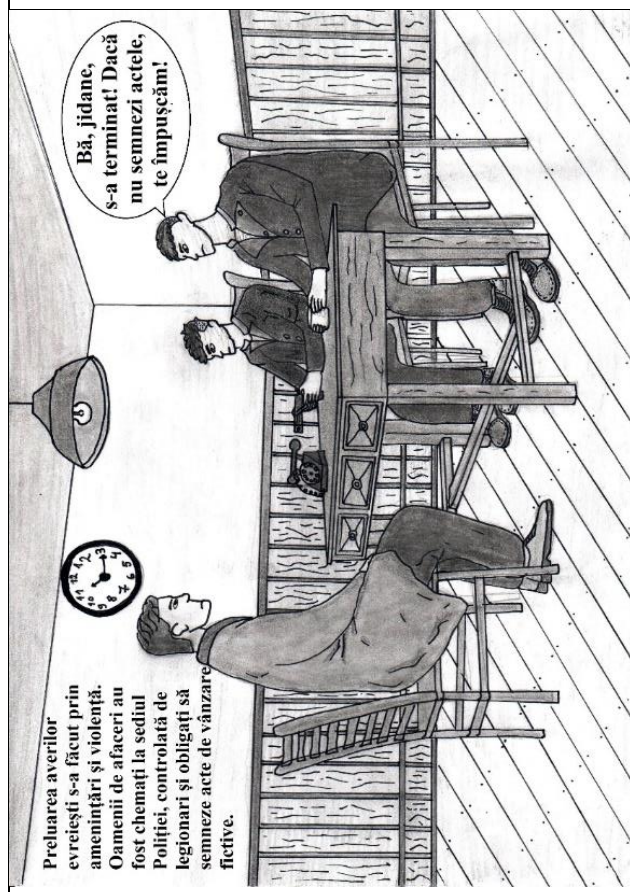

La rencontre entre Horia Sima et le préfet du département de Severin en décembre 1940

Dl prof. Horia Sima, vicepreședintele Consiliului de miniștri și șeful Mișcării Legionare împreună cu d-na a sosit incognito Sâmbătă la Lugoj, venind dela Timișoara, unde a luat contact cu șefii organizației Legionare. — La Lugoj a fost întâmpinat de dl prefect Tiberiu Mităr, și împreună au făcut o vizită d-lui primar al orașului Vale-riu Străinu, care e suferind în pat. După vizita făcută d-lui primar, au vizitat Sediul Legionar, fiind deplin satisfăcut de cele constatate acolo. În aceeaș seară, dl prof. Horia Sima, împreună cu d-na, au părăsit cu automobilul Lugojul, plecând spre Caransebeș.

Article publié dans le journal *Răsunețul*⁷ (1 janvier 1941)

⁷ *Răsunețul*, Lugoj, anul XX, nr. 1, 1 ianuarie 1941

La prise de contrôle des affaires juives à Lugoj au début de l'année 1940

238. 27 Decembrie 1940.

Două zile după o vizită făcută la Lugoj de către Horia Sima, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, apare o schimbare importantă în conducerea autorităţilor locale. Chestorul poliţiei Dr. Neamţu, este înlocuit prin legionarul Jura, în vârstă de 24 ani. Explicaţia acestei numiri au avut-o evreii din Lugoj a doua zi când comercianţii evrei s'au pomenit chemaţi la poliţie unde chestorul, asistat de alţi 2 legionari cu revolvele întinse, i-au constrâns a semna acte de vânzare a întreprinderilor pe preţ de 25% din valoarea mărfurilor, plătitibil eşalonat în 18 luni, într-un cont blocat la Banca Caraşană. Cei ce au schiţat gesturi de rezistenţă, au fost conduşi în arestul poliţiei cu ameninţarea că vor sta acolo până vor semna, astfel că în cele din urmă toţi cei ce se aflau atunci acolo au cedat şi au semnat. A doua zi „cumpărătorii” în majoritate băieţi între 20—25 de ani, măcelari, plugari, calfe de bărbieri şi femei fără ocupaţie, s'au prezentat şi au luat în primire întreprinderile.

Extrait du *Cartea Neagră - Suferinţele evreilor din România 1940-1944*⁸

⁸ Matatias Carp, *Cartea Neagră - Suferinţele evreilor din România 1940-1944*, Atelierele Grafice Socec&Co., S.A.R., Bucureşti, 1946, p. 190

Cei care au refuzat să semneze au fost închiși în arestul poliției până s-au răzgândit. 	Nicolae Brînzeu écrit dans son journal: „30 décembre 1940 / Tous les magasins juifs ont été repris par des Roumains, leur versant – dit-on – 25 % de la valeur de leur stock, en 4 versements, le reste étant destiné à l’aide légionnaire. Parmi les usines, certaines ont également été accaparées par les Allemands chez nous (Lengyel, la minoterie et la tisserie !)”⁹.
La prise de contrôle des entreprises juives à Lugoj au début de l’année 1940	Extrait du livre <i>Jurnalul unui preot bătrân</i>

⁹ Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, p. 406

telului „Dacia”, tradiționala Serată de Săn-Vasii (Revelion).

Hotărâri de-ale Consiliului de Miniștri. Consiliul de Miniștri ținut Vineria trecută, a hotărât între altele, să se facă o nouă număritoare a populației, să se cultive toate locurile virane din orase și sate, cărora proprietarii lor nu le dau nicio întrebuințare, să se iee măsură pentru o cât mai întinsă cultură a sticlei de zahăr și să se înființeze școli pentru formarea de buni meseriași români, zidari, lemnamari, plari, duigheri și așa mai departe.

A murit Gr. Iulian. Vineri în 20 Dec. crt. a încetat din viață în Capitală Grigore Iulian, în vârstă de 58 ani. Defunctul a fost un vechiu lupiator țărănist alături de Ion Mihalache. Pe vremea guvernării național-țărăniste a fost ministru de justiție.

Un nou cinematograful în Lugoj. Primăria orașului Lugoj având aproape în tot decursul anului sala teatrului Traian Grozavescu, neîntrebuintă, a hotărât înființarea unui cinematograful.

AVIZ!

Subsemnatul, am onoarea a aduce la cunoștință On. Public din Lugoj și jur, că am preluat, prin cumpărare, stocul de mărfuri a fostei firme

Alexandru Epstein

„La Steaua Vânător” din Lugoj

Tot în același local mi-am deschis o prăvălie sub firma

ROMULUS F. CATIN

„La Steaua Verde”

unde veți găsi în permanență tot felul de articole de mode, textile, covoare și mărunțșuri. — Cu stimă

Romulus F. Catin

I—4

Adresă de mulțumire

Mulțumesc tuturor Domnilor șefi de instituții și clienților mei pentru sprijinul acordat anul acesta, unui român, rugând a mi-l acorda și pe viitor, dorindu-le un

AN NOU FERICIT!

Marinescu Vasile

proprietar de mașină de tăiat lemn

Cu ocaziunea

Noului An

1 Ianuarie 1941

prezintă On. cliențelor, prietenilor și cunoșcitorilor cele mai caldă și frumoasă urări de fericire și prosperitate

Ioan Chita, Lugoj

Magazin de textile, tricotate și mărunțșuri

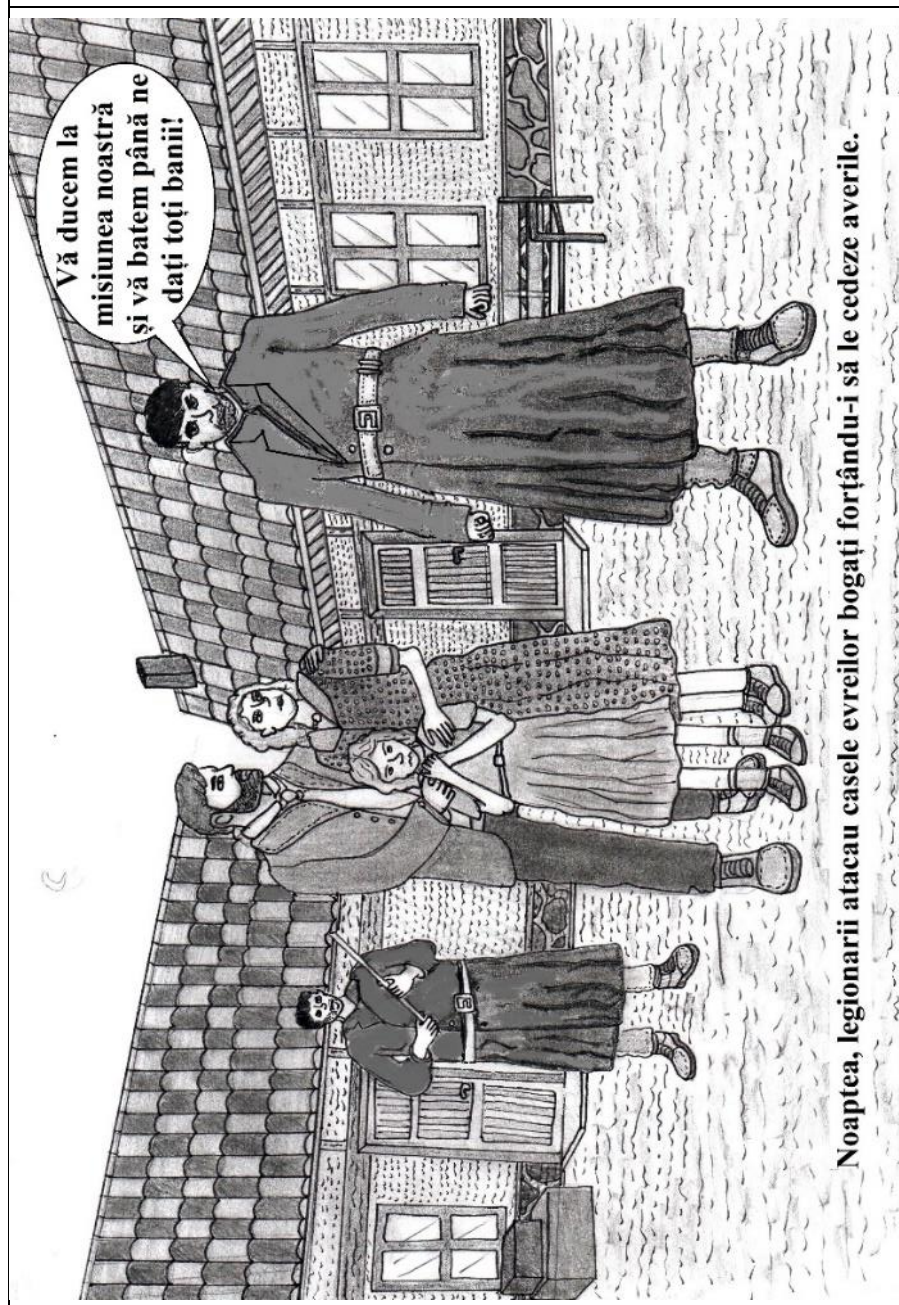
Romulus F. Catin fait sa publicité dans le journal *Răsunetul* (1941), annonçant qu'il a acheté le magasin d'Alexandru Epstein

În urma acestor confiscări, multe familii evreiești au rămas fără niciun mijloc de subzistență și au ajuns să trăiască de azi pe mâine. Les juifs ont été privés de moyens de subsistance	Gheorghe Reisz raconte: „Mon père était commerçant, il avait... un magasin de produits coloniaux et de délicatesses... mais avec la rébellion légionnaire, il a été expulsé de son magasin, et je peux dire qu'en un rien de temps, nous avons perdu tout soutien matériel... nous sommes restés sans aucun bien dans la maison, et pendant des jours, nous avons mangé de la polenta... le régime Antonescu nous obligeait à donner des aides à l'armée roumaine, ce qui signifiait des vêtements, des chaussures, des chaussettes, de la lingerie, des draps de lit... Ma sœur a été expulsée du lycée... et elle a commencé à faire un peu de couture chez une femme”¹⁰.
	Témoignages publiés dans le livre Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)

¹⁰ Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi), p. 356-359

Legionarii au folosit violența și în alte moduri. De exemplu, au atacat și jefuit Clubul sionist. 	Judith Lugoian raconte: „Les légionnaires sont venus, deux ou trois sont entrés dans le Club Sioniste de Lugoï, ont pris l'argent qui s'y trouvait, et ils ont attaché ma mère à une chaise et lui ont mis un bâillon dans la bouche...”¹¹.
Les légionnaires ont utilisé la violence pour s'emparer des biens de la population juive	Témoignage publié dans le livre <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

¹¹ *Ibidem*, p. 371

Noaptea, legionarii atacau casele evreilor bogați forțându-i să le cedeze averile.

Les légionnaires ont utilisé la violence pour s'emparer des biens de la population juive

T. Schwager raconte que „le vendredi soir, ma mère allumait des bougies... mais plus tard, elle ne le faisait plus, car tout passants pouvaient voir et se rendre compte que nous étions juifs... nous avons essayé de nous cacher, car nous avons vécu une situation horrible pendant l'époque des légionnaires. Une nuit, nous avons entendu qu'ils entraient dans notre rue en chantant une chanson légionnaire. Ils marchaient dans la nuit... Nous tremblions de terreur... Ils sont entrés (mais chez la famille Bachtel), les ont sortis, les ont emmenés à leur mission et les ont battus jusqu'à ce qu'ils s'évanouissent...”¹².

Judith Lazarovici se souvient que „il y a eu des perquisitions la nuit, ils prenaient nos livres, ceux qu'ils trouvaient qu'il ne fallait pas, ils prenaient les livres qu'ils voulaient prendre”¹³.

Témoignage publié dans le livre *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*

¹² *Ibidem*, p. 368
¹³ *Ibidem*, p. 372

Les enfants juifs ont été exclus des écoles

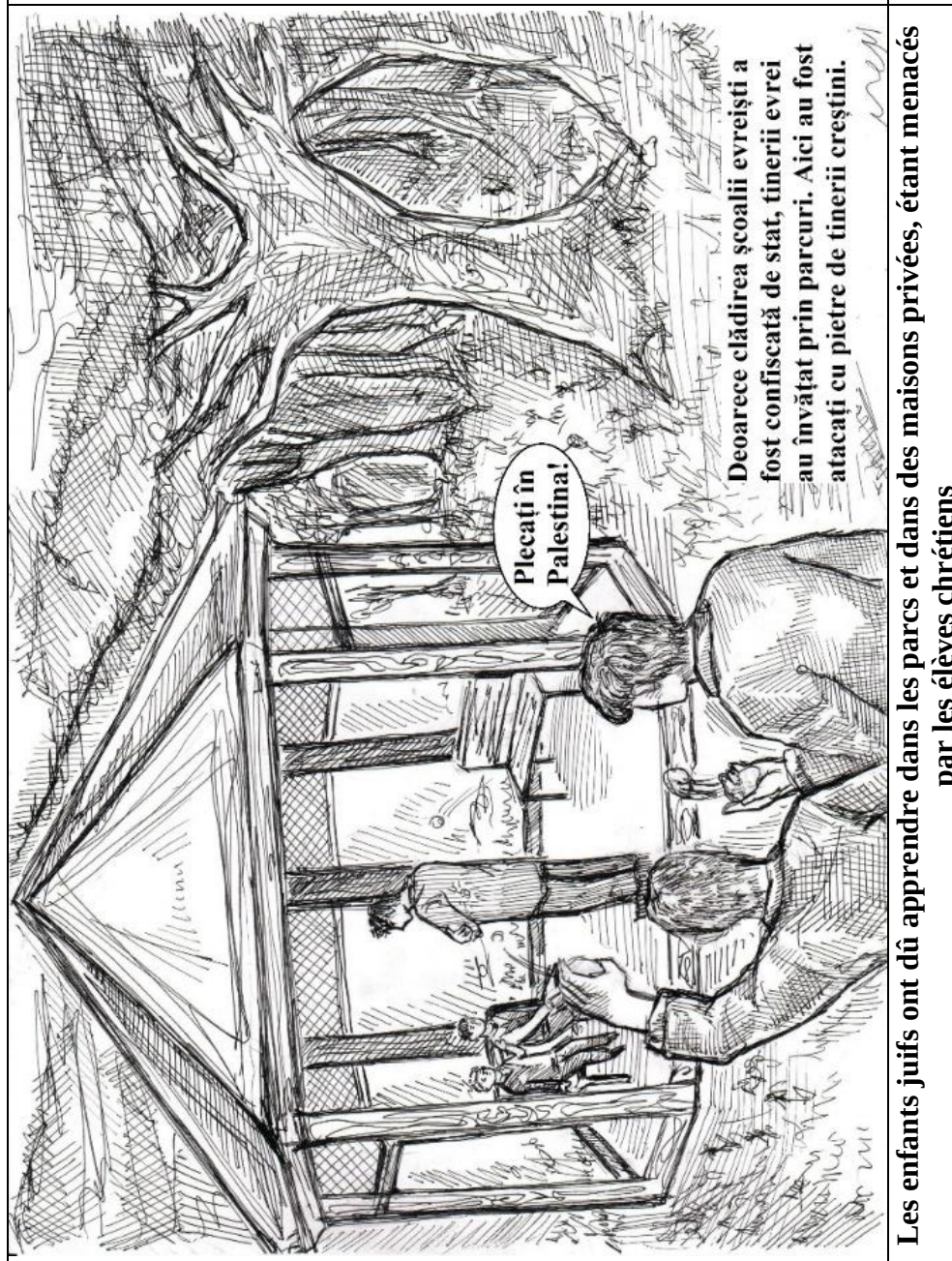
Iosif Singer raconte: „D’abord, j’étais à une école maternelle municipale... À onze, douze ans, l’éducatrice, en pleurant, m’a dit: Jozsi, tu dois rentrer chez toi, tu n’as pas le droit de rester à la maternelle roumaine. Et, avec cette mallette en métal, je suis parti de l’école pour rentrer chez moi, j’étais un petit enfant, environ 5 ans, en pleurant... Ensuite, la communauté a organisé une maternelle juive dans une maison privée”¹⁴.

Leo Schleisinger mentionne: „J’ai été expulsé de l’école, j’ai fait la première classe de lycée à Timișoara, au Lycée Juif, et je devais m’y rendre deux ou trois fois par an pour passer des examens... Ma mère, généralement, venait avec moi, nous devions avoir une autorisation de voyage spéciale pour les juifs”¹⁵.

Témoignage publié dans le livre
Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)

¹⁴ Ibidem, p. 329

¹⁵ Ibidem, p. 351

Iosif Singer se souvient: „L’école ayant été évacuée, aucun autre bâtiment ne nous a été attribué... nous avons fini par étudier dans le parc. Dans le parc, on nous jetait des pierres autour de nous; ensuite, nous avons continué à étudier dans la cour d’une famille juive, chez le professeur Pick, dans une gloriette... Je me souviens d’une excursion où, avec mes camarades juifs de l’école juive de Lugoj, nous sommes allés dans un endroit pittoresque du Timiș, où nous avons été agressés et des cris ont été lancés après nous”¹⁶.

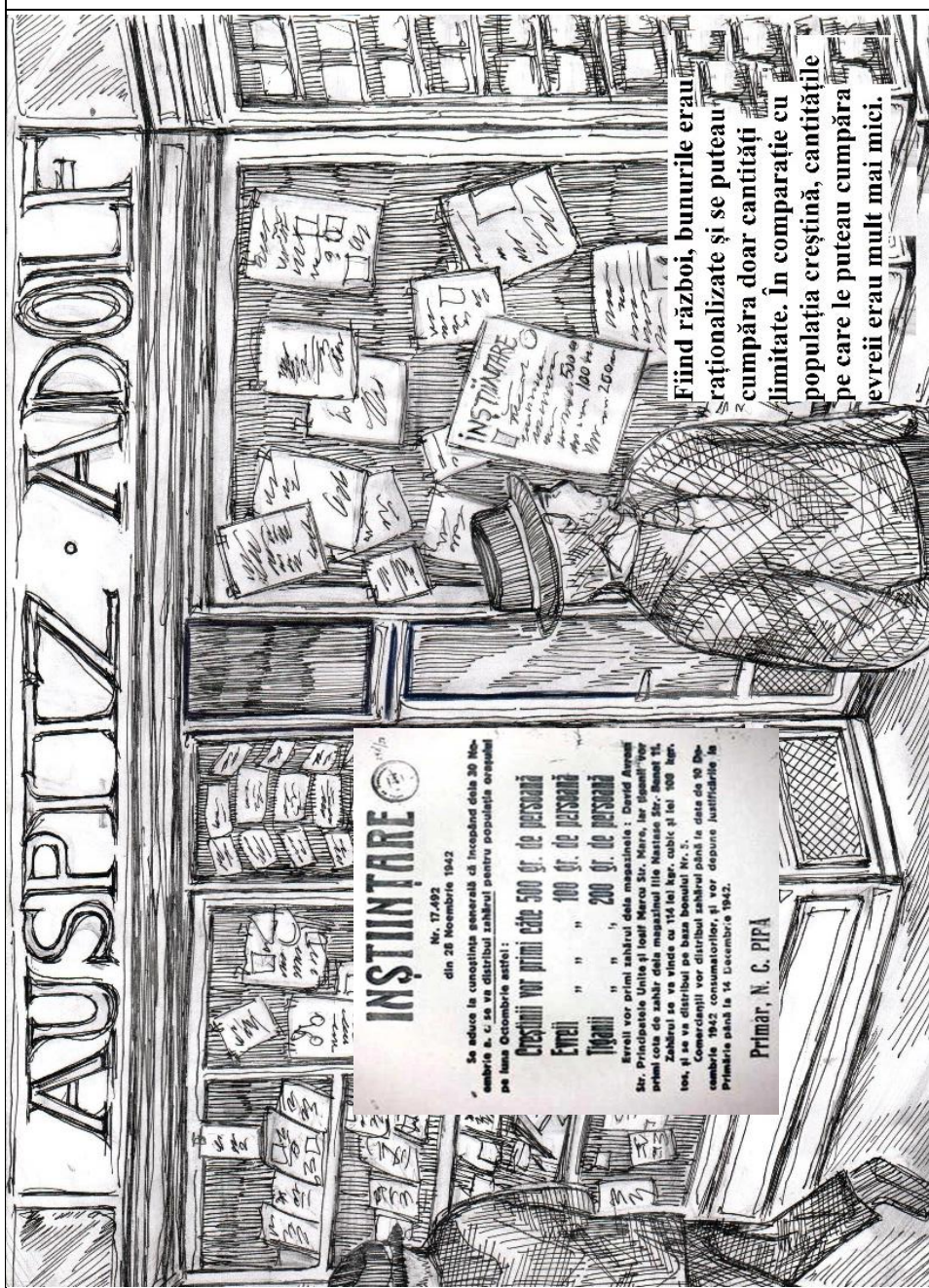
Gheorghe Reisz écrit: „Ceux qui nous faisaient du tort étaient les enfants plus âgés des écoles allemandes de la ville”¹⁷.

Témoignage publié dans le livre *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*

¹⁶ *Ibidem*, p. 329
¹⁷ *Ibidem*, p. 349

 Și asta trebuie s-o scoatem din Bibliotecă. Poetul ăsta, Barbu Nemțeanu e de fapt evreu. E unul Benjamin Deutsch. Nu doar elevii evrei au fost dați afară din școli. Și cărțile cu autori evreiești au fost eliminate din bibliotecile școlare. Les livres des auteurs juifs ont été retirés des bibliothèques	Procès-verbal du Conseil des professeurs du Lycée de filles Iulia Hașdeu de Lugoj: „Aujourd’hui, le 4 décembre 1942, conformément à l’ordre du Ministère de l’Education Nationale, numéro 42-1942, communiqué par le bulletin numéro 47, ordre 27.694-1942, nous, soussignées, professeurs du Lycée de filles Iulia Hașdeu de Lugoj, nous sommes réunies en conférence pour trier les livres de la bibliothèque scolaire et avons constaté qu’il y avait des livres d’auteurs juifs, notamment Barbu Nemțeanu, anciennement Benjamin Deutsch, que nous avons immédiatement retiré de la bibliothèque. Pour donner suite à ces constatations, nous avons rédigé le présent procès-verbal”¹⁸ Proces verbal al consiliului profesoral al Liceului de fete Iulia Hașdeu din Lugoj
---	--

¹⁸ Registrul de procese verbale al consiliului profesoral, Liceului de fete Iulia Hașdeu din Lugoj, 1942, Arhiva Liceului Teoretic „Iulia Hașdeu” Lugoj

Pavel Bidermann mentionne que „les Juifs recevaient seulement par portions certains aliments, comme l’huile et le sucre”¹⁹.

Iosif Singer se souvient: „Il y avait des restrictions, les Juifs n’avaient le droit d’aller au marché qu’après midi, quand il n’y avait plus rien... on ne nous donnait que 100 grammes de maïs, du pain, où il était écrit dehors que nous ne servons pas les Juifs”²⁰.

Comparés aux chrétiens, les juifs n'avaient le droit d'acheter que de petites quantités de nourriture

**Témoignage publié dans le livre
*Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri
și azi)***

¹⁹ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 380

²⁰ *Ibidem*, p. 336

În această perioadă, unele magazine au început să interzică intrarea evreilor. 	Judith Lugoian raconte que „il y avait des magasins où il était écrit en allemand: Les Juifs n'ont rien à faire ici”²¹. Tobias Schwager explique que „le café Bristol, appartenant à un juif, a été nationalisé par le Conseil de Patronage... Et il était écrit: L'entrée des chiens et des juifs strictement interdits. Mais il y avait aussi certains magasins où cela était écrit, des magasins appartenant à des Allemands”²².
L'accès des Juifs a été interdit dans certains établissements de Lugoj	Témoignage publié dans le livre <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

²¹ *Ibidem*, p. 359
²² *Ibidem*, p. 364

	Judith Lugojan se souvient que „en cinq jours, nous avons dû quitter la maison et tout a été pris, car il n’était plus permis d’exister ce club sioniste. Ma mère a ensuite trouvé un logement... où nous avons vécu pendant deux ans, après quoi nous avons dû partir, car quelqu’un a aimé ce logement et en deux ou trois jours, nous avons dû partir... il y a eu des familles et des familles, car il y avait par exemple la famille Wanek, une famille allemande qui nous a terrorisés parce que nous étions juifs”²³. Gheorghe Reisz mentionne que „le régime Antonescu nous obligeait également à fournir des aides à l’armée roumaine, ce qui signifiait des vêtements, des chaussures, des chaussettes, de la lingerie, des draps de lit...”²⁴.
Locuințele evreilor au fost confiscate	Témoignage publié dans le livre Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)

²³ Ibidem, p. 351

²⁴ Ibidem, p. 356-359

Evreii au fost obligați de regimul antonescu să predea haine, pantofi, șosete, lenjerie, așternuturi de pat pentru armata română. De asemenea, de la populația evreiască au fost confiscate aparatele de radio.

Fi atent!
Acum evreii trebuie să dea
și ciorapi pentru armată.
Vai de țara asta!

***Răsunetul* (14 noiembrie 1943):**

„Au Journal officiel est apparu le décret-loi pour la création de stocks de vêtements et de chaussures d'intérêt social. Par ce décret-loi, les juifs sont obligés de contribuer avec des articles de vêtements et de chaussures en fonction de leurs revenus. Les effets qu'ils devront remettre (chemises, pantalons, chaussettes, mouchoirs, flanelle, chaussettes, chapeaux, couvertures en laine pour se couvrir, manteaux, bottes, draps, etc.) devront être en bon état. Le manteau et le costume doivent être en laine, et le chapeau en feutre. Les chaussures doivent être en cuir avec une semelle”²⁵.

***Răsunetul* (14 noiembrie 1943):**

„Tous les appareils de radio des juifs de Lugoï sont confisqués, sans aucune preuve de libération”²⁶.

Les juifs ont été obligés de fournir des articles de vêtements à l'armée roumaine et, de plus, leurs appareils de radio ont été confisqués

Article publié dans le journal
Răsunetul (1943)

²⁵ *Răsunetul*, anul XXII, nr. 45, 14 noiembrie 1943, p. 4

²⁶ *Ibidem*

Gabriela Stern mentionne que „depuis Băile Herculane... nous avons été évacués à Lugoj, avec résidence forcée, (pour) deux ans et huit mois... Les gendarmes... nous ont dit de rentrer chez nous et de préparer deux lits et des vêtements de rechange... ils nous ont dit que nous serions logés chez Neumann, un bijoutier”²⁷.

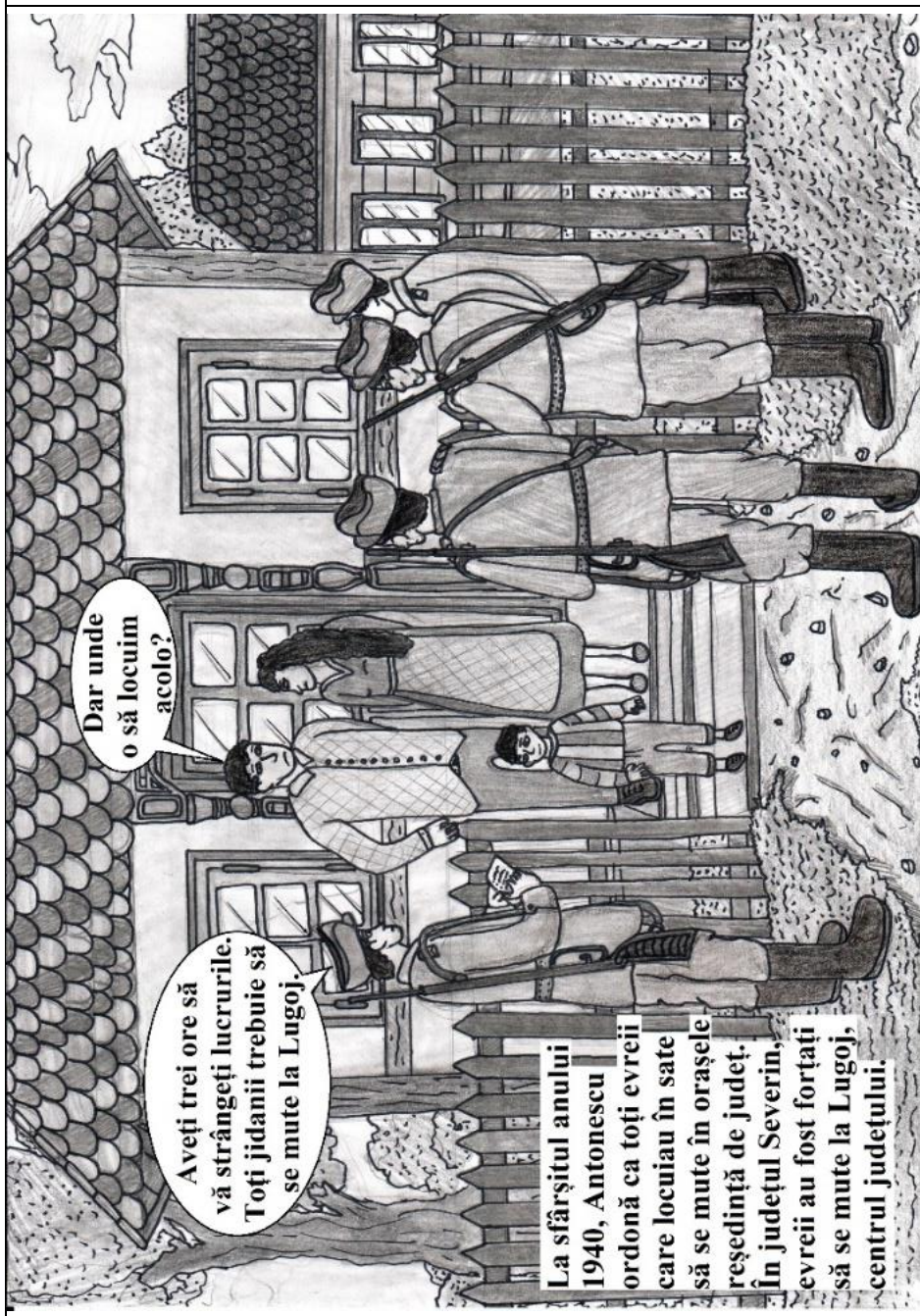
Marcel Spitzer se souvient que „à Leucușești... (mon père) était le seul juif du village... les légionnaires nous ont évacués... Ils nous ont alors emmenés à Lugoj au bureau de la police. Nous y sommes restés, c'était à l'automne 40, et nous y sommes restés jusqu'en 45 avec résidence forcée... de toutes les communes du comté, les juifs ont été amenés au district... et après, nous devions toujours nous présenter au contrôle, pour prouver que nous étions là, que nous n'avions pas fui, que nous n'étions pas partis”²⁸.

Les juifs ont été obligés de déménager dans les villes-capitales de département. À Lugoj, tous les Juifs du comté de Severin ont été transférés pour être plus facilement contrôlés

Témoignage publié dans le livre
Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)

²⁷ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 105

²⁸ *Ibidem*, p. 372

Mărioara Molnar raconte: „Nous vivions au centre (Oțelul Roșu) et on nous a dit qu'à ce moment-là nous devions quitter la localité... Après trois heures, nous avons dû partir... Ils nous ont emmenés à la gare et dans un beau-wagon nous avons été transportés à Caransebeș, où nous sommes restés sept à dix jours. De là, un matin, ils nous ont dit: „A la gare avec vous!” et ils nous ont emmenés à Lugoj... À Lugoj, ils nous ont emmenés à l'école près de la synagogue, où des dortoirs ont été installés pour les évacués, car ce n'étaient pas seulement ceux de Oțelu, mais aussi ceux des villages et des communes environnantes... Les juifs de Făget et de tous les alentours ont été amenés. Jusqu'à la fin de la guerre, chacun a essayé de trouver un logement quelque part à Lugoj, car nous ne sommes pas restés à l'école”²⁹.

Les juifs ont été obligés de déménager dans les villes-capitales de département. À Lugoj, tous les Juifs du comté de Severin ont été transférés pour être plus facilement contrôlés

Témoignage publié dans le livre
Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)

²⁹ Ibidem, p. 412

Les juifs ont été contraints de faire du travail obligatoire, étant placés sous l'autorité des autorités locales

Herman Deutsch raconte que, lorsque „j'ai atteint l'âge de 18 ans, en 1944, ils nous ont tous appelés au travail obligatoire... On nous faisait creuser des fossés, construire des abris dans les parcs, nettoyer la neige dans les rues. Les gens passaient près de nous et semblaient cracher par terre quand ils nous voyaient pelleter la neige dans la ville... Certains, qui étaient plus âgés, ont été emmenés à Piatra Olt. Et mon père, en tant qu'officier, a été emmené là-bas. Certains sont restés là-bas trois à quatre ans”³⁰.

Ladislau Bloch indique que „à l'âge de 18 ans, en 1942, j'ai été mobilisé immédiatement, travaillant, jusqu'en juin 1943, à la mairie de la ville de Lugoj, au travail obligatoire. Là-bas, je chargeais du bois dans un camion. Mais j'ai aussi été contraint de travailler à la réparation des routes de Lugoj. Ensuite, j'ai travaillé comme jardinier dans le jardin de l'hôpital de Lugoj”³¹.

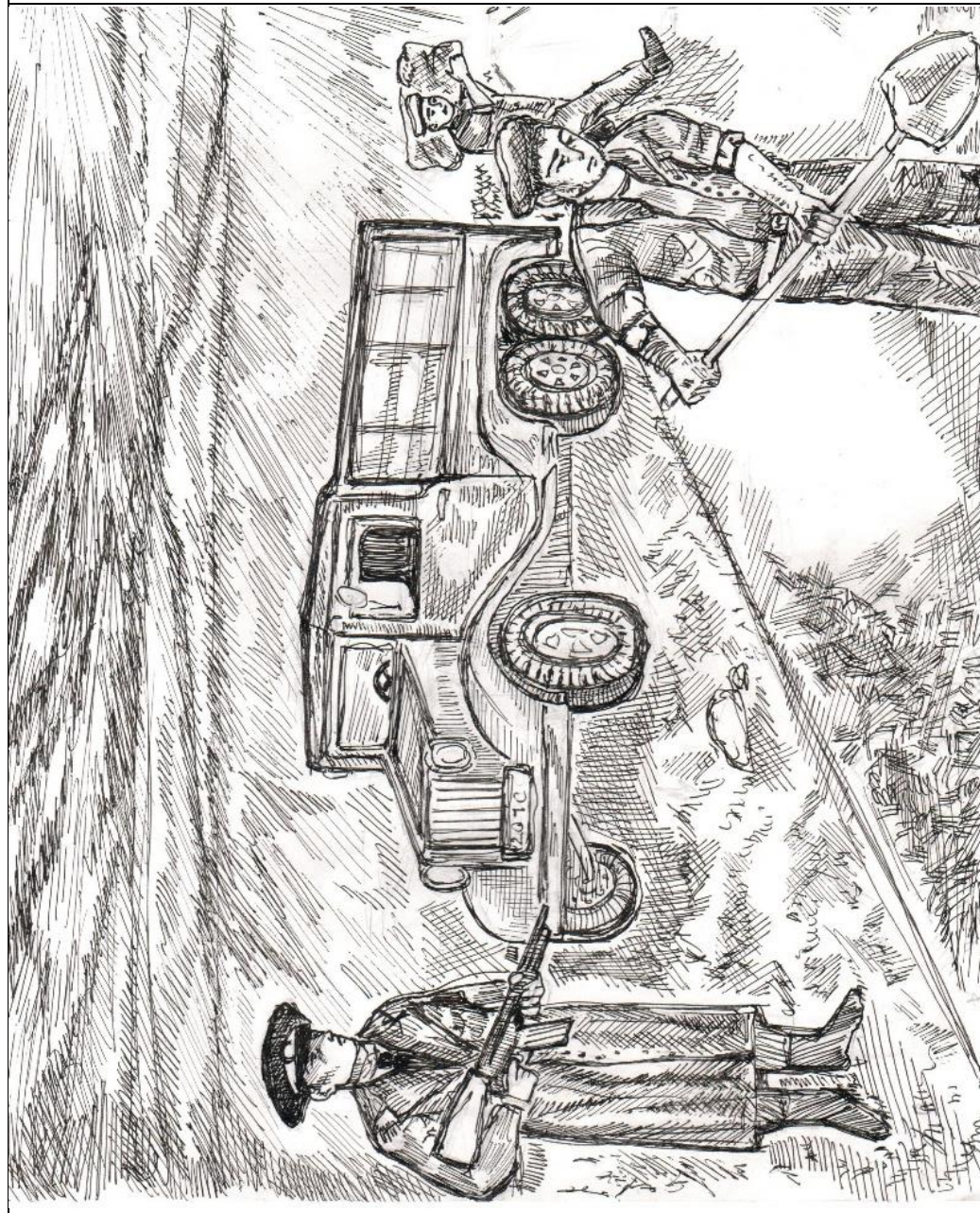
Marcel Spitzer se souvient: „Ma mère est allée à la caserne et a lavé le sol et les fenêtres”³².

Témoignage publié dans le livre *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*

³⁰ *Ibidem*, p. 386

³¹ *Ibidem*, p. 386

³² *Ibidem*, p. 372

Les hommes juifs ont été envoyés dans des détachements de travail forcé dans différentes régions du pays

Marcel Spitzer se souvient: „Nous avons travaillé six mois sur la ligne Arad-Brad à la voie ferrée. Nous travaillions avec des pelles et des pioches... C'était un détachement de travail d'environ quarante-cinq personnes. Et mon père a été envoyé à Piatra-Olt pour le travail forcé”³³.

Ladislau Bloch indique: „En juin 1943, nous avons été envoyés à Predeal, dans un détachement de travail qui construisait... une route entre Predeal et Timișul de Sus”³⁴.

Leo Schlesinger parle de l'expérience de son père qui „a été pris pour le travail obligatoire... il a été emmené à Piatra-Olt, à Baldovinești, et je sais qu'il a été libéré près de Galați”³⁵.

Gabriela Stern raconte que „à Lugoj, mon mari a d'abord balayé les rues, puis il a été transféré à Piatra-Olt, puis à Filiași... là, il est tombé malade du paludisme et est mort plus tard”³⁶.

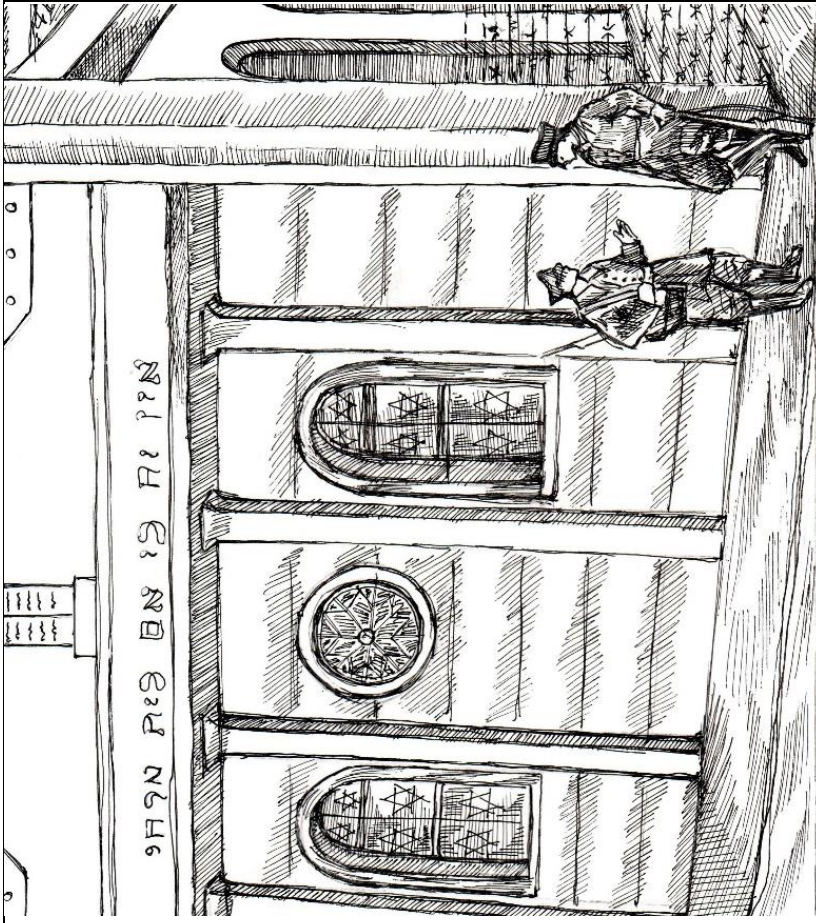
Témoignage publié dans le livre *Memoria salvată (Eвреii din Banat, ieri și azi)*

³³ *Ibidem*, p. 372

³⁴ *Ibidem*, p. 386

³⁵ *Ibidem*, p. 398

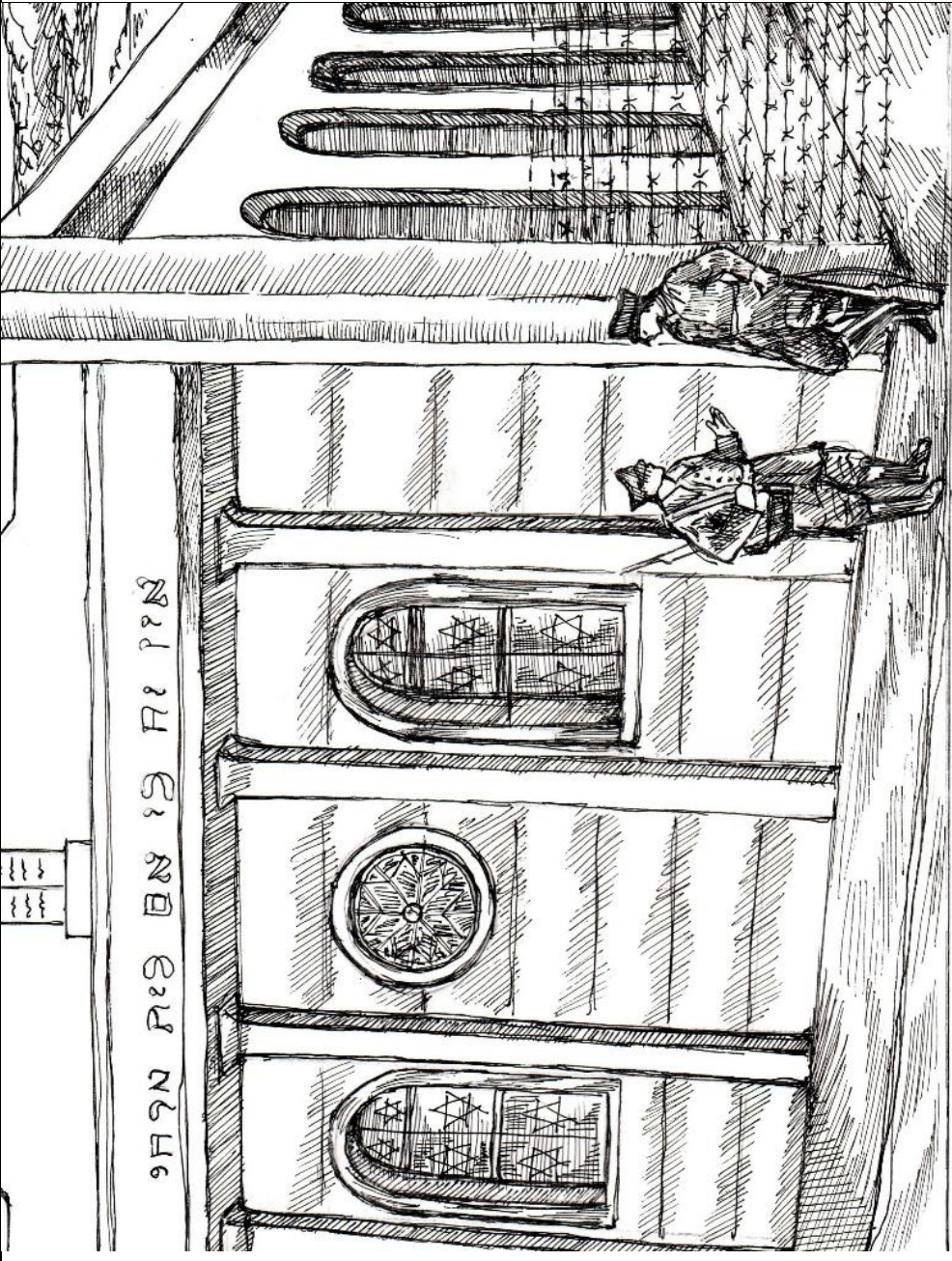
³⁶ *Ibidem*, p. 352

La synagogue de Lugoj

La synagogue de Lugoj

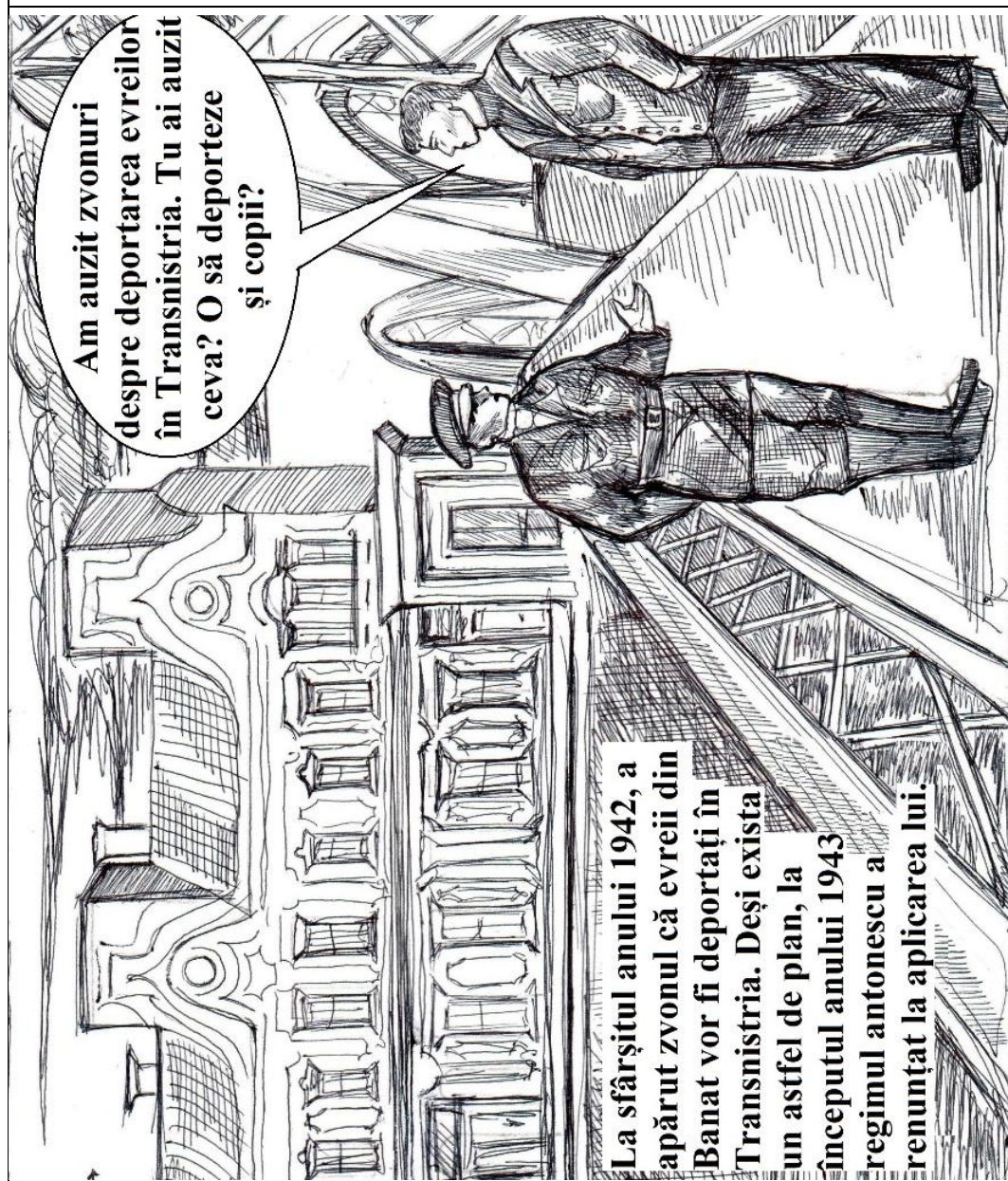

Tobias Schwager raconte que „la synagogue a été encerclée par une sorte de fil de fer barbelé... dans la cour de la communauté, un camp a été organisé pour les Juifs, en particulier pour les femmes et les enfants venus de Darabani... cela s’est transformé en un camp où il était impossible d’entrer ou de sortir... la petite synagogue et l’abattoir rituel ont été démolis pour construire une cuisine pour les déportés... (ils étaient) entretenus par la communauté (de Lugoj)... leurs hommes étaient envoyés au travail forcé”³⁷.

À Lugoj, dans la cour de la synagogue, un camp a été organisé pour les femmes et les enfants juifs venus de Darabani (Bucovine). Le 7 août 1941, il y avait 499 personnes emprisonnées dans le camp de Lugoj (261 femmes et 238 enfants)³⁸

Témoignage publié dans le livre *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*

³⁷ Ibidem, p. 365
³⁸ The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945, vol. III: Camps and Ghettos under European Regimes Aligned with Nazi Germany, p. 705

Nicolae Brînzeu écrit dans son Journal: „26 août 1942 / Aujourd’hui, je suis allé avec Mili à Timisoara, avec la voiture de l’Évêché. Mon ami Roth... Ils sont très inquiets de la menace d’être déporté en Transnistrie. On dit ainsi que si les Juifs du Banat sont déportés (les autorités roumaines les ayant déjà abandonnés, les considérant comme pro-hongrois - ce qui ne contredit même pas la réalité!)” .

Nicolae Brînzeu écrit dans son Journal: „5 octobre 1942 / Je suis allé à Timișoara pour discuter de certaines questions de „roumanisation”, selon le souhait de Lulu. Mon ami d’enfance, Alexandru Solomon, m’avait aussi écrit pour que je lui rende visite. Lui, comme les autres Juifs, est préoccupé par la menace de la déportation en Transnistrie. Il ne sait pas quelle solution trouver pour les enfants” .

Nicolae Brînzeu écrit dans son Journal: „6 février 1943 / Dans une adresse officielle, par laquelle le ministère avertit l’Église de ne plus baptiser les Juifs, on cite une résolution du maréchal, datée du 23 décembre 1942, où il est dit que dans deux mois, tous les Juifs doivent être envoyés en Transnistrie. Le gouverneur sera responsable de leur vie” .

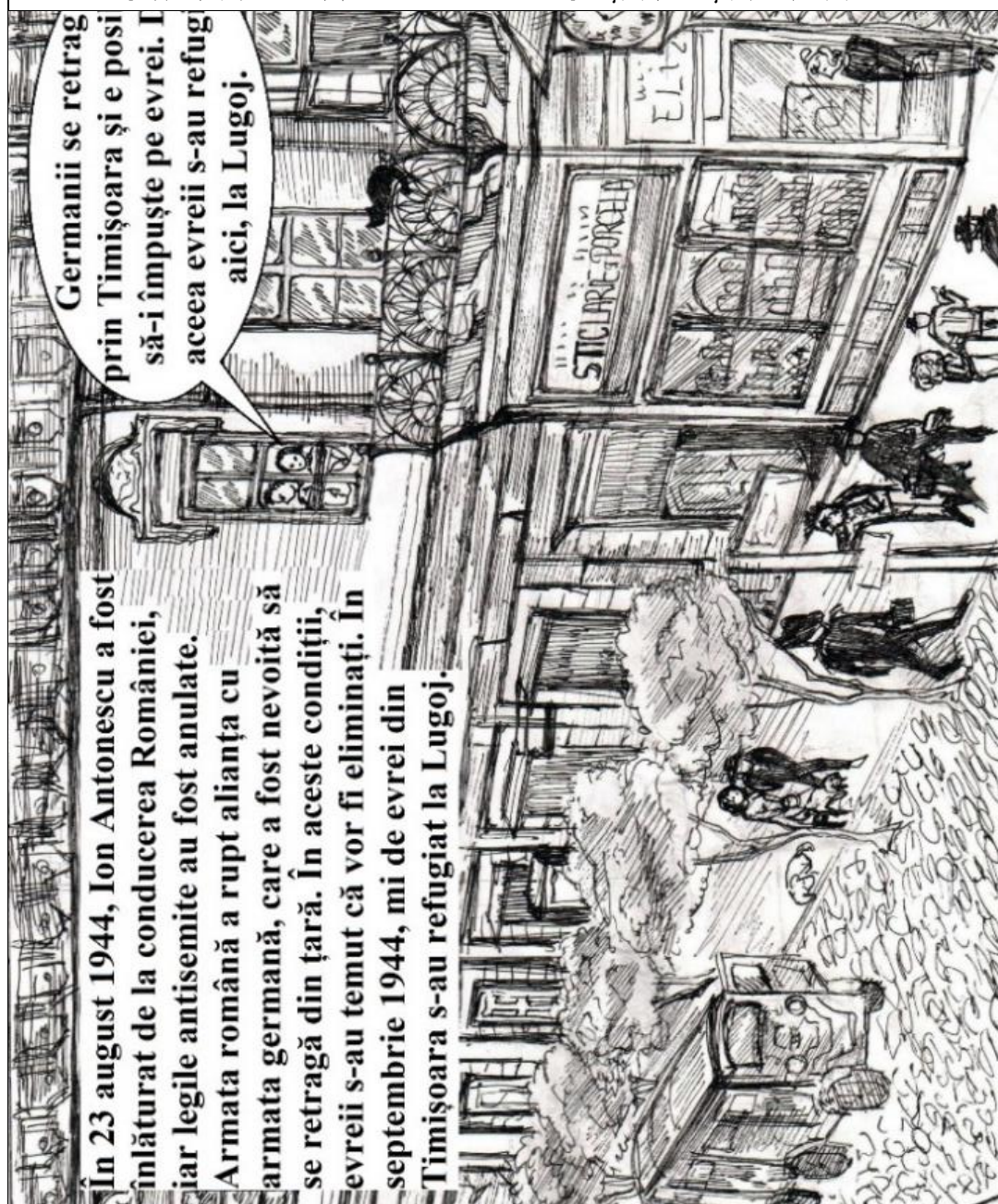
Les juifs de Lugoj craignaient d’être déportés en Transnistrie

Extrait du livre *Jurnalul unui preot bătrân*

	Judith Lugoian se souvient: „À Lugoï, il y avait un chef de la milice, Popescu... et il prévenait ma mère: Faites attention, il va y avoir une rafle sur un marché, ne vous y rendez pas le matin... Nos objets de valeur, parce que lors des perquisitions ils étaient confisqués, ont été gardés par une famille allemande”³⁹. Leo Schleisinger écrit que „(d’un) ami... qui était officier dans la Gendarmerie Roumaine... lors des persécutions légionnaires... nous avons été expulsés de notre maison pendant une très courte période, durant laquelle nous avons emménagé dans la maison que cet ancien officier a mise à notre disposition par amitié”⁴⁰.
Malgré la situation générale, de nombreux chrétiens ont aidé les juifs	Témoignage publié dans le livre <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

³⁹ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 356

⁴⁰ *Ibidem*, p. 382

Nicolae Brânzeu écrit dans son Journal: „11 septembre 1944 / Ce soir, je reçois la nouvelle qu’à Timișoara, les Allemands ont été vaincus: 8 000 prisonniers ont été faits et un important butin de guerre a été saisi. Si c’est vrai, c’est le signe qu’ils ne combattent plus. Les premiers représentants de l’Armée rouge sont arrivés à Lugoj... La panique d’aujourd’hui est en grande partie due aux allemands et aux juifs. Beaucoup sont venus ici depuis Timișoara”⁴¹.

Nicolae Brânzeu écrit dans son Journal: „13 septembre 1944 / Plus tard, j’apprends qu’à Timișoara, le 11 septembre, la population allemande a également bougé... ils avaient été armés à l’avance. Les juifs en avaient été informés et c’est pourquoi 1 500 juifs ont fui à Lugoj. Et aujourd’hui, les rues sont pleines d’eux! Voilà pourquoi je n’ai pas trouvé Roth chez lui”⁴².

À la fin de la guerre, les juifs de Timișoara craignent d’être exécutés par l’armée allemande en retraite et se réfugient à Lugoj

Extrait du livre *Juranțul unui preot bătrân*

⁴¹ Nicolae Brânzeu, *Journal d’un vieux prêtre*, p. 531
⁴² *Ibidem*, p. 532

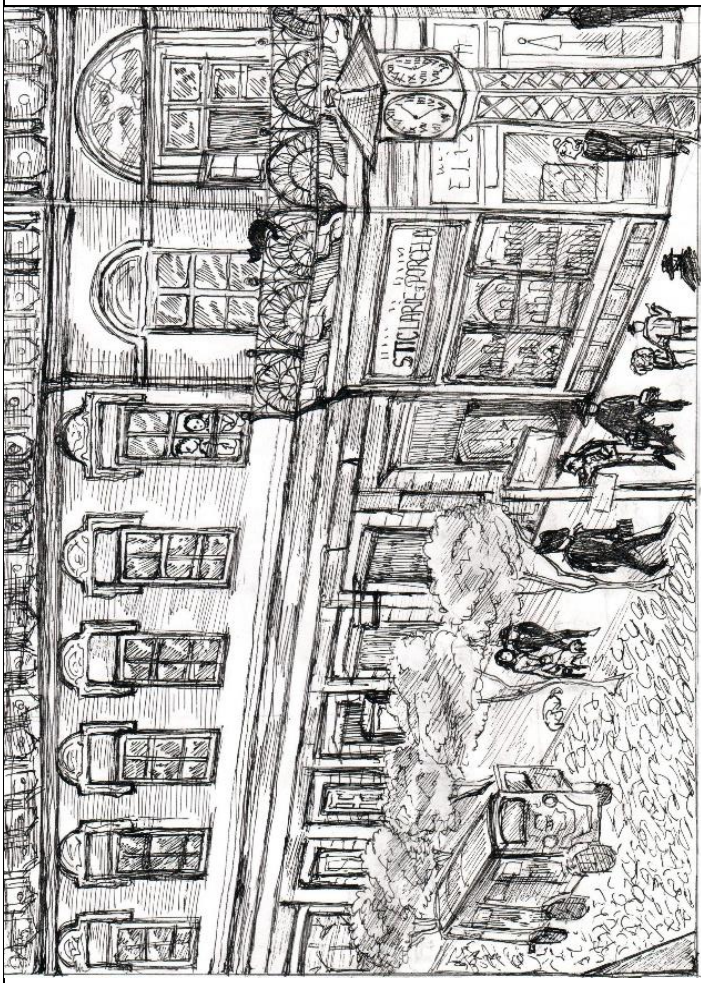

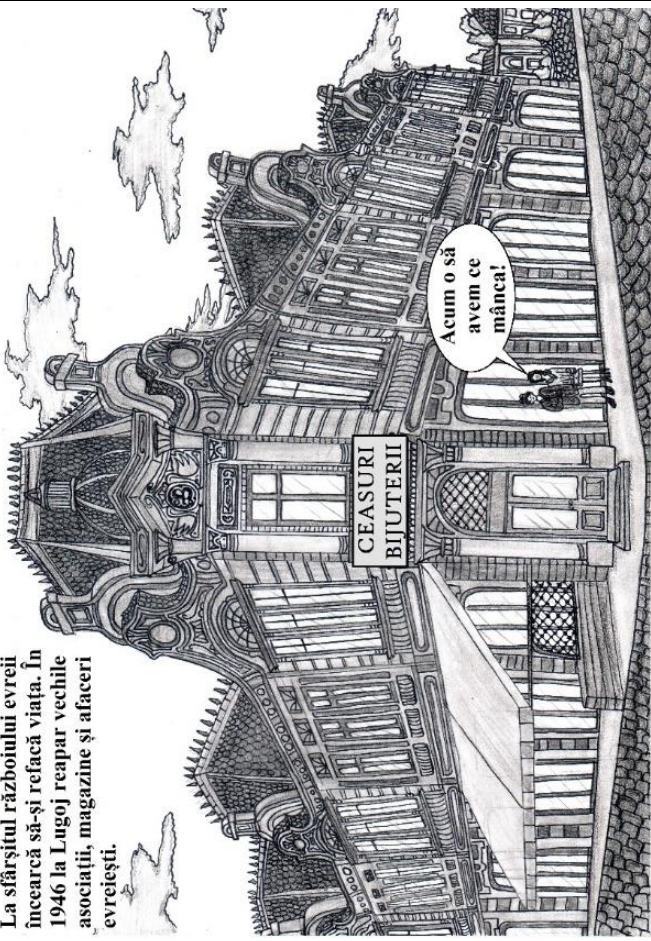
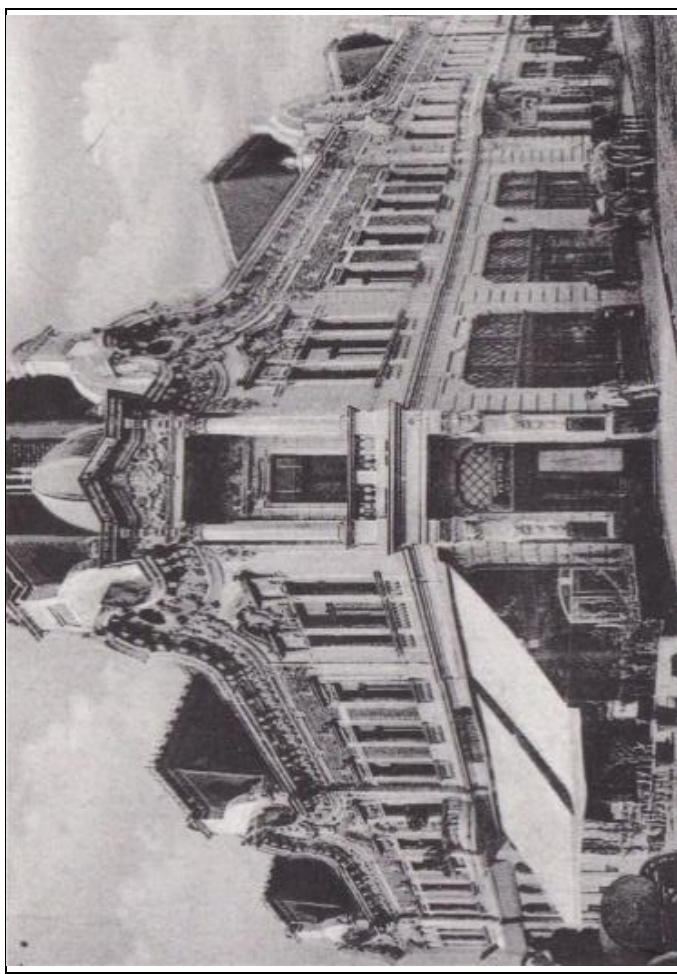
Image emblématique de Lugoj pendant l'entre-deux-guerres

Image emblématique de Lugoj pendant l'entre-deux-guerres

	Judith Lugojan se souvient: „Mon papa, en 1946, a ouvert une horlogerie-bijouterie... il n’en a pas profité, car ils sont venus et ont pris les magasins; ils les ont nationalisés”⁴³.
Après la guerre, les Juifs du Banat tentent de reprendre leurs affaires, mais le régime communiste intervient brutalement en confisquant à nouveau tout ce qu’ils possédaient	Témoignage publié dans le livre <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

⁴³ La mémoire sauvée (Les Juifs du Banat, hier et aujourd’hui), p. 357

La sfârșitul războiului evreii încearcă să-și refacă viața. În 1946 la Lugoj reapar vechile asociații, magazine și afaceri evreiești. 		Batiment emblématique de Lugoj pendant l'entre-deux-guerres	Batiment emblématique de Lugoj pendant l'entre-deux-guerres
--	--	--	--

Activités pédagogiques à dérouler

Un certain nombre d'activités pédagogiques peuvent être réalisées sur la base de ce matériel. Voici quelques suggestions:

A. Au cours d'une activité de 50 minutes, les élèves apprendront comment la législation et les mesures antisémites ont affecté la vie des Juifs et des Roms en Roumanie entre 1938 et 1944. Les élèves pourront découvrir comment, pendant cette période, les droits de l'homme ont été violés par les mesures prises par les autorités roumaines.

1. Tout d'abord, les élèves sont répartis en groupes. Chaque groupe doit parcourir le matériel et, sur cette base, répondre à quelques questions.

2. **Le groupe I** doit découvrir les principaux événements politiques internes et externes auxquels le matériel fait référence (de 1938 à 1950).

Le groupe II doit découvrir les manifestations antisémites et les actions violentes dans le Banat pendant la période d'avant-guerre, les craintes des Juifs du Banat pendant et à la fin de la guerre et les raisons de l'émigration de Roumanie après 1945.

Le groupe III doit découvrir les mesures prises contre les Juifs de Lugoj par les Légionnaires entre septembre 1940 et janvier 1941, alors qu'ils étaient au gouvernement d'Ion Antonescu.

Le groupe IV doit découvrir les mesures prises contre les Juifs de Lugoj par le régime dictatorial du général Ion Antonescu entre 1941 et 1944.

Le groupe V doit découvrir les mesures prises à l'encontre des Roms de Lugoj par le régime dictatorial du général Ion Antonescu entre 1941 et 1944.

Le groupe VI doit décrire comment les Juifs se sont sentis pendant la période 1940-1944 suite aux mesures antisémites prises par la dictature du général Ion Antonescu.

3. Chaque groupe réalise une affiche (sur paperboard) sur laquelle il présente les réponses aux questions qu'il s'est posées après avoir parcouru le matériel. L'enseignant supervise et coordonne le travail de chaque groupe.

4. Un représentant de chaque groupe présente les conclusions de chaque groupe à l'ensemble de la classe. Les élèves de la classe posent des questions, tandis que l'enseignant coordinateur dirige l'apprentissage et tire les conclusions finales.

B. Au cours d'une activité de 50 minutes, les élèves (13-18 ans) apprendront comment la législation antisémite de 1938-1944 a affecté la vie de la population juive du Banat.

1. Les élèves sont divisés en huit groupes et chaque groupe reçoit une feuille de travail contenant des extraits des publications suivantes:

Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi), volum coordonat de Smaranda Vultur, Editura Polirom, Iași, 2002

Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011

Matatias Carp, *Cartea Neagră - Suferințele evreilor din România 1940-1944*, Atelierele Grafice Socec&Co., S.A.R., București, 1946

Mariana Conovici, Silvia Iliescu, Octavian Silvestru, *Țara, Legiunea, Căpitanul: mișcarea legionară în documentele de istorie orală*, Editura Humanitas, București, 2008

Răsunetul, anul XXII, nr. 45, 14 noiembrie 1943

Fiche 1

Nicolae Brînzeu écrit dans son journal: „30 novembre 1938 / Après les attentats contre plusieurs synagogues du pays (Reșița, Alba Iulia, etc.), le samedi 26 au soir, lors d'une représentation du Théâtre juif de Timișoara (la troupe de Cernauti), deux bombes ont été lancées depuis le balcon du théâtre. Il y a trois ou quatre morts et une vingtaine de blessés. La panique s'est

installée, la foule s'est précipitée vers les sorties, dans l'obscurité. Cela s'est produit lorsque les lumières se sont éteintes et que Sidy Thal, la célèbre chanteuse, est apparue sur scène!"

Nicolae Brînzeu note également dans son journal: „24 septembre 1939 / Jeudi 21, la radio a annoncé l'assassinat du Premier ministre Călinescu. Cette nuit-là, entre trois et cinq légionnaires ont été exécutés dans chaque département. À Lugoj, un paysan de Herendesti, Nicolae Sârbu, a été amené et fusillé sur le terrain de sport. Les corps des exécutés ont été exposés toute la journée au regard du public, avec l'inscription: „Voilà ce qui arrivera à tous les assassins, traîtres à la patrie””.

Nicolae Itul, alors élève à Lugoj, raconte: „Le 22 septembre 1939, quand ils ont fusillé des légionnaires... J'en ai vu un, Sârbu, à Lugoj... On nous a emmenés avec l'école pour le voir. Il portait une chemise et un pantalon paysan blancs, entièrement imprégnés de sang, avec une pancarte accrochée à sa tête: „Voilà ce qui arrivera aux traîtres de la patrie!””.

Tobias Schwager se souvient qu'à Lugoj, au lycée Brediceanu, „le professeur Horia Sima allait de classe en classe pour faire de la propagande antisémite et nationaliste”.

Ladislau Bloch témoigne: „À l'école, au lycée de Lugoj, entre 1934 et 1939, l'antisémitisme était à son apogée... Certains professeurs faisaient allusion au fait que les juifs ne travaillaient pas, qu'ils n'étaient que des spéculateurs. Certains élèves répétaient ces mêmes discours...”.

Fiche 2

Matatias Carp rapporte: „Deux jours après une visite à Lugoj de Horia Sima, vice-président du Conseil des ministres, un changement important intervient à la tête des autorités locales. Le commissaire de police, le Dr Neamțu, est remplacé par le légionnaire Jura, âgé de 24 ans. Les Juifs de Lugoj ont vite compris la raison de cette nomination, lorsque, dès le lendemain, ils furent convoqués au commissariat. Là, le commissaire, assisté de deux autres légionnaires armés de revolvers, les a contraints à signer des actes de vente de leurs entreprises pour un prix équivalant à 25 % de la valeur des marchandises, payable en 18 mois sur un compte bloqué à la Banque Carașană. Ceux qui osaient résister étaient envoyés en cellule, avec la menace d'y rester jusqu'à ce qu'ils signent. Finalement, tous ceux qui étaient présents ce jour-là ont cédé et ont signé. Le lendemain, les „acheteurs”, en grande majorité des jeunes hommes de 20 à 25 ans – bouchers, paysans, apprentis barbiers et femmes sans profession – sont venus prendre possession des entreprises”.

Nicolae Brînzeu écrit dans son journal: „30 décembre 1940. Toutes les boutiques juives ont été reprises par des Roumains, à qui l'on a prétendument versé 25 % de la valeur des stocks, en quatre échéances, le reste étant destiné à l'aide légionnaire. Certaines usines ont été accaparées par les Allemands, même chez nous (Lengyel, la minoterie et la tisserie!)”.

Gheorghe Reisz raconte: „Mon père était commerçant, il possédait une épicerie fine... Mais avec la rébellion légionnaire, il a été expulsé de son magasin, si bien qu'on peut dire que, du jour au lendemain, nous avons perdu tout moyen de subsistance... Nous nous sommes retrouvés sans aucun bien à la maison, au point de manger de la polenta pendant des jours entiers... Le régime Antonescu nous obligeait aussi à fournir des aides à l'armée roumaine, ce qui signifiait donner des vêtements, des chaussures, des chaussettes, du linge de maison, des draps...”.

Răsunetul (14 novembre 1943): „Le Journal officiel a publié un décret-loi sur la constitution de stocks de vêtements et de chaussures d'intérêt social. Ce décret impose aux juifs de contribuer en fonction de leurs revenus en fournissant des articles d'habillement et de chaussure. Les vêtements à livrer (chemises, sous-vêtements, chaussettes, mouchoirs, flanelles, chapeaux, couvertures en laine, manteaux, chaussures, draps etc.) doivent être en bon état. Les manteaux et

costumes doivent être en laine, les chapeaux en feutre, et les chaussures en cuir avec semelle de cuir”.

Răsunetul (14 novembre 1943): „Tous les postes de radio appartenant aux Juifs de Lugoj sont confisqués sans délivrance d’attestation”.

Fiche 3

Nicolae Brînzeu écrit dans son journal: „26 août 1942 / Aujourd’hui, je suis allé à Timișoara avec Mili, dans la voiture de l’Évêché. Mon ami Roth... Ils sont très inquiets de la menace d’une déportation en Transnistrie. On dit que si les juifs du Banat y sont envoyés (abandonnés par les autorités roumaines, qui les considèrent comme des sympathisants des Hongrois - ce qui, en réalité, n’est pas tout à fait faux!)...”.

Nicolae Brînzeu écrit dans son journal: „5 octobre 1942 / Je suis allé à Timișoara pour discuter de certaines questions de „roumanisation”, à la demande de Lulu. Mon ami d’enfance, Alexandru Solomon, m’avait aussi écrit pour que je lui rende visite. Comme tous les autres juifs, il est préoccupé par la menace d’une déportation en Transnistrie. Il ne sait pas quelle solution trouver pour ses enfants”.

Nicolae Brînzeu écrit dans son journal: „6 février 1943 / Dans une adresse officielle, par laquelle le ministère met en garde l’Église contre le baptême des Juifs, on cite une résolution du maréchal, datée du 23 décembre 1942, stipulant que tous les Juifs doivent être envoyés en Transnistrie dans un délai de deux mois. Le gouverneur sera responsable de leur sort”.

Nicolae Brînzeu écrit dans son journal: „11 septembre 1944 / Ce soir, j’ai reçu la nouvelle que les Allemands ont été vaincus à Timișoara: 8 000 prisonniers ont été faits et de nombreux butins de guerre ont été saisis. Si cela est vrai, c’est un signe qu’ils ne se battent plus. Les premiers représentants de l’Armée rouge sont arrivés à Lugoj... La panique d’aujourd’hui est en grande partie due aux Allemands et aux Juifs. Beaucoup sont venus ici depuis Timișoara”.

Nicolae Brînzeu écrit dans son journal: „13 septembre 1944 / Plus tard, j’apprends qu’à Timișoara, le 11 septembre, la population allemande s’est également mobilisée... Ils avaient été armés à l’avance. Les juifs ont été informés de cela, et c’est pourquoi 1500 juifs ont fui à Lugoj. Aujourd’hui encore, les rues sont pleines d’eux ! Voilà pourquoi je n’ai pas trouvé Roth chez lui”.

Fiche 4

Judith Lugojan raconte que „les légionnaires sont venus, et deux ou trois d’entre eux sont entrés dans le Club Sioniste de Lugoj. Ils ont pris l’argent qui s’y trouvait, et ils ont attaché ma mère à une chaise avant de lui mettre un bâillon dans la bouche...”.

T. Schwager raconte que „le vendredi soir, ma mère allumait des bougies... mais plus tard, elle ne l’a plus fait, car n’importe quel passant pouvait le voir et comprendre que nous étions juifs... Nous avons essayé de nous cacher, car la situation était terrible sous le régime des légionnaires. Une nuit, nous avons entendu qu’ils entraient dans notre rue en chantant un hymne légionnaire. Ils défilaient en pleine nuit... Nous avons tremblé de peur... Ils sont entrés (mais chez la famille Bachtel), les ont sortis de leur maison, les ont emmenés à leur quartier général et les ont battus jusqu’à ce qu’ils s’évanouissent...”.

Judith Lazarovici se souvient que „des perquisitions ont eu lieu la nuit, (les légionnaires) nous ont pris des livres qu’ils jugeaient interdits, ils prenaient ceux qu’ils voulaient...”.

Judith Lugojan se souvient que „en cinq jours, nous avons dû quitter notre maison et tout nous a été confisqué, car l’existence du club sioniste n’était plus autorisée. Ma mère a ensuite trouvé un logement... où nous avons vécu pendant deux ans, après quoi nous avons dû partir, car quelqu’un voulait cette maison et, en deux ou trois jours, nous avons dû partir... Il y avait des familles et des familles, comme la famille Wanek, une famille allemande qui nous a terrorisés parce que nous étions juifs”.

Fiche 5

Iosif Singer se souvient de „certaines restrictions: „les juifs n’avaient le droit d’aller au marché qu’après midi, quand il ne restait plus rien... On ne nous donnait que 100 grammes de maïs, de pain, ou bien il était écrit à l’entrée des magasins: „Nous ne servons pas les juifs””.

Pavel Bidermann mentionne que „les juifs ne recevaient que des rations limitées pour certains aliments comme l’huile et le sucre”.

Judith Lugojan raconte que „il y avait des boutiques où il était écrit en allemand: „Les juifs ne sont pas les bienvenus””.

Tobias Schwager explique que „le café Bristol, qui appartenait à un juif... a été nationalisé par le Conseil de Patronage... Il était écrit: „Entrée strictement interdite aux chiens et aux juifs”. Mais il y avait aussi certains magasins, appartenant à des Allemands, où l’on pouvait lire le même message”.

Judith Lugojan se souvient que „à Lugoj, il y avait un chef de la milice, Popescu... qui avertissait ma mère: „Faites attention, il y aura une rafle au marché, ne vous y rendez pas le matin... „Nos objets de valeur, car lors des perquisitions on les confisquait, ont été gardés par une famille allemande””.

Leo Schleisinger écrit que „(d’un) ami... qui était officier dans la Gendarmerie roumaine... lors des persécutions légionnaires... nous avons été expulsés de notre maison, mais pour une très courte période... durant laquelle cet ancien officier nous a mis à disposition une maison, par amitié”.

Fiche 6

Iosif Singer raconte: „J’ai d’abord été dans une maternelle municipale... À onze ou douze heures, l’institutrice, en pleurant, m’a dit: „Jozsi, tu dois rentrer chez toi, tu n’as pas le droit de rester à la maternelle roumaine”. Et avec mon petit cartable en métal, je suis parti de la maternelle pour rentrer à la maison, j’étais un enfant, à peine cinq ans, et je pleurais... Par la suite, la communauté a organisé une maternelle juive dans une maison privée...”.

Leo Schleisinger mentionne: „J’ai été expulsé de l’école, j’ai fait ma première année de lycée à Timișoara, au Lycée Juif, et je devais passer des examens deux ou trois fois par an... Ma mère m’accompagnait généralement, il fallait une autorisation spéciale de voyage pour les juifs”.

Iosif Singer se souvient que „l’école ayant été évacuée, aucun autre bâtiment ne nous a été attribué... Nous avons fini par étudier dans un parc. Des pierres étaient lancées autour de nous ; alors nous avons continué à étudier dans la cour d’une famille juive, celle du professeur Pick, dans un pavillon de jardin... Je me souviens aussi d’une excursion avec mes camarades de l’école juive de Lugoj, dans un endroit pittoresque du Timiș, où nous avons été agressés et insultés”.

Gheorghe Reisz écrit: „Ceux qui nous faisaient du mal étaient les enfants plus âgés des écoles allemandes de la ville... Ma sœur a été expulsée du lycée... et elle a commencé à apprendre un peu la couture chez une femme”.

Fiche 7

Tobias Schwager raconte que „la synagogue a été encerclée par une sorte de fil barbelé... Dans la cour de la Communauté, un camp a été organisé pour les juifs, en particulier pour les femmes et les enfants amenés de Darabani... Cela s’est transformé en un camp où il était impossible d’entrer ou de sortir... La petite synagogue et l’abattoir rituel ont été supprimés pour permettre la construction d’une cuisine pour les déportés... (ils étaient) pris en charge par la communauté (de Lugoj)... Leurs maris étaient envoyés au travail forcé...”.

Gabriela Stern mentionne que „depuis Băile Herculane... nous avons été évacués à Lugoj, en résidence forcée, pendant deux ans et huit mois... Les gendarmes... nous ont dit de rentrer chez nous et de préparer deux lits et des affaires de rechange... Ils nous ont informés que nous serions logés chez Neumann, un bijoutier”.

Marcel Spitzer se souvient que „à Leucușești... (mon père) était le seul juif du village... Les légionnaires nous ont évacués... Ils nous ont alors emmenés à Lugoj, au poste de police. C’était à l’automne 1940, et nous y sommes restés en résidence forcée jusqu’en 1945... Tous les juifs des communes du département ont été amenés dans le district... et ensuite, nous devons constamment nous présenter pour un contrôle, prouver que nous étions toujours là, que nous ne nous étions pas enfuis, que nous n’étions pas partis”.

Mărioara Molnar raconte que „nous habitons dans le centre d’Oțelu Roșu et on nous a dit que nous devons quitter la localité ce jour-là... Trois heures plus tard, nous avons dû partir... Ils nous ont emmenés à la gare et, dans un wagon à bestiaux, nous ont transportés à Caransebeș, où nous sommes restés sept à dix jours. De là, un matin, ils nous ont dit: „À la gare, vous partez!” et ils nous ont envoyés à Lugoj... À Lugoj, ils nous ont installés dans une école, près de la synagogue, où des dortoirs avaient été aménagés pour les évacués. Car il n’y avait pas seulement ceux d’Oțelu Roșu, mais aussi des villages et communes environnantes... Les juifs de Făget et de toute la région avaient été amenés là. Jusqu’à la fin de la guerre, chacun a essayé de trouver un logement quelque part à Lugoj, car nous ne sommes pas restés à l’école”.

Fiche 8

Herman Deutsch raconte que „lorsque j’ai eu 18 ans, en 1944, on nous a tous appelés au travail obligatoire... On nous faisait creuser des tranchées, des abris dans les parcs, déblayer la neige des rues. Les passants nous regardaient et semblaient cracher sur le sol en nous voyant pelleter la neige en ville... Certains, plus âgés, ont été envoyés à Piatra Olt. Mon père aussi y a été envoyé en tant qu’officier. Certains y sont restés trois ou quatre ans”.

Ladislau Bloch témoigne: „ayant eu 18 ans en 1942, j’ai été immédiatement mobilisé et j’ai travaillé jusqu’en juin 1943 à la mairie de Lugoj, au travail obligatoire. Là, je chargeais du bois dans un camion. Mais j’ai aussi été forcé de travailler à la réparation des routes de Lugoj. Ensuite, j’ai travaillé comme jardinier dans le jardin de l’hôpital de Lugoj... En juin 1943, nous avons été envoyés à Predeal, dans un détachement de travail chargé de construire une route entre Predeal et Timișul de Sus”.

Marcel Spitzer se souvient: „ma mère allait à la caserne pour laver le sol et les fenêtres... Moi, j’ai travaillé pendant six mois sur la ligne ferroviaire Arad-Brad. J’ai travaillé avec un seau et une pelle... C’était un détachement de travail d’environ quarante à cinquante personnes. Mon père aussi a été envoyé au travail obligatoire à Piatra Olt”.

Leo Schlesinger parle de l’expérience de son père qui „a été envoyé au travail obligatoire... Il a été envoyé à Piatra Olt, à Baldovinești, et je sais qu’il a été libéré près de Galați”.

Gabriela Stern raconte: „à Lugoj, mon mari a d’abord balayé les rues, puis il a été transféré à Piatra Olt, puis à Filiași... Là-bas, il est tombé malade de la malaria et est mort plus tard”.

2. Après avoir étudié les fiches, chaque groupe doit rédiger un rapport présentant les informations découvertes:

Groupe 1 – Violences et actions antisémites dans les années 1930

Groupe 2 – Confiscation des biens juifs par les légionnaires et mesures du gouvernement Antonescu obligeant les juifs à soutenir l’armée roumaine

Groupe 3 – Les craintes des juifs du Banat entre 1940 et 1944

Groupe 4 – Le comportement des légionnaires envers les juifs

Groupe 5 – Attitudes diverses envers les juifs

Groupe 6 – Les enfants juifs entre 1941 et 1944

Groupe 7 – Relocalisation, évacuation forcée, déportation

Groupe 8 – Travail obligatoire

3. Chaque groupe doit ensuite rechercher trois images graphiques illustrant les informations des fiches.

4. Un représentant de chaque groupe présente devant la classe les conclusions du rapport. Les élèves posent des questions, tandis que l’enseignant coordonne les échanges et tire les conclusions finales.

1. The Fall

Introduction

Between 1930 and 1940, the Romanian head of state was King Carol II. During this period, political life in Romania was engulfed in violence, especially due to the actions of members of the Legion of Michael the Archangel, a party that laterb changed its name to the Iron Guard and, later, in 1934, to the All for the Country Party.

In 1938, under the rule of King Carol II, the Goga-Cuza government adopted the first anti-Semitic laws of the interwar period. Successive governments continued to take new repressive measures against the Jewish population. In 1938, King Carol II introduced a dictatorial regime and, in their turn, the authorities used violence against their political opponents.

In 1940, in the context of the outbreak of the Second World War, Romania is forced to cede territories to the U.S.S.R., Hungary and Bulgaria, and King Carol II is forced to abdicate.

Due to the losses in the summer of 1940, General Ion Antonescu is appointed Prime Minister. In trying to get closer to Hitler's Germany, Ion Antonescu brings the legionary movement by his side to support him in governing the country. The legionary movement was known for its close ties with the German Nazis. On September 14, 1940, Romania was proclaimed a „National Legionary State”. Ion Antonescu proclaims himself „Leader of the State”, and Horia Sima, the leader of the Legion, becomes vice-president of the Council of Ministers.

With the installation of the Antonescu regime, the situation of the Jews in Romania starts deteriorating. As soon as they take power, at the end of 1940, the legionnaires begin confiscating all the possessions of the Jews. They use terror, violence, threats and blackmail to achieve this.

In January 1941, Ion Antonescu breaks up the political alliance with the Legionary Movement and, until 1944, he rules Romania with the help of the army, establishing a regime of military dictatorship. Anti-Semitic laws multiply. Jews are forced to perform compulsory labor, their homes and property are confiscated, they are forbidden to enter certain shops, and their children are removed from schools and kindergartens.

On June 22, 1941, Romania joined Nazi Germany in the attack against the U.S.S.R., becoming involved in the Second World War. In the fall of 1941, Ion Antonescu decided to take advantage of the situation and deport the Jews from Bucovina and Bessarabia to Transnistria, the region between the Dniester and the Bug. In the following years, thousands of Jews died or were killed in this region. Along with the Jewish people, the Roma people also suffered, a large number being deported to Transnistria.

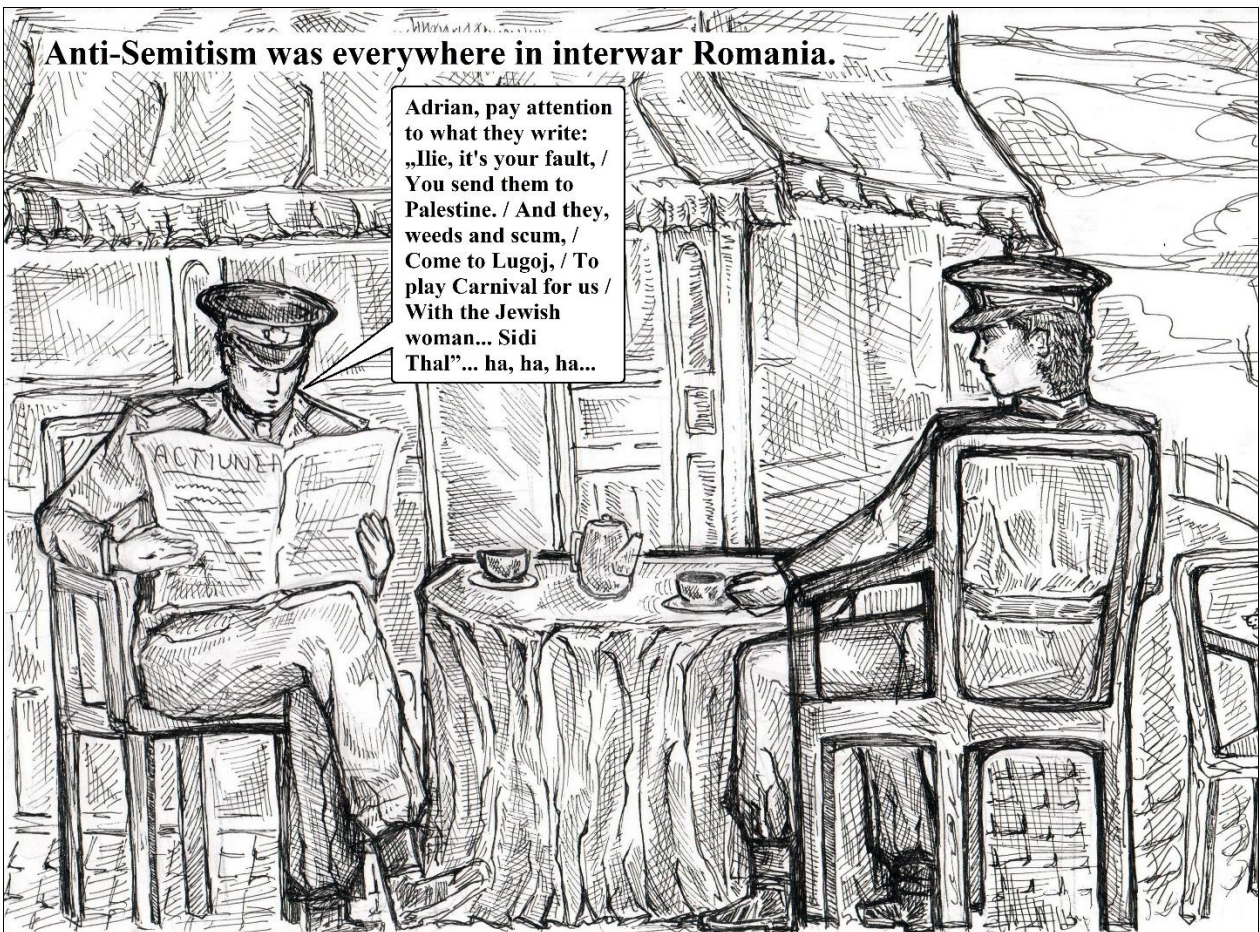
The stories you are about to read show how the anti-Semitic measures in Romania between the years 1938-1944 affected the life of the Jewish population. All are based on the testimonies of the victims and documents of the period, their narrators being concerned with the observance of historical truth.

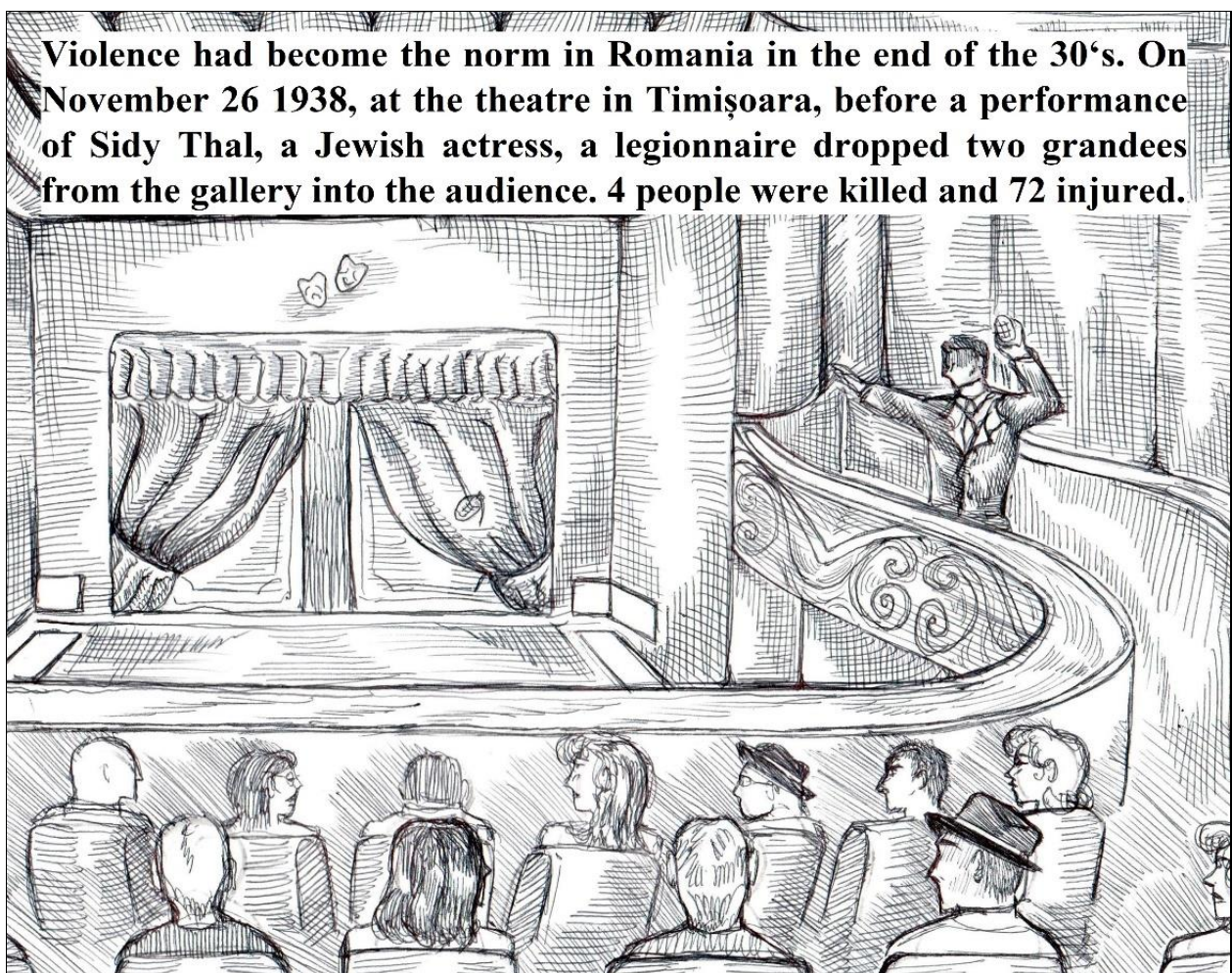
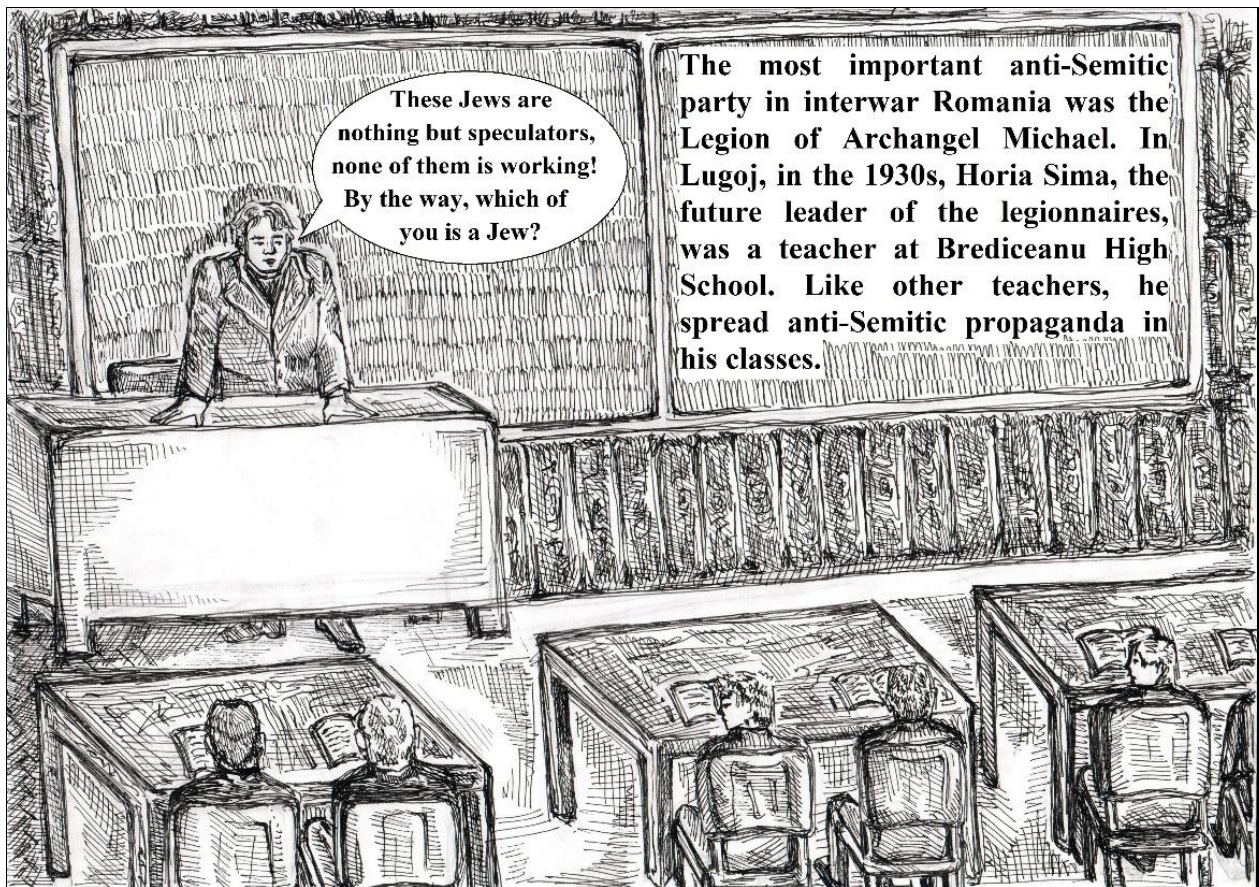
What you are about to read happened in Lugoj, the county seat of Severin County, in the 30's and 40's. The narrator is Adrian Dumitru, a Romanian army officer who was doing his military service in this town from Banat. Being in love with Elli, a young girl of Jewish descent from Târgul Mureș, he rejects the anti-Semitic attitude that is so prevalent in Romania at that time.

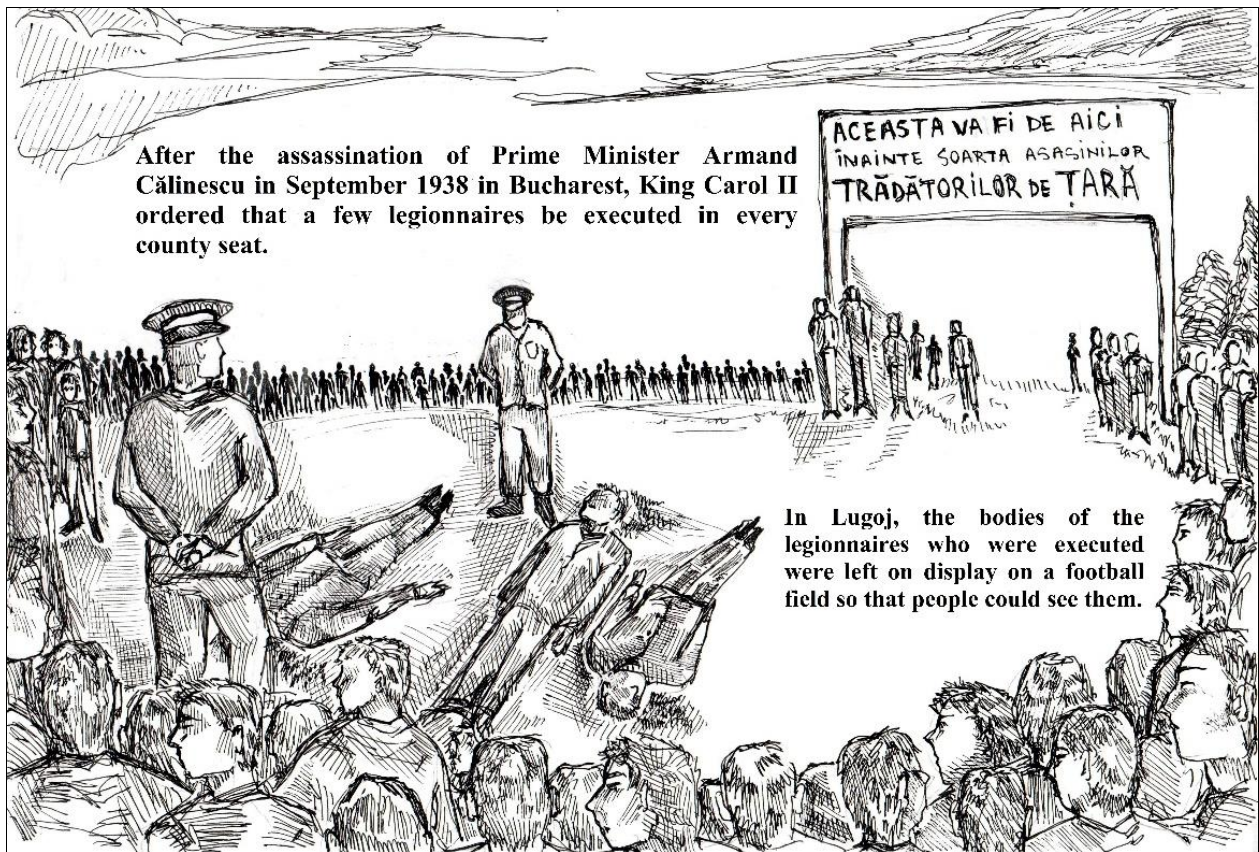

Anti-Semitism was everywhere in interwar Romania.

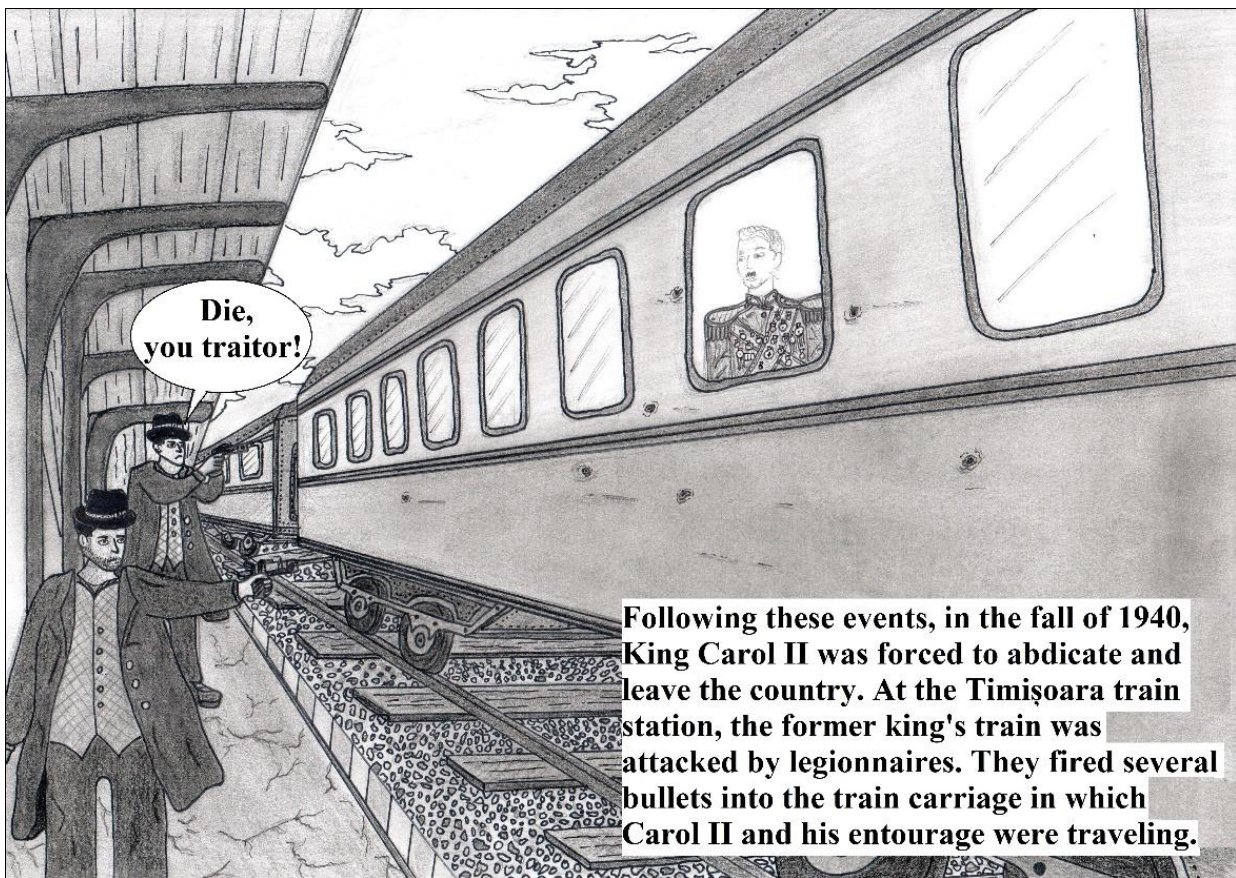
Adrian, pay attention to what they write:
„Ilie, it's your fault, /
You send them to Palestine. / And they, weeds and scum, /
Come to Lugoj, / To play Carnival for us /
With the Jewish woman... Sidi Thal?... ha, ha, ha...

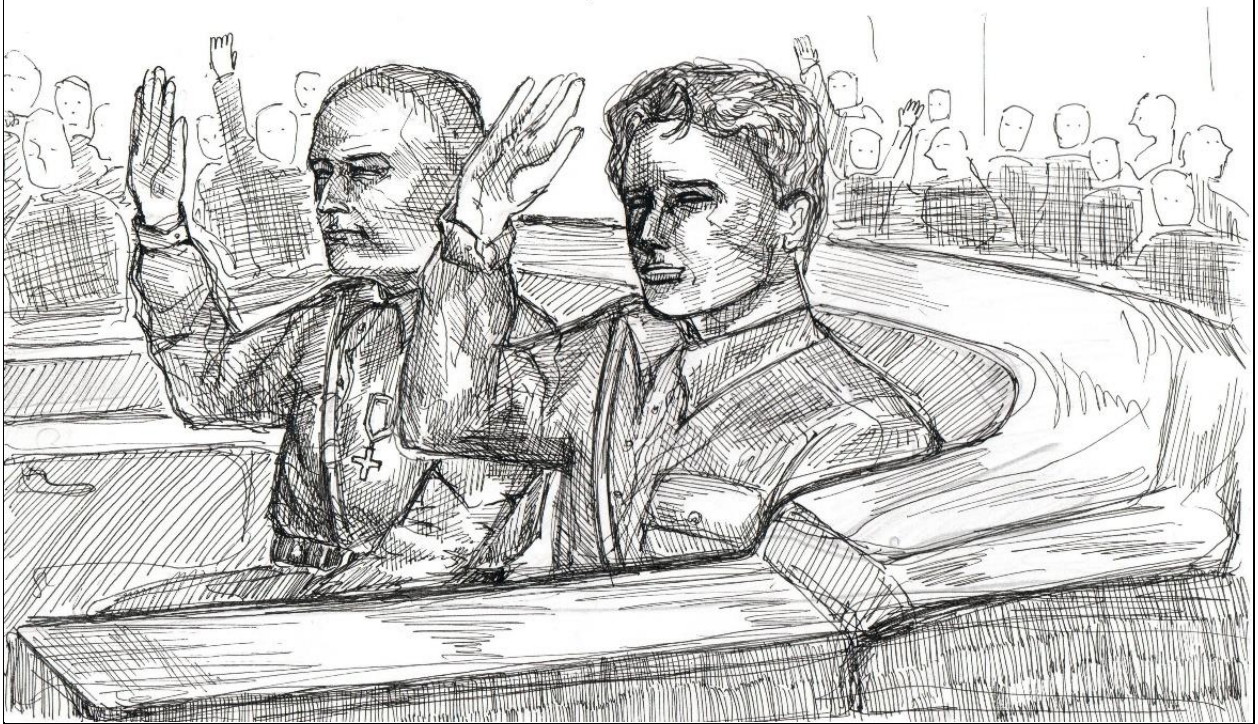

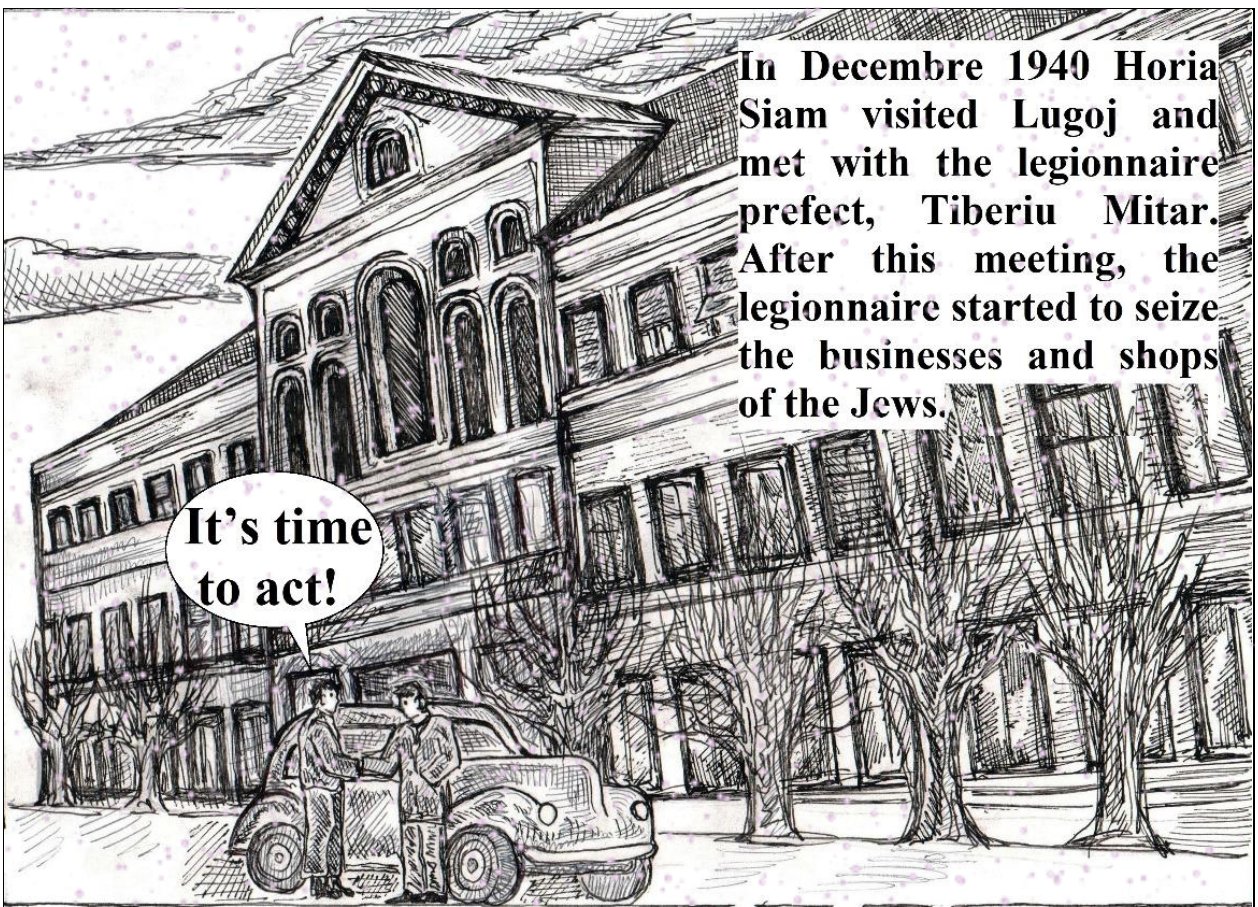
In 1940, in the context of World War II, Romania was forced to cede Bessarabia and N Bukovina to the U.S.S.R. and NW Transylvania to Hungary without a fight.

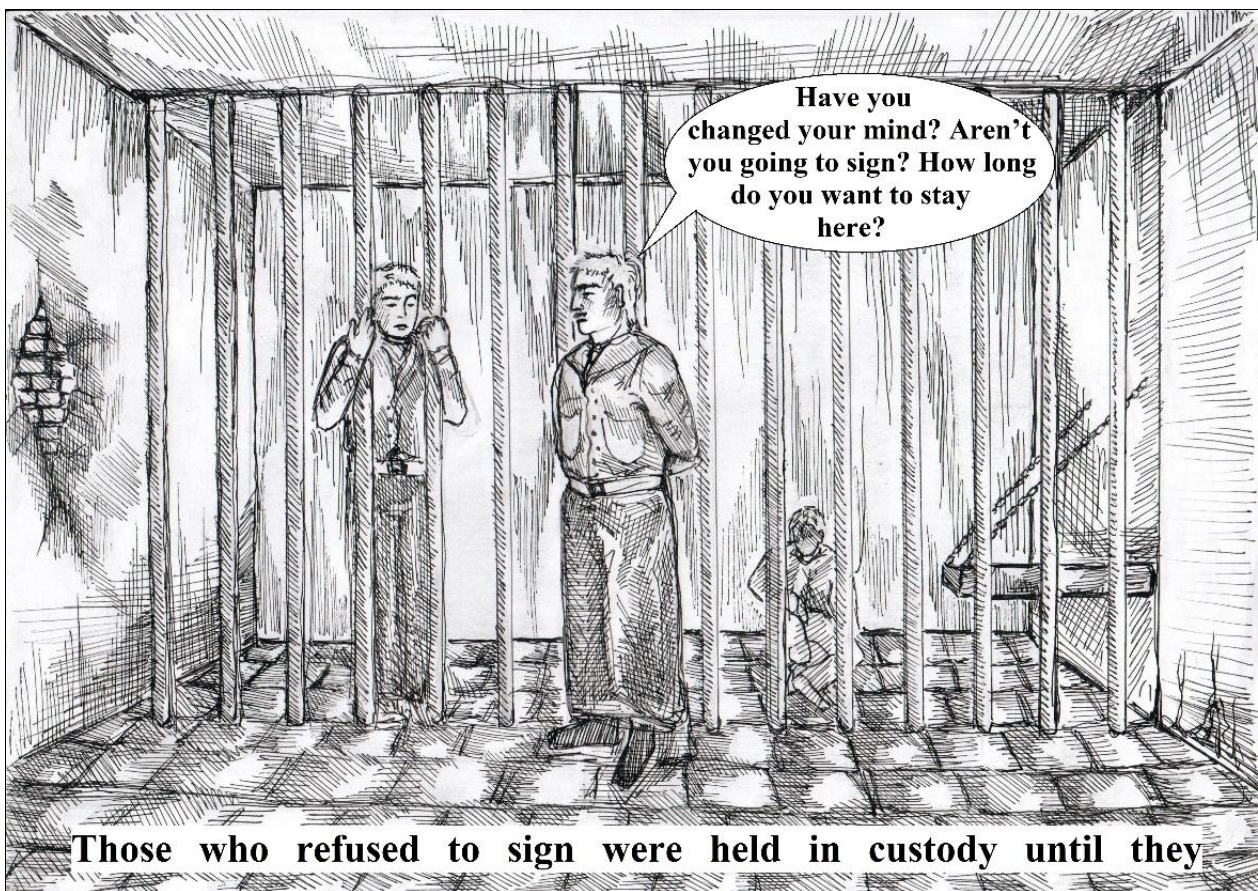
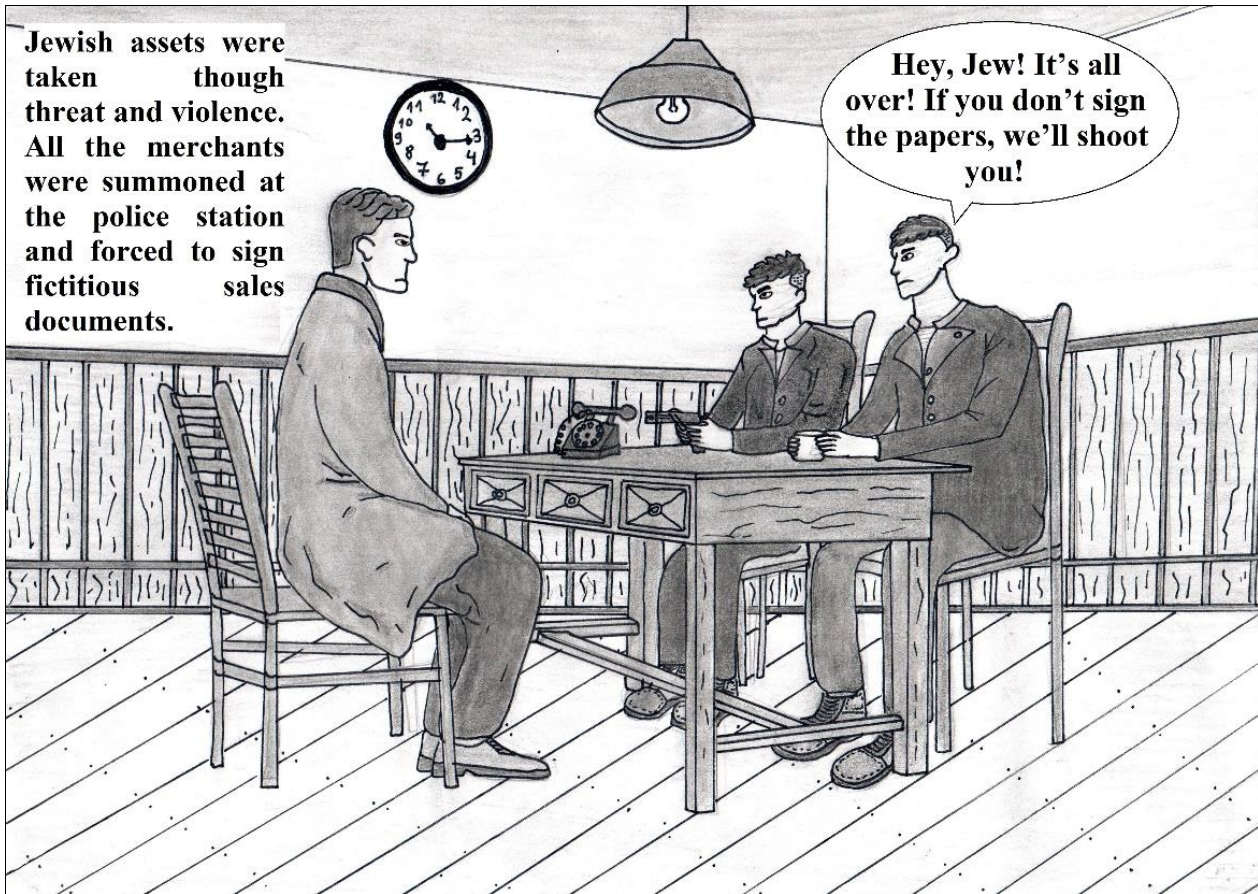

In September 1940, after the abdication of King Carol II, the leadership of Romania was overtaken by General Ion Antonescu and the Legionnaires led by Horia Sima. The Legionnaires had anti-Semitic Convictions and their party was close with the German Nazi Party.

In Decembre 1940 Horia Siam visited Lugoj and met with the legionnaire prefect, Tiberiu Mitar. After this meeting, the legionnaire started to seize the businesses and shops of the Jews.

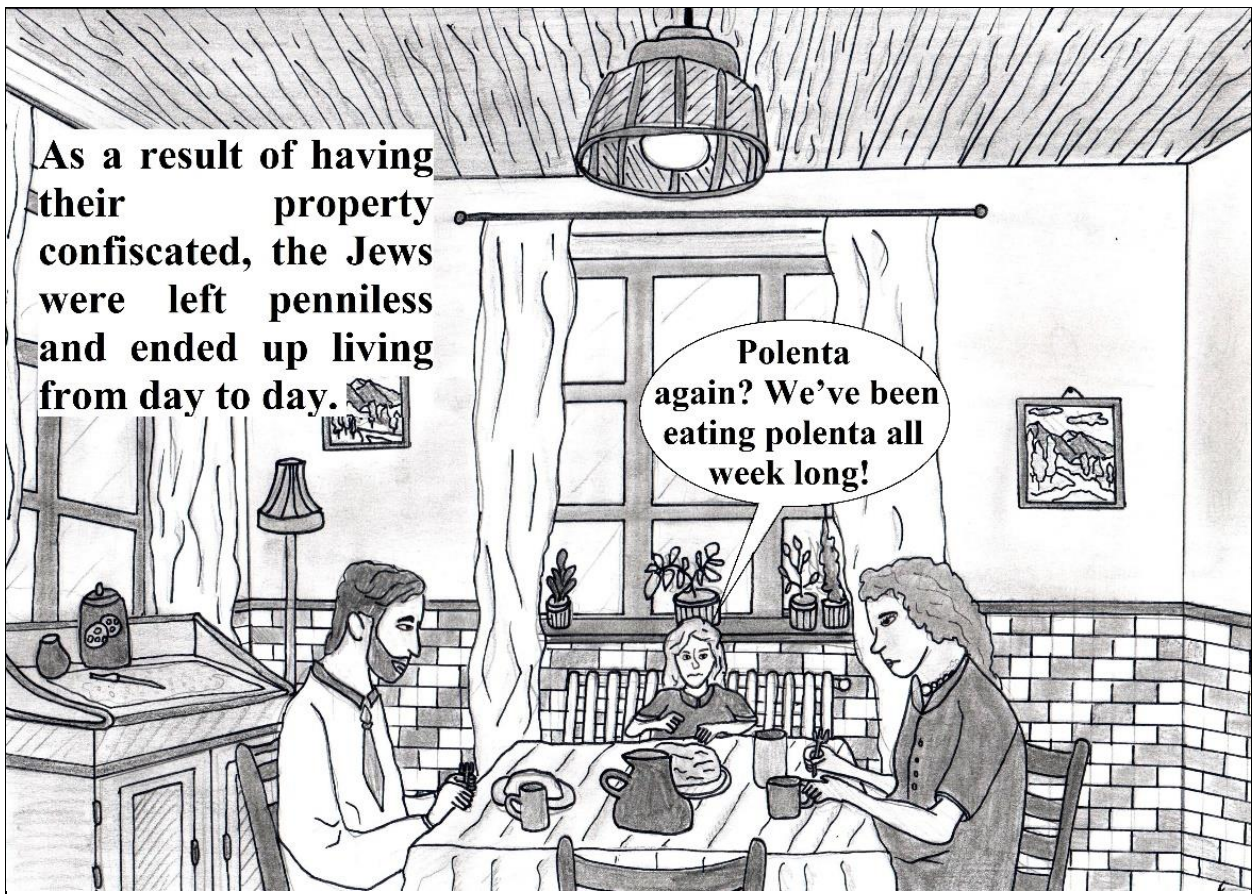

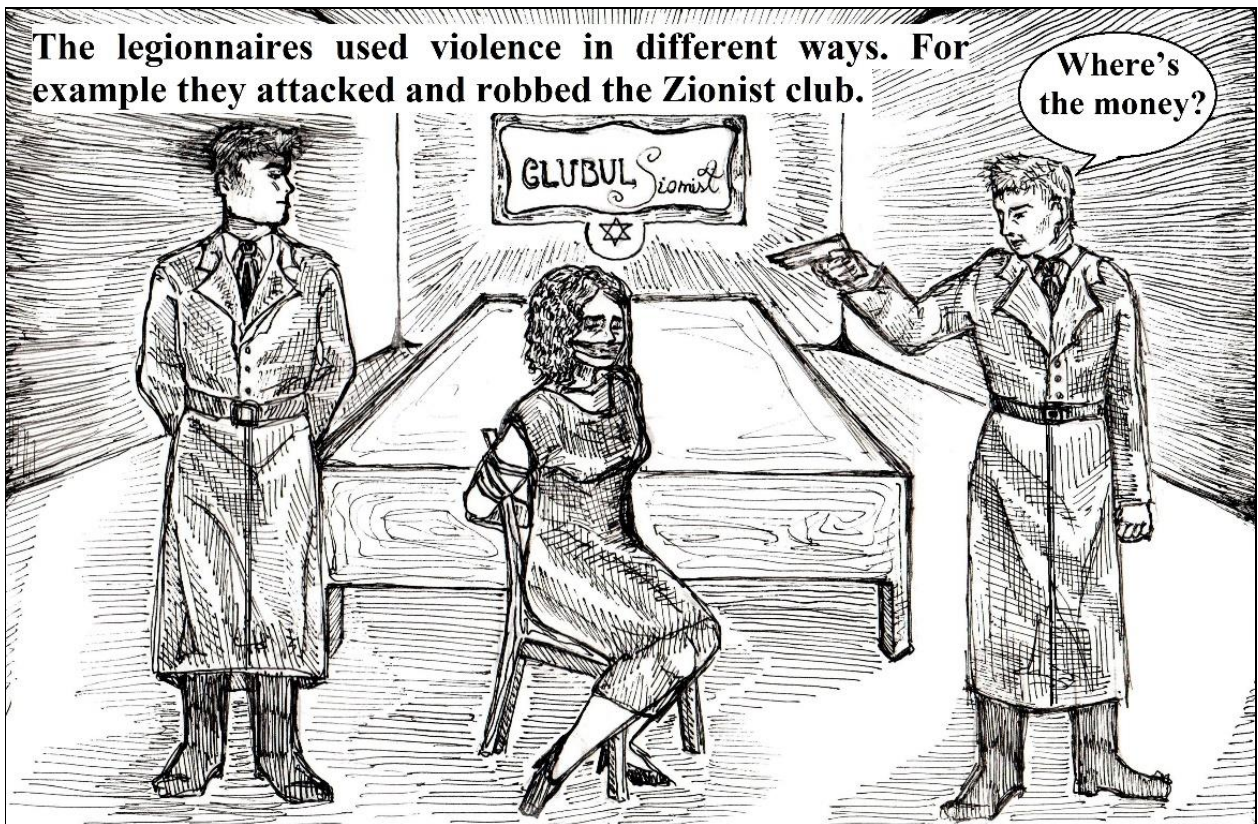
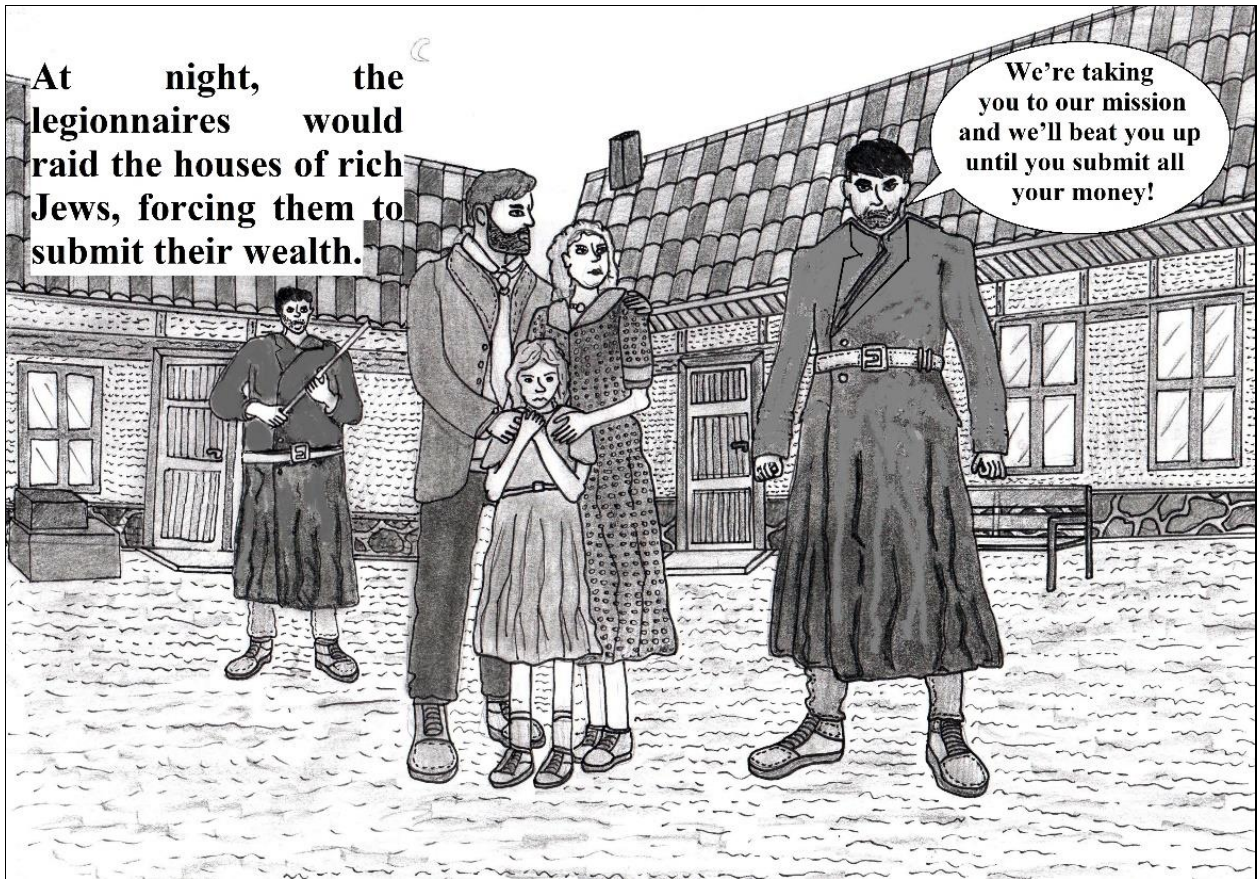

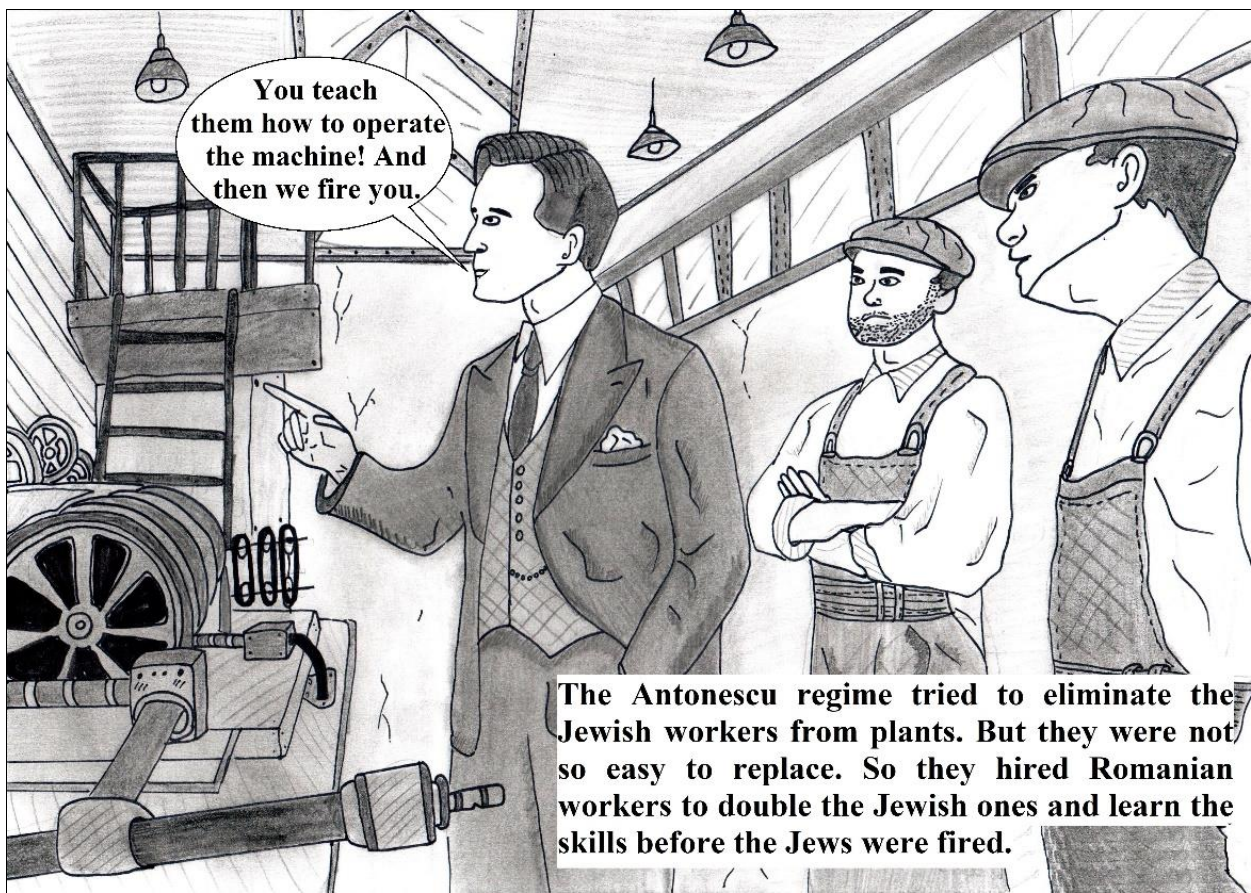
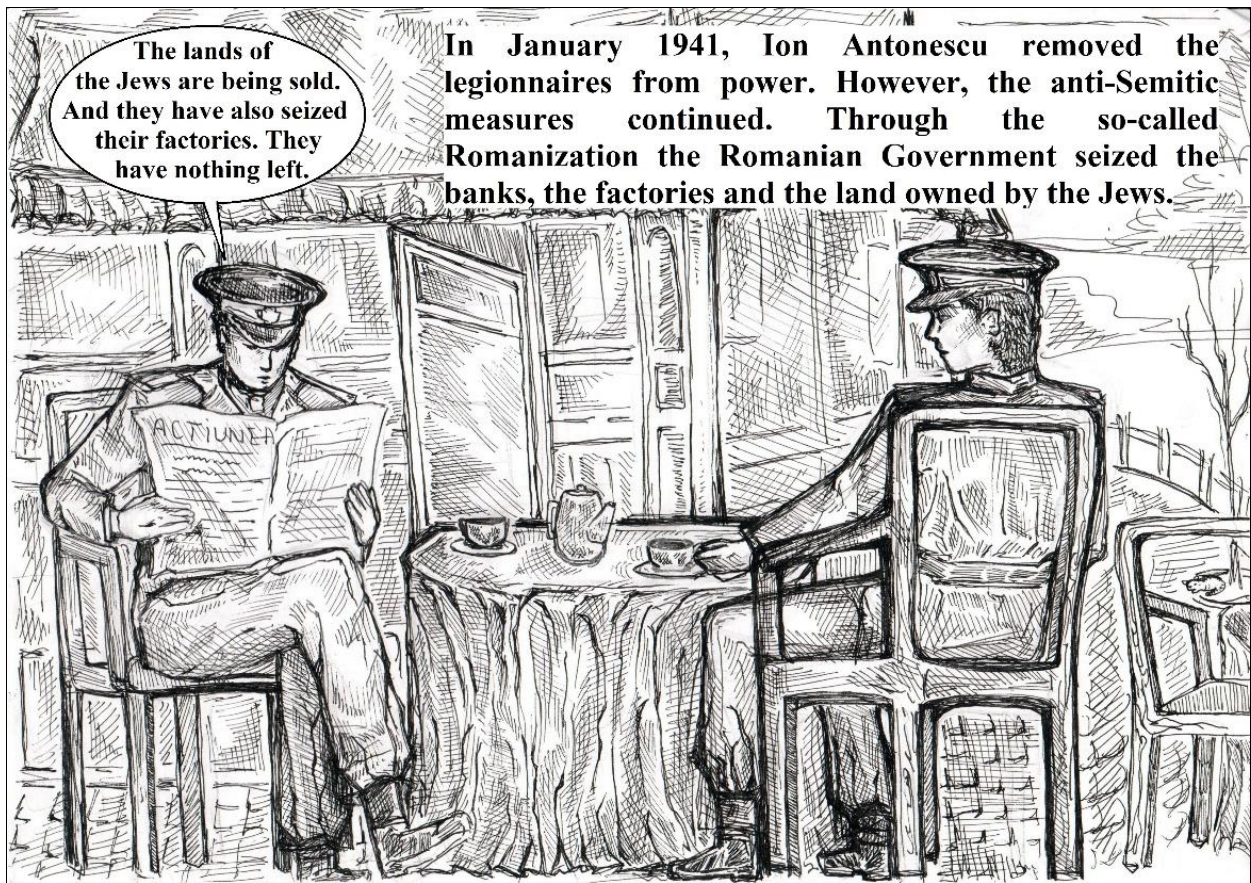
All the Jewish shops and businesses were taken over. The new owners were young people controlled by the legionnaires.

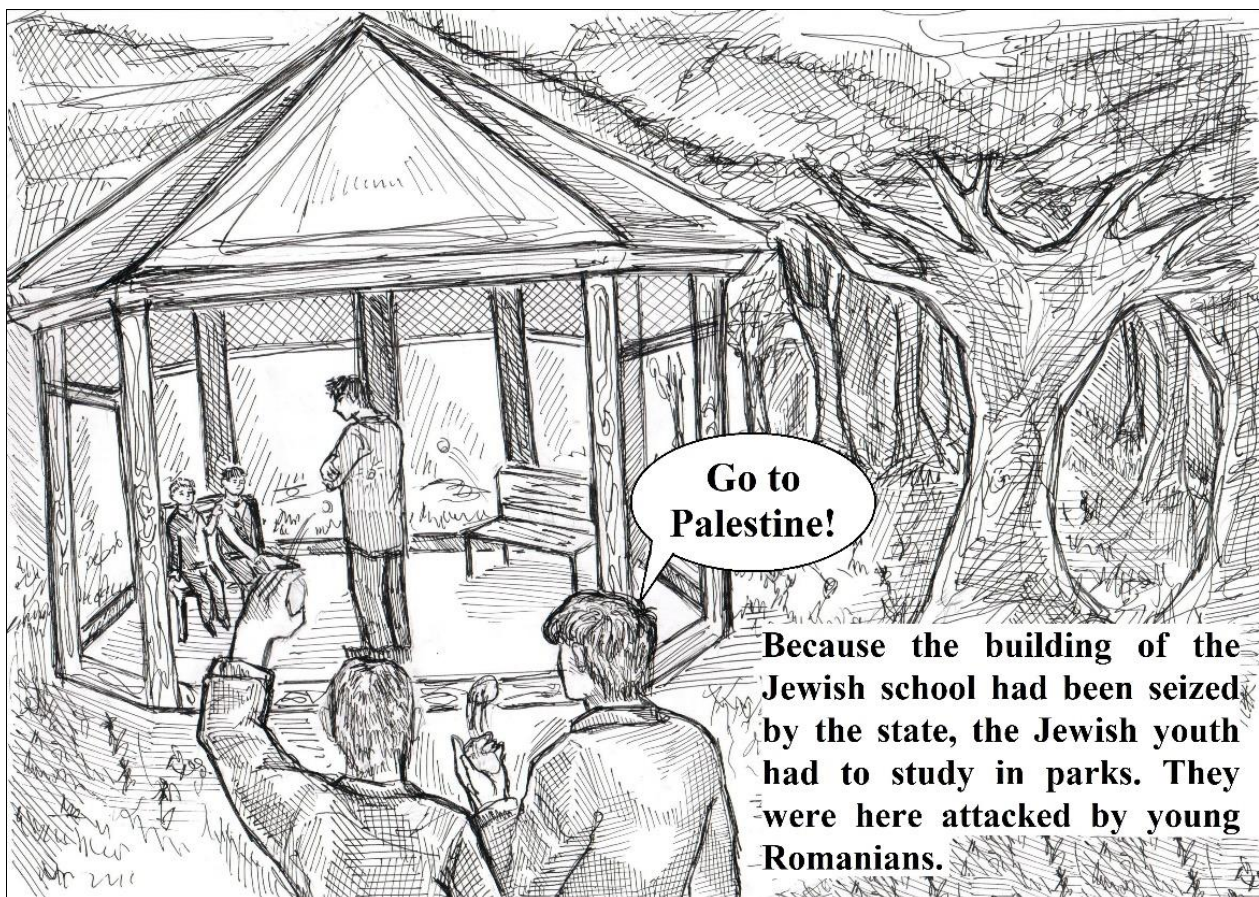
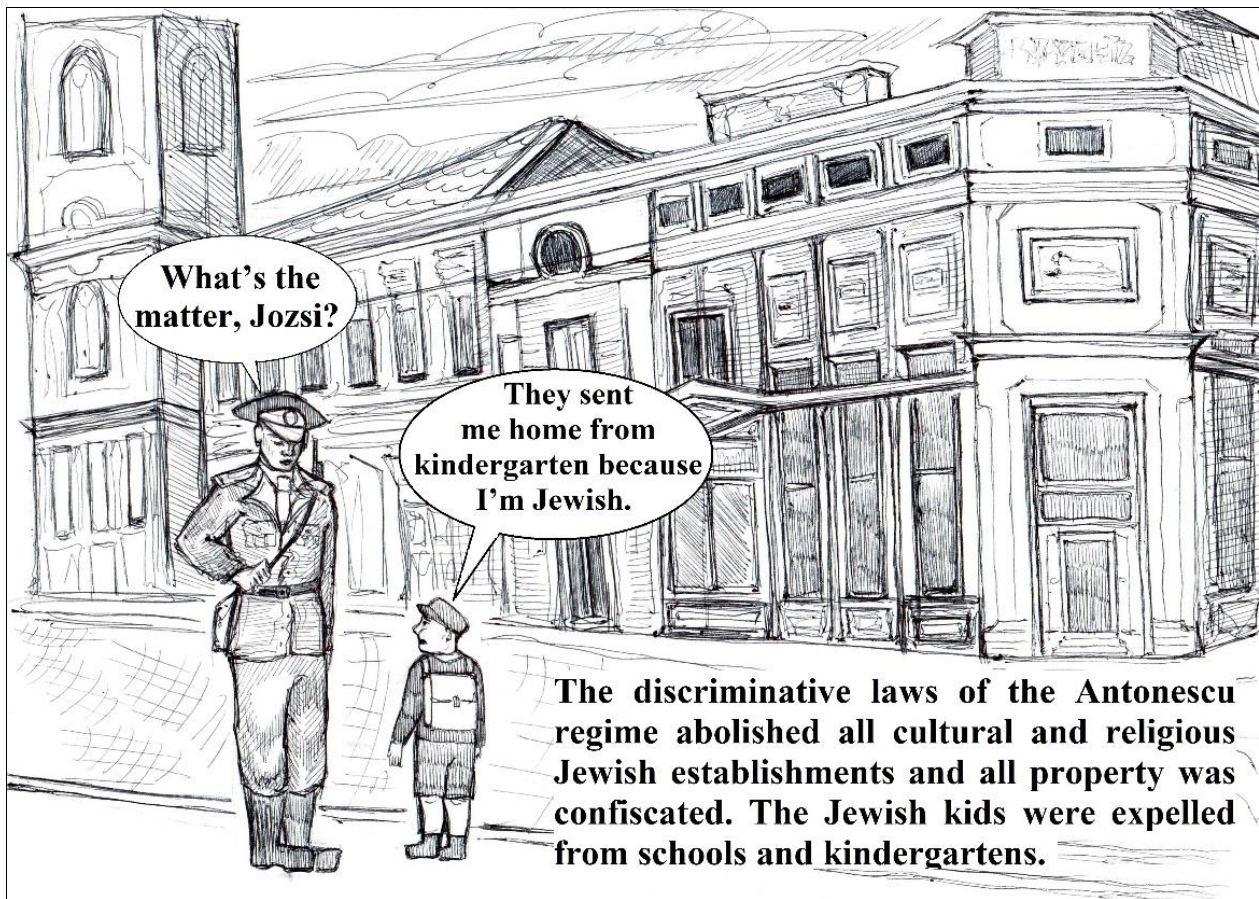

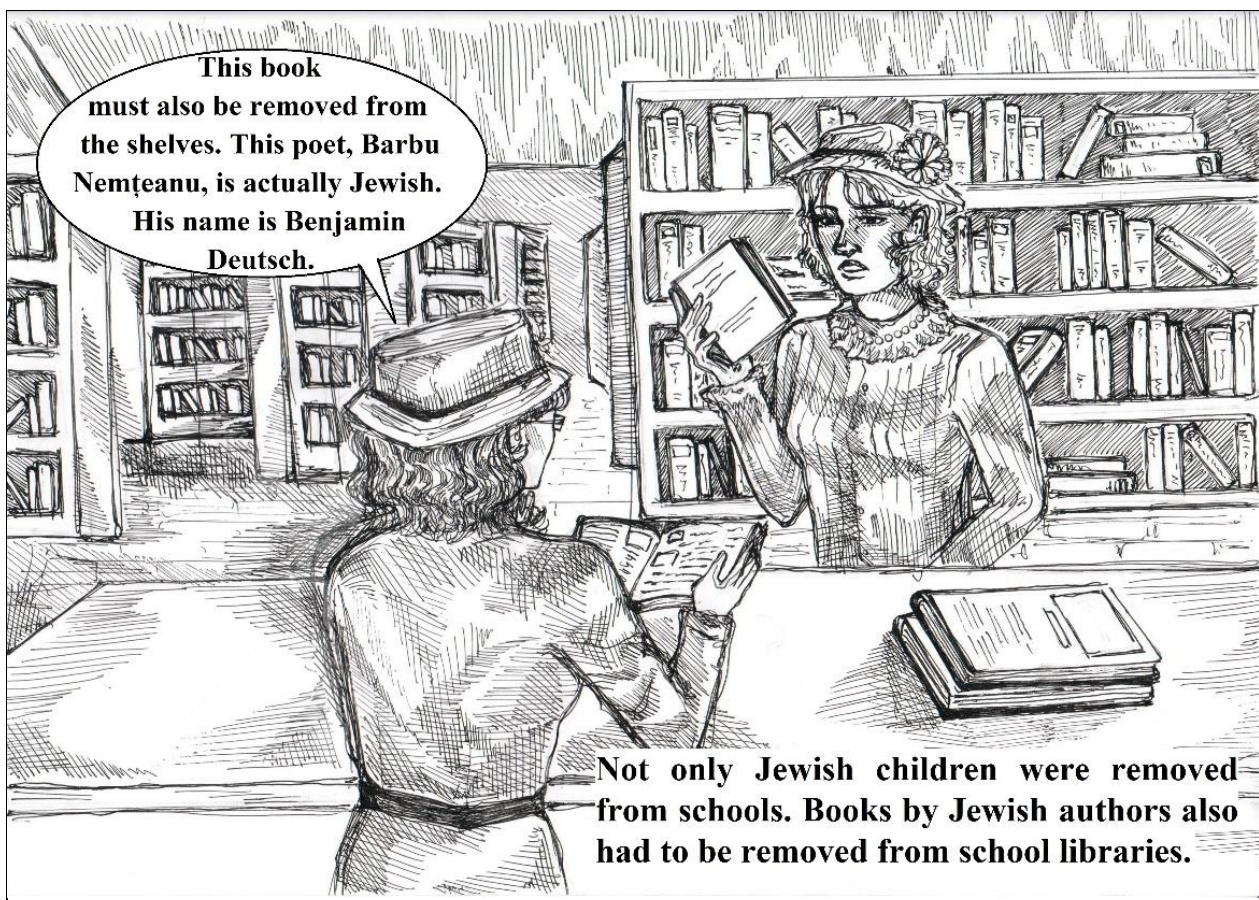
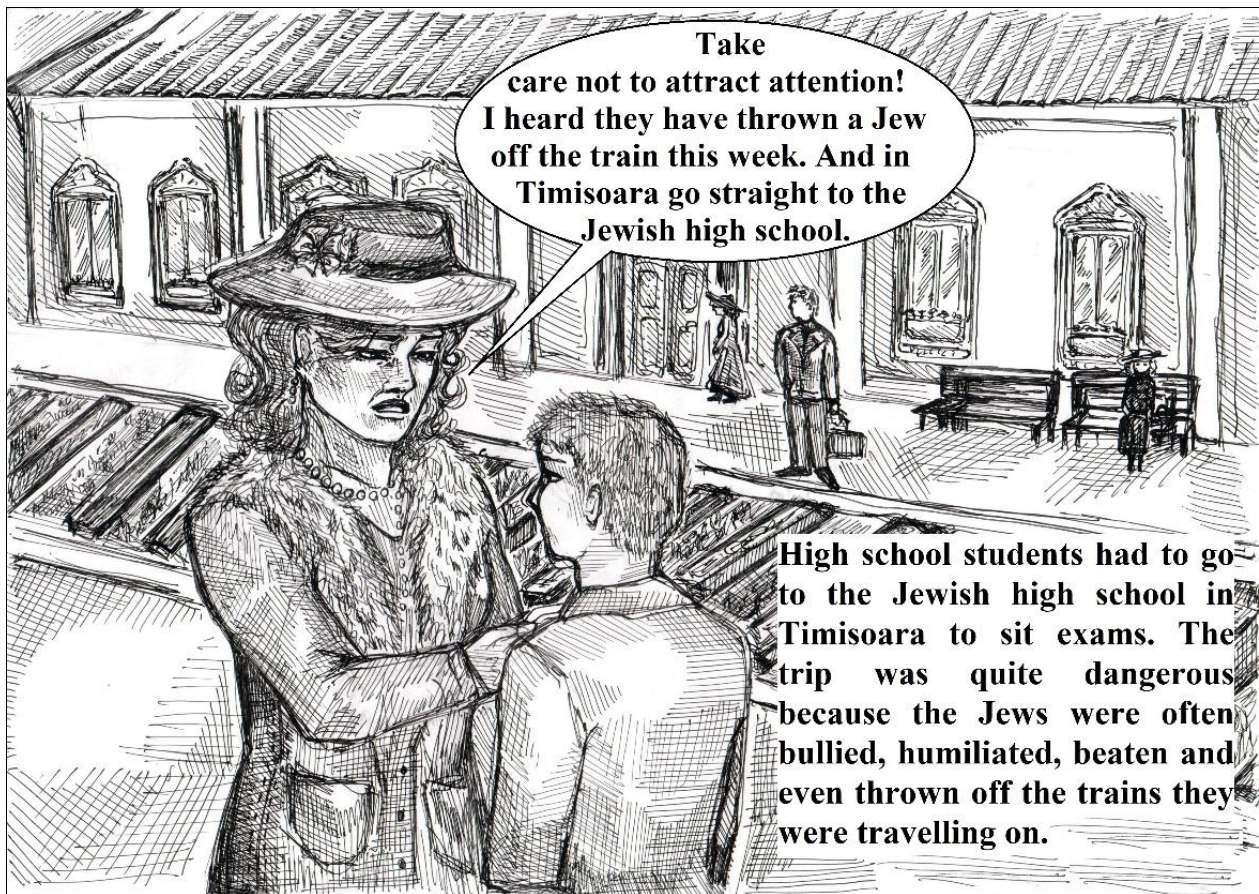
Alexander Epstein's shop was taken over by Romolus F. Catin.

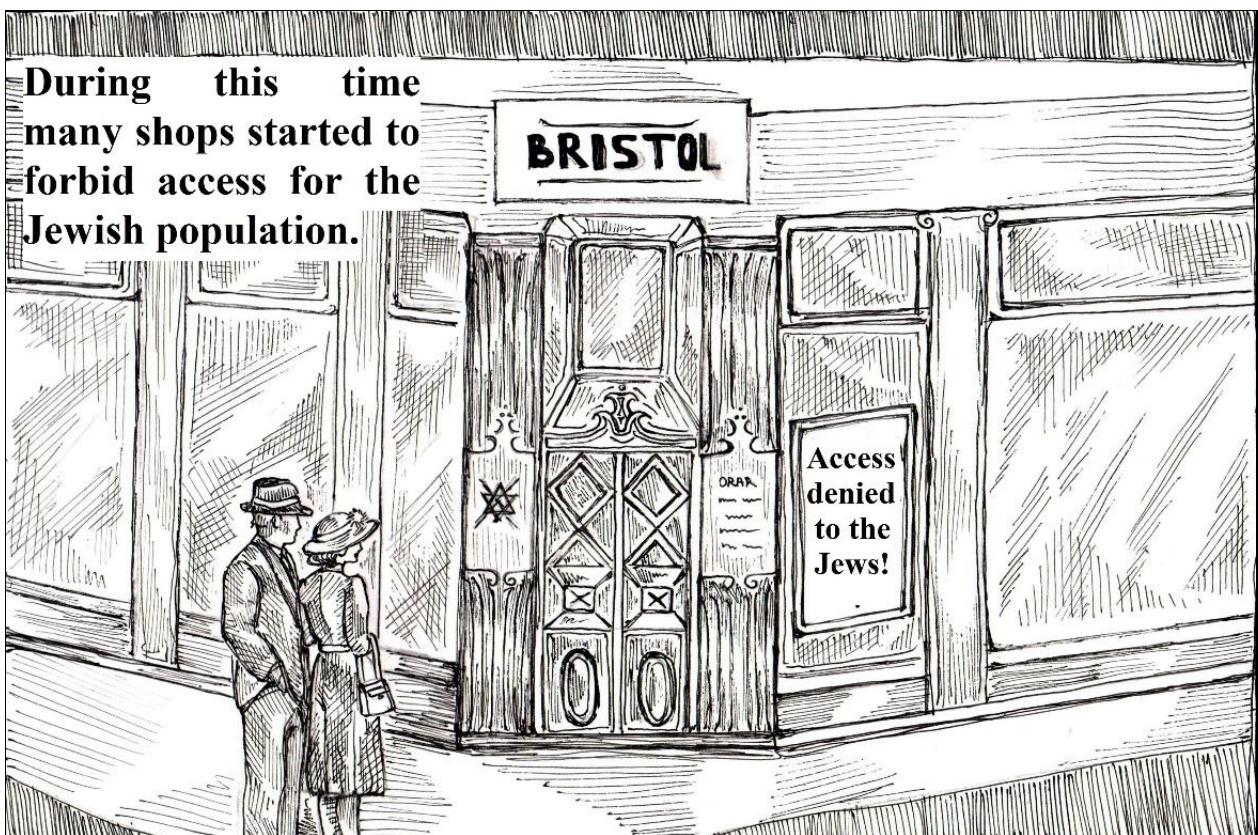
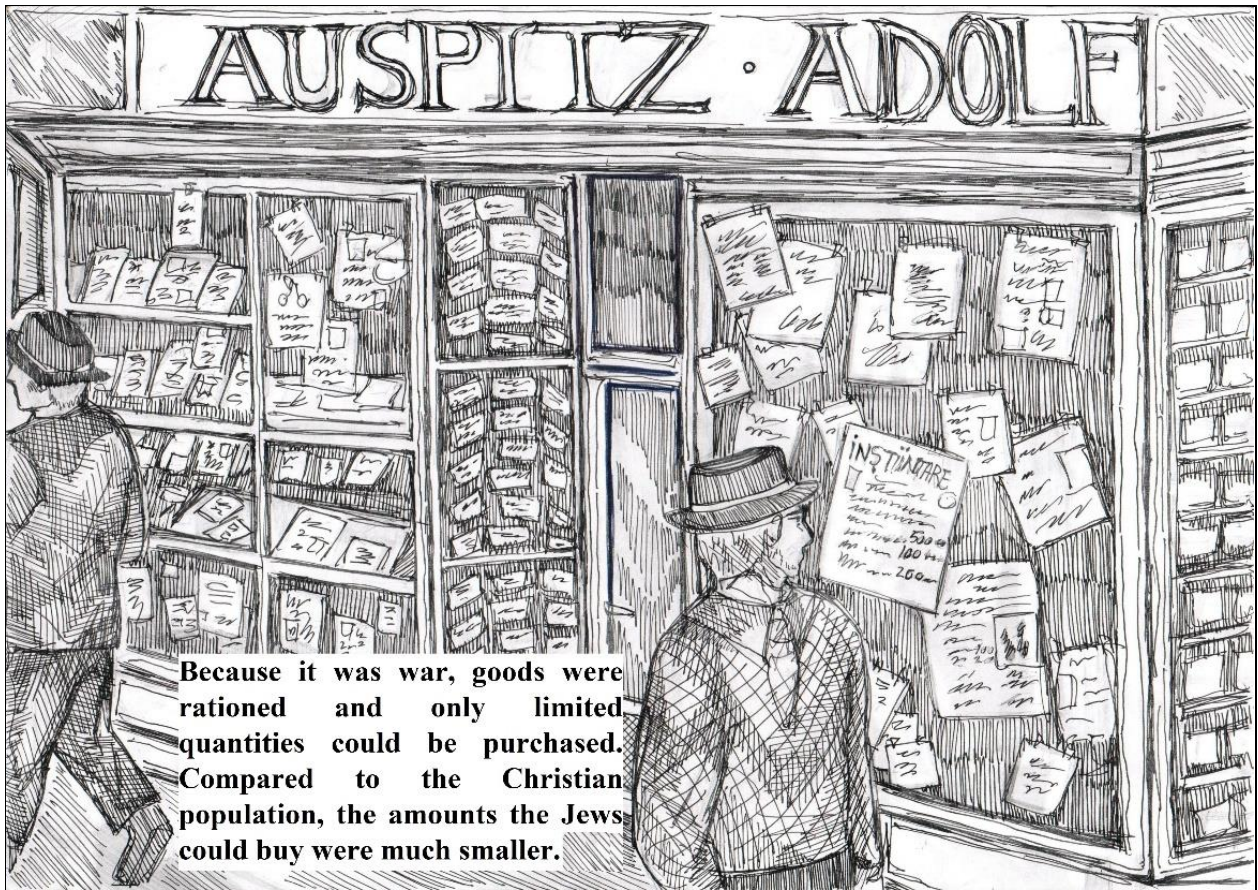

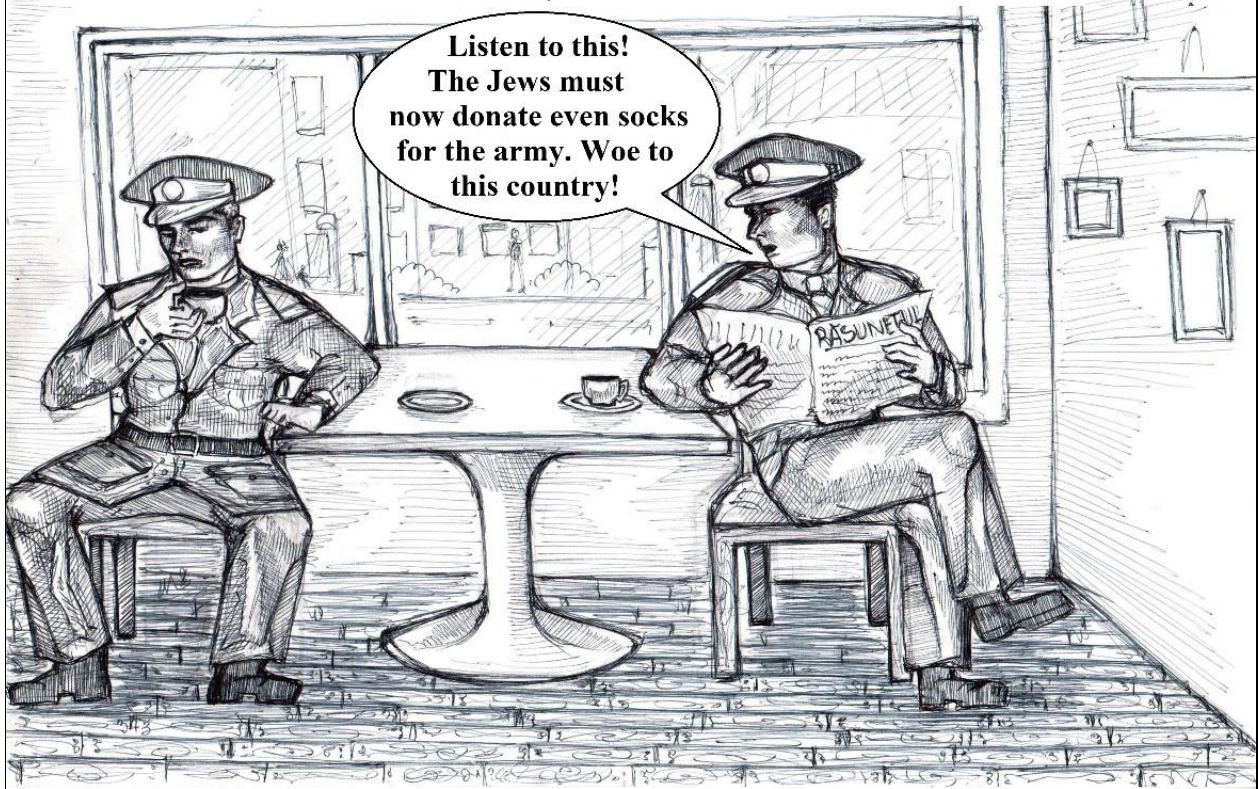

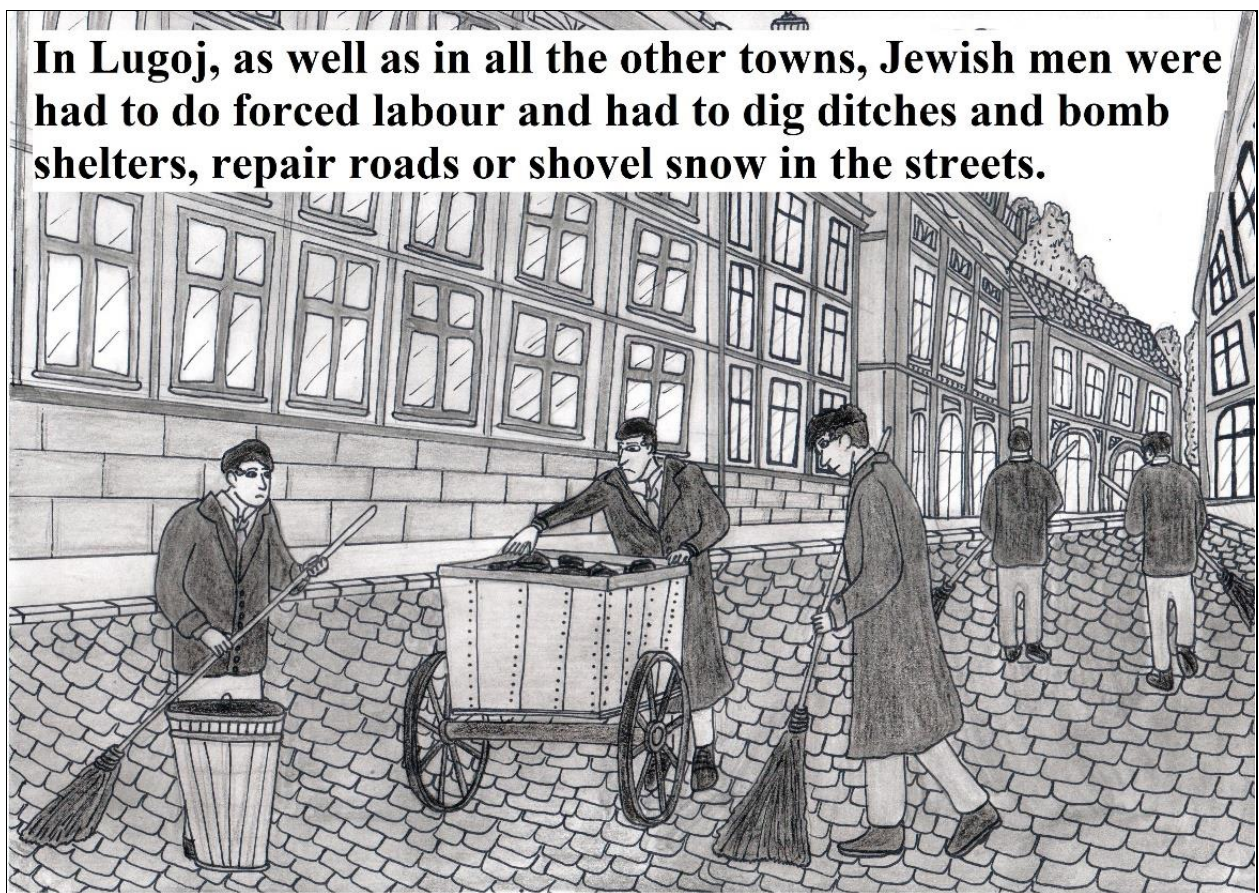

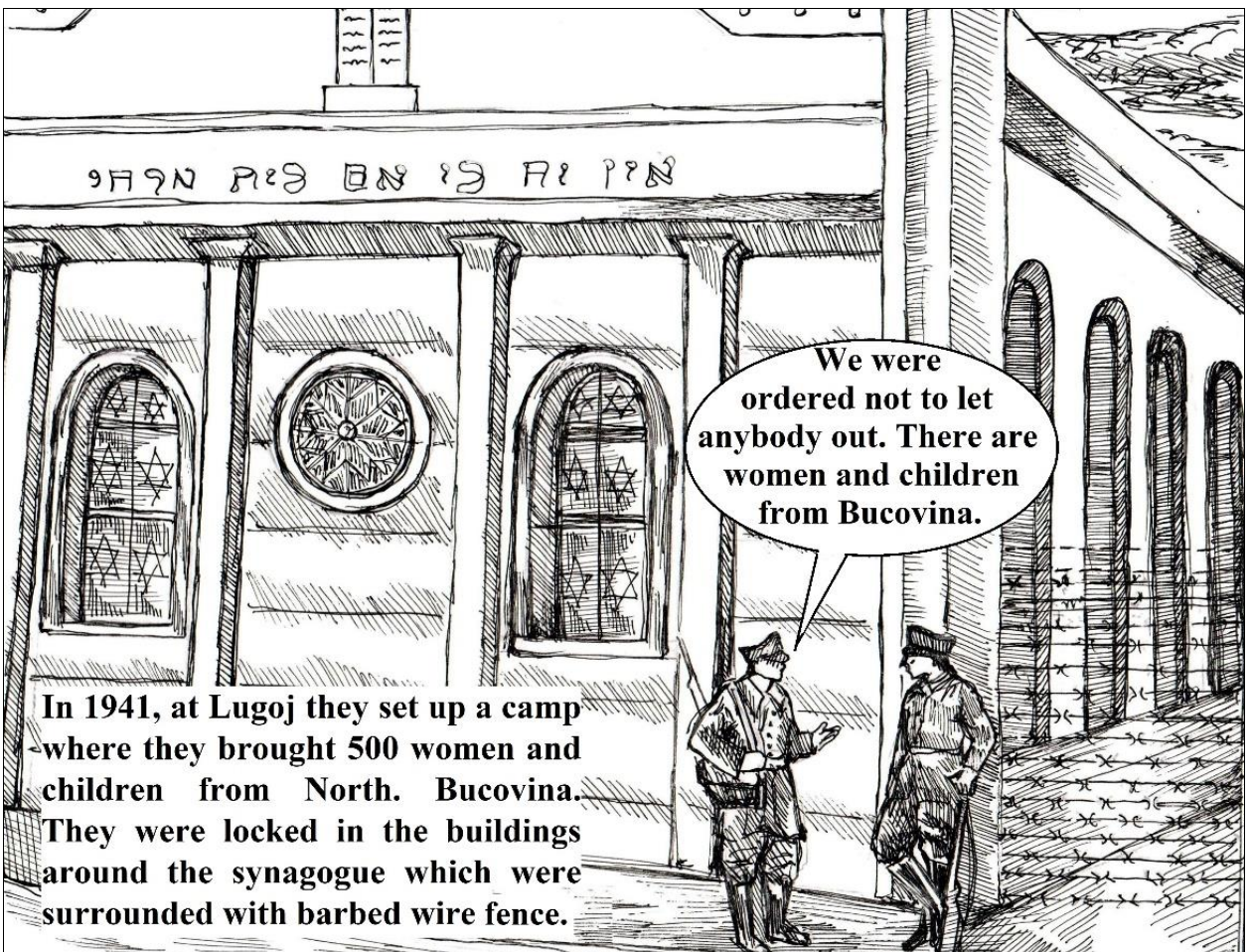
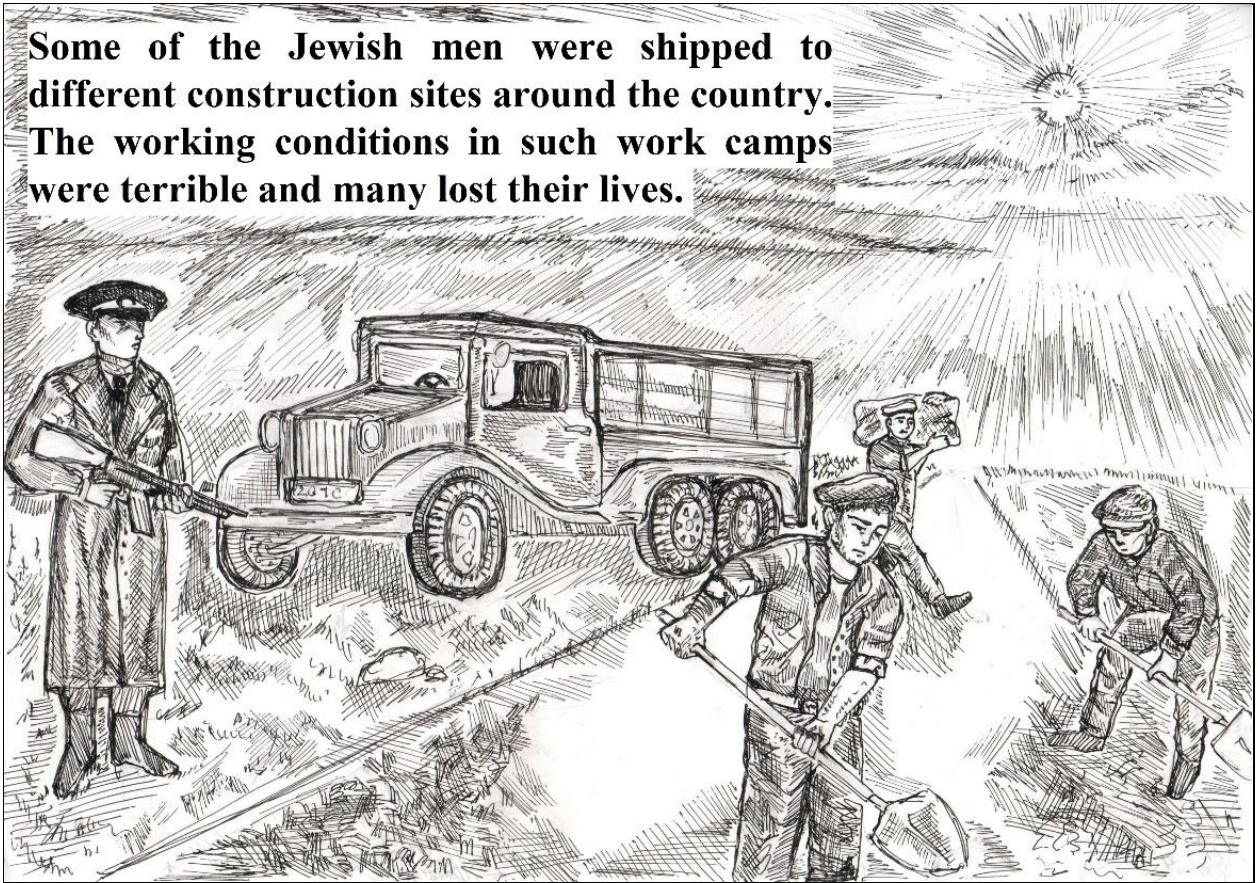

The Antonescu regime forced the Jews to submit clothes, shoes, socks, underwear and bed linen to the Romanian army. Also, their radios were confiscated.

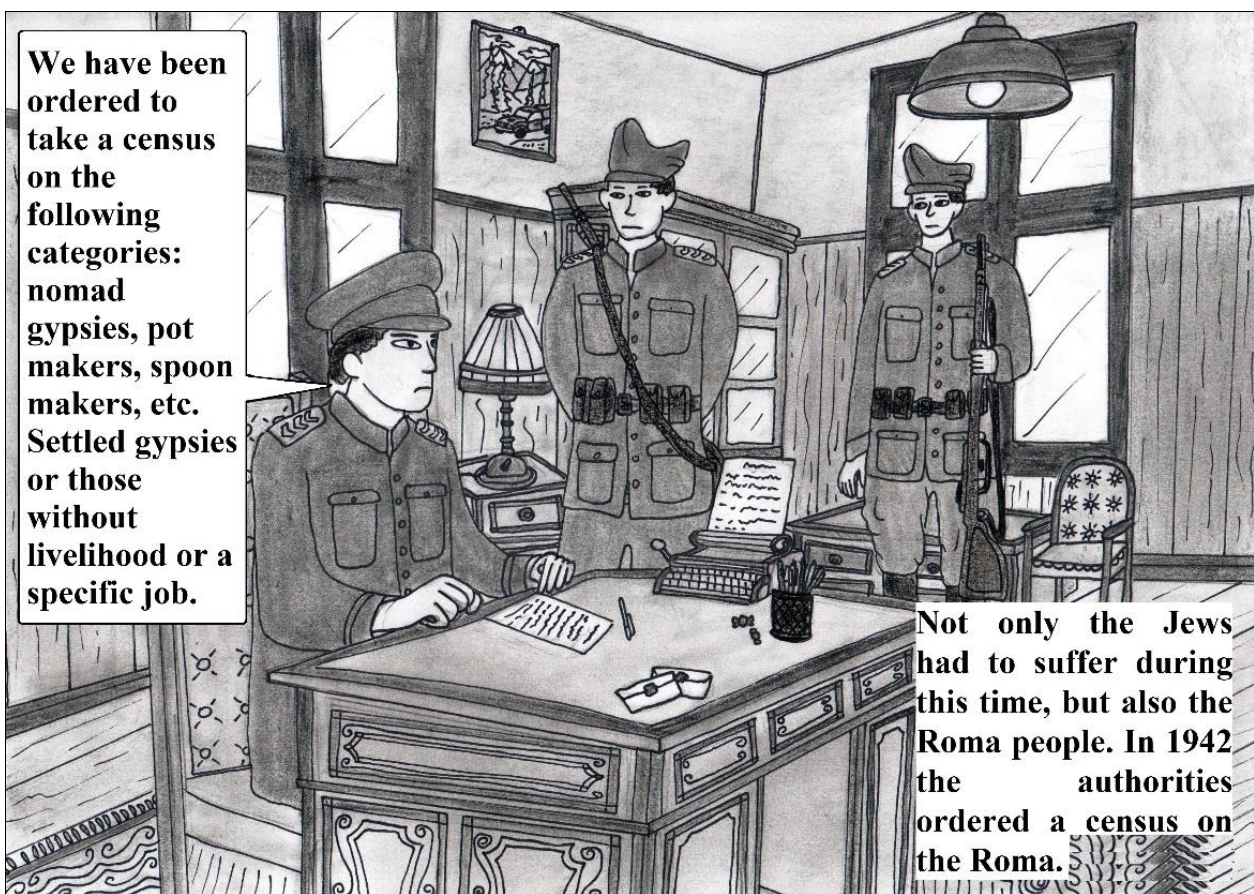
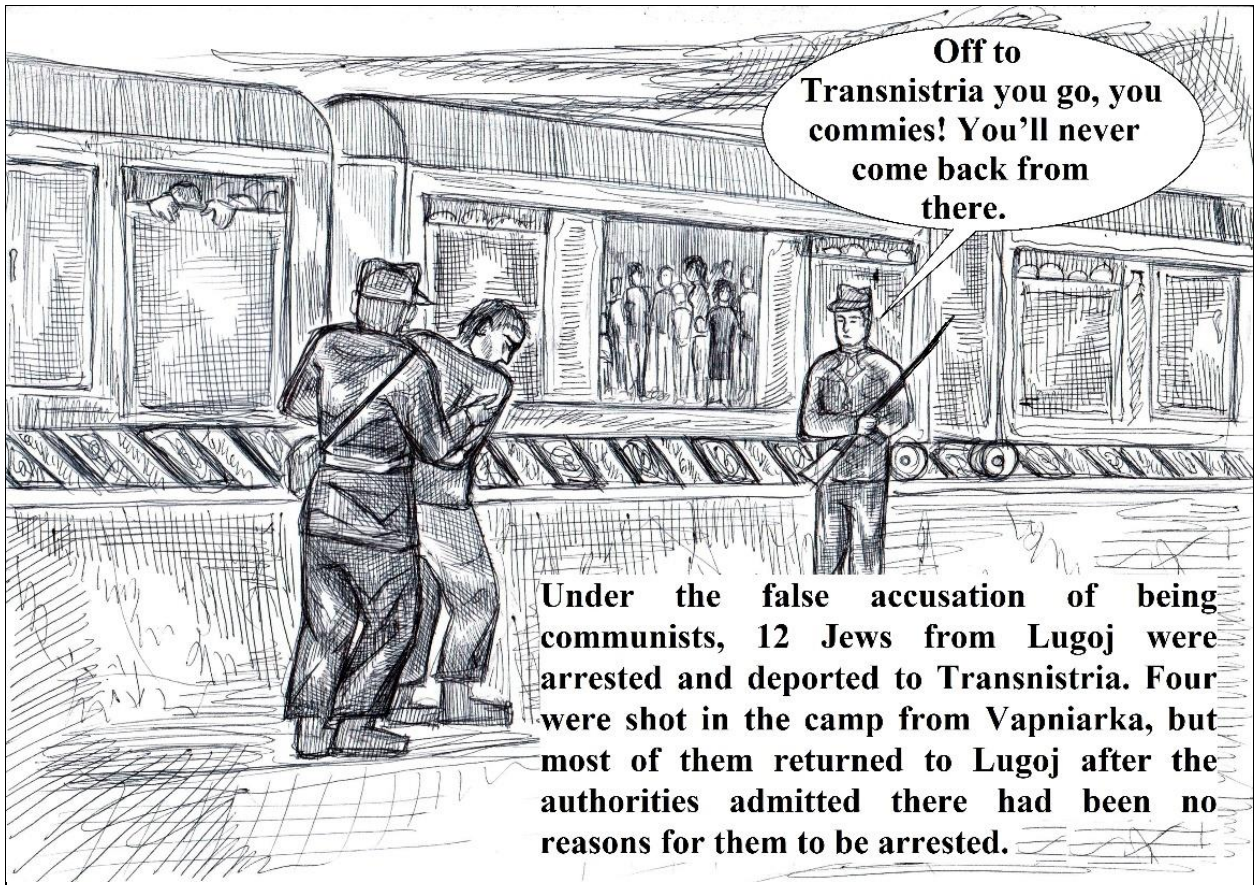

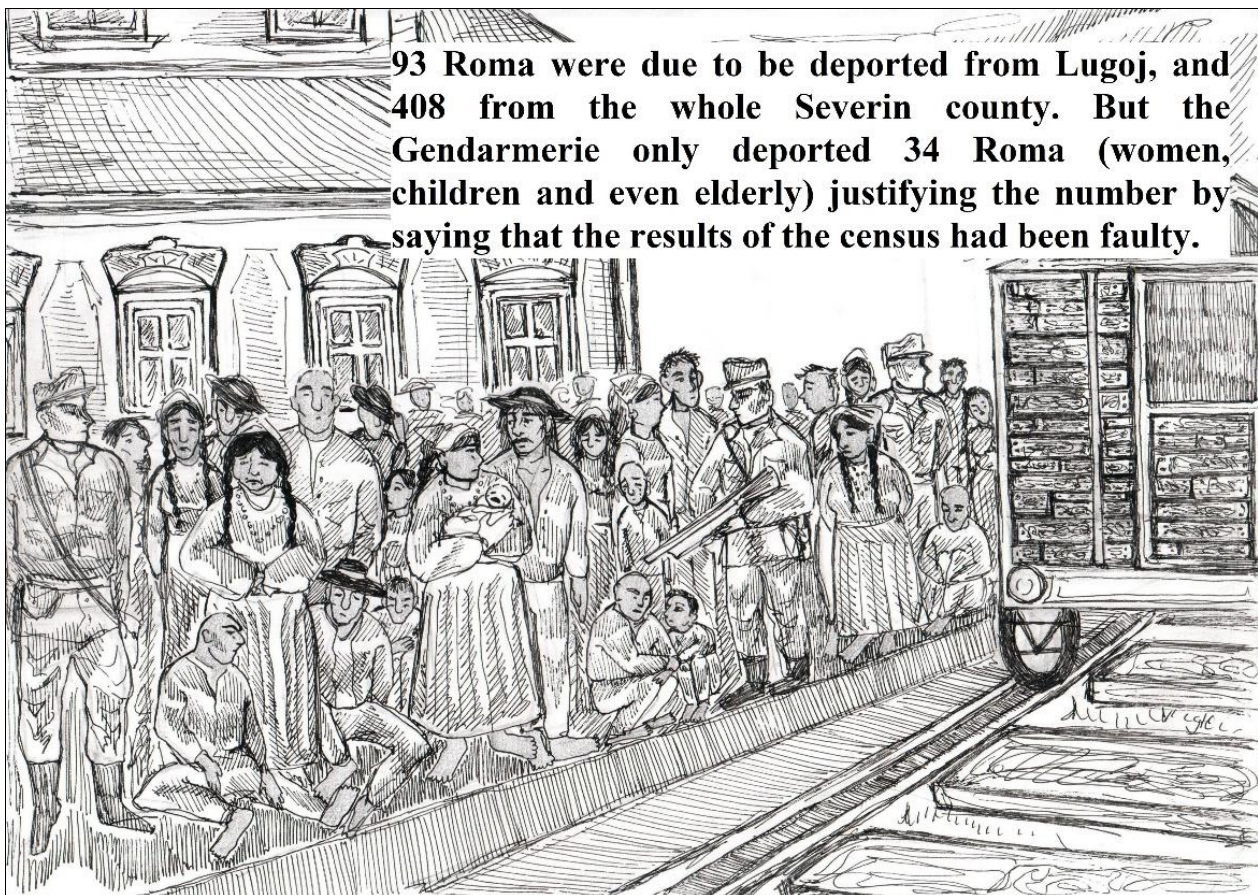
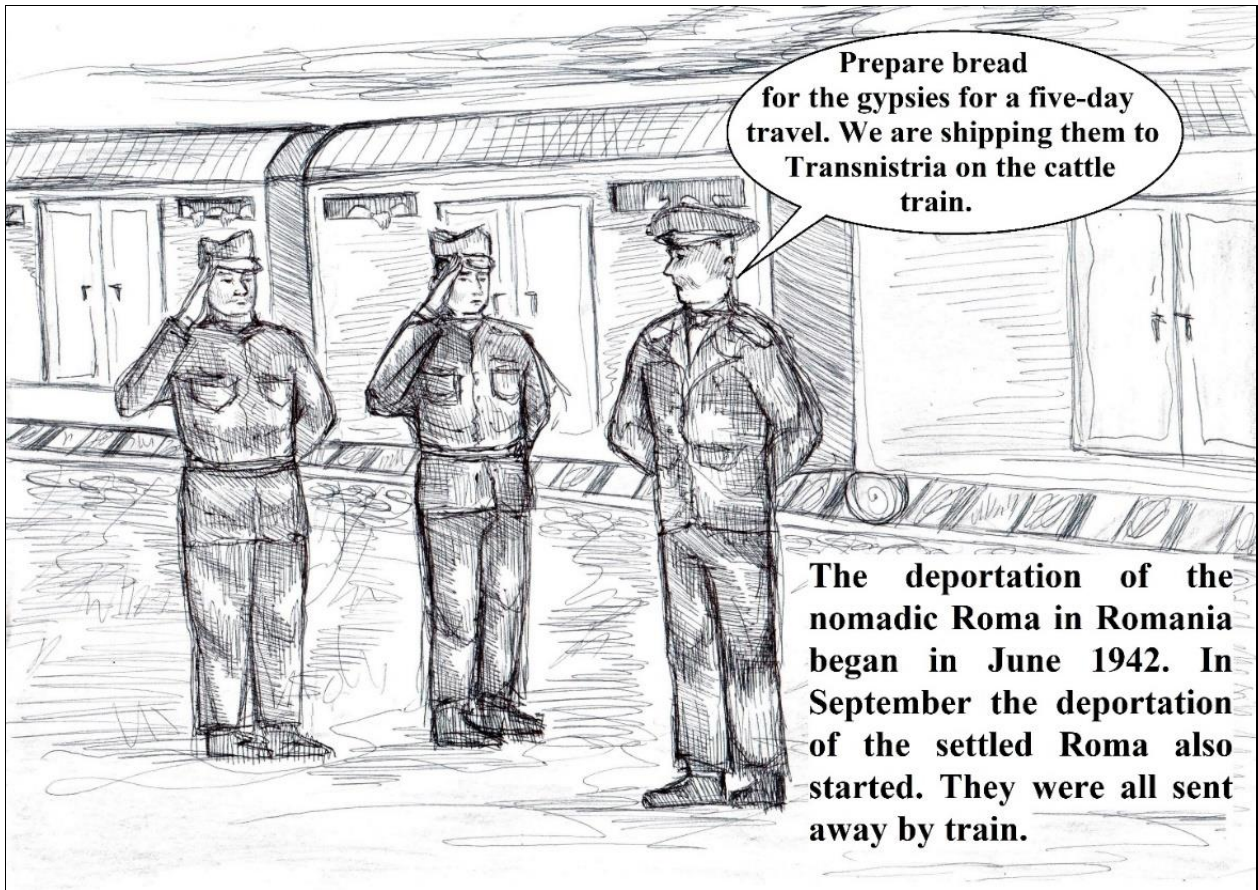

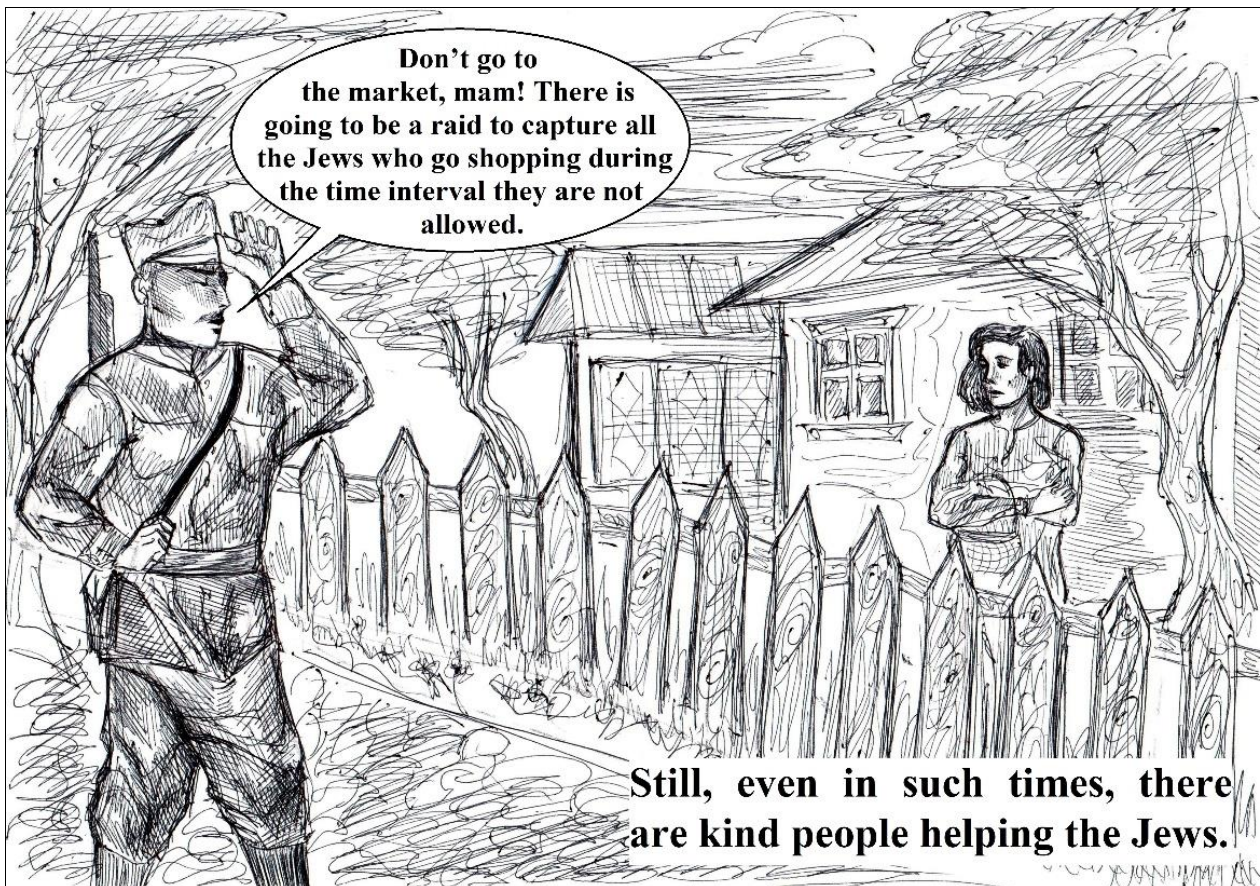
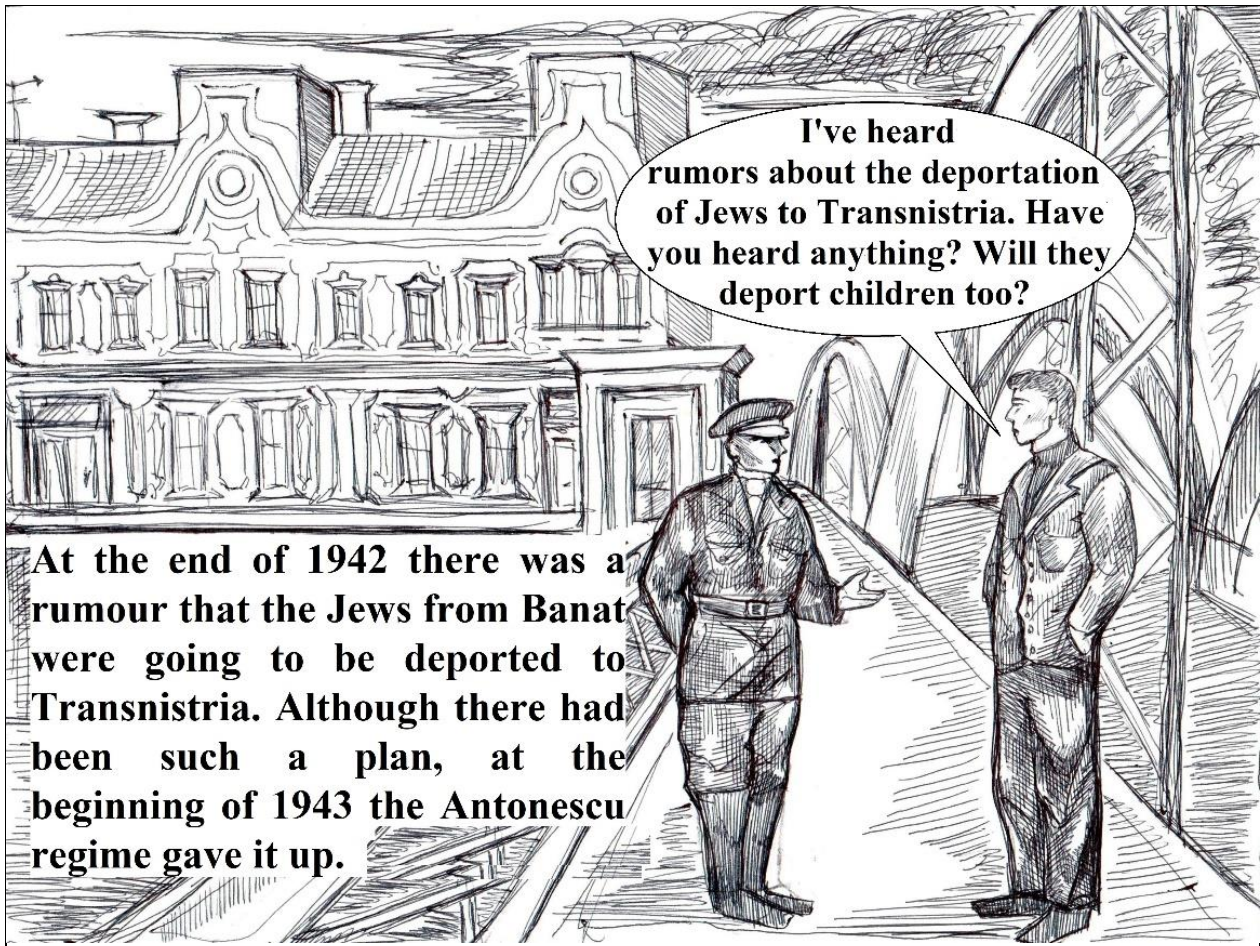
Some of the Jewish men were shipped to different construction sites around the country. The working conditions in such work camps were terrible and many lost their lives.

In 1941, at Lugoj they set up a camp where they brought 500 women and children from North. Bucovina. They were locked in the buildings around the synagogue which were surrounded with barbed wire fence.

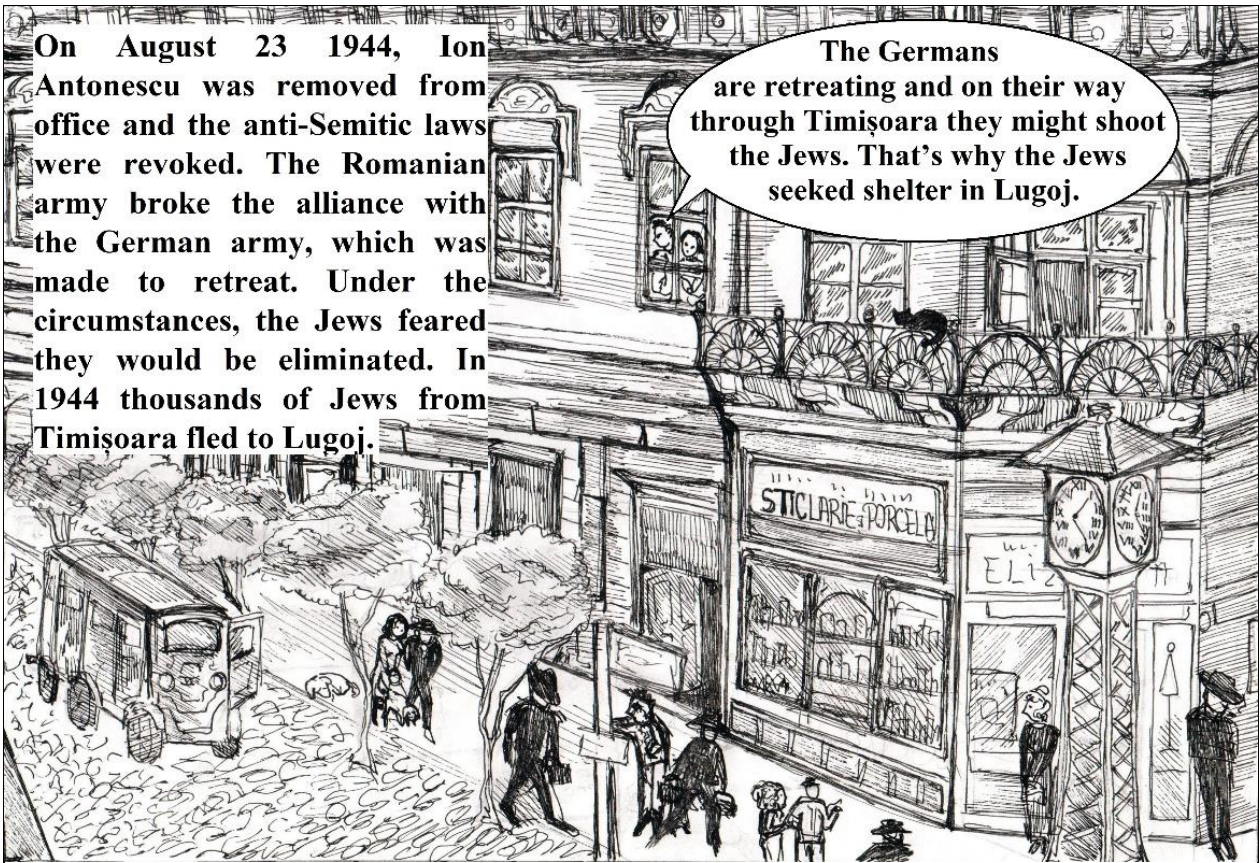

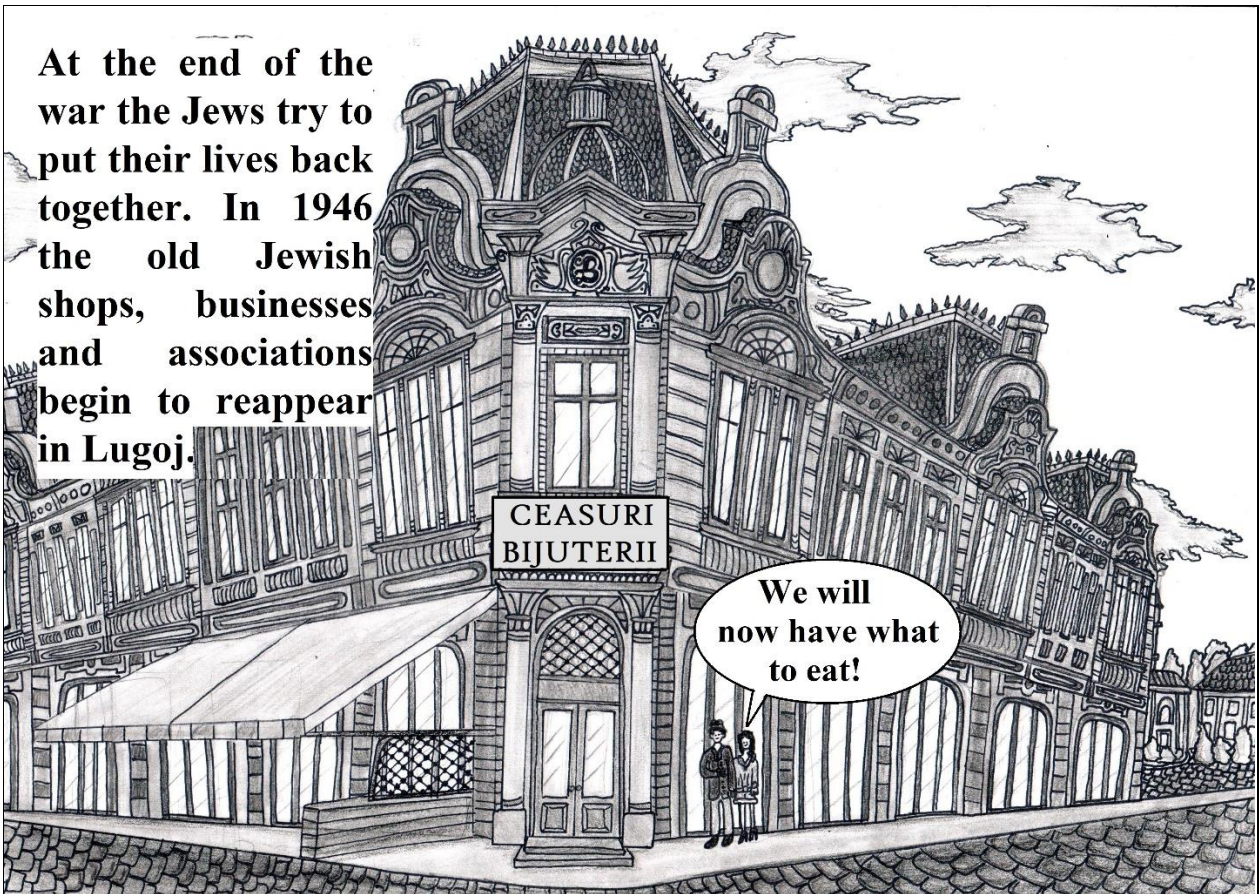
On August 23 1944, Ion Antonescu was removed from office and the anti-Semitic laws were revoked. The Romanian army broke the alliance with the German army, which was made to retreat. Under the circumstances, the Jews feared they would be eliminated. In 1944 thousands of Jews from Timișoara fled to Lugoj.

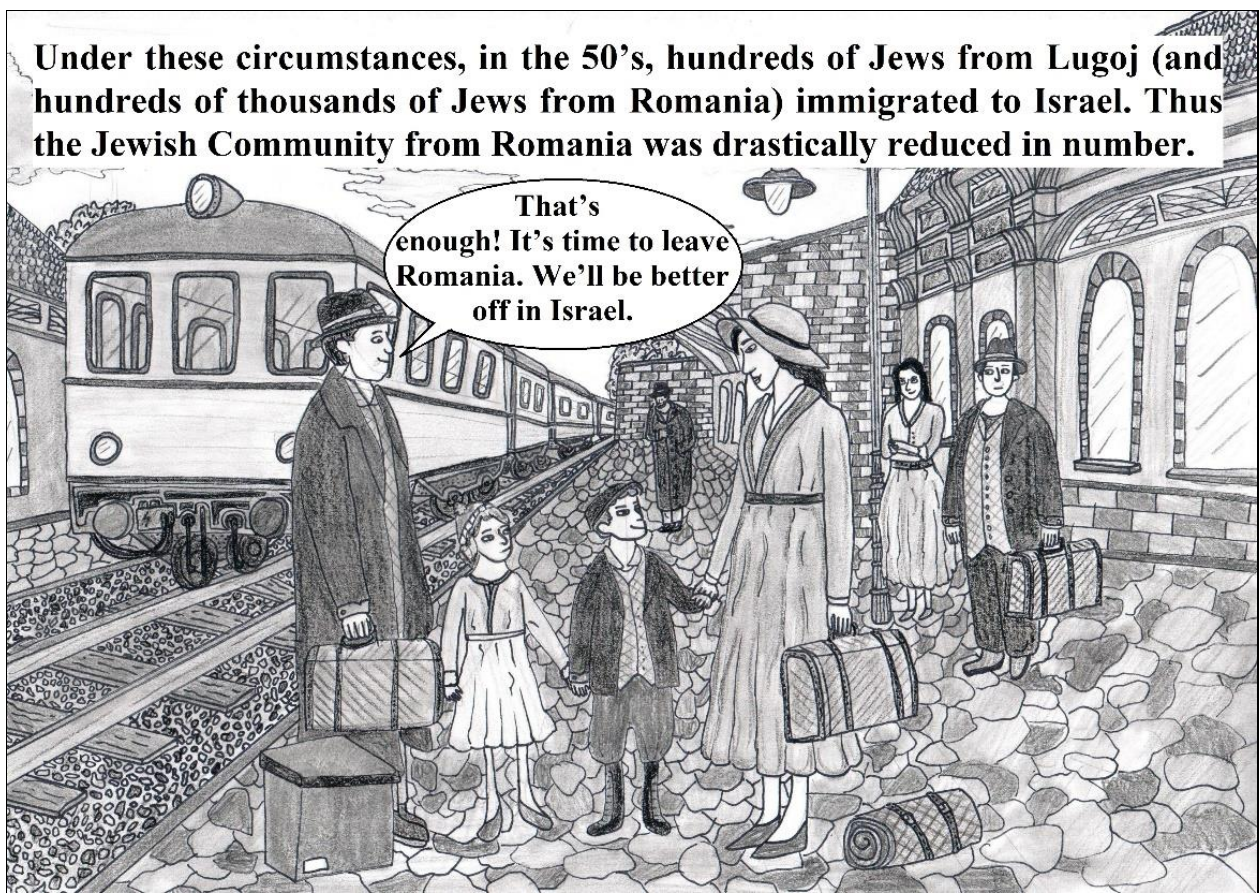
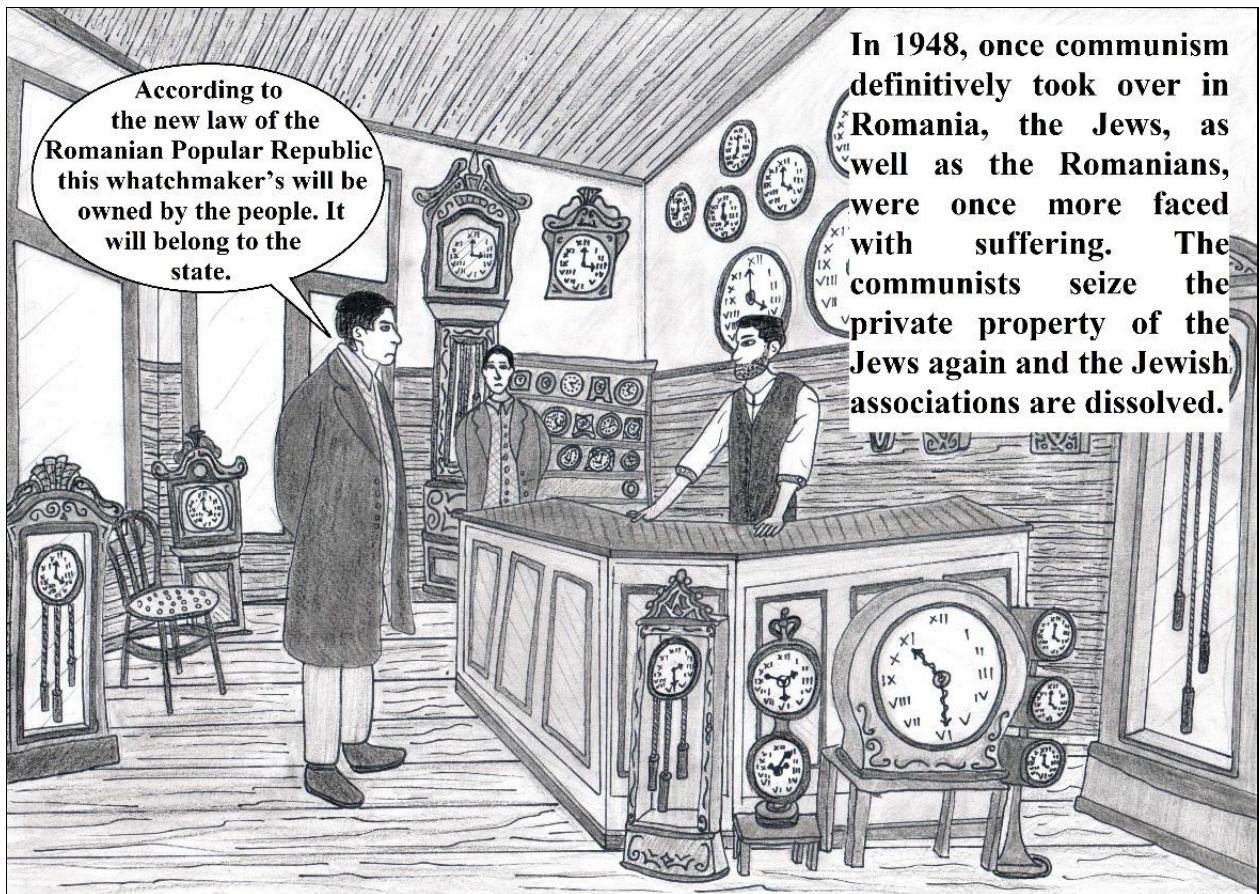
The Germans are retreating and on their way through Timișoara they might shoot the Jews. That's why the Jews sought shelter in Lugoj.

At the end of the war the Jews try to put their lives back together. In 1946 the old Jewish shops, businesses and associations begin to reappear in Lugoj.

We will now have what to eat!

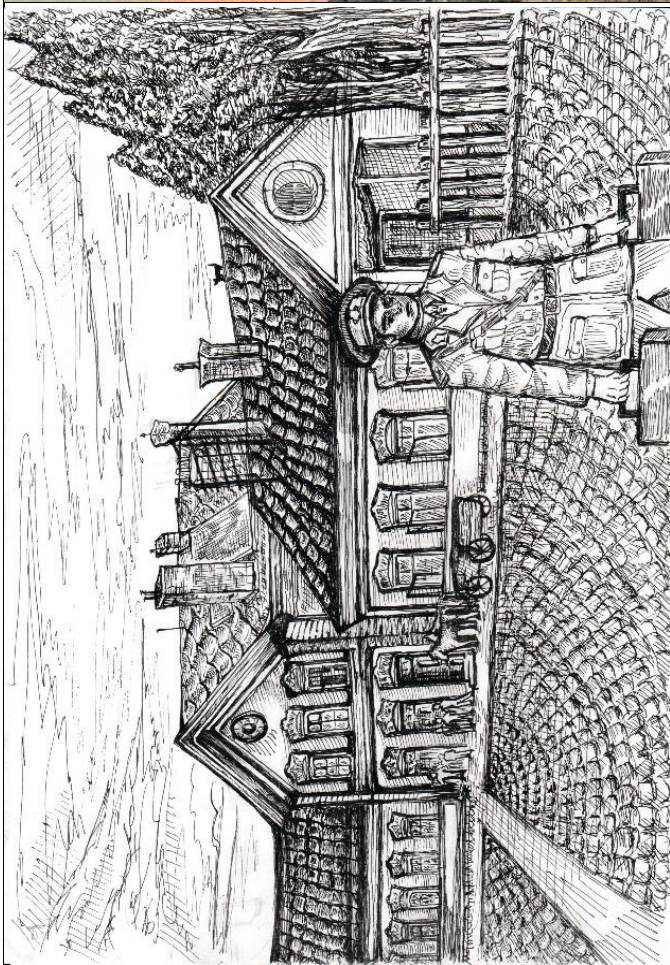
Facts not fiction

From September 2024 to December 2025, the students of the „Iulia Hasdeu” Theoretical High School in Lugoj were involved in the Facts not Fiction project, a project coordinated by EuroClio - European Association of History Educators and the Intercultural Institute in Timișoara. Schools from several European countries participate in this project.

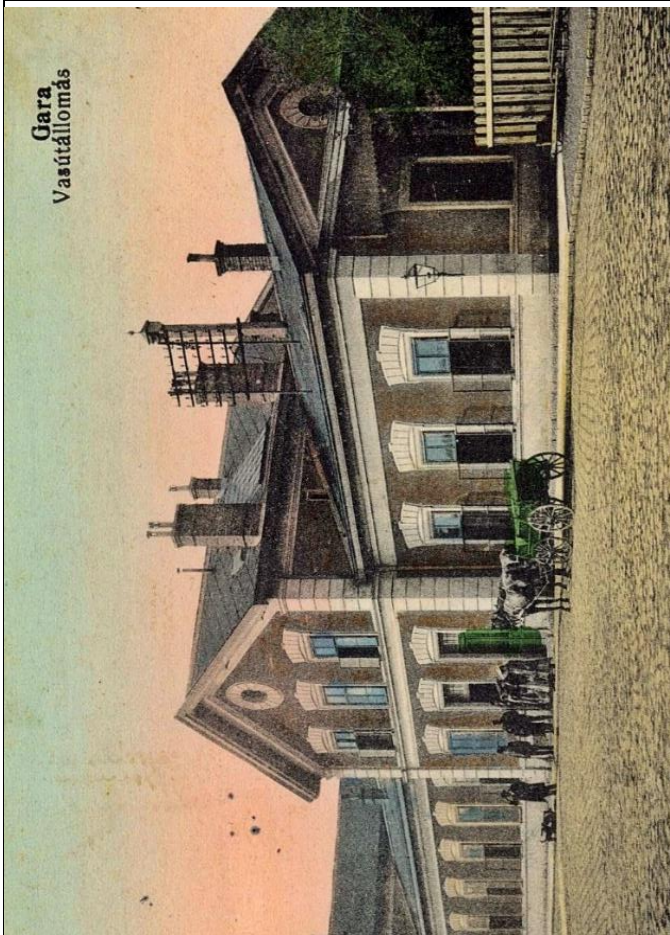
The end product of this project is the result of a long process of learning and research. The stories in this volume were created based on authentic written and visual documents. During the creative process, truthfulness was one of the main focuses of the coordinators and authors of the project

Bearing in mind that history means facts not fiction, each drawing in this graphic novel was drawn starting from real elements: oral testimonies, diaries, articles and news from the media, old pictures, etc. Wanting to tell the story of the sufferings of the Jews and Roma from Romania in the years 1938-1944, the students involved in the project sought to stay true to the historical truth, being aware that the dark periods in human history can only be understood and known by respecting the concept of facts not fiction.

Here are some examples of how the project developers have applied the above stated principles.

Officer Adrian Dumitru's arrival in Lugoj

The railway station in Lugoj at the beginning of the 20th century

Anti-Semitism was everywhere in interwar Romania.

Adrian, pay attention
to what they write:
„Ilie, it's your fault, /
You send them to
Palestine. / And they,
weeds and scum, /
Come to Lugoj, / To
play Carnival for us /
With the Jewish
woman... Sidi
Thal”... ha, ha, ha...

După Ilie Rădulescu...

...Sidi Thal

Bată-te, Ilie, vina,
Tu-i trimiți în Palestina.
Iar ei, buruieni și boji,
Vin cu droaia la Lugoj,
Să ne joace Carnaval
Cu iudita... Sidi Thal
Și cu unul, Ben Aly,
Cine dracul or mai fi?!
...Iar tu fruncea de Lugoj,
N'avuși pentru ei răboji!...

Și Tefner Adolf

Pe Tefner Adolf vi-l trimite
Un Adolf Hitler, ca plocon,
Căci omul ăsta, pasă-mi-te,
S'a săturat de-așa... Sion!...

Iarăși Sidi

Sidi, ai cântat pe scenă
Cu atâta foc și pară,
Și cu-atâta fără jenă,
De urlau cânil pe-afară!

Romanian officers reading the anti-Semitic epigrams in the Lugoj newspaper *Acțiunea*

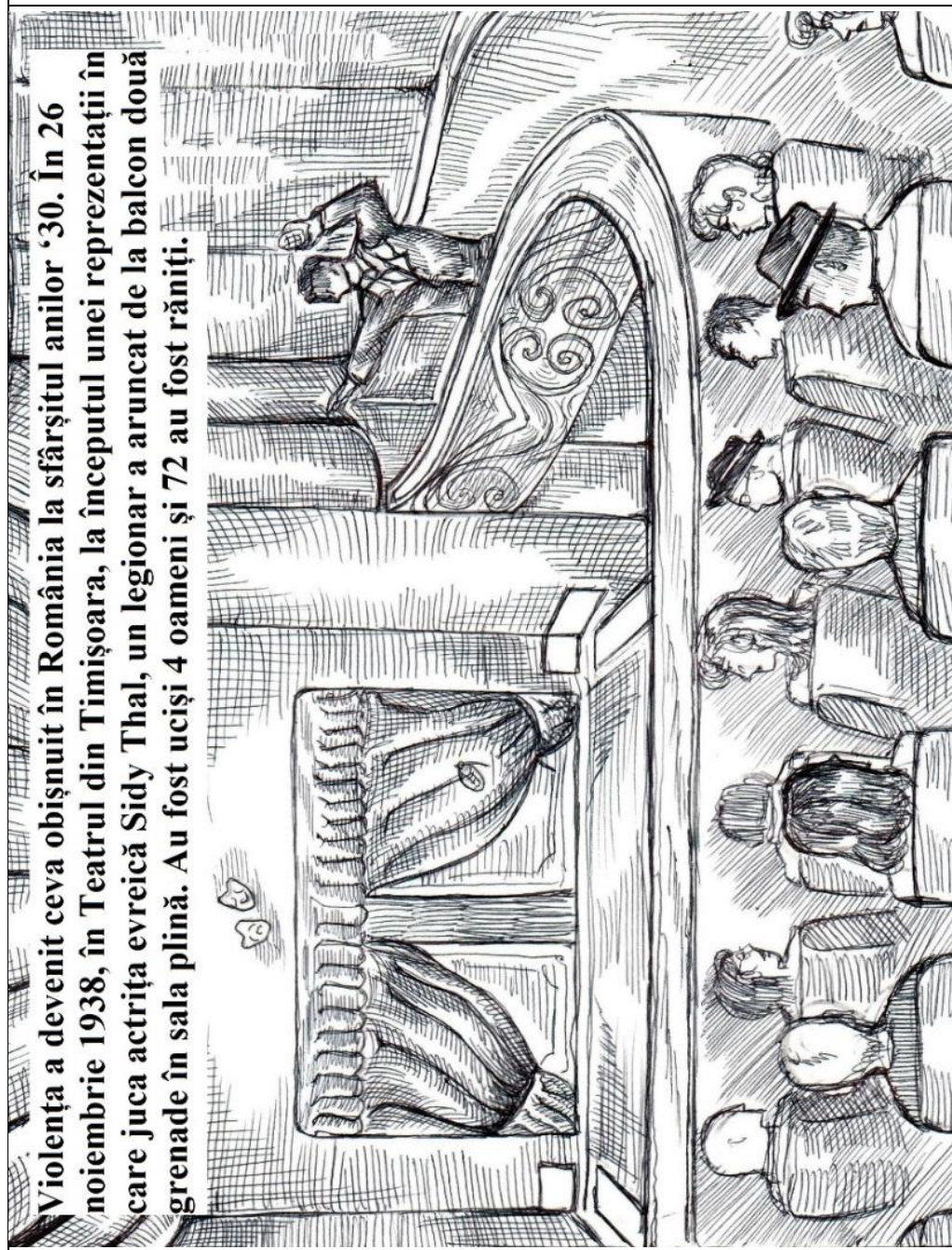
Anti-Semitic epigrams published in the newspaper *Acțiunea*¹ in 1936

¹ *Acțiunea*, Lugoj, anul III, nr. 12, 22 martie 1936

	Tobias Schwager remembers that in Lugoj, at „the Brediceanu high school, one of the teachers was Horia Sima and he would go from class to class making anti-Jewish and chauvinistic propaganda”². Ladislau Bloch recalls that „in schools, at the high school in Lugoj, from 1934-‘35-‘36 until ‘39, anti-Semitism was at its height... some teachers alluded to the fact that Jews do not work, that Jews are only speculators. The same was maintained by some students...”³.
Professor Horia Sima and students of Coriolan Brediceanu High School in Lugoj	Testimonies published in the book <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

² *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, volum coordonat de Smaranda Vulur, editura Polirom, Iași, 2002, p. 356

³ *Ibidem*, p. 364

Nicolae Brînzeu records in his diary: „November 30, 1938 / After the attacks on several synagogues around the country (Reșița, Alba Iulia, etc.), on the evening of Saturday, the 26th, during a performance at the Jewish Theater in Timisoara (the group of actors from Chernivtsi), two grenades were thrown from the gallery. Three or four died and about 20 were wounded. Panic spread fasat, people groping in the dark rushing towards the exits. It all happened when the lights went out and Sidy Thal, the famous singer, came out on the stage!”⁴.

The anti-Semitic attack at the Timișoara Theater on November 26, 1938

Excerpt from *Jurnalul unui preot bătrân*

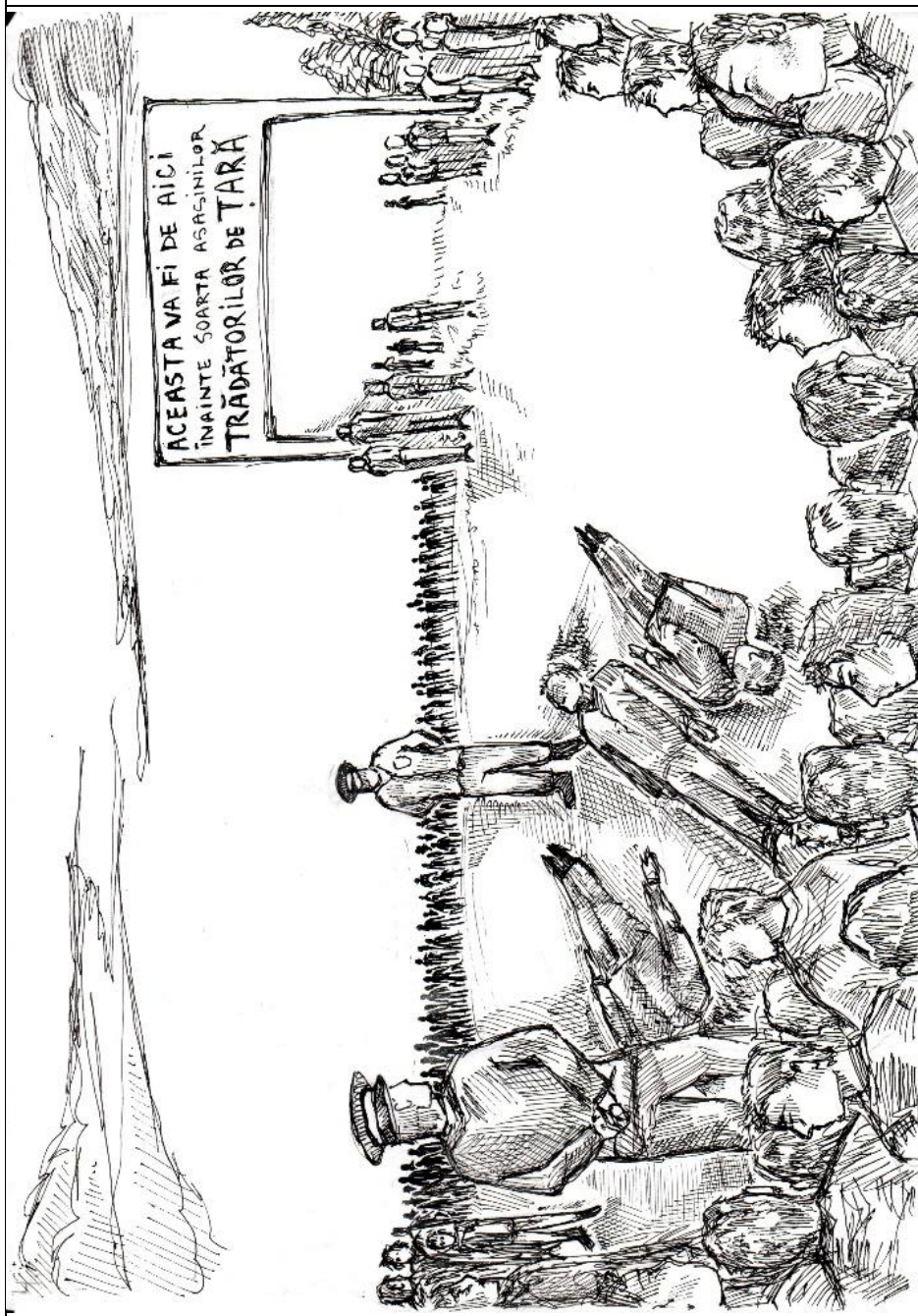
⁴ Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, Eurostampa Printing press, Timișoara, 2011, p. 327

Public execution of legionnaires in September 1939

The public execution of the legionnaires in September 1939, presented in the media of the time

Public execution of the legionnaires in September 1939

Nicolae Brînzeu writes in his diary: „September 24, 1939 / Thursday at 9 p.m. they announced on the radio that Prime Minister Călinescu had been assassinated. That night they shot 3-5 legionnaires in each county. They brought a peasant from Herendesti (Nicolae Sârbu) to Lugoj and shot him on the sports field. For a whole day they kept those who had been shot on public display, with the inscription: „This will happen to all assassins, traitors of the country”⁵.

Nicolae Itul, a student in Lugoj at that time, recounts: „on September 22, 1939, when they shot legionnaires... I saw one, Sârbu, in Lugoj... they took us with the school to see him. He was in a white traditional shirt and pants, covered in blood and with a sign on his head: „This will be done to all traitors!”⁶.

Excerpts from Jurnalul Unui preot bătrân and Țara, Legiunea, Căpitanul: mișcarea legionară în documentele de istorie orală

⁵ Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, p. 356

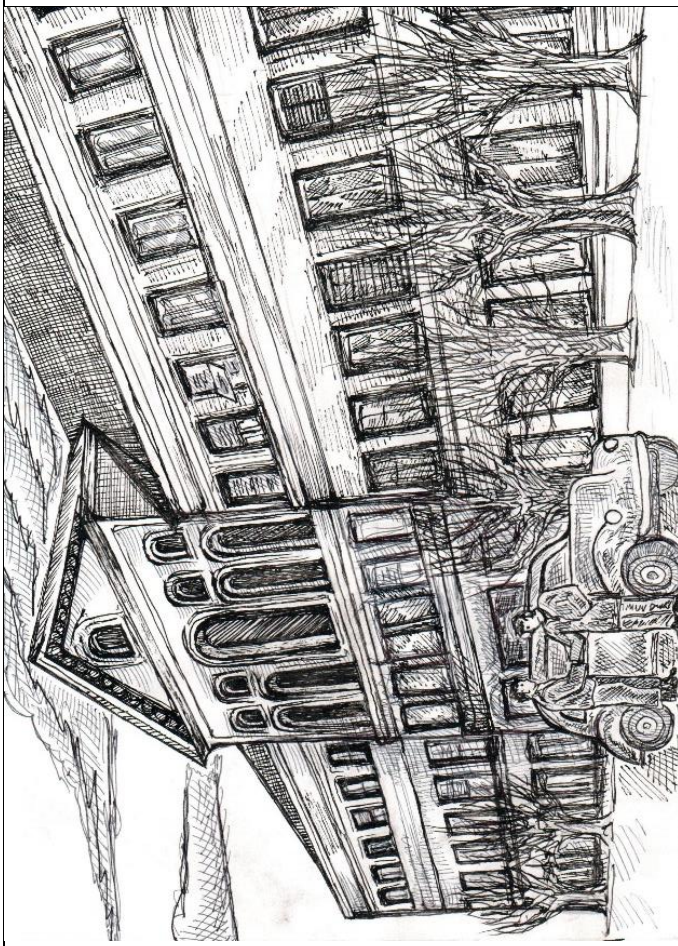
⁶ Mariana Conovici, Silvia Iliescu, Octavian Silvestru, *Țara, Legiunea, Căpitanul: mișcarea legionară în documentele de istorie orală*, Edition Humanitas, Bucurest, 2008, p. 69

Ion Antonescu and Horia Sima in September 1940

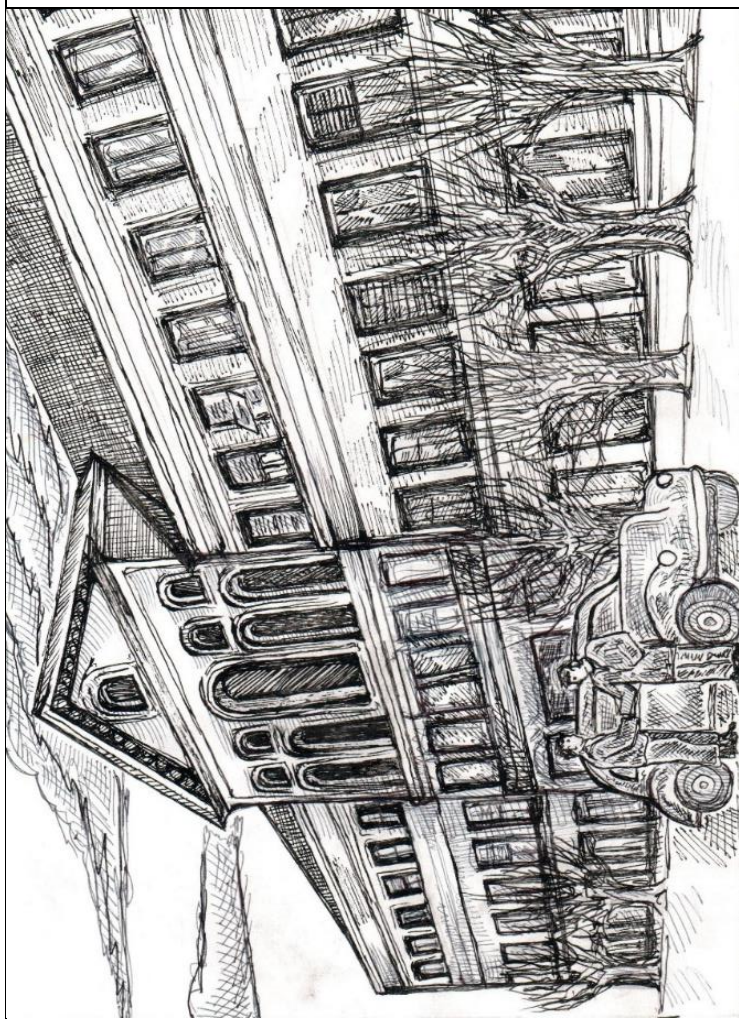
Ion Antonescu and Horia Sima in September 1940

**The meeting between Horia Sima and the Prefect of Severin
County in December 1940**

Prefecture Headquarters of Severin County in the interwar period

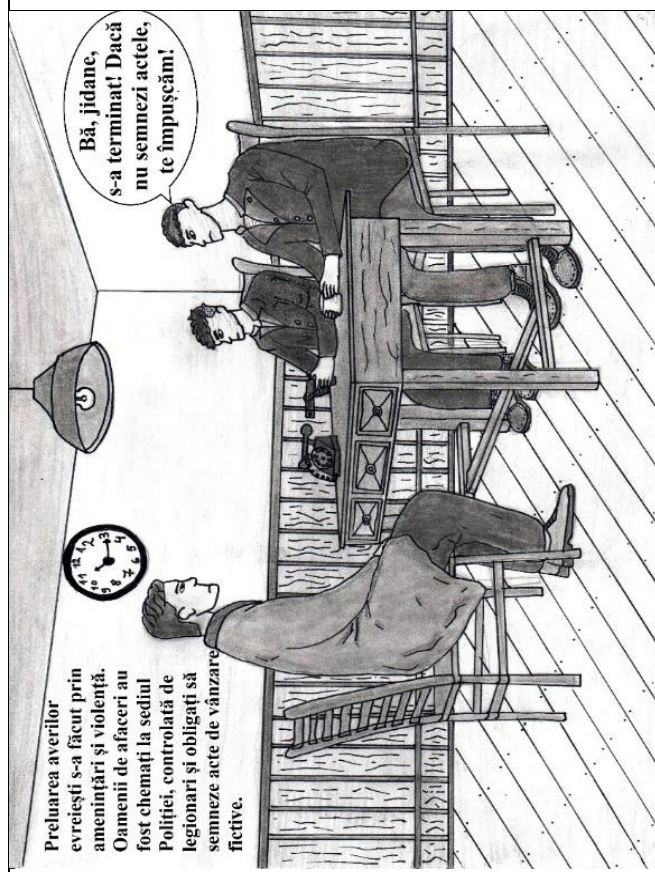

The meeting between Horia Sima and the Prefect of Severin County in December 1940

DI prof. Horia Sima, vicepreședintele Consiliului de miniștri și șeful Mișcării Legionare împreună cu d-na a sosit incognito Sâmbătă la Lugoj, venind dela Timișoara, unde a luat contact cu șefii organizației Legionare. — La Lugoj a fost întâmpinat de dl prefect Tiberiu Mităr, și împreună au făcut o vizită d-lui primar al orașului Vale-riu Străinu, care e suferind în pat. După vizita făcută d-lui primar, au vizitat Sediul Legionar, fiind deplin satisfăcut de cele constatate acolo. In aceeaș seară, dl prof. Horia Sima, împreună cu d-na, au părăsit cu automobilul Lugojul, plecând spre Caransebeș.

Article in the newspaper *Răsunețul*⁷ (January 1, 1941)

⁷ *Răsunețul*, Lugoj, anul XX, nr. 1, 1 ianuarie 1941

Takeover of Jewish businesses in Lugoj in early 1940

238. 27 Decembrie 1940.

„Două zile după o vizită făcută la Lugoj de către Horia Sima, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, apare o schimbare importantă în conducerea autorităților locale. Chestorul poliției Dr. Neamțu, este înlocuit prin legionarul Jura, în vârstă de 24 ani. Explicația acestei numiri au avut-o evreii din Lugoj a doua zi când comercianții evrei s’au pomenit chemați la poliție unde chestorul, asistat de alți 2 legionari cu revolvele întinse, i-au constrâns a semna acte de vânzare a întreprinderilor pe preț de 25% din valoarea mărfurilor, plătitul eșalonat în 18 luni, într’un cont blocat la Banca Carașană. Cei ce au schițat gesturi de rezistență, au fost conduși în arestul poliției cu amenințarea că vor sta acolo până vor semna, astfel că în cele din urmă toți cei ce se aflau atunci acolo au cedat și au semnat. A doua zi „cumpărători” în majoritate băieți între 20—25 de ani, măcelari, plugari, calfe de bărbieri și femei fără ocupație, s’au prezentat și au luat în primire întreprinderile.

Excerpt from *Cartea Neagră - Suferințele evreilor din România 1940-1944*⁸

⁸ Matatias Carp, *Cartea Neagră - Suferințele evreilor din România 1940-1944*, Atelierele Grafice Socec&Co., S.A.R., București, 1946, p. 190

Cei care au refuzat să semneze au fost închiși în arestul poliției până s-au răzgândit. Te-ai răgândit? Nu ai de gând să semnezi? Cât mai vrei să stai aici?	Nicolae Brînzeu recounts in his diary: „December 30, 1940 / All the Jewish shops were taken over by the Romanians, paying them - they claim - 25% of the inventory, in 4 installments, the rest going to the legionary aid. Alongside these, the Germans also seized some of the factories here (Lengyel, Moara and Țesătoria!)”⁹.
Takeover of Jewish businesses in Lugoj in early 1940	Excerpt from <i>Jurnalul unui preot bătrân</i>

⁹ Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, p. 406

Subsequent to the actions of the legionnaires, Alexander Epstein's store was taken over by Romulus F. Catin

telului „Dacia”, tradiționala Serată de Săn-Văsi (Revelion).

Hotărâri de-ale Consiliului de Miniștri. Consiliul de Miniștri ținut Vineri trecută, a hotărât între altele, să se facă o nouă numărătoare a populației, să se cultive toate locurile vitane din orașe și sate, cărora proprietarii lor nu le dau nicio întrebuințare, să se iee măsuri pentru o cât mai întinsă cultură a speciei de zahăr și să se înființeze școli pentru formarea de buni meseriași români, zidari, lemnari, tâmplari, dughiteri și așa mai departe.

A murit Gr. Iunian. Vineri în 20 Dec. crt. a încetat din viață în Capitală Grigore Iunian, în vârstă de 58 ani. Defunctul a fost un vechiu luptător jărânist alături de Ion Mihalache. Pe vremea guvernării național-jărâniște a fost ministru de justiție.

Un nou cinematograful în Lugoj. Primăria orașului Lugoj având aproape în tot decursul anului sala teatralului Traian Grozavescu, neîntrebuințată, a hotărât înființarea unui cinematograful.

AVIZ!

Subsemnatul, am onoarea a aduce la cunoștință On. Public din Lugoj și jur, că am preluat, prin cumpărare, stocul de mărfuri a fostei firme

Alexandru Epstein

„La Steaua Verde” din Lugoj

Tot în același local mi-am deschis o prăvălie sub firma

ROMULUS F. CATIN

„La Steaua Verde”

unde veți găsi în permanență tot felul de articole de modă, textile, covoare și mărunțisuri. — Cu stimă

Romulus F. Catin

1-4

Adresă de mulțumire

Mulțumesc tuturor Domnilor șefi, de instituții și clienților mei pentru sprijinul acordat anul acesta, unui român, rugând a mi-l acorda și pe viitor, dorindu-le un

AN NOU FERICIT!

Marinescu Vasile

proprietar de mașină de tăiat lemne

Cu ocaziunea

Noului An

Miercuri 1 Ianuarie 1941

prezintă On. cliențela, prietenilor și cunoștințelor cele mai călduroase urări de fericire și prosperitate

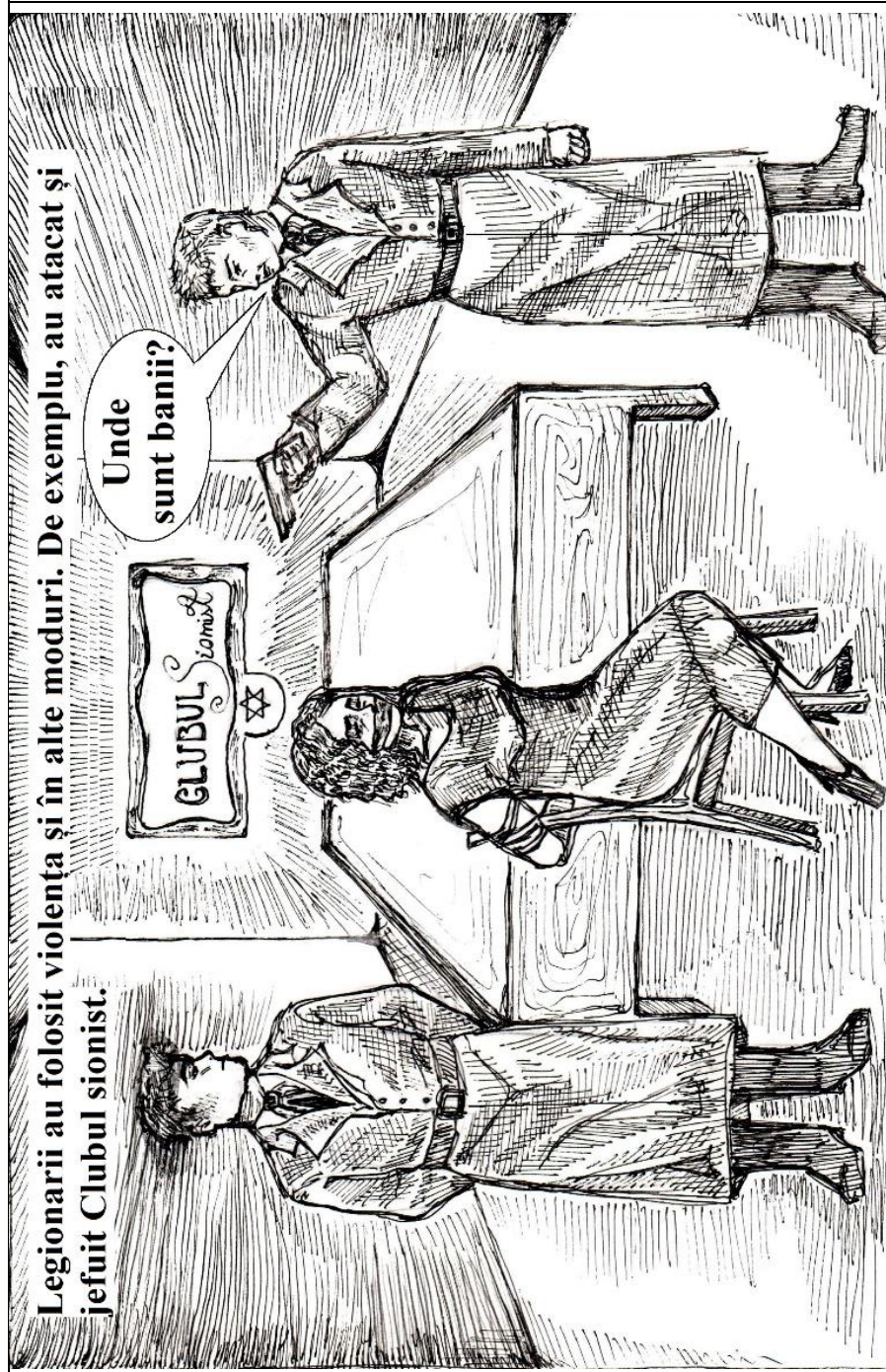
Ioan Chita, Lugoj

Magazin de textile, tricotate și mărunțisuri

Romulus F. Catin advertises in *Răsunetul* newspaper (1941), announcing that he bought the store from Alexandru Epstein

În urma acestor confiscări, multe familii evreiești au rămas fără niciun mijloc de subzistență și au ajuns să trăiască de azi pe mâine. 	Gheorghe Reisz retells that: „my father was a shopkeeper, he had... a grocery and delicatessen shop... but with the legionary rebellion he was kicked out of the shop, so I can say that overnight we were left with nothing... so that we ate polenta for days on end... the Antonescu regime also forced us to make donations to the Romanian army, which meant clothes, shoes, socks, underwear, bed linen... My sister was kicked out of high school... and she started doing some tailoring for a woman”¹⁰.
The Jews were deprived of their means of subsistence	Testimonies published in the book <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

¹⁰ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 356-359

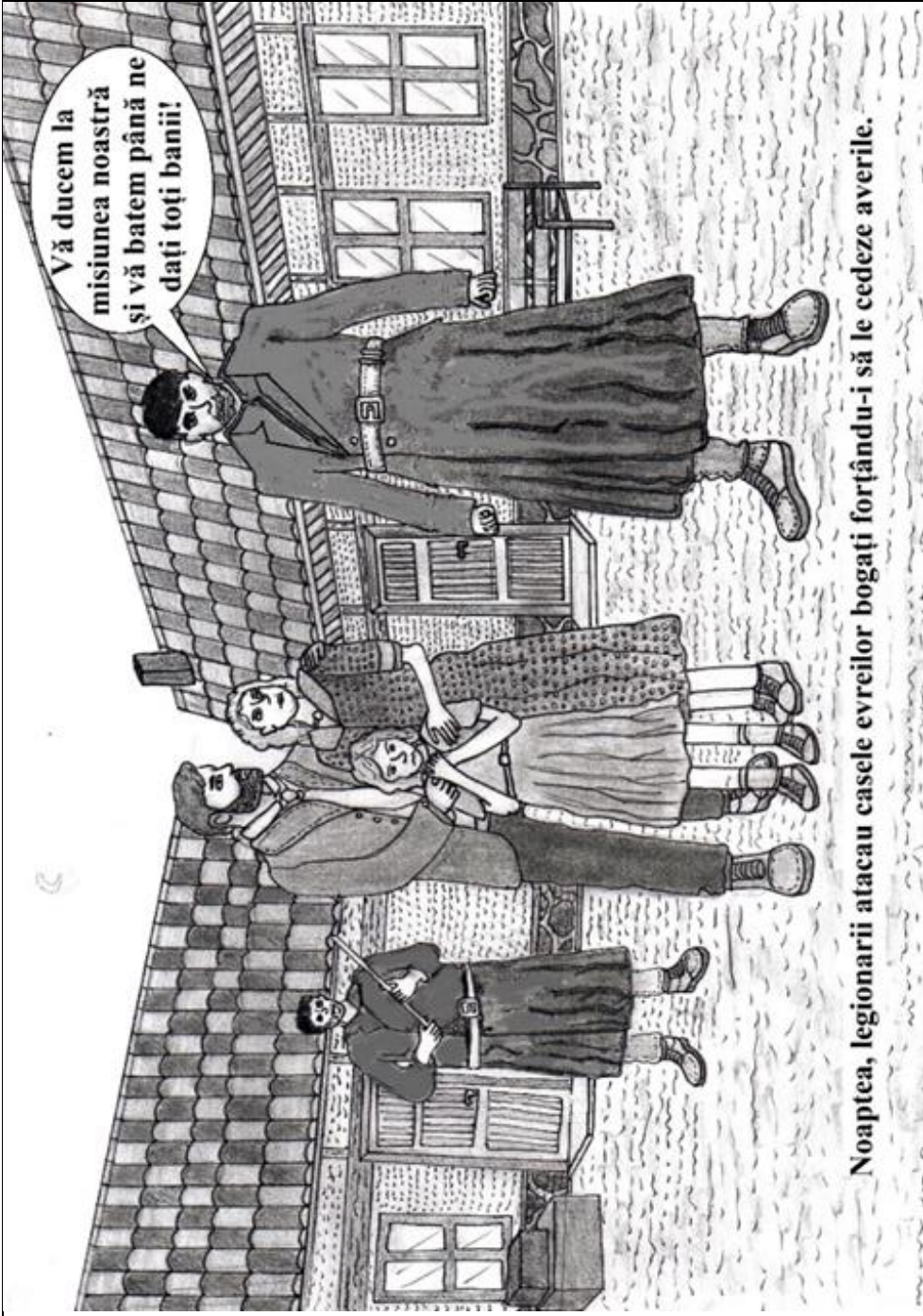

The legionnaires used violence to seize the property of the Jewish population

Judith Lugoian tells that:
 "the legionnaires came and two or three came into the Zionist Club in Lugoj and took the money that was there and tied my mother to a chair and gagged her..."¹¹.

Testimony published in the book
Memoria salvată (Eвреї din Banat, ieri și azi)

¹¹ *Ibidem*, p. 371

	T. Schwager retells that „on Friday evenings my mother would light candles... but later she stopped doing it, because any passer-by could see and would have realized that we were Jews... we tried to hide, because our life was terrible during the time of the legionnaires. One night I heard come down our street singing a legendary song. They were marching in the middle of the night... We trembled with terror... they entered (but at the Bachtels), took them out, took them to their mission and beat them up until they fainted...”¹². Judith Lazarovici remembers that „there were searches at night, they took away our books which they thought shouldn’t be there, and they took the books they wanted to take...”¹³.
The legionnaires used violence to seize the property of the Jewish population	Testimonies published in the book <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

¹² *Ibidem*, p. 368

¹³ *Ibidem*, p. 372

Jewish children were removed from schools and kindergartens

Iosif Singer recounts: „I first went to a public kindergarten in town ... At eleven or twelve o'clock, the teacher, told me with tears in her eyes: Jozsi, you have to go home, you are not allowed to stay in the Romanian kindergarten any more. And, with my metal lunch box, I left the kindergarten and went home; I was a small child, around 5 years old, crying... The community later opened a Jewish kindergarten in a private house...”¹⁴.

Leo Schleisinger mentions that: „I was kicked out of school, I did my first high school years in Timișoara at the Jewish Highschool and I went two or three times a year to take exams... My mother usually came with me, I needed a special travel permit for Jews”¹⁵.

Testimony published in the book
Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)

¹⁴ *Ibidem*, p. 329

¹⁵ *Ibidem*, p. 351

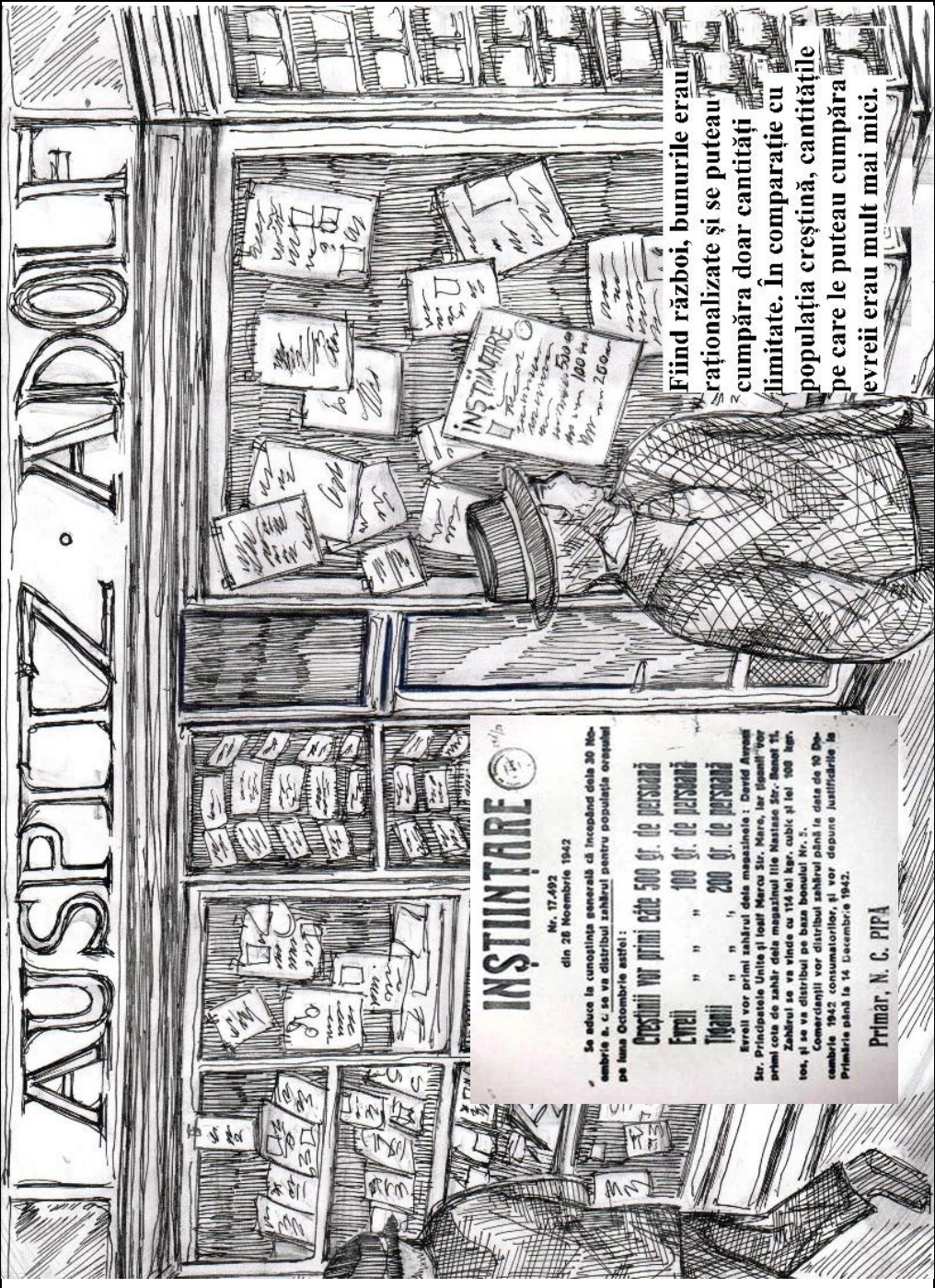
	Iosif Singer remembers that „when the school was evicted, no other building was assigned to us in its stead... we ended up learning in the park. In the park, people would throw stones around us; then we went on to learn in a courtyard of a Jewish family - Professor Pick’s, in a gazebo... I remember a trip I went on with my Jewish colleagues from the Jewish school in Lugoj; we went to a picturesque place in Timiș, and we were harassed and people shouted at us.”¹⁶. Gheorghe Reisz writes that: „the ones who would harm us were the older children from the German schools in town”¹⁷.
Jewish children ended up learning in parks and private homes, being threatened by Christian students	Testimonies published in the book Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)

¹⁶ *Ibidem*, p. 329

¹⁷ *Ibidem*, p. 349

 Și asta trebuie s-o scoatem din Bibliotecă. Poetul ăsta, Barbu Nemțeanu e de fapt evreu. E unul Benjamin Deutsch. Nu doar elevii evrei au fost dați afară din școli. Și cărțile cu autori evreiești au fost eliminate din bibliotecile școlare.	Minutes of the Teacher's Council of the Iulia Hașdeu Girls' High School in Lugoj: „today, Dec. 4, 1942, according to the order of the National Ministry of culture and national education No. 42-1942 communicated to us through Bulletin No. 47 ord. 27.694-1942 the undersigned teachers of the Girls' High School, Iulia Hașdeu from Lugoj, we met in conference to sort the books of the school library and found that there were books by Jewish authors, namely Barbu Nemțeanu formerly Benjamin Deutsch, which we immediately removed from the library. Therefore the present minutes has been written”¹⁸.
Books by Jewish authors were removed from libraries	Registrul de procese verbale al consiliului profesoral, Liceului de fete Iulia Hașdeu din Lugoj (1942)

¹⁸ Registrul de procese verbale al consiliului profesoral, Liceului de fete Iulia Hașdeu din Lugoj, 1942

Compared to Christians, Jews were only allowed to buy tiny amounts of food

Pavel Bidermann mentions that „Jews only received rations of certain foods such as oil and sugar”¹⁹.

Iosif Singer remembers „some restrictions, the Jews were not allowed to go to the market until after twelve o’clock, when you could no longer find anything... we were only allowed 100 grams of butter, bread or some shops simply posted „we do not serve Jews” outside their shops”²⁰.

Testimonies published in the book *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*

¹⁹ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 380
²⁰ *Ibidem*, p. 336

În această perioadă, unele magazine au început să interzică intrarea evreilor. 	Judith Lugoian recounts that „some shops had posted signs in German which said: Jews are not welcome here”²¹. Tobias Schwager points out that „Bristol café, whose owner used to be a Jew... was nationalized by the Board of Patronage... And at its entrance they wrote: Entry of dogs and Jews strictly prohibited. But there were also certain stores owned by Germans which had the same notice posted”²².	Testimonies published in the book <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>
Jews were banned from entering certain places in Lugoj		

²¹ *Ibidem*, p. 359

²² *Ibidem*, p. 364

	Judith Lugoian retells that „we were only given five days to leave the house and they took away everything, because that Zionist club could no longer exist. My mother then found a place... where we lived for two years, after which we had to leave again, because someone else liked the place and we had to move out within two or three days... there were families and families, because there were the Waneks, for example, a German family who terrorized us only because we were Jews”²³. Gheorghe Reisz notes that „the Antonescu regime forced us to give clothes, shoes, socks, underwear, bed linen to the Romanian army...”²⁴.
The Jewish people had their houses confiscated	Testimonies published in the book <i>Memoria salvată (Evrëii din Banat, ieri și azi)</i>

²³ Ibidem, p. 351

²⁴ Ibidem, p. 356-359

Evreii au fost obligați de regimentul antonescu să predea haine, pantofi, șosete, lenjerie, așternuturi de pat pentru armata română. De asemenea, de la populația evreiască au fost confiscate aparatele de radio. 	Răsunetul (November 14, 1943): „A Decree has been issued and published in the Official Gazette mandating the stocking up of clothing and footwear. By this Decree, Jews are obliged to contribute with items of clothing and footwear in proportional relationship with their income. The items that they will hand over (shirts, underwear, stockings, handkerchiefs, flannels, stockings, hats, woolen, coats, boots, bed linen, etc.) will have to be in good condition. The coat and suit of clothes must be made of wool, and the hat of felt. The footwear and its soles must be made of leather”²⁵. Răsunetul (November 14, 1943): „All the radios from the Jewish households in Lugoj are to be confiscated, and no documents are to be released as proof of evidence”²⁶.
The Jewish population was forced to give clothing and footwear to the Romanian army and their radios were confiscated	Article published in the newspaper Răsunetul (1943)

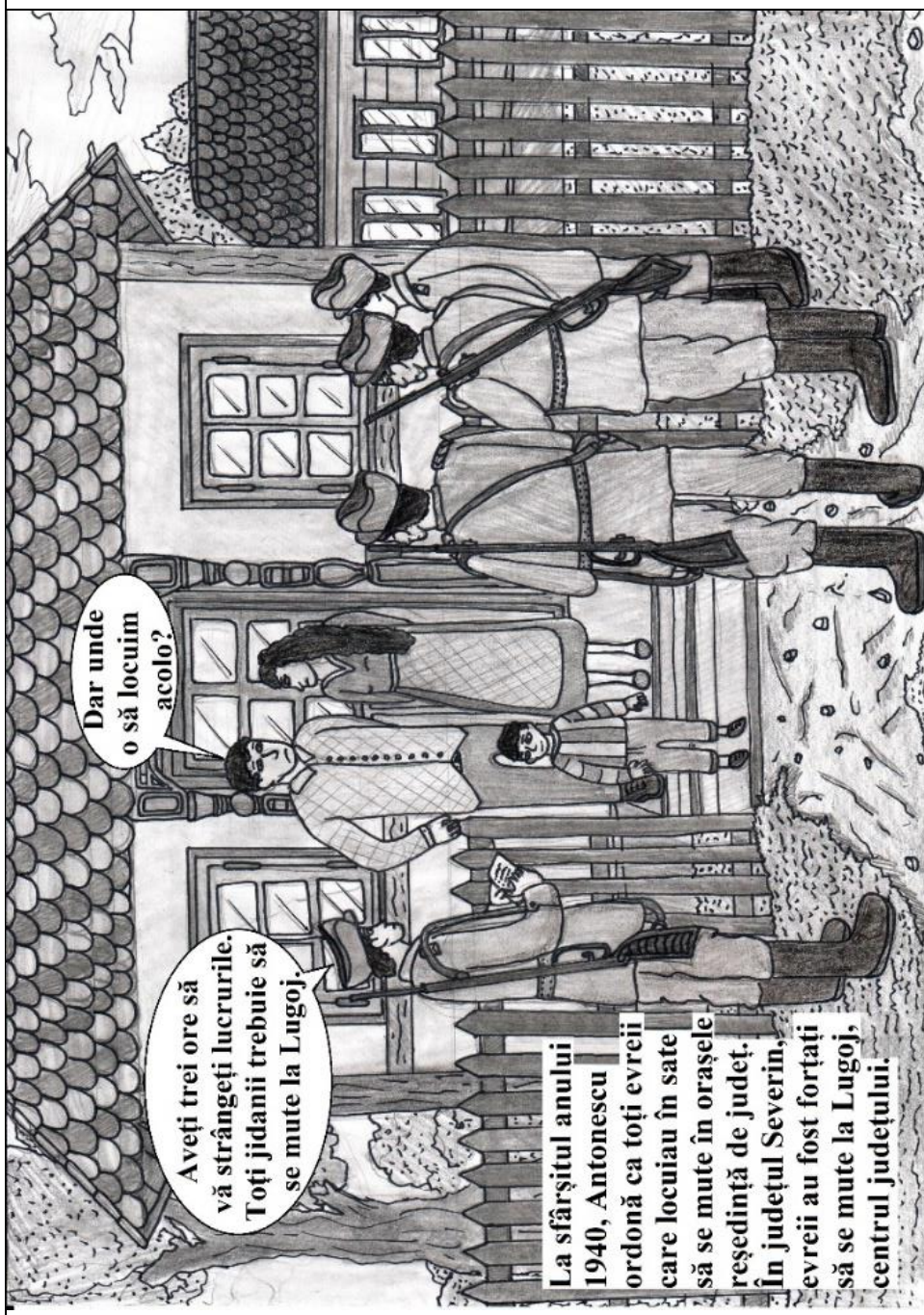
²⁵ *Răsunetul*, anul XXII, nr. 45, 14 noiembrie 1943, p. 4

²⁶ *Ibidem*

	Gabriela Stern mentions that „...we were forcefully evicted from Băile Herculane and brought to Lugoj, where we were placed under forced residence, (for) two years and eight months... The gendarmes... told us to go home and pack two blankets and a change of clothes... they told us that we would be accommodated at Neumann's, a jeweller”²⁷. Marcel Spitzer recalls that „in Leucușești... (my father) was the only Jew in the village... the legionnaires evicted us... Then they took us to Lugoj to the police headquarters. That was in the fall of '40, and we stayed under forced residence until '45... the Jews from all the communes of the county were brought to the district... and then we always had to report to the district authorities, to show we were here, that we hadn't fled, that we hadn't left”²⁸.
The jews were forced to relocate in the county seat cities. The entire Jewish population from the Severin County was moved to Lugoj so as to be kept under stricter control	Testimonies published in the book <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

²⁷ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 105

²⁸ *Ibidem*, p. 372

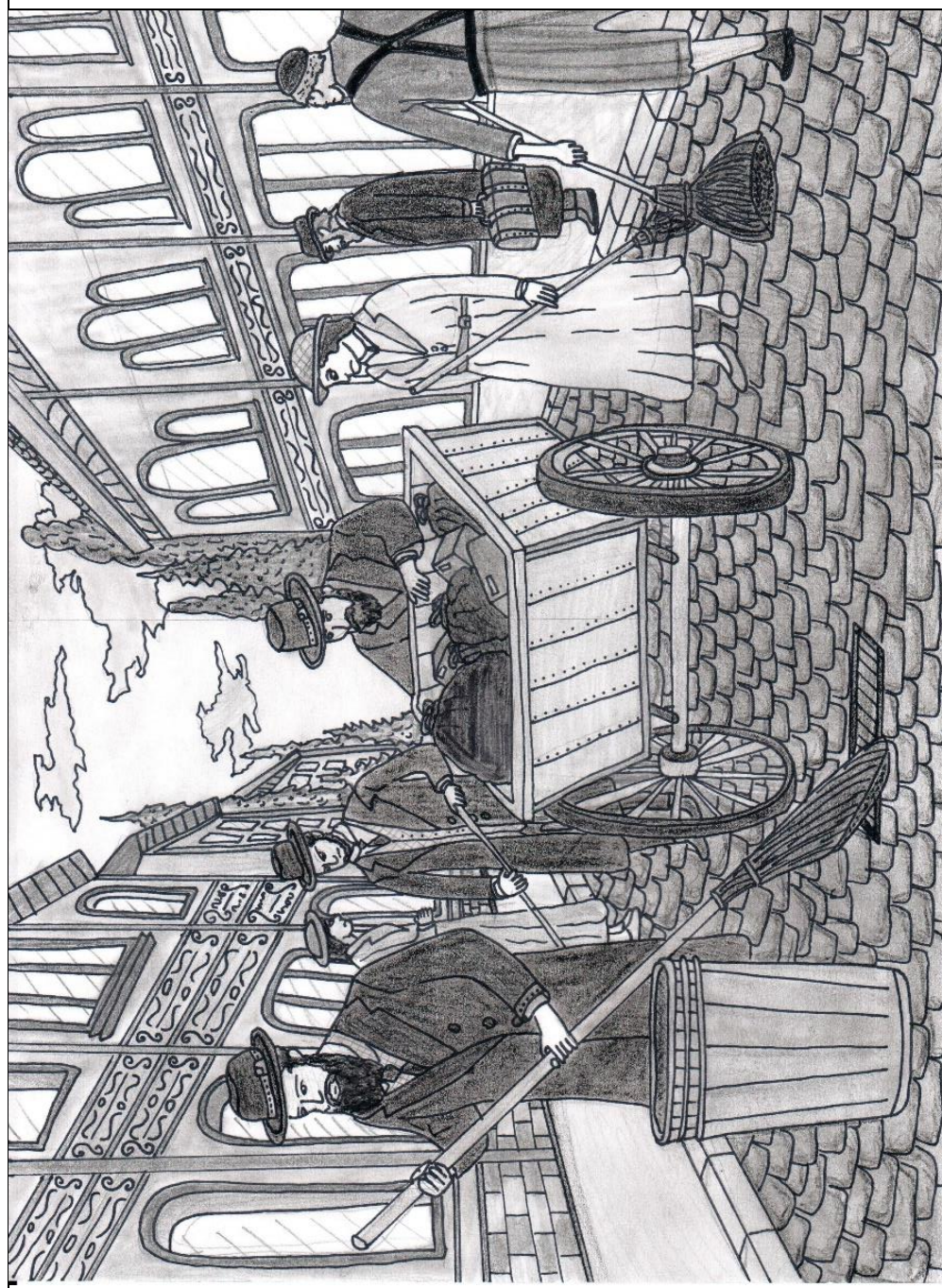

The jews were forced to relocate in the county seat cities. The entire Jewish population from the Severin County was moved to Lugoj so as to be kept under stricter control

Mărioara Molnar recounts that „we used to live downtown (in Oțelul Roșu) and they told us that we had to leave the town that very day... Three hours later we had to leave... they took us to the train station and got us on a carriage that took us to Caransebeș, where we stayed for about seven or ten days. Then, one morning, they told us: ‘Off you go, to the train station!’ and they took us to Lugoj... In Lugoj they took us to the school, next to the synagogue, where dormitories for the evicted had been prepared, because there were not only people from Oțelul, but also from the surrounding villages and communes... Jews from Făget and from all the surrounding areas were brought here. We did not remain at the school until the end of the war, and everyone tried to find a place to live somewhere in Lugoj”²⁹.

Testimonies published in the book
Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)

²⁹ *Ibidem*, p. 412

Jews had to do forced labour, being placed under the authority of the local government

Herman Deutsch recounts that „when we turned 18, in ‘44, they called us all up for compulsory labor... They made us dig ditches and bomb shelters in parks, shovel snow from the streets. People would pass us by and they seemed to be spitting on the street when they saw us shoveling snow around the town... Some of us, who were older, were taken to Piatra Olt. And because he was an officer my father was taken there. Some stayed there for three or four years.”³⁰.

Ladislau Bloch retells that „in 1942, upon turning 18, I was drafted immediately, and worked at the Lugoj city hall until June 1943, doing compulsory labor. I loaded wood onto a truck. But I was also forced to work on repairing roads in Lugoj. Later I also worked as a gardener in the garden of the hospital in Lugoj.”³¹.

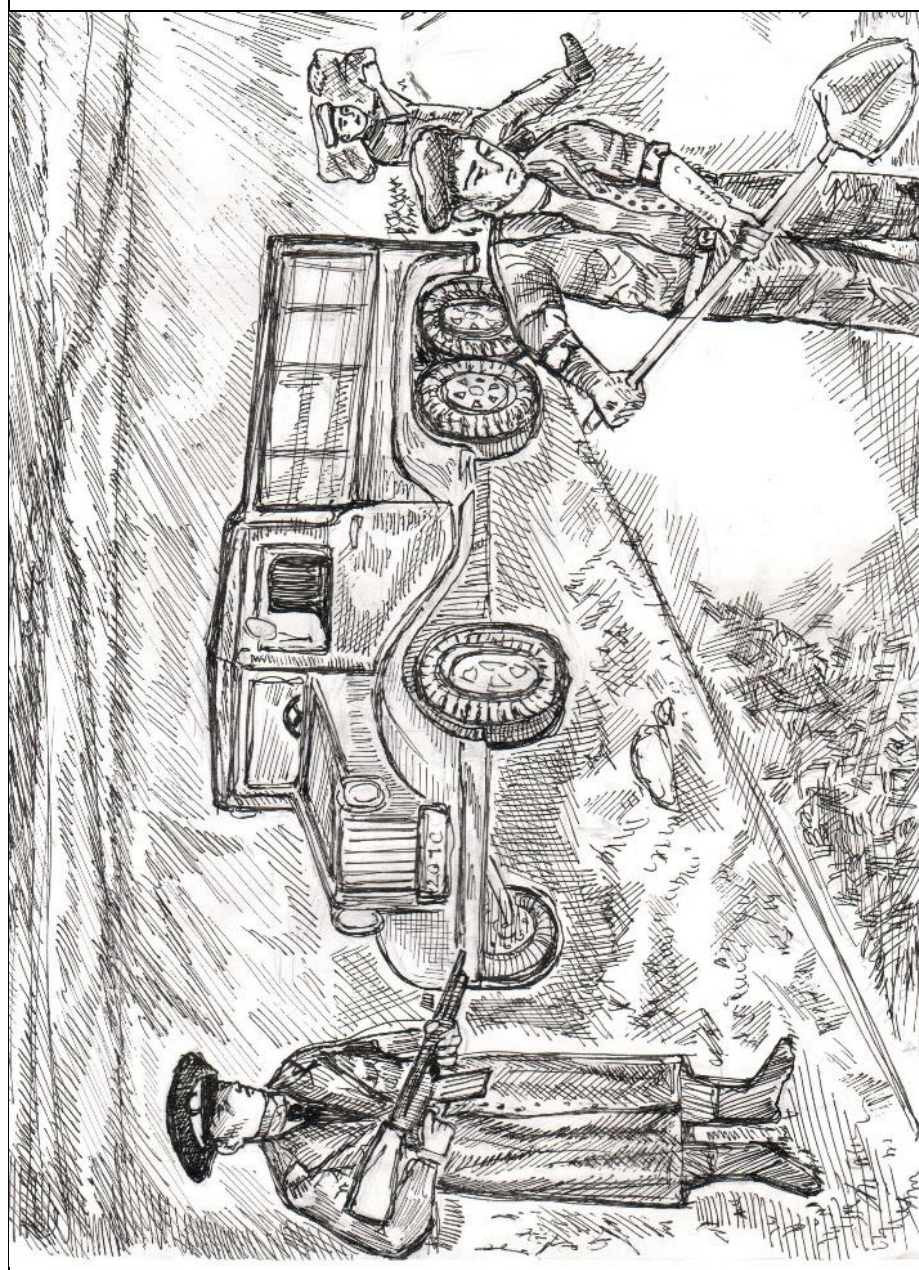
Marcel Spitzer remembers: „my mother worked at the military barracks and washed the floors and windows”³².

Testimonies published in the book
Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)

³⁰ *Ibidem*, p. 386

³¹ *Ibidem*, p. 386

³² *Ibidem*, p. 372

Jewish men were sent to forced labor detachments in various places around the country

Marcel Spitzer remembers: „for six months, I worked on the Arad-Brad railway track. I had a pickaxe and a shovel... We were a group of about forty-fifty laborers. And my father was in Piatra-Olt, doing compulsory labor”³³.

Ladislau Bloch points that „in June 1943 we were sent to Predeal, to a group of workers who were building... a road between Predeal and Timișul de Sus”³⁴.

Leo Schlesinger speaks about his father’s experience who „was taken to do compulsory labor... he was taken to Piatra-Olt, to Baldovinești, I know he was released near Galați”³⁵.

Gabriela Stern retells that „in Lugoj, my husband first swept the streets, and then he was taken to Piatra-Olt, then to Filiași... here he fell ill with malaria and later died”³⁶.

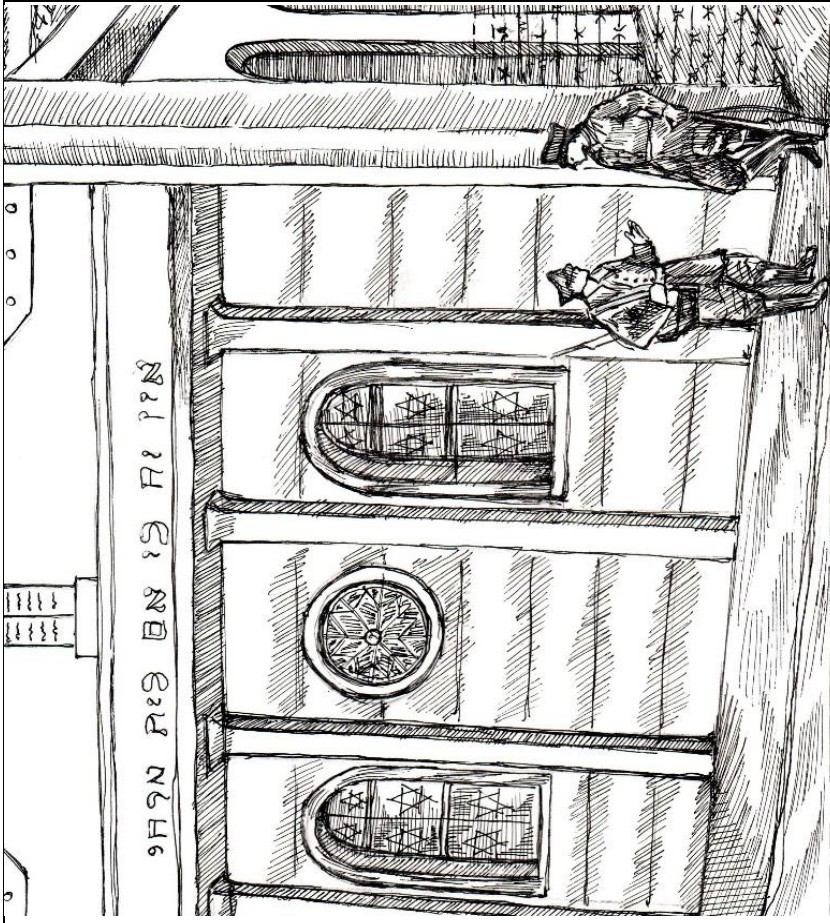
Testimonies published in the book *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*

³³ *Ibidem*, p. 372

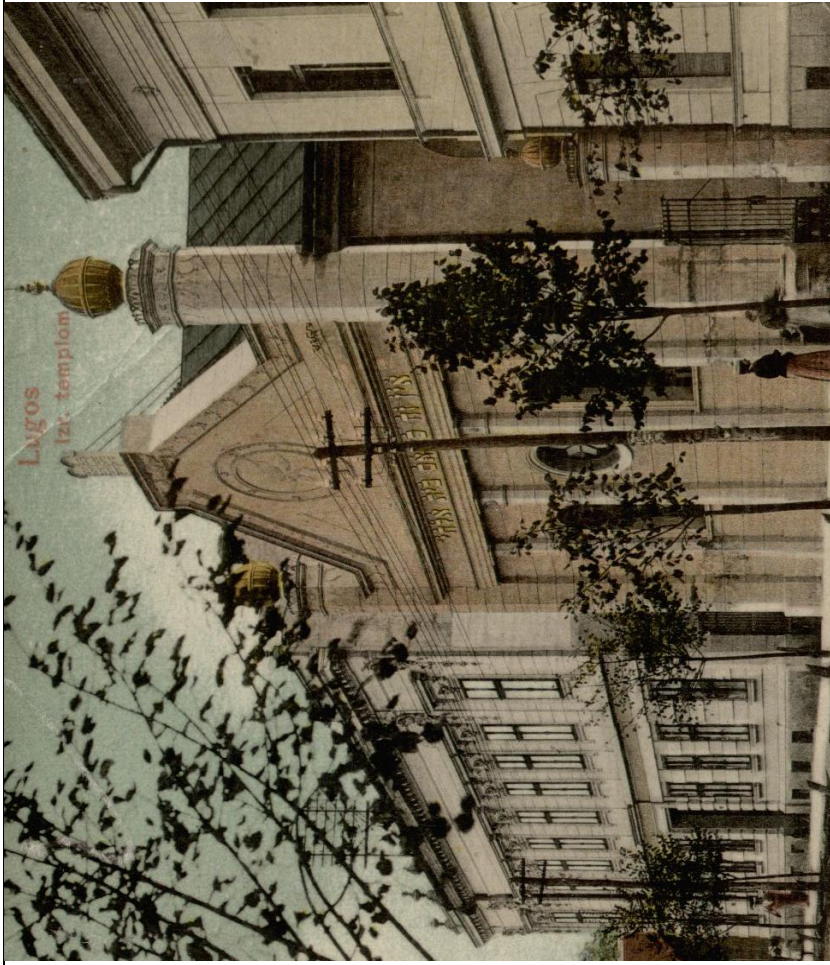
³⁴ *Ibidem*, p. 386

³⁵ *Ibidem*, p. 398

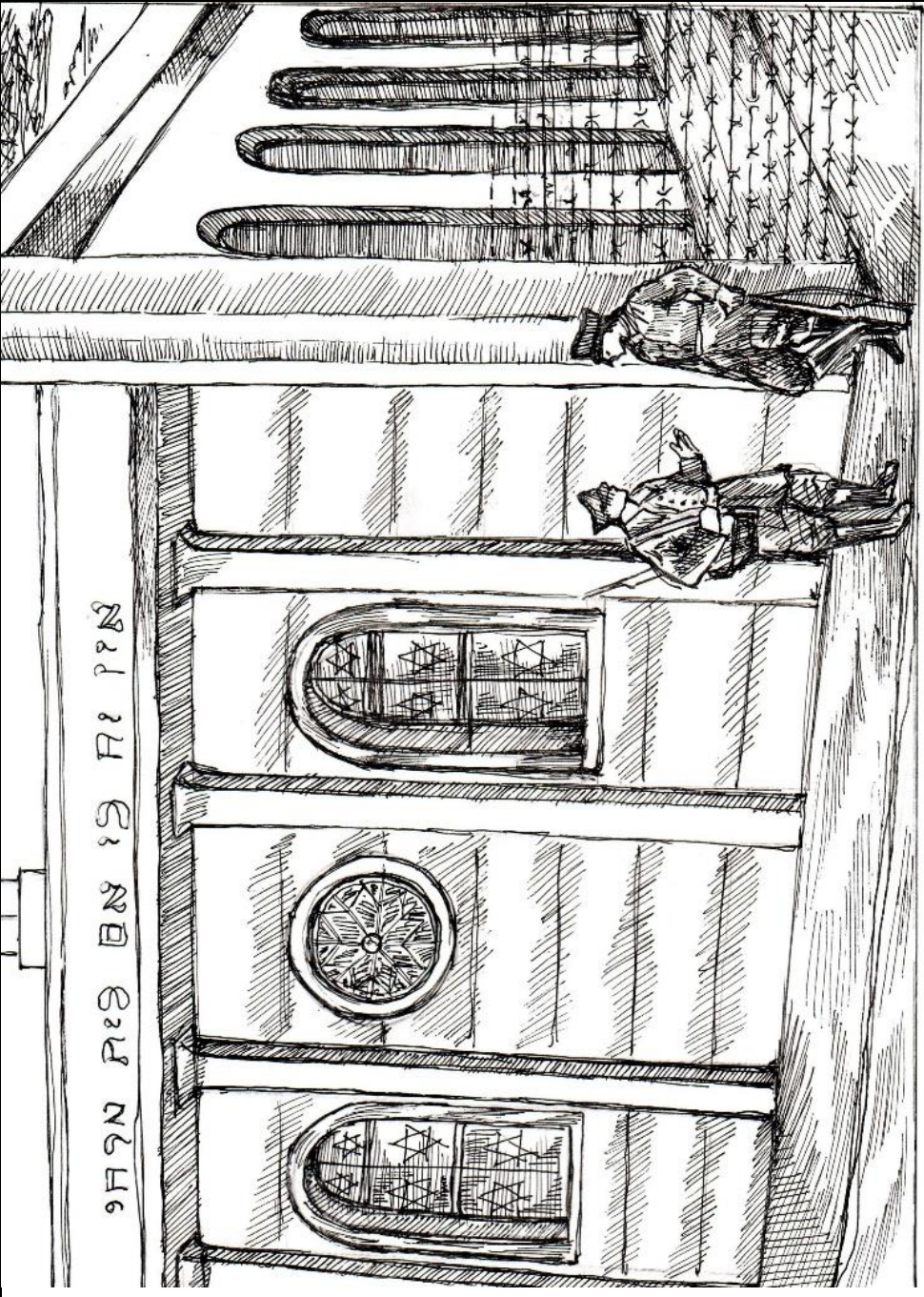
³⁶ *Ibidem*, p. 352

The Sinagogue in Lugoj

The Sinagogue in Lugoj

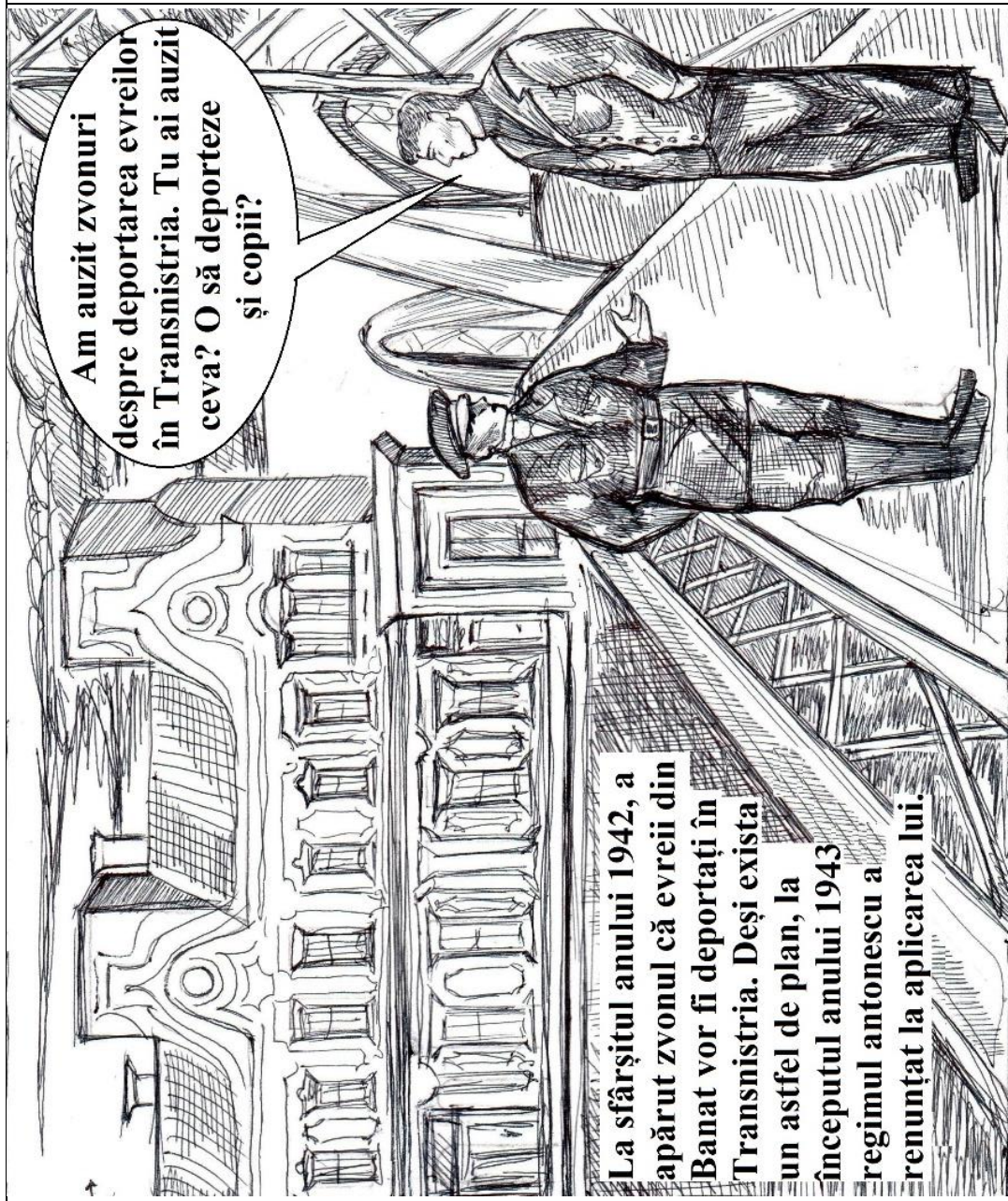
Tobias Schwager recounts that „the synagogue was surrounded with kind of a barbed wire... in the Community yard a camp was set up for Jews, especially (for the) women and children brought from Darabani... it turned into a camp where you could go neither in, nor out... the small synagogue and the ritual slaughterhouse were dismantled so as to build a kitchen for the deportees... (they were) supported by the community (that of Lugoj)... their husbands were taken to forced labor...”³⁷.

In Lugoj, in the courtyard of the Synagogue, a camp was set up for Jewish women and children brought from Darabani (Bucovina). On August 7, 1941, 499 people (261 women and 238 children) were imprisoned in the Lugoj camp³⁸

Testimonies published in the book
Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)

³⁷ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 365

³⁸ *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945, vol. III: Camps and Ghettos under European Regimes Aligned with Nazi Germany*, p. 705

The Jews in Lugoj feared they would be deported to Transnistria

Nicolae Brînzeu writes in his *Diary*: „August 26, 1942 / Today I went with Mili to Timișoara, in the Episcopal car. Our friend Roth... They are very worried about the threat of Transnistria. It is rumoured that if the Jews from Banat (whom the Romanian authorities have already abandoned, and labelled as pro-Hungarian - which is not untrue!) are taken...”³⁹.

Nicolae Brînzeu writes in his *Diary*: „October 5, 1942 / at Lulu's request I went to Timișoara, to discuss some „Romanization” issues. My childhood friend, Alexandru Solomon, had also written to me, asking me to visit him. Just like the other Jews, he is concerned about the deportation to Transnistria. He doesn't know can be done about the children”⁴⁰.

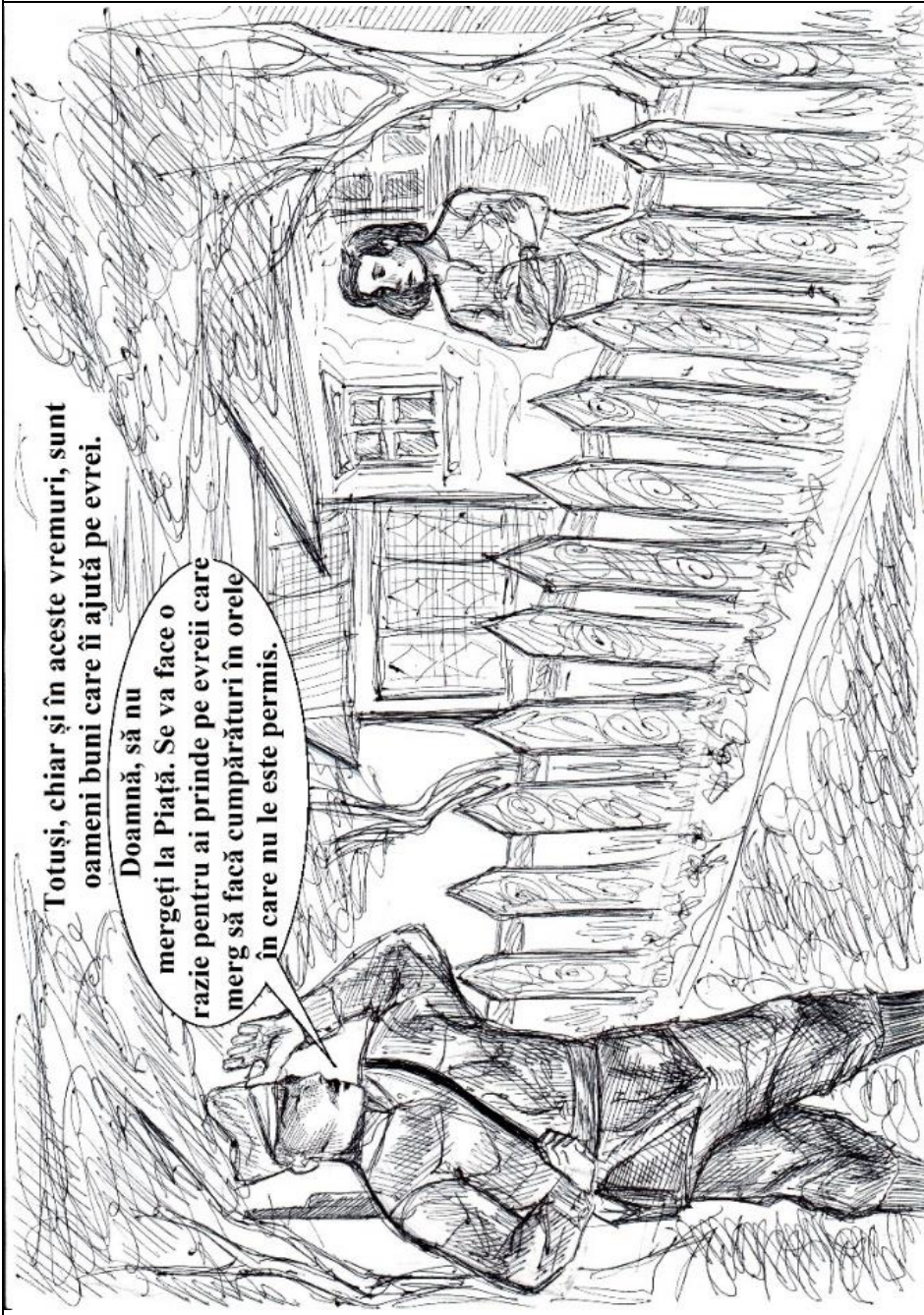
Nicolae Brînzeu writes in his *Diary*: „February 6, 1943 / A resolution of the marshal, dated December 23, 1942, is cited in an official address, in which the Ministry warns the Church against baptizing Jews, stating that within two months all Jews should be taken to Transnistria. The governor will be responsible for their lives”⁴¹.

Excerpt from *Jurnalul unui preot bătrân*

³⁹ Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, p. 459

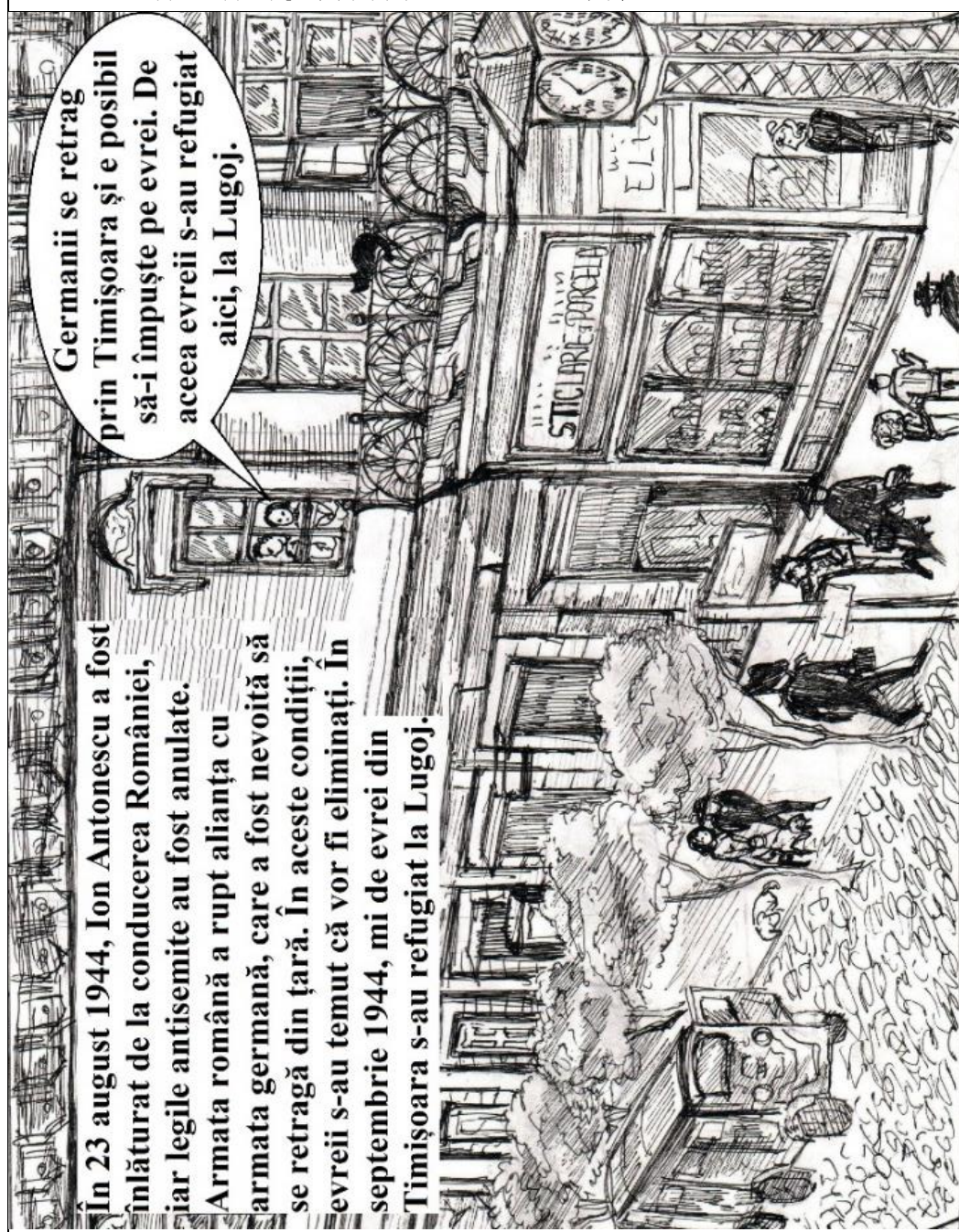
⁴⁰ *Ibidem*, p. 461

⁴¹ *Ibidem*, p. 471

 Totuși, chiar și în aceste vremuri, sunt oameni buni care ți ajută pe evrei. Doamnă, să nu mergeți la Piață. Se va face o razie pentru ai prinde pe evreii care merg să facă cumpărături în orele în care nu le este permis.	Judith Lugoian remembers that: „there was a militia chief in Lugoj, Popescu... and he would tell my mother: „Watch out, there will be a raid in a market so don't go there in the morning...”. Because during searches all valuables would be taken, our valuables, stayed with a German family”⁴². Leo Schleisinger writes that „during the legionary persecutions... we were evicted from our house, for a very short period... during which period we moved into a house (that) a former officer. a friend... who was an officer in the Romanian Gendarmerie... had made available to us based on friendship”⁴³.
Despite the widespread hostility, numerous Christians helped the Jews	Testimonies published in the book <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

⁴² *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 356

⁴³ *Ibidem*, p. 382

În 23 august 1944, Ion Antonescu a fost înlăturat de la conducerea României, iar legile antisemite au fost anulate. Armata română a rupt alianța cu armata germană, care a fost nevoită să se retragă din țară. În aceste condiții, evreii s-au temut că vor fi eliminați. În septembrie 1944, mi de evrei din Timișoara s-au refugiat la Lugoj.

Germanii se retrag prin Timișoara și e posibil să-i împuște pe evrei. De aceea evreii s-au refugiat aici, la Lugoj.

Nicolae Brînzeu writes in his Diary: „September 11, 1944 / This evening I received the news that the Germans were defeated in Timișoara: 8,000 prisoners and many spoils of war were taken. If it be so, it is a sign that they are no longer fighting. The first representatives of the Red Army have arrived in Lugoj... Today's panic is largely due to the Germans and the Jews. Many have come here from Timișoara”⁴⁴.

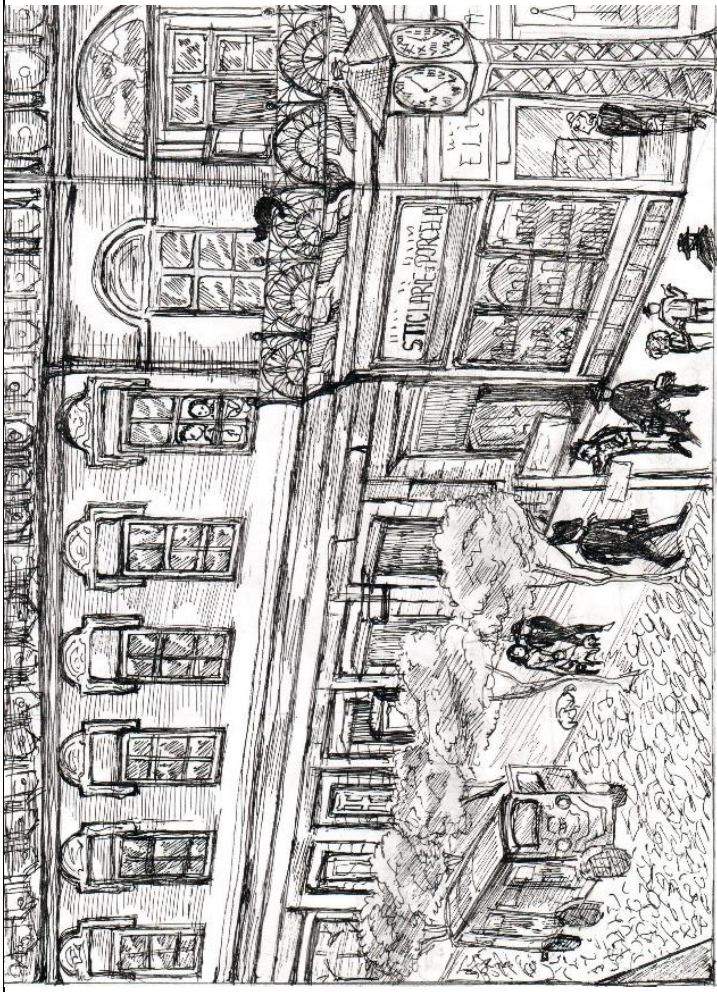
Nicolae Brînzeu records in his Diary: „September 13, 1944 / Later I find out that on September 11, in Timișoara, the German population also rebelled... they had been armed in advance. The Jews had been informed about this and that is why 1,500 Jews fled to Lugoj. And today the streets are full of them! That's why I didn't find Roth at home”⁴⁵.

At the end of the war the Jews from Timișoara fear that they might be executed and seek refuge at Lugoj

Excerpt from *Jurnalul unui preot bătrân*

⁴⁴ Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, p. 531

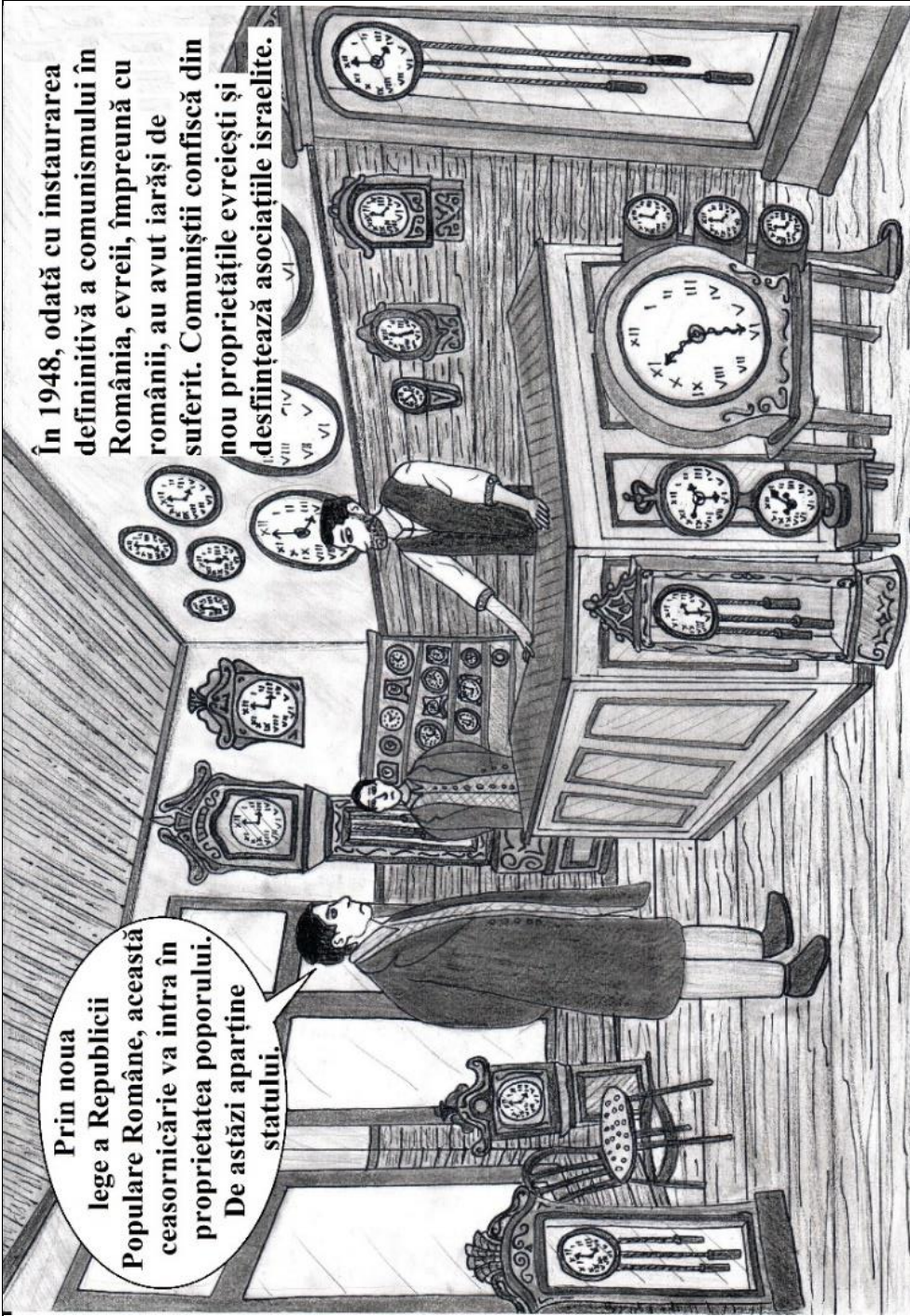
⁴⁵ *Ibidem*, p. 532

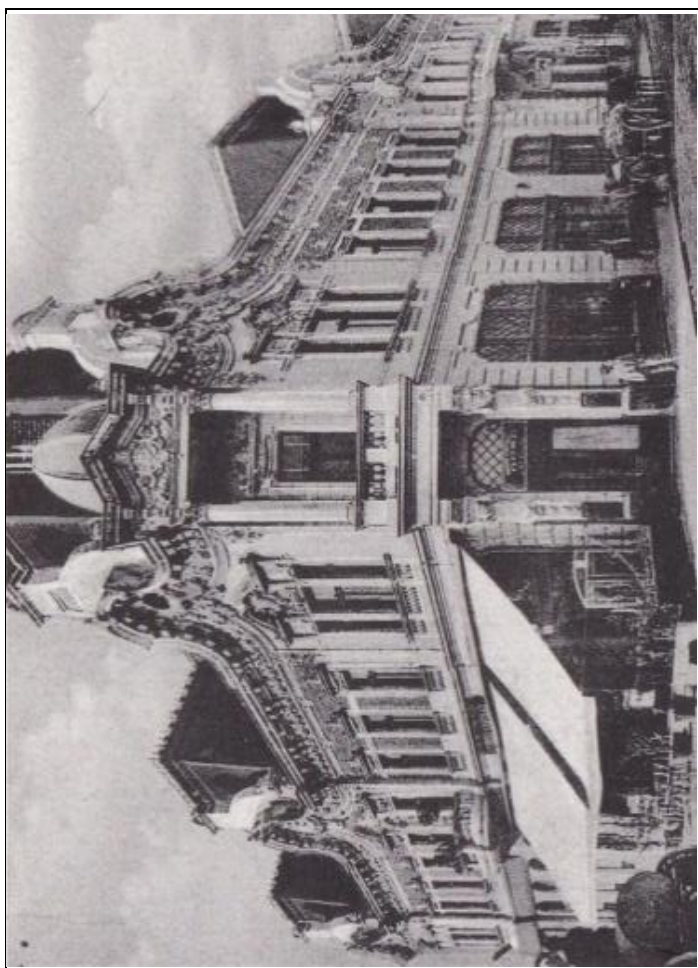
Representative picture of interwar Lugoj

Representative picture of interwar Lugoj

	Judith Lugoian remembers: „in 1946, my daddy opened a watch and jewellery store... he didn't get any chance to enjoy it, because they came and took away the shops; they nationalized them”⁴⁶.
After the war, the Jews from Banat try to resume their businesses, but the communist regime brutally intervenes, confiscating everything they have once more	Testimonies published in the book <i>Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)</i>

⁴⁶ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 357

La sfârșitul războiului evreii încearcă să-și refacă viața. În 1946 la Lugoj reapar vechile asociații, magazine și afaceri evreiești. 	
Representative building in interwar Lugoj	Representative building in interwar Lugoj

Suggested learning activities

Several teaching activities can be devised using this teaching material. Here are some of our suggestions:

A. In this 50-minute activity, students will learn about how anti-Semitic legislation and measures affected the lives of Jews and Roma in Romania between 1938 and 1944. Students will be able to discover how, during this period, human rights were violated by the measures taken by the Romanian state authorities.

1. To begin with, students are divided into groups. Each group must read the input material and perform some tasks based on it.

2. **Group I** must discover the main domestic and foreign political events that the material covers (from the period 1938-1950).

Group II must identify anti-Semitic manifestations and violent actions in Banat in the pre-war period, and the fears of Banat Jews during and after the war, as well as the reasons for emigrating from Romania after 1945.

Group III must list the measures taken against the Jews from Lugoj by the legionnaires, while they were in government alongside Ion Antonescu from September 1940 to January 1941.

Group IV must identify the measures taken against the Jews from Lugoj by the dictatorial regime of General Ion Antonescu, between 1941-1944.

Group V must identify the measures taken against the Roma from Lugoj by the dictatorial regime of General Ion Antonescu, between 1941-1944.

Group VI must describe what Jews felt during the period 1940-1944, following the anti-Semitic measures taken by the dictatorial regime of General Ion Antonescu.

3. Each group designs a poster (on a flip chart) by which they present the answers to the tasks they had to perform based on reading the material. The teacher supervises and coordinates the work of each group.

4. A representative from each group presents the conclusions of each group to the whole class. The students in the class ask questions, while the coordinating teacher directs the learning and draws the final conclusions.

B. In a 50-minute activity, students (aged 13-18) will learn about the way the anti-Semitic legislation between 1938-1944 affected the lives of the Jewish population in Banat.

1. The students are divided into eight groups and each group receives a sheet with excerpts from the following publications:

Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi), volum coordonat de Smaranda Vultur, Editura Polirom, Iași, 2002

Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011

Matatias Carp, *Cartea Neagră - Suferințele evreilor din România 1940-1944*, Atelierele Grafice Socec&Co., S.A.R., București, 1946

Mariana Conovici, Silvia Iliescu, Octavian Silvestru, *Țara, Legiunea, Căpitanul: mișcarea legionară în documentele de istorie orală*, Editura Humanitas, București, 2008

Răsunetul, anul XXII, nr. 45, 14 noiembrie 1943

Worksheet 1.

Nicolae Brînzeu records in his diary: „November 30, 1938 / After the attacks on several synagogues around the country (Reșița, Alba Iulia, etc.), on the evening of Saturday, the 26th, during a performance at the Jewish Theater in Timisoara (the group of actors from Cernăuți / Chernivtsi), two grenades were thrown from the gallery. Three or four died and about 20 were wounded. Panic spread fasat, people groping in the dark rushing towards the exits. It all happened when the lights went out and Sidy Thal, the famous singer, came out on the stage!”.

Nicolae Brînzeu writes in his diary: „September 24, 1939 / Thursday at 9 p.m. they announced on the radio that Prime Minister Călinescu had been assassinated. That night they shot 3-5 legionnaires in each county. They brought a peasant from Herendesti (Nicolae Sârbu) to Lugoj and shot him on the sports field. For a whole day they kept those who had been shot on public display, with the inscription: „This will happen to all assassins, traitors of the country”.

Nicolae Itul, a student in Lugoj at that time, recounts: „on September 22, 1939, when they shot legionnaires... I saw one, Sârbu, in Lugoj... they took us with the school to see him. He was in a white traditional shirt and pants, covered in blood and with a sign on his head: „This will be done to all traitors!””.

Tobias Schwager remembers that in Lugoj, at „Brediceanu High School, there was a teacher named Horia Sima, who would go around the classrooms and spread anti-Jewish and chauvinistic propaganda.”

Ladislau Bloch points that „in schools, at the high school in Lugoj, from 1934-35-36 until 39, anti-Semitism was in full swing... some teachers were suggesting that Jews would not work, that they were only profiteers. Some students would maintain the same thing...”.

Worksheet 2.

Matatias Carp points that: „Two days after a visit to Lugoj by Horia Sima, the vice-president of the Council of Ministers, an important change occurred in the leadership of the local authorities. The police chief Dr. Neamțu was replaced by the legionnaire Jura, aged 24. The Jews of Lugoj had the explanation for this appointment the next day when they were summoned to the police station where the chief, assisted by 2 other legionnaires carrying revolvers, forced them to sign deeds of sale of their businesses for 25% of their value, payable in 18 months installment, in a blocked account at the Carașană Bank. Those who showed the slightest resistance were taken into police custody under the threat that they would be held there until they signed, so that in the end all those who were there at the time gave in and signed. The next day, „the „buyers”, mostly young men aged 20-25, butchers, plowmen, barber apprentices and unemployed women, presented themselves and took over the businesses.”

Nicolae Brînzeu writes in his diary: „December 30, 1940 / All Jewish shops were taken over by Romanians, paying them - they say - 25% of the inventory, in 4 installments, the rest going to legionnaire aid. Among the factories, the Germans also seized some of ours (Lengyel, Moara – The Mill and Țesătoria - the Textile Mill!)”.

Gheorghe Reisz retells that: „my father was a shopkeeper, he had... a grocery and delicatessen shop... but with the legionary rebellion he was kicked out of the shop, so I can say that overnight we were left with nothing... so that we ate polenta for days on end... the Antonescu regime also forced us to make donations to the Romanian army, which meant clothes, shoes, socks, underwear, bed linen... My sister was kicked out of high school... and she started doing some tailoring for a woman”.

Răsunetul (14 noiembrie 1943): „all the radios of the Jews in Lugoj are confiscated, without any evidence”.

Răsunetul (November 14, 1943): „A Decree has been issued and published in the Official Gazette mandating stocking up of clothing and footwear. By this Decree, Jews are obliged to contribute with items of clothing and footwear in proportional relationship with their income. The items that they will hand over (shirts, underwear, stockings, handkerchiefs, flannels, stockings, hats, woolen, coats, boots, bedsheets, etc.) will have to be in good condition. The coat and suit of clothes must be made of wool, and the hat of felt. The footwear and its soles must be made of leather”.

Răsunetul (November 14, 1943): „All the radios from the Jewish households in Lugoj are to be confiscated, and no documents are to be released as proof of evidence”.

Worksheet 3.

Nicolae Brînzeu writes in his Diary: „August 26, 1942 / Today I went with Mili to Timișoara, in the Episcopal car. Our friend Roth... They are very worried about the threat of Transnistria. It is rumoured that if the Jews from Banat (whom the Romanian authorities have already abandoned, and labelled as pro-Hungarian - which is not untrue!) are taken...”.

Nicolae Brînzeu writes in his *Diary*: „October 5, 1942 / at Lulu’s request I went to Timișoara, to discuss some ”Romanization” issues, my childhood friend, Alexandru Solomon, had also written to me, asking me to visit him. Just like the other Jews, he is concerned about the deportation to Transnistria. He doesn’t know what can be done about the children”.

Nicolae Brînzeu writes in his *Diary*: „February 6, 1943 / A resolution of the Marshal, dated December 23, 1942, is cited in an official address, by which the Ministry warns the Church against baptizing Jews, stating that within two months all Jews are to be taken to Transnistria. The governor will be responsible for their lives”.

Nicolae Brînzeu writes in his Diary: „September 11, 1944 / This evening I received the news that the Germans were defeated at Timișoara: 8,000 prisoners and many spoils of war were taken. If it be so, it is a sign that they are no longer fighting. The first representatives of the Red Army have arrived in Lugoj... Today’s panic is largely due to the Germans and the Jews. Many have come here from Timișoara”.

Nicolae Brînzeu records in his Diary: „September 13, 1944 / Later I find out that on September 11, in Timișoara, the German population also rebelled... they had been armed in advance. The Jews had been informed about this and that is why 1,500 Jews fled to Lugoj. And today the streets are full of them! That’s why I didn’t find Roth at home”.

Worksheet 4.

Judith Lugojan retells that: „the legionnaires came and two or three came into the Zionist Club in Lugoj and took the money that was there and tied my mother to a chair and gagged her ...”.

T. Schwager retells that „on Friday evenings my mother would light candles... but later she stopped doing it, because any passer-by could see and would have realized that we were Jews... we tried to hide, because we had a terrible situation during the time of the legionnaires. One night I heard them enter our street singing a legionary song. They were marching in the middle of the night... We trembled with terror... they entered (but at the Bachtels), took them out, took them to their mission and beat them up until they fainted...”.

Judith Lazarovici remembers that „there were searches at night, they took away our books which they thought shouldn’t be there, and they took the books they wanted to take...”.

Judith Lugojan remembers that „we were given only five days to leave the house and they took away everything, because that Zionist club could no longer exist. My mother then found a place... where we lived for two years, after which we had to leave again, because someone else liked the place and we had to move out within two or three days... there were families and families, because there were the Waneks, for example, a German family of who terrorized us only because we were Jews”.

Worksheet 5.

Isif Singer remembers „some restrictions, the Jews were not allowed to go to the market until after twelve o’clock, when you could no longer find anything... we were only allowed 100 grams of butter, bread or some simply wrote ‘we do not serve Jews’ on their doors”.

Pavel Bidermann mentions that „Jews only received certain foods, such as oil and sugar, only by rations”.

Judith Lugoian recounts that „there were shops that had signs in German saying: Jews are not allowedHere.”

Tobias Schwager points out that „Bristol café, whose owner used to be a Jew, ... was nationalized by the Board of Patronage... And at its entrance they wrote: Entry of dogs and Jews strictly prohibited. But there were also certain stores owned by Germans where where they posted the same sign”.

Judith Lugoian remembers that: „there was a militia chief in Lugoij, Popescu... and he would tell my mother: „Watch out, there will be a raid in a market so don't go there in the morning...”. Because during searches all valuables would be taken, our valuables, stayed with a German family”.

Leo Schleisinger writes that „during the legionary persecutions... we were evicted from our house, for a very short period,... during which period we moved into a house (that) a former officer. a friend... who was an officer in the Romanian Gendarmerie... had made available to us based on friendship”.

Worksheet 6.

Iosif Singer recounts: „I first went to a kindergarten in the city... At eleven or twelve o'clock, crying, the teacher, told me: Jozsi, you have to go home, you are not allowed to stay in the Romanian kindergarten any more. And, with that metal bag, I left the kindergarten and went home; I was a small child, around 5 years old, crying... The community later organized a Jewish kindergarten in a private house...”.

Leo Schleisinger mentions that: „I was kicked out of school, I did my first high school years in Timișoara at the Jewish Highschool and I went two or three times a year to take exams... My mother usually came with me, I needed a special travel permit for Jews”.

Iosif Singer remembers that „when the school was evacuated, no other building was assigned to us in its stead... we ended up learning in the park. In the park, people would throw stones around us; then we went on to learn in a courtyard of a Jewish family - Professor Pick's, in a gazebo... I remember a trip I went on with my Jewish colleagues from the Jewish school in Lugoij; we went to a picturesque place in Timiș, and we were harrassed and people shouted at us”.

Gheorghe Reisz writes that: „the ones who would harm us us were the older children from the German schools in the town... my sister was expelled from school... and she took up tailoring doing some work for a seamstress”.

Worksheet 7.

Tobias Schwager recounts that „the synagogue was surrounded with kind of a barbed wire... in the Community yard a camp was set up for Jews, especially (for the) women and children brought from Darabani... it turned into a camp where you could go neither in, nor out... the small synagogue and the ritual slaughterhouse were dismantled so as to build a kitchen for the deportees... (they were) supported by the community (that of Lugoij)... their husbands were taken to do forced labor...”.

Gabriela Stern mentions that „... we were forcefully evicted from Băile Herculane to Lugoij, and were placed under forced residence, (for) two years and eight months... The gendarmes... told us to go home and pack two blankets and sha change of clothes... they told us that we would be accommodated at Neumann's, a jeweller”.

Marcel Spitzer recalls that „in Leucușești... (my father) was the only Jew in the village... the legionnaires evicted us... Then they took us to Lugoj to the police headquarters. That was in the fall of '40, and we stayed under forced residence until '45... the Jews from all the communes of the county were brought to the district... and then we always had to report to the district authorities, to show we were here, that we hadn't run away, that we hadn't left”.

Mărioara Molnar recounts that „we used to live downtown (in Oțelul Roșu) and they told us that we had to leave the town that very day... Three hours later we had to leave... they took us to the train station and got us on a carriage that took us to Caransebeș, where we stayed for about seven or ten days. Then, one morning, they told us: „Off you go, to the train station!” and they took us to Lugoj... In Lugoj they took us to the school, next to the synagogue, where dormitories for the evicted had been prepared, because there were not only people from Oțelul, but also from the surrounding villages and communes... Jews from Făget and from all the surrounding areas were brought here. We did not remain at the school until the end of the war, and everyone tried to find a place to live somewhere in Lugoj”.

Worksheet 8.

Herman Deutsch recounts that „when we turned 18, in '44, they called us all up for compulsory labor... They made us dig ditches, dig shelters in parks, clear snow from the streets. People would pass by us and they seemed to be spitting on the street when they saw us shoveling snow around the town... Some of us, who were older, were taken to Piatra Olt. And, being an officer, my father was taken there. Some stayed there for three or four years”.

Ladislau Bloch retells that „in 1942, upon reaching the age of 18, I was mobilized immediately, and worked at the Lugoj city hall until June 1943, doing compulsory labor. I loaded wood into a truck. But I was also forced to work on repairing roads in Lugoj. Later I also worked as a gardener in the hospital garden in Lugoj”.

Marcel Spitzer remembers: „my mother worked at the military barracks and washed the floors and windows ... for six months, I worked on the Arad-Brad railway track. I had a pickaxe and a shovel... We were a group of about forty-fifty laborers. And my father was in Piatra-Olt, doing compulsory labor.”

Leo Schlesinger talks about his father's experience who „was taken to do compulsory labor... he was taken to Piatra-Olt, to Baldovinești, I know he was released near Galați”.

Gabriela Stern retells that „in Lugoj, my husband first swept the streets, and then he was taken to Piatra-Olt, then to Filiași... here he fell ill with malaria and later died”.

2. After going through the worksheets, each group must write a report presenting their findings on, namely:

Group 1 – violence and anti-Semitic actions in the 1930s

Group 2 – confiscation of Jewish assets by the legionnaires and measures of the Antonescu government by which Jews are obliged to help the Romanian army

Group 3 – fears of the Jews in Banat during 1940-1944

Group 4 – the behavior of the legionnaires towards the Jews

Group 5 – various attitudes towards the Jews

Group 6 – Jewish children during 1941-1944

Group 7 – relocation, forced evacuation, deportation

Group 8 – forced labor.

3. After writing the report, each group looks in the graphic material for three images that reflect the information in the worksheets.

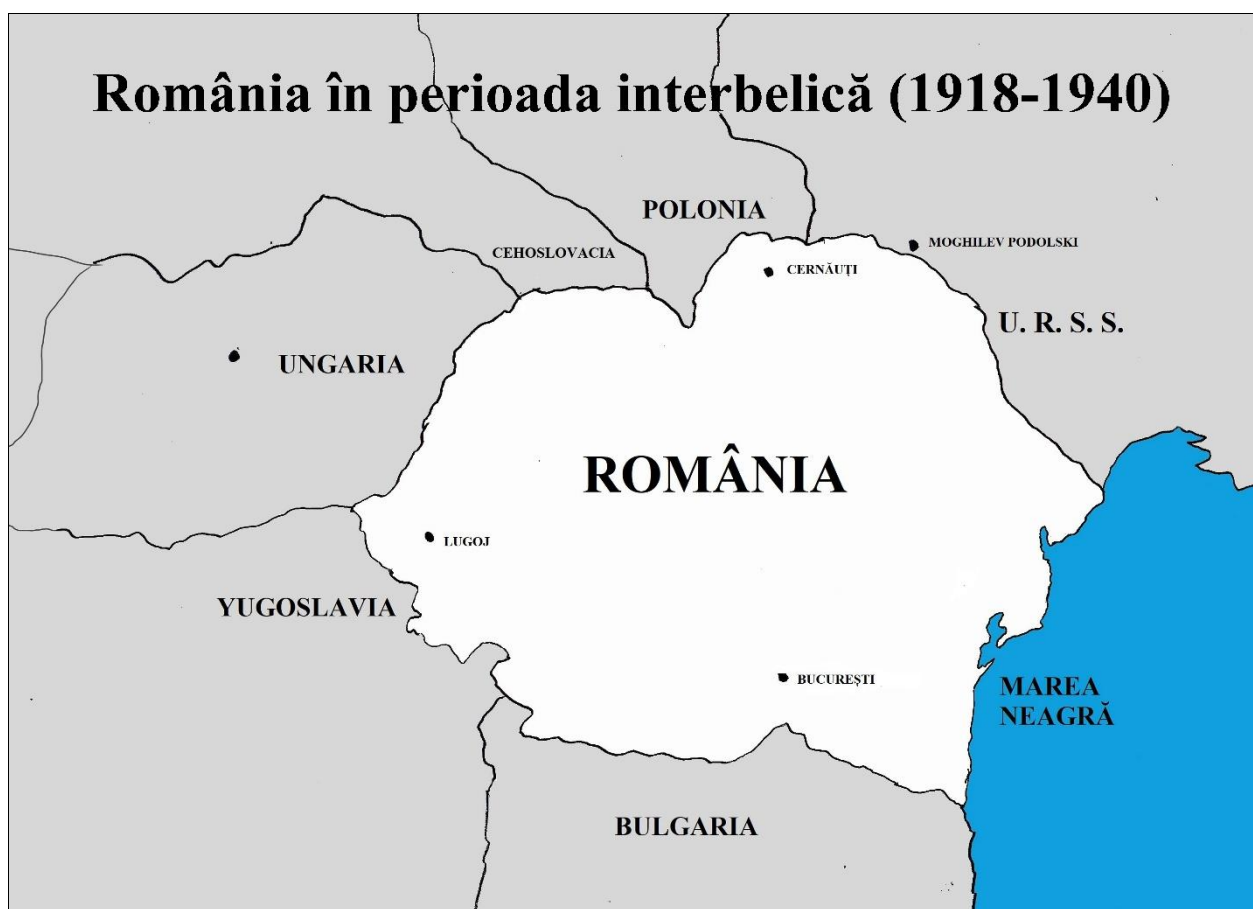
4. A representative from each group presents the conclusions of each group to the whole class. Students in the class ask questions, while the coordinating teacher directs the learning and draws the final conclusions.

2. Întoarcerea la lumină

Povestea familiei Gottlieb începe la Cernăuți în 1941. Familia Gottlieb era formată din Elemer și Rosza și micuța Katița, care se născuse de curând. În anii celui de Al Doilea Război Mondial, familia Gottlieb n-a avut timp să fie fericită.

România în perioada interbelică (1918-1940)

În 1940, România a fost nevoită să cedeze teritoriile Ungariei, Bulgariei și U.R.S.S.-ului. În acest context, nordul Bucovinei, cu orașul Cernăuți, a fost ocupat de U.R.S.S.

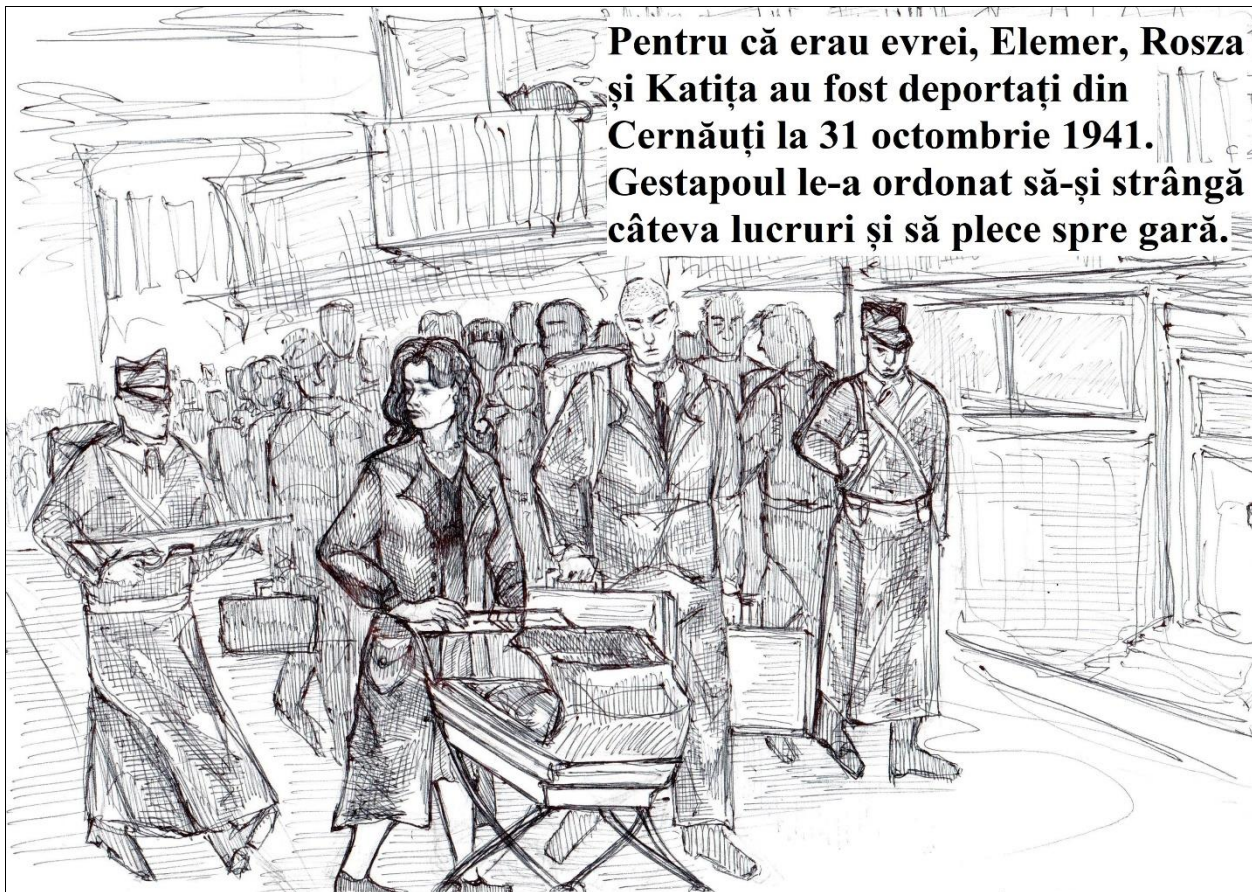

După pierderea acestor teritorii, România, condusă de generalul Ion Antonescu, s-a aliat cu Germania nazistă și, în vara anului 1941, armata română s-a alăturat armatei germane în atacul împotriva U.R.S.S.-ului.

Ca urmare a acestei acțiuni militare, Bucovina, cu orașul Cernăuți, a revenit în granițele României.

Pentru că erau evrei, Elemer, Rosza și Katița au fost deportați din Cernăuți la 31 octombrie 1941. Gestapoul le-a ordonat să-și strângă câteva lucruri și să plece spre gară.

La gară, deportații evrei din Cernăuți au fost încărcăți în trenuri de vite și trimiși spre est, într-o direcție necunoscută.

Călătoria cu trenul n-a durat mult. După o vreme, deportați au fost coborâți din tren și au continuat drumul pe jos, prin noroi. Mulți și-au pierdut bagajele și chiar viața.

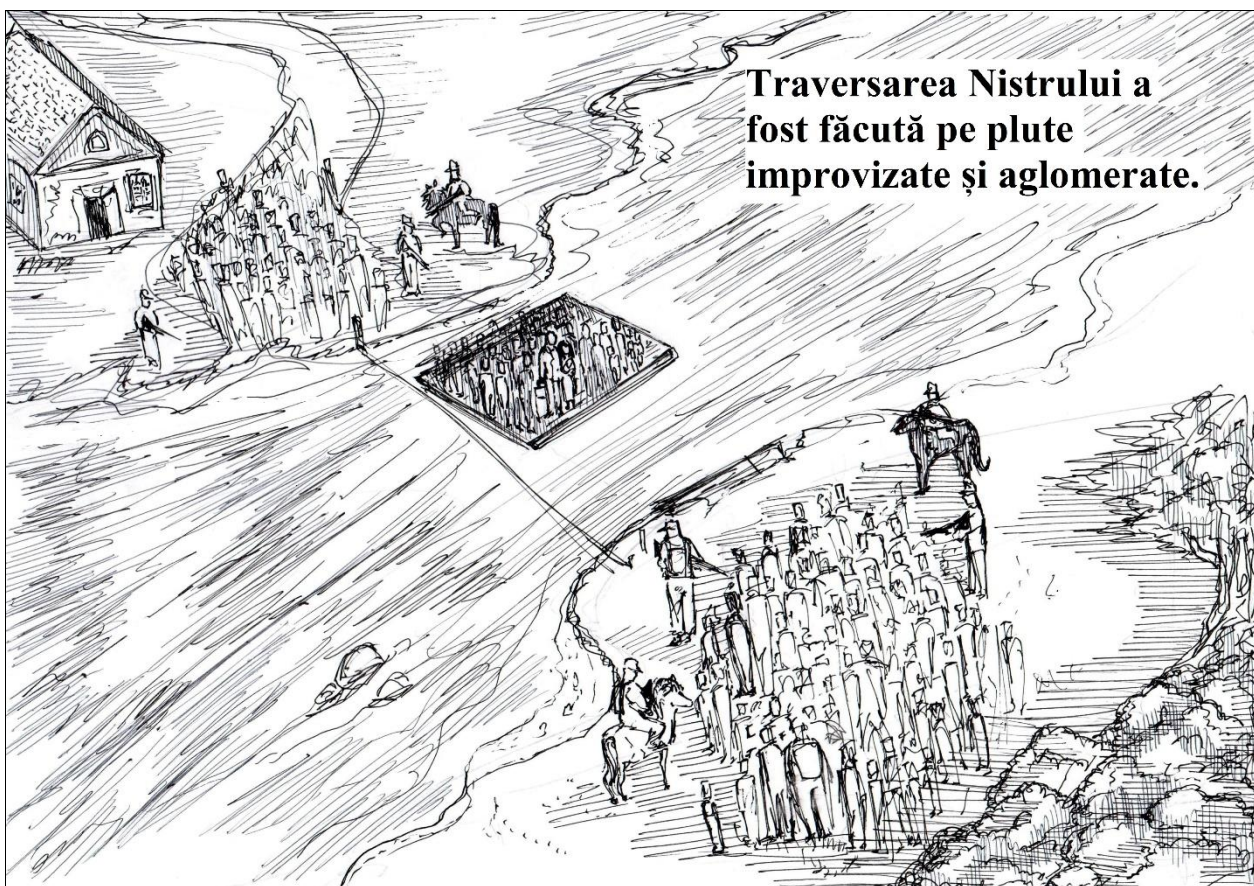
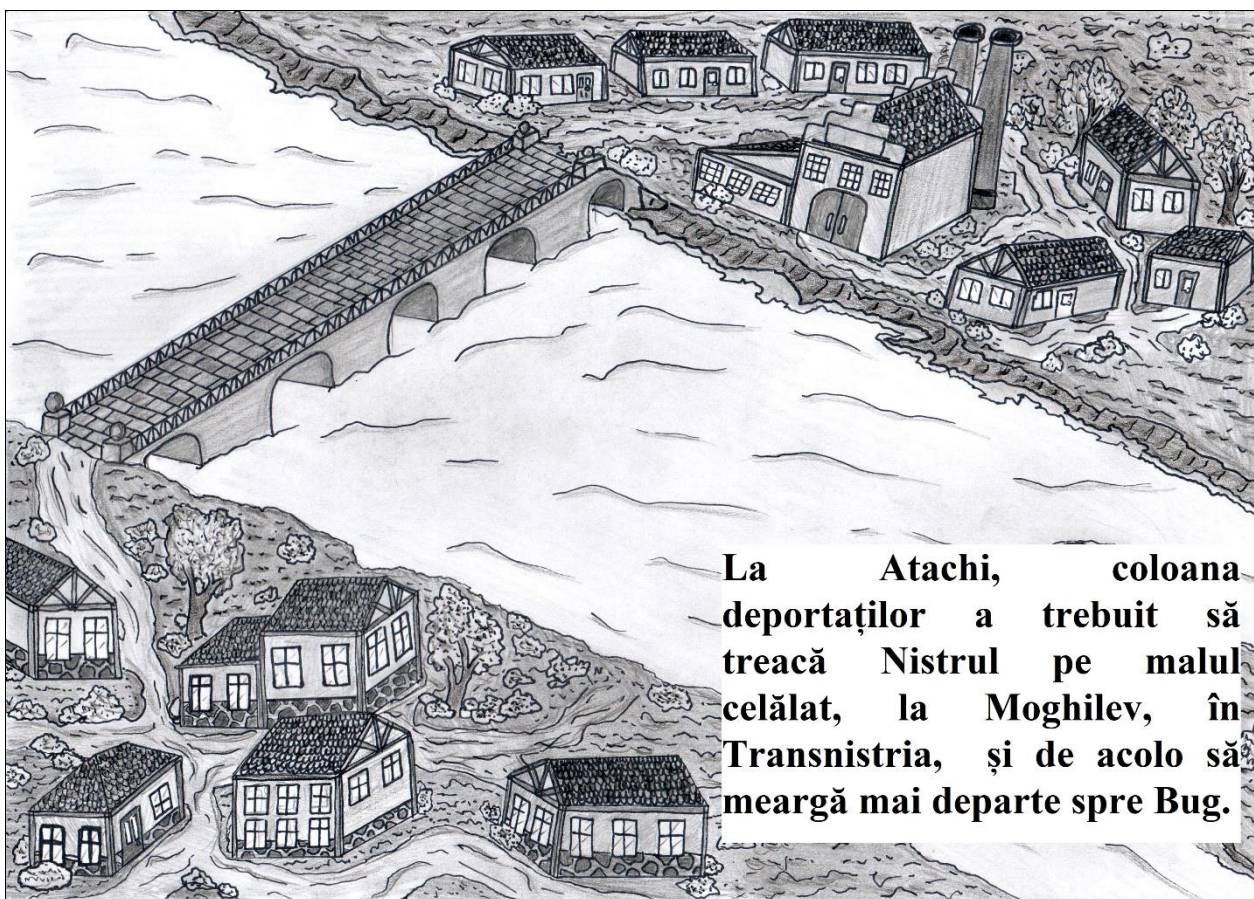

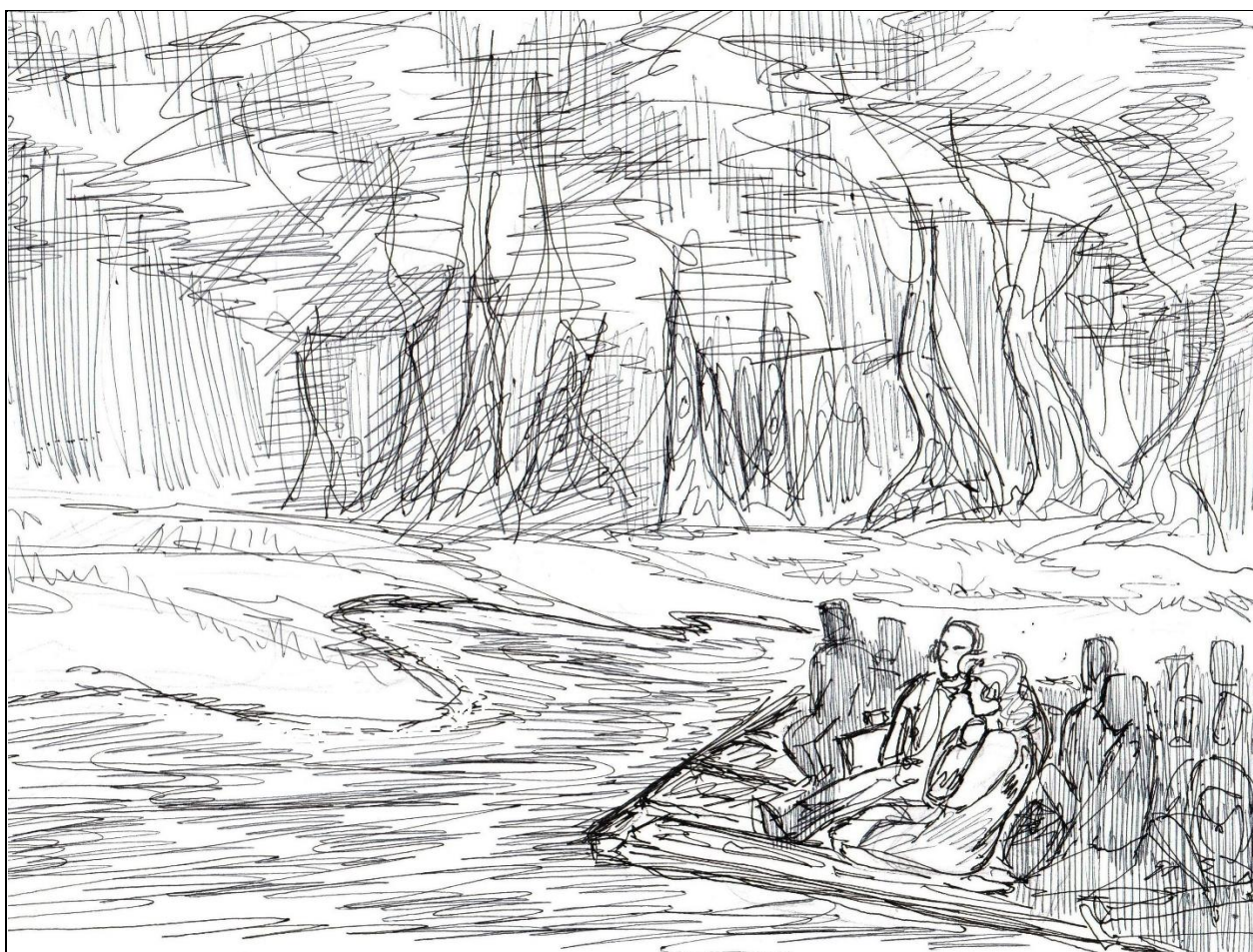
**Pe drum, deportații
au fost atacați de
țărani din satele din
jur pentru a-i jefui.**

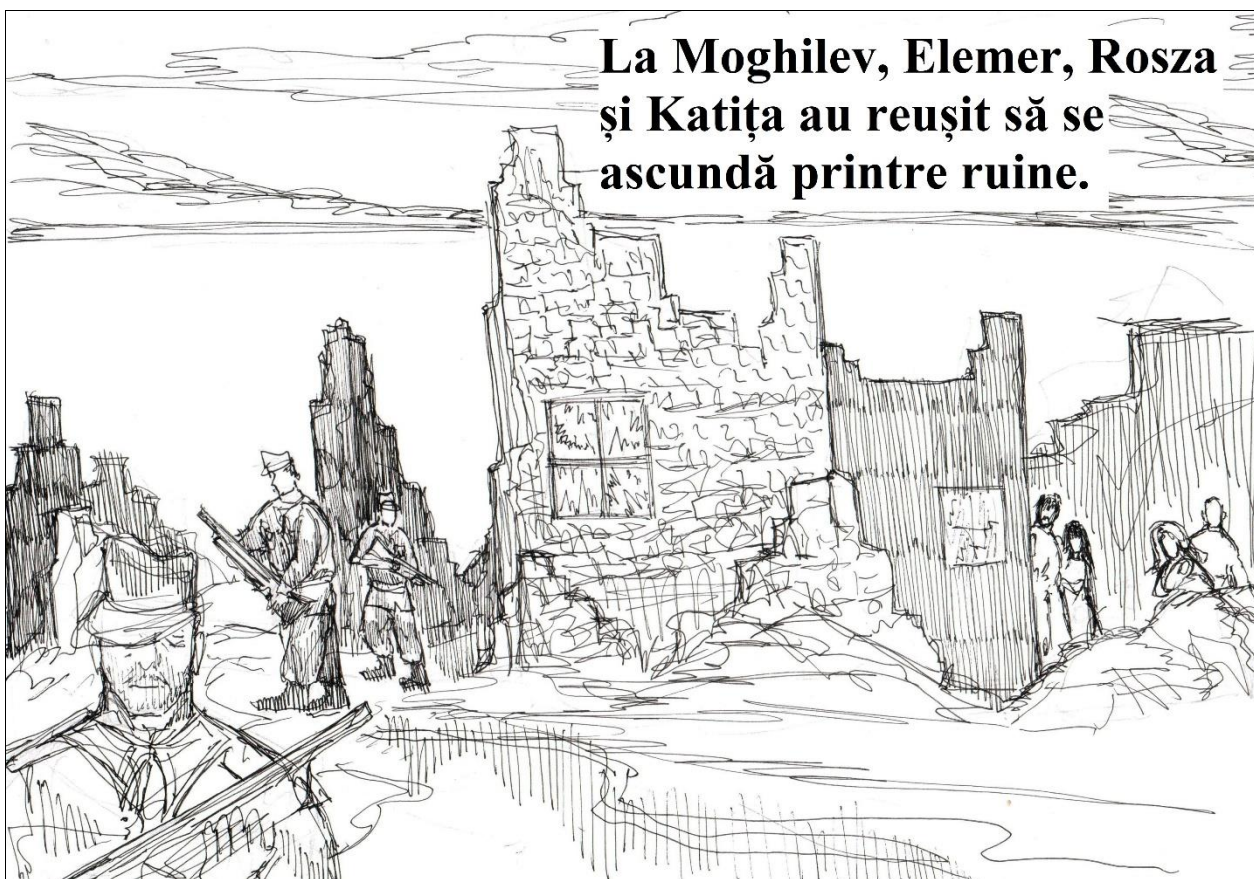
**Într-un final, Elemer, Rosza și Katița au ajuns
pe malul Nistrului, la Atachi.**

**La Moghilev, Elemer, Rosza
și Katița au reușit să se
ascundă printre ruine.**

Ceilalți evrei ajunși la Moghilev au închiși în fosta cazarmă, iar mai apoi trimiși în lagărele morții din Transnistria. Acolo, cea mai mare parte dintre deportați și-au pierdut viața în locuri precum Vapniarca, Râbnița, Bogdanovska.

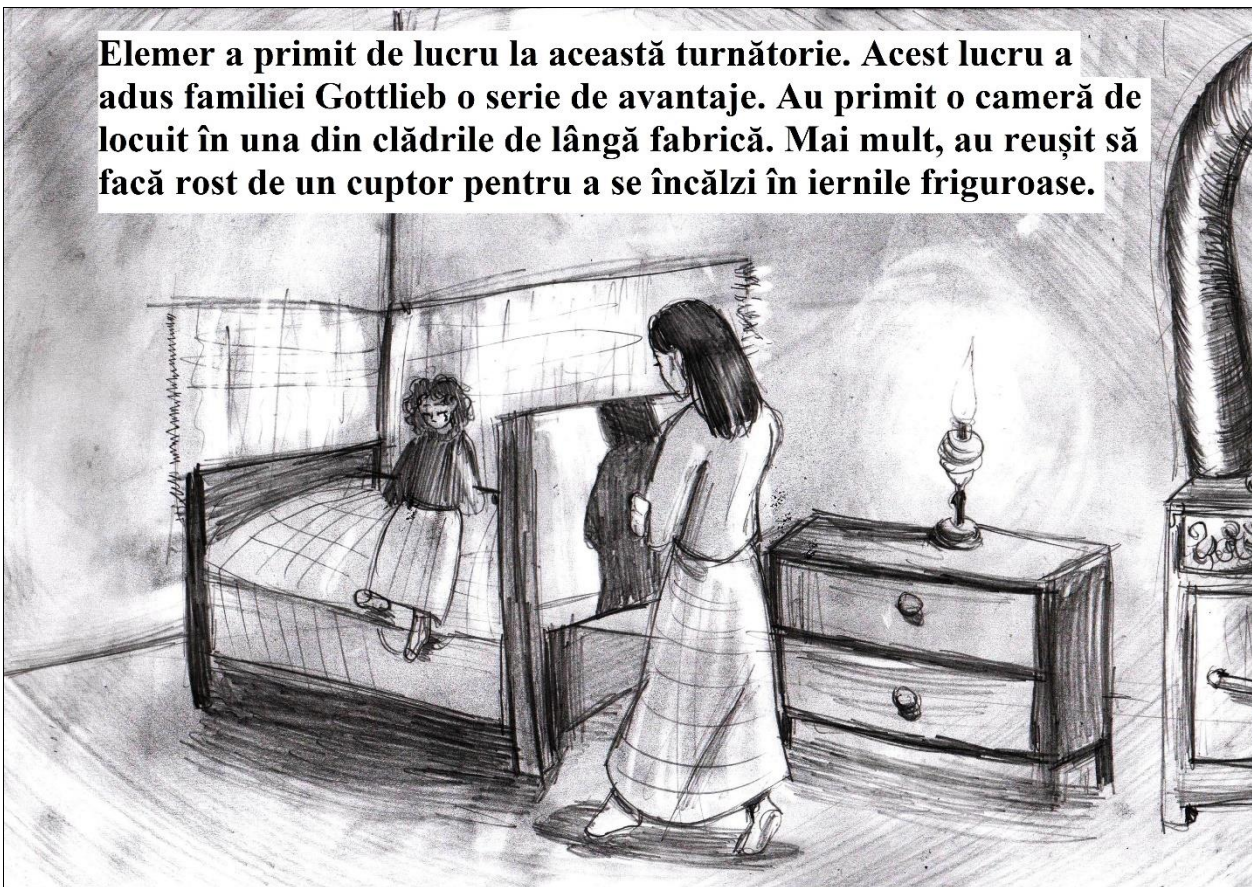
La Moghilev, o parte a orașului a fost transformată în ghetto. Evreii care trăiau aici erau folosiți de autorități pentru diverse munci grele. Mulți trăiau în clădiri ruinate și sufereau de foame și de frig.

Lângă oraș era o turnătorie distrusă de bombardamente. Un inginer din Bucovina a fost desemnat de autoritățile române să repună în funcție uzina. Mâna de lucru era asigurată de deportații evrei.

Elemer a primit de lucru la această turnătorie. Acest lucru a adus familiei Gottlieb o serie de avantaje. Au primit o cameră de locuit în una din clădirile de lângă fabrică. Mai mult, au reușit să facă rost de un cuptor pentru a se încălzi în iernile friguroase.

De la turnătorie, Elemer primea supă și o mică rație de pâine, dar cantitate de mâncare era insuficientă. Le era tot timpul foame. Puținele lucruri aduse de la Cernăuți au schimbat pentru mâncare și s-au terminat repede.

Mi-e atât de foame. Asta-i o supă chioară...

Evreii din ghetou au avut o situație foarte grea în iarna dintre anii 1941-1942.

Lasă-mă în pace! N-am ce să vă dau...

Oamenii mureau de foame sau de frig. Drumurile erau pline de oameni înghețați și de copii care cerșeau. Cei mai mulți nu au supraviețuit iernii.

Dacă autoritățile române nu se prea preocupau de deportați, germanii arestau evreii din ghetou și deportau spre lagărele morții din Transnistria.

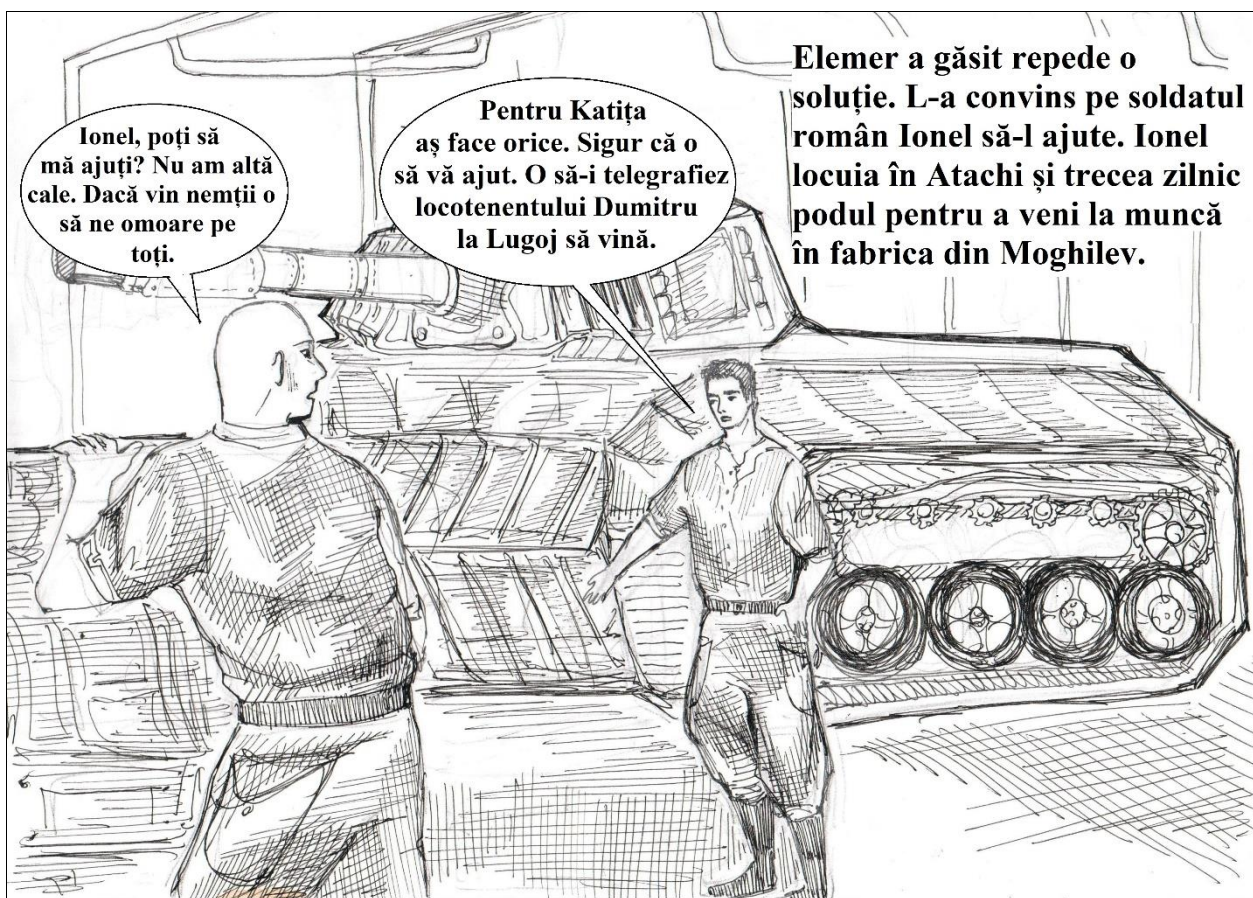

În 1942, la Moghilev au apărut voluntarii ucrainieni care luptau în cadrul armatei germane. Aceștia erau niște indivizi bestiali.

Ionel i-a telegrafiat lui Adrain și au stabilit ziua în care acesta trebuia să vină după Rosza și Katița. Când a sosit momentul, Rosza și Katița au început traversarea Nistrului, pentru a trece în România, încercând să se amestece printre persoanele care înotau în acea zi caldă.

Elemer le-a însoțit pe Rosza și pe Katița până la o insulă din mijlocul râului.

De acolo, până pe malul drept, Rosza și pe Katița au continuat traversarea singure. Dintr-o dată apa s-a făcut adâncă. Rosza n-a mai putut să o țină pe Katița care se zbătea speriată. Erau pe punctul să se înece.

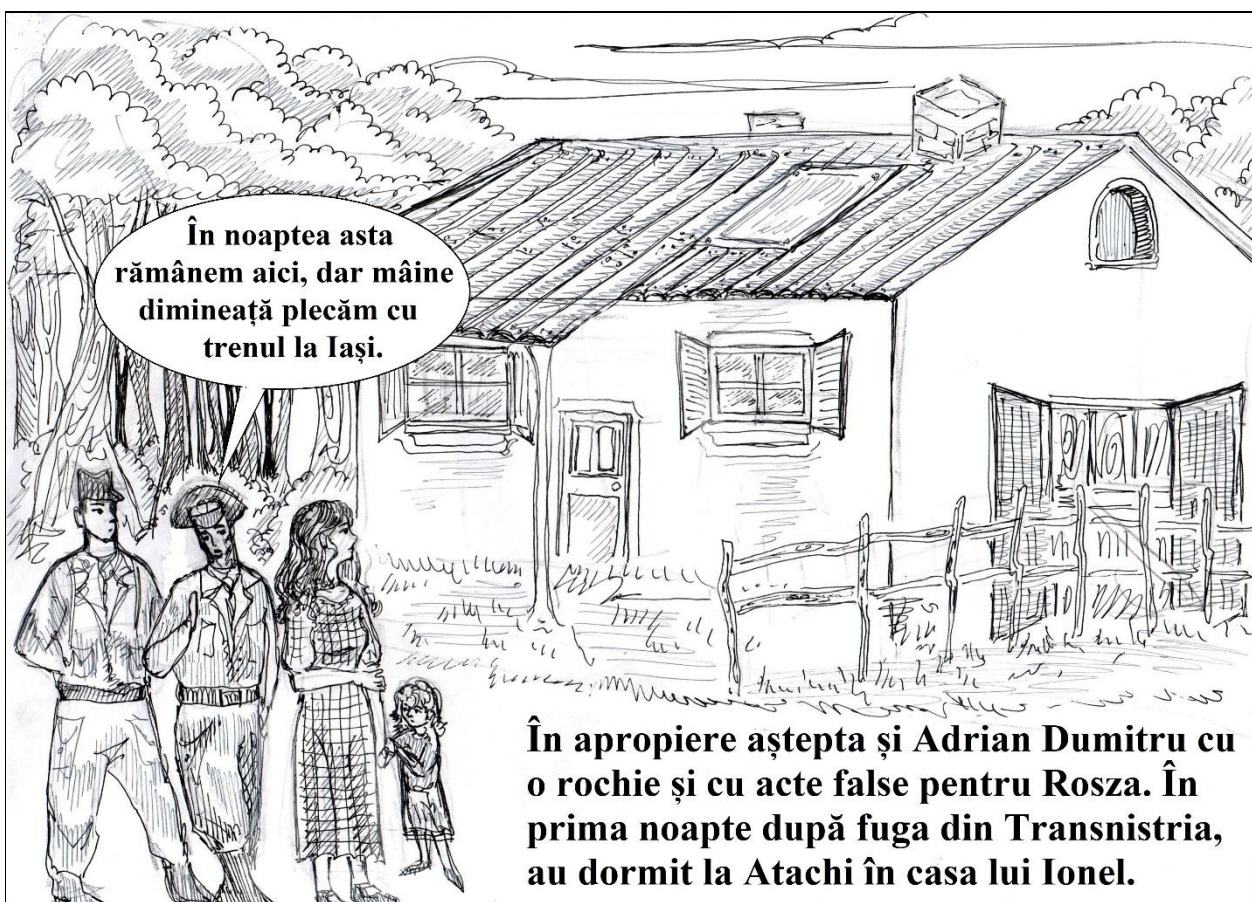

Deodată, un bărbat puternic a apărut lângă cele două și le ajutat să ajungă lângă mal, unde apa nu era așa adâncă. Mai târziu, Rosza a aflat că bărbatul care le-a salvat, era Șia, prietenul lui Ionel.

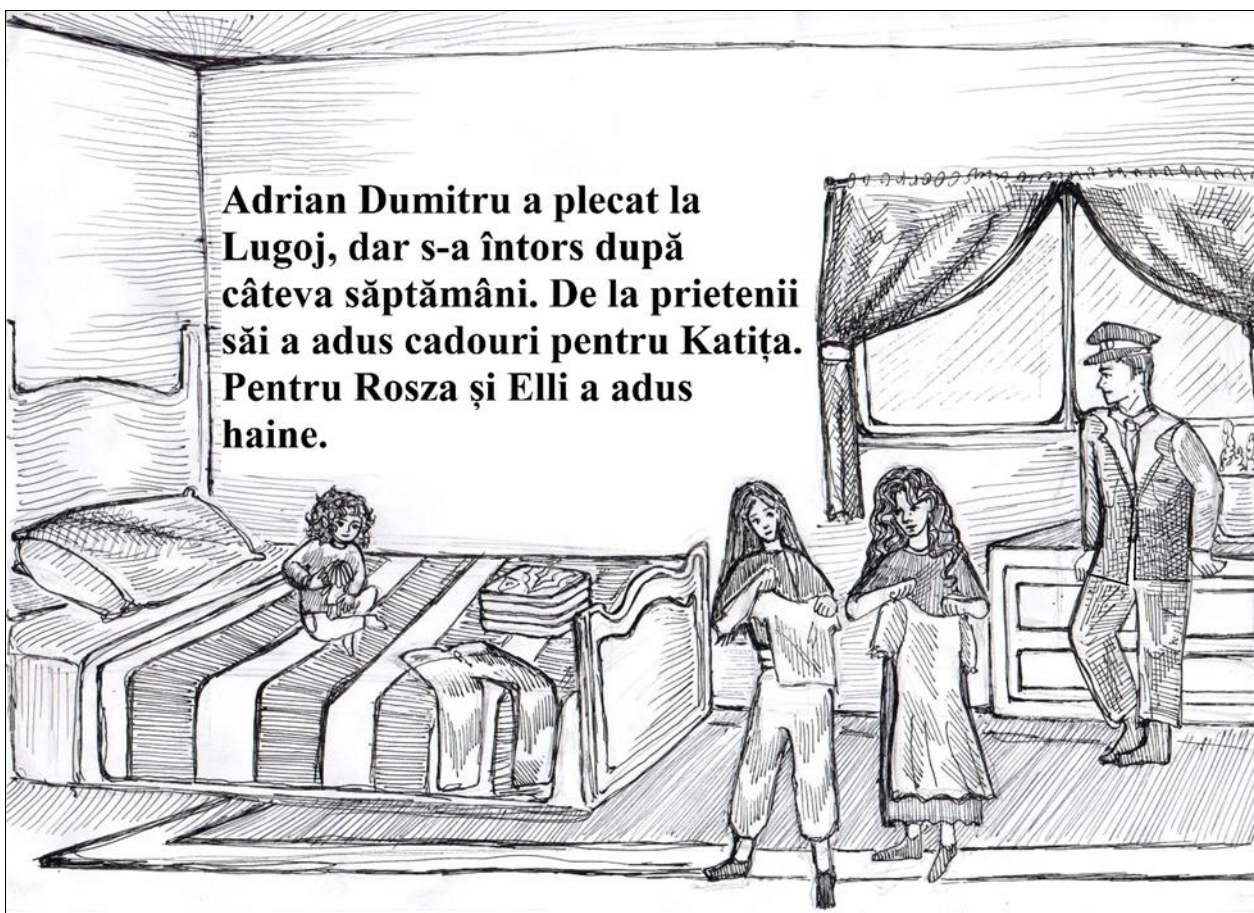
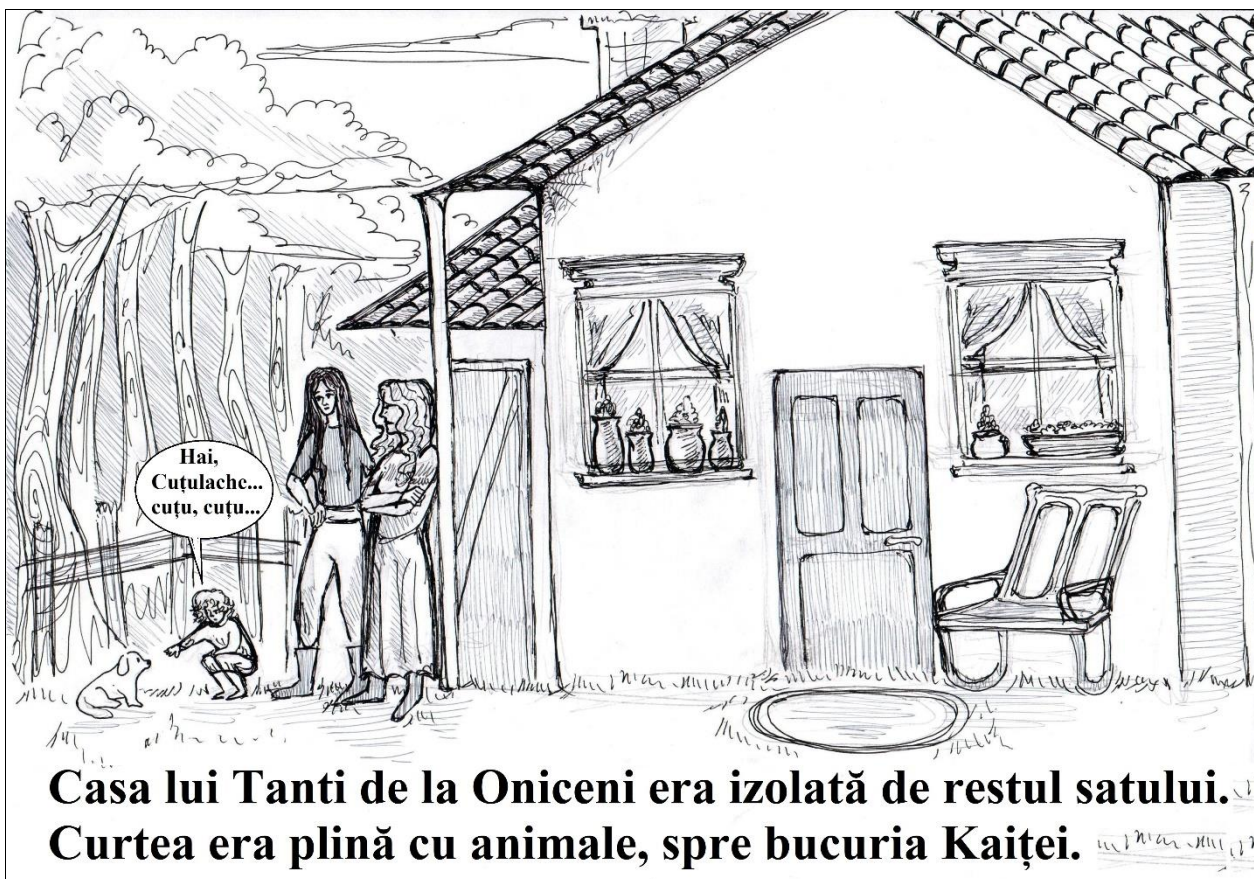
Imediat ce Rosza și Katița au ajuns pe mal, Ionel a intervenit pentru a abate atenția grănicerilor și a celor care făceau plajă, pretinzând că e soțul Roszei.

În apropiere aștepta și Adrian Dumitru cu o rochie și cu acte false pentru Rosza. În prima noapte după fuga din Transnistria, au dormit la Atachi în casa lui Ionel.

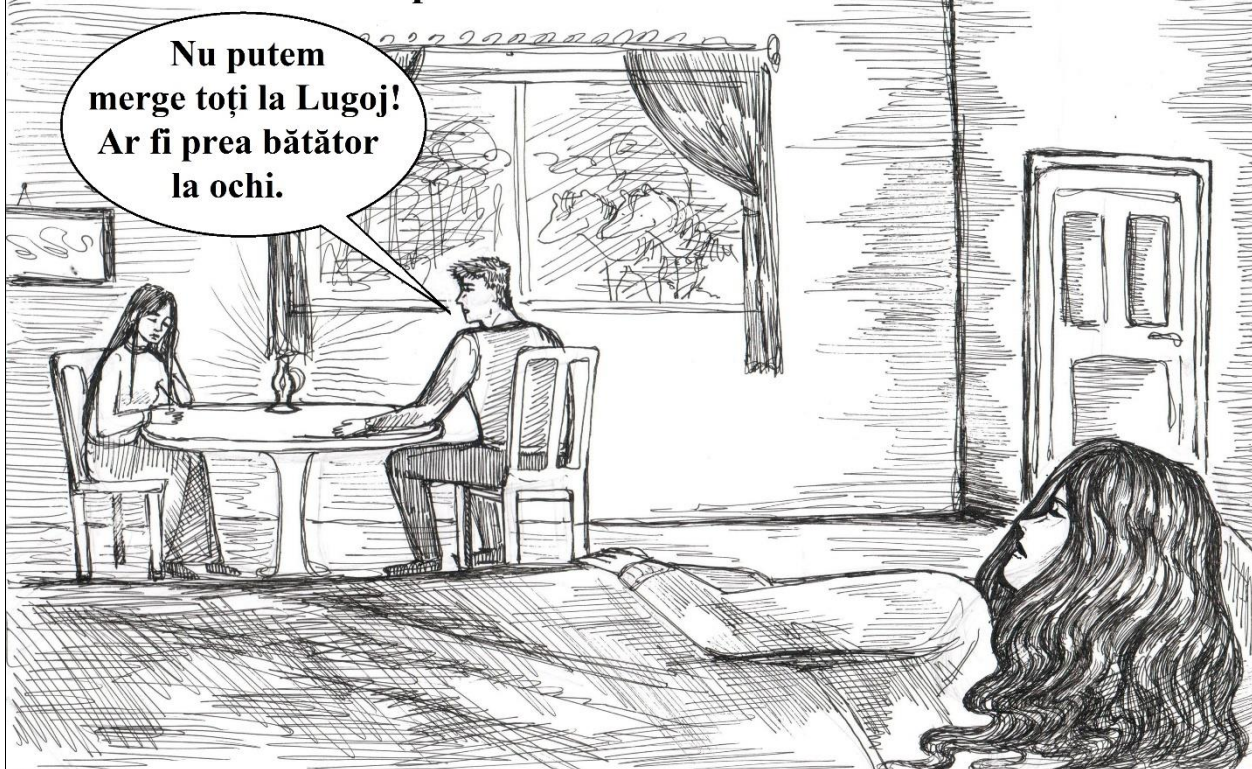
Iarna, jandarmii au venit casa lui Tanti și i-au pus întrebări despre persoanele care locuiesc în casă. Tanti s-a speriat și l-a chemat pe Adrian.

Adrian a venit după trei zile și au hotărât că trebuie să plece cu toți spre București. Pentru a nu atrage atenția, cei patru au mers pe jos, noaptea prin zăpadă, până la gara din apropiere.

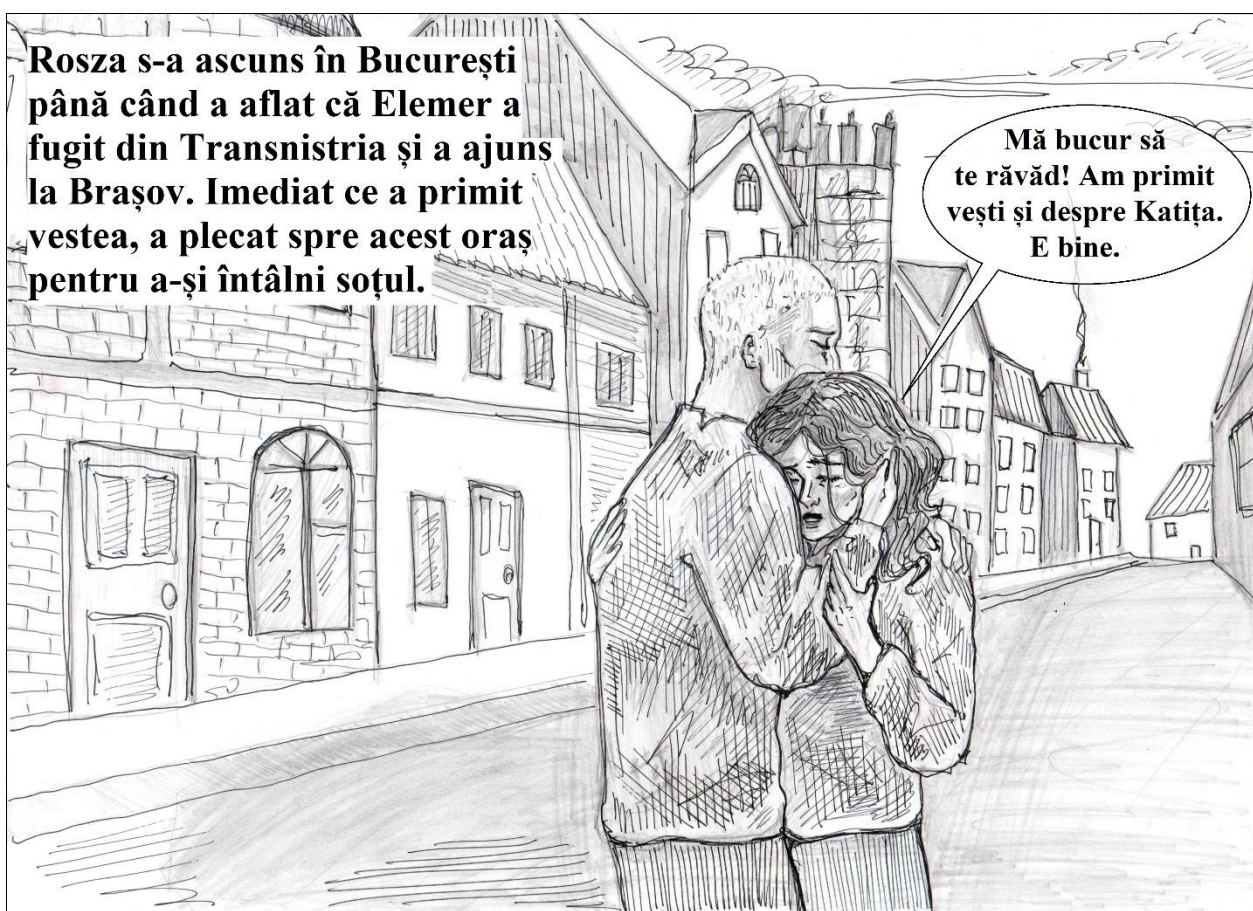

La București, cei cinci au dormit o noapte la Gabriela, sora lui Adrian, care era studentă în capitala României.

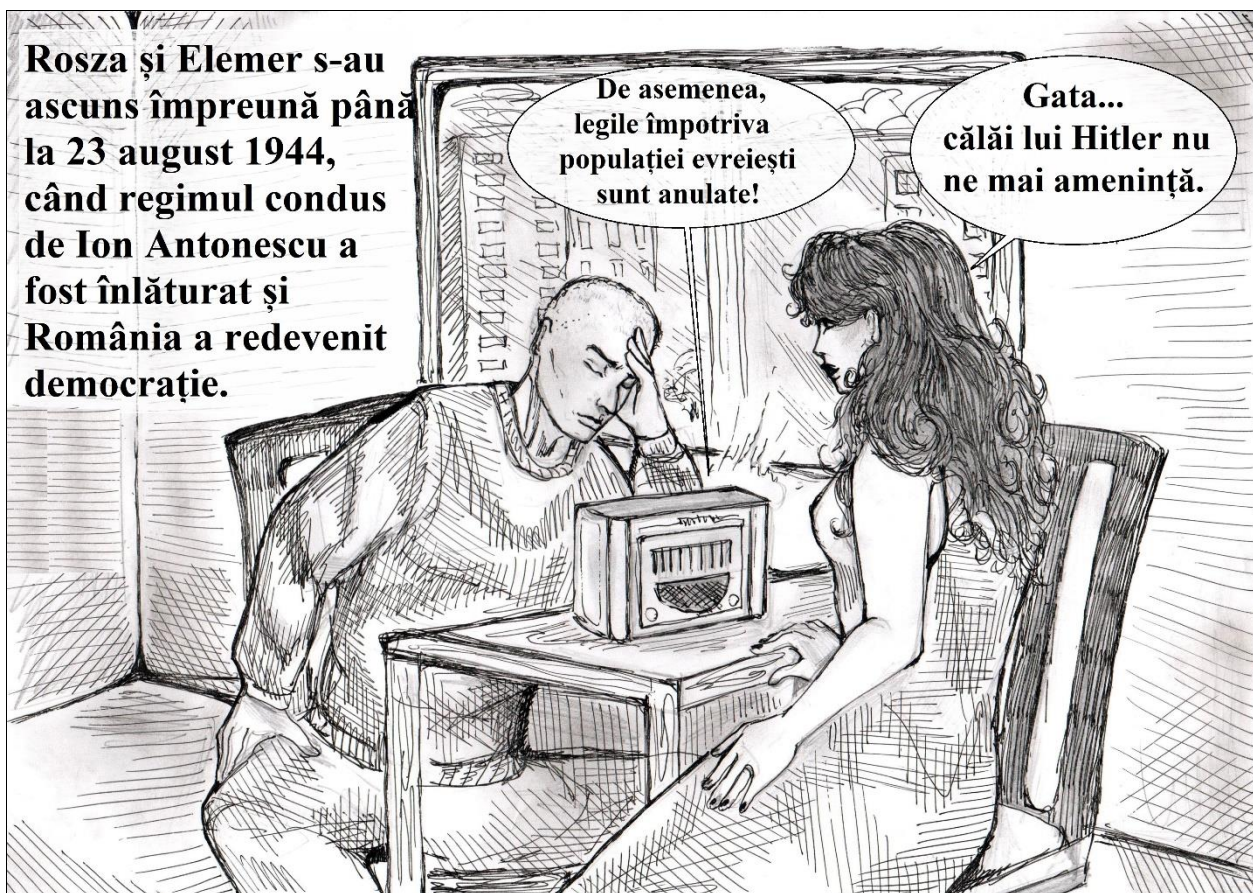

Dimineța, în gara din București, Adrian și Elli i-au spus că Roszei că ea nu poate veni cu ei la Lugoj.

Rosza și Elemer s-au ascuns împreună până la 23 august 1944, când regimul condus de Ion Antonescu a fost înlăturat și România a redevenit democrație.

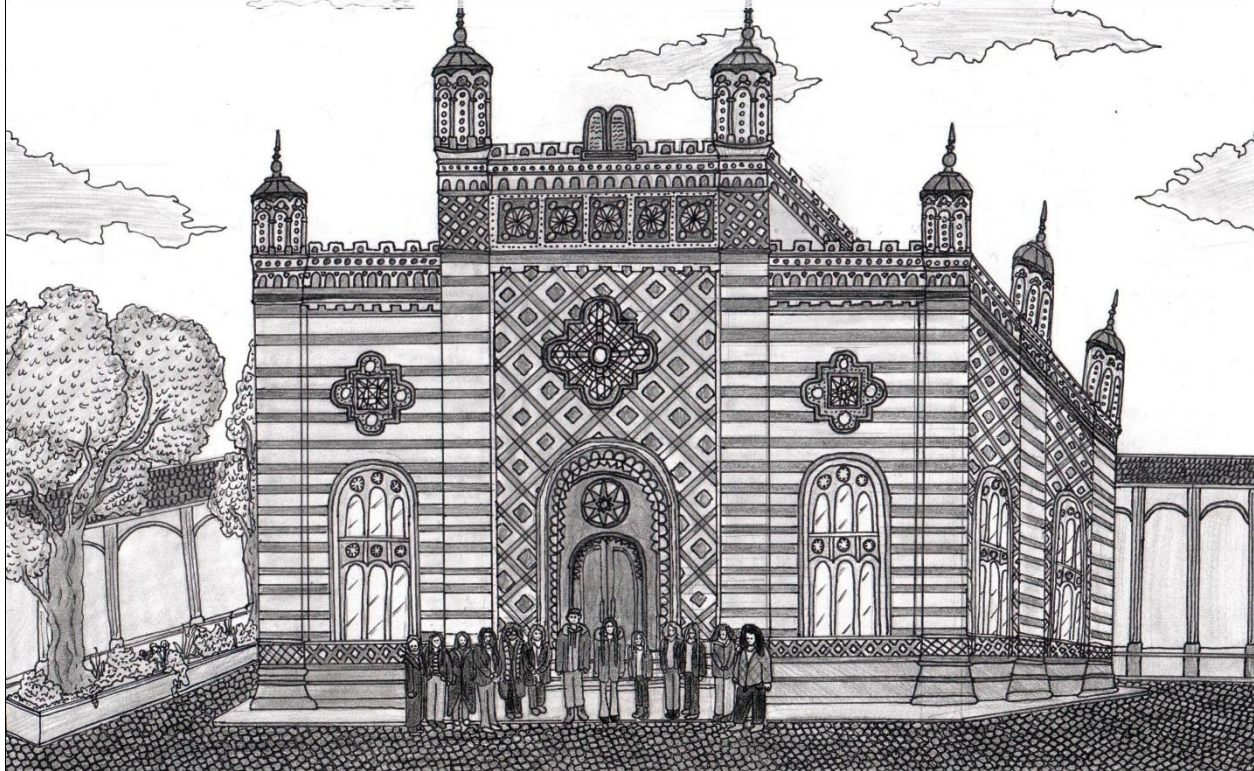
În noile condiții, Rosza și Elemer au plecat spre Lugoj pentru a se revedea cu Katița.

Această poveste ne demonstrează că, și în cele mai întunecate momente ale omenirii, așa cum a fost Holocaustul, acțiunile unor oameni buni poate face diferența. După război, Adrian Dumitru, mama sa, Maria, și sora sa, Gabriela, au primit titlul de „Drepți între popoare”. Dar au fost și alți eroi, cum ar fi soldatul Ionel și prietenul său, Șia.

Descoperirea acestor povești a fost pentru noi, elevii Liceului Teoretic „Iulia Hasdeu” din Lugoj, o lungă și frumoasă călătorie care se încheie aici... sau poate nu... pentru că
NU VOM UITA NICIODATĂ.

Facts not fiction 2

A doua povestire din acest volum se bazează pe cartea Roszei Gottlieb, Katia - prințesa ghetoului. Această carte reprezintă o mărturie complexă cu privire la Holocaustul românesc. Deoarece erau evrei, Rosza Gottlieb, soțul ei, Elemer, și fetița lor, Katița, care avea câteva luni, au fost deportați în Transnistria la sfârșitul anului 1941. Aici au reușit să supraviețuiască în orașul Moghilev, după ce Elemer a fost angajat la o fabrică administrată de statul român.

Din Moghilev, Rosza și soțul ei au reușit să trimită vești rudelor din România, cerându-le ajutor. Ajutorul a venit într-o formă neașteptată: ofițerul Adrian Dumitru. Adrian Dumitru, ofițer la Lugoj, oraș din vestul României, a străbătut țara de la un capăt la celălalt, hotărât să le salveze pe Rosza și Katița.

Salvarea celor două din Transnistria, regiunea unde, datorită autorităților române, au murit sute de mii de evrei, a reprezentat o adevărată aventură. Implicarea unor soldați români, oameni cu inimă bună, a avut un rol enorm în evadarea celor două și salvarea lor ulterioară.

Ca și prima parte a acestui volum, și această poveste grafică se bazează pe fapte reale, așa cum au fost ele descrise de Rosza Gottlieb. Pe baza detaliilor oferite, autorii acestui material au creat imagini relevante despre viața evreilor deportați în Transnistria și despre evadarea din acest țărâm al morții.

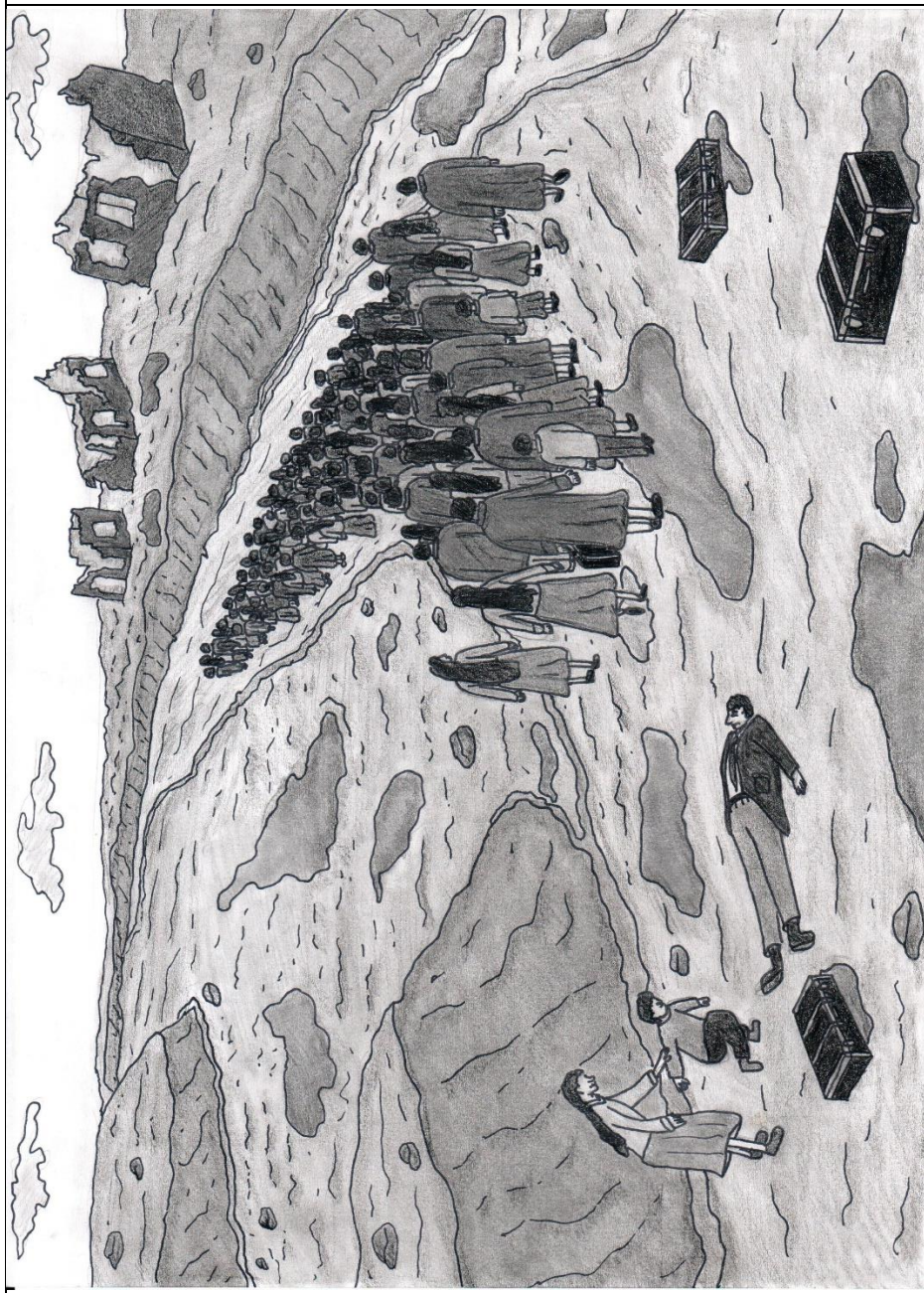

Deportarea evreilor în gara din Cernăuți

Am ajuns pe peronul gării sub paza soldaților, într-o dimineață de noiembrie rece cețoasă, împreună cu alte grupuri asemănătoare cu al nostru și cu aceeași soartă ca a noastră. La gară era adunată o mare mulțime. Toți, ca și noi, cu bagaje până în gât, așteptau ce va urma. Nimeni nu știa unde or să ne ducă. Trenul de vite, deosebit de lung, nu promitea nimic îmbucurător, totuși abia așteptam să ne puteam urca; începuse ploaia, ne gândeam la rucsacurile pline de umezeală, la pilota „câmat” pe care eu, tot drumul nostru lung, atâta am blestemat-o și care, în următoarele luni a răsplătit încăpățănarea lui Elemer, de a o păstra¹.

Fragment din cartea *Katița - prințesa ghetoului*

¹ Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 9

Deportarea evreilor din Cernăuți spre Transnistria

A urmat un marș epuizant. Mersul era infernal. Fuseseră niște ploi uriașe și fundul șanțului, plin de un noroi gros și lipicios ce ajungea până la genunchi, s-a înmuiat complet. Fiecare pas necesita o socoteală rapidă, putere și abilitate. Picioarele noastre și așa greu de ridicat, erau mai îngreunate de noroiul gros ce se lipise de ele. Datorită atenției încordate, a greutateii bagajelor, apa curgea șuvoi de pe noi. Grijă cea mare era ca, în panica de nedescris în care ne aflam, să nu cumva să ne pierdem unul de celălalt. Dacă cineva cădea, sau nu mai putea umbla, nu era voie să i se întindă o mână de ajutor. Cădeau bătrâni, bolnavi, copii. Membrii familiilor, ca ieșiți din minți se aruncau să-i ajute, dar interveneau puștile. Părinții își căutau copiii, copiii părinții. Urlete cumplite, plânsete. În fața noastră un bărbat a ridicat un sugăr: cine l-a pierdut?

...din ce în ce mai mulți oameni căzuți, bagaje abandonate, obiecte aruncate din geamantane împetștrău drumul. Obiectele și-au pierdut valoarea².

Fragment din cartea *Katița - prințesa ghetoului*

² Ibidem, p. 11-12

Am aflat de la el că satul de pe malul Nistrului unde am petrecut noaptea, se numește Atachi și că, exact pe partea cealaltă a malului, este un oraș ucrainean cu numele de Moghilev-Podolski unde chiar acum vom fi transportați cu pluta. Ce ne așteptată acolo cu știa sau nu vroia să spună. Tot transportul mergea încet. Am fi dorit să depășim cât mai repede acest moment. În sfârșit a venit și rândul nostru.

Tremuram de îngrijorare pentru Elemer, care a ajuns la marginea plutei extrem de aglomerate³.

Fragment din cartea *Katița - prințesa ghetoului*

³ Ibidem, p. 16

Evreii deportați din Bucovina ajung la Moghilev

Era aproape întuneric atunci când au sosit și ultimele transporturi pe malul Moghilevului. Ploaia turna. Ne-au mânat cu viteză printr-un oraș în ruină. Mai târziu am aflat că, nu demult, aici s-au dat luptele grele, orașul a fost complet bombardat și, pe deasupra, și inundația făcuse ravagii. Mulțimea a fost îndreptată spre o clădire enormă, un fel de cazarmă. Am aflat că această clădire enormă, un fel de cazarmă... Clădirea era pe jumătate o ruină. Fără uși, fără ferestre, pereți dărâmați, acoperișul și el destul de găurit. Dar mai îngrozitoare ca toate acestea era murdăria de nedescris. Momentan, clădirea era goală, căci cei ce sosiră aici înaintea noastră au fost deja duși mai departe, spre Bug...

În zilele și lunile dinaintea sosirii noastre în lagărul din Moghilev, la ordinul germanilor, zeci de mii de evrei au fost deportați în Ucraina. Bucovina și nordul Moldovei au fost curățate de evrei... De obicei, când transporturile ajungeau la Atachi, nu mai conta cine, de unde și de ce a ajuns acolo...⁴.

Fragment din cartea *Katița - prințesa ghetoului*

⁴ Ibidem, p. 17-20

Iarna la Moghilev

A fost o iarnă cumplită. Cei care s-au înșănătoșit de tifosul exantematic, au murit de foame. Moartea prin îngheț era la ordinea zilei. Oamenii cădeau ca muștele. În afară de adulți, treizeci-patrzeci de copii ajungeau zilnic în groapa cu var. Pe străzi, la marginea drumurilor, puteai vedea schelete care încă se mai mișcau sau care au încetat să mai miște, era de necrezut ce vedeai cu ochii. Câteodată credeai că e doar un coșmar... Iar față cealaltă a infernului era înspăimântătoare: forme omenești umflate, diforme, ca și cum dintr-o joacă diabolică i-ar fi umflat cineva, ca pe niște păpuși de balon. Am aflat că cei bolnavi înainte să moară, se umflă așa. Cei care se mai puteau mișca, mergeau din casă în casă și cerșeau. Dar cui? Mulți copii au supraviețuit părinților lor. Îi vedeai peste tot, te loveai de ai oriunde te aflai... de dimineața până seara, acești mici bătrânei veștejiți, în zdrențe, își întindeau mânuțele în care țineau o cutie de tinichea și așa străbăteau tot orașul. Cine putea, le dădea ceva. Cei mai mulți au murit de foame sau au înghețat⁵.

Fragment din cartea *Katița - printesa ghetoului*

⁵ Ibidem, p. 43

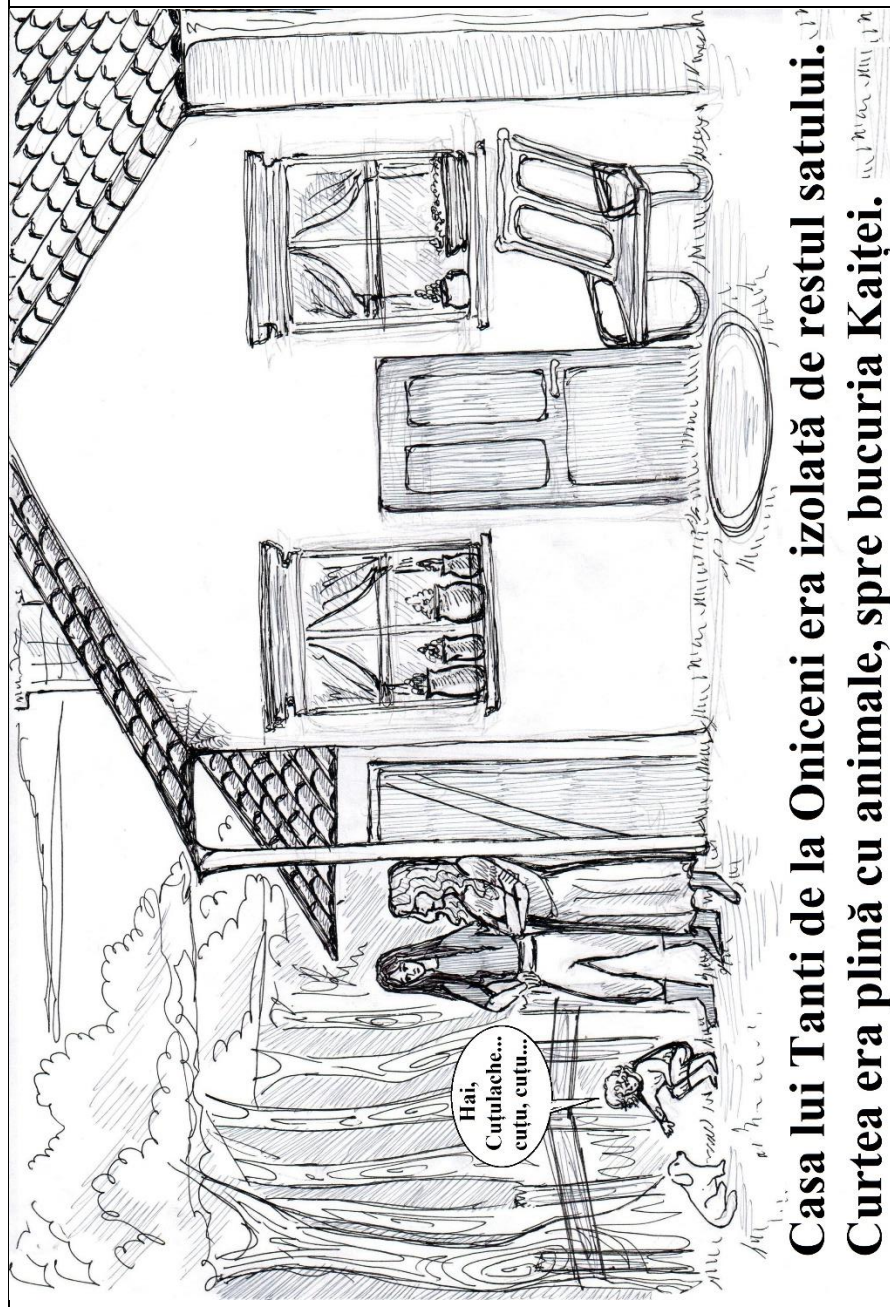
Pericole în ghetoul din Moghilev

Cea de-a doua iarnă se apropia de sfârșit. În această perioadă veniseră în oraș dobrovoltski (voluntarii). Erau soldați voluntari ucrainieni, în cadrul armatei germane. Nu puteai să-ți închipui indivizi mai sălbatici, mai bestiali. Prindeau evreii – bărbații – și îi puneau la diverse munci, imposibil de grele.

Astfel de scene nu erau rare și nici măcar cu făceau parte din cele foarte periculoase dar nu odată s-a întâmplat să se termine rău: prin împușcare, omor, sau, în cel mai bun caz, bătaie. Iarna, chiar prin azvârlire în Nistru⁶.

Fragment din cartea *Katita - prințesa ghetoului*

⁶ Ibidem, p. 87

Cuțulache

Casa lui Tanti fiind izolată, ne-am gândit că nu o să ne vadă nimeni, așa încât, încă în septembrie, ieșeam cu copilul în grădină. Kaița se distra de minune. Există și o curte cu păsări, și o cocină cu porci. Cel mai mult îi plăceau curcanii. Vedea pentru prima dată găini și porci. Iubea multe animale. Dar preferatul ei era „Cuțulache” – un câțel mic, deștept și negru și, desigur, pisica din bucătărie⁷.

Fragment din cartea *Kaița - priințesa ghetoului*

⁷ Ibidem, p. 109

Rosza și Elemer s-au ascuns împreună până la 23 august 1944, când regimul condus de Ion Antonescu a fost înlăturat și România a redevenit democrație. 23 august 1944 - Călăii lui Hitler nu ne mai amenință	După multe emoții, a venit și frumoasa și binecuvântata zi de 23 August 1944, când la radio s-a transmis că România a ieșit din alianța hitleristă și a trecut de partea cealaltă. Nu pot descrie bucuria pe care am simțit-o. Am devenit cetățeni liberi și egali ai țării. Călăii lui Hitler nu ne mai amenințau...⁸.
	Fragment din cartea <i>Katița - prințesa ghetoului</i>

⁸ Ibidem, p. 137

Posibile activități didactice

Pe baza acestui material pot fi realizate numeroase activități didactice. Iată ce sugerăm:

A. Într-o activitate de 50 de minute elevii vor învăța despre suferințele evreilor deportați de autoritățile române România în perioada celui de Al Doilea Război Mondial. Elevii vor putea să descopere modul în care, în această perioadă, au fost încălcate drepturile omului prin măsurile luate de autoritățile statului român, dar și oamenii remarcabili care s-au remarcat în aceste evenimente.

1. Într-o primă fază, elevii sunt împărțiți pe grupe. Fiecare grupă trebuie să parcurgă materialul grafic și pe baza lui să răspundă unor cerințe.

2. **Grupa I** trebuie să prezinte deportarea familiei Gottlieb în toamna anului 1941 și drumul parcurs de de evreii deportați în acea perioadă de la Cernăuți la Moghilev.

Grupa a II-a trebuie să prezinte întâmplările care au ajutat familia Gottlieb să supraviețuiască la Moghilev.

Grupa a III-a trebuie să prezinte viața evreilor din Moghilev în perioada 1941-1943.

Grupa a IV-a trebuie să descrie contextul și etapele evadării Roszei și Katiței din Transnistria.

Grupa a V-a trebuie să discute alegerile lui Adrian Dumitru, ofițer al armatei române; elevii trebuie să dezbată hotărârea acestuia de a se despărți de Katița și Rosza.

Grupa a VI-a trebuie să prezinte eroii acestor evenimente și să motiveze alegerile făcute.

3. Fiecare grupă realizează un afiș (pe o coală de flip-chart) pe care prezintă răspunsurile la cerințele la care au ajuns după parcurgerea materialului. Profesorul supraveghează și coordonează munca fiecărei grupe.

4. Un reprezentant din fiecare grupă prezintă în fața întregii clase concluziile fiecărei grupe. Elevii din clasă pun întrebări, în timp ce profesorul coordonator dirijează învățarea și trage concluziile finale.

B. Într-o activitate de 50 de minute elevii (13-18 ani) vor învăța despre suferințele evreilor deportați în Transnistria de către regimul condus de Ion Antonescu.

1. Elevii sunt împărțiți în șase grupe și fiecare grupă primește o fișă cu fragmente reprezentative din cartea Roszei Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*.

Fișa 1.

31 octombrie 1941...

Pe neașteptate, Gestapoul a înconjurat casa. Când am văzut cum sunt mânați locatarii evrei, am îmbrăcat repede paltoanele, am înfășat călduros copilul, l-am luat în brațe, pregătită pentru inevitabil... au venit soldații să ne ia, i-am primit apropiat liniștiți. Totală nesiguranță, îngrozitoare vânătăorie de oameni toate acestea erau atât de insuportabile, încât am fost convinși că ceva și mai rău nu poate veni... ni s-au acordat câteva ore ca să împachetăm, atât cât puteam duce noi înșine cu propriile noastre brațe. A început o pregrătire febrilă. Cel mai important: hainele călduroase, două rucsacuri, două genți de urmărire și două geamantane mai mici...

Am ajuns pe peronul gării sub paza soldaților, într-o dimineață de noiembrie rece cețoasă, împreună cu alte grupuri asemănătoare cu al nostru și cu aceeași soartă ca a noastră. La gară era adunată o mare mulțime. Toți, ca și noi, cu bagaje până în gât, așteptau ce va urma. Nimeni nu știa unde or să ne ducă. Trenul de vite, deosebit de lung, nu promitea nimic îmbucurător, totuși abia așteptam să ne puteam urca; începuse ploaia, ne gândeam la rucsacurile pline de umezeală, la pilota „cârnat” pe care eu, tot drumul nostru lung, atâta am blestemat-o și care, în următoarele luni a răsplătit încăpățânarea lui Elemer, de a o păstra.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 7-9)

Fișa 2.

A urmat un marș epuizant. Mersul era infernal. Fuseseră niște ploi uriașe și fundul șanțului, plin de un noroi gros și lipicios ce ajungea până la genunchi, s-a înmuiat complet. Fiecare pas necesita o socoteală rapidă, putere și abilitate. Picioarele noastre și așa greu de ridicat, erau mai îngreunate de noroiul gros ce se lipise de ele. Datorită atenției încordate, a greutateii bagajelor, apa curgea șuvoi de pe noi. Grija cea mare era ca, în panica de nedescris în care ne aflam, să nu cumva să ne pierdem unul de celălalt. Dacă cineva cădea, sau nu mai putea umbla, nu era voie să i se întindă o mână de ajutor. Cădeau bătrâni, bolnavi, copii. Membrii familiilor, ca ieșiți din minți se aruncau să-i ajute, dar interveneau puștile. Părinții își căutau copiii, copiii părinții. Urlete cumplite, plânsete. În fața noastră un bărbat a ridicat un sugar: cine l-a pierdut?

...din ce în ce mai mulți oameni căzuți, bagaje abandonate, obiecte aruncate din geamantane împetrișau drumul. Obiectele și-au pierdut valoarea. Doar dorința păstrării vieții... ducea înainte mulțimea uluită...

Din satele învecinate se îngrămădeau țăranii holbându-se la noi, dar nesfiindu-se să strângă lucrurile aruncate și lăsate în urma noastră. Erau unii care ne însoțeau cu căruța cu cai, desigur pe partea accesibilă a drumului și adunau astfel pomana. Erau și unii care, ca niște hiene, smulgeau cu forța câte un palton mai arătos, o șapcă, un șal, un rucsac sau geantă. Așa o bună „recoltă” nu am mai avuseră ei...

Multe sute din tovarășii noștri de marș au căzut pe drum, iar noi nu îndrăzneam să ne gândim la ei. S-a întunecat când am ajuns la malul Nistrului... Majoritatea și-au pierdut bagajele în șanțurile pline de noroi, nerămânându-le nimic în afara lucrurilor ce le aveau pe ei. Unii au reușit să salveze câte o geantă, câte un rucsac. Numai cei foarte puternici, tineri și curajoși au învins ororarea noroiului, salvându-și nu numai viața dar și „averea”. Se lăsase întunericul. Era frig. Am tatonat primprejur, unde am putea să ne culcăm noaptea. Peste tot, o murdărie de nedescris.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 11-13)

Fișa 3.

Era aproape întuneric atunci când au sosit și ultimele transporturi pe malul Moghilevului. Ploaia turna. Ne-au mânat cu viteză printr-un oraș în ruină. Mai târziu am aflat că, nu demult, aici s-au dat luptele grele, orașul a fost complet bombardat și, pe deasupra, și inundația făcuse ravagii. Mulțimea a fost îndreptată spre o clădire enormă, un fel de cazarmă. Am aflat că această clădire enormă, un fel de cazarmă. Am aflat că această clădire servea drept tabără de concentrare, unde deportații ce veneau din partea cealaltă a Nistrului, până la transportul lor mai departe, erau cazați provizoriu. Clădirea era pe jumătate o ruină. Fără uși, fără ferestre, pereți dărâmați, acoperișul și el destul de găurit. Dar mai îngrozitoare ca toate acestea era murdăria de nedescris. Momentan, clădirea era goală, căci cei ce sosiră aici înaintea noastră au fost deja duși mai departe, spre Bug.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 17)

În zilele și lunile dinaintea sosirii noastre în lagărul din Moghilev, la ordinul germanilor, zeci de mii de evrei au fost deportați în Ucraina. Bucovina și nordul Moldovei au fost curățate de evrei. În afară de ei, au mai fost adunați din diferitele regiuni ale țării și o mare parte din comuniști care erau deși tot în lagărele ucrainiene. Dintre acestea au făcut parte Vopniarka și locul de tristă amintire, Râbnița. De obicei, când transporturile ajungeau la Atachi, nu mai conta cine, de unde și de ce a ajuns acolo...

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 20)

De fapt Moghilev era o tabără de concentrare, nu era în program ca cei aduși aici să și rămână... tabăra avea totuși un caracter de permanență, adică era un ghetto, de unde se recrutau noi și noi forțe de lucru. Bărbații erau duși la diferite munci pentru armată, renovări de clădiri, munci agrare, în mina de turbă. Acesta din urmă se afla nu departe de Moghilev și era considerată un loc al ororii, toți cei ce lucrau acolo se prăpădeau. Familiile locuiau în casele rămase goale, distruse de

război. Trăiau înfometați, zdrențuiți, de soarta lor nu se îngrijea nimeni. Până când aveau de dat îmbrăcăminte ucrainenilor în schimbul alimentelor, până atunci aveau ce mânca.
(Rosza Gottlieb, *Katița – prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 25)

Fișa 4.

A fost o iarnă cumplită. Cei care s-au însănătoșit de tifosul exantematic, au murit de foame. Moartea prin îngheț era la ordinea zilei. Oamenii cădeau ca muștele. În afară de adulți, treizeci-patruzeci de copii ajungeau zilnic în groapa cu var. Pe străzi, la marginea drumurilor, puteai vedea schelete care încă se mai mișcau sau care au încetat să mai miște, era de necrezut ce vedeai cu ochii. Câteodată credeai că e doar un coșmar... Iar față cealaltă a infernului era înspăimântătoare: forme omenești umflate, diforme, ca și cum dintr-o joacă diabolică i-ar fi umflat cineva, ca pe niște păpuși de balon. Am aflat că cei bolnavi înainte să moară, se umflă așa. Cei care se mai puteau mișca, mergeau din casă în casă și cerșeau. Dar cui? Mulți copii au supraviețuit părinților lor. Îi vedeai peste tot, te loveai de ai oriunde te aflai... de dimineața până seara, acești mici bătrâni veștejiți, în zdrențe, își întindeau mânuțele în care țineau o cutie de tinichea și așa străbăteau tot orașul. Cine putea, le dădea ceva. Cei mai mulți au murit de foame sau au înghețat.
(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 43)

Fișa 5.

Până la urmă Moghilev s-a dovedit locul cel mai bun... Conducătorii lagărului s-au mulțumit cu starea noastră jalnică și nu au întreprins împotriva noastră acțiuni de exterminare. Vânătorile de oameni neprevăzute, deportarea lor în alte lagăre, erau toate dispoziții venite din partea germană. Toți am avut frică de aceste acțiuni, ele însemnând moarte sigură.
(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 79)

Cea de-a doua iarnă se apropia de sfârșit. În această perioadă veniseră în oraș dobrevolski (voluntarii). Erau soldați voluntari ucrainieni, în cadrul armatei germane. Nu puteai să-ți închipui indivizi mai sălbatici, mai bestiali. Prindeau evreii – bărbații – și îi puneau la diverse munci, imposibil de grele.

Astfel de scene nu erau rare și nici măcar cu făceau parte din cele foarte periculoase dar nu odată s-a întâmplat să se termine rău: prin împușcare, omor, sau, în cel mai bun caz, bătaie. Iarna, chiar prin azvârlire în Nistru.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 87)

În lagărele de peste Bug s-au folosit ambele variate cu victimele lor – precum povestesc cei câțiva supraviețuitori: au fost puși la muncă în mod inuman, i-au chinuit cu tot felul de torturi, au primit să mănânce numai lături și când cădeau grămadă, sleiți de putere, îi executau în masă, mai întâi punându-i să-și sape propriile gropi. Nu spun nici-o noutate, aceasta a fost stilul nazist. Și noi care trăim în Moghilev, care am aflat aceste știri și care eram expuși continuu la pericolul deportării mai departe în lagăre groaznice de peste Bug și în altele, toate, lagăre germane, era normal să ne luptăm cu dinții, să rămânem în Moghilev.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 80)

Fișa 6.

Nu mai înghețam de frig... A existat numai o singură problemă: căldura nu-ți sătura burta. Supa îmbunătățită din vara trecută s-a degradat din nou. Era apă chioară. Rația de pâine pe o săptămână o mâncam într-o singură zi. Și nou groaza foamei umbla în colonie și în ghetto. Dar pentru că am supraviețuit prima iarnă, iar acum aveam căldură îndestulătoare, speranța noastră a rămas intactă...

Lucrurile noastre, oricâtă grijă aveam de ele, se terminau însă încet-încet. Nu mai aveam nimic ce să schimbăm. Îmbrăcăminte, hrana au costat mult. Mai aveam doar atât cât să putem cumpăra puțin unt și pâine pentru fetiță. De lapte nici nu putea fi vorba. Până la urmă foamea

a devenit din nou, zilnică. Apa chioară sub formă de supă, care se degrada, dispăruseră puținele bucăți de carne, rămânând din nou.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 84-86)

A doua iarnă se apropia cu pași sumbrii. Știrile alarmante, pericolul continuu al deportărilor peste Bug au ținut oamenii într-o veșnică groază. Nimeni nu îndrăznește să se gândească la viitorul amenințător. Frica stătea la pândă fără încetare. Deși, față de cei din ghetto, viața celor din colonia uzinei era ceva mai suportabilă, foamea, frigul, epidemiile, păduchii nu ocoleau nici pe acești „privilegiați”.

De multe ori s-a confirmat, din păcate, faptul că, dacă prindeau pe stradă pe unul care lucra la uzină, nici o intervenție nu-l mai putea ajuta. În ciuda acestor realități, pe mine nu m-au îngrozit decât umbra amenințătoare a morții lente, prin înfometare.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 82)

2. După parcurgerea fișelor, fiecare grupă trebuie să realizeze un raport în care să prezinte informațiile descoperite, respectiv:

Grupa 1 – deportarea evreilor din Cernăuți

Grupa 2 – suferințele deportaților evrei spre Transnistria

Grupa 3 – condițiile în care trăiau evreii deportați la Moghilev

Grupa 4 – modul în care viața evreilor deportați la Moghilev a fost afectată de venirea iernii

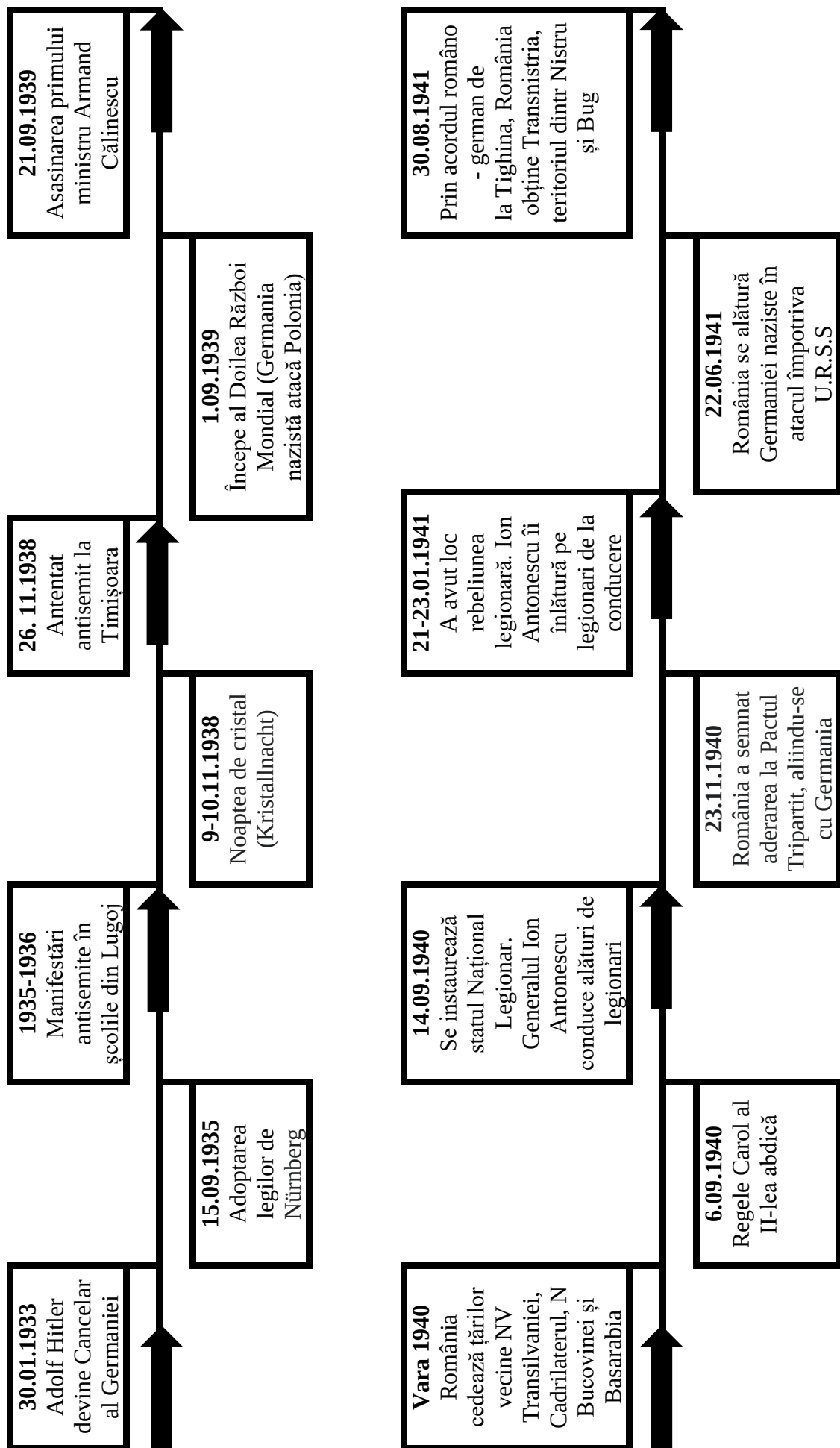
Grupa 5 – pericolele care amenințau viața evreilor din Transnistria

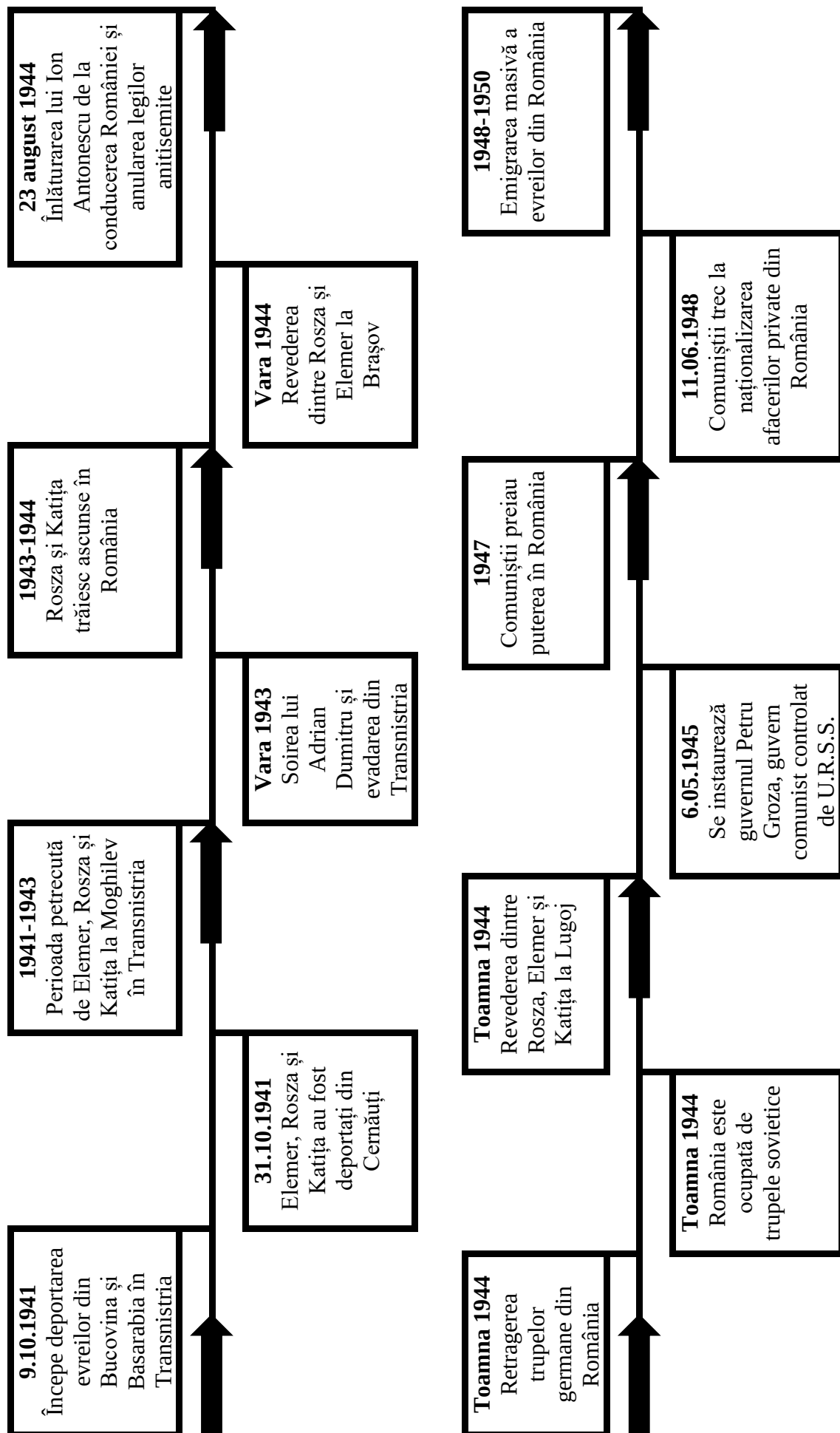
Grupa 6 – temerile Roszei Gottlieb în colonia din Moghilev

3. După realizarea raportului, fiecare grupă caută în materialul grafic trei imagini care să reflecte informațiile din fișe.

4. Un reprezentant din fiecare grupă prezintă în fața întregii clase concluziile fiecărei grupe. Elevii din clasă pun întrebări, în timp ce profesorul coordonator dirijează învățarea și trage concluziile finale.

Axa cronologică a evenimentelor din cele două povestiri grafice

Cum și cine a creat acest material grafic

În perioada septembrie 2024 - decembrie 2025, elevii Liceului Teoretic „Iulia Hasdeu” din Lugoj s-au implicat în proiectul Facts not Fiction, implementat de EuroClio, proiect la care participă școli din mai multe țări din Europa și coordonat de EuroClio.

Profesorul Horațiu Suciuc a coordonat activitatea elevilor implicați în acest proiect (și toate greșelile din material îi aparțin). În diferite momente ale proiectului, s-au implicat în activitățile de învățare doamnele profesoare Mirela Maria Miculescu, Cristiana Ionescu, Monica Suciuc, care au și coordonat traducerea din limba română în limba franceză și în limba engleză.

Elevii implicați în activitățile de cercetare au fost: Andreea Gabriela Szűcs, Adela Luiza Olariu, Flavius Doran, Bogdan Andrei Deiac, Aime Daiana Mureșan, Flavia Elena Grijincu, Orsalya Kristina Talyai, Camelia Nopcea, Anita Giulia Micșu, Alexandra Jasmina Bălan, Cristina Ionela Mihaela Popovici, Maia Ingrid Șonda, Miruna Maria Magheț.

Deși mai mulți elevi au desenat cadre din acest roman grafic, cei mai prolifici artiști au fost Andreea Gabriela Szűcs, Adela Luiza Olariu și Flavius Doran.

Cele mai importante etape ale proiectului (/subproiectului *Prin întuneric*), s-au desfășurat în perioada noiembrie 2024 - iunie 2025. După formarea echipei de proiect, în 21 noiembrie 2024, elevii implicați în activități au vizitat Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj. Aici au vizitat secția de istorie modernă și contemporană și au descoperit istoria orașului în care locuiesc și au descoperit diferite obiecte din perioada respectivă. A doua zi, un specialist din cadrul Muzeului, domnul Oliviu Gaidoș, le-a oferit elevilor implicați în proiect posibilitatea să studieze colecția de ziare a Muzeului din perioada 1938-1945. Elevii au descoperit informații despre modul în care legile antisemite și războiul au afectat viața populației evreiești din Lugoj.

În 23 ianuarie 2025, elevii implicați în proiect au participat la o activitate de învățare pe tema Holocaustului la București. În cadrul acestei acțiuni, elevii au vizitat Templul Coral și Memorialul Holocaustului, unde au discutat despre Pogromul din București (21-23 ianuarie 2025) și au participat la o lecție interactivă la Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel” (INSHR), în cadrul căreia doamna Ana Bărbulescu, expert în cadrul institutului, le-a vorbit elevilor despre legislația antisemită și Holocaustul din Transnistria.

În 13 martie 2025, liceenii interesați au participat la un atelier de două ore în care au învățat principiile generale de realizare a unei benzi desenate / roman grafic. Artistul timișorean care a susținut atelierul a fost Tudor Vidoni un tânăr creator de bandă desenate, el fiind, printre altele, autorul albumelor „În întuneric” (2022) și „Consecințele promovării” (2023). Tudor Vidoni a colaborat la realizarea albumelor grafice colective „Dracula în benzi desenate” (2024), „Istoria contrafactuală” (2023), „Frica în Istorie” (2021).

Doi dintre cei mai buni desenatori din cadrul proiectului, Flavius Doran și Andreea Szücz, au participat, în perioada 3-6 aprilie 2025, alături de liceeni din mai multe țări europene, la a XXXI- a Conferință anuală EuroClio a profesorilor de istorie, desfășurată la Bratislava în Slovacia. În cele 4 zile ale conferinței, elevii de la Hasdeu au participat la mai multe work-shopuri, unde au învățat să realizeze materiale didactice pornind de la documente istorice reale, au vizitat obiective istorice și culturale din Bratislava (și Viena) și au prezentat, în plenul conferinței, stadiului produsului final pe care îl realizează în cadrul proiectului, romanul grafic „*Prin întuneric*”.

La evenimentul desfășurat la Bratislava, cei doi elevi au avut posibilitatea să colaboreze cu tinerii Germania, Serbia, Finlanda, Slovacia, implicați în acest proiect.

În 7 mai 2025, 25 de elevii de la Liceul Teoretic „Iulia Hașdeu” din Lugoj, alături de colegii lor de la Colegiul Tehnic „Emanuil Ungureanu” din Timișoara, au participat la un atelier desfășurat chiar în mijlocul expoziției temporare „Femeia Belle Époque: Frumusețe și Eleganță” la Muzeul Național al Banatului.

Workshop-ul, susținut de muzeograful Marius Cornea, a avut ca temă organizarea unei expoziții, imaginată de către elevi, pornind de la obiecte reale și întrebări adevărate. În cadrul activității, elevii de la Hasdeu au descoperit obiecte și fotografii de epocă, inclusiv expodate provenind de la Lugoj.

Romanul grafic a fost produs în trei limbi: română, franceză și engleză, astfel încât să poată fi înțeles de un număr mai mare de persoane. Acest fapt ne-a ajutat să testăm valențele

pedagogice ale materialului împreună cu partenerii noștri din Franța, de la Lycee Marcel Pagnol din Athis-Mons, France și EPL de l'Oise (Lycée Agricole de l'Oise) din Airion.

Considerând că istoria înseamnă fapte nu ficțiune, fiecare desen din acest roman grafic a fost realizat pornind de la elemente reale: mărturii orale, jurnale, articole și știri din mass-media, imagini vechi etc. Dorind să spună povestea suferințelor evreilor și romilor din România anilor 1938-1944, elevii implicați în proiect au căutat să respecte adevărul istoric, conștienți fiind că perioadele întunecate din istoria omenirii nu pot fi înțelese și cunoscute decât prin respectarea conceptului facts not fiction. Produsul final al acestui proiect este acest roman grafic / material pedagogic.

Acest material a fost realizat după un lung proces de învățare și cercetare, desenele fiind create pornind de la documente autentice. Pentru coordonatorii și autorii proiectului, veridicitatea a reprezentat una din principalele preocupări în timpul procesului de creație.

2. Retour à la lumière

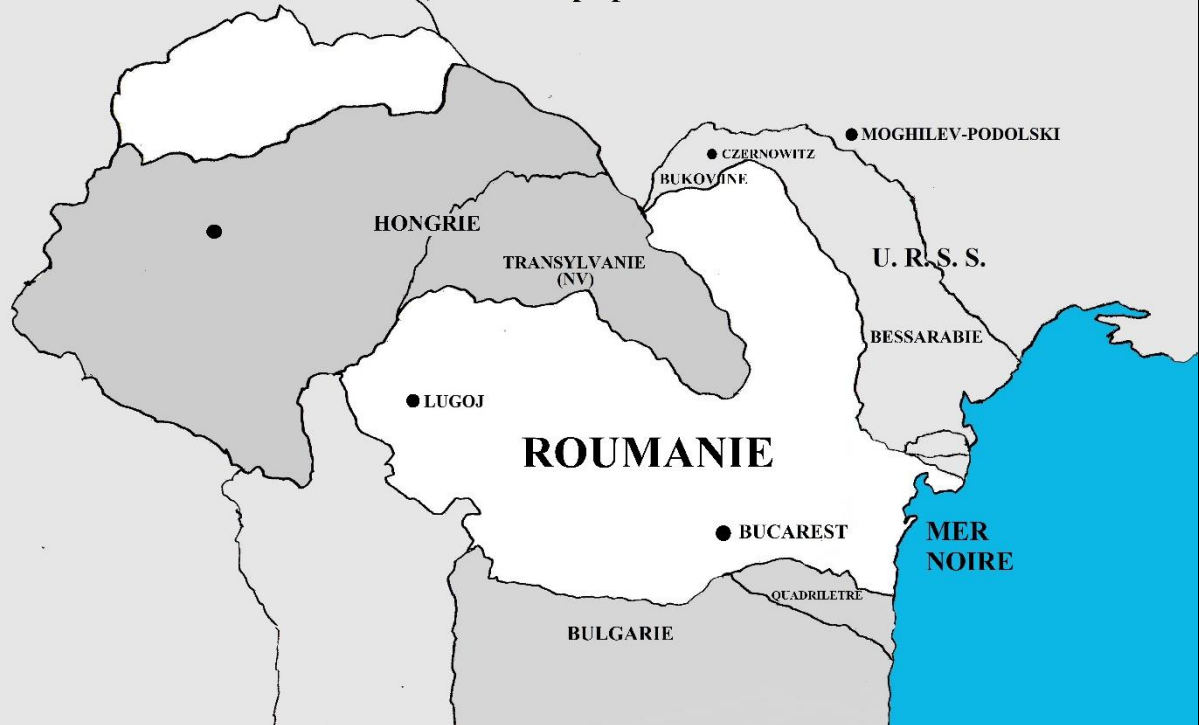
L'histoire de la famille Gottlieb commence à Czernowitz en 1941. La famille Gottlieb était composée d'Elemer, Rosza et de la petite Katifa, qui venait de naître. Pendant les années de la Seconde Guerre mondiale, la famille Gottlieb n'a pas eu le temps d'être heureuse.

La Roumanie pendant l'entre-deux-guerres (1918-1940)

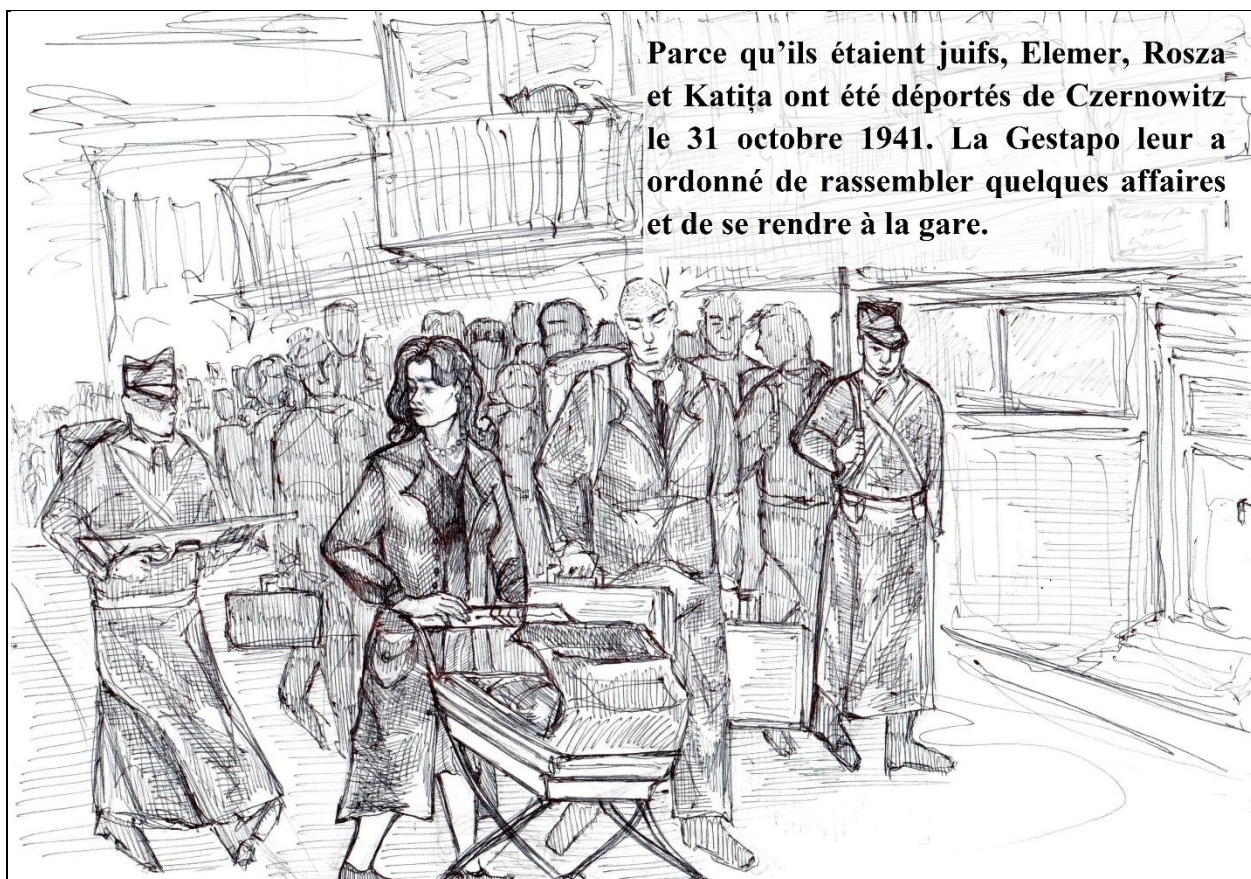

En 1940, la Roumanie a été contrainte de céder des territoires à la Hongrie, à la Bulgarie et à l'URSS. Dans ce contexte, le nord de la Bucovine, avec la ville de Czernowitz, a été occupé par l'URSS.

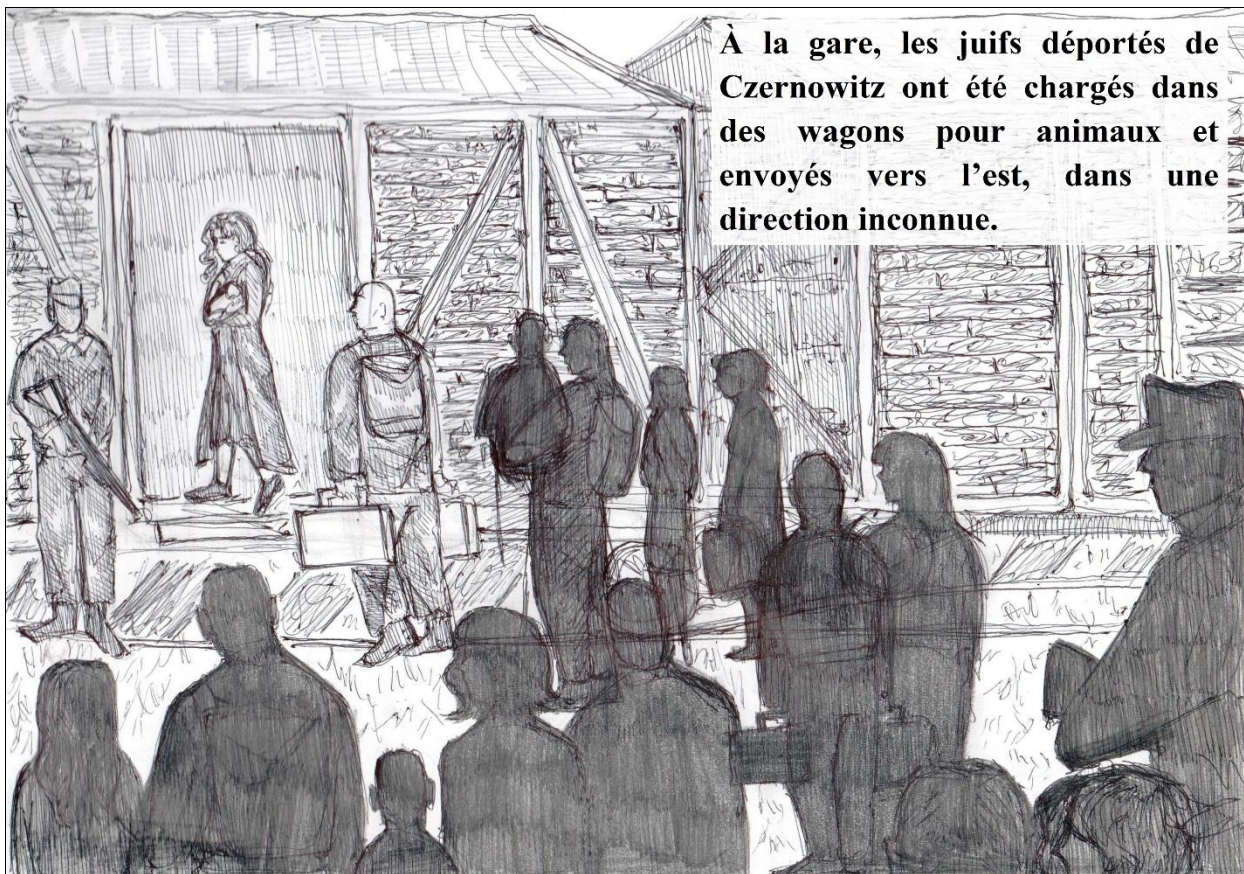

Après la perte de ces territoires, la Roumanie, dirigée par le général Ion Antonescu, s'est alliée à l'Allemagne nazie et, à l'été 1941, l'armée roumaine s'est jointe à l'armée allemande dans l'attaque contre l'URSS.

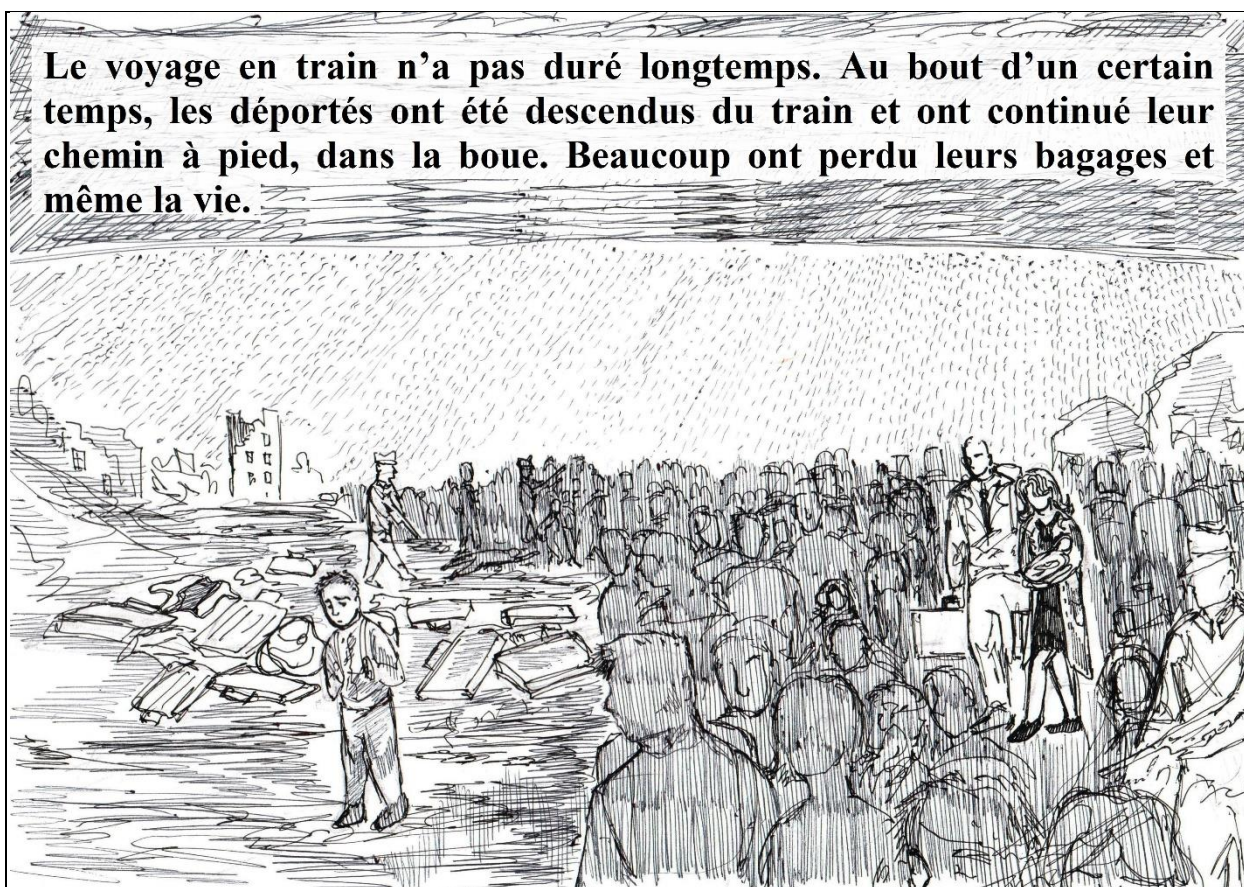
À la suite de cette action militaire, la Bucovine, avec la ville de Czernowitz, est redevenue une partie de la Roumanie.

Parce qu'ils étaient juifs, Elemer, Rosza et Katița ont été déportés de Czernowitz le 31 octobre 1941. La Gestapo leur a ordonné de rassembler quelques affaires et de se rendre à la gare.

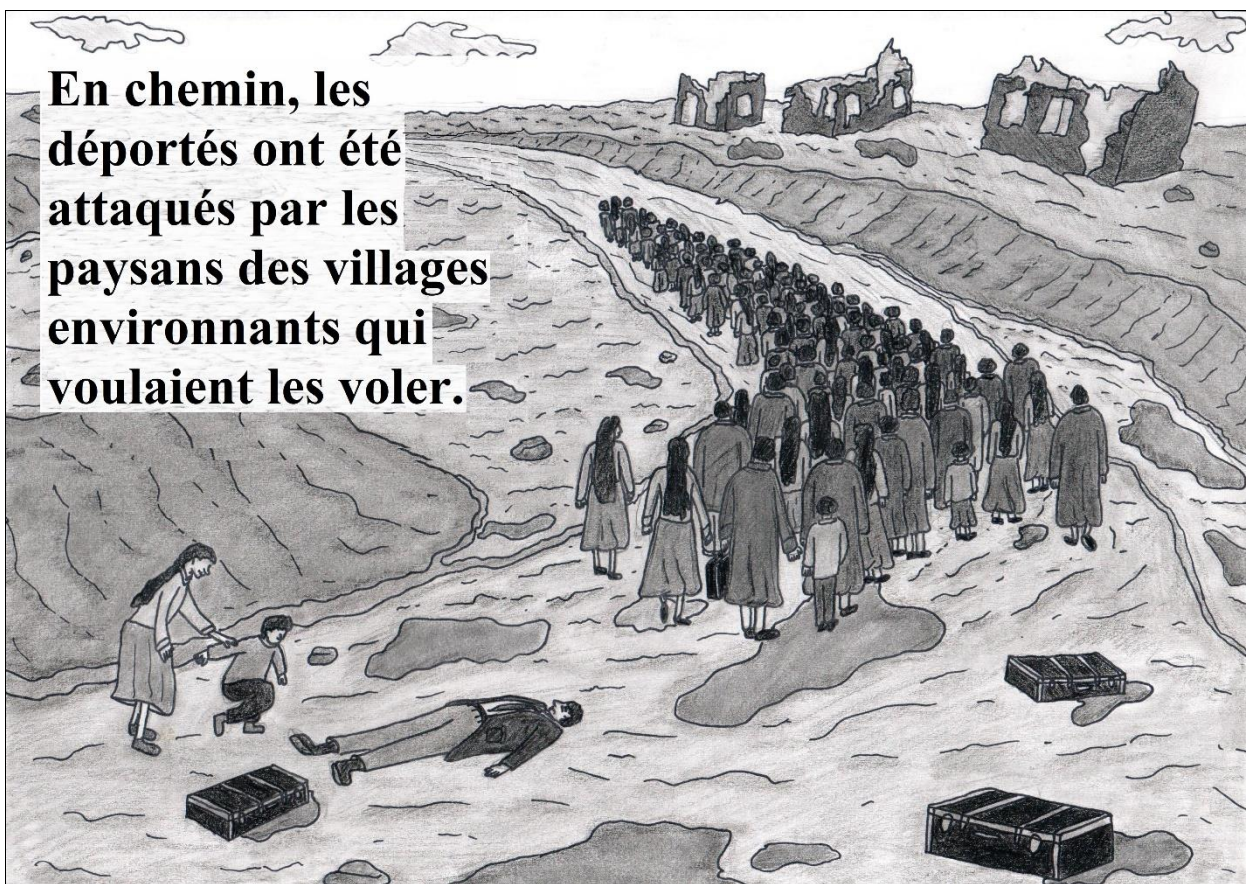

À la gare, les juifs déportés de Czernowitz ont été chargés dans des wagons pour animaux et envoyés vers l'est, dans une direction inconnue.

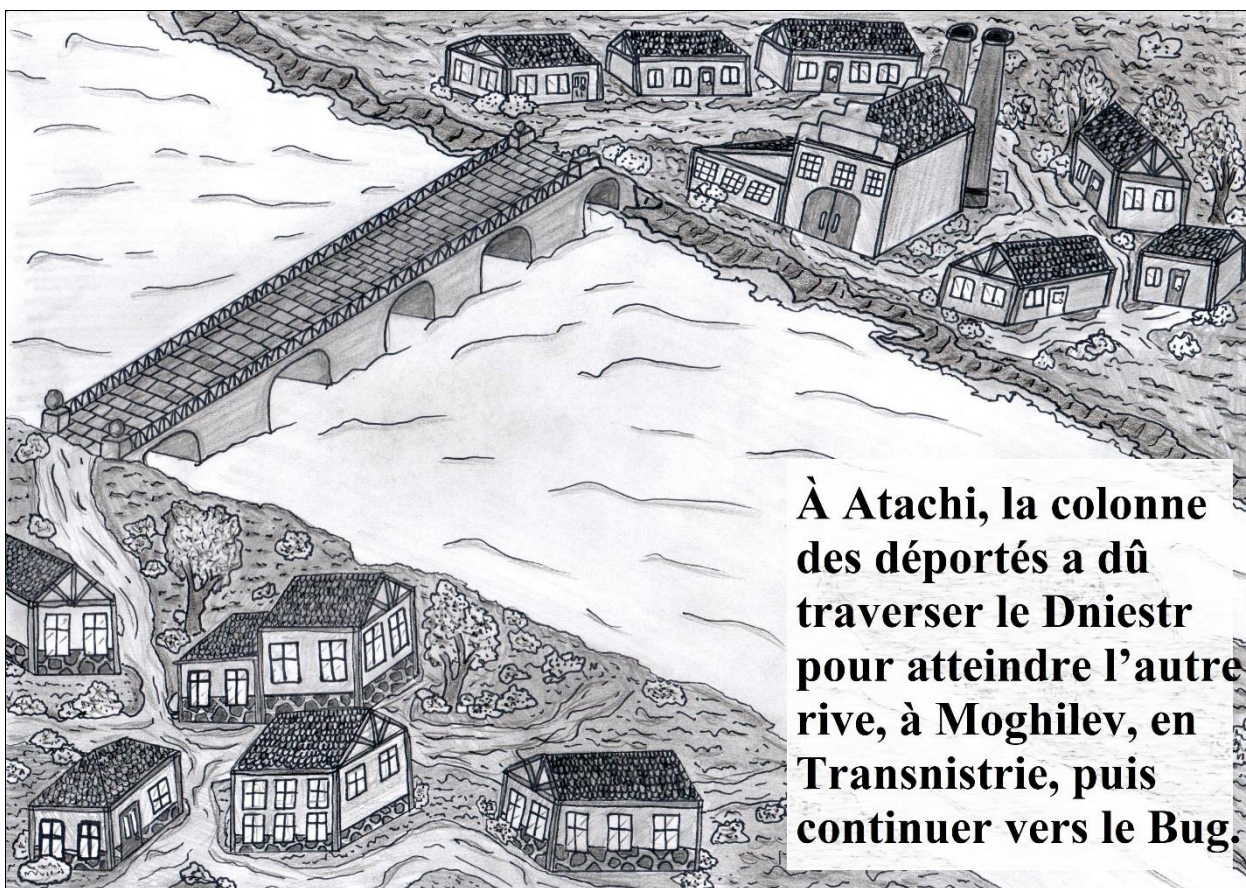
Le voyage en train n'a pas duré longtemps. Au bout d'un certain temps, les déportés ont été descendus du train et ont continué leur chemin à pied, dans la boue. Beaucoup ont perdu leurs bagages et même la vie.

**En chemin, les
déportés ont été
attaqués par les
paysans des villages
environnants qui
voulaien^t les voler.**

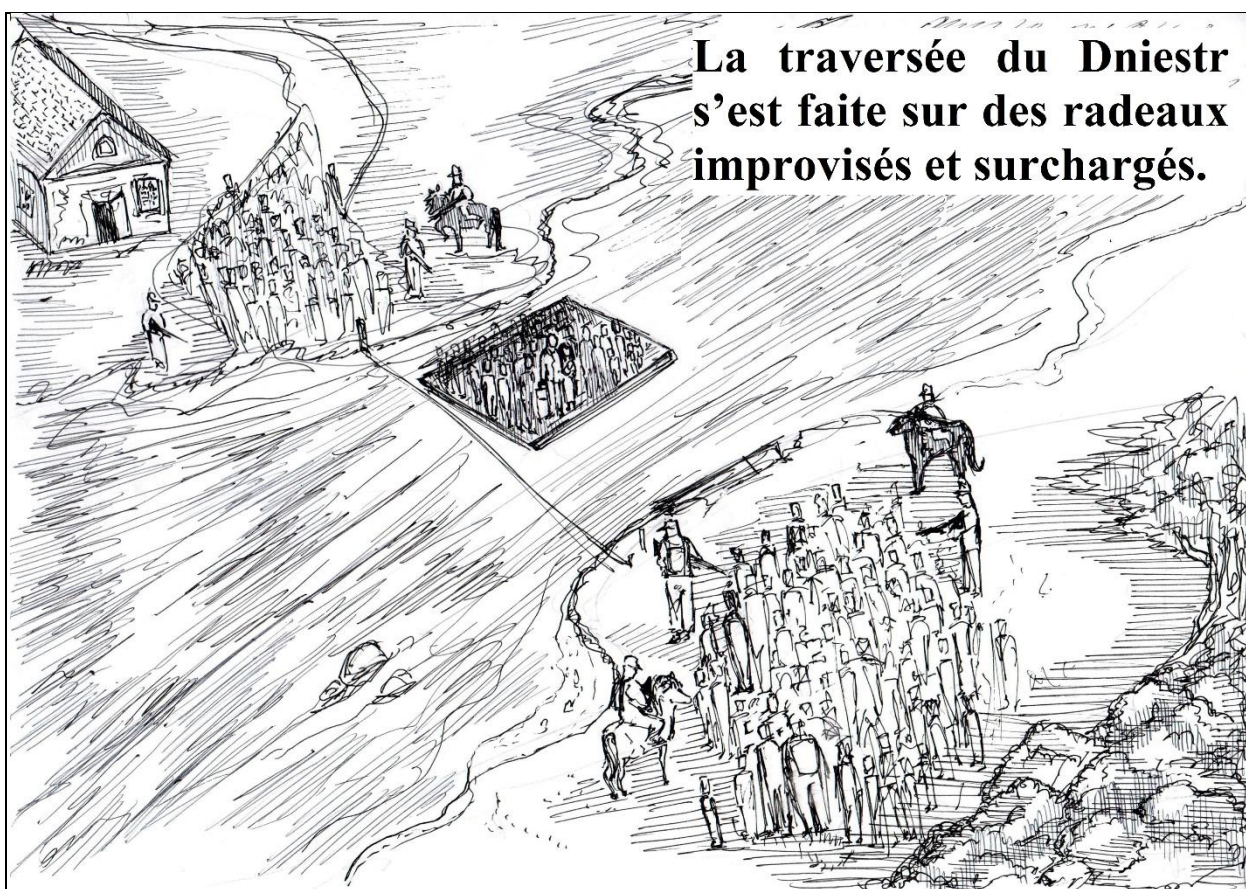

**Finally, Elemer, Rosza et Katița sont
arrivés sur la rive du Dniestr, à Atachi.**

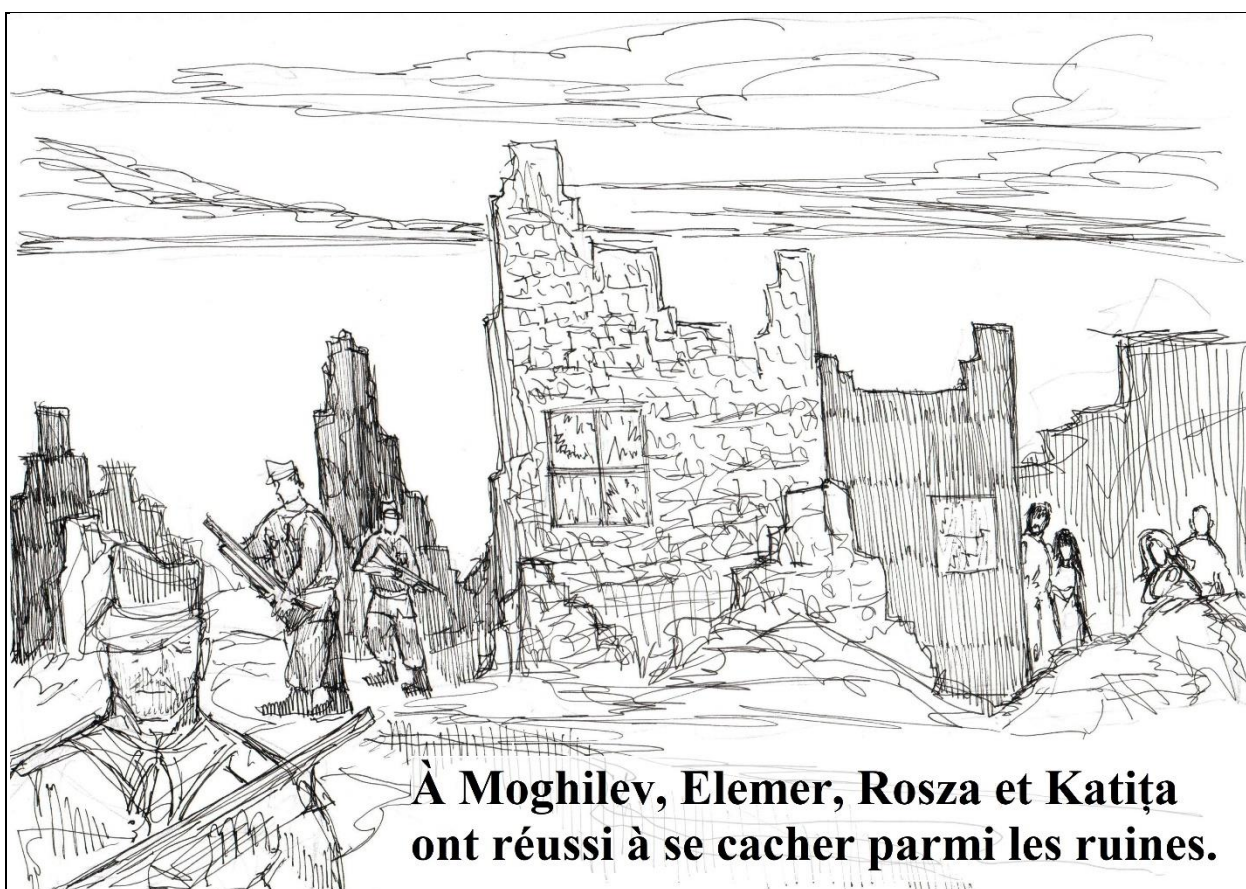
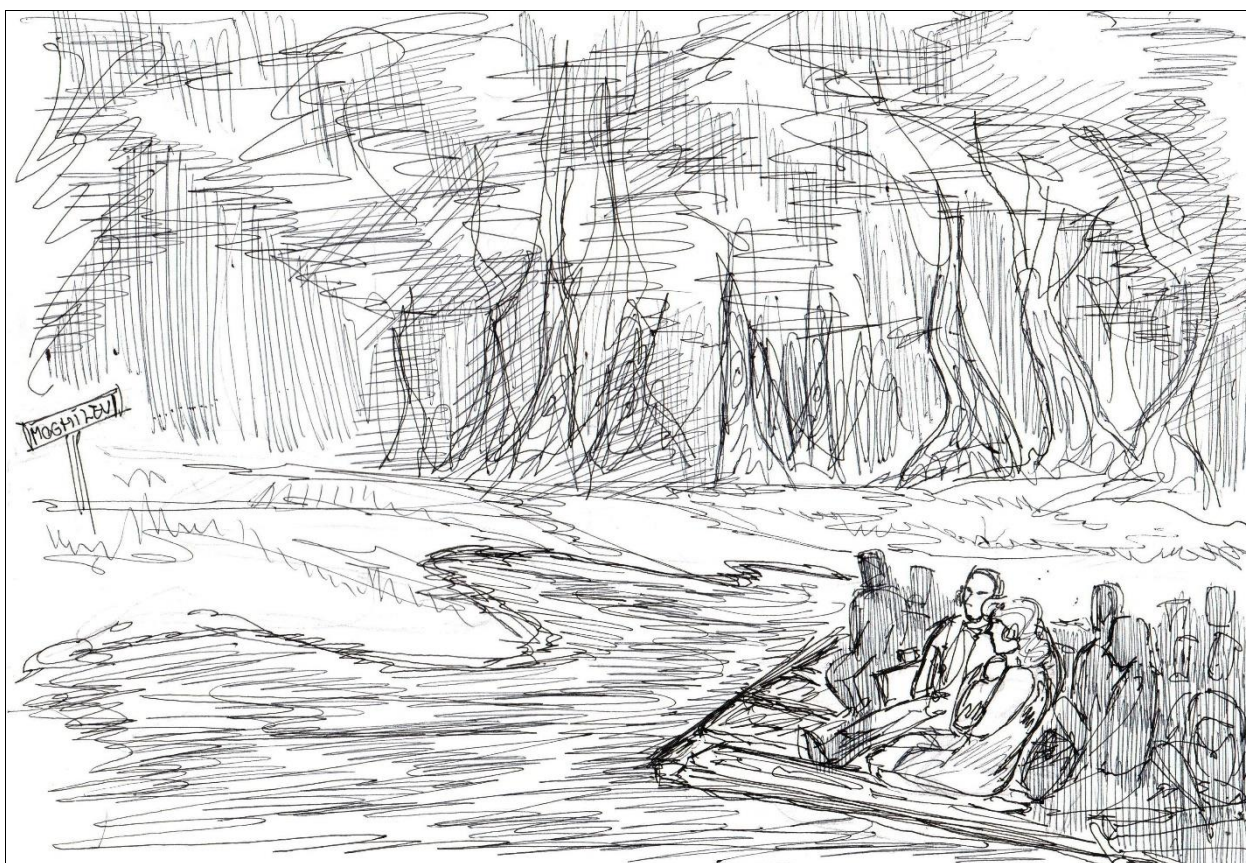

À Atachi, la colonne des déportés a dû traverser le Dniestr pour atteindre l'autre rive, à Moghilev, en Transnistrie, puis continuer vers le Bug.

La traversée du Dniestr s'est faite sur des radeaux improvisés et surchargés.

**À Moghilev, Elemer, Rosza et Katița
ont réussi à se cacher parmi les ruines.**

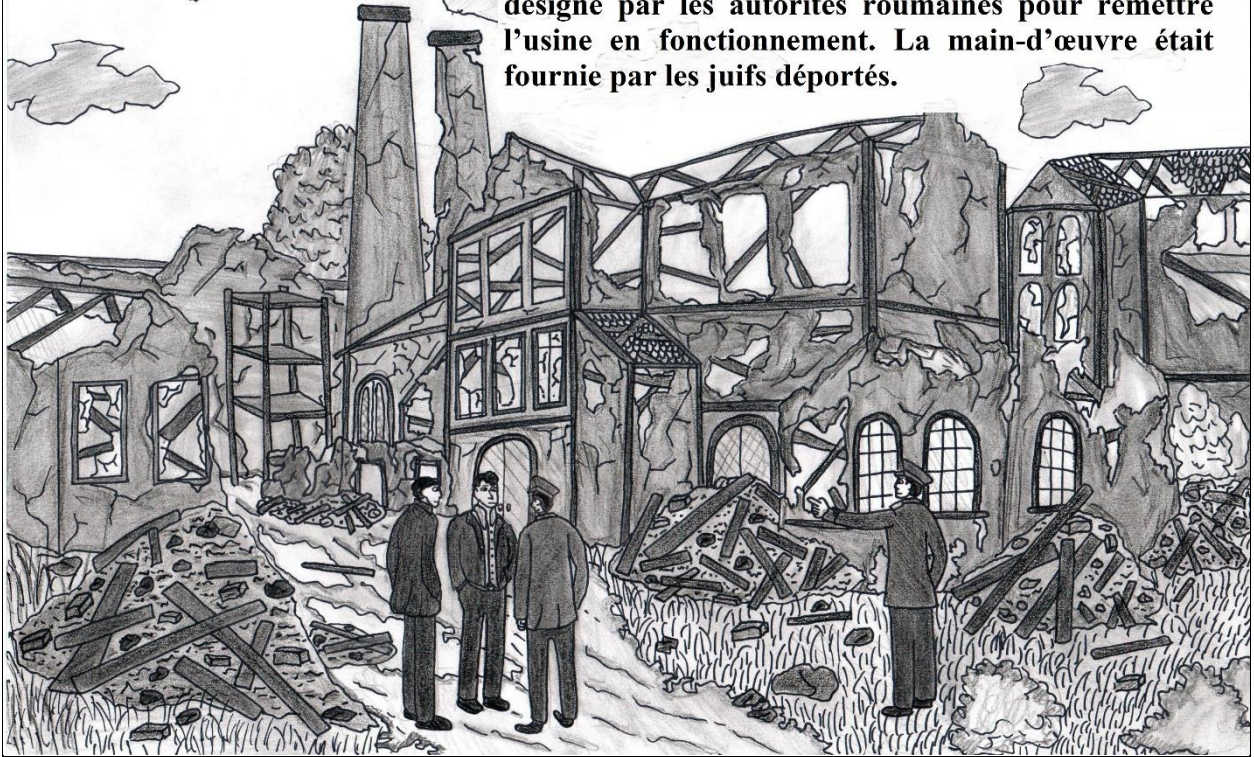
Les autres juifs arrivés à Moghilev ont été enfermés dans l'ancienne caserne, puis envoyés dans les camps de la mort de Transnistrie. Là, la plupart des déportés ont perdu la vie dans des endroits comme Vapniarka, Rîbnița, Bogdanovska.

À Moghilev, une partie de la ville a été transformée en ghetto. Les juifs qui y vivaient étaient exploités par les autorités pour divers travaux pénibles. Beaucoup vivaient dans des bâtiments en ruine et souffraient de la faim et du froid.

Près de la ville se trouvait une fonderie détruite par les bombardements. Un ingénieur de Bucovine a été désigné par les autorités roumaines pour remettre l'usine en fonctionnement. La main-d'œuvre était fournie par les juifs déportés.

Elemer a été affecté à ce travail à la fonderie. Cela a apporté plusieurs avantages à la famille Gottlieb. Ils ont reçu une chambre dans un des bâtiments proches de l'usine. De plus, ils ont réussi à se procurer un poêle pour se chauffer pendant les hivers rigoureux.

Depuis la fonderie, Elemer recevait de la soupe et une petite ration de pain, mais la quantité de nourriture était insuffisante. Ils avaient toujours faim. Les quelques affaires apportées de Czernowitz ont été échangées contre de la nourriture et se sont vite épuisées.

Les juifs du ghetto ont vécu une situation très difficile durant l'hiver 1941-1942.

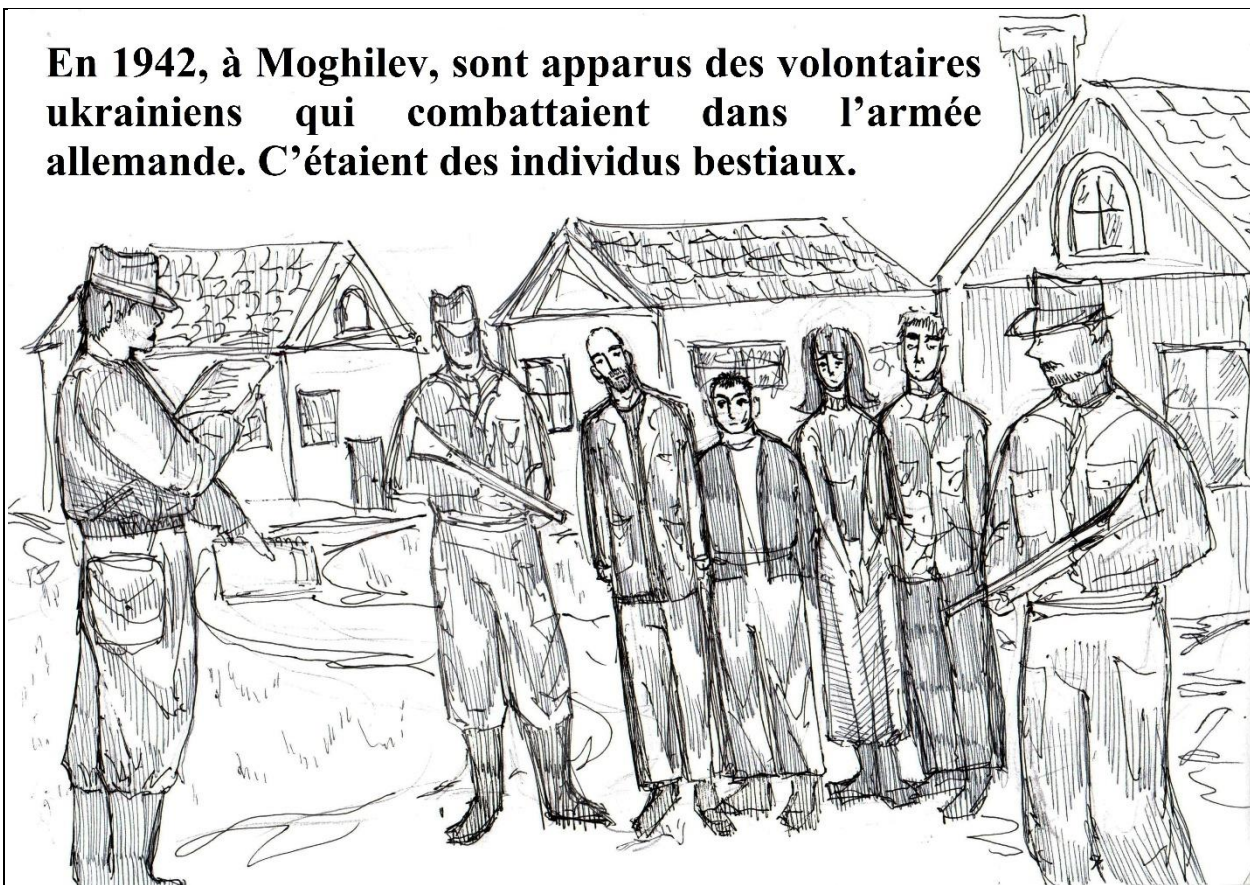
Les gens mouraient de faim ou de froid. Les routes étaient pleines de personnes gelées et d'enfants mendiants. La plupart n'ont pas survécu à l'hiver.

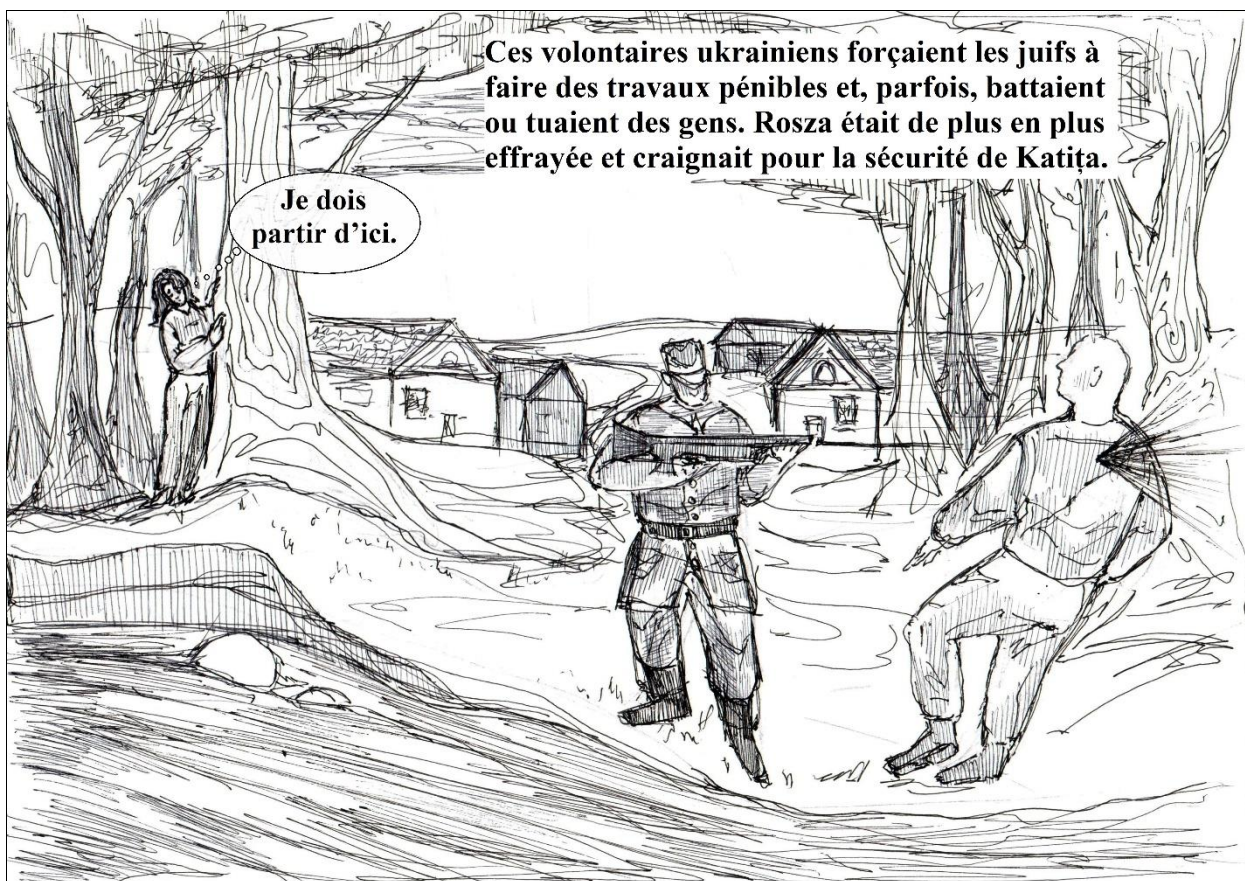

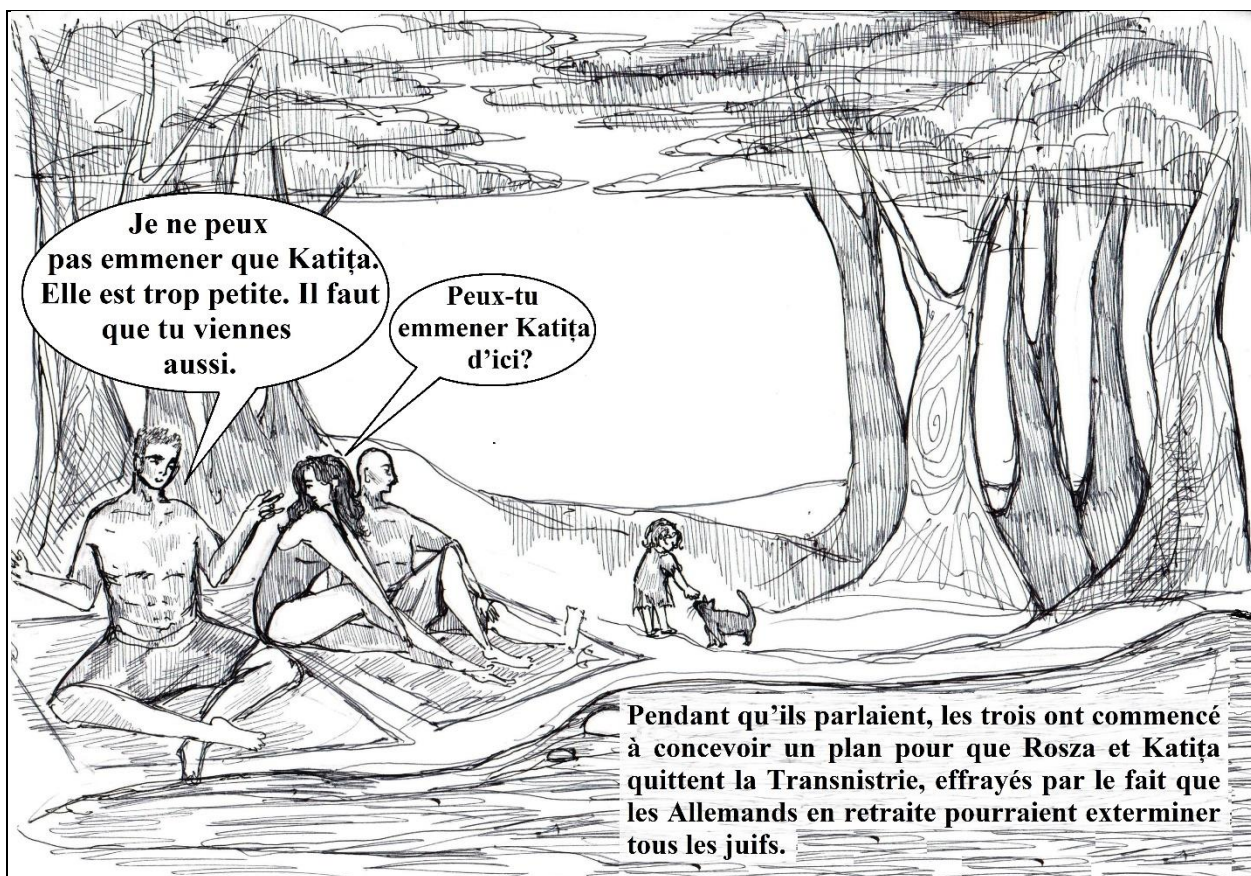
Alors que les autorités roumaines ne s'occupaient guère des déportés, les Allemands arrêtaient les juifs du ghetto et les déportaient vers les camps de la mort en Transnistrie.

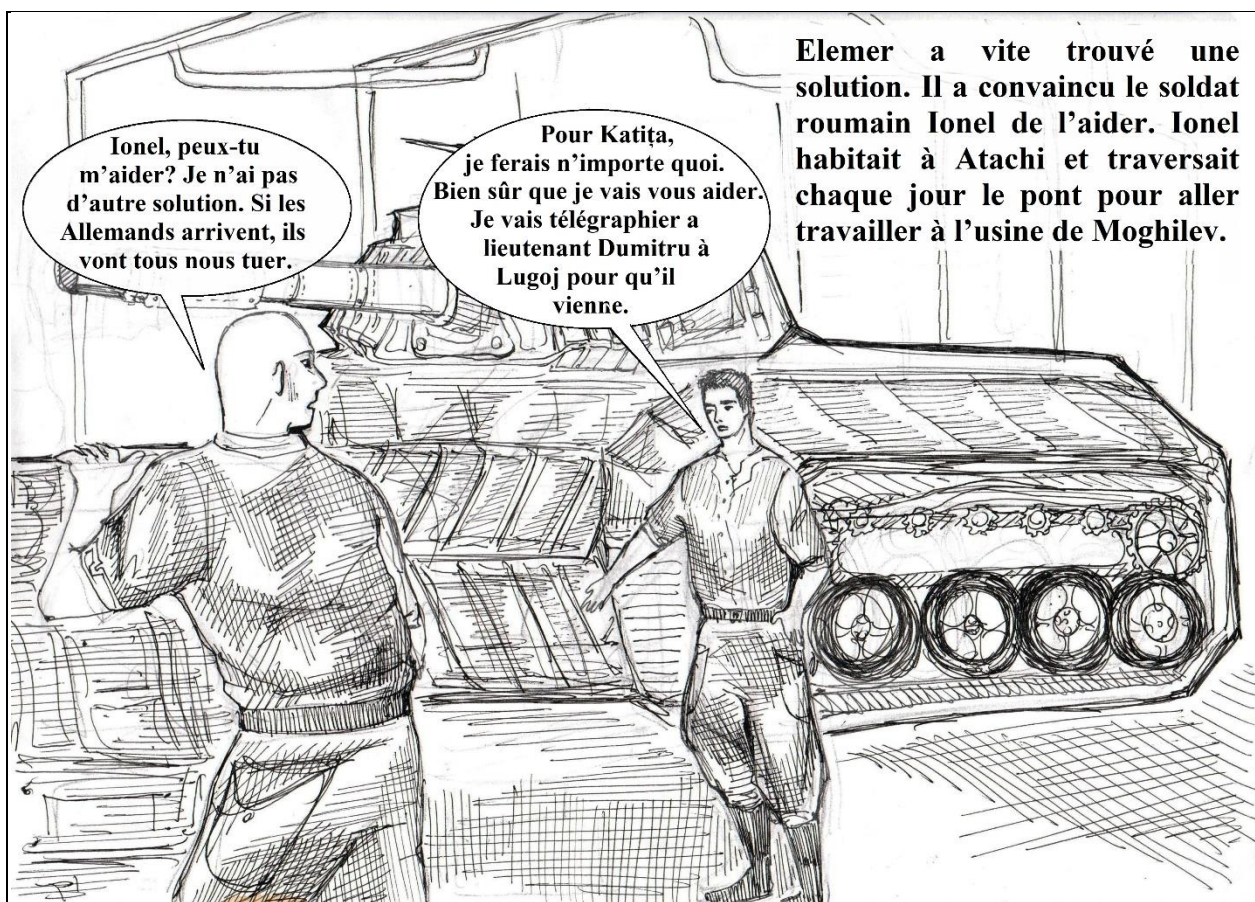
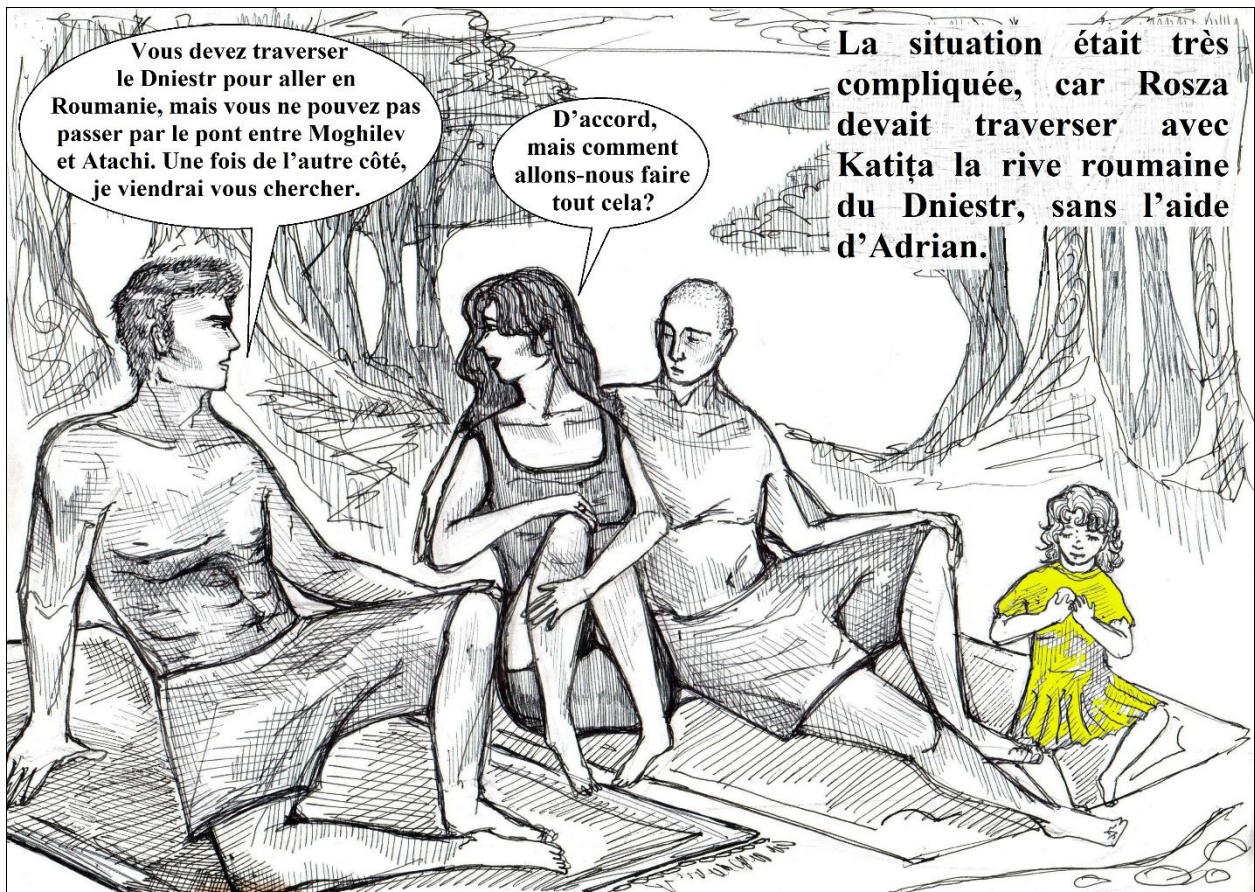

En 1942, à Moghilev, sont apparus des volontaires ukrainiens qui combattait dans l'armée allemande. C'étaient des individus bestiaux.

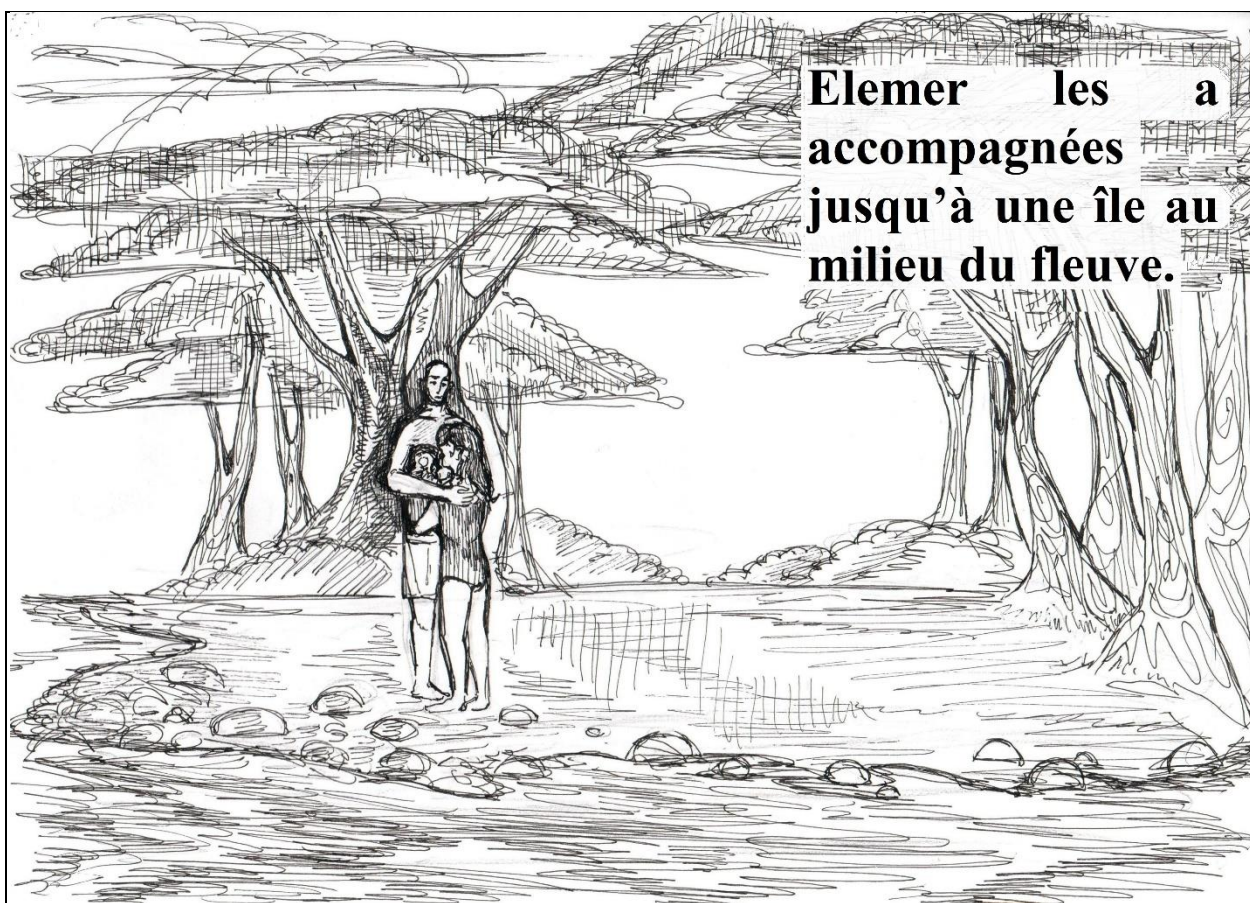

Ionel a télégraphié à Adrian et ils ont fixé le jour où celui-ci devait venir chercher Rosza et Katîța. Quand le moment est arrivé, Rosza et Katîța ont commencé à traverser le Dniestr, pour passer en Roumanie, essayant de se fondre parmi les personnes qui nageaient en ce jour chaud.

Heureusement,
l'eau est
basse.

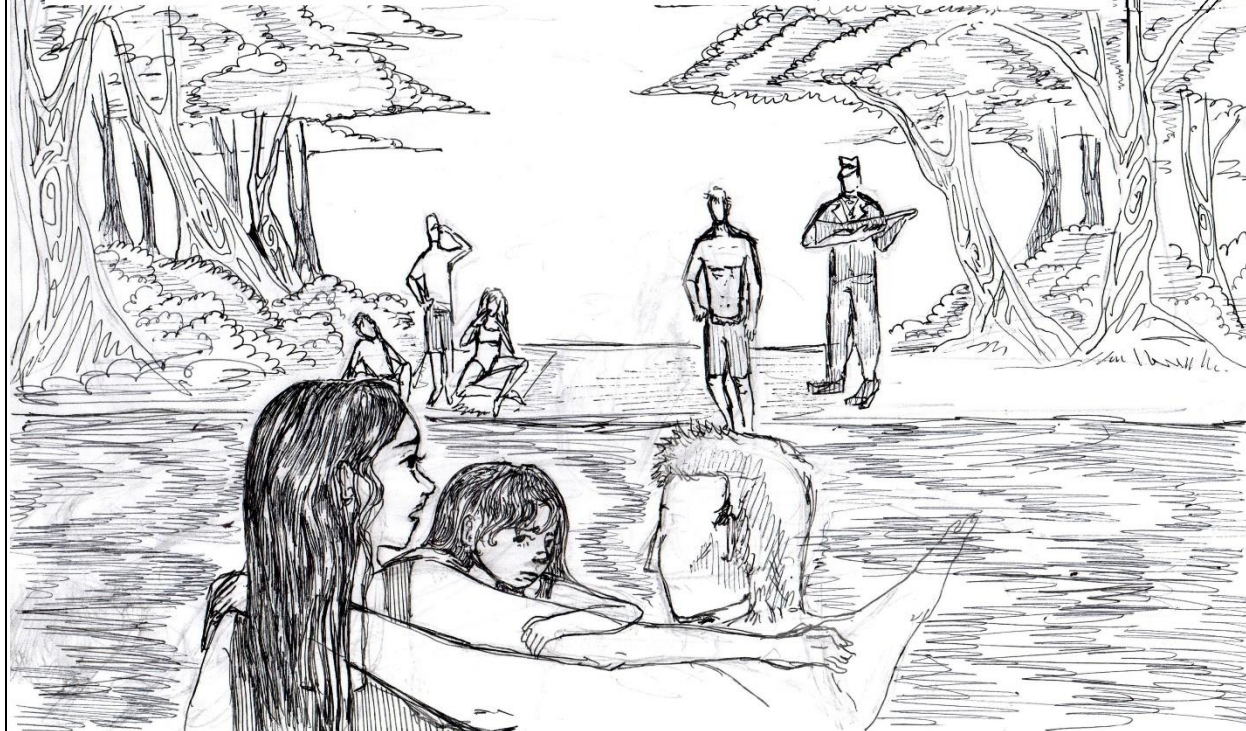
**Elemer les a
accompagnées
jusqu'à une île au
milieu du fleuve.**

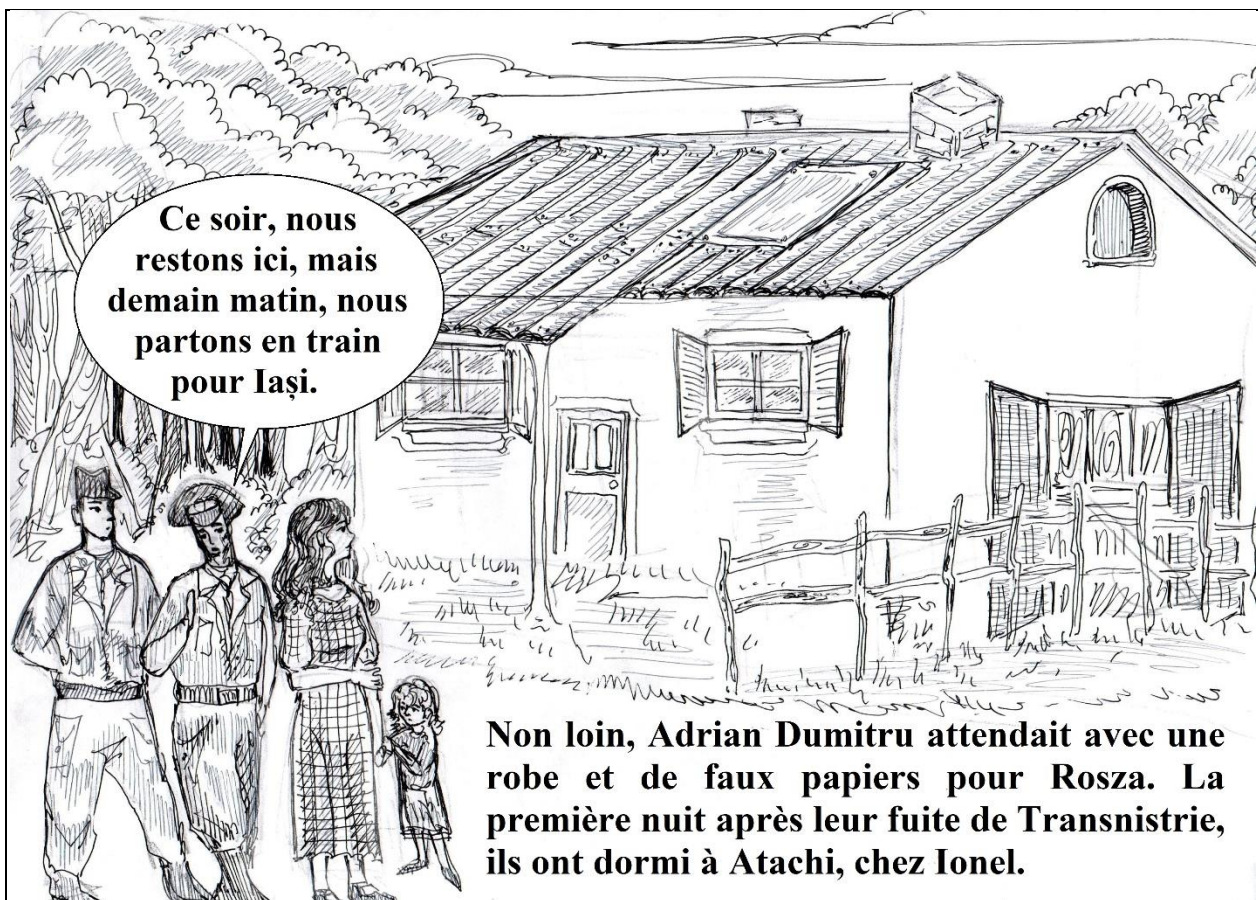
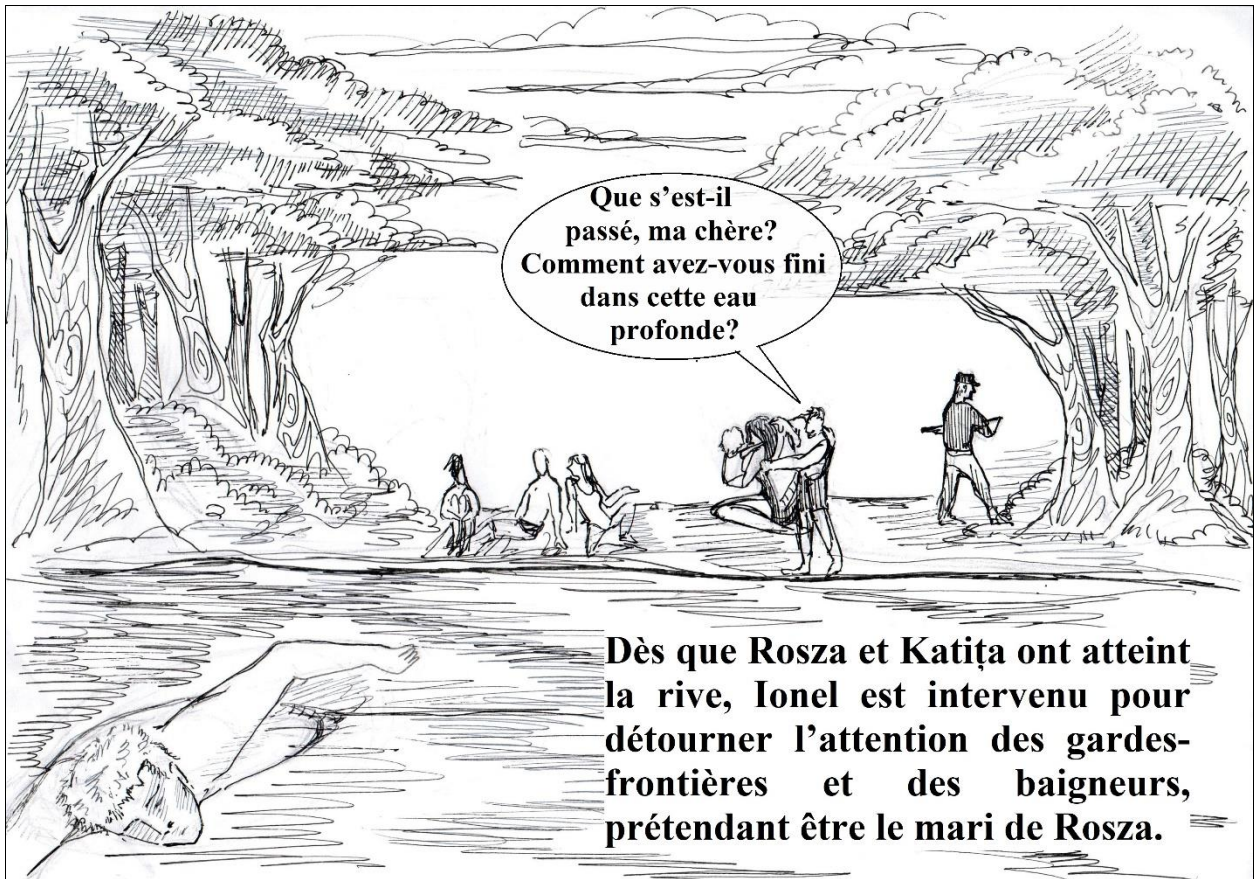

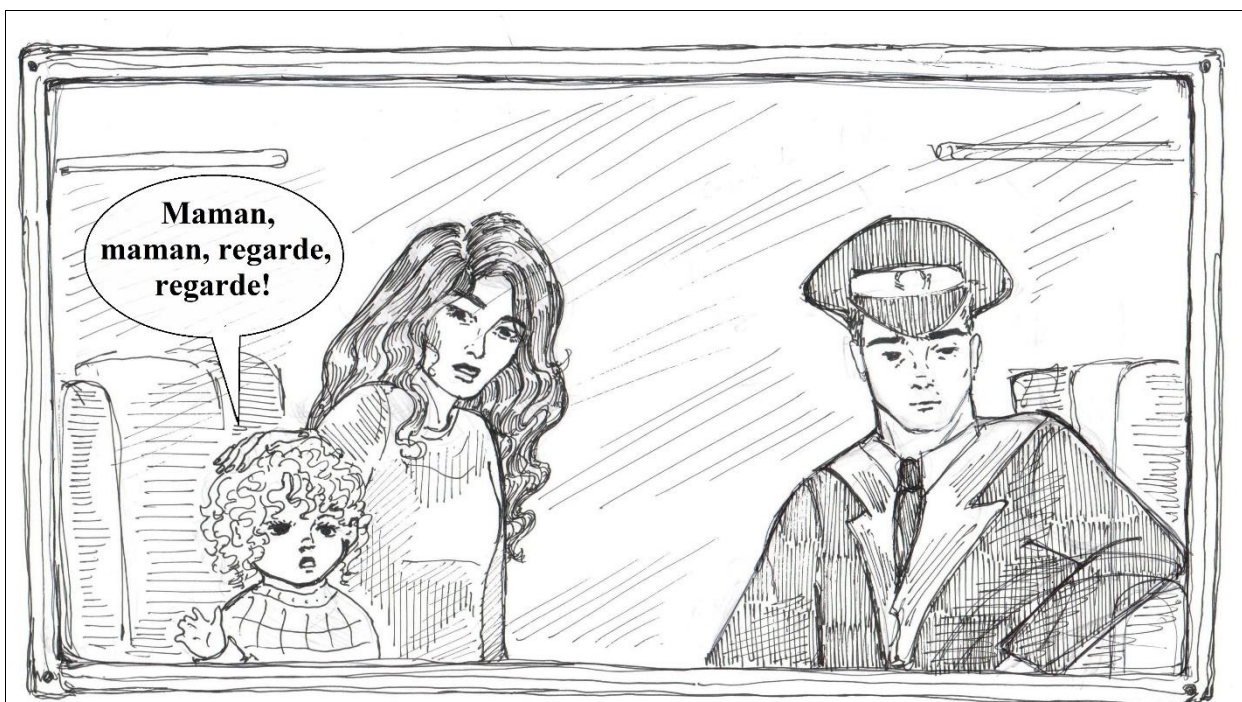
De là, jusqu'à la rive droite, Rosza et Katița ont continué la traversée seules. Soudain, l'eau est devenue profonde. Rosza ne pouvait plus tenir Katița, qui se débattait, effrayée. Elles étaient sur le point de se noyer.

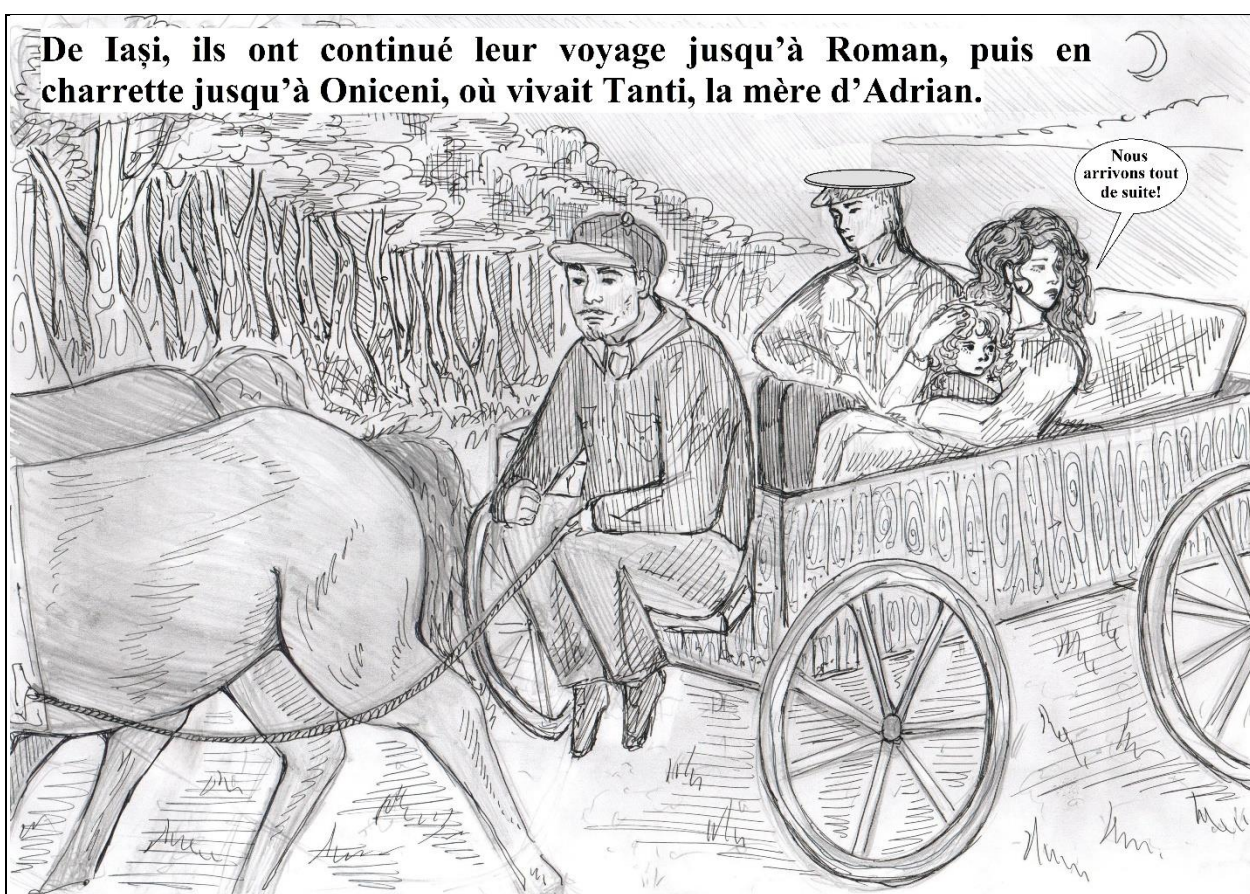
Tout à coup, un homme fort est apparu à côté des deux et les a aidées à rejoindre la rive, où l'eau n'était pas aussi profonde. Plus tard, Rosza a appris que l'homme qui les avait sauvées était Șia, l'ami d'Ionel.

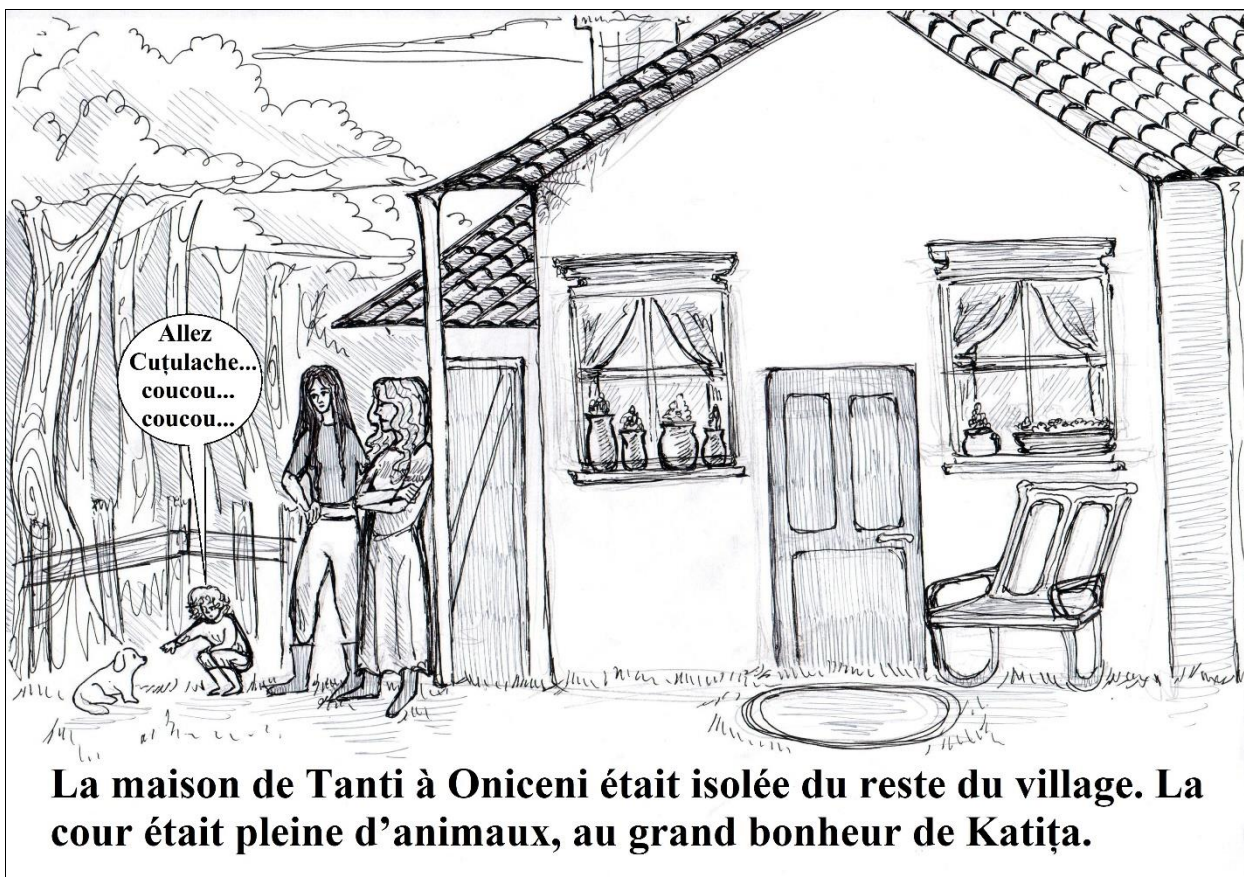

Comme Adrian Dumitru était officier, ils ont réussi à voyager en sécurité jusqu'à Iași, malgré la forte affluence dans les trains.

De Iași, ils ont continué leur voyage jusqu'à Roman, puis en charrette jusqu'à Oniceni, où vivait Tanti, la mère d'Adrian.

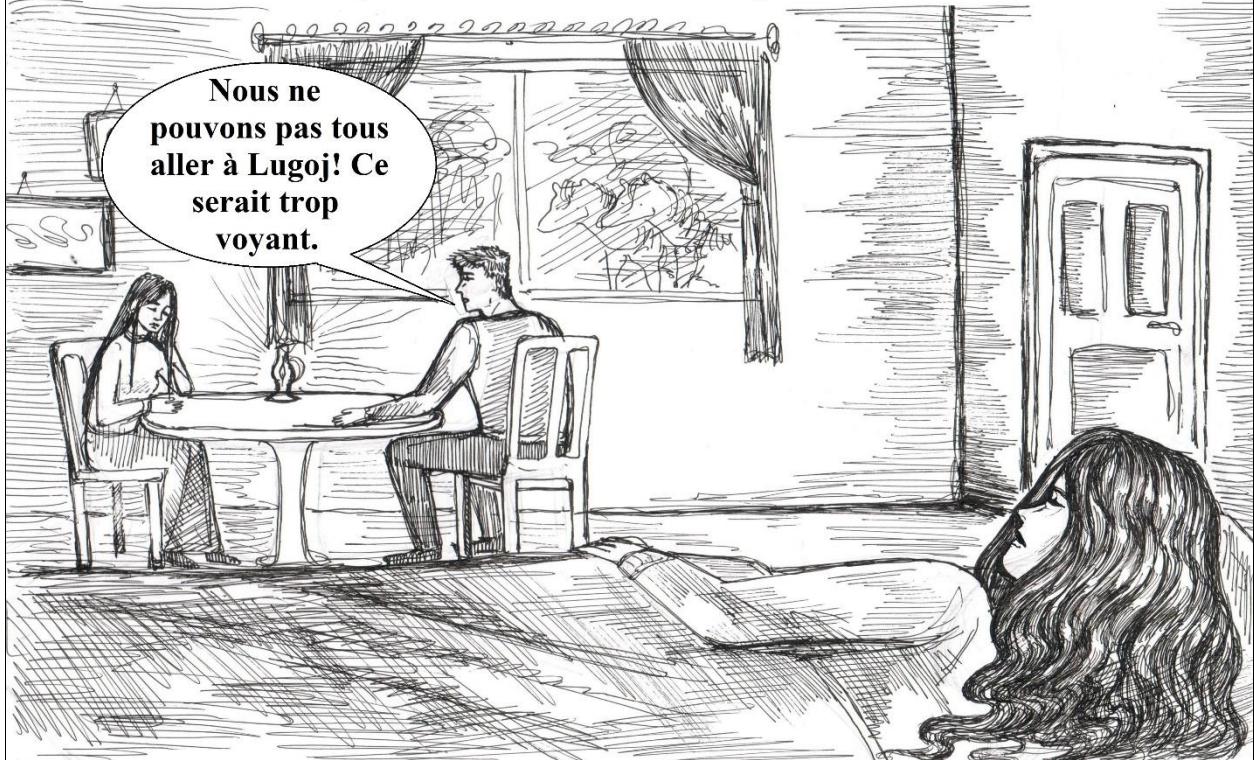
En hiver, les gendarmes sont venus chez Tanti et ont posé des questions sur les personnes vivant dans la maison. Tanti a eu peur et a appelé Adrian.

Adrian est venu trois jours plus tard et ils ont décidé qu'ils devaient partir tous ensemble pour Bucarest. Pour ne pas attirer l'attention, les quatre ont marché la nuit dans la neige jusqu'à la gare la plus proche.

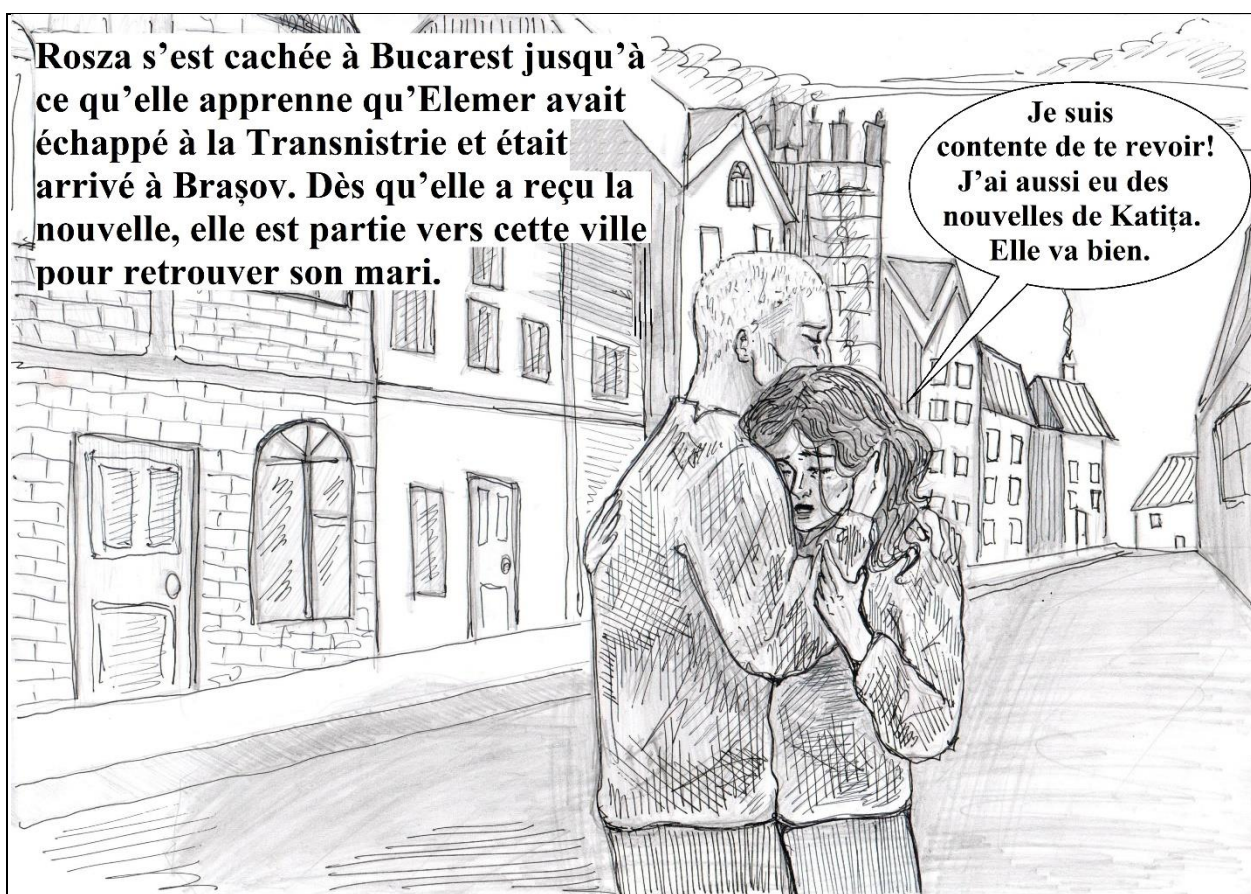

À Bucarest, les cinq ont dormi une nuit chez Gabriela, la sœur d'Adrian, étudiante dans la capitale de la Roumanie.

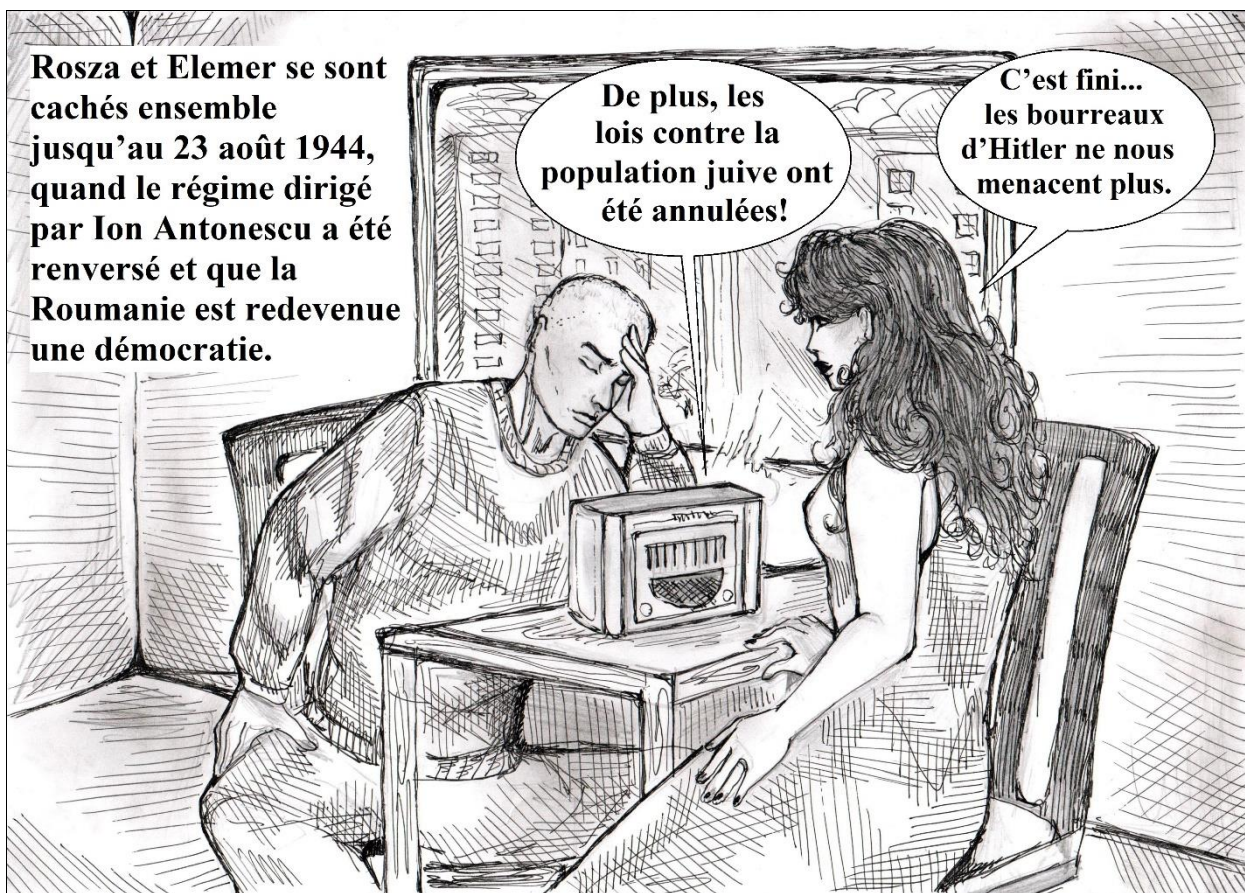

Le matin, à la gare de Bucarest, Adrian et Elli ont dit à Rosza qu'elle ne pouvait pas venir avec eux à Lugoj.

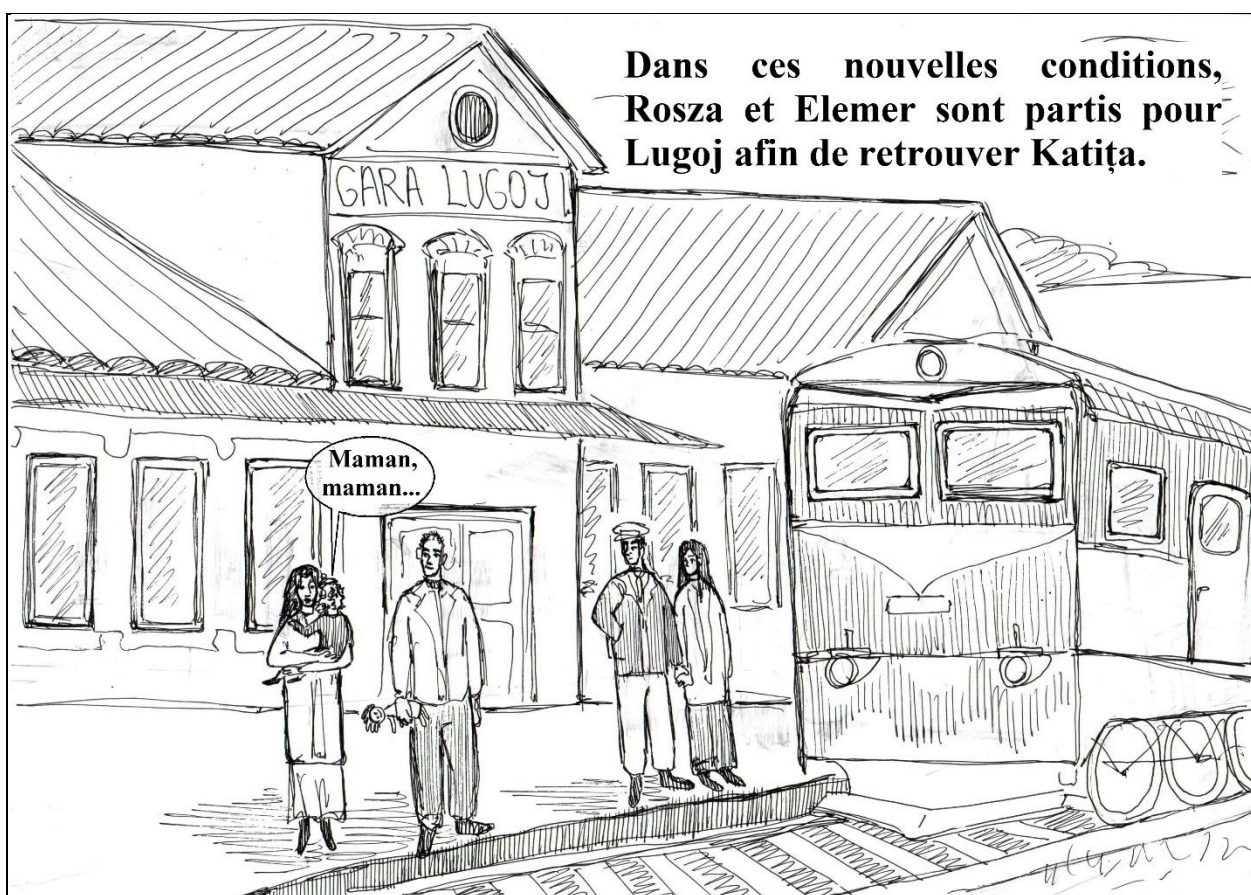

Rosza et Elemer se sont cachés ensemble jusqu'au 23 août 1944, quand le régime dirigé par Ion Antonescu a été renversé et que la Roumanie est redevenue une démocratie.

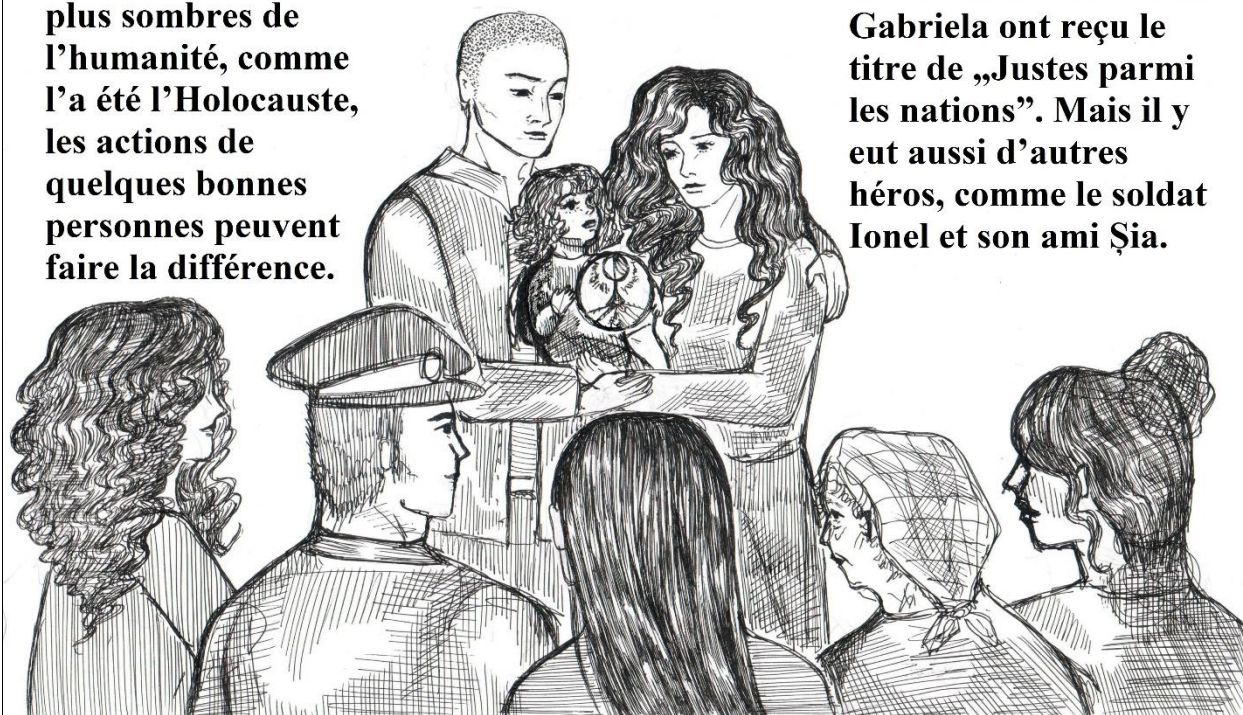

Dans ces nouvelles conditions, Rosza et Elemer sont partis pour Lugoj afin de retrouver Katița.

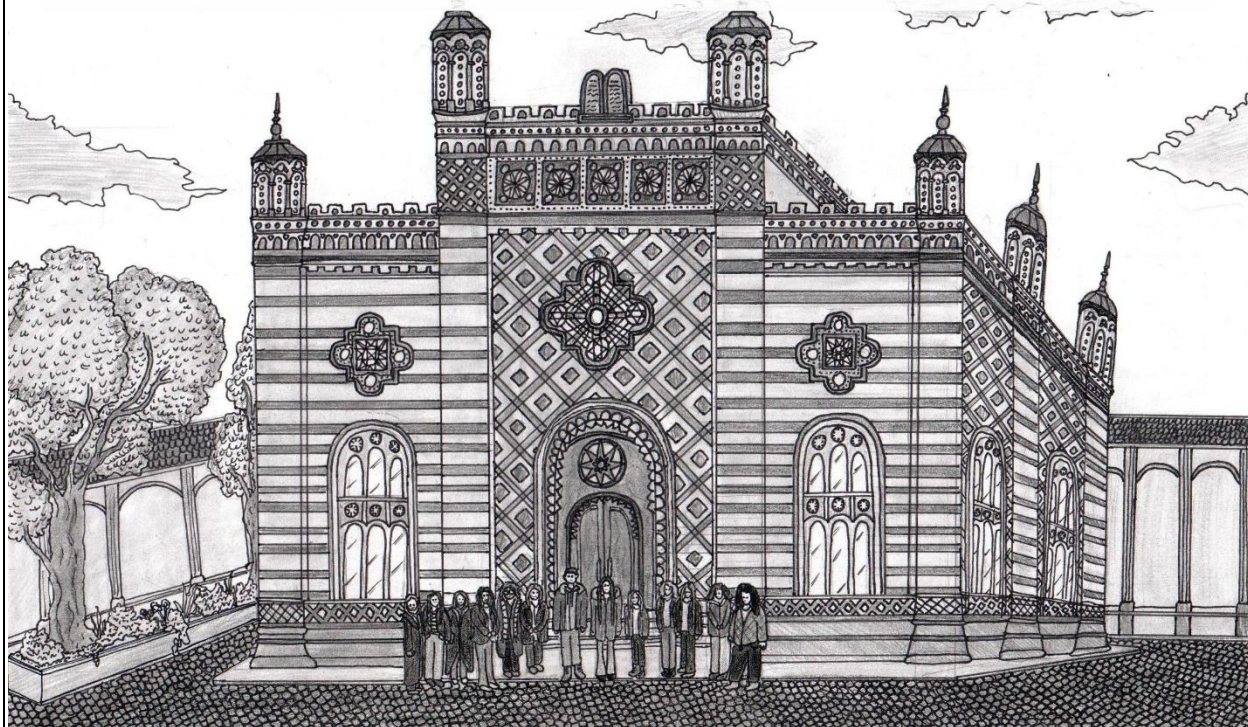

Cette histoire nous montre que, même dans les moments les plus sombres de l'humanité, comme l'a été l'Holocauste, les actions de quelques bonnes personnes peuvent faire la différence.

Après la guerre, Adrian Dumitru, sa mère Maria et sa sœur Gabriela ont reçu le titre de „Justes parmi les nations”. Mais il y eut aussi d'autres héros, comme le soldat Ionel et son ami Şia.

La découverte de ces histoires a été pour nous, élèves du Lycée Théorique „Iulia Hasdeu” de Lugoj, un long et beau voyage qui se termine ici... ou peut-être pas... car NOUS N'OUBLIERONS JAMAIS.

Facts not fiction 2

La deuxième histoire de ce volume est basée sur le livre de Rosza Gottlieb, *Katia – prințesa ghetoului*. Ce livre constitue un témoignage complexe sur l'Holocauste roumain.

Parce qu'ils étaient juifs, Rosza Gottlieb, son mari Elemer, et leur petite fille Katița, âgée de quelques mois, ont été déportés en Transnistrie à la fin de l'année 1941. Là, ils ont réussi à survivre dans la ville de Moghilev, après qu'Elemer ait été embauché dans une usine administrée par l'État roumain.

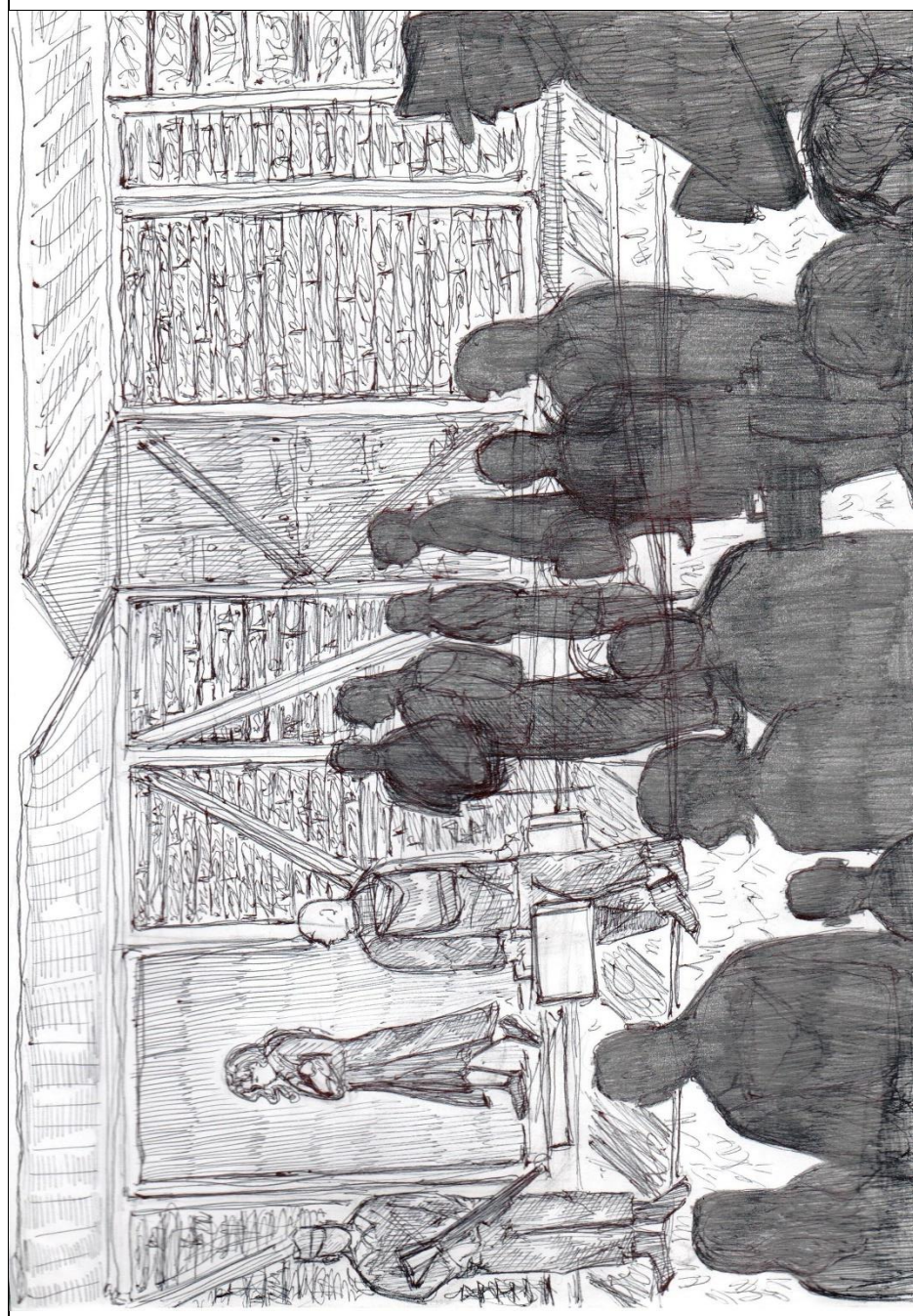
Depuis Moghilev, Rosza et son mari ont réussi à envoyer des nouvelles à leurs proches en Roumanie, leur demandant de l'aide. Cette aide est venue de manière inattendue: l'officier Adrian Dumitru.

Adrian Dumitru, officier à Lugoj, une ville de l'ouest de la Roumanie, a traversé le pays du nord au sud, décidé à sauver Rosza et Katița.

Le sauvetage des deux femmes de Transnistrie, une région où, à cause des autorités roumaines, des centaines de milliers de Juifs sont morts, a représenté une véritable aventure. L'implication de soldats roumains, des hommes au grand cœur, a joué un rôle immense dans leur fuite et leur sauvetage ultérieur.

Comme la première partie de ce volume, cette histoire graphique est également basée sur des faits réels, tels qu'ils ont été racontés par Rosza Gottlieb. À partir des détails fournis, les auteurs de ce matériel ont créé des images pertinentes sur la vie des Juifs déportés en Transnistrie et sur leur fuite de ce territoire de la mort.

Voici quelques exemples ci-dessous.

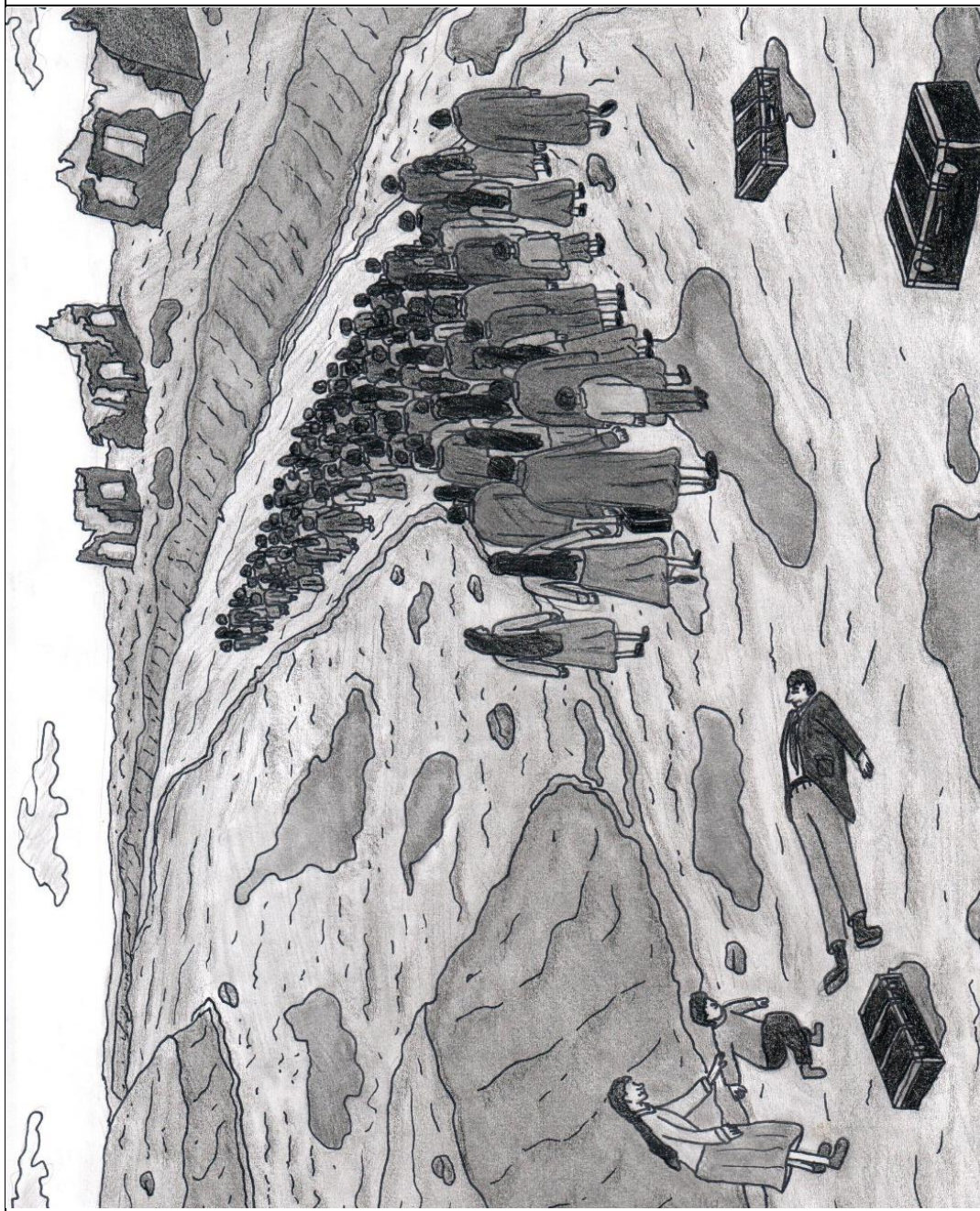

La déportation des Juifs à la gare de Czernowitz

Nous sommes arrivés sur le quai de la gare, sous la surveillance stricte des soldats, un matin brumeux et froid de novembre, accompagnés d'autres groupes semblables au nôtre, tous partageant un même destin funeste. Une foule dense s'était amassée à la gare. Tous, comme nous, chargés jusqu'aux épaules de bagages, attendions dans une angoisse muette ce qui allait advenir. Personne ne savait où l'on nous conduirait. Le train de bestiaux, interminable et sinistre, ne laissait présager rien de bon. Pourtant, nous attendions avec une impatience douloureuse de pouvoir monter à bord. La pluie avait commencé à tomber, et nos pensées se tournaient vers nos sacs à dos trempés, ainsi que vers la couette enroulée en saucisse que j'avais maudite tout au long de ce long périple. Ironie du sort, cette couette allait bientôt récompenser l'obstination d'Elemer à la conserver, dans les mois sombres qui suivraient¹.

Extrait du livre *Katița - prințesa ghetoului*

¹ Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 9

La déportation des Juifs de Czernowitz vers la Transnistrie

Ce fut une marche exténuante, un calvaire à chaque pas. La progression relevait du supplice. Des pluies diluviennes avaient détrempé la terre, transformant le fossé en un boubier visqueux et profond, une gangue de boue gluante montant jusqu'aux genoux. Chaque foulée devenait une lutte, un combat contre l'enlèvement. Il fallait calculer, jauger, puiser dans les dernières forces pour avancer d'un pas. Nos jambes, déjà fatiguées par la faim et la peur, étaient comme enchaînées par cette matière collante qui semblait vouloir nous engloutir.

Sous la charge écrasante des sacs et la tension nerveuse, l'eau ruisselait sur nos corps transis. Mais plus que la fatigue ou le froid, c'était l'angoisse qui nous tordait les entrailles: ne pas se perdre les uns les autres dans cette cohue effrayante, cette foule hagarde prise dans une panique muette. Car si l'un tombait ou fléchissait, il était interdit de lui venir en aide. Les vieillards s'écroulaient, les malades chancelaient, les enfants trébuchaient. Les familles, poussées à la folie, se jetaient pour les relever, mais aussitôt les fusils des gardes aboyaient. Des parents hurlaient le nom de leurs petits, des enfants criaient après leurs mères².

Extrait du livre *Katița - printesa ghetoului*

² Ibidem, p. 11-12

La traversée du Dniestr sur un radeau

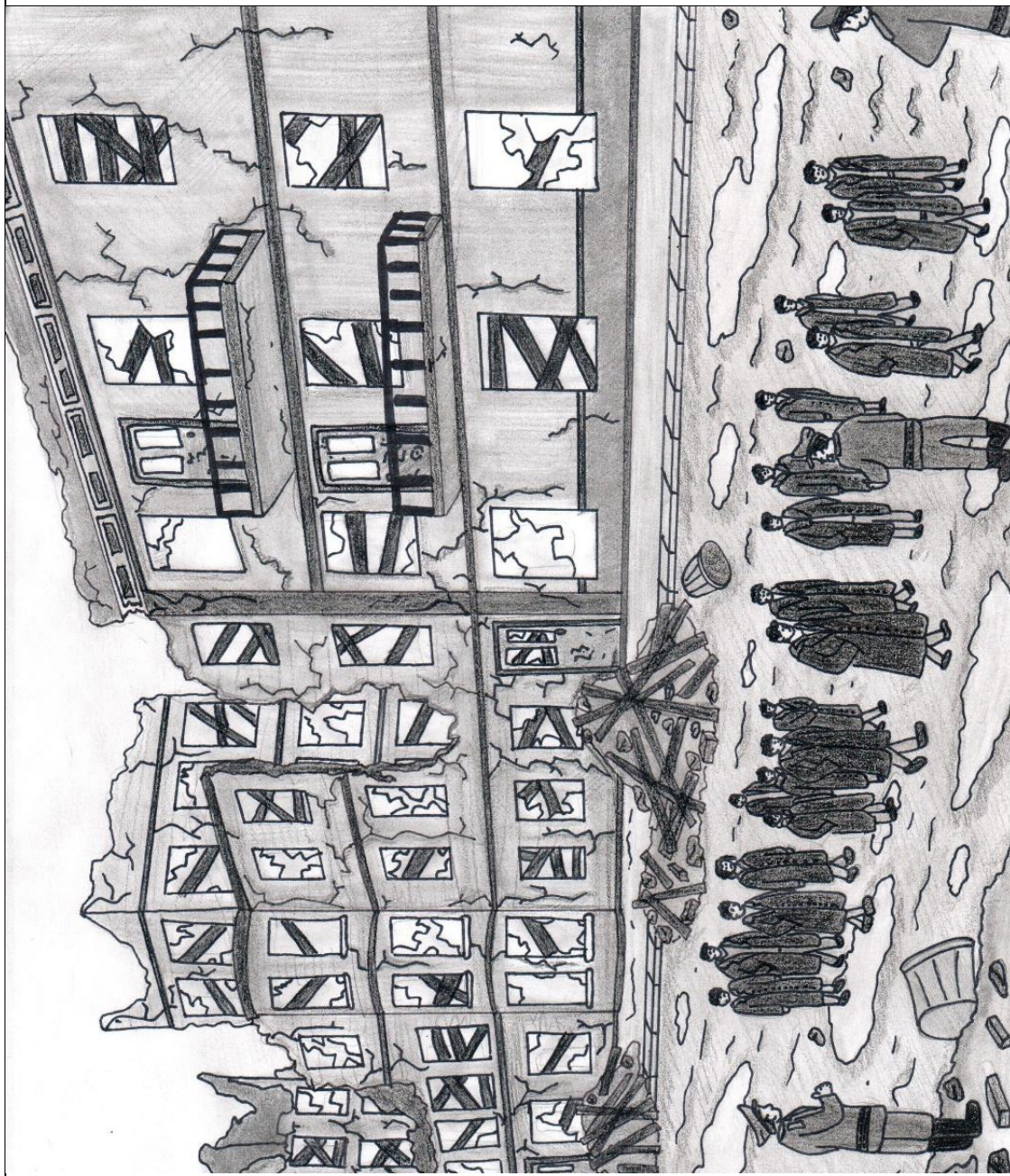
J'ai appris de lui que le village sur la rive du Dniestr où nous avions passé la nuit s'appelait Atachi, et que, juste en face, de l'autre côté du fleuve, se trouvait une ville ukrainienne nommée Moghilev-Podolski. C'est là que nous allions être transportés, sur un radeau, dans les instants qui suivraient. Ce qui nous attendait de l'autre côté, nul ne le savait - ou personne ne voulait le dire.

Tout le convoi avançait lentement. Nous souhaitions ardemment que ce moment passe au plus vite. Enfin, notre tour arriva.

Je tremblais d'inquiétude pour Elemer, qui s'était retrouvé au bord du radeau, déjà surchargé de monde³.

Extrait du livre *Katița - prințesa ghetoului*

³ Ibidem, p. 16

Les Juifs déportés de Bucovine arrivent à Mohyliv

Il faisait presque nuit lorsque les derniers convois atteignirent la rive de Mohyliv. Une pluie battante tombait sans relâche. On nous poussa précipitamment à travers une ville en ruine. Plus tard, nous apprîmes que de violents combats avaient récemment eu lieu ici: la ville avait été entièrement bombardée, et les inondations avaient, elles aussi, causé de terribles ravages.

La foule fut dirigée vers un immense bâtiment, une sorte de caserne. Cet édifice, à moitié en ruine, était dépourvu de portes, sans fenêtres, les murs étaient éventrés, et le toit criblé de trous. Mais plus terrifiante que la désolation des lieux, c'était l'indicible saleté qui y régnait. Pour l'instant, le bâtiment était vide: ceux qui étaient arrivés avant nous avaient déjà été emmenés plus loin, vers le Bug...

Dans les jours et les mois qui précéderent notre arrivée au camp de Mohyliv, sur ordre des Allemands, des dizaines de milliers de Juifs furent déportés en Ukraine. La Bucovine et le nord de la Moldavie avaient été „purgés” de leur population juive... En général, lorsque les convois atteignaient Atachi, il n'importait plus qui on était, d'où l'on venait, ou pourquoi on se retrouvait là...⁴.

Extrait du livre *Katița - prințesa ghetoului*

⁴ Ibidem, p. 17-20

L'hiver dans le ghetto de Mohyliv

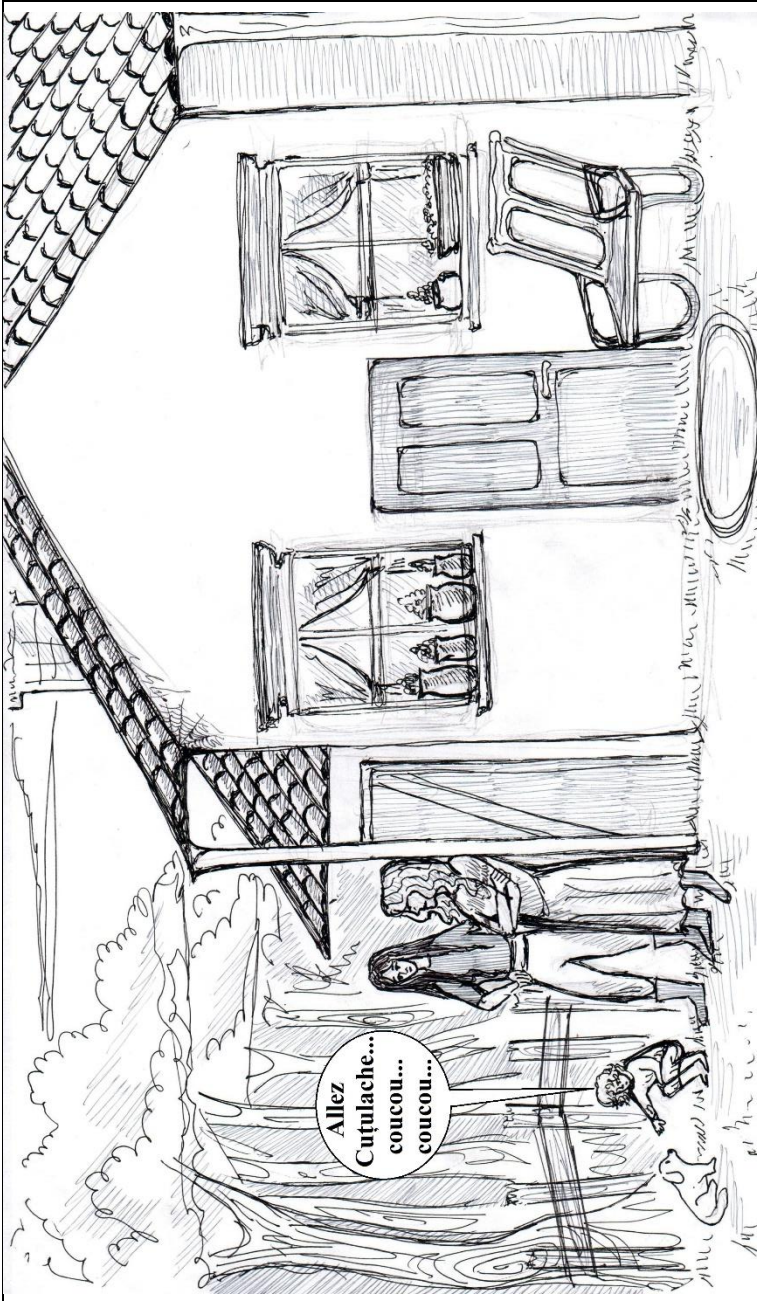
Ce fut un hiver atroce. Ceux qui avaient guéri du typhus exanthématique sont morts de faim. La mort par le gel était chose courante. Les gens tombaient comme des mouches. En plus des adultes, trente à quarante enfants étaient chaque jour jetés dans la fosse à chauds. Dans les rues, au bord des routes, on voyait des squelettes qui bougeaient encore ou qui avaient cessé de bouger - c'était inimaginable ce que l'on voyait de ses propres yeux. Parfois, on croyait vivre un simple cauchemar... Et l'autre face de l'enfer était tout aussi effrayante: des formes humaines gonflées, difformes, comme si un jeu diabolique les avait fait enfler comme des poupées de baudruche. J'ai appris que les malades, juste avant de mourir, enflaient ainsi. Ceux qui pouvaient encore se déplacer allaient de maison en maison mendier. Mais mendier auprès de qui? Beaucoup d'enfants ont survécu à leurs parents. On les voyait partout, on les croisait partout où l'on allait... Du matin au soir, ces petits vieillards flétris, en haillons, tendaient leurs petites mains tenant une boîte en fer-blanc, et parcouraient ainsi toute la ville. Ceux qui le pouvaient leur donnaient quelque chose. La plupart sont morts de faim ou de froid⁵.

Extrait du livre *Katiša - prințesa ghetoului*

⁵ Ibidem, p. 43

	Le deuxième hiver touchait à sa fin. Pendant cette période, les <i>dobrevolski</i> (volontaires) étaient arrivés en ville. C'étaient des soldats ukrainiens volontaires dans l'armée allemande. On ne pouvait imaginer des individus plus sauvages, plus bestiaux. Ils attrapaient les Juifs - les hommes - et les forçaient à accomplir divers travaux, d'une difficulté extrême. De telles scènes n'étaient pas rares, et même si elles ne faisaient pas toujours partie des plus dangereuses, il arrivait souvent qu'elles finissent mal: par des coups de feu, des meurtres, ou, dans le meilleur des cas, des passages à tabac. En hiver, certains étaient même jetés dans le Dniestr⁶.
Dangers dans le ghetto de Mohyliv	Extrait du livre <i>Katïa - printesa ghetoului</i>

⁶ *Ibidem*, p. 87

 La maison de Tanti à Oniceni était isolée du reste du village. La cour était pleine d'animaux, au grand bonheur de Katița.	La maison de Tanti étant isolée, nous pensions que personne ne nous verrait, si bien qu'en septembre déjà, nous sortions avec l'enfant dans le jardin. Katița s'amusait énormément. Il y avait aussi une cour avec des volailles et une porcherie. Ce qu'elle préférait, c'étaient les dindons. Elle voyait pour la première fois des poules et des cochons. Elle aimait beaucoup les animaux. Mais son préféré était „Cuțulache” - un petit chien noir, intelligent, et bien sûr le chat de la cuisine⁷.
Cuțulache	Extrait du livre <i>Katița - prințesa ghetoului</i>

⁷ Ibidem, p. 109

Rosza et Elemer se sont cachés ensemble jusqu'au 23 août 1944, quand le régime dirigé par Ion Antonescu a été renversé et que la Roumanie est redevenue une démocratie. 	Après beaucoup d'émotions, le beau et béni jour du 23 août 1944 est enfin arrivé, lorsque la radio annonça que la Roumanie était sortie de l'alliance hitlérienne et avait changé de camp. Je ne peux pas décrire la joie que j'ai ressentie. Nous sommes devenus des citoyens libres et égaux du pays. Les bourreaux de Hitler ne nous menaçaient plus...⁸.
23 août 1944 - Les bourreaux de Hitler ne nous menacent plus	Extrait du livre <i>Katita - printesa ghetoului</i>

⁸ Ibidem, p. 137

Activités pédagogiques possibles

À partir de ce matériel, de nombreuses activités pédagogiques peuvent être réalisées. Voici nos suggestions:

A. Lors d'une activité de 50 minutes, les élèves apprendront les souffrances des Juifs déportés par les autorités roumaines pendant la Seconde Guerre mondiale. Les élèves découvriront comment, au cours de cette période, les droits de l'homme ont été violés par les mesures prises par les autorités de l'État roumain, mais aussi les personnes remarquables qui se sont distinguées dans ces événements.

1. Dans un premier temps, les élèves sont répartis en groupes. Chaque groupe doit lire le matériel graphique et répondre à des consignes à partir de celui-ci.

2. Le **groupe I** doit présenter la déportation de la famille Gottlieb à l'automne 1941 et le parcours des Juifs déportés à cette époque de Czernowitz à Mohyliv.

Le **groupe II** doit présenter les événements qui ont permis à la famille Gottlieb de survivre à Mohyliv.

Le **groupe III** doit présenter la vie des Juifs à Mohyliv pendant la période 1941–1943.

Le **groupe IV** doit décrire le contexte et les étapes de l'évasion de Rosza et Katița de Transnistrie.

Le **groupe V** doit discuter des choix faits par Adrian Dumitru, officier de l'armée roumaine; les élèves doivent débattre de sa décision de séparer Katița de Rosza.

Le **groupe VI** doit présenter les héros de ces événements et justifier les choix qu'ils ont faits.

3. Chaque groupe réalise une affiche (sur une grande feuille) pour présenter les réponses aux consignes après avoir étudié le matériel. Le professeur supervise et coordonne le travail de chaque groupe.

4. Un représentant de chaque groupe présente devant toute la classe les conclusions du groupe. Les autres élèves posent des questions, pendant que l'enseignant anime la discussion et formule les conclusions finales.

B. Lors d'une activité de 50 minutes, les élèves (âgés de 13 à 18 ans) apprendront les souffrances des Juifs déportés en Transnistrie par le régime dirigé par Ion Antonescu.

1. Les élèves sont répartis en six groupes et chaque groupe reçoit une fiche contenant des extraits représentatifs du livre de Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*.

Fiche 1

31 octobre 1941...

Soudainement, la Gestapo a encerclé la maison. Quand j'ai vu comment les locataires juifs étaient emmenés, nous avons vite mis nos manteaux, bien emmitouflé l'enfant, je l'ai pris dans mes bras, prête pour l'inévitable... Les soldats sont venus nous chercher, nous les avons accueillis presque calmement. L'insécurité totale, la terrible chasse à l'homme - tout cela était devenu si insupportable que nous étions convaincus qu'il ne pouvait rien nous arriver de pire... On nous a accordé quelques heures pour faire nos bagages, autant que nous pouvions porter nous-mêmes à la force de nos bras. Une préparation fébrile a commencé. Le plus important: des vêtements chauds, deux sacs à dos, deux sacs de voyage et deux petites valises...

Nous sommes arrivés sur le quai de la gare sous la garde des soldats, par un matin de novembre froid et brumeux, avec d'autres groupes semblables au nôtre, tous promis au même destin. Une grande foule était rassemblée à la gare. Tous, comme nous, chargés de bagages jusqu'au cou, attendaient ce qui allait suivre. Personne ne savait où on allait nous emmener. Le train à bestiaux, particulièrement long, n'augurait rien de bon, et pourtant, nous avions hâte d'y monter; la pluie avait commencé, nous pensions à nos sacs trempés, à cette couette en forme de „sauciss”

que j'ai tant maudite tout au long de notre long voyage, et qui, dans les mois suivants, justifia l'obstination d'Elemer à vouloir la garder.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 7-9)

Fiche 2

S'ensuivit une marche exténuante. La marche était infernale. Il y avait eu d'énormes pluies et le fond du fossé, rempli d'une boue épaisse et collante qui montait jusqu'aux genoux, s'était complètement ramolli. Chaque pas demandait un calcul rapide, de la force et de l'habileté. Nos jambes, déjà difficiles à soulever, étaient alourdies par la boue qui s'y était collée. À cause de l'attention constante, du poids des bagages, l'eau ruisselait sur nous. La plus grande crainte était que, dans la panique indescriptible où nous nous trouvions, nous ne nous perdions les uns les autres. Si quelqu'un tombait ou ne pouvait plus marcher, il était interdit de lui tendre la main. Des vieillards, des malades, des enfants tombaient. Les membres de leur famille, comme devenus fous, se jetaient pour les aider, mais les fusils intervenaient. Les parents cherchaient leurs enfants, les enfants leurs parents. Cris déchirants, pleurs. Devant nous, un homme leva un nourrisson: „*Qui l'a perdu?*”

...de plus en plus de personnes à terre, des bagages abandonnés, des objets jetés hors des valises jonchaient le chemin. Les objets n'avaient plus aucune valeur. Seul le désir de rester en vie.. poussait cette foule hébétée en avant...

Des villages voisins, les paysans accouraient pour nous regarder, mais n'hésitaient pas à ramasser les objets abandonnés. Certains nous suivaient avec des charrettes tirées par des chevaux, bien sûr sur la partie praticable de la route, et ainsi ramassaient leur aumône. Il y en avait aussi qui, telles des hyènes, arrachaient de force un manteau plus beau, une casquette, un châle, un sac à dos ou une valise. Ils n'avaient jamais fait une si bonne „récolte”...

Des centaines de nos compagnons de marche sont tombés en chemin, et nous n'osions pas penser à eux. Il faisait déjà nuit quand nous sommes arrivés sur la berge du Dniestr... La majorité avait perdu ses bagages dans les fossés boueux, ne gardant rien d'autre que ce qu'ils avaient sur eux. Certains avaient réussi à sauver un sac ou un baluchon. Seuls les très forts, jeunes et courageux, avaient vaincu l'horreur de la boue, sauvant non seulement leur vie, mais aussi leur „fortune”. La nuit était tombée. Il faisait froid. Nous avons cherché à tâtons un endroit pour dormir. Partout, une saleté indescriptible.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 7-9)

Fiche 3

Il faisait presque nuit lorsque les derniers convois sont arrivés sur la berge de Moghilev. Il pleuvait à verse. On nous a poussés rapidement à travers une ville en ruine. Plus tard, nous avons appris que de violents combats avaient eu lieu ici récemment, que la ville avait été entièrement bombardée et qu'en plus, une inondation avait causé des ravages. La foule a été dirigée vers un immense bâtiment, une sorte de caserne. Nous avons appris que ce bâtiment servait de camp de concentration, où les déportés venant de l'autre côté du Dniestr étaient hébergés provisoirement jusqu'à leur transfert plus loin. Le bâtiment était à moitié en ruine. Sans portes, sans fenêtres, les murs effondrés, le toit percé. Mais plus terrible encore que tout cela, c'était la saleté indescriptible. Pour le moment, le bâtiment était vide, car ceux qui étaient arrivés avant nous avaient déjà été envoyés plus loin, vers le Bug.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 17)

Dans les jours et les mois précédant notre arrivée au camp de Moghilev, sur ordre des Allemands, des dizaines de milliers de Juifs furent déportés vers l'Ukraine. La Bucovine et le nord de la Moldavie furent „nettoyés” de leurs Juifs. En plus d'eux, de nombreux communistes venus de différentes régions du pays furent également envoyés dans les camps ukrainiens. Parmi ceux-ci figuraient Vopniarka et le tristement célèbre Rîbnița. En général, quand les convois arrivaient à Atachi, peu importait qui était là, d'où il venait ou pourquoi il y était arrivé...

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 20)

En réalité, Moghilev était un camp de concentration; il n'était pas prévu que ceux qui y arrivaient y restent... Le camp avait pourtant un caractère semi-permanent, c'est-à-dire qu'il fonctionnait comme un ghetto, où l'on recrutait constamment de nouvelles forces de travail. Les hommes étaient envoyés à diverses tâches pour l'armée: rénovations de bâtiments, travaux agricoles, travail dans la mine de tourbe. Cette dernière se trouvait non loin de Moghilev et était considérée comme un lieu d'horreur - tous ceux qui y travaillaient finissaient par périr. Les familles vivaient dans des maisons laissées vides, détruites par la guerre. Elles vivaient affamées, en haillons, abandonnées à leur sort. Tant qu'elles avaient des vêtements à échanger avec les Ukrainiens contre de la nourriture, elles pouvaient manger.
(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 82)

Fiche 4

C'était un hiver épouvantable. Ceux qui avaient survécu au typhus exanthématique mouraient de faim. La mort par le froid était chose courante. Les gens tombaient comme des mouches. En plus des adultes, trente à quarante enfants étaient chaque jour jetés dans la fosse à chaux. Dans les rues, au bord des routes, on pouvait voir des squelettes qui bougeaient encore ou qui ne bougeaient plus - c'était inimaginable, ce que l'on voyait de ses propres yeux. Parfois, on croyait vivre un simple cauchemar... Et l'autre face de cet enfer était tout aussi terrifiante: des formes humaines gonflées, difformes, comme si une force diabolique s'était amusée à les enfler, tels des poupées-ballon. J'ai appris que les malades, avant de mourir, se mettaient à enfler ainsi. Ceux qui pouvaient encore se déplacer allaient de maison en maison pour mendier. Mais auprès de qui ? Beaucoup d'enfants ont survécu à leurs parents. On les voyait partout, on les croisait où que l'on soit... Du matin au soir, ces petits vieillards flétris, en haillons, tendaient leurs petites mains tenant une boîte en fer-blanc et parcouraient ainsi toute la ville. Ceux qui le pouvaient leur donnaient quelque chose. La plupart sont morts de faim ou de froid.
(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 43)

Fiche 5

Enfin, Moguilev s'est révélé être l'endroit le plus sûr... Les responsables du camp se sont contentés de notre état misérable et n'ont entrepris aucune action d'extermination contre nous. Les chasses à l'homme imprévues, les déportations vers d'autres camps, toutes venaient de directives allemandes. Nous avions tous peur de ces actions, car elles signifiaient une mort certaine.
(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Édition Glykon & Fortuna, București, 2003, p.79)

Le second hiver touchait à sa fin. C'est à cette époque que les „dobrevolski” (volontaires) étaient arrivés en ville. C'étaient des soldats ukrainiens volontaires, intégrés à l'armée allemande. On ne pouvait imaginer des individus plus sauvages, plus bestiaux. Ils attrapaient les Juifs - les hommes - et les forçaient à accomplir des travaux extrêmement pénibles.

De telles scènes n'étaient pas rares, et ne faisaient même pas partie des plus dangereuses, mais il arrivait souvent qu'elles se terminent mal: par des fusillades, des meurtres ou, dans le meilleur des cas, par des passages à tabac. En hiver, cela pouvait même signifier être jeté dans le Dniestr.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Édition Glykon & Fortuna, București, 2003, p.87)

Dans les camps situés au-delà du Boug, les deux méthodes ont été utilisées, avec leurs victimes - comme le racontent les quelques survivants: ils ont été soumis à un travail inhumain, torturés de multiples façons, nourris uniquement avec des ordures, et lorsqu'ils s'effondraient, épuisés, ils étaient exécutés en masse, après avoir été contraints de creuser eux-mêmes leurs fosses. Je ne dis rien de nouveau - c'était là le style nazi. Et nous, qui vivions à Moguilev, qui avons entendu ces récits et qui étions en permanence exposés au danger d'être déportés plus loin, dans

les camps terribles situés au-delà du Boug, tous des camps allemands, il allait de soi que nous nous battions bec et ongles pour rester à Moguilev.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Édition Glykon & Fortuna, București, 2003, p.80)

Fiche 6

Nous ne grelottions plus de froid... Il n'y avait qu'un seul problème: la chaleur ne remplissait pas l'estomac. La soupe améliorée de l'été précédent s'était à nouveau dégradée. Ce n'était plus qu'une eau claire. La ration de pain pour une semaine, nous la mangions en une seule journée. Et de nouveau, la terreur de la faim rôdait dans la colonie et dans le ghetto. Mais comme nous avions survécu au premier hiver et que nous avions désormais suffisamment de chaleur, notre espoir était resté intact... Nos affaires, malgré tous nos efforts pour les préserver, s'épuisaient lentement. Nous n'avions plus rien à échanger. Les vêtements de Katița, la nourriture, avaient coûté cher. Il ne nous restait que de quoi acheter un peu de beurre et de pain pour la petite. Le lait, il n'en était même plus question. Finalement, la faim est redevenue quotidienne. L'eau claire en guise de soupe se dégradait encore, les rares morceaux de viande avaient disparu, il ne restait plus rien.

(Rosza Gottlieb, Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Édition Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 84-86)

Le deuxième hiver approchait à pas sombres. Les nouvelles alarmantes, le danger constant des déportations au-delà du Boug maintenant les gens dans une terreur permanente. Personne n'osait penser à l'avenir menaçant. La peur guettait sans relâche. Bien que, par rapport aux habitants du ghetto, la vie dans la colonie de l'usine fût un peu plus supportable, la faim, le froid, les épidémies, les poux n'épargnaient pas non plus ces „privilegiés”. Bien souvent, il s'est malheureusement confirmé que si quelqu'un travaillant à l'usine était attrapé dans la rue, aucune intervention ne pouvait plus le sauver. Malgré ces réalités, ce qui m'a véritablement effrayé, ce fut seulement l'ombre menaçante d'une mort lente, par la faim.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Édition Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 82)

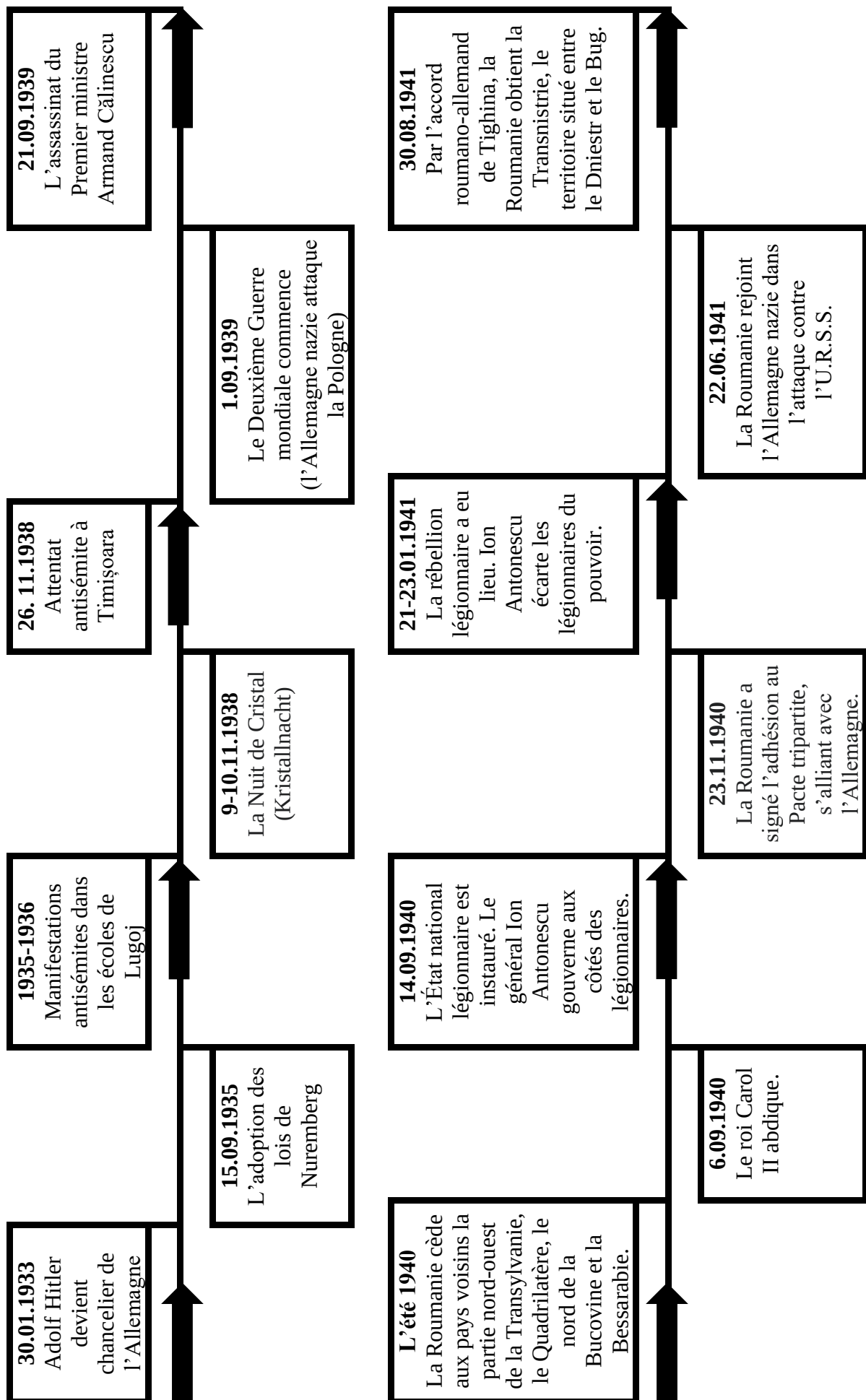
2. Après avoir étudié les fiches, chaque groupe doit réaliser un rapport dans lequel il présente les informations découvertes, comme suit:

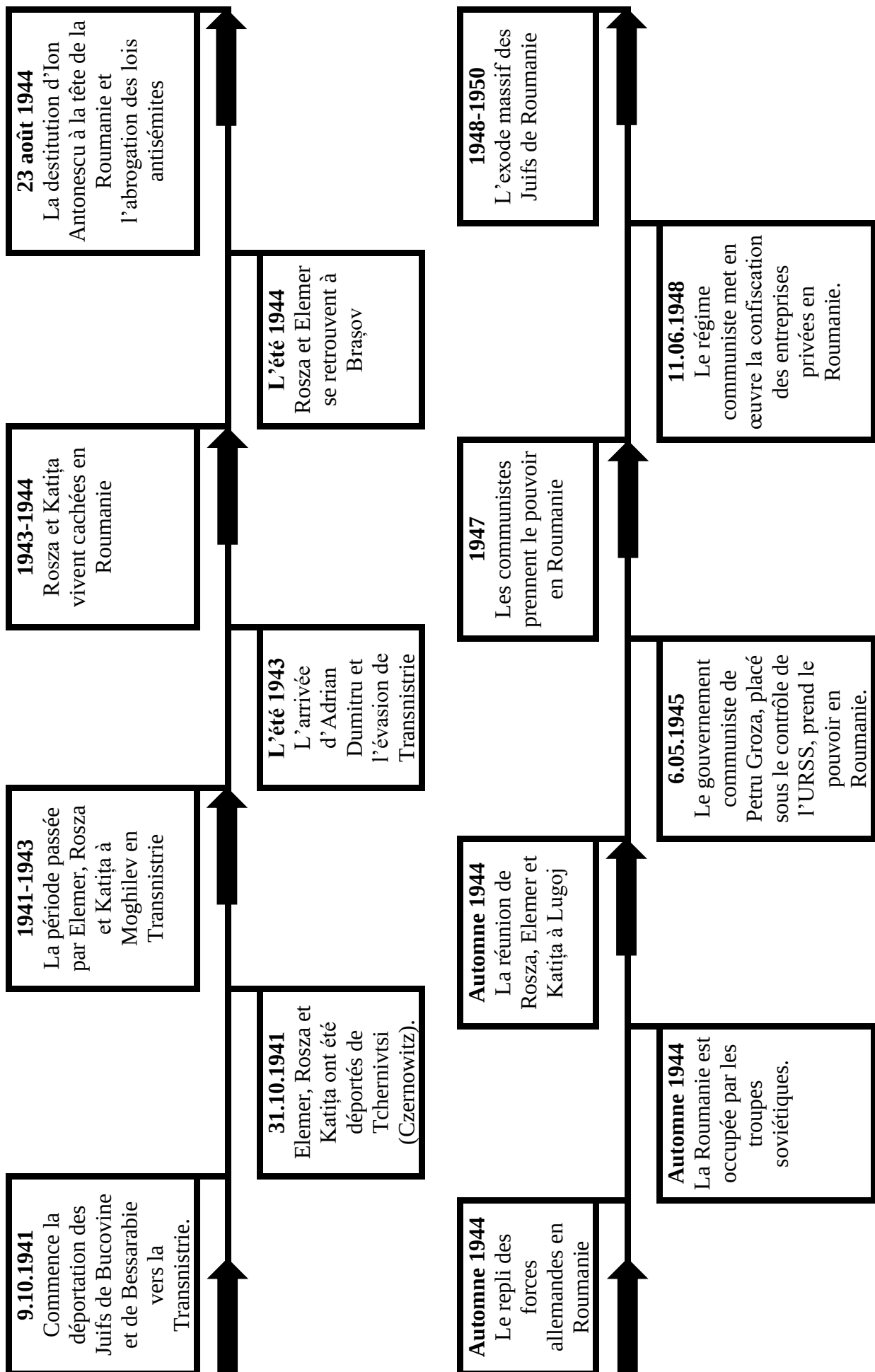
- **Groupe 1** - la déportation des Juifs de Czernowitz
- **Groupe 2** - les souffrances des déportés juifs en route vers la Transnistrie
- **Groupe 3** - les conditions de vie des Juifs déportés à Moghilev
- **Groupe 4** - la manière dont la vie des Juifs déportés à Moghilev a été affectée par l'arrivée de l'hiver
- **Groupe 5** - les dangers qui menaçaient la vie des Juifs en Transnistrie
- **Groupe 6** - les peurs de Rosza Gottlieb dans la colonie de Moghilev

3. Après avoir rédigé le rapport, chaque groupe choisit dans le matériel graphique trois images qui illustrent les informations présentées dans les fiches.

4. Un représentant de chaque groupe présente devant toute la classe les conclusions du groupe. Les autres élèves posent des questions, tandis que le professeur coordonnateur guide l'apprentissage et tire les conclusions finales.

Chronologie des événements présentés dans les deux bandes dessinées

Création et contributeurs du matériel graphique

Entre septembre 2024 et décembre 2025, les élèves du Lycée Théorique „Iulia Hasdeu” de Lugoj ont participé au projet Facts not Fiction, un projet impliquant des écoles de plusieurs pays européens, coordonné par EuroClio.

Le professeur Horațiu Suciș a coordonné les activités des élèves impliqués dans ce projet (et toutes les erreurs éventuelles dans le matériel lui incombent). À différents moments du projet, les professeurs Mirela Maria Miculescu, Cristiana Ionescu et Monica Suciș se sont impliquées dans les activités d'apprentissage et ont également coordonné la traduction du roumain vers le français et l'anglais.

Les élèves ayant participé aux activités de recherche ont été: Andreea Gabriela Szűcs, Adela Luiza Olariu, Flavius Doran, Bogdan Andrei Deiac,

Aime Daiana Mureșan, Flavia Elena Grijincu, Orsalya Kristina Talyai, Camelia Nopcea, Anita Giulia Micșă, Alexandra Jasmina Bălan, Cristina Ionela Mihaela Popovici, Maia Ingrid Șonda, Miruna Maria Magheț.

Bien que plusieurs élèves aient dessiné des scènes de cette bande dessinée, les artistes les plus prolifiques ont été Andreea Gabriela Szűcs, Adela Luiza Olariu et Flavius Doran.

Les étapes les plus importantes du projet (ou sous-projet Dans la nuit) ont eu lieu entre novembre 2024 et juin 2025. Après la constitution de l'équipe projet, le 21 novembre 2024, les élèves impliqués ont visité le Musée d'Histoire, d'Ethnographie et d'Art de Lugoj. Ils y ont exploré la section d'histoire moderne et contemporaine, découvrant l'histoire de leur ville et divers objets de l'époque. Le lendemain, un spécialiste du musée, M. Oliviu Gaidoș, leur a permis de consulter la collection de journaux du musée couvrant la période 1938-1945. Les élèves y ont trouvé des informations sur l'impact des lois antisémites et de la guerre sur la communauté juive de Lugoj.

Le 23 janvier 2025, les élèves ont participé à une activité d'apprentissage sur le thème de la Shoah, à Bucarest. Ils ont visité le Temple Choral et le Mémorial de la Shoah, discuté du Pogrom de Bucarest (21-23 janvier 1941), et suivi un cours interactif à l'Institut National pour l'Étude de la Shoah en Roumanie „Elie Wiesel” (INSHR), animé par Mme Ana Bărbulescu, experte de l'institut, qui leur a parlé de la législation antisémite et de la Shoah en Transnistrie.

Le 13 mars 2025, les lycéens intéressés ont participé à un atelier de deux heures sur les principes de création d'une bande dessinée. Cet atelier a été animé par l'artiste timisoaréen Tudor Vidoni, jeune auteur de BD, créateur des albums Dans l'obscurité (2022) et Les conséquences de la promotion (2023). Il a aussi contribué aux albums collectifs Dracula en bande dessinée (2024), Histoire contrefactuelle (2023), La peur dans l'histoire (2021).

Deux des meilleurs dessinateurs du projet, Flavius Doran et Andreea Szűcs, ont participé, du 3 au 6 avril 2025, à la XXXIe Conférence annuelle EuroClio des professeurs d'histoire, qui s'est tenue à Bratislava, Slovaquie. Pendant ces quatre jours, les élèves de Hasdeu ont assisté à plusieurs ateliers où ils ont appris à créer du matériel pédagogique à partir de documents historiques réels, ont visité des lieux historiques et culturels à Bratislava (et Vienne), et ont présenté, en séance plénière, l'état d'avancement de leur production finale: la bande dessinée Dans la nuit.

Lors de cet événement, les deux élèves ont collaboré avec de jeunes participants venus d'Allemagne, de Serbie, de Finlande et de Slovaquie.

Le 7 mai 2025, 25 élèves du Lycée Théorique „Iulia Hasdeu” de Lugoj, aux côtés de leurs camarades du Collège Technique „Emanuil Ungureanu” de Timișoara, ont participé à un atelier tenu au sein même de l'exposition temporaire La Femme à la Belle Époque: Beauté et Élégance au Musée National du Banat.

L'atelier, animé par le conservateur Marius Cornea, portait sur l'organisation d'une exposition imaginée par les élèves, à partir d'objets authentiques et de vraies questions. Les élèves de Hasdeu y ont découvert des objets et photographies d'époque, y compris des pièces provenant de Lugoj.

La bande dessinée a été produite en trois langues: roumain, français et anglais, afin d'être comprise par un public plus large. Cela nous a permis de tester les potentialités pédagogiques du matériel avec nos partenaires en France,

au Lycée Marcel Pagnol d'Athis-Mons et à l'EPL de l'Oise (Lycée Agricole de l'Oise) à Airion.

Convaincus que l'histoire repose sur des faits et non sur de la fiction, chaque dessin de cette bande dessinée a été réalisé à partir d'éléments réels: témoignages oraux, journaux intimes, articles et informations de la presse, photographies anciennes, etc. En racontant l'histoire des souffrances des Juifs et des Roms de Roumanie entre 1938 et 1944, les élèves ont voulu respecter la vérité historique, conscients que les périodes sombres de l'histoire humaine ne peuvent être comprises qu'en adhérant au concept facts not fiction.

Le produit final de ce projet est cette bande dessinée/ressource pédagogique.

Ce matériel est le fruit d'un long processus d'apprentissage et de recherche; les dessins ont été créés à partir de documents authentiques. Pour les coordinateurs et auteurs du projet, l'authenticité a représenté une des principales préoccupations tout au long du processus de création.

2. Return to the light

The story of the Gottlieb family begins in Chernivtsi in 1941. The Gottlieb family consisted of Elemer and Rosza and little Katița, who had recently been born. In the years of World War II the Gottlieb family did not have time to be happy.

Romania in the interwar period (1918-1940)

In 1940, Romania was forced to cede territories to Hungary, Bulgaria, and the U.S.S.R. Under these circumstances, northern Bukovina and the city of Chernivtsi, were occupied by the U.S.S.R.

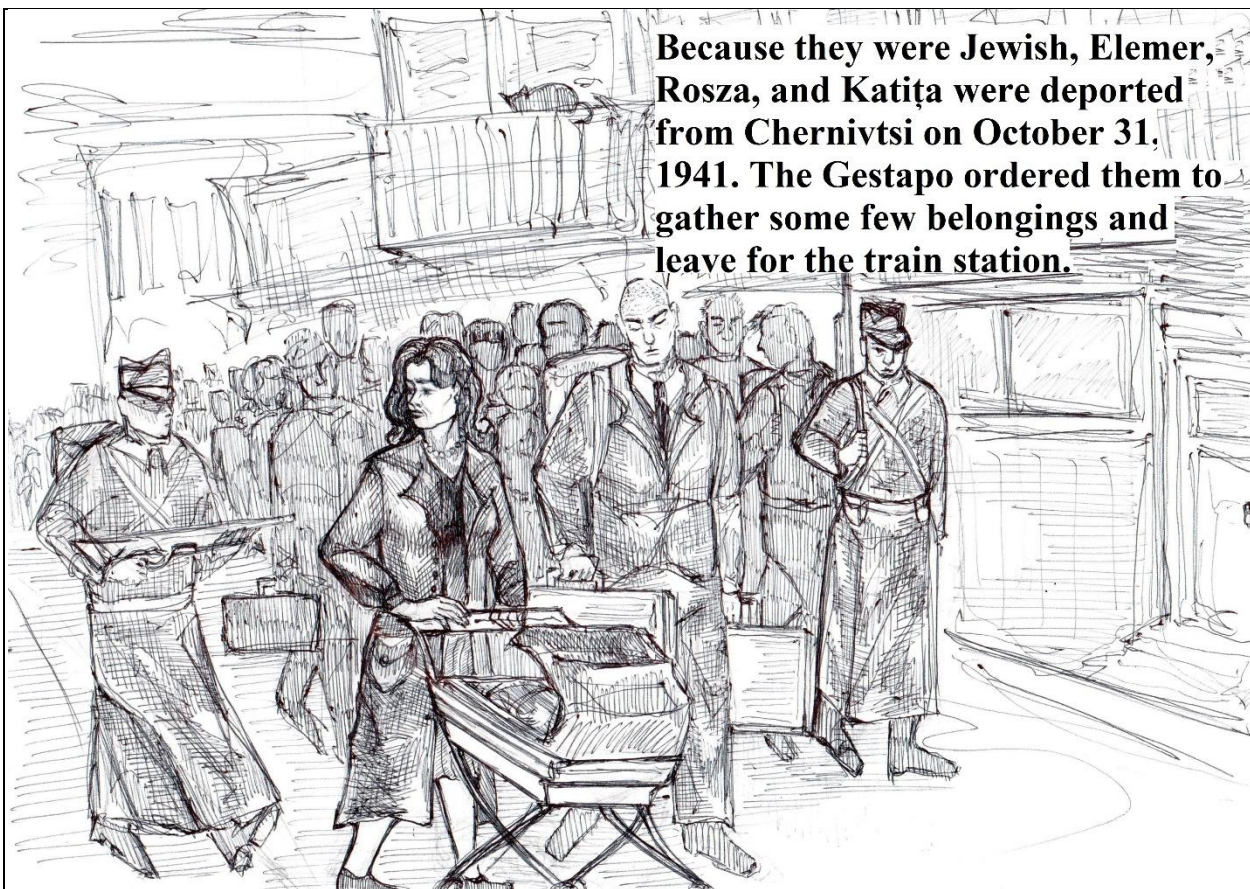

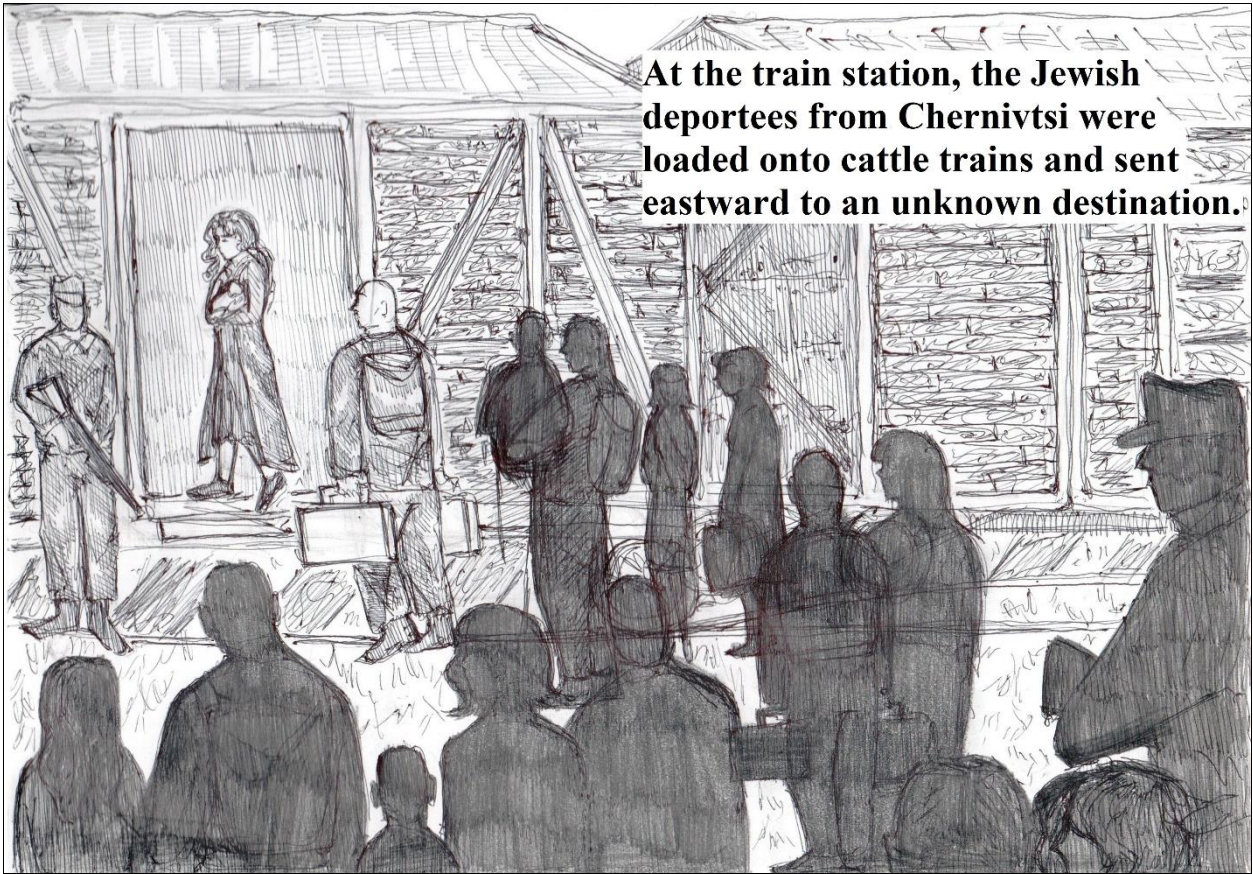
After losing these territories, Romania, under the lead of General Ion Antonescu, made an alliance with Nazi Germany and in the summer of 1941 the Romanian army joined the German army in the attack against the U.S.S.R.

As a result of this military action, Bukovina, as well as the city of Cernăuți, returned within the borders of Romania.

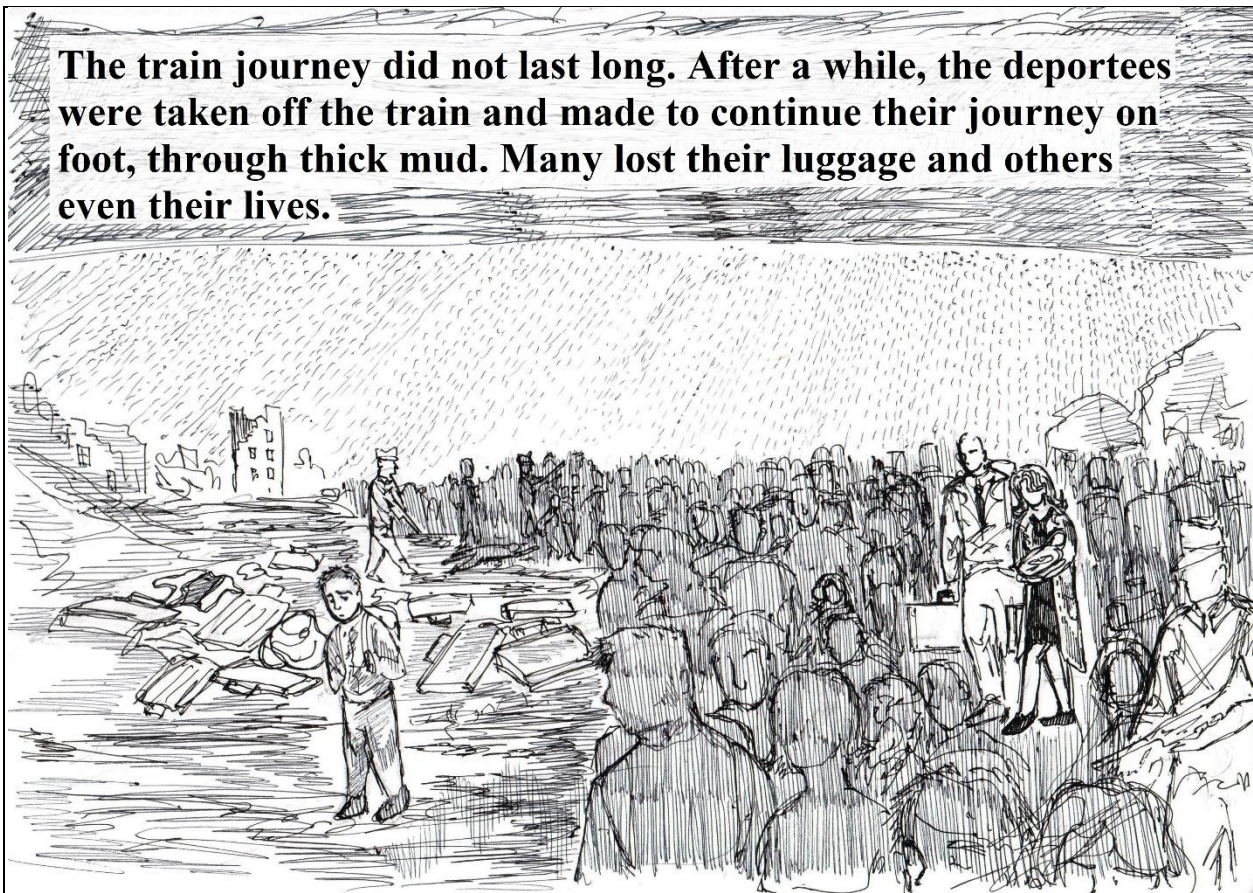

Because they were Jewish, Elemer, Rosza, and Katița were deported from Chernivtsi on October 31, 1941. The Gestapo ordered them to gather some few belongings and leave for the train station.

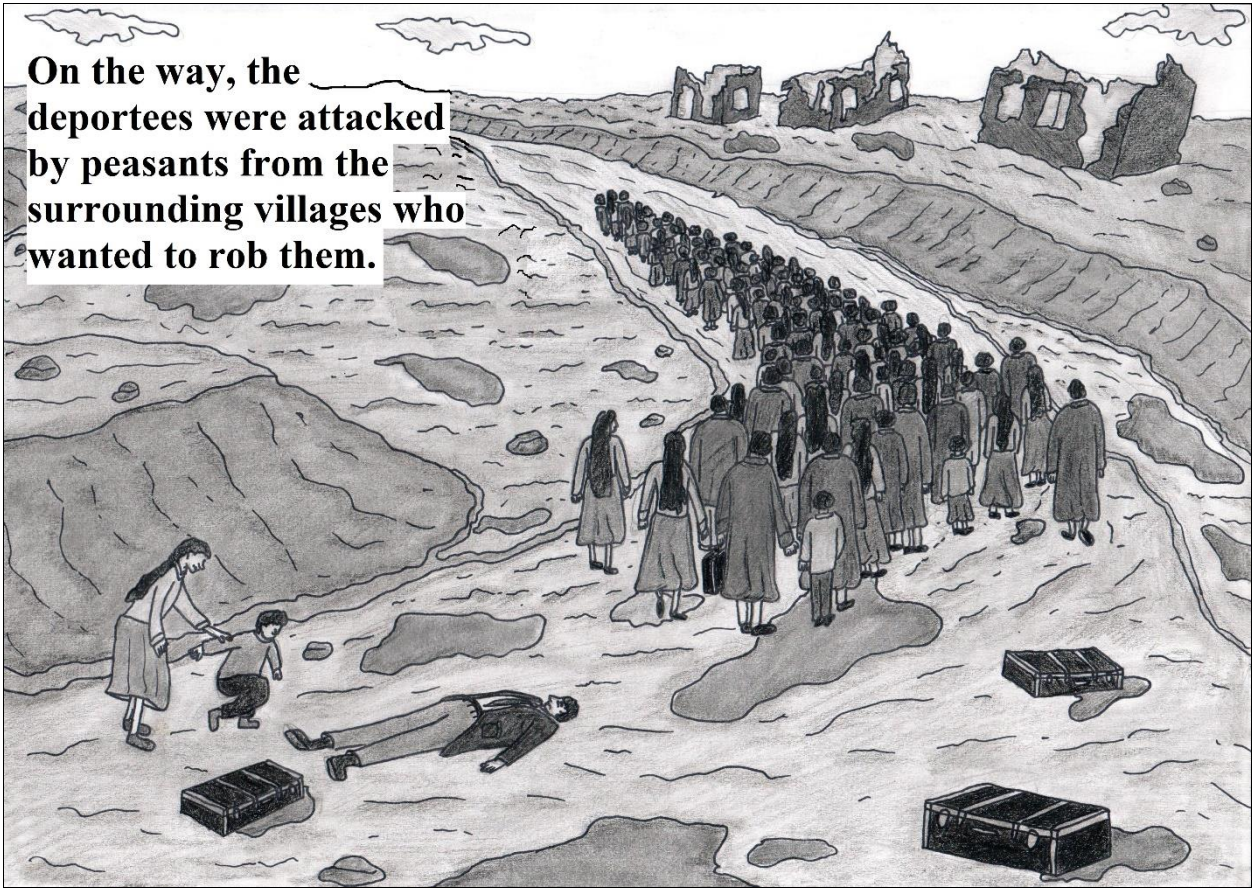

At the train station, the Jewish deportees from Chernivtsi were loaded onto cattle trains and sent eastward to an unknown destination.

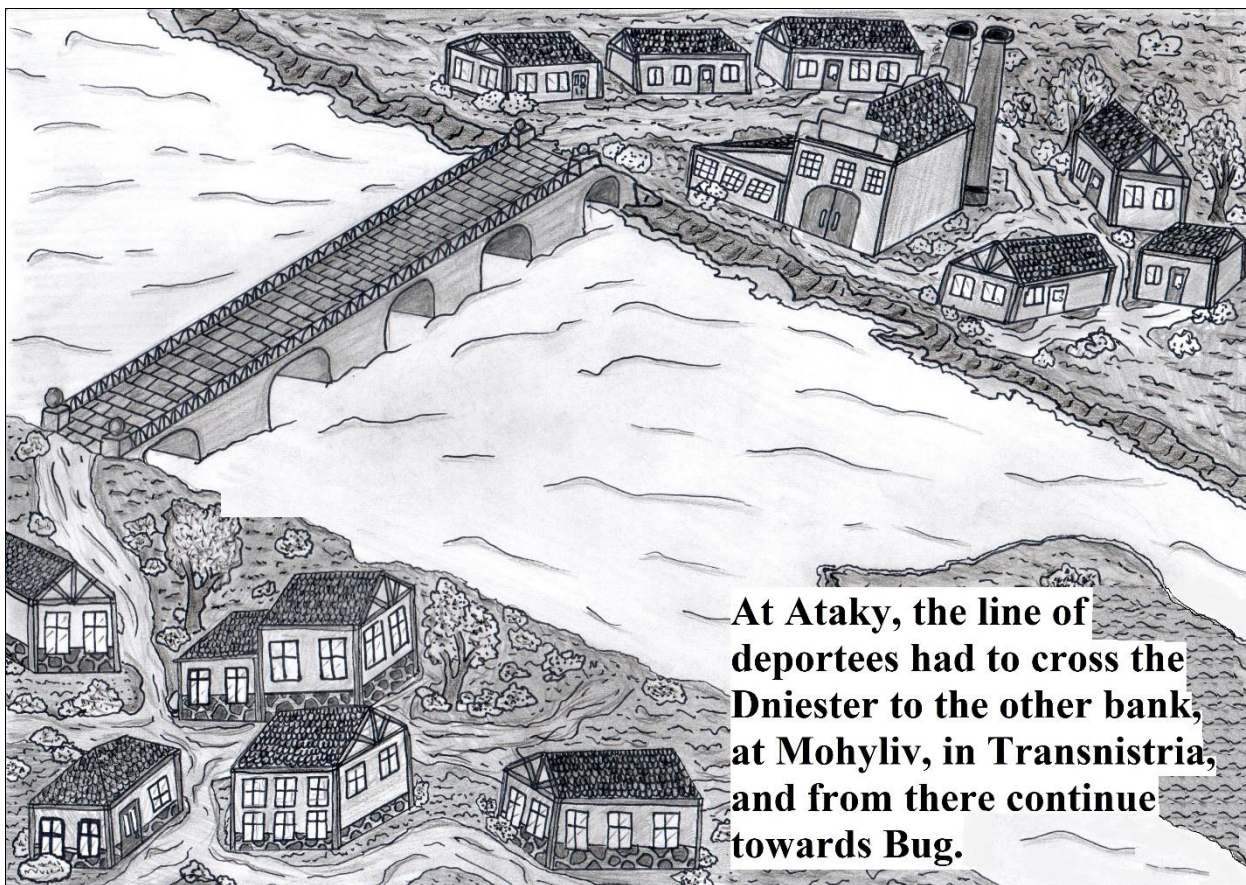
The train journey did not last long. After a while, the deportees were taken off the train and made to continue their journey on foot, through thick mud. Many lost their luggage and others even their lives.

On the way, the deportees were attacked by peasants from the surrounding villages who wanted to rob them.

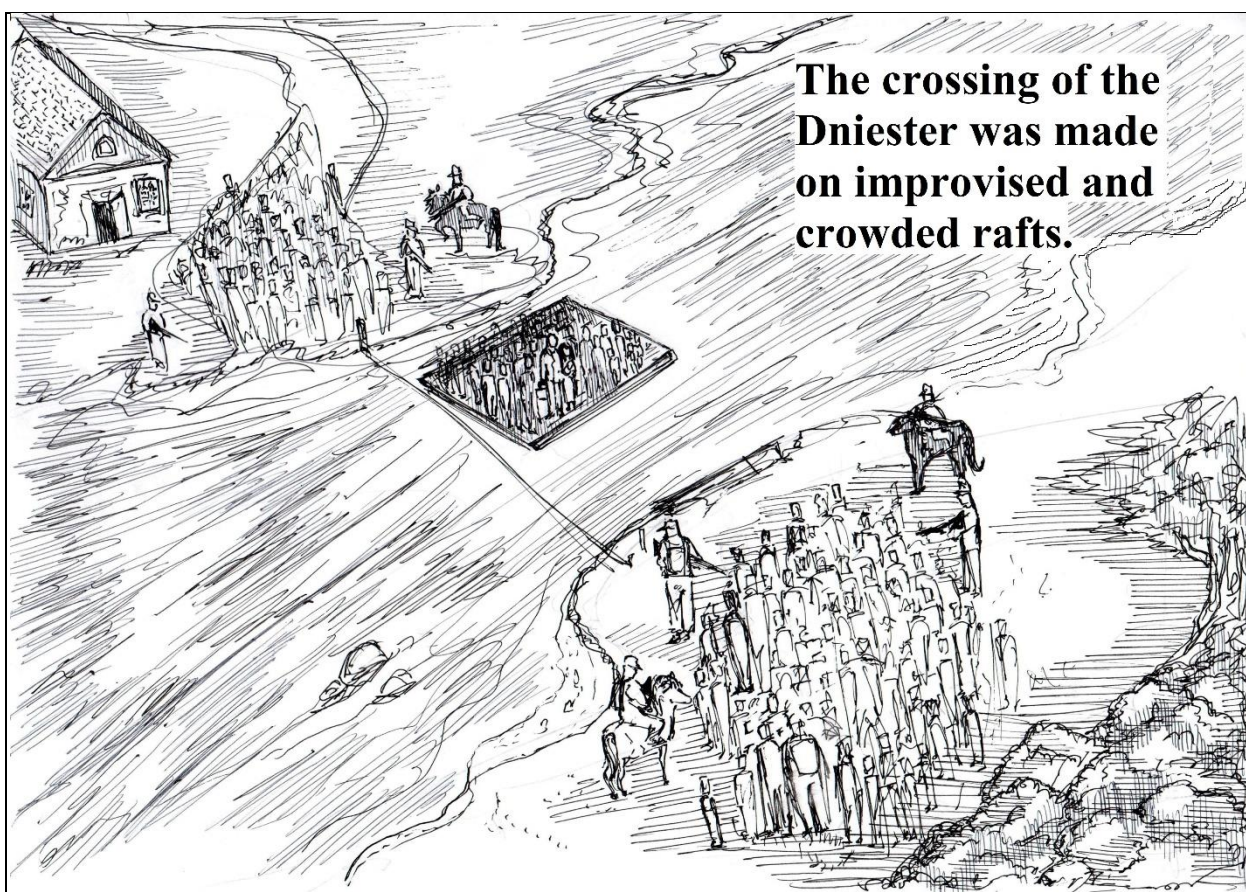

Elemer, Rosza and Katifa finally arrived at Atachi, on the banks of the Dniester River.

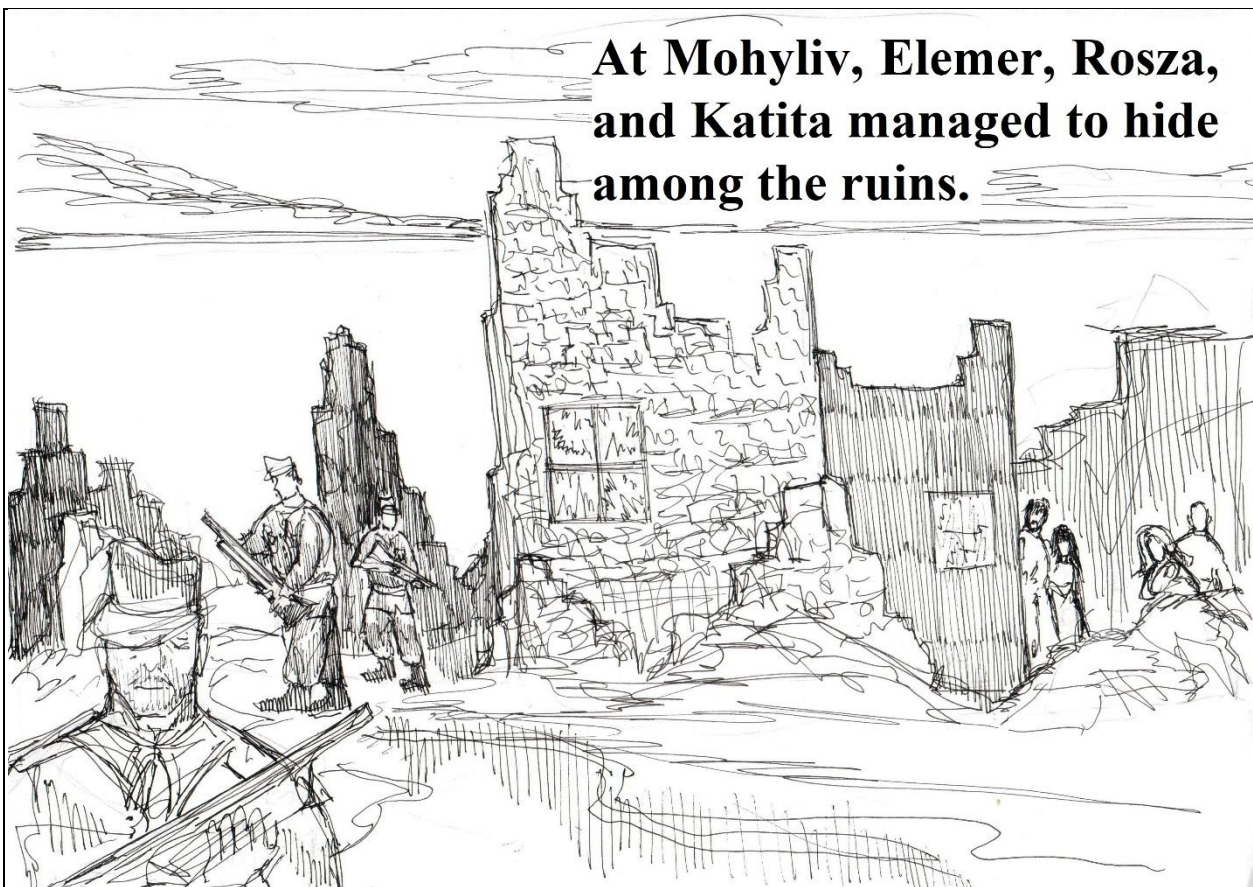
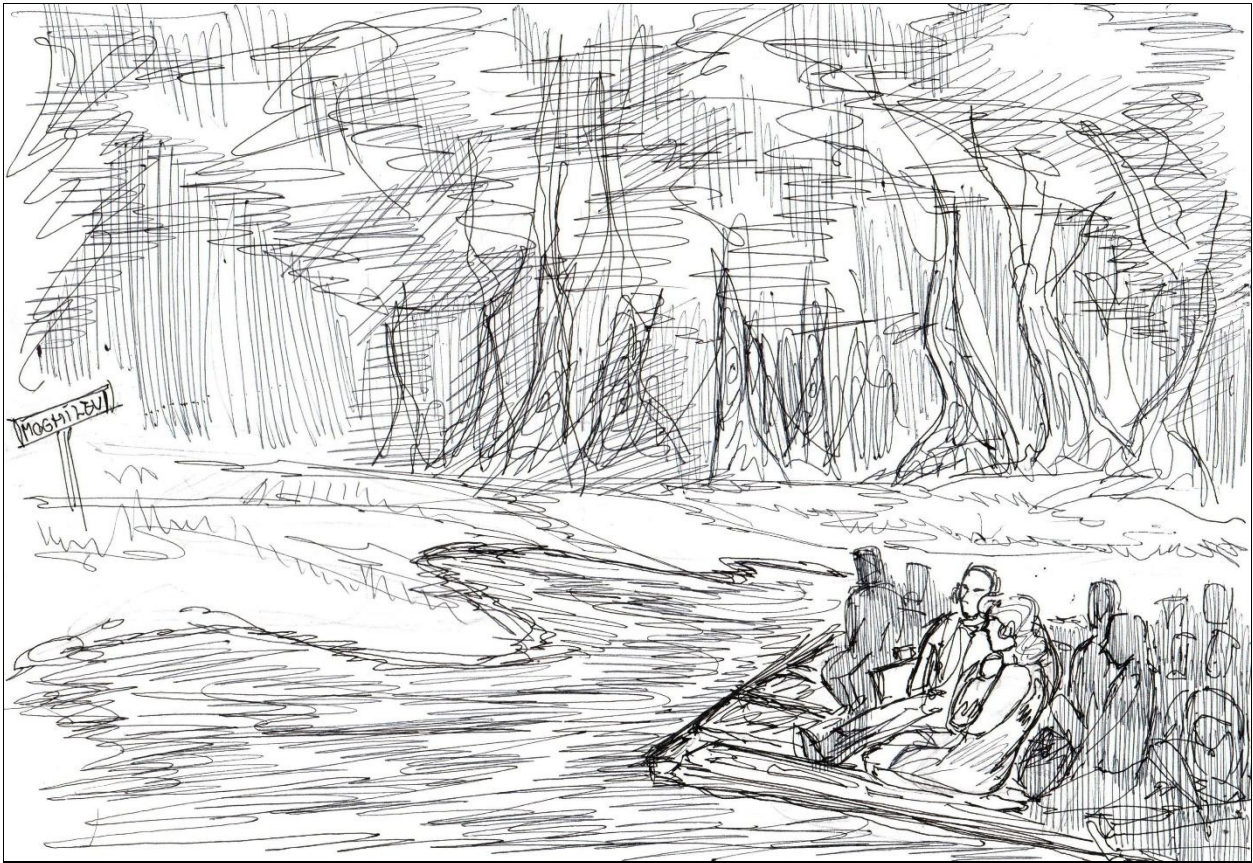

At Ataky, the line of deportees had to cross the Dniester to the other bank, at Mohyliv, in Transnistria, and from there continue towards Bug.

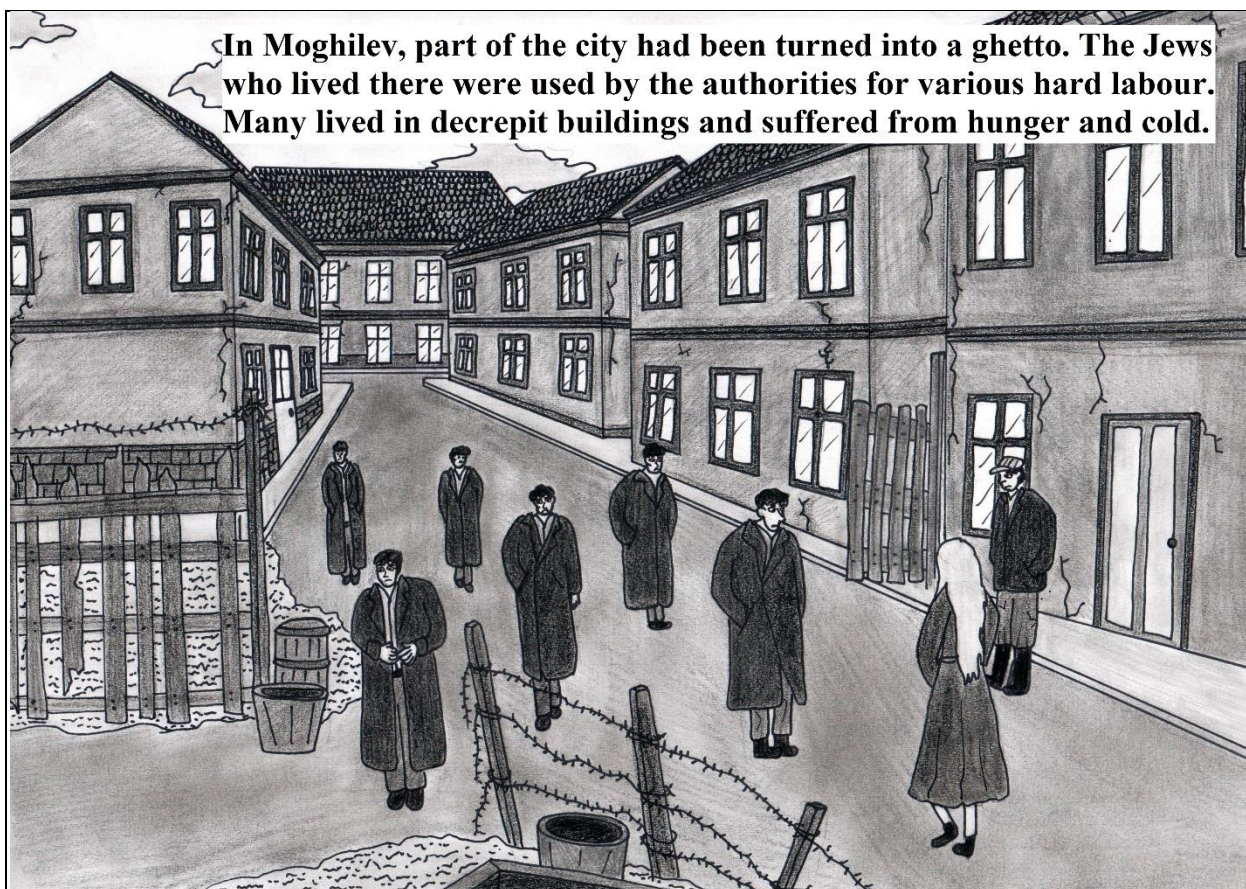
The crossing of the Dniester was made on improvised and crowded rafts.

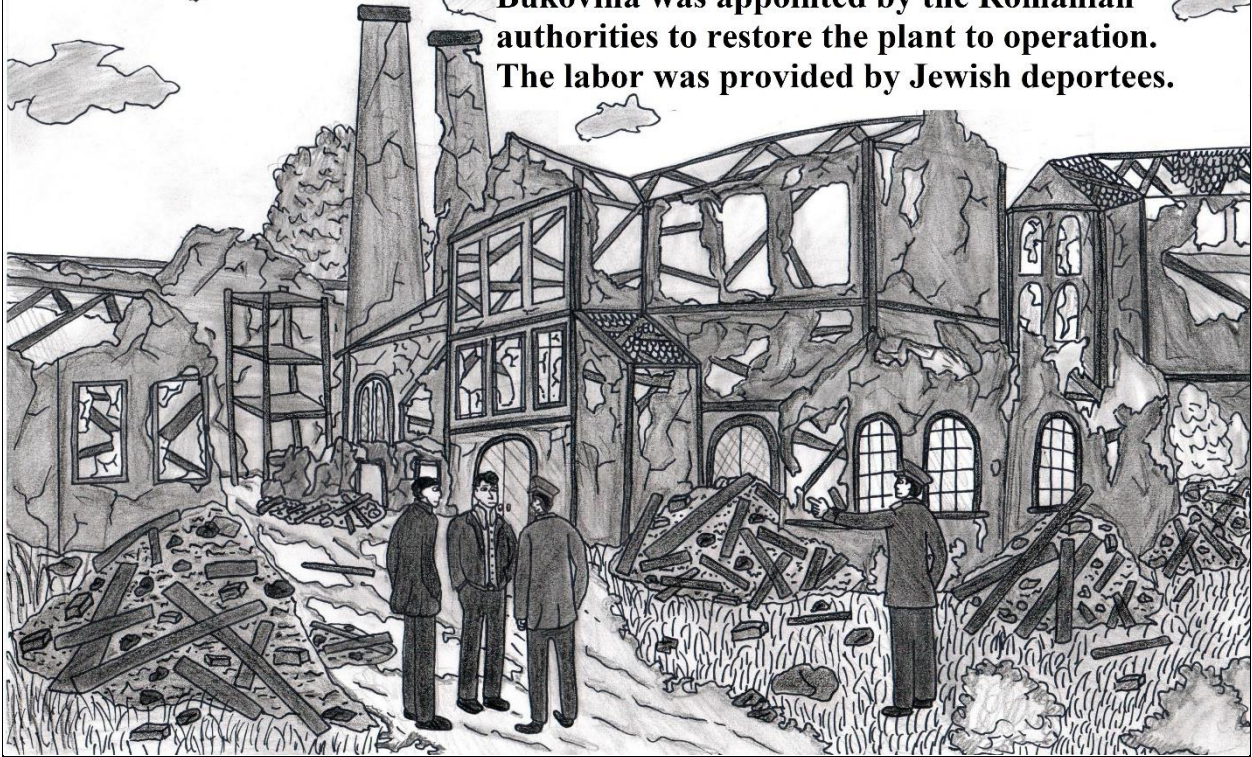
The other Jews who arrived in Moghilev were imprisoned in the former barracks and later sent to the death camps in Transnistria. Most of the deportees lost their lives in places such as Vapniarka, Râbnița, Bogdanovska.

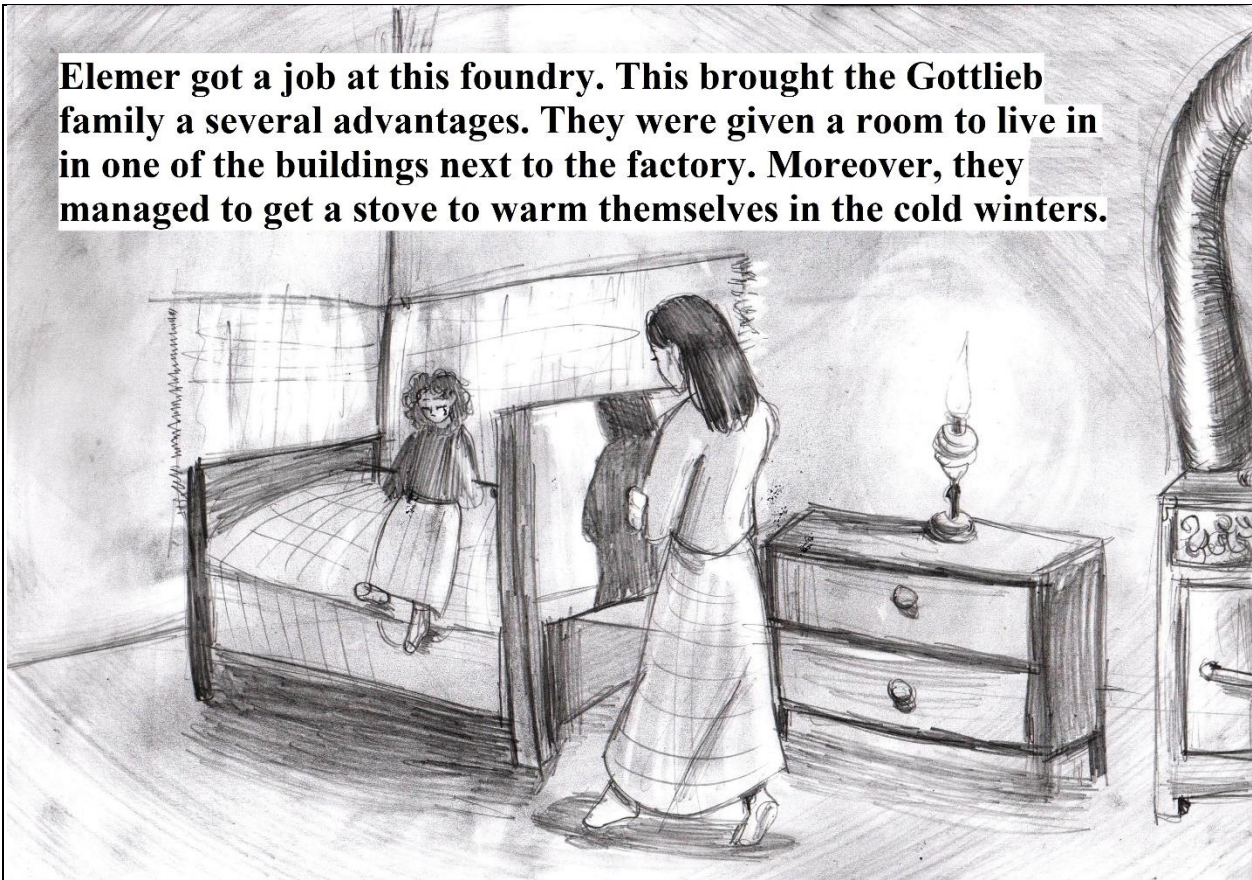
In Moghilev, part of the city had been turned into a ghetto. The Jews who lived there were used by the authorities for various hard labour. Many lived in decrepit buildings and suffered from hunger and cold.

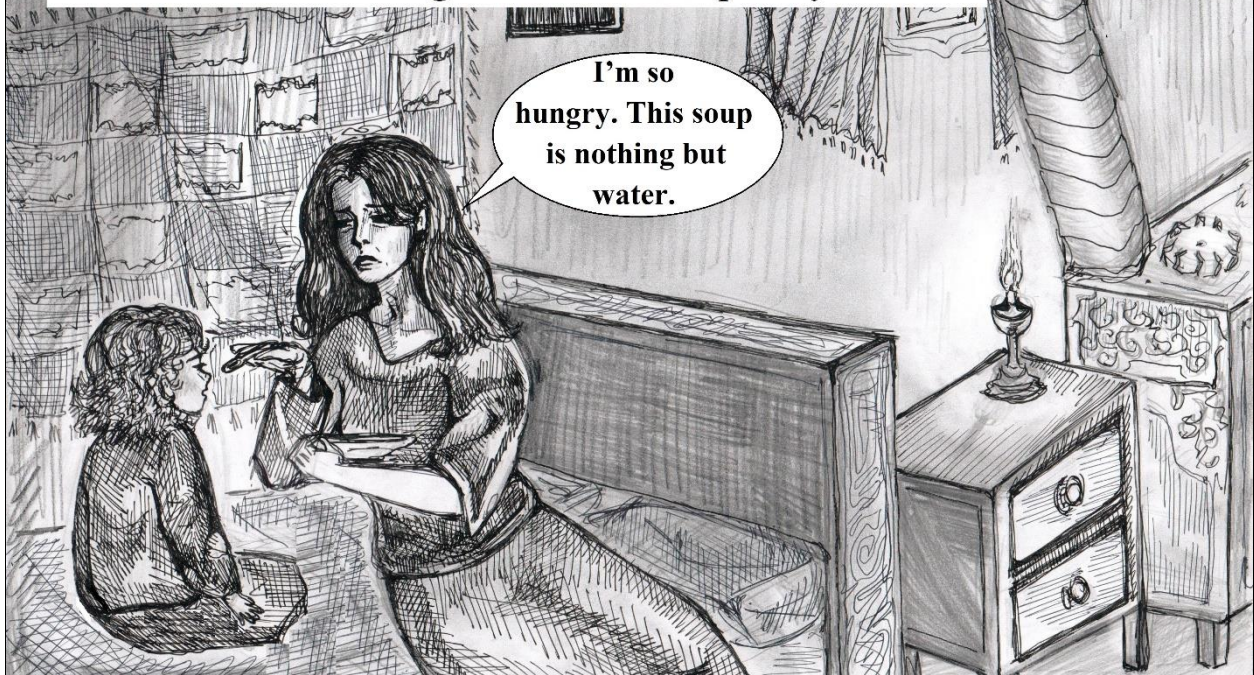
Near the city there was a foundry which had been damaged by bombing. An engineer from Bukovina was appointed by the Romanian authorities to restore the plant to operation. The labor was provided by Jewish deportees.

Elemer got a job at this foundry. This brought the Gottlieb family a several advantages. They were given a room to live in in one of the buildings next to the factory. Moreover, they managed to get a stove to warm themselves in the cold winters.

From the foundry, Elemer received soup and a small ration of bread, but the amount of food was insufficient. They were always hungry. The few things brought from Chernivtsi were exchanged for food and quickly ran out.

The Jews in the ghetto were faced with many hardships in the winter of 1941-1942. People were dying of hunger or cold. The roads were full of frozen people and children begging. Most of them did not make it through the winter.

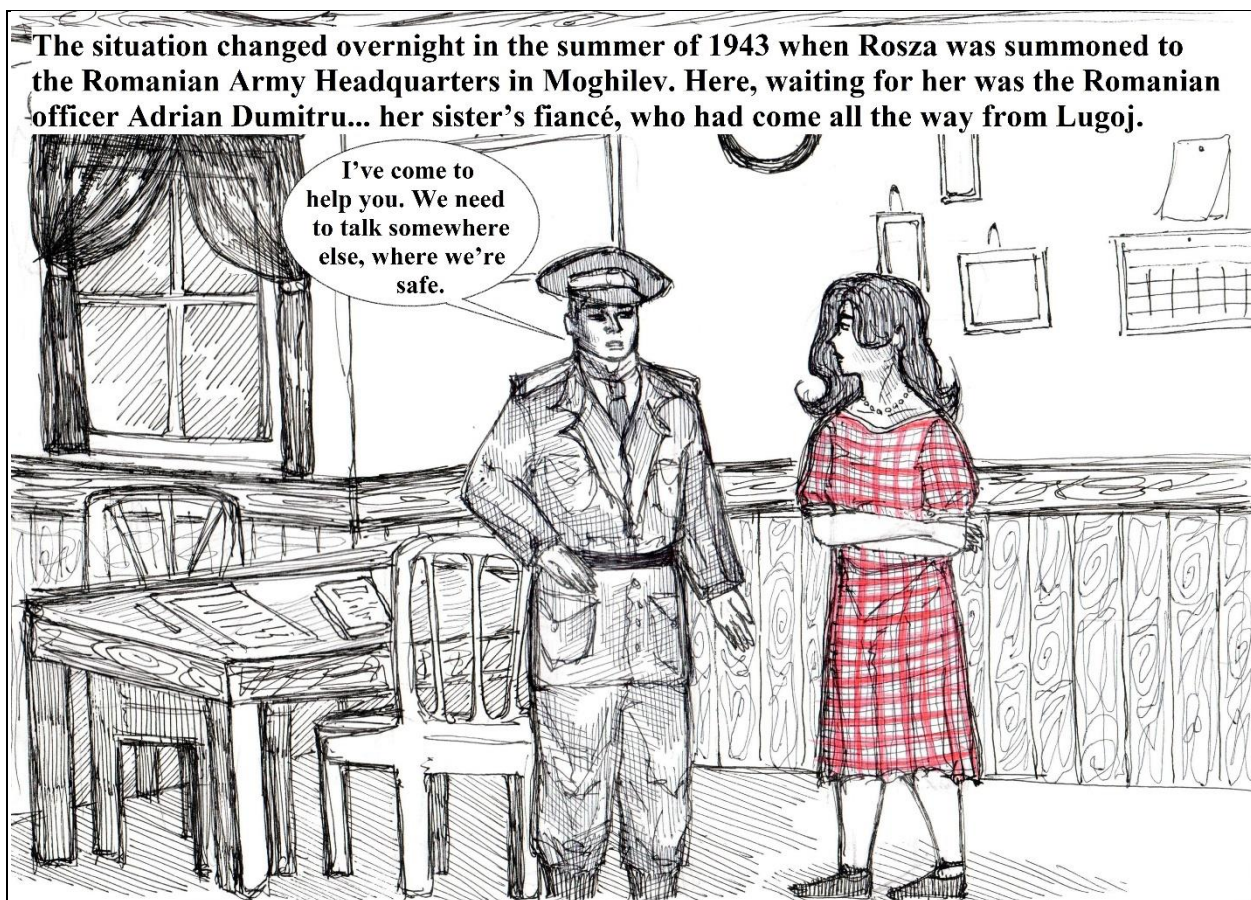
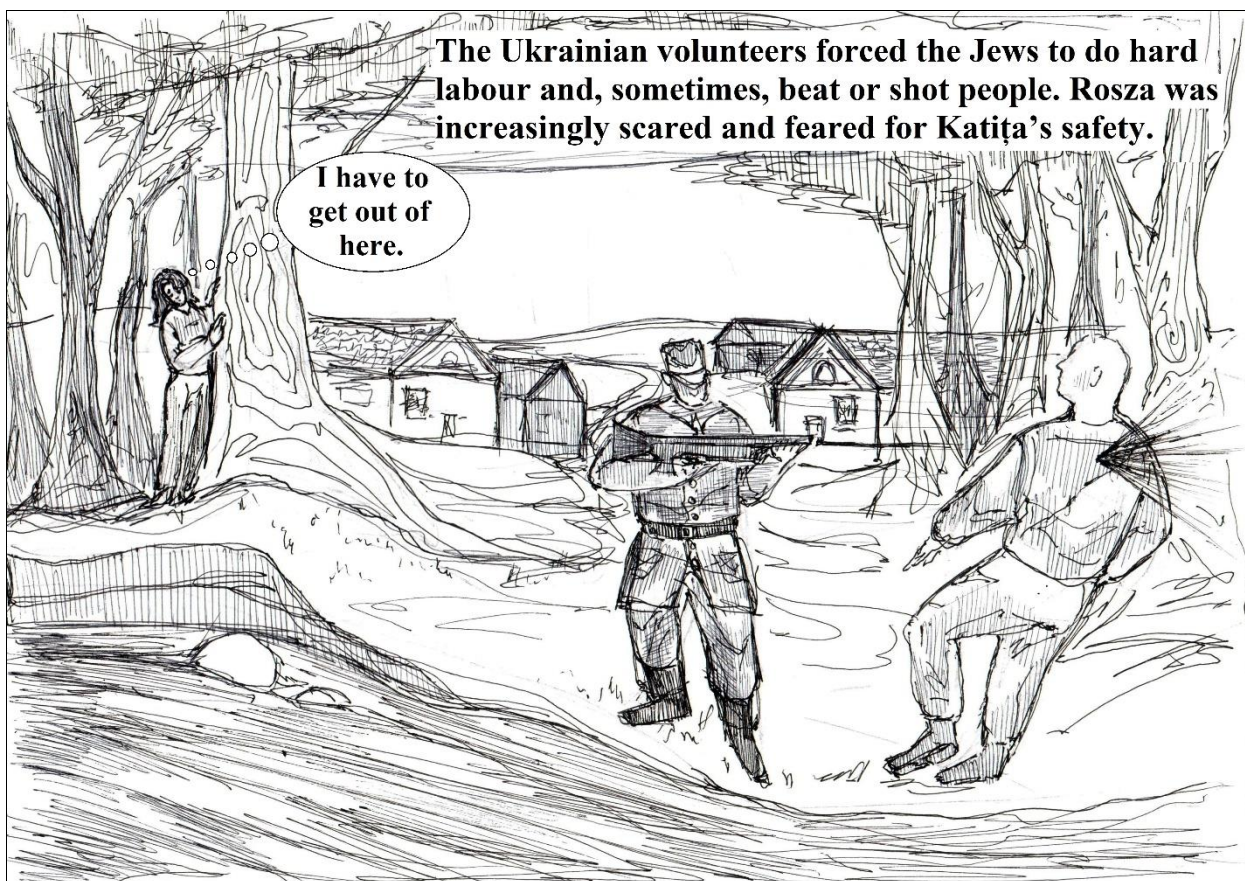

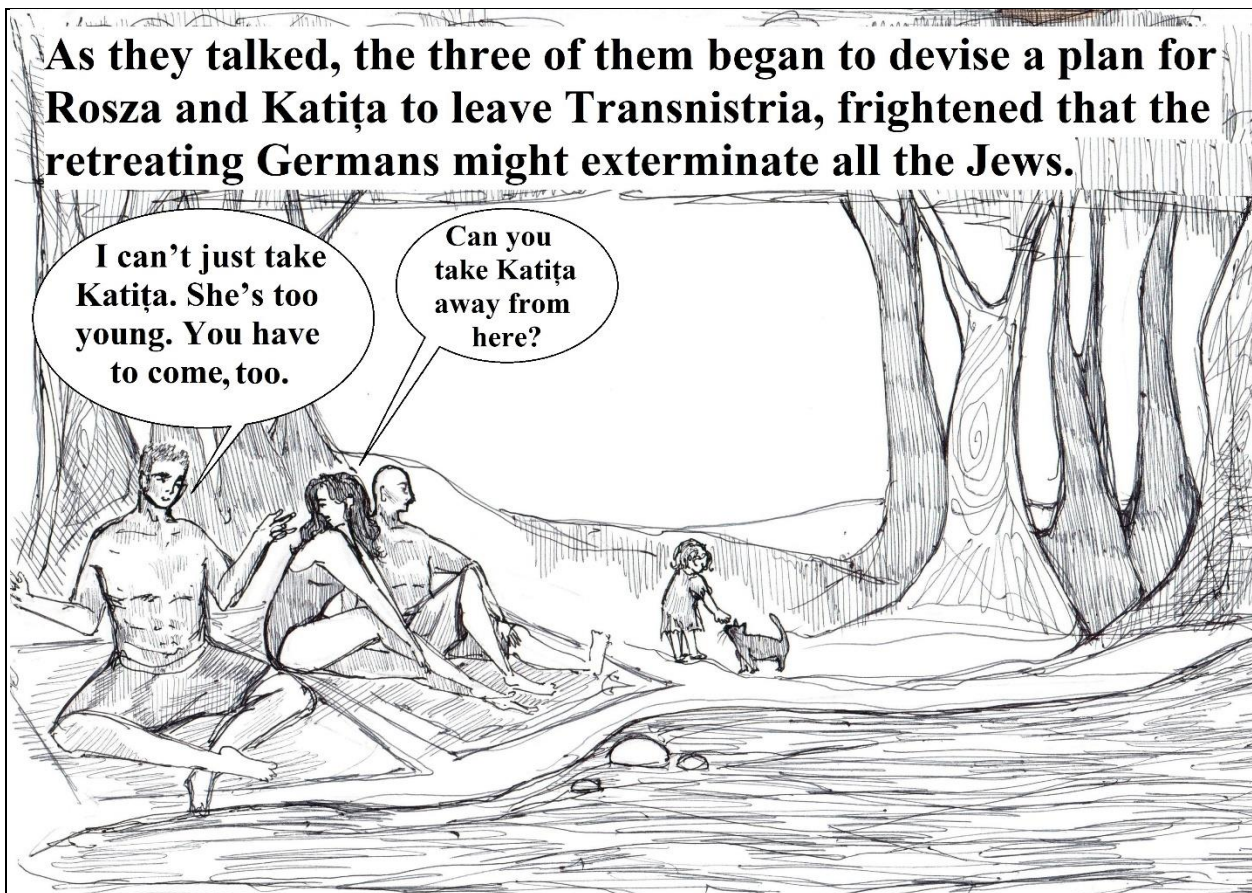
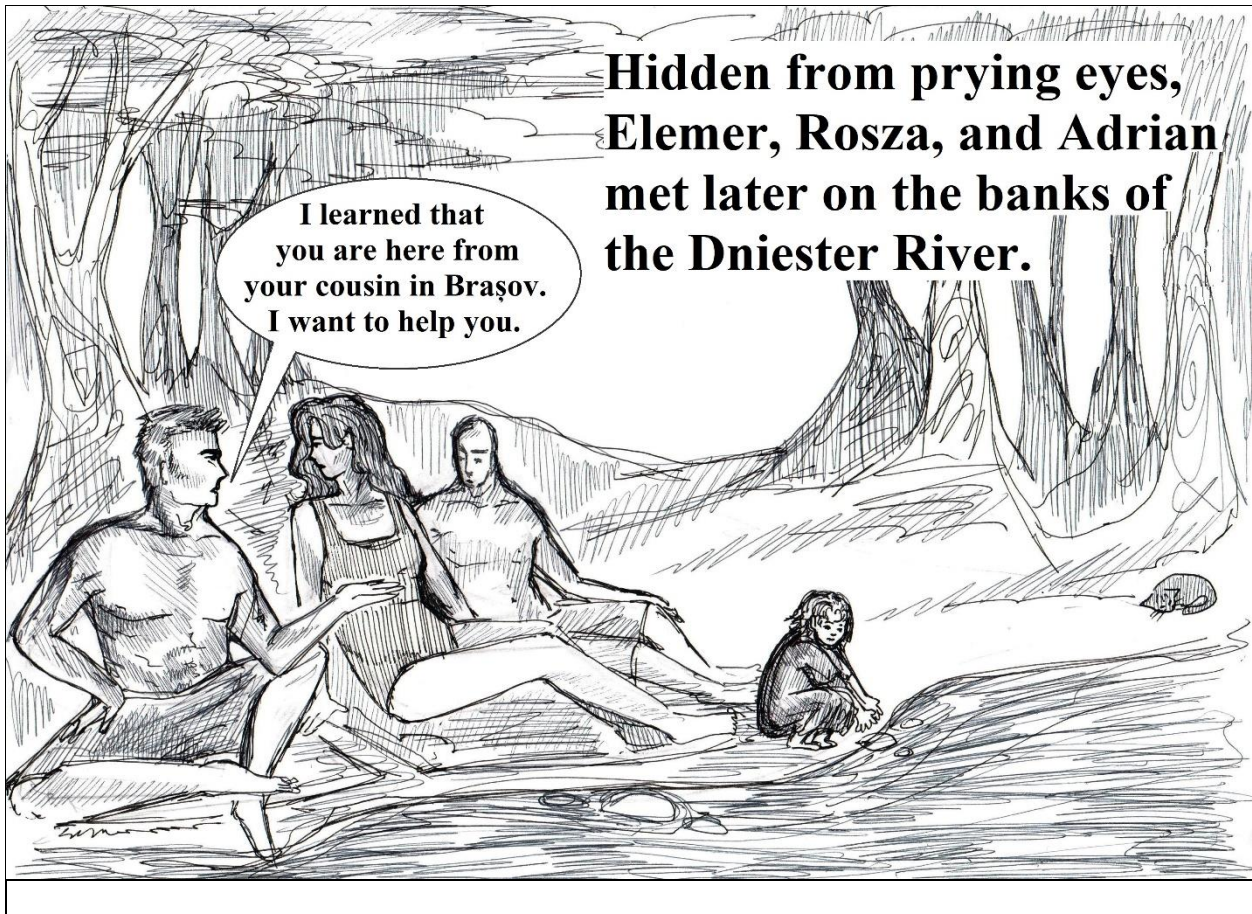
While the Romanian authorities did not care much about the deportees, the Germans would arrest the Jews in the ghetto and deport them to the death camps in Transnistria.

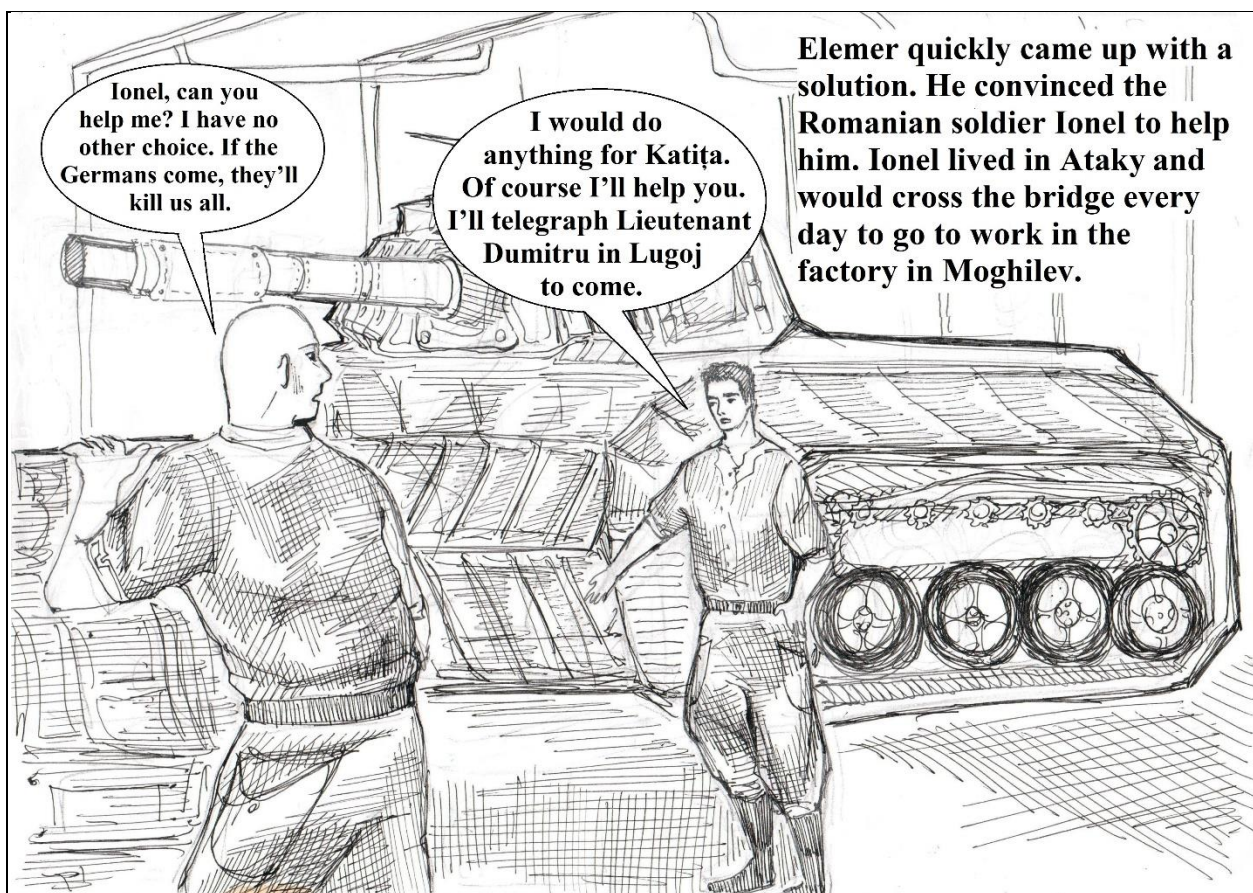
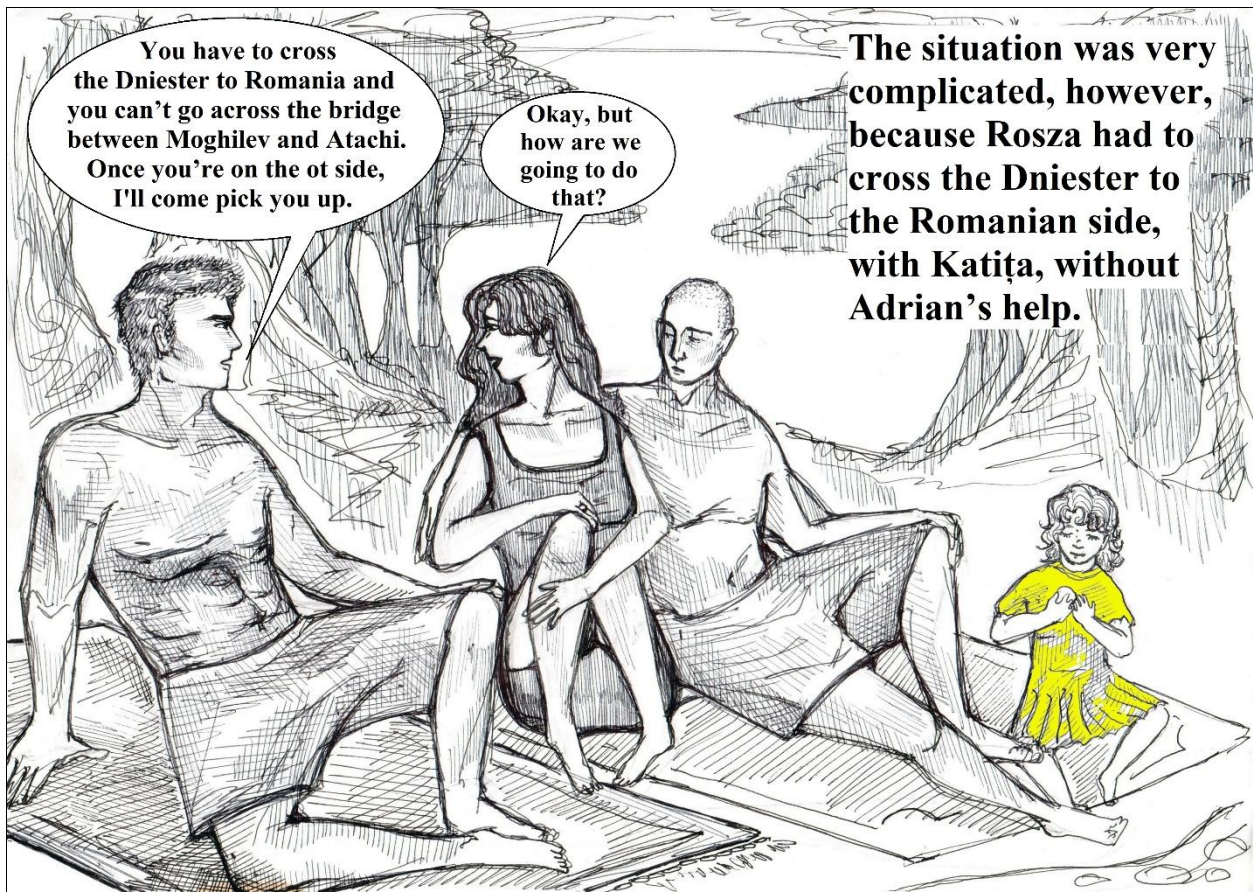

In 1942, Ukrainian volunteers appeared in Moghilev and fought in the German army. They were callous individuals.

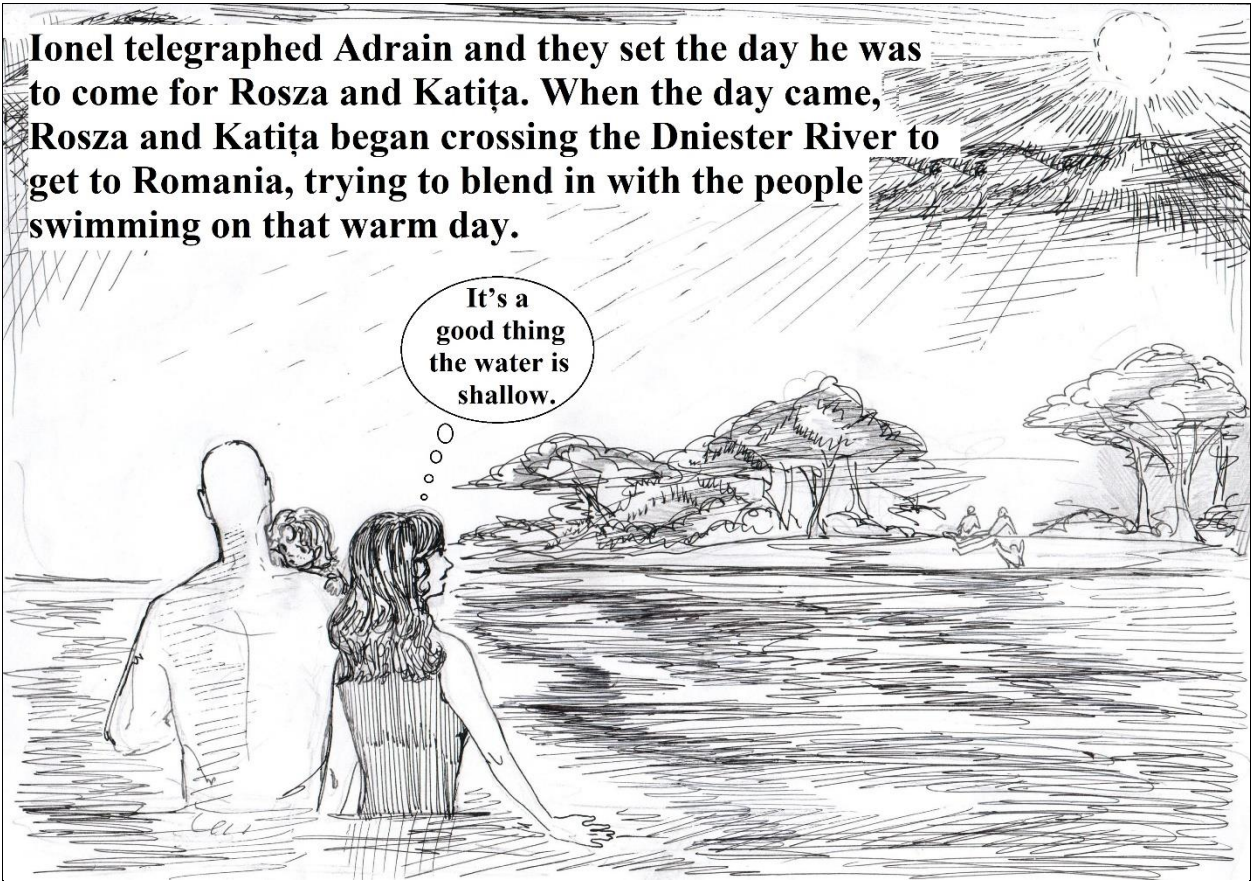

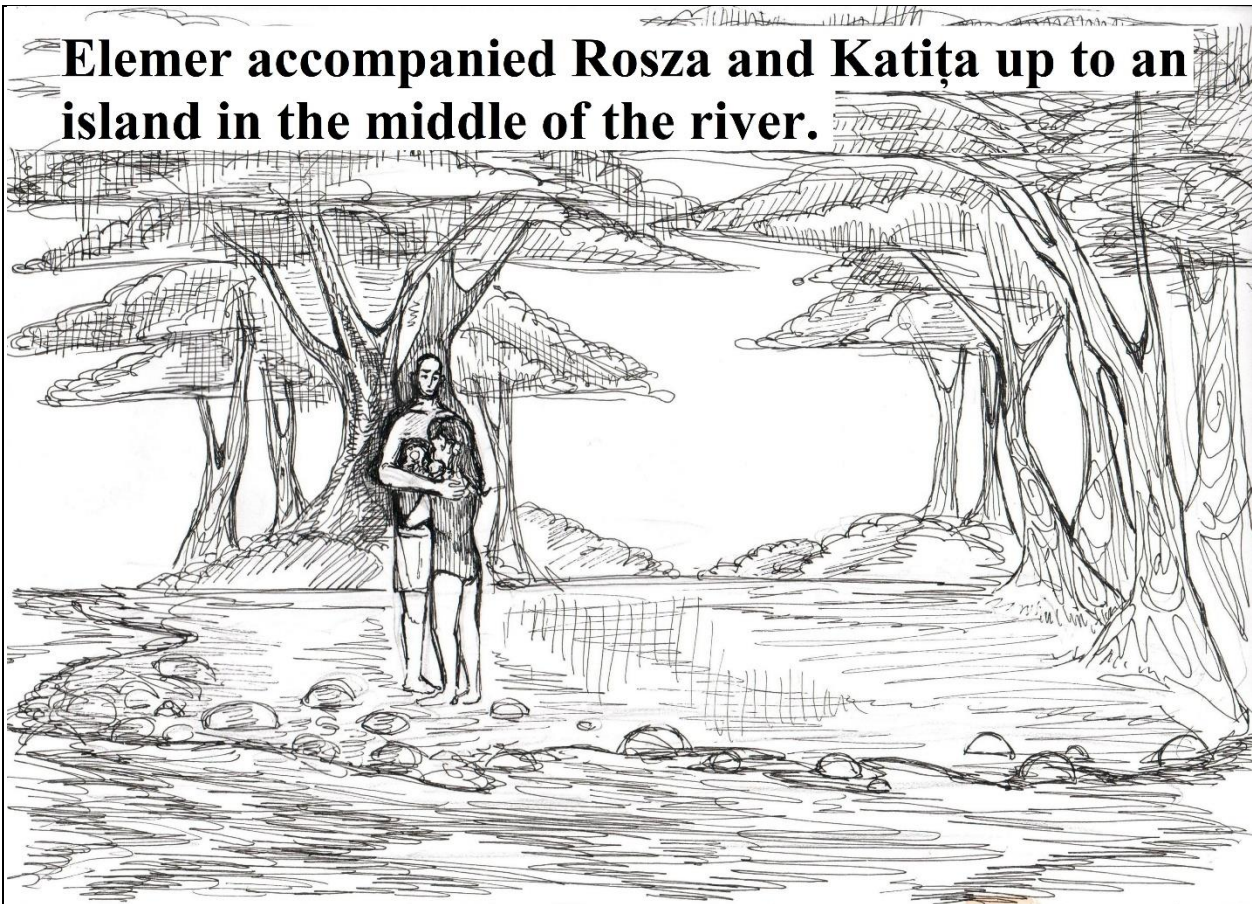

Ionel telegraphed Adrain and they set the day he was to come for Rosza and Katița. When the day came, Rosza and Katița began crossing the Dniester River to get to Romania, trying to blend in with the people swimming on that warm day.

It's a
good thing
the water is
shallow.

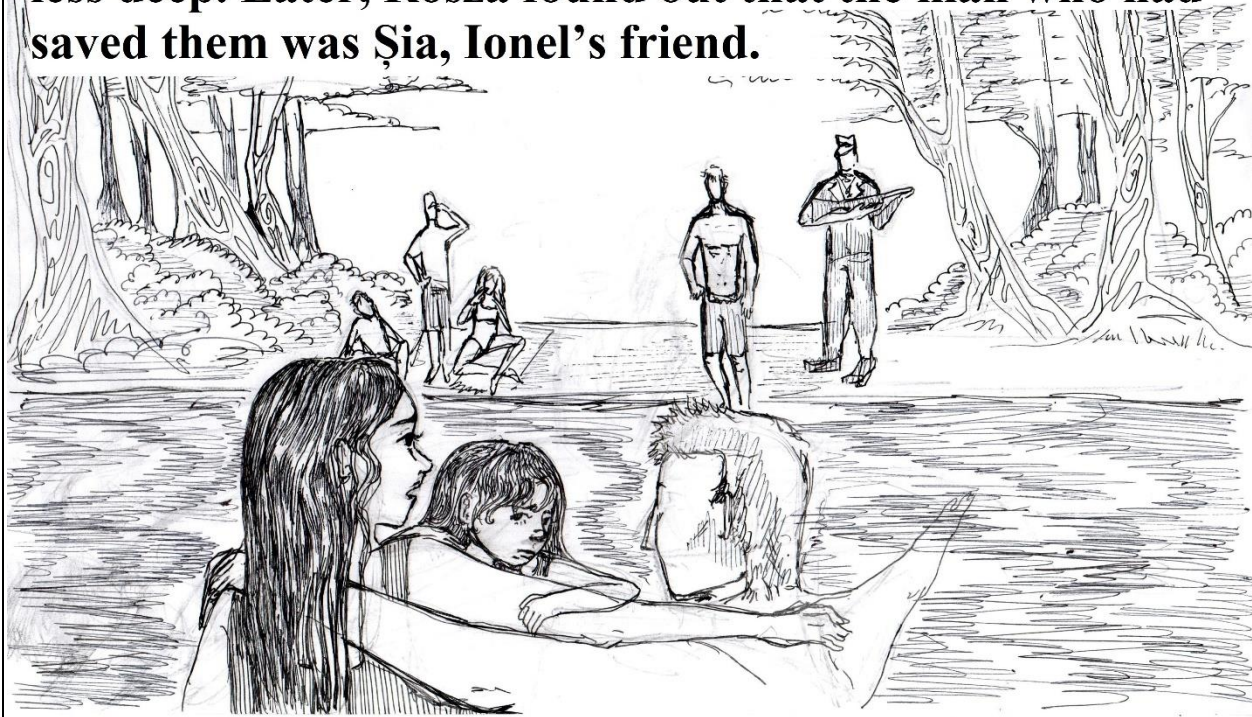
Elemer accompanied Rosza and Katița up to an island in the middle of the river.

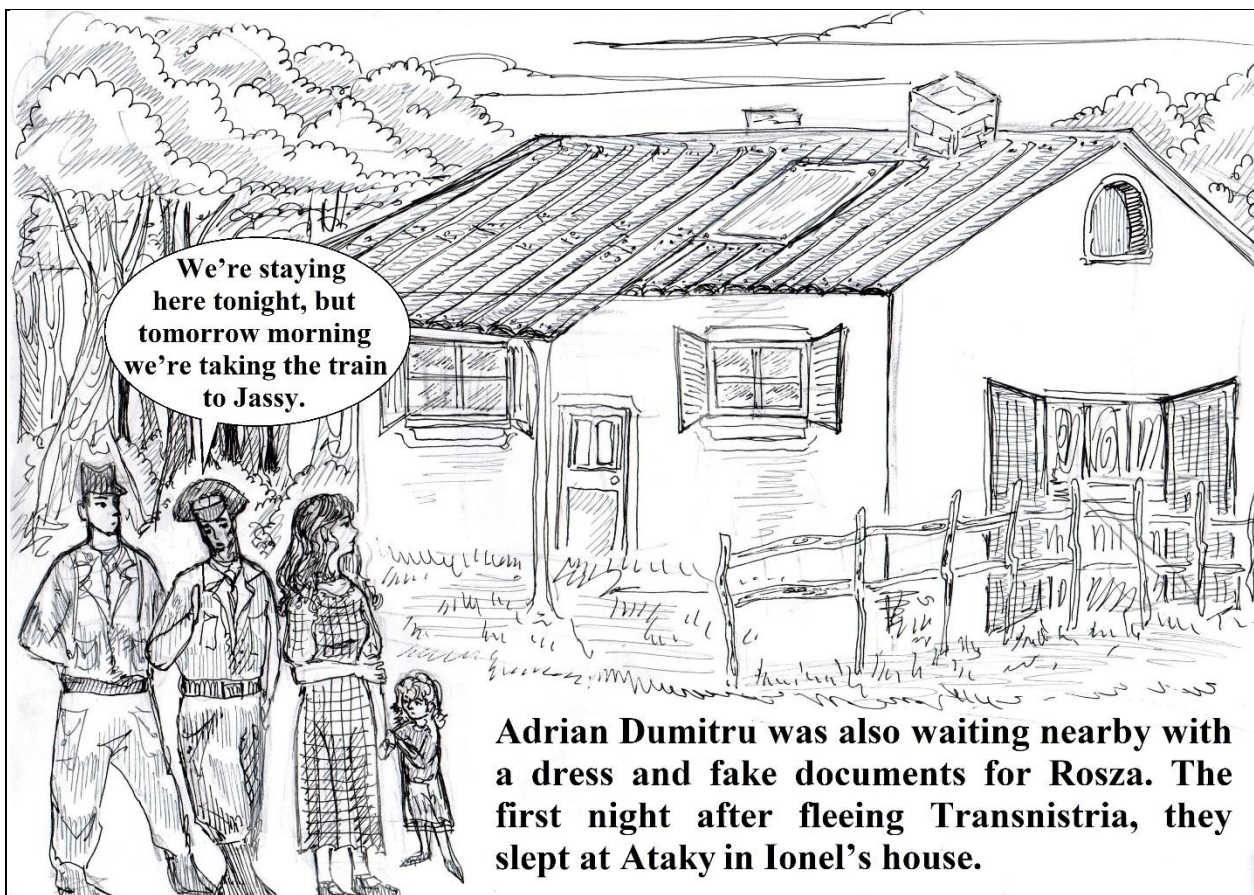
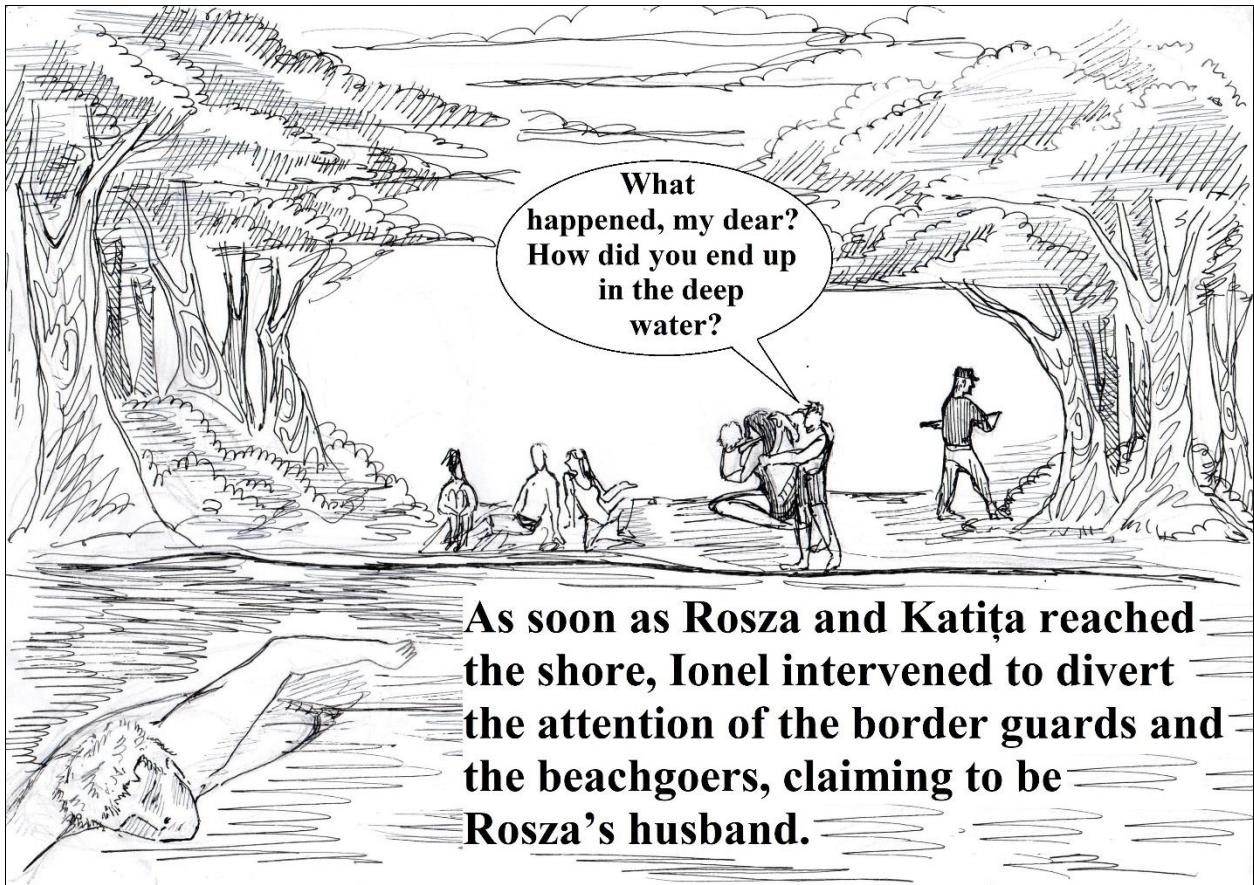

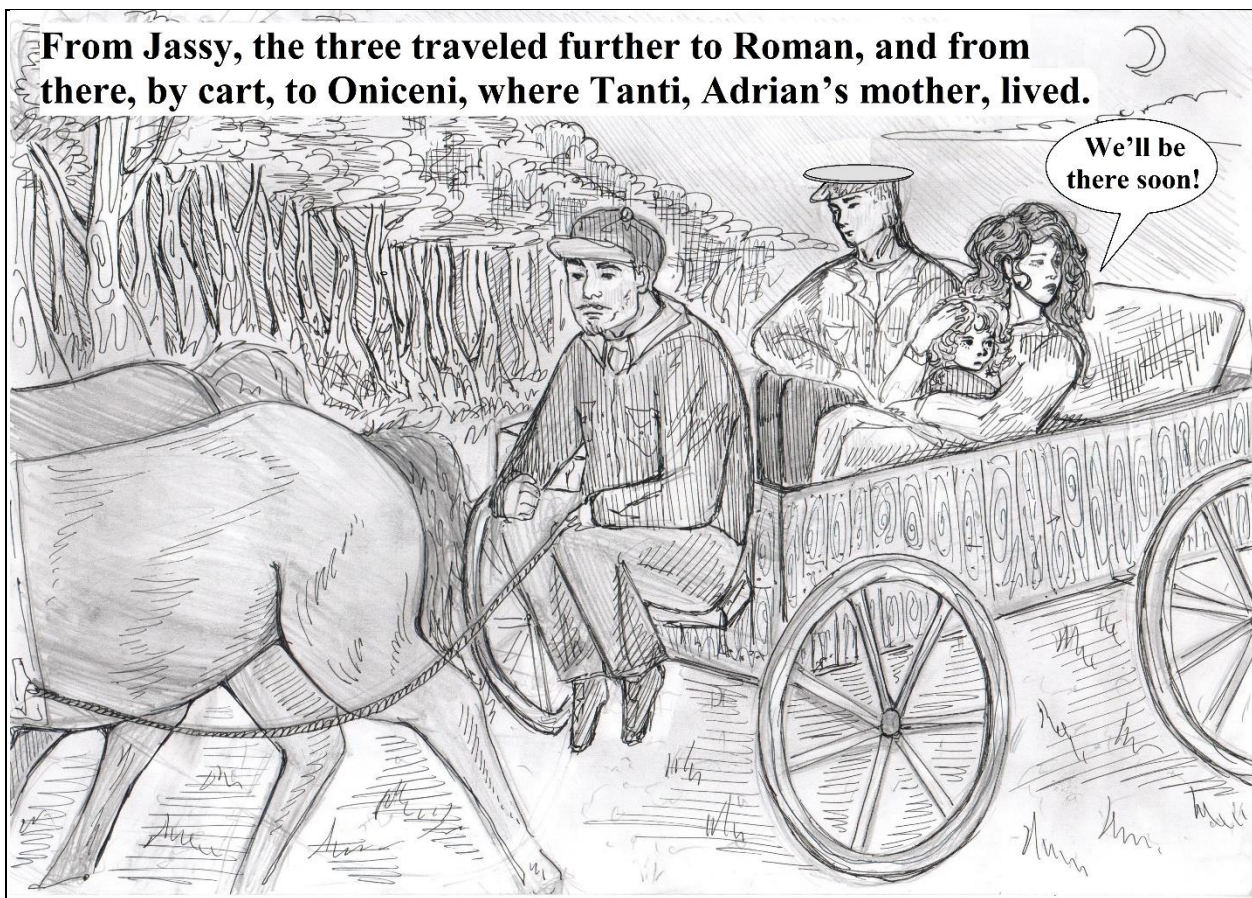
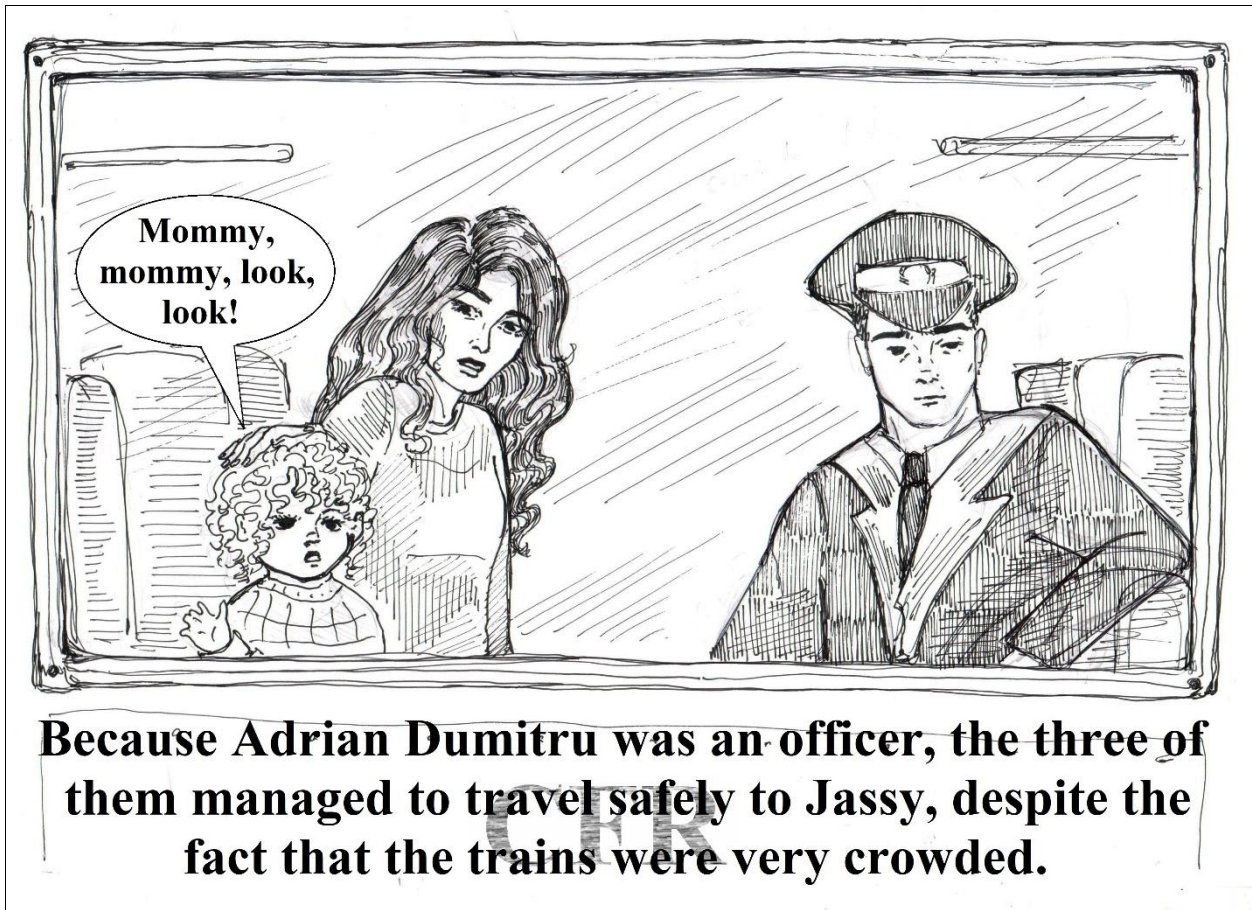
From there, to the right bank, Rosza and Katița continued crossing alone. Suddenly the water became deep. Rosza could no longer hold Katița, who was struggling in fear. They almost drowned.

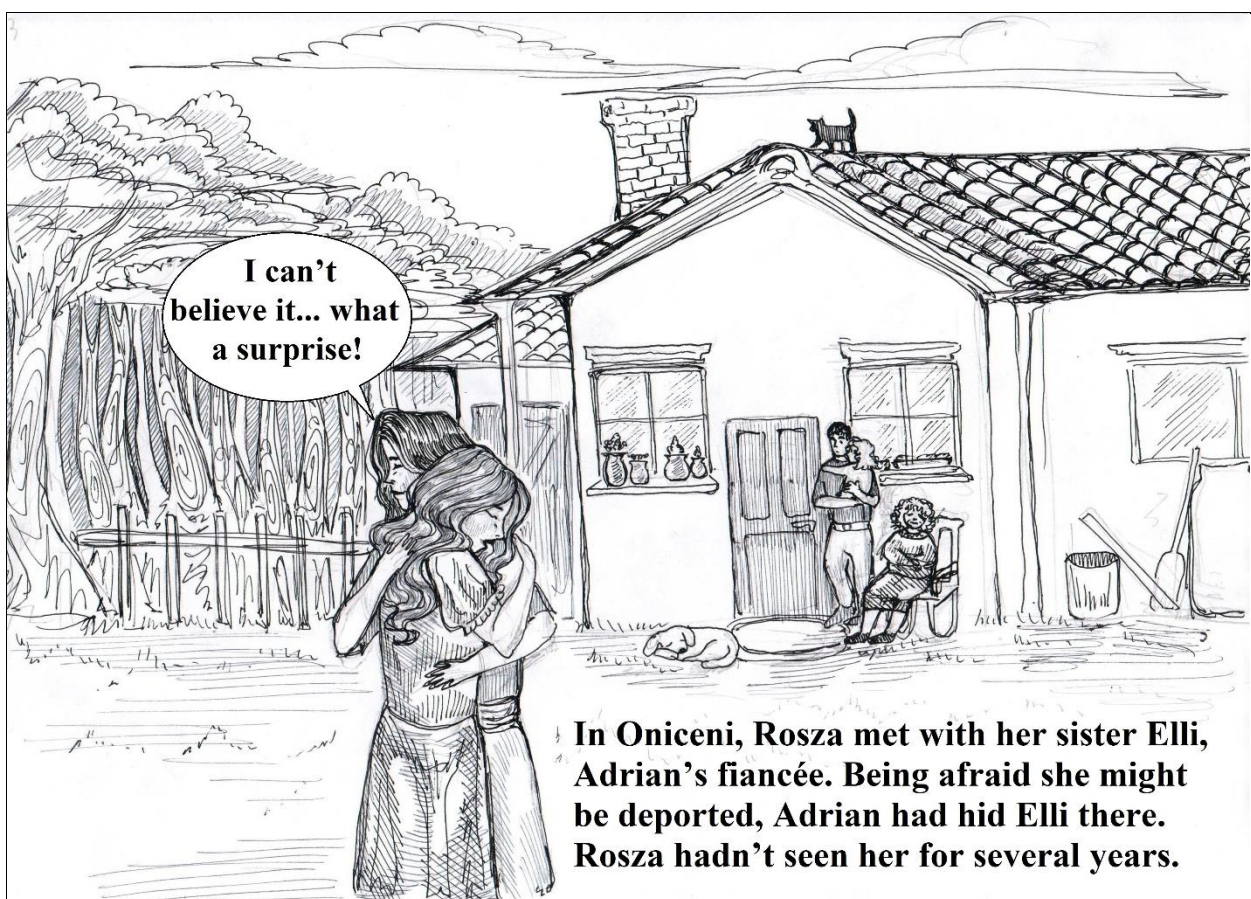

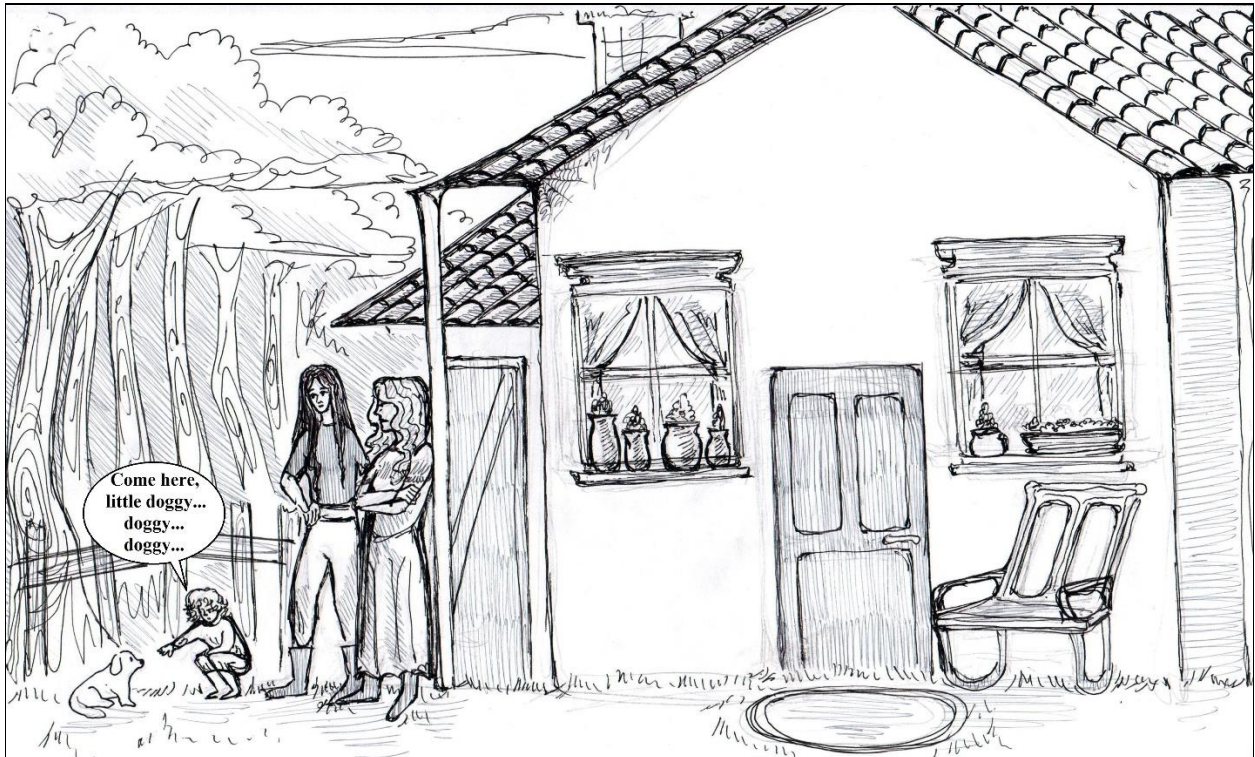
Out of nowhere, a strong man appeared next to the two and helped them reach the shore, where the water was less deep. Later, Rosza found out that the man who had saved them was Șia, Ionel's friend.

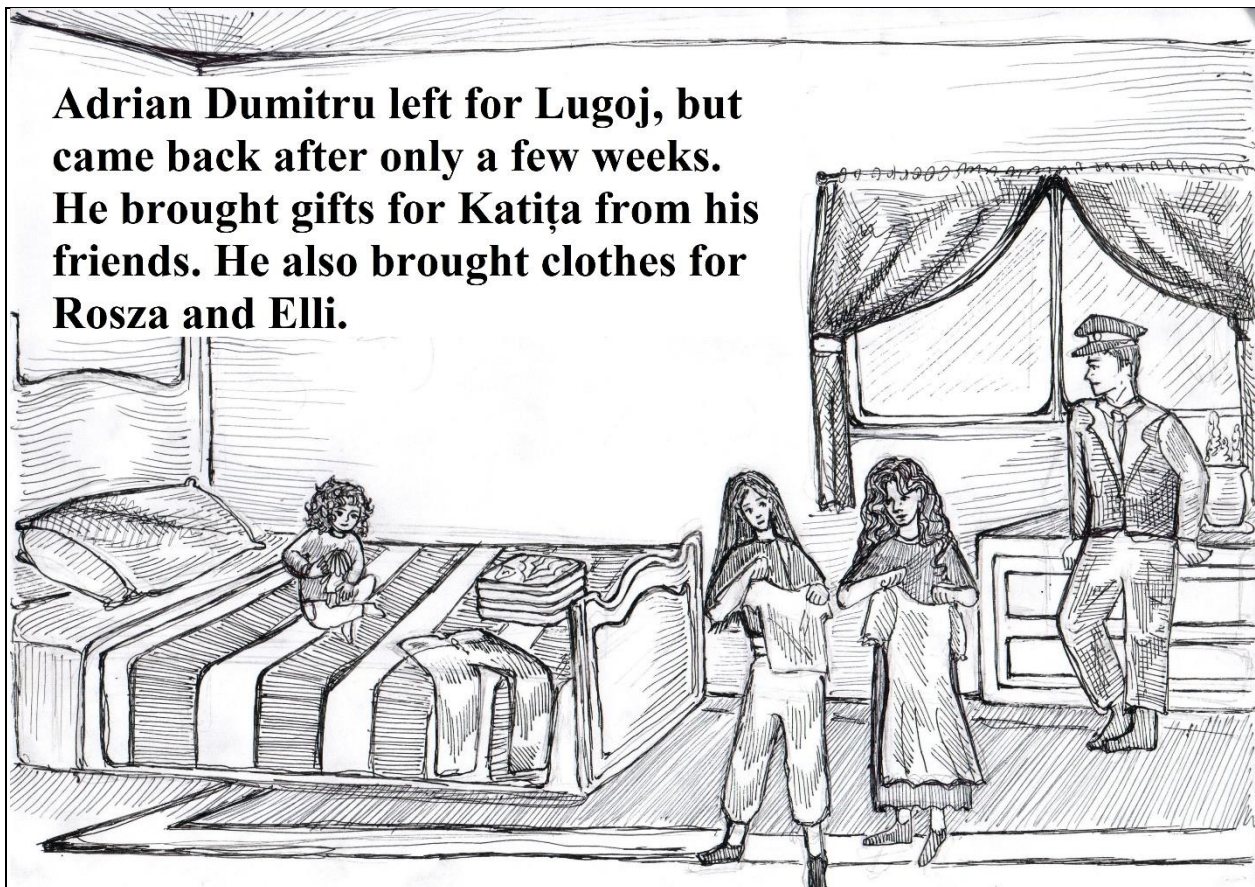

Tanti's house in Oniceni was isolated from the rest of the village. To Kaița's joy the, yard was full of animals.

Adrian Dumitru left for Lugoj, but came back after only a few weeks. He brought gifts for Kaița from his friends. He also brought clothes for Rosza and Elli.

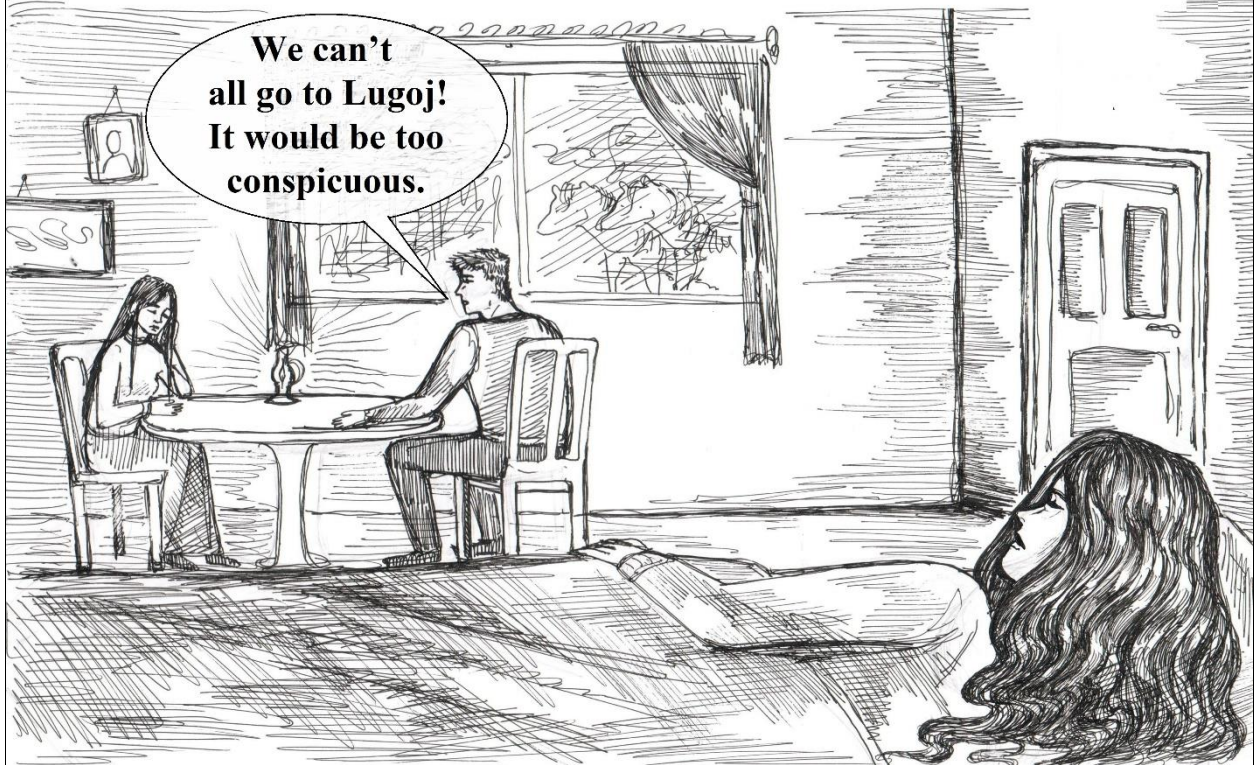
In winter, the gendarmes came to Tanti's house and inquired her about the people living with her. Tanti got scared and called Adrian.

Adrian came three days later and they decided that they should all leave for Bucharest. To avoid attracting attention, the four of them walked at night through the snow to the nearby train station.

In Bucharest, the five of them spent one night at Gabriela's, Adrian's sister, who was a student in the Romanian capital.

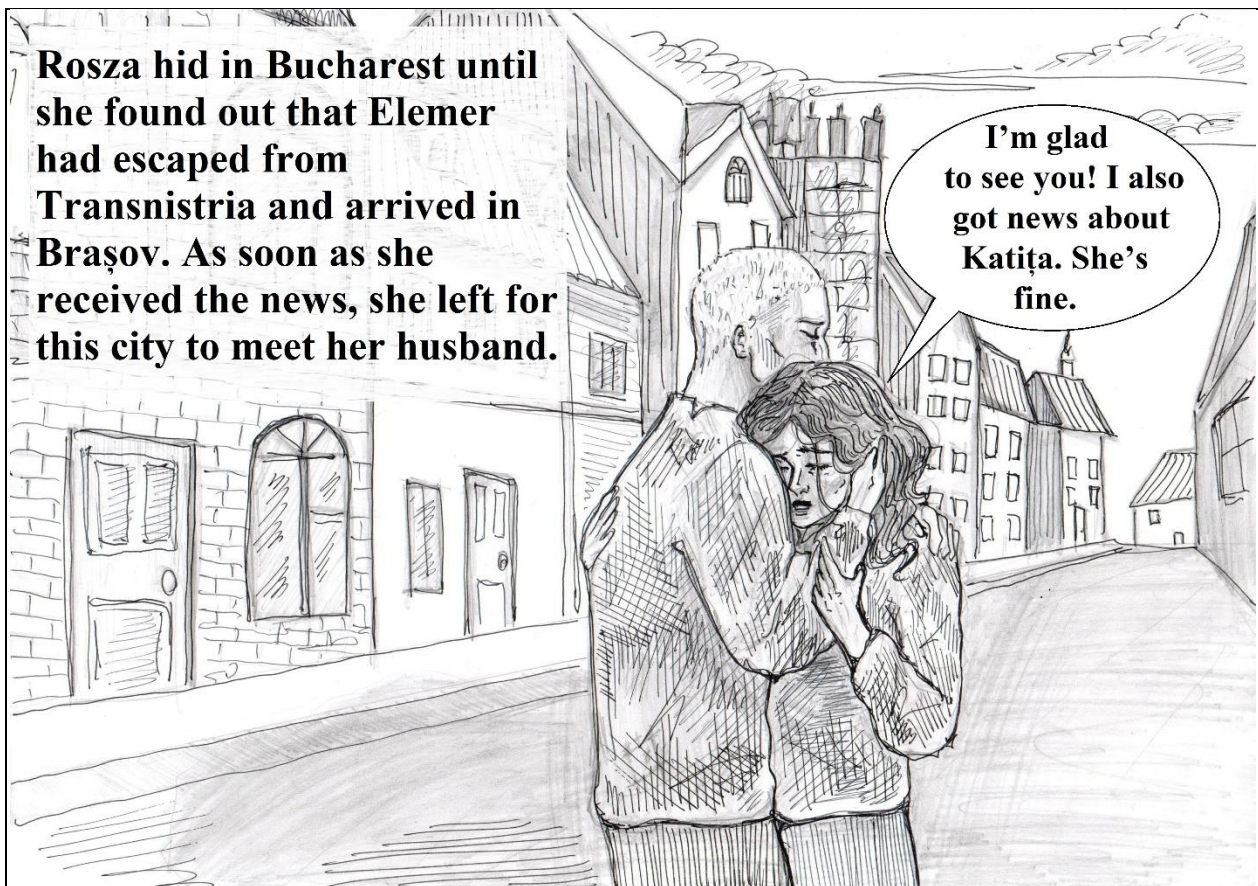
In the morning, at the train station in Bucharest, Adrian and Elli told Rosza that she couldn't go to Lugoj with them.

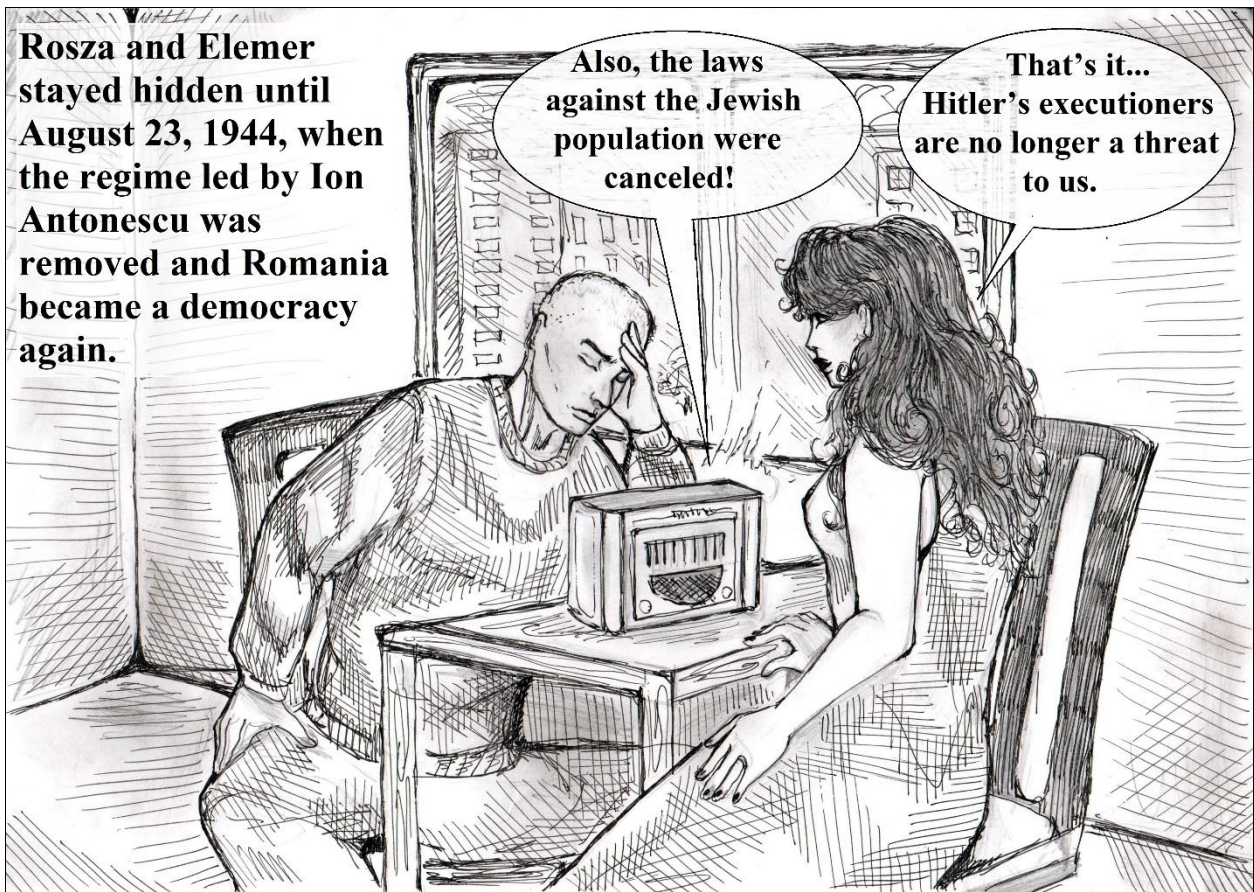
Furthermore, Adrian and Elli decided to take Katița with them.

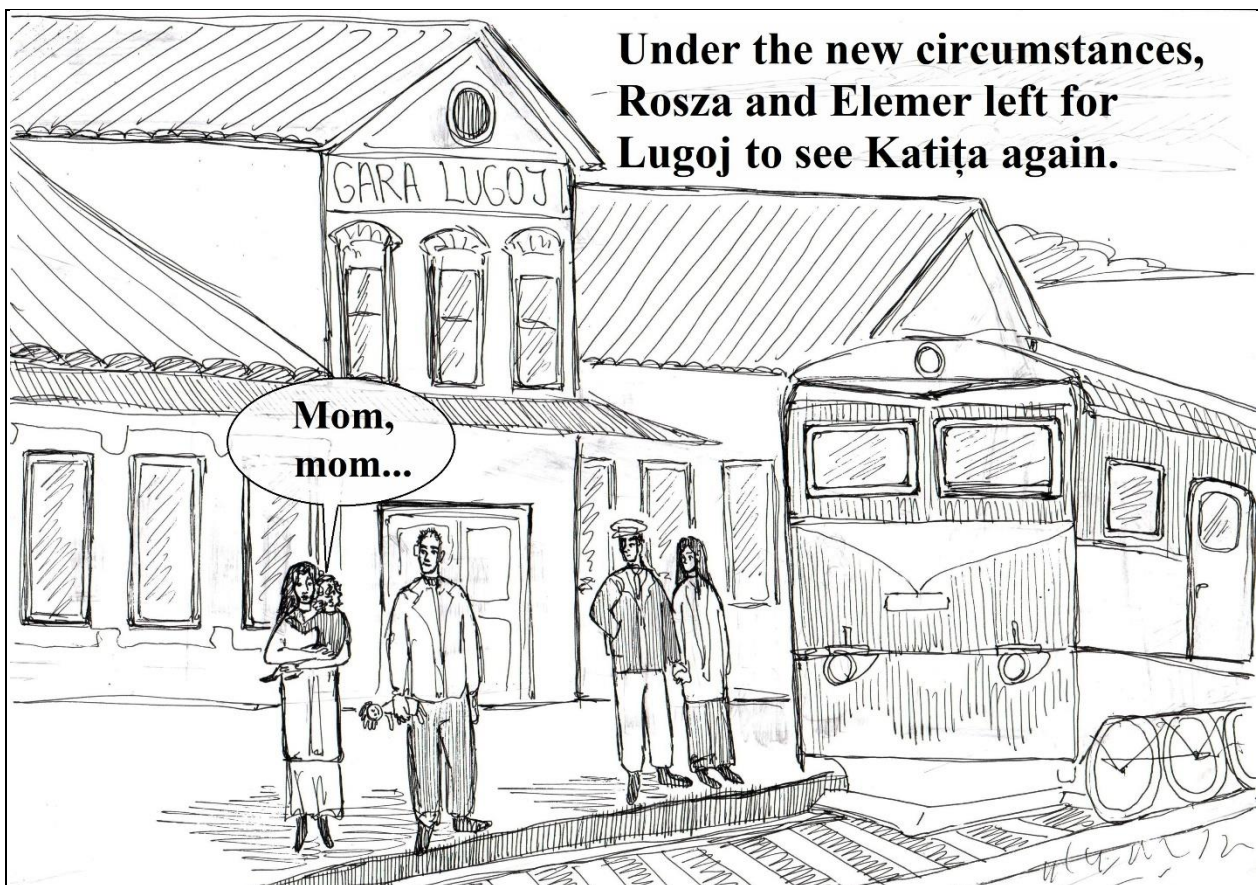
Rosza hid in Bucharest until she found out that Elemer had escaped from Transnistria and arrived in Brașov. As soon as she received the news, she left for this city to meet her husband.

Rosza and Elemer stayed hidden until August 23, 1944, when the regime led by Ion Antonescu was removed and Romania became a democracy again.

Under the new circumstances, Rosza and Elemer left for Lugoj to see Katița again.

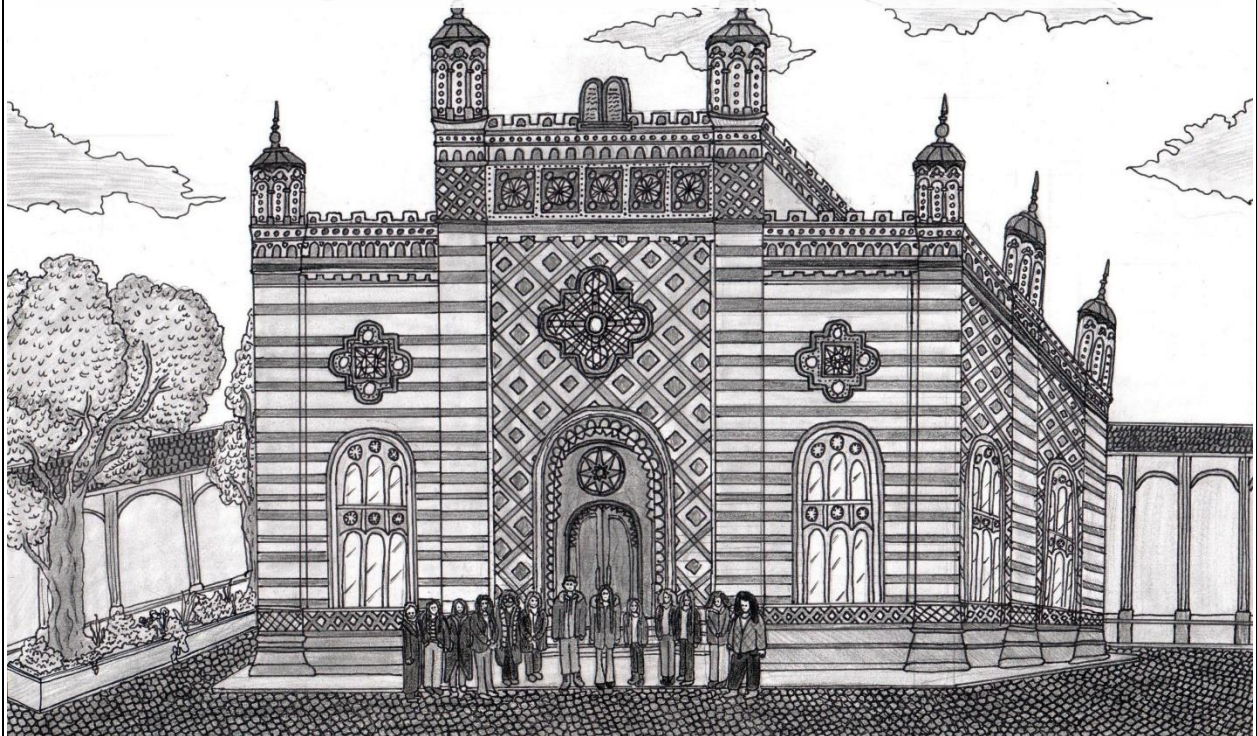
This story shows us that even in the darkest moments of humanity, such as the Holocaust, the actions of good people can make a difference.

After the war, Adrian Dumitru, his mother, Maria and his sister Gabriela were awarded the title of „Righteous Among the Nations”. But there were other heroes, such as the soldier Ionel and his friend Şia.

For us, the students of the „Julia Hasdeu” Theoretical High School in Lugoj, the discovery of these stories was a long and beautiful journey that ends here... or maybe not... because WE WILL NEVER FORGET.

Facts not fiction2

The second story in this volume is based on Rosza Gottlieb's book *Katița, prințesa ghetoului* (*Katița - Princess of the Ghetto*). The book is a complex account of the Romanian Holocaust. Because they were Jewish, Rosza Gottlieb, her husband Elemer, and their baby girl, Katița, who was only a few months old, were deported to Transnistria in late 1941. There they managed to survive in the city of Moghilev, after Elemer was hired at a factory run by the Romanian state.

From Moghilev, Rosza and her husband managed to send news to their relatives in Romania, asking for help. Help came in an unexpected form: officer Adrian Dumitru.

Adrian Dumitru, an officer from Lugoj, a city in western Romania, crossed the country from one end to the other, determined to save Rosza and Katița.

The rescue of the two from Transnistria, the region where hundreds of thousands of Jews died due to the fault of the Romanian authorities, was a real adventure. The involvement of good-hearted Romanian soldiers, played an enormous role in the escape of the two and their subsequent rescue.

Just like the first part of this volume, this graphic story is also based on real events, as they were described by Rosza Gottlieb. Based on the details provided, the authors of this material have created relevant images about the life of the Jews deported to Transnistria and about the escape from this shore of death. Here are some examples.

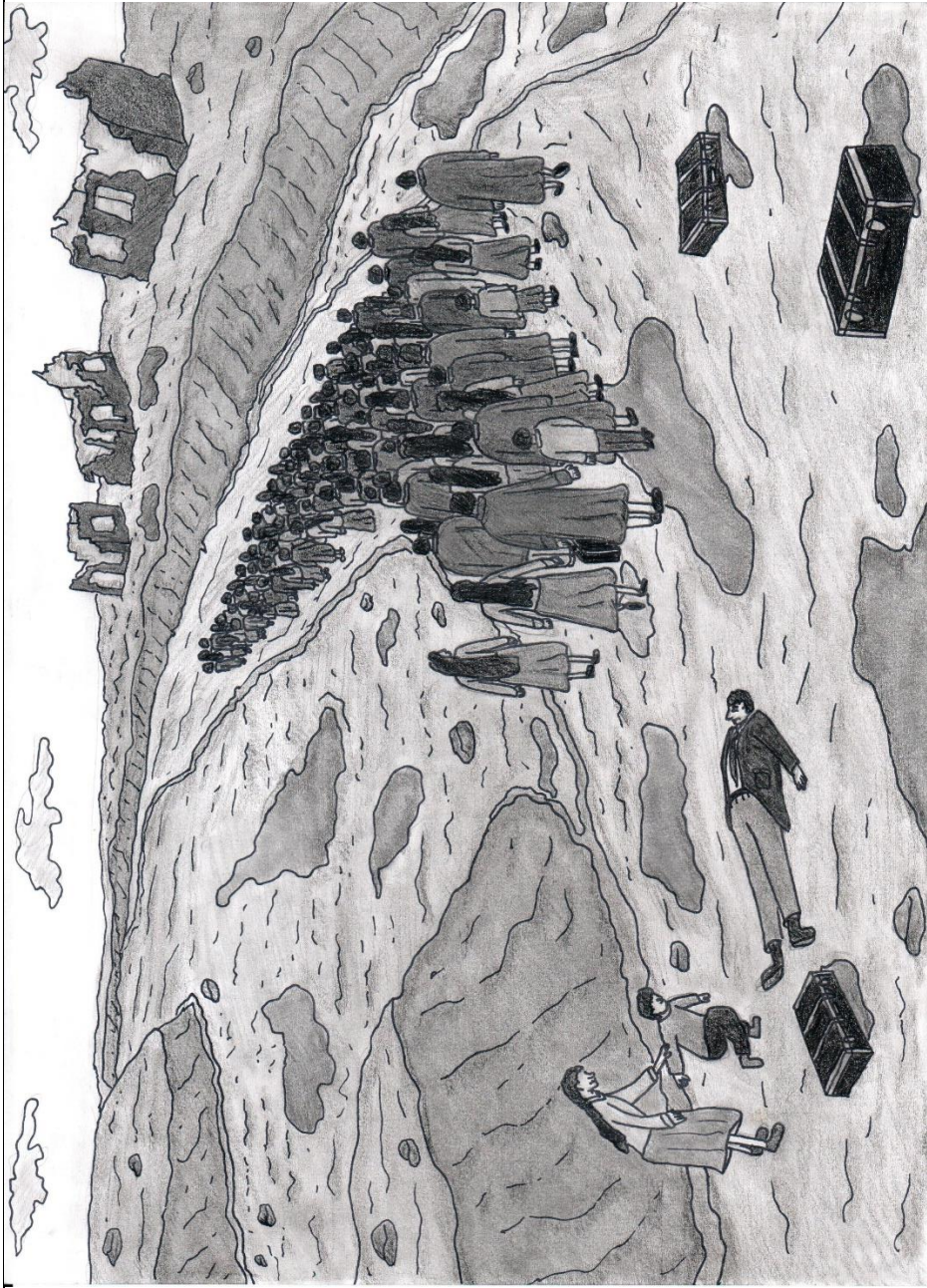

The Deportation of Jews in the Cernăuți Train Station

On a cold, foggy November morning, together with other similar groups and with the same fate as ours, we arrived at the train station platform guarded by soldiers. A large crowd had gathered at the station. Just like us, loaded with luggage up to their necks, everyone was waiting to see what would happen next. No one knew where they were going to take us. The outstandingly long cattle train foretold nothing joyful, yet we could hardly wait to get on; the rain had started and we were thinking about our wet backpacks, about the “sausage” quilt that I had cursed so many times throughout our long journey and which, in the following months, rewarded Elemer’s stubbornness in keeping it¹.

Excerpt from the book *Katița - prințesa ghetoului*

¹ Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 9

The Deportation of the Jews from Chernivtsi to Transnistria

A gruelling march followed. The walking was hellish. There had been heavy rains and the bottom of the trench, full of thick, sticky mud that reached up our the knees, had completely soaked through. Each step required a quick assessment, strength and skill. Our legs, already heavy to lift, were made even heavier by the thick mud stuck to them. Due to our tense attention and the weight of our luggage, water flowed off us in torrents. In the indescribable panic we were in, the greatest concern was that we might lose sight of each other. If someone fell, or could no longer walk, no one was allowed to lend them a helping hand. The elderly, the sick, and children did fall. Mad with despair, family members rushed to help them, but rifles intervened. Parents were looking for their children, children for their parents. Terrible screams, cries. In front of us a man picked up an infant: who lost him?

...more and more fallen people, abandoned luggage, objects thrown from suitcases littered the road. Objects lost their value².

Excerpt from the book *Katiya - printesa ghetoului*

² *Ibidem*, p. 11-12

Crossing the Dniester by raft

I learned from him that the village on the bank of the Dniester where we spent the night was called *Atachi* and that, right on the other side of the bank, there was a Ukrainian city called *Moghilev-Podolski* where we were to be transported by raft right away. What awaited us there, he knew not or did not want to say. The whole line was moving slowly. We wanted to get through this as quickly as possible. Finally, our turn came.

I was trembling with worry for *Elemer*, who had ended up on the edge of the extremely crowded raft³.

Excerpt from the book *Katița - prințesa ghetoului*

³ *Ibidem*, p. 16

The Jews deported from Bukovina arrive in Moghilev

It was almost dark when the last transports arrived on the banks of the Moghilev River. It was raining heavily. They drove us at high speed through a ruined city. Later we learned that not long before, heavy fighting had taken place here, the city had been completely bombed and, on top of that, the flood had also wreaked havoc. The crowd was directed towards an enormous building, a kind of barracks. The building was half a ruin. No doors, no windows, collapsed walls, the roof itself full of holes. But more horrible than all this was the indescribable filth. At the moment, the building was empty, because those who had got there before us had already been taken further, towards Bug...

In the days and months before our arrival in the Moghilev camp, on the orders of the Germans, tens of thousands of Jews had been deported to Ukraine. Bukovina and northern Moldavia had been cleared of Jews... Usually, when the transports arrived at Atachi, it didn't matter who they were, where they were from and why they had arrived there...⁴

Excerpt from the book *Katița - prințesa ghetoului*

⁴ Ibidem, p. 17-20

It was a terrible winter. Those who survived the typhus died of hunger. Death by frostbite was the norm. People were dropping like flies. In addition to adults, thirty to forty children ended up in the lime pit every day. Along the streets, on the roadsides, you could see skeletons that were still moving or that had stopped moving, it was unbelievable what you could see with your own eyes. Sometimes you would think it was just a nightmare... And the other side of hell was terrifying: swollen, deformed human shapes, as if someone had inflated them like balloon dolls, in a diabolical game. I found out that the sick would swell up like that before they died. Those who could still move went from house to house and begged. But from whom? Many children outlived their parents. You could see them everywhere, you bumped into them wherever you were... from morning till night, these little withered old people in rags would stretch out their little hands holding a tin can and walk around the whole city. Whoever could, would give them something. Most of them died of hunger or froze to death⁵.

Winter in the Moghilev Ghetto

Excerpt from the book *Katița - prințesa ghetoului*

⁵ Ibidem, p. 43

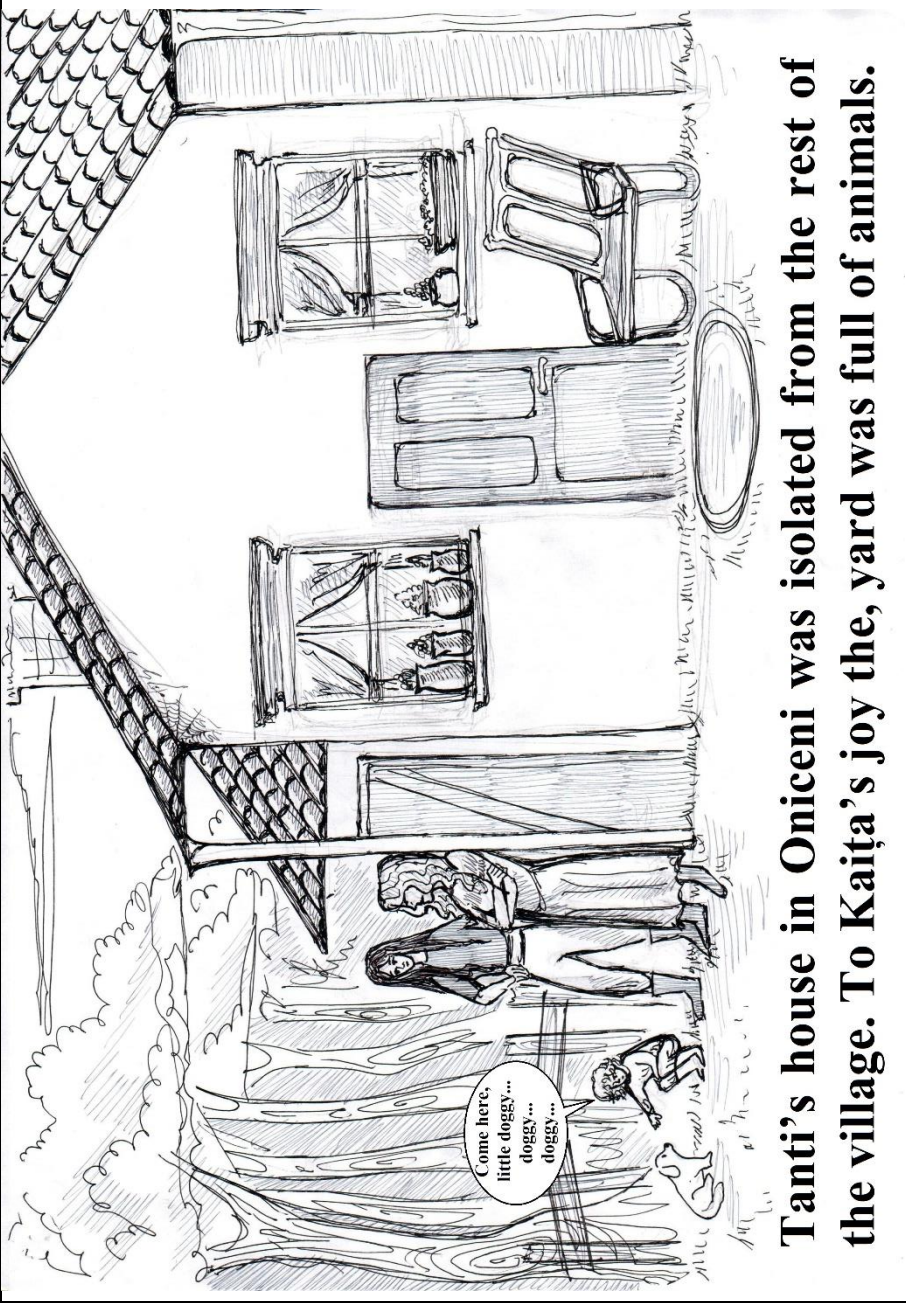
Dangers in the Mogilev Ghetto

The second winter was coming to an end. During this time, the dobrevolnski (volunteers) had come to the city. They were Ukrainian volunteer soldiers, part of the German army. You couldn't imagine any more savage, more ruthless individuals. They would catch the Jews – the men – and force them to do various impossibly hard jobs.

Such scenes were not rare and were not even among the very dangerous ones, but more than once did they end badly: in shooting, murder, or, at best, beating. In the winter, they even threw Jews into the Dniester⁶.

Excerpt from the book *Katița - prințesa ghetoului*

⁶ Ibidem, p. 87

Cuțulache

Since Tanti's house was isolated, we thought that no one would see us, so, back in September, we would go out with the child in the garden. Kaița had a great time. There was also a yard with poultry, and a pig sty with pigs. She liked the turkeys the most. She saw chickens and pigs for the first time. She liked many animals. But her favorite was „Cuțulache” („Doggy”) - a smart, small, black puppy and, of course, the cat in the kitchen⁷.

Excerpt from the book *Kaița - prințesa ghetoului*

⁷ Ibidem, p. 109

Rosza and Elemer stayed hidden until August 23, 1944, when the regime led by Ion Antonescu was removed and Romania became a democracy again. 	After much stress, the beautiful and blessed day of August 23, 1944 came, when they announced on the radio that Romania had left the Hitlerite alliance and changed side. I cannot describe the joy I felt. We became free and equal citizens of the country. Hitler's executioners no longer threatened us...⁸.
August 23, 1944 - Hitler's executioners no longer threaten us	Excerpt from the book <i>Katița - prințesa ghetoului</i>

⁸ Ibidem, p. 137

Suggested teaching activities

A variety of teaching activities can be carried out based on this material. Here are our suggestions:

A. In a 50-minute activity, students will learn about the suffering of the Jews deported by the Romanian authorities during World War II. Students will be able to discover how, during this period, human rights were violated by the measures taken by the Romanian State authorities, but also how remarkable people stood out in these events.

1. Firstly, the students are divided into groups. Each group must go through the graphic material and **perform some tasks based on it.**

2. **Group I** must make a presentation of the deportation of the Gottlieb family in the fall of 1941 and the path taken by the Jews deported during that period from Chernivtsi to Moghilev.

Group II must present the events that helped the Gottlieb family survive in Moghilev.

Group III must present the life of the Jews in Moghilev during 1941-1943.

Group IV must describe the context and stages of Rosza and Katița's escape from Transnistria.

Group V must discuss the choices of Adrian Dumitru, a Romanian army officer; students must debate on his decision to separate Katița and Rosza.

Group VI must present the heroes of these events and motivate the choices made.

3. Each group creates a poster (on a flip chart) to present the conclusions they reached after going through the material. The teacher supervises and coordinates the work of each group.

4. A representative from each group presents the conclusions of each group to the whole class. Students in the class ask questions, while the coordinating teacher directs the learning and draws the final conclusions.

B. In a 50-minute activity, 13 to 18-year old students will learn about the ordeal of the Jews deported to Transnistria by the regime led by Ion Antonescu.

1. Students are divided into six groups and each group receives a sheet with representative excerpts from Rosza Gottlieb's book, *Katița - prințesa ghetoului*.

Worksheet 1.

October 31st 1941...

Unexpectedly, the Gestapo surrounded the house. On seeing how the Jewish residents were being driven away, I quickly put on my coats, wrapped the child warmly, took her in my arms, preparing for the inevitable... the soldiers came to take us, we received them almost calmly. That total uncertainty, that terrible manhunt - all of it was so unbearable that we were convinced that nothing worse could possibly come... we were given a few hours to pack as much as we could carry. A feverish preparation began. The essentials: warm clothes, two backpacks, two duffel bags and two smaller suitcases...

On a cold, foggy November morning, along with other similar groups who shared our fate, we arrived at the train station guarded by soldiers. A large crowd had gathered at the station. Just like us, burdened with luggage up to their necks, everyone was waiting to see what would happen next. No one knew where they were going to take us. The outstandingly long cattle train foretold nothing pleasant, yet we could hardly wait to get on; the rain had started and we were thinking about our wet backpacks, about the "sausage" quilt that I had cursed so many times throughout our long journey and which, in the following months, rewarded Elemer's stubbornness in keeping it. (Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 7-9)

Worksheet 2.

A gruelling march followed. The walk was hellish. There had been heavy rains and the thick, sticky mud on the bottom of the roadside ditch had completely soaked through and reached high up to our the knees. Each step required a quick assessment, strength and skill. Our legs, already heavy to lift, were made even heavier by the thick mud sticking to them. Due to the intense concentration and the weight of our luggage, sweat was flowing down on us in streams. In the indescribable panic our greatest concern was that we might lose sight of each other. If someone fell, or could no longer walk, no one was allowed to lend them a helping hand. The elderly, the sick, and children did fall. Mad with despair, family members rushed to help them, but rifles intervened. Parents were looking for their children, children for their parents. Terrible screams, cries. In front of us a man picked up an infant: who lost him?

...more and more fallen people, abandoned luggage, objects thrown from suitcases littered the road. Objects were rendered ovrthless. Only the desire to survive... drove the perplexed crowd forward...

Peasants from neighboring villages were flocking around, staring at us, not shying away from collecting the things we had thrown away and left behind. There were some who followed us in horse-pulled carts, driving along roadway, and thus collected the spoils. There were also some who, just like hyenas, forcibly snatched away a nicer coat, a cap, a shawl, a backpack or a bag. They had never had such abundant "harvest" before...

Many hundreds of our fellow marchers fell on the road, and we did not dare to think about them. It was getting dark when we reached the banks of the Dniester... Most of them had lost their luggage in the muddy ditches, which left them with nothing but the clothes they had on. Some had managed to save a bag, or a backpack. Only the very strong, young and brave had outlived the horror of the mud, saving not only their lives but also their "fortune". Darkness fell. It was cold. We groped around, trying to find a spot to sleep overnight. Indescribable filth everywhere! (Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 11-13)

Worksheet 3.

It was almost dark when the last transports arrived on the banks of the Moghilev River. It was raining heavily. They drove us at high speed through a ruined city. Later we learned that not long before, heavy fighting had taken place here, the city had been bombed out and, on top of that, the flood had also wreaked havoc. The crowd was directed towards an enormous building, a kind of barracks. The building was half a ruin. No doors, no windows, collapsed walls, the roof itself full of holes. But more horrible than all this was the indescribable filth. At the moment, the building was empty, because those who had got there before us had already been taken further, towards the Bug...

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 17)

In the days and months before our arrival in the Moghilev camp, on the orders of the Germans, tens of thousands of Jews had been deported to Ukraine. Bukovina and northern Moldavia had been cleared of Jews... In addition to them, a large number of communists who were still in Ukrainian camps had also been brought from different parts of the country. These included Vopniarka and that desolate place, Râbnîța. Usually, when transports arrived at Atachi, it didn't matter who they were, where they were from and why they had arrived there...

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 20)

In fact, Moghilev was a concentration camp, those brought here were not meant to stay... the camp, however, had a permanent character, that is, it was a ghetto, from where labor forces were recruited over and over. The men were taken to do various jobs for the army: renovating buildings, farming, peat mining. The peat mine was not far from Moghilev and was considered a place of horror, everyone who worked there perished. Families lived in the deserted houses that

had been destroyed by the war. They were hungry, ragged, and no one cared about them. As long as they had clothes to give to the Ukrainians in exchange for food, they had something to eat. (Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 25)

Worksheet 4.

It was a terrible winter. Those who survived the typhus died of hunger. Death by frostbite was the norm. People were dropping like flies. In addition to adults, thirty to forty children ended up in the lime pit every day. Along the streets, on the roadsides, you could see skeletons that were still moving or that had stopped moving, it was unbelievable what you could see with your own eyes. Sometimes you would think it was just a nightmare... And the other side of hell was also terrifying: swollen, deformed human shapes, looking as if someone had inflated them like balloon dolls, in a diabolical game. I found out that the sick would swell up like that before they died. Those who could still move went from house to house and begged. But from whom? Many children outlived their parents. You could see them everywhere, you bumped into them wherever you were... from morning till night, these little withered old people in rags would walk around the whole city and stretch out their little hands holding a tin can. Whoever could, would give them something. Most of them died of hunger or froze to death.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 43)

Worksheet 5.

In the end, Moghilev turned out to be the best place... The camp leaders were content with our pitiful state and did not take any extermination actions against us. The surprise manhunts, people's deportation to other camps, were all performed on orders from the German authorities. We were all afraid of such actions, as they meant certain death.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 79)

The second winter was coming to an end. During this time, the dobrevolski (volunteers) had come to the city. They were Ukrainian volunteer soldiers, part of the German army. You couldn't imagine any more callous, more ruthless individuals. They would catch the Jews - the men - and force them to do various impossibly hard jobs.

Such scenes were not rare and were not even among the very dangerous ones, but more than once did they end badly: in shooting, murdering, or, at best, beating the Jews. In the winter, they even threw Jews into the freezing Dniester.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 87)

In the camps across the Bug, both methods were used with their victims, as the few survivors tell us: they were made to work beyond human powers, they were tortured in a variety of ways, they were given only hog's wash to eat, and when they collapsed exhausted, drained of all their strength, they were executed en masse, not before being made to dig their own graves. I am not stating anything new, this was the Nazi style. And for us, who lived in Moghilev, heard this news and were constantly exposed to the danger of further deportation to terrible camps across the Bug and all the other German camps, it was normal to fight tooth and nail to stay in Moghilev.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 80)

Worksheet 5.

We were no longer freezing... There was only one problem left: the heat did not fill your stomach. The soup, which had been better the summer before, had deteriorated again. It was nothing but water. We ate a week's ration of bread in a single day. And again the horror of hunger haunted the colony and the ghetto. But our hope remained intact because we had survived the first winter and now it was warm enough...

No matter how careful and moderate we were with them, our belongings were slowly running out. We had nothing left to exchange. Katița's clothes and the food cost a lot. We barely

had enough to buy a little butter and bread for the little girl. Milk was out of the question. In the end, we were hungry again, every day. The soup, or rather the water, no longer contained any traces of meat, again.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 84-86)

The second winter was gloomily closing in. The alarming news, the continuous danger of deportations across the Bug kept people under perpetual terror. No one dared to think about the menacing future. Fear lurked everywhere incessantly. Although the life of those in the factory colony was somewhat more bearable compared to that of those in the ghetto, hunger, cold, epidemics, and lice did not stay away even from these "privileged" ones.

Unfortunately, it was often confirmed that if they caught anyone who worked at the factory in the street, no intervention could help them. Despite these facts, the only thing that terrified me was the threat of a slow death by starvation.

(Rosza Gottlieb, *Katița - prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003, p. 82)

2. After reading the worksheets, each group must write a report in which they present the information they discovered, namely:

Group 1 – the deportation of the Jews from Chernivtsi

Group 2 – the ordeal of the Jewish deportees to Transnistria

Group 3 – the living conditions of the Jews deported to Moghilev

Group 4 – how the life of the Jews deported to Moghilev was affected by the coming of winter

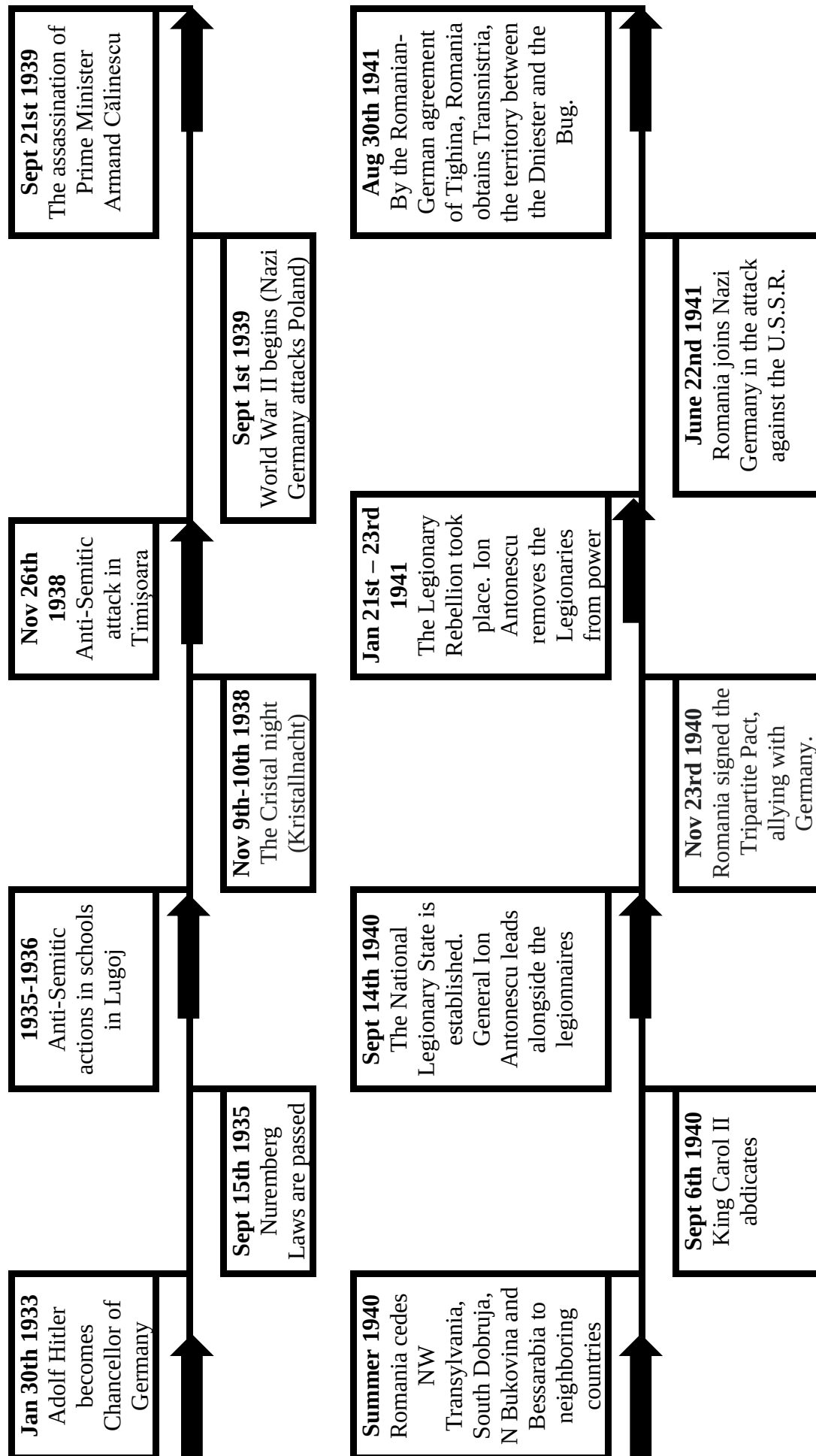
Group 5 – the dangers that threatened the lives of the Jews in Transnistria

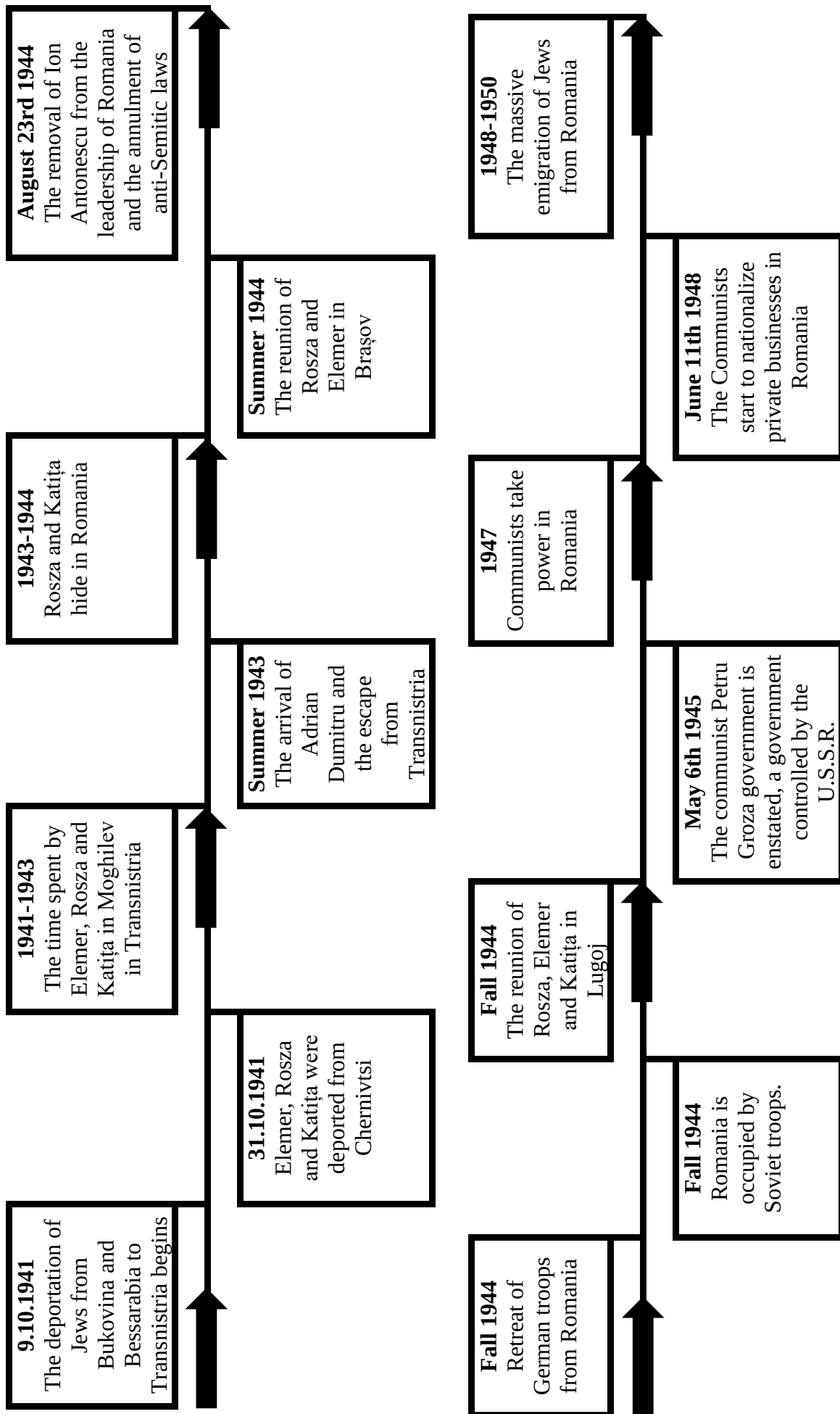
Group 6 – the fears of Rosza Gottlieb in the colony in Moghilev

3. After writing the report, each group searches for three images in the graphic material that reflect the information in the worksheets.

4. A representative from each group presents the conclusions of each group to the whole class. The students in the class ask questions, while the coordinating teacher directs the learning and draws the final conclusions.

The timeline of the events in the two graphic stories

By whom and how this graphic material was created

From September 2024 to December 2025, students from the „Iulia Hasdeu” Theoretical High School in Lugoj were involved in the Facts not Fiction project coordinated by EuroClio, a project in which schools from several European countries take part.

History teacher Horațiu Suciuc coordinated the activity of the students involved in this project (and all the mistakes in the material belong to him). At different times of the project, teachers Mirela Maria Miculescu, Cristiana Ionescu and Monica Suciuc were involved in the learning activities and they also coordinated the translation from Romanian into French and English.

The students involved in the research activities were: Andreea Gabriela Szücs, Adela Luiza Olariu, Flavius Doran, Bogdan Andrei Deiac, Aime Daiana Mureșan, Flavia Elena Grijincu, Orsalya Kristina Talyai,

Camelia Nopcea, Anita Giulia Micșa, Alexandra Jasmina Bălan, Cristina Ionela Mihaela Popovici, Maia Ingrid Șonda, Miruna Maria Magheț.

Although several students drew the frames for this graphic novel, the most prolific artists were Andreea Gabriela Szücs, Adela Luiza Olariu and Flavius Doran.

The most important stages of the project (subproject In the Dark) took place between November 2024 and June 2025. After the selection of the project team, on November 21, 2024, the students involved in the activities visited the History, Ethnography and Art Museum in Lugoj. Here they visited the modern and contemporary history section and found out about the history of their home town and saw various objects from that period. The next day, a specialist from the Museum, Mr. Oliviu Gaidoș, offered the students involved in the project the opportunity to study the Museum's newspaper collection from the years 1938-1945. The students discovered information about how anti-Semitic laws and the war affected the life of the Jewish population in Lugoj.

On January 23, 2025, in Bucharest, the students involved in the project participated in a learning activity on the Holocaust. As part of this activity, the students visited the Coral Temple and the Holocaust Memorial, where they discussed the Bucharest Pogrom (January 21-23, 2025), and participated in an interactive lesson at the Elie Wiesel National Institute for Holocaust Studies in Romania (INSHR), where Ms. Ana Bărbulescu, an expert at the institute, spoke to students about anti-Semitic legislation and the Holocaust in Transnistria.

On March 13, 2025, the high school students participated in a two-hour workshop in which they were taught the key principles of creating a comic book/graphic novel. The workshop was supported by a young comic book creator and artist from Timisoara, Tudor Vidoni, who is the author of the albums „Through the Dark” (2022), „The Consequences of Promotion” (2023) and others. Tudor Vidoni collaborated on the creation of the collective graphic albums „Dracula in Comics” (2024), „Counterfactual History” (2023), „Fear along History” (2021).

Along high school students from several European countries, two of the best illustrators in

the project, Flavius Doran and Andreea Szűcz, participated, between 3-6 April 2025, in the XXXI Annual EuroClio Conference of History Teachers, held in Bratislava, Slovakia. During the 4 days of the conference, the Hasdeu students participated in several workshops, where

they learned to create teaching materials based on real historical documents, visited historical and cultural sites in Bratislava (and Vienna). In the conference plenary session they presented the final product they were creating within the project, the graphic novel „In the Dark”.

At the event held in Bratislava, the two students had the opportunity to collaborate with other German, Serbian, Finnish and Slovakian young people involved in this project.

On May 7, 2025, 25 students from the „Iulia Hașdeu” Theoretical High School in Lugoj, together with their colleagues from the „Emanuil Ungureanu” Technical College in Timișoara, participated in a workshop held among the exhibits of the temporary exhibition „Belle Époque Woman: Beauty and Elegance” at the Banat National Museum.

The theme of the workshop led by museographer Marius Cornea was the organization of an exhibition envisioned by the students starting from real objects and real questions. During the activity, the students from Hasdeu discovered objects and photographs from the period, including exhibits from Lugoj.

The graphic novel was produced in three languages: Romanian, French and English, so as to be understood by a larger number of people. This helped us to test the pedagogical potential of

the material together with our partners in France, from Lycee Marcel Pagnol in Athis-Mons, France and EPL de l'Oise (Lycée Agricole de l'Oise) in Airion.

Since we believe that history means facts not fiction, each drawing in this graphic novel was based on hard facts: oral testimonies, diaries, articles and news from the media, old images, etc. Wanting to tell the story of ordeal of Jews and Roma people in Romania between 1938 and 1944, the students involved

in the project sought to stay true to historical facts, aware that the dark periods in human history can only be understood and known by respecting the concept of facts not fiction. The final product of this project is this graphic novel / pedagogical material.

Bibliografie / sitografie

Borchin, David, *Munca obligatorie ca dimensiune a Holocaustului în România. Studiu de caz: Banatul românesc*, în *Studium*, XI/2018

Brînzeu, Nicolae, *Jurnalul unui preot bătrân*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011

Carp, Matatias, *Cartea Neagră - Suferințele evreilor din România 1940-1944*, Atelierele Grafice Socec&Co., S.A.R., București, 1946

Conovici, Mariana, Iliescu, Silvia, Silvestru, Octavian, *Țara, Legiunea, Căpitanul: mișcarea legionară în documentele de istorie orală*, Ed. Humanitas, București, 2008

Duminica, Ion, *Deportarea și exterminarea Țiganilor din România în Transnistria (1941-1944). Partea 2*, <http://www.platzforma.md/deportarea-si-exterminarea-tiganilor-din-romania-in-transnistria-1941-1944-partea-2/>

Gottlieb, Rozsa, *Katița – prințesa ghetoului*, Editura Glykon & Fortuna, București, 2003

Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Țiganii din România (1919-1944), Coordonatori: Lucian Nastasă, Andrea Varga, Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2001

O Samudaripen. Holocaustul Romilor. România. Deportarea romilor în Transnistria. Mărturii - documente, coordonator: Adrian - Nicolae Furtună, Editura Centrului Național de Cultură a Romilor, București, 2016

Schwager, Tobias, *Evreitatea la Lugoj*, Editura Dacia Europa Nova, Lugoj, 2001

Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi), volum coordonat de Smaranda Vultur, editura Polirom, Iași, 2002

The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945, vol. III: Camps and Ghettos under European Regimes Aligned with Nazi Germany, (General Editor Geoffrey P. Megargee), Indiana University Press, Washington, D.C., 2009

Acțiunea, Lugoj, anul III, nr. 12, 22 martie 1936 (Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj)

Drapelul, Lugoj, seria I, anul I, nr. 3-10, noiembrie 1944 (Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj)

Răsunetul, Lugoj, anii XX-XXII, 1941-1943 (Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj)

Registrul de procese verbale al consiliului profesoral, Liceului de fete Iulia Hașdeu din Lugoj, 1942, Arhiva Liceului Teoretic „Iulia Hașdeu” Lugoj

<https://acum.tv/articol/10436/>

https://adevarul.ro/locale/targu-mures/colonelul-sabin-motora-fost-comemorat-jandarmii-mureseni-1_515a85c500f5182b857639b7/index.html

https://arhiva.romlit.ro/index.pl/george_ivacu_cronicar_de_rzboi_la_ziarul_vremea_1941-1944

<https://kehilalinks.jewishgen.org/sokiryany/1942Romania.gif> (harta)

<https://www.yadvashem.org/education/other-languages/romanian/educational-materials/righteous.html>